

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İSTANBUL BASININDA KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI
(1918-1922)**

**DOKTORA TEZİ
Pınar TUNA**

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU

İstanbul 2015

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İSTANBUL BASININDA KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI
(1918-1922)**

**DOKTORA TEZİ
Pınar TUNA
2902070007**

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Işıl ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU

İstanbul 2015

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 290207.0007...
pumaralı .....
"İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Algılamaları (1918-1922)"
konulu **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ** ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İ.Ü.
Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10/28. Maddesi uyarınca
22.04.2015 Gecesi günü saat 11.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar
sonunda adayın tezinin .....**KABUL**.....'ne **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUK** ile
karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Prof. Dr. İzzet ÇAKAN HACİBRAHİMÖLÜ	Kabul	
Prof. Dr. Mustafa AYDIN	Kabul	
Doç. Dr. Ş. Can ERDEM	KABUL	
Yrd. Doç. Dr. H. Cevahir KATAM	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. AKU GELİK	Kabul	

"Doktora / ~~Yüksek~~ Lisans tezi olarak sunduğum
"İstanbul... Basınında... Kuvva-yı Milliye... Algılamaları... (1918-1922)....."
adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma
başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada
gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir
ve bunu onurumla doğrularım."

27.05.2015

Pınar TUNA

ÖZET

İSTANBUL BASININDA KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI (1918-1922)

Pınar TUNA

Bu çalışmada Millî Mücadele dönemindeki İstanbul basını incelenerek, Kuva-yı Milliye'ye yönelik farklı algılar ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede Vakit, Akşam, Yenigün, İleri vb. gibi gazeteler Kuva-yı Milliye'yi destekleyen bir yayın siyaseti izlemişlerdir. Buna karşılık Sabah, Peyam, Peyam-ı Sabah ve Türkçe İstanbul gazeteleri muhalif bir yayın çizgisi yürütmüşlerdir. Alemdar gazetesi ise belirli bir süre aleyhte bir yayın siyaseti izlememiş, ancak 1920 yılından itibaren bu gazete de muhalif bir kimliğe bürünmüştür. Bu dönemde iktidara gelen hükümetlerin Kuva-yı Milliye'ye yönelik uygulama ve açıklamaları da, o dönemde yürürlükte olan sansürün izin verdiği ölçüde İstanbul basınına yansımıştır. Bu hükümetlerden özellikle Damat Ferit Paşa'nın kurduğu beş hükümetin, Kuva-yı Milliye'yi sindirip yok etmeye yönelik önemli bir takım uygulamalara imza attığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık Ali Rıza Paşa, Salih Paşa ve son Tevfik Paşa hükümetleri Kuva-yı Milliye'ye yönelik çok daha ılımlı bir siyaset yürütmüşlerdir. İstanbul basınında, saray ve çevresinin düşünce ve uygulamalarına da yer verilmektedir. Ayan Meclisi üyelerinden bir kısmı dışında saray ve çevresi, Damat Ferit Paşa'nın izlediği siyasete benzer bir şekilde doğrudan ya da dolaylı olarak Kuva-yı Milliye aleyhinde bir siyaset izlemiştir. İstanbul basınında gündeminde yer alan önemli konulardan biri de azınlıklar ve Kuva-yı Milliye ilişkisidir. Kuva-yı Milliye'nin azınlıklara kötü muamelede bulunduğu fikrine karşılık, birçok azınlık mensubunun aksi yönde görüş bildirdiği İstanbul basınına yansıyan azınlık telgraflarından anlaşılmaktadır. İstanbul basınında Rum ve Ermeni gazetelerinden yaptığı aktarmalarda ise bu iki azınlık grubunun Kuva-yı Milliye'ye yönelik olumsuz görüşleri yansıtılmıştır.

ABSTRACT

PERCEPTIONS OF THE NATIONAL FORCES IN THE MEDIA OF ISTANBUL (1918-1922)

Pınar TUNA

In this study, different perceptions of the National Forces are highlighted by analyzing the media of Istanbul during the National Struggle. In this concept, newspapers such as Vakit, Akşam, Yenigün and İleri held a supportive approach towards the National Forces. On the other hand, newspapers as Sabah, Peyam, Peyam-ı Sabah and Türkçe İstanbul had a dissenting opinion. Although Alemdar newspaper did not follow a dissenting approach for a while, after 1920, this newspaper also adopted a dissenting approach. Furthermore, the implementations and manifestations of the governments towards the National Forces were reflected in the media in Istanbul to the extent permitted by the ongoing censorship. Especially five of these governments, which were all founded by Damat Ferit Pasha, are considered to have executed certain implementations so as to suppress and exterminate the National Forces. In contrast to this, governments of Ali Rıza Pasha and Salih Pasha and the final Tevfik Pasha government had a more moderate policy towards the National Forces. In addition, the media of Istanbul reflected the opinion and implementations of the court and its surroundings. Except for a group of members of the senate, the court and its surroundings adopted an opposing policy (directly or indirectly at times) towards the National Forces, similar to Damat Ferit Pasha's policy. Another significant topic in the agenda of the media of Istanbul was the relation between minorities and the National Forces. Despite the opinion that the National Forces treated the minorities inappropriately, it is understood from the telegraphs of the minorities in the media of Istanbul that this was not true. Nevertheless, negative opinions of Armenian and Greek minority groups towards the National Forces were mentioned in the citations from these two minority groups published by the media of Istanbul.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Amaç ve Yöntemi	1
Kuva-yı Milliye Terminolojisi ve Tarihsel Süreç İçerisinde Kuva-yı Milliye Kavramının Ortaya Çıkışı	7

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİR'İN İŞGALİNDEN TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. I-III. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE	23
A. I. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye	23
B. II. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye.....	27
C. III. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye.....	34
1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar	34
2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları.....	50
II. ALİ RIZA PAŞA İLE SALİH PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE.....	57
A. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye	57
1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar	57
2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları.....	75
B. Salih Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye	91
III. SARAY ÇEVRESİ VE KUVA-YI MİLLİYE	97

IV. HÜKÜMETİN DIŞINDA YER ALAN SİYASET ADAMI VE BÜROKRATLAR İLE KUVA-YI MİLLİYE ÖNDERLERİNİN DEĞERLENDİRMELERİ	109
A. Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışı, Amacı, Teşkilâtı ve Faaliyetlerine İlişkin Görüşler	109
1. Siyaset Adamı ve Bürokratların Görüşleri	109
2. Kuva-yı Milliye Önderlerinin Görüşleri	120
B. Kuva-yı Milliye ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri	132
C. Kuva-yı Milliye ve Şeyh Recep Olayı	139
V. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE	141
A. Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışına Yönelik Değerlendirmeler	141
B. Kuva-yı Milliye'nin Amacına Yönelik Değerlendirmeler	149
C. Kuva-yı Milliye'nin Teşkilât Yapısına Yönelik Değerlendirmeler	153
D. Kuva-yı Milliye'nin Faaliyetleri Üzerine Değerlendirmeler	165
1. Muhalif Basının Görüş ve Değerlendirmeleri	165
a. Kuva-yı Milliye Önderleri ve Teşkilât Yapısı	165
b. Kuva-yı Milliye'nin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri	181
2. Kuva-yı Milliye'yi Destekleyen Basının Görüş ve Değerlendirmeleri	206
a. Kuva-yı Milliye Önderleri ve Teşkilât Yapısı	206
b. Kuva-yı Milliye'nin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri	210
E. Kuva-yı Milliye ve İttihatçılık İlişkisi	225
1. Muhalif Basının Görüş ve Değerlendirmeleri	225
2. Kuva-yı Milliye'yi Destekleyen Basının Görüş ve Değerlendirmeleri	235
F. Kuva-yı Milliye ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri	241
1. Seçimler Üzerine Değerlendirmeler	241
2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne İlişkin Değerlendirmeler	251
G. İç İsyenlar ve Kuva-yı Milliye	254
1. Bozkır - Biga - Salihli Olayları	254

2. Çerkes Bekir ve Şeyh Recep Olayları.....	263
VI. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE.....	271

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM’NİN AÇILIŞINDAN DÜZENLİ ORDUNUN KURULUŞUNA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. IV-V. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE ..	279
A. IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye	279
1. Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Uygulamalar	279
2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Açıklamaları.....	294
B. V. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye.....	311
1. Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Uygulamalar	311
2. Dönemin Bürokratları ve Hükümet Üyelerinin Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Açıklamaları.....	317
II. SARAY ÇEVRESİ VE KUVA-YI MİLLİYE	321
III. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE	324
A. Kuva-yı Milliye Önderlerine Yönelik Değerlendirmeler	324
1. Anadolu ve Trakya Önderleri.....	324
2. Kuva-yı Milliye Önderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar.....	336
B. Kuva-yı Milliye’nin Faaliyetleri Üzerine Değerlendirmeler	338
1. TBMM’nin Kuruluşu, Yapısı ve Çalışmaları	338
2. Kuva-yı Milliye’nin Dönemin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri ...	342
a. IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti İle Olan İlişkiler	342
b. V. Damat Ferit Paşa Hükümeti İle Olan İlişkiler	354
3. Kuva-yı Milliye’nin Askerî ve Ekonomik Faaliyetleri	362
4. Kuva-yı Milliye’nin Gerçekleştirdiği Yargılamalar.....	366
5. Kuva-yı Milliyecilerin Suikast Teşebbüsleri	372
6. Sevr Barış Antlaşması ve Yunan Taarruzu	376

a. Sevr Barış Antlaşması Süreci	376
b. Yunan Taarruzu	381
7. Ermenistan'a Yönelik Askerî Harekât	388
C. İç İsyânlar ve Kuva-yı Milliye: Ahmet Anzavur Olayı ve Kuva-yı İnzibatiye	391
D. Müsâlemet İttifakı Teşebbüsü.....	397
E. Kuva-yı Milliye ve İttihatçılık - Bolşevizm İlişkisi	400
F. Gizli Cemiyetler ve Kuva-yı Milliye.....	407
IV. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE.....	409
A. Ermeniler ve Kuva-yı Milliye.....	409
B. Rumlar ve Kuva-yı Milliye	418

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDUNUN KURULUŞUNDAN BÜYÜK ZAFER SONRASINA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. III. TEVFIK PAŞA HÜKÜMETİ VE KUVA-YI MİLLİYE.....	421
A. Hükümetin Kuva-yı Milliye İle Olan İlişkileri	421
B. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları	430
II. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE.....	446
A. Kuva-yı Milliye'nin III. Tevfik Paşa Hükümeti İle Olan İlişkileri.....	446
1. Kuva-yı Milliye İle Uzlaşma Girişimi	446
2. Kuva-yı Milliye'ye Gönderilen Anadolu Heyeti	453
B. İç İsyânlar ve Kuva-yı Milliye	460
1. Ahmet Anzavur Olayının Sona Erişi	460
2. Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem Olayları	464
C. Yunan Askerî Harekâtı ve Kuva-yı Milliye	470
1. I. İnönü Savaşı ve Londra Konferansı.....	472
2. II. İnönü Savaşı ve Sonrasındaki Askerî Gelişmeler	477

3. Kütahya - Eskişehir Savaşları	485
4. Sakarya Meydan Savaşı ve Sonrasındaki Siyasî Gelişmeler	490
5. Büyük Taarruz Süreci ve Zafer	500
III. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE	508
SONUÇ	513
KAYNAKÇA	522
ÖZGEÇMİŞ	534

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AKDITYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
Dr.	: Doktor
F.R.	: Falih Rıfkı
s.	: sayfa
SİSKAV	: Sivas İli, Sanat, Kültür ve Araştırma Vakfı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TC Gnkur. Bşk.	:Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
[y.y.]	: yayım yeri yok

ÖNSÖZ

Basın, kamuoyu yaratma açısından önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda Millî Mücadele dönemindeki İstanbul basınının da kamuoyu nezdinde önemli bir etki yarattığı görülmektedir. Nitekim İstanbul basınının, Millî Mücadele tarihinde önemli bir konuma sahip olan Kuva-yı Milliye'ye yönelik değerlendirme ve yorumlarda ön planda olduğu dikkati çekmektedir. Bu değerlendirme ve yorumların bir kısmında Kuva-yı Milliye lehine bir yaklaşım sergilenirken, göz ardı edilemeyecek bir kısmın da ise açık bir Kuva-yı Milliye aleyhtarlığı söz konusudur.

Bu çalışmanın amacını da Millî Mücadele dönemindeki İstanbul basınının, Kuva-yı Milliye'ye yönelik algısı oluşturmaktadır. Bu çerçevede tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İzmir'in işgalinden TBMM'nin açılışına kadar geçen dönemde İstanbul basınının Kuva-yı Milliye'yi algılayış biçimi ortaya konulmuştur. Bu noktada o dönemde iktidarda olan hükümetlerin Kuva-yı Milliye'ye karşı tavır ve uygulamaları ele alınmış ve hükümet üyeleriyle bürokratların bu kuvvetlere yönelik açıklamalarından söz edilmiştir. Bunun yanı sıra padişahın da içerisinde yer aldığı saray ve çevresinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik bakış açıları değerlendirilmiştir. Ayrıca İstanbul hükümetlerinin dışında yer alan çeşitli siyaset adamı ve bürokratlarla başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye önderlerinin bu kuvvetlere yönelik açıklamalarına yer verildikten sonra, dönemin yazarlarının gözünden Kuva-yı Milliye algısı da ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra bu dönemde İstanbul'da çıkan Ermenice ve Rumca gazetelerden İstanbul basınına yapılan iktibaslar incelenerek, azınlıkların bu mücadeleyi nasıl algıladıkları da açıklanmıştır. Aynı şekilde çeşitli azınlık ruhani liderlerin görüşleri de aktarılmıştır.

İkinci bölümde, TBMM'nin açılışından düzenli ordunun kuruluşuna kadar geçen dönemde İstanbul basınının Kuva-yı Milliye'ye bakışı irdelenmiştir. Bu çerçevede o dönemde iktidarda olan hükümetlerin Kuva-yı Milliye'ye yönelik tavır ve uygulamaları mercek altına alınmıştır. Bunun yanı sıra hükümet üyeleri ve bürokratların bu kuvvetlere yönelik açıklamaları da aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca saray ve çevresinin Kuva-yı Milliye'ye yaklaşımlarına değinildikten sonra, dönemin yazarlarının bu kuvvetlere yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Bu bölümün son başlığını ise ilk bölümde olduğu gibi azınlıkların görüşü oluşturmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise düzenli ordunun kuruluşundan Büyük Zafer sonrasına kadar geçen dönemde İstanbul basınının Kuva-yı Milliye algısına değinilmektedir. Bu bağlamda o dönemde iktidarda olan hükümetin Kuva-yı Milliye ile olan ilişkileri incelenerek, hükümet üyeleriyle bürokratların bu kuvvetlere yönelik açıklamalarından söz edilmiş ve dönemin yazarlarının Kuva-yı Milliye'ye bakışı ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak, özellikle Rumca gazetelere yansıyan Kuva-yı Milliye önderlerine yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir. Böylece tez çalışması kapsamında, ülkedeki iç dinamiklerin Kuva-yı Milliye'yi algılayış biçimleri ayrıntılarıyla incelenmiştir.

Böyle önemli bir konuda beni araştırma yapmaya yönelten hocam Sayın Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL'e saygı dolu teşekkürlerimi sunarım. Daha sonraki süreçte danışmanlığımı üstlenen ve çalışmam sırasında her türlü kolaylığı sağlayıp yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU'na saygı dolu teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca sağladığı burs aracılığıyla çalışmanın tamamlanmasına büyük bir katkı sunan Türk Eğitim Vakfı'na da teşekkür ederim. Çalışmam sırasında maddî ve manevî her türlü yardımda bulunan eşim Doç. Dr. Serkan TUNA ve annem Nurangül ACARI'ya da en içten teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, yoğun iş yüklerine karşın belgelere ulaşmamda

yardımcı olan Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesiyle İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

“İstanbul basınında Kuva-yı Milliye Algılamaları (1918-1922)” başlıklı çalışmanın amacı, siyasî ve askerî açılardan Kuva-yı Milliye'nin İstanbul basınındaki yansımalarını ortaya koymaktır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye'yi destekleyen ve muhalif olan basın ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Millî Mücadele dönemi basınına “İstanbul basını” ve “Anadolu basını” olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Bu dönemdeki basını ilgilendiren en önemli konu sansür uygulamasıdır. Nitekim Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından işgal kuvvetleri tarafından basına sansür konulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Padişah Vahdettin de 5 Şubat 1919'da basına sansür koyarak, çok sıkı bazı ihtiyatî tedbirler almıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri orduları tarafından işgalinden sonra ise padişah 5 Ağustos 1920 tarihli kararnameyle sansürü daha da şiddetlendirmiştir. Sansür uygulaması İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Ekim 1923 tarihli kararnamesine kadar devam edecektir. Bu kararnameyle örfî idare ile birlikte basın sansürü de kaldırılacaktır.¹

Çalışmanın temel kaynağını oluşturan İstanbul basınına Kuva-yı Milliye'ye bakışında ise iki temel anlayışın öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilkinin Kuva-yı Milliye'yi doğrudan ya da Tasvir-i Efkâr ile İkdâm gibi kısmen destekleyen basın oluştururken, ikinci grupta Kuva-yı Milliye'ye muhalif olan basın yer almaktadır.

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın içerisinde Vakit, Akşam, Yenigün, İleri gazeteleriyle Sebilürreşad ve Güler yüz dergileri ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Zaman, Minber, Memleket, Tarık, Türk Dünyası, Dersaadet ve Payitaht gibi yayın hayatı kısa süreli olan gazeteleri de Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın içerisinde göstermek mümkündür.

Sözü geçen basın organlarının tarihçelerine bakıldığında, Vakit gazetesi ilk kez 1875 yılında Filip tarafından kurulmuştur. 26 Ekim 1917 yılından itibaren gazeteyi, Hakkı Tarık Us ve Mehmet Asım Us çıkarmaya başlamıştır. Yazı işleri müdürlüğünü önce Ali Naci Karacan, sonrasında ise Enis Tahsin Til yapmışlardır. Akşam gazetesini çıkarmadan önce Necmeddin Sadak ile Kâzım Şinasi Dersan da

---

¹ Server İskit, **Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları**, [y.y.], Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943, s. 194; Server R. İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1939, s. 153-154.

Vakit gazetesinde çalışmışlardır. Bu gazetede sürekli yazı yazan kalemler Hakkı Tarık Us, Ahmet Rasim, Ahmet Şükrü Esmer, Reşat Nuri Güntekin'dir. Bunların dışında Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit Yalçın, Ziya Gökalp ve Halide Edip Adıvar'ın da zaman zaman bu gazetede yazı kaleme aldıkları görülmektedir. Millî Mücadele'yi bütün gücüyle desteklemiş olan Vakit gazetesi tirajı en yüksek gazetelerin başında gelmektedir.²

Akşam gazetesi, 1918 yılında Necmeddin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan, Falih Rıfki Atay ve Ali Naci Karacan tarafından çıkarılmıştır. Bu gazetenin ilk sayısı 9 Mayıs 1918 tarihinde yayınlanmıştır. Gazete bu dört arkadaş tarafından bir süre çıkarıldıktan sonra Ali Naci ve Falih Rıfki gazeteden ayrılmışlardır. 30 Ağustos 1922 zaferinin kazanıldığı günlerde Falih Rıfki henüz gazetenin yazar kadrosundadır ve 1923'te Bolu Milletvekili olana değin bu görevini sürdürmüştür. Falih Rıfki, Akşam gazetesinde Günün Fıkraları başlığı altında Millî Mücadele'ye karşı olanları eleştiren yazılar yazınca Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harb'ince Kuva-yı Milliyecilikle suçlanarak tutuklanıp yargılanmıştır. Falih Rıfki, 1923'ten sonra Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde başmakale yazmaya başlamıştır. Böylece Akşam gazetesi uzun bir süre Necmeddin Sadak ile Kâzım Şinasi Dersan tarafından yürütülmüştür. Akşam gazetesinde yazdığı yazılarla dönemin en kuvvetli başyazarlarından olan Necmeddin Sadak, sonrasında Sivas Milletvekili seçilmiş ve Cumhuriyet döneminde Dışişleri Bakanlığı (1947-1950) görevini üstlenmiştir.³

Yenigün gazetesi, Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından 2 Eylül 1918 tarihinde İstanbul'da çıkmaya başlamıştır. Millî Mücadele'nin en önemli sözcülerinden olan bu gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini yansıtmış ve Misak-ı Millî'yi bütün gücüyle savunmuştur. İstanbul'un işgalinden sonra kısa bir süre daha çıkan gazete, yayın hayatını 9 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da "Anadolu'da Yenigün" başlığı altında sürdürmüştür. Sakarya Meydan Savaşı sırasında gazete Kayseri'ye nakledilmiştir. Savaştan sonra Ankara'da yeniden çıkmaya başlayan gazete 1924 yılının ilk haftası kapatılarak, 7 Mayıs 1924'ten itibaren Cumhuriyet adı altında yayın hayatını günümüze değin sürdürmektedir.⁴

---

² İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 15; M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982, s. 341.

³ İnuğur, **a.g.e.**, s. 338-339.

⁴ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 16.

İleri gazetesi, 1918 - 1924 yıllarında İstanbul'da yayınlanmıştır. Yönetim müdürü Halil Lütfi (Dördüncü), başyazarı ise Celal Nuri (İleri) olan bu gazete 394. sayıya kadar Âti adı altında çıkmış ve daha sonra İleri adını almıştır. Bu gazete, Millî Mücadele'yi bütün gücüyle desteklemiştir. Bu gazetenin bir önemli özelliği de Anadolu'daki cephelemlerle ilgili haberleri ilk önce yayınlamasıdır. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın halka duyurulmasını istediği haberler bu amaçla İleri gazetesine ulaştırılmıştır. Böylece bu gazete, İstanbul'da Millî Mücadele'nin sözcüsü haline gelmiştir.⁵

Zaman gazetesi, 1918 - 1919 tarihleri arasında İstanbul'da 480 sayı çıkmış olup imtiyaz sahibi Cevâd İbrahim'dir. Gazetenin sorumlu müdürleri ise Mehmed Necâti, Fuad Fazlı ve Cevâd İbrahim'dir.⁶ Minber gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fethi Okyar'ın ortaklaşa çıkardıkları bir yayın organı olup 1 Kasım 1918'de İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Doktor Râsim Ferid Bey'dir. Bu gazete Millî Mücadele'nin ilk müjdecisi ve aynı zamanda da başlangıç adıdır. Atatürk de bu gazetede Minber takma adıyla başyazarlar kaleme almıştır. Minber gazetesi 21 Kasım 1918 tarihinde kapanmıştır.⁷

Memleket, Millî Mücadele'ye taraftar bir yazar olan İsmâil Hâmi (Danişmend) tarafından 10 Şubat - 15 Ağustos 1919 tarihlerinde çıkarılmıştır. İsmâil Hâmi bu gazetenin sahibi, sorumlu müdürü ve aynı zamanda da başyazarıdır. Bu gazetenin yayınlarında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlamış olan hareket, ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz koşullarda olağan, hatta olumlu karşılanmıştır.⁸

Tarik gazetesi 1919 yılında 115 sayı yayınlanmıştır. Kuruculuğunu ve başyazarlığını Muslihiddin Âdil (Taylan) üstlenmiştir.⁹ Türk Dünyası gazetesi ise Türk Dünyası Gazetesi Şirketi tarafından yayınlanmıştır. Gazetenin ilk sayısı 21 Ağustos 1919 tarihlidir ve bu gazete bazı kesintilerle 5 Şubat 1920 tarihine kadar yayınlanmıştır. Gazetenin günlük olarak son sayısı 24 Aralık 1919 tarihini taşımaktadır ve bu tarihten bir süre sonra haftalık olarak, sadece iki sayı

⁵ Öztoprak, a.g.e., s. 15; İnuğur, a.g.e., s. 337-338.

⁶ Hasan Duman, **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı - Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828 - 1928)**, 2. Cilt, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000, s. 963.

⁷ Fethî Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Aralık 2014.

⁸ Nejdî Bilgi, "Mütareke Döneminde İsmâil Hâmi (Danişmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 8, 1993, s. 127, 133-134, 150, 155.

⁹ Duman, a.g.e., s. 814.

yayınlanabilmiştir. Gazetenin başyazılarını çoğunlukla kurucusu konumundaki Kâzım Nâmi (Duru) ile Nebizâde Ahmet Hamdi (Ülkümen) yazmışlardır. Bunun dışında Mehmet Emin (Yurdakul), Reşad Nuri (Güntekin), Köprülüzade Mehmet Fuat (Köprülü) ve Ömer Seyfeddin gibi ünlü isimler de bu gazetede yazılar kaleme almışlardır. Bu gazetenin çizgisi ile Millî Mücadele önderi Mustafa Kemal Paşa'nın görüşleri büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.¹⁰

Dersaadet gazetesi, 8 Temmuz - 25 Kasım 1920 tarihlerinde 128 sayı olarak yayınlanmıştır. Gazetenin sahibi Sedad Simavi, sorumlu müdürü ise M. Sabri'dir. Bununla birlikte Sedad Simavi'nin de sorumlu müdürlük yaptığı anlaşılmaktadır. Gazetenin yayını sonlandırmasında, çıktığı dönemde etkisini fazlasıyla hissettiren sansür uygulaması yatmaktadır. Sedad Simavi, 1921 yılı içerisinde Payitaht adında ikinci bir gündelik gazete çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete de şekil olarak Dersaadet'e benzemektedir. İlk günden itibaren sansürün baskısına karşın Anadolu'daki direnişi destekleyen Payitaht, sansürün baskısına ancak 54. sayısına kadar dayanabilmiştir.¹¹

Sebilürreşad dergisi, 1908 yılında yayınlanmaya başlamıştır ve 1-182 sayılarında Sırat-ı Müstakim adıyla çıkmıştır. Sahibi ve sorumlu müdürü Eşref Edip, başyazarı ise Mehmet Akif (Ersoy)'dir. Dergi İslami düşünceleri yaymaya çalışmaktadır. Mehmet Akif, Babanzade Ahmet Naim, Ahmet Hamdi (Aksekili), İsmail Hakkı (İzmirli) gibi önemli yazarlar bu dergide yazmışlardır. Dergi, 1921 Ağustos ayı sonlarında bir süre Kayseri'de yayın hayatını sürdürmüştür. Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra ise Ankara'da yayınlanmıştır. Genel olarak Millî Mücadele'yi destekleyen bir yayın organıdır.¹²

Güleryüz dergisi, 5 Mayıs 1921 tarihinden itibaren çıkmaya başlayan ve imtiyaz sahipliğini Sedad Simavi'nin yaptığı bir mizah dergisidir. Bu derginin en önemli üç karikatürcüsü Sedad Simavi, Cevad Şakir (Kabağağaçlı) ve Sedad Nuri'dir. Güleryüz dergisi, 14 Ağustos 1922'de yayın hayatını sonlandırınca kadar Millî

---

¹⁰ Nejdet Bilgi, "Millî Mücadele'nin Başlarında İstanbul'da Yayınlanan Türk Dünyası Gazetesi", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 10, 1995, s. 263-264, 274.

¹¹ Mesude Yüstra Arslan, "İşgal Yıllarında Bir İstanbul Gazetesi: Dersaadet (Fihrist-Transkripsiyon-Değerlendirme)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 9, 11.

¹² Öztoprak, **a.g.e.**, s. 16; İnuğur, **a.g.e.**, s. 350.

Mücadele yanlısı bir tavır sergilemiş, karikatür ve yazılarıyla Ankara ve TBMM'yi desteklemiştir.¹³

Kuva-yı Milliye'ye kısmi bir destek veren Tasvir-i Efkâr gazetesini ilk kez, 1862 yılında Şinasi çıkarmıştır. Gazeteyi 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebüzziya Tevfik yayınlamaya başlamıştır. Ebüzziya Tevfik'in oğulları Velid ve Talha 19 Ocak 1913 tarihinden itibaren gazetenin yayın hayatını sürdürmüşlerdir. Gazete ilk günlerde, Anadolu direniş hareketine sempati duymuş ve Millî Mücadele'yi destekler nitelikte yayınlar yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'deki bir resmini ve biyografisini ilk kez yayınlayan gazete, Ruşen Eşref Bey'i de muhabir sıfatıyla Sivas'a göndermiştir. Bunun yanı sıra Aydın cephesine de bir muhabir göndererek savaş haberlerini günü gününe okuyucuyla paylaşmıştır. 1921'den sonra Tevhîd-i Efkâr adıyla yayınlarını sürdüren bu gazetenin sahibi ve başyazarı olan Velid Bey, Mim Mim Grubu'nun gizli faaliyetlerinde aktif rol oynamıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 5 Mart 1925 tarihine kadar yayın hayatını sürdürdüğü görülmektedir.¹⁴

İkdam gazetesi, 1894 - 1928 yılları arasında İstanbul'da çıkmış olup kurucusu ve başyazarı Ahmet Cevdet'tir. Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni destekleyen bu gazeteyi, Millî Mücadele yıllarında Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yönetmiştir. Gazetenin yazı kadrosunda Babanzade İsmail Hakkı, Ali Reşat, Ahmet Rasim, Ahmet Refik, Hüseyin Cahit ve Hüseyin Rahmi de yer almışlardır. Hatta Ali Kemal de Peyam-ı Sabah gazetesini kurana kadar İkdam'ın yazı kadrosunda bulunmuştur. Başlangıçta ortada gibi görünen İkdam gazetesi, zamanla Anadolu'daki millî hareketi desteklemiştir. Gazete, Ankara'ya ilk muhabir gönderen İstanbul gazetesidir.¹⁵

Kuva-yı Milliye'ye muhalif olan basın arasında Sabah, Peyam ve Peyam-ı Sabah gazeteleriyle Alemdar ve Türkçe İstanbul gazetelerinin isimleri verilebilir. Bunlardan Sabah gazetesi Papadopoulos isminde bir Rum tarafından 1875'te çıkarılmıştır. Bu gazetenin o dönemde başyazarı Şemseddin Sami'dir. Bu gazete 1882'de Mihran Efendi tarafından satın alınmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mihran Efendi Sabah gazetesine yeni bir yön vermek istemiştir. Bunun için de 1913'ten beri çıkmakta olan Peyam gazetesi başyazarı ve İttihatçıların en büyük düşmanı olan Ali Kemal gazetenin başına getirilmiş ve gazetenin adı da Peyam-ı Sabah olmuştur. Bu gazetenin sahibi Mihran Efendi, sorumlu müdürü ve başyazarı

¹³ Cüneyd Okay, **Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri 1919-1922**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 9, 11, 19.

¹⁴ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 14-15; İnuğur, **a.g.e.**, s. 344-346.

¹⁵ Öztoprak, **a.g.e.**, s. 15.

ise Ali Kemal'dir. Millî Mücadele'ye karşı en etkin muhalefeti bu gazetede Ali Kemal yapmıştır. Kuva-yı Milliyecilere “bâgiler, dâgiler” diye hakarete bulunmuş ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazmıştır. Ancak Büyük Zafer'in kazanılması üzerine 11 Eylül 1922'de Peyam-ı Sabah gazetesinde Ali Kemal'in gazeteden uzaklaştırıldığına dair bir yazı çıkmış ve gazetenin adı da ertesi gün Sabah'a çevrilmiştir. Mihran Efendi bir ay içinde gazeteyi kapatarak her şeyini satıp Avrupa'ya kaçmıştır. Ali Kemal ise Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne götürülürken İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir.¹⁶

Alemdar gazetesi, Refi' Cevad (Ulunay) tarafından 1909 - 1922 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Gazete yayınlarıyla hem İttihatçılara hem de Millî Mücadele hareketini idare edenlere karşı çıkmıştır. Ülkenin kurtuluşu için İngiltere'nin yardımının zorunlu olduğu savunulmuştur. Özellikle bu konudaki yazılar gazetenin sorumlu müdürü ve başyazarı olan Refi' Cevad tarafından kaleme alınmıştır. Refik Halid (Karay) de bu gazetede bazen “Aydede”, bazen “Kirpi” takma adlarıyla, genellikle de kendi adıyla Millî Mücadele aleyhinde yazılar yazmıştır. Alemdar gazetesi 1922 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Sonrasında ise Refi' Cevad 150'likler listesine dâhil edilerek yurt dışına çıkarılmıştır. 1938 yılında 150'likler affedilince Refi' Cevad yurda dönmüş ve Yeni Sabah ve Milliyet gazetelerinde uzun yıllar siyaset dışında yazılar yazmıştır.¹⁷

Türkçe İstanbul gazetesi, ilk olarak 9 Kasım 1918 tarihinde Yeni İstanbul adıyla çıkmıştır. Gazetenin başyazarı Süleyman Radi'dir ve yönetimi ise Dr. Abdullah Cevdet ile Said Molla'ya aittir. İttihatçılara etkin muhalefette bulunan bu gazetede, 6 Aralık 1918'de önemli bir değişiklik yapılarak Süleyman Radi'nin gazeteyle ilgisinin kalmadığı açıklanmıştır. 8 Aralık'ta da gazetenin adı Türkçe İstanbul'a çevrilmiş ve Said Molla gazetenin tek yöneticisi ve başyazarı konumuna gelmiştir. Said Molla'nın bu gazetede yazıları İngiltere'ye övgü ve hayranlıklarla doludur. O dönemde Millî Mücadele'nin İstanbul teşkilâtı, Said Molla'nın 11 Ekim - 5 Kasım 1919 tarihlerinde Papaz Frew'a yazdığı mektupların kopyasını ele geçirmiştir. Said Molla bu mektuplarında Millî Mücadele'yi baltalamak için Papaz Frew'dan para istemekte ve bu paraları hangi ajanlara dağıtacağını açıklamaktadır. Said Molla bir sürede daha Türkçe İstanbul gazetesinde yazmış ve 9 Kasım'da gazetenin toplatılmasından sonra bu gazetenin adı artık duyulmamıştır. Said Molla,

¹⁶ İnuğur, a.g.e., s. 274-278, 343.

¹⁷ Öztoprak, a.g.e., s. 17; İnuğur, a.g.e., s. 342-343.

Millî Mücadele'ye muhalif tavrını Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetelerinde yazdığı yazılarla da sürdürmüştür. Kendisi 150'likler listesine alınarak vatandaşlıktan çıkarılmıştır.¹⁸

Kuva-yı Milliye'ye muhalif olan bu basın organlarının dışında Millî Mücadele'ye mesafeli tutumuyla tanınan Refik Halid'in Aydede isimli mizah dergisi de kayda değerdir. Dergi, 2 Ocak 1922 tarihinden itibaren çıkmaya başlamıştır. Ahmet Rıfki, Münif Fehim, Ratip Tahir (Burak) ve Haydar Şevket gibi önde gelen karikatüristler bu dergide çalışmışlardır. Ankara'yı ve Millî Mücadele'yi doğrudan hedef tutan karikatürlerin sıklıkla yer almadığı bu dergi, 90 sayı çıktıktan sonra 9 Ekim 1922'de kapanmıştır.¹⁹

Kuva-yı Milliye Terminolojisi ve Tarihsel Süreç İçerisinde Kuva-yı Milliye Kavramının Ortaya Çıkışı

Millî Mücadele tarihinde önemli bir yeri olan Kuva-yı Milliye tabiri, "millî kuvvetler" anlamına gelmektedir.²⁰ Bununla birlikte bu tabir Türk tarihine özgü bir terim olarak çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kullanımlar dar ve geniş anlamlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dar anlamda Kuva-yı Milliye, Mondros Mütarekesi sonrasında Türk milletinin gönüllü olarak kendiliğinden oluşturduğu ve düzenli ordu birlikleri dışında bir nevi gerilla savaşıyla mücadele eden, sevk ve idareleri her zaman merkezi bir kumandanlığa bağlı olmayan silahlı gruplara karşılık gelmektedir. Geniş anlamda ise Millî Mücadele'nin bütününe ifade etmek için kullanılır.²¹ Bu bağlamda "millî teşkilât", "millî hareket", "Heyet-i Temsiliye",

---

¹⁸ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 113-114. Said Molla'nın Papaz Frew'a gönderdiği 12 mektup için bkz.: Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk - Söylev (1919-1920)**, Cilt 1, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 392-403.

¹⁹ Okay, **a.g.e.**, s. 20, 23.

²⁰ Yücel Özkaya, "Kuva-yı Milliye", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 8, Sayı: 24, Temmuz 1992, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012; Yavuz Ercan, "Kuva-yı Milliye'nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 231; Nuri Köstüklü, "Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün "Kuvâ-yı Milliye"ye Bakışı", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni (17-18 Ekim 2002 - Ankara) Bildiriler**, Yayına Hazırlayanlar, Dursun Ayan - M. Alper Parlak, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, s. 15; Millî Mücadele döneminin önemli kalemlerinden biri olan Falih Rıfki (Atay) da 1921 yılındaki bir değerlendirmesinde "millî kuvvetler" kavramının ilk şeklinin "millî çeteler" olduğunu dile getirmiştir. Yazara göre Türk ordusu kuvvetini ve zaferini hissettirdikçe çete yerine zamanla kuvvet kelimesi geçmiştir. Bkz.: F. R., "Tesmîyelerde Hata", **Akşam**, 8 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 3. Falih Rıfki yazılarında sıklıkla "F. R." rumuzunu kullanmaktadır.

²¹ Ercan, **a.g.m.**, s. 231; Köstüklü, **a.g.m.**, s. 15.

“Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti” gibi bazı kurum ve kavramlar da zaman zaman Kuva-yı Milliye kavramıyla ifade edilmiştir.²²

Mustafa Kemal Atatürk ise Büyük Nutuk’un da Kuva-yı Milliye kavramını; Millî Mücadele, Heyet-i Temsiliye, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti gibi anlamlarda kullanmakla birlikte daha ziyade askerî nitelikli olarak “gönüllü milis kuvvet” anlamında kullanmıştır.²³

Kuva-yı Milliye kavramı TBMM’nin açılmasından sonra Meclis’in gizli ve açık celselerinde de gündeme gelmiştir. Bu celselerde konuşan mebuslar bu kuvvetlerin hem siyasî hem de askerî yönlerine vurgu yapmışlar ve Mondros Mütarekesi’nden sonra başta İzmir ve Maraş olmak üzere yaşanan işgallerin önemine değinmişlerdir.²⁴

Görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye adı verilen bu kuvvetler, düşmana karşı ülkenin korunmasının yanı sıra savunmasının pekiştirilmesi ve birlik ve beraberliğin sağlanmasını amaç edinmişlerdir. Bu çerçevede işgaller karşısında halkın can, mal, din, ırz ve namusunun korunması ön plana alınmakla birlikte ülkeye yönelik bütün saldırılara karşı koyma anlayışı söz konusudur.²⁵

Kuva-yı Milliye içerisinde yer alanlara bakıldığında ise çok farklı kesimlerin varlığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda silah altında bulunan askerî birlikler, Batı Anadolu’daki efeler ve çeteleri, gönüllüler, adamlarıyla birlikte müfreze oluşturarak savaşa katılan toprak sahipleri ya da eşraf, kurulan teşkilâtlarca silah altına alınan çoğunluğu köylü olan bireyler Kuva-yı Milliye içerisinde yer almaktadır.²⁶ Bu kuvvetler tarafından yapılan her türlü hareket âdeta millet adına da yapılıyordu. Hareketin bu özelliğinden dolayı Millî Mücadele’ye katılan ve taraftar olan herkese “Kuva-yı Milliyeci” ya da kısaca “millîci” denmiştir.²⁷

Millî Mücadele öncesinde Kuva-yı Milliye kavramının doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkışında çeşitli savaşların etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1877-78 Osmanlı - Rus, 1897 Osmanlı - Yunan Savaşları’nın yanı sıra

---

²² Köstüklü, **a.g.m.**, s. 15.

²³ **A.g.m.**, s. 29.

²⁴ Yaşar Özüçetin ve H. Mehmet Dağıstan, “Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt IX, Sayı: 20-21, Yıl: 2010/Bahar-Güz, s. 8-11.

²⁵ Özkaya, **a.g.m.**

²⁶ Doğu Ergil, **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981, s. 82-83.

²⁷ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, Cilt 1, 8. Baskı, İstanbul, Zafer Matbaası, 1987, s. 118; Abdulhalûk M. Çay ve Yaşar Kalafat, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kuvay-ı Millîye Hareketleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990, s. 7; Zekeriya Türkmen, “Mütareke Döneminde (1918-1921) Ordu Mütareke Döneminden Millî Mücadele’ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 21, Sayı: 41, Ağustos 1996, s. 46.

Balkan Savaşları'nda ve hatta I. Dünya Savaşı'nda da milis Türk kuvvetleri subayların kumandası altında etkin bir şekilde görev almışlardır.²⁸ Hatta 1913 yılında Batı Trakya'da Bulgar çetelerine karşı mücadele eden Akıncı Müfrezeleri Kumandanı Kuşçubaşı Eşref Bey'e "Umum Millî Kumandan, Umum Çeteler Kumandanı ve Kuva-yı Milliye Müfettişi" unvanları verilirken Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi, Erkân-ı Harbiye Umum Reisi olan Süleyman Askeri Bey'e de "Garbi Trakya Kuva-yı Milliye Kumandanı" unvanı verilmiştir.²⁹

Millî Mücadele döneminde ise Kuva-yı Milliye, I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işgaller karşısında yurdu düşmana karşı savunmak için halkın içinden millî duygularla kendiliğinden oluşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün rehberliği ve yönlendirmesiyle de teşkilâtlanmıştır.³⁰

Kuva-yı Milliye'nin tarihsel kökeni ise I. Dünya Savaşı sonrasındaki işgallere dayanmaktadır. İtilaf Devletleri, 1918 güzünde I. Dünya Savaşı'na son verecek bir hamle yapmıştır. 19 Eylül 1918'de Filistin'de İngilizlerin büyük bir taarruz başlatması üzerine Osmanlı cephesi dağılmıştır. Cephe Kumandanı Liman von Sanders, çekilmeyi ve Şam'ın güneyinde cephe oluşturulmasını emretmesine karşın bunun olamayacağını görünce Humus'ta toplanılmasını istemiştir. Buna karşın emrindeki VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Suriye'nin kuzey sınırına yakın Halep'e çekilmek üzere emir vermiştir. Von Sanders, Mustafa Kemal Paşa'ya söz konusu bu açık itaatsizliğinin nedenini sorunca, Mustafa Kemal Paşa Suriye'nin bir Arap ülkesi olduğunu, önemli olanın Türk olan Anadolu'yu savunmak olduğunu söylemiştir.³¹

Von Sanders'in bu tarz bir gerekçeyle bir ilgisi olamayacağını söyleyerek, Cephe Kumandanlığından ayrılması üzerine kumandanlık önce fiilen, daha sonra da resmen Mustafa Kemal Paşa'ya kalmıştır. Halep'e gelen Mustafa Kemal Paşa, evlerden Osmanlı askerlerinin üzerine ateş edildiğini görünce, yeni cepheyi Halep'in

---

²⁸ **Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, (15 Mayıs - 4 Eylül 1919)**, Cilt 2, Kısım 1, Ankara, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Resmî Yayınları, 1963, s. 123.

²⁹ Ercan Haytoğlu, "Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler", **Belgi Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, Kış 2011, s. 53.

³⁰ Kadir Kasalak, "Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılı Özel Sayısı)**, Cilt 14, Sayı: 42, Kasım 1998, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012; Mehmet Akif Tural, "Kuvâ-yi Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu", **Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002 - Sivas)**, Sivas, SISKAV Yayınları, 2002, s. 173.

³¹ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 15. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 113. Liman von Sanders'in bu konudaki değerlendirmesi için bkz.: Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 372-422.

de kuzeyine almak zorunda kalmıştır. Hatay'ı içine alan bu cephe İngiliz saldırılarına dayanmıştır. Öyle ki, bu Mustafa Kemal Paşa'nın da deyimiyle "Türk süngülerinin çizdiği sınır" olacaktır.³²

Diğer yandan, Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918'de mütarekeyi kabul edip savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin Almanya ile karadan bağlantısı kesilmiştir. Aynı zamanda bu tarihlerde İngiliz ordusu Batı Trakya ve Bulgaristan'da ilerlemeye başlamıştır. Müttefikler, Trakya üzerinden İstanbul'u almak için hazırlıklara girişmişler ve donanmalarını Çanakkale Boğazı önünde toplamışlardır. 1918 yılının Ekim ayına gelindiğinde, Osmanlı Devleti güney ve batıdan büyük bir baskı altına girerek kendini savunamaz hale gelmiştir.³³

Bu olumsuz gelişmeler üzerine Talat Paşa'nın başkanlığındaki İttihat ve Terakki hükümeti, barış istemeye ve istifaya karar vermiştir. 4 Ekim'de Talat Paşa, Padişah Vahdettin'e istifa ihtimalinden bahsedip padişahın onayını almıştır. Vahdettin, Tevfik Paşa'ya hükümeti kurdurtmak istediğini açıklayınca Talat Paşa, özellikle biri Maliye Nazırı Cavid Bey olmak üzere İttihat ve Terakki'ye mensup iki kişinin hükümete alınmasını şart koşmuştur. Vahdettin bunu kabul etmiştir. Ancak Tevfik Paşa, bu şarta yanaşmamış ve hükümeti kurmak için bir hafta uğraşmışsa da hükümeti kuramamıştır. Bunun üzerine padişah hükümeti kurma yetkisini Ahmet İzzet Paşa'ya vermiştir. Sonunda Ahmet İzzet Paşa hükümeti 14 Ekim 1918'de kurulmuştur.³⁴

Uzun soluklu bir hükümet devam ettiremeyen ve sadece yirmibeş gün iktidarda kalabilen Ahmet İzzet Paşa hükümetinin önemli olaylarından biri 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıdır. İtilaf Devletleri adına hareket eden İngiliz Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Calthorpe ile Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Beylerden oluşan Türk heyeti arasında Limni'nin Mondros Limanı'ndaki

---

³² Akşin, **a.g.e.**, s. 113; Falih Rıfki Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, s. 70.

³³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Genişletilmiş 6. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 560.

³⁴ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s. 460-461; Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s. 151. Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile Beyrut Valisi Azmi, eski Polis Müdürü Bedri, Dr. Nazım, Dr. Bahaeddin Şakir, Dr. Rusûhi ve Cemal Azmi Beyler, 2 Kasım 1918 gecesi bir Alman denizaltısıyla ülkeden kaçmışlardır. Bkz.: Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 677-678; Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 463-464.

Agememnon Zirhlisinde yapılan görüşmeler sonucunda mütareke imzalanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti açısından I. Dünya Savaşı sona ermiştir.³⁵

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi hükümleri son derece ağır olmasına karşın Türk heyeti, Mondros'tan döndükten sonra basına son derece iyimser bazı açıklamalarda bulunmuştur. Daha sonraki süreçte Kuva-yı Milliye saflarında yer alacak olan Rauf Bey'e göre imzalanan Mütareke sonucunda devletin bağımsızlığı ve saltanatın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. Bu Mütareke, yenenle yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil belki de iki eşit güç arasında çarpışmalara son veren bir antlaşma niteliğindedir. Rauf Bey, İngilizlerin Türklüğün yok edilmesi amacını gütmediklerini ve İstanbul'a tek bir düşman askerinin çıkmayacağını ileri sürerken, memlekette asayişin korunması gerektiğini, aksi takdirde her şeyi kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalılabileceği uyarısını yapmıştır.³⁶

Mütareke'nin imzalanışı başlangıçta bütün memlekette büyük bir ferahlık yaratmıştır. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da Mütareke'yi olumlu bularak metnin Meclis'te oybirliğiyle kabulünü sağlamıştır. Mütareke'nin imzalanmasıyla ilgili olarak hükümet; vilayetlere, müstakil sancaklara ve ordulara, 2 Kasım 1918 tarihli bir genelge de göndermiştir. Burada bir yandan Mütareke'nin nispeten hafif hükümler içerdiği söylenirken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'ni oluşturan bütün milletlerin yani azınlıkların tam bir hak ve hürriyetleri esasına dayanacak bir barışın yapılacağı ümidi ortaya konulmakta ve asayişe dikkat edilmesi ile genel affın hazırlandığı o günlerde asker kaçaklarının kovuşturulmaması istenmektedir.³⁷

Mütareke toplumsal bazı galeyana da neden olmuştur. Öyle ki Mütareke'nin imzalanması Beyoğlu'nda büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Halk erkenden sokaklara dökülmüş ve Rum mağazaları Yunan bayraklarıyla donatılmıştır. Bazı mağazalar üzerine Fransız, İngiliz ve İtalyan bayrakları da çekilmiştir. Mütareke şartları hakkında aralarında sohbet edenlerin en fazla meraklarını çeken konu donanmanın ne zaman İstanbul'a geleceği olmuştur. Çünkü Rumca gazetelerin

---

³⁵ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Cilt 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 1.

³⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976, s. 61-62; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Birinci Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 69-70; "Murahhaslarımız Geldi - Rauf Beyle Mülakat - Reşit Akif Paşa'nın Beyanatı", **Yeniğün**, 2 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

³⁷ M. Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Birinci Kitap, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 3; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 62; Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 70.

verdikleri ümitte bunlar, yakında İngiliz donanmasının ve onunla birlikte bir iki Yunan savaş gemisinin de gelmesini umut etmişlerdir. Hatta bu gazetelerden birinde, Venizelos'un da İstanbul'a geleceğini yazması sevincin daha da artmasına neden olmuştur.³⁸

İlerleyen zamanda Kuva-yı Milliye'nin önderi konumuna gelecek olan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi sonrasında Adana'da Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olarak Ahmet İzzet Paşa hükümetine cesurca uyarılarda bulunmuştur. Uyarılarıyla İngiltere'nin gelecekteki olası tutumunu âdetâ kâhince ortaya koymuş ve Grup Kumandanlığı'nı devraldığı törende Alman General Liman von Sanders'in aksine yenilgiyi reddederek kendileri için asıl savaşın bundan sonra başladığını söylemiştir.³⁹

Ahmet İzzet Paşa, Mütareke şartlarını ve her ordunun kendine ait hususları uygulaması gerektiğini bildiren bir emri Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Mütareke metnini etraflıca inceledikten sonra kendisinde çeşitli kanaatler oluşmuştur. Ona göre Osmanlı Devleti bu Mütarekenâme ile kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmekle kalmıyor, düşmanın memleketi istilası için yardımda bulunmayı da vaat etmiş oluyordu. Söz konusu Mütarekenâme'nin olduğu gibi uygulanması halinde memleket baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz kalabilecektir. Hatta düşmanın her dediğini onaylamak, bütün Türkiye'ye bu istilacıların hâkim olması sonucunu doğuracağı gibi bir gün Osmanlı hükümetinin dahi düşmanlar tarafından tayin edilmesine neden olacaktır.⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'nin bazı maddelerinin müphem olmasına da dikkati çekmiştir. Çünkü bu durum, Mütareke maddelerinin yanlış anlaşılmasına ve büsbütün Türklerin aleyhine yorumlanmasına neden olabilirdi. Ahmet İzzet Paşa'nın yukarıda belirtilen emri üzerine Mustafa Kemal Paşa, 3 Kasım 1918'de bir telgraf yollamıştır. Telgrafta Toros tünelleri, Suriye sınırı gibi konularda ve Mütarekenâme'nin birtakım şartlarında karışıklık olduğu belirtilerek açıklama istenmiştir. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa cevabında; Toros tünellerinin İtilaf

---

³⁸ "Mütarekenin Akdinden Sonra", **İkdam**, 2 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

³⁹ Sabahattin Özel, **Büyük Millet'in Evlâdı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, 2. Basım, İstanbul, Derin Yayınları, 2008, s. 9-10.

⁴⁰ Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, s. 78-79. Almanlar, Mütareke gereğince Türkiye'yi terk etmek zorunda oldukları için Alman Generali Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na Mustafa Kemal Paşa tayin olunarak görevi devralmıştır. Bkz.: Münir Sirel, "19 Mayıs ve Atatürk," **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 2, Kasım 1967, s. 3.

kuvvetleri tarafından sadece “muhafaza” için işgal olunacağını, işletmenin ordular grubuna ait olduğunu belirterek, İtilaf kuvvetlerinin Amanos tünellerini işgal etmeğe haklarının olmadığını açıklamıştır. Suriye’deki garnizonların teslim olması maddesinin de “ihtiyat” olarak yazıldığını belirtmiştir.⁴¹

Böylece bir dizi yazışma Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa 5 Kasım’da bir cevap daha yazmıştır. Ahmet İzzet Paşa’nın Suriye’deki garnizonların teslimi maddesinin ihtiyat olarak yazıldığı görüşünden hareket ederek, söz konusu bu maddenin İngilizler tarafından Türkleri aldatmak için konulduğunu ve Mütareke şartlarını hükümetin ve İngilizlerin başka türlü anladıklarından şüphe etmediğini de karşılaştığı örnek bir olayla açıklamıştır. Karşılaşılan bu olayda Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin Suriye kıtasındadır diyerek Yedinci Ordu’nun teslimini kendilerinden istediklerini belirterek, “Kilikya sınırını sormaktan maksadım, bu tarihî ismi kabul eden hükümetin bu bölgeyi gösteren İngilizce atlası Kilikya sınırının Maraş kuzeyinden geçtiğini dikkate alıp almadığını anlamaktı, çünkü benim fikrimce Adana ismi yerine tarihî Kilikya ismini koyan İngilizler Suriye sınırlarını Kilikya kuzey sınırı doğusuna uzanmaktan ibaret kabul etmektedirler.” şeklinde açıklayıp, endişesini dile getirmiştir.⁴²

Mustafa Kemal Paşa önemli bir noktaya temas ederek, Mütareke şartları arasında anlaşmazlıkları giderecek tedbirler alınmadıkça orduları terhis edecek ve İngilizlerin her söylediğine boyun eğilecek olunursa, İngiliz ihtirasının önüne geçilemeyeceği uyarısında bulunup telgrafını sonlandırmıştır. Nitekim Falih Rıfki Atay, bu uyarıdan hareketle telgrafi, Bâb-ı Âlî ruhu ve zihniyetiyle Kuva-yı Milliye ruhu ve zihniyeti arasındaki derin ayrılığı belirten ilk tarihî belge olarak değerlendirmiştir.⁴³

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki telgraf trafiği bundan sonra da devam etmiştir.⁴⁴ Böylelikle Mustafa Kemal Paşa, daha Kasım ayı başlarında İstanbul’la olan bu yazışmalarıyla Millî Mücadele’ye esas olacak bir tutumu da ortaya koymuştur.⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın Mondros

---

⁴¹ Sirel, **a.g.m.**, s. 3-4; Falih Rıfki Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2010, s. 7-8; Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları**, s. 80-83.

⁴² Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s. 8-9; Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları**, s. 83-84.

⁴³ Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, s. 8-9; Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları**, s. 84-85.

⁴⁴ Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında devam eden telgraflaşmalar için bkz.: Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları**, s. 86-95.

⁴⁵ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 70.

sonrasının o karanlık günlerindeki tutumu, şüphesiz tam bir müdâfaa-i hukukçu tavrıdır ki, en umutsuz ve boyun eğdirici koşullarda bile görevden kaçmama ve sorumluluk bilinciyle yılmadan hareket etmeyi içerir. Bu onurlu ve cesur tavır, Kuva-yı Milliye ruhunu da müjdelemiştir.⁴⁶

Nitekim yaşanan tüm sıkıntılara karşın başkent İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kuva-yı Milliye ruhunu ortaya çıkaracak şekilde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin de kurulmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Trakya-Paşaeli Müdâfaa Heyet-i Osmaniyesi, Kilikyalılar Cemiyeti, İzmir Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti gibi teşkilâtlar ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihine kadar ülkenin birçok yerinde silahlı ve silahsız, tek ve toplu halde direnmeler baş göstermiştir. Bu direnişler silahlı çarpışmalardan ziyade, yukarıda da belirtildiği gibi cemiyetler kurma, kongre ve mitingler düzenleme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Millî Mücadele'nin ilk direnişlerini 30 Ekim 1918'den sonra başlatmak gerekmektedir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da Büyük Nutuk'un da Millî Mücadele'nin Mondros Mütarekesi'nden sonra başladığını belirtmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla direnişin önemli bir parçasını oluşturan Kuva-yı Milliye kavramının da Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra ortaya çıktığını söylemek mümkündür.⁴⁹ Nitekim 29 Kasım 1918'de İstanbul'da kurulan Millî Kongre'nin basına da yansıyan programında Kongre'nin "bütün Kuva-yı Milliye'yi birleştirmeyi" ve "vatanın hak ve menfaatini koruyacak ve gerçekleştirecek yolları ve araçları sağlamayı" amaç edindiği açıklanmıştır.⁵⁰ Böylece Millî Mücadele'de Kuva-yı Milliye ifadesi ilk kez bu program aracılığıyla siyasi anlamda kullanılmıştır.

Öte yandan Mütareke uygulamasına direnenler arasında Mustafa Kemal Paşa'dan başka güneyde Suriye Cephesi'nde İkinci Ordu Kumandanı olan Nihat

---

⁴⁶ Özel, **a.g.e.**, s. 12.

⁴⁷ Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 10, Kasım 1987, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 17 Eylül 2010; Ali İhsan Gencer ve Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 11. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 86-89. Mustafa Kemal Paşa, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden bazılarıyla İstanbul'dayken görüşmüştür. Bkz.: Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 4-5.

⁴⁸ Ercan, **a.g.m.**, s. 229-231.

⁴⁹ Türkmen, **a.g.m.**, s. 47.

⁵⁰ Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 17-19; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 2, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 170-171. Millî Kongre beyannamesi ve programı için ayrıca bkz.: " "Millî Kongre"nin Beyannamesi", **Minber**, 7 Kânun-ı evvel 1334/1918, s. 2; " "Millî Kongre'nin" Beyannamesi", **İkdam**, 7 Kânun-ı evvel 1334/1918, s. 2.

Paşa, Irak'taki Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, Kafkasya'daki Dokuzuncu Ordu Kumandanı Yakup Şevki (Subaşı) Paşa ve Medine Müdâfii Fahrettin (Türkkan) Paşa vardır. Adı geçen bu Türk Cephe Kumandanlıkları bir yandan Mütareke'ye karşı sessiz bir direniş içerisinde girerken diğer yandan da zaten kaygılı olan bölge halkını silahlandırıp örgütlemeye çalışmışlardır. Bu nedenle İngilizler tarafından "mütareke suçlusı" sayılarak ileride tutuklanacaklardır.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda sözü edilen tüm bu uyarı ve faaliyetleri de Ahmet İzzet Paşa hükümeti tarafından hoş görülmecektir. Sonunda 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ve VII. Ordu Karargâhı lağvedilince Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine verilmiştir. 8 Kasım'da Ahmet İzzet Paşa istifa etmek zorunda kalınca Mustafa Kemal Paşa'yı makine başına çağırıp İstanbul'da bulunmasının daha faydalı olacağını bildirmiştir.⁵²

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine Tevfik Paşa, 11 Kasım 1918'den 13 Ocak 1919'a kadar sürecek ilk hükümetini kurmuştur. Tevfik Paşa'nın ikinci hükümeti ise 14 Ocak - 3 Mart 1919 tarihleri arasındadır. İlk hükümet değişikliği sırasında birlikleriyle veya ordudaki görevlerinden ayrılarak İstanbul'a gelen bazı genç kumandanlar olayları yakından takip ederek, bazı girişimlerde bulunmaya çalışmışlardır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar ve Fethi Okyar, İsmail Canbulat'ın evinde arka arkaya üç gece gerçekleştirdikleri toplantılarda, içine düşünülen çıkmazdan kurtulabilmek için Anadolu'da millî bir direniş başlatmaktan başka bir çare olmadığı konusunda anlaşmışlardır. Bunun için de Ahmet İzzet Paşa'nın yeniden sadrazamlığa getirilmesi ve onun kuracağı yeni hükümette, Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'in de görev almaları düşünülmüştür.⁵³

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım'da İstanbul'a döndüğünde ilk iş olarak, Rauf Orbay'la birlikte Ahmet İzzet Paşa'yı konağında ziyaret etmiştir. Rauf Orbay hatıralarında bu ziyarette Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa hükümetinin iktidarda kalmasına memleketin içinde bulunduğu tehlikeleri gören bir vatansever olarak hiç kimsenin gönlünün razı olamayacağını söylediğini belirterek, Ahmet İzzet Paşa'ya şu şekilde seslendiğini kaydetmiştir:

---

⁵¹ Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınları, 1985, s. 21-27.

⁵² Sirel, **a.g.m.**, s. 4; Celâl Bayar, **Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 5, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997, s. 2; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 76.

⁵³ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 81-82. Mütareke dönemi hükümetleri listesi için bkz.: Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61.

“İş başına yine sizin gelmeniz zarureti vardır Paşam, memleketin bugün maruz bulunduğu müşkülât bunu icap ettirmektedir. Sizin yeni bir kabine kurmanızdan başka bir çare yoktur. Bunun için Tevfik Paşa kabinesini Meclis’te itimatsızlığa uğratmak lazımdır.”⁵⁴

Sadrazam konağındaki bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa, Rauf, Fethi ve İsmail Canbulat, Meclis’e giderek mebusların Tevfik Paşa hükümetine güvenoyu vermemeleri için geceli gündüzlü çalışmışlardır. Mustafa Kemal Paşa bir yandan da padişahla görüşebilmenin yollarını aramıştır.⁵⁵ Nitekim basında Mustafa Kemal Paşa’nın 15 Kasım 1918 tarihinde Selamlık’ta Padişah Vahdettin’le görüştüğü haber edilmiştir. Hatta konuyla ilgili olarak, Yaver-i Fahr-i Hazret-i Şehriyari Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Bahriye Nazırı Ali Rıza, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i sanisi Kâzım ve İstanbul Muhafızı Ahmet Fevzi Paşaların padişah tarafından ayrı ayrı kabul olundukları belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın uzun bir süre padişahın huzurunda kalarak padişahın iltifatını aldığı kaydedilmiştir.⁵⁶

Tüm bu çabalara karşın 18 Kasım’da programını sunan Tevfik Paşa, gerekli güvenoyu ertesi günü yani 19 Kasım’da almayı başarmıştır.⁵⁷ Hükümet programı üzerindeki görüşmeler sırasında dikkati çeken önemli bir olay da yaşanmıştır. Meclis’te mebuslar, Mütareke’ye aykırı işgallerden yakınınca Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey, “hüküm galibindir!” anlamındaki Arapça bir deymi hatırlatarak Almanya’yı dahi dize getiren bir düşmanın, “bazı noktaları işgal ederim” derse, haklı sayılması gerektiğini savununca tartışmalar yaşanmıştır.⁵⁸ Hatta konuyla ilgili olarak Minber gazetesinde, Rıza Tevfik Bey dolayısıyla Tevfik Paşa hükümeti ağır bir dille eleştirilmiştir. Hükümet programı okunduktan sonra mebuslardan bazılarının hükümeti eleştirmeye başlaması üzerine Rıza Tevfik Bey cevap vermek için kürsüye gelip İstanbul’un işgalini mazûr göstermeye çalışmıştır. Bunun için de Mütareke gereğince İtilaf kuvvetlerinin işgali gerçekleştirmeye yetkili olduğuna dair sözler sarf

⁵⁴ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım-1**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993, s. 222.

⁵⁵ **A.g.e.**, s. 224-225.

⁵⁶ “Dâhilî Havadis”, **Minber**, 16 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 2; “Havadis-i Dâhiliye”, **Yeni İstanbul**, 16 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

⁵⁷ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 83. Rauf Orbay, Meclis çoğunluğunda Tevfik Paşa hükümetine güvenoyu verilmediği takdirde padişahın Meclis’i dağıtabileceği endişesinden bahsetmektedir. Bkz.: Orbay, **a.g.e.**, s. 225. Mustafa Kemal Paşa ise Tevfik Paşa hükümeti güvenoyu aldığı takdirde Meclis’in dağıtılacağı düşüncesindedir. Bkz.: Atay, **Atatürk’ün Bana Anlattıkları**, s. 104.

⁵⁸ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 83. İngilizler, Musul (3 Kasım 1918) ve İskenderun’u (9 Kasım 1918) işgal etmişlerdir. Diğer Müttefik işgalleri için bkz.: Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 74-75.

etmesi, Meclis'te itirazların yükselmesine neden olmuştur. Öyle ki, Rıza Tevfik Bey bu tavrıyla kendisinin henüz Mütarekenâme metnini okumadığını da göstermiştir. Ayrıca Minber gazetesinde, Tevfik Paşa'nın mensubu olduğu vatana yapacağı en büyük hizmet olarak, işgal ettiği makamı tereddütsüz terk edip gitmesi yazılmıştır.⁵⁹

Maarif Nazırı Rıza Tevfik Bey'in sözleri, Türk kadınlarını da oldukça rahatsız etmiştir. Nitekim Kadıköy kadınları adına basına bir telgraf çekilmiştir. Bu telgrafta, Dünya Tarihi'ne Çanakkale savunması gibi bir şaheseri hediye eden kahramanların anaları, eşleri, kız kardeşleri ve kızları olarak kendilerini niteleyerek, Çanakkale'nin mukaddes toprakları altında yatan şehitlerin aziz ruhları karşısında Türk kadınlığına ve medeniyet dünyasına şu şekilde seslenilmiştir:

“Limanımızda görülen âhenîn [demirden] kaleleri mağlup eden ve karaya çıkarılan yarım milyon askerini denize döken milletimizi mağlup addetmiyoruz. Dün Meclis-i Mebusan kürsüsünde hükümet namına söyleyen, Maarif Nazırının ‘Mağlubuz, istediklerini yaparlar’ diyen sözlerini şiddetle protesto ederiz. Peçelerimizi yırtan ve sonra hürriyet-i cihan namına diye harp ettiklerini ilan edenlere teessüf ederiz. Hukuk-ı milliye ve ismetimizi muhafaza edecek hükümet ve erkek yoksa, biz varız.”⁶⁰

Bu sözler, Türk kadınlarının Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadelecî azmini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Tevfik Paşa hükümeti 19 Kasım'da güvenoyu alsa bile Mustafa Kemal Paşa, 22 Kasım 1918'de tekrar padişahla görüşmenin yollarını arayarak siyasî bir çıkış yolu bulmaya çalışmıştır. Ancak sanılanın aksine padişah bu görüşmede, Mustafa Kemal Paşa'dan ordudan kendisine bir fenalık gelmeyeceğine dair güvence istemiştir. Mustafa Kemal Paşa da bunu, padişahın ilerde yapabileceği kötülüklerin bir işareti olarak değerlendirmiştir. Nitekim bu konuda yanılmadığını anlamıştır. Çünkü padişah 21 Aralık 1918'de Meclis'i feshederek milleti, en zor günlerin yaşanıldığı bu dönemde en çok güvenebileceği bir kurumdan yoksun bırakmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın üzüntüsünü artıran bir diğer nokta, padişahın Meclis'i feshetmeden kendisiyle görüşüp onayını aldığına dair spekülasyonların yapılmış olmasıdır.⁶¹ Oysa Mustafa Kemal Paşa, Vakit gazetesi yazarıyla yaptığı bir mülakatta, Osmanlı milletinin “timsal-i meşrutiyetinin” Mebusan Meclisi olduğunu,

⁵⁹ “Kabine Var Mı, Yok Mu?...”, **Minber**, 19 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

⁶⁰ “Hanımlarımızın Protestosu”, **Minber**, 20 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 2.

⁶¹ Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, s. 99-102; Özel, **a.g.e.**, s. 15.

millet ve memleketin muhtaç olduğu barışı gerçekleştirecek hükümetin, bunu bu Meclis'e dayandırması gerektğini vurgulamıştır.⁶²

Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları Fethi, Rauf, İsmail Canbulat ve Kara Kemal Beyler, siyasî çözüm yollarının tıkanıdığı bu durumda bir ihtilal komitesi kurarak padişahı değiştirmeyi ve hükümeti devirmeyi planlamışlardır. Ancak arkadaşlar arasında çıkan anlaşmazlık ve planın bir işe yaramayacağı düşüncesiyle sonra bundan vazgeçmişlerdir.⁶³ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bu şekilde siyasî bir çıkış yolu bulmaya çalışmasına karşın başarılı olamayınca kurtuluşun İstanbul'da değil Anadolu'da olduğunu anlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa mücadelesini sadece Meclis'te Tevfik Paşa hükümetine güvenoyu verilmemesi ya da padişahla görüşülmesi doğrultusunda vermemiştir. Aynı zamanda görüşlerini basın aracılığıyla Türk kamuoyuyla da paylaşmıştır. Öyle ki kendisi Türk kamuoyunun aydınlatılmasında ve millî birliğin oluşturulmasında basının önemli bir rolünün olduğunu bildiği için basın konusunda oldukça hassas davranmıştır. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın başlarında ulusal davayı basın yoluyla Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak duyurabilmek için İstanbul basınından yararlanmışır.⁶⁴ Aynı zamanda çeşitli gazetelerin yazarlarıyla yaptığı mülakatlarla hâlâ siyasal bir çözümden yana olduğunu da göstermiştir.⁶⁵

İşte bu doğrultuda Minber gazetesi yazarı, 16 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat yapmıştır. Yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın sahip olduğu yüksek özgeçmiş ve askerî hizmetleri sıraladıktan sonra çeşitli sorular sorarak mülakatını gerçekleştirmiştir. Bu sorulardan ilkinin, Mustafa Kemal Paşa'nın memleketin siyasî durumu hakkındaki düşüncelerini öğrenmek oluşturmuştur. Bu soruya karşılık olarak kendisinin, 1913 senesinde Sofya, Belgrat ve Çetine Askerî Ataşelikleri üzerinde bulunduğu sırada siyasetle uğraştığını, ancak bunun sırf

---

⁶² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997, s. 2; "Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 18 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

⁶³ Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, s. 108-109; Özel, **a.g.e.**, s. 15. Rauf Bey'e göre anlaşmazlığın nedeni işe Kara Kemal'in sokulmasından İsmail Canbulat'ın kuşkulananarak itiraz etmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Kara Kemal ile Tevfik Paşa'yı otomobilinin şoförünü değiştirip kaçırarak, İstanbul'da bir yere saklamak yolunu konuşması üzerine İsmail Canbulat'ın komitecilik istemediğini söyleyerek ayrılmasıdır. Bkz.: Orbay, **a.g.e.**, s. 232.

⁶⁴ Yücel Özkaya, **Millî Mücadelede Atatürk ve Basın-I**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2001, s. 7, 59.

⁶⁵ Erik Jan Zürcher, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 164.

“siyasî” olmayıp “askerî-siyasî” bir uğraşı olduğunu belirterek, “Bu memuriyetim müddeti istisna edilirse bütün hayatım Trablusgarp’ta Balkan muharebesinin safha-i ahîresinde ve harb-i hazırda muharebe meydanlarında umur-ı askeriye ile iştigalde geçmiştir.” demiştir. Bu nedenle kendisinde ordulardan, muharebelerden ve askerî kanaatlerden söz etmek için çok geniş bir yetki gördüğünü ifade eden Mustafa Kemal Paşa, siyasetten söz etmeyi ise siyasetle ilgisi olanlara bırakılmasının uygun olduğunu söylemiştir.⁶⁶

Buna karşın Mustafa Kemal Paşa, bu sözlerinden vatan ve milletin selâmet ve menfaatinin söz konusu olduğu durumlarda, genel siyasetten uzak kaldığı anlamının çıkarılmaması gerektiğini de vurgulamıştır. Hatta bu konuyla ilgili olarak derin düşüncelere sahip olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Paşa:

“... ben, en iyi siyasetin her türlü manasıyla en çok kuvvetli olmakta bulunduğunu kabul ederim. En çok kuvvetli olmak tabirinden maksadım, yalnız silah kuvveti olduğunu zannetmeyiniz.”⁶⁷ demiştir.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa; “manen, ilmen, fennen ve ahlaken” kuvvetli olmayı ümit ettiğini ve bu sayılan mizaçlardan yoksun kalan bir milletin bütün fertlerinin en son silahlarla donatılmış olsalar dahi kuvvetli olduklarını kabul etmenin doğru olamayacağını açıklamıştır.⁶⁸

Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, kuvvetli ordu denildiği zaman ne anlaşılması gerektiğini de açıklamıştır. Kuvvetli bir ordu denildiği zaman, her ferdinin özellikle subayının ve kumandanının, teknoloji ve uygarlığın gereklerini yerine getirip ona göre harekâtını düzenleyen yüksek ahlakta bir heyetin anlaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa orduyu kastederek; yegâne amacının, görevinin, düşüncesinin ve hazırlığının vatani korumadan ibaret olduğunu ve ordunun memleketin siyasetini idare edenlerin verecekleri kararla harekete geçtiğini söylemiştir.⁶⁹

---

⁶⁶ “Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat”, **Minber**, 17 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1-2. Minber gazetesi, mülakatla birlikte Mustafa Kemal Paşa’nın bir resmini de yayımlamış ve resmin altına “Ordumuzun En Büyük Kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa” ibaresini koymuştur. Mülakattan iki gün sonra aynı gazetede, Mustafa Kemal Paşa’dan övgüyle bahsedilen Ahmet Hulki imzalı bir yazı da yayımlanmıştır. Bkz.: Ahmet Hulki, “Nihüfte Bir Sima”, **Minber**, 19 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

⁶⁷ “Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat”, s. 2.

⁶⁸ **A.y.**

⁶⁹ **A.y.**

Memleketini ve milletini çok iyi tanıdığını dile getiren Mustafa Kemal Paşa, memleketin ve milletin ihtiyaç duyduğu ilerlemeye kavuşturulabilmesi için “hürriyet ve istiklâl” saklı kalmak koşuluyla huzur ve sükûn getirecek dostluklara taraftar olduğunu söylemiştir.⁷⁰

Minber gazetesi yazarının ikinci sorusu, Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlere karşı beslediği hisler hakkında bazı bilgiler vermesi doğrultusunda olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerle Arıburnu, Anafartalar ve Filistin cephelerinde, çeşitli cephelerde ise başka milletlerle vatanın müdâfaası için savaştığını söylemiştir. İngilizlerle savaşsa da kalbinde onlara karşı kin ve düşmanlık hislerinin yer bulmadığını açıklayan Mustafa Kemal Paşa; İngilizlerin, Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletin istiklâline karşı gösterdikleri hürmet ve insaniyet karşısında sadece kendisinin değil bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha hayırlı bir dost olamayacağı düşüncesiyle duygulanmalarının doğal olduğunu söylemiştir.⁷¹

Yazarın Mustafa Kemal Paşa'ya son sorusu, memlekette en son cereyan eden fikirler hakkında ne düşündüğüyle ilgili olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, harp cephesinden İstanbul'a yeni döndüğü ve karargâhının bulunduğu Adana'da fikir cereyanlarını hissetmeğe vakit bulamadığı gerekçesiyle bu konuda bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiştir.⁷²

Minber gazetesinden sonra Vakit gazetesi yazarı, 17 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Yazar, Mütareke'den sonra İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına saygı duyacağına şüphe edilmemesine karşın Mütareke sözleşmesinin tahmin edilemeyecek şekilde yorumlanıp uygulandığının altını çizerek, Mustafa Kemal Paşa'ya İtilaf kumandanlarının bu şekilde davranmalarına nasıl bir anlam verilmesi gerektiğini sormuştur.⁷³

Bu soruya cevap olarak Mustafa Kemal Paşa; İngiliz hükümetinin Osmanlılara karşı olan iyi niyetinden şüphe etmek istemediğini, Mütareke hükümlerinin uygulanmasında yanlış anlaşılmaya neden olacak bir yönün görülmesi halinde bunun nedenini derhal anlamaya çalışmak ve muhataplarla anlaşmak

---

⁷⁰ A.y.

⁷¹ A.y.

⁷² A.y.

⁷³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937), Cilt 3, s. 1; “Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat”, Vakit, 18 Teşrin-i sani 1334/1918, s. 1.

gerektiğini ki, bu görevin hükümetlere ait olduğunu, bildiği kadarıyla da hükümetin bu yönde gereken girişimlerde bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁴

Yazar, Mebusan Meclisi'nin milleti tamamıyla temsil edemediği yolunda dolaşan dedikodularla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa da içinde bulunulan bu güç ve nazik zamanda bu gibi dedikodulara kesinlikle izin verilmemesi gerektiğini ve bu tarz dedikoduların meşrutî hayat için son derece zararlı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

Minber ve Vakit gazetesindeki bu mülakatların dışında Alemdar gazetesi de Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat yapmıştır. Gazetenin 6 Şubat 1919 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları önemli bir mülakatı ertesi gün yayımlayacakları haberi verilmiştir.⁷⁶ Ancak gazetenin 6 gün süre ile kapanması nedeniyle mülakat yayımlanamamıştır.⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa, saray ve hükümetten ümidini kesince kendi kendine şu kararı almıştır: “Münasip bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir müddet isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk milletine felaketi haber vermek!”⁷⁸ İçinde çok dikkatle gizlediği bu sırrı zamanı gelmedikçe İsmet Bey dışında kimseye söylememiştir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, kulağından rahatsız olduğu günlerde kendisini arkadaşı Ali Fuat Paşa ziyaret etmiştir. Ali Fuat Paşa'nın Ulukışla taraflarından şimendiferle Ankara'ya nakledilmek üzere bulunan 20. Kolordu Kumandanlığı'nı alacağı zamana denk gelen bu ziyarette Mustafa Kemal Paşa ona şöyle demiştir:

“Bu kolordunun başında bulunmalısın, bundan sonra ehemmiyetli şeyler olacaktır. Kolorduna hâkim ol. Etrafına emniyet ver. Hele halk ile yakından temas et!”⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gitme düşüncesi yoğunluk kazanınca onunla konuşanlar arasında Anadolu'ya gitme macerasını tehlikeli bulanlar olmuştur. Hatta İngilizlere güven verebilme, Fransa'yı kazanabilme ya da İtalyanlarla hoş

---

⁷⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937), Cilt 3, s. 1.

⁷⁵ Turan, a.g.e., Birinci Kitap, s. 83.

⁷⁶ “Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat”, Alemdar, 6 Şubat 1335/1919, s. 1.

⁷⁷ Sarihan, a.g.e., Cilt 1, s. 122.

⁷⁸ Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s. 108-109.

⁷⁹ A.g.e., s. 109-112.

geçinme yollarını arama gibi ümit besleyenler olmuşsa da Mustafa Kemal Paşa, bunların hiçbirine inanmamıştır.⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da tüm bu faaliyetlerde bulunurken Kuva-yı Milliye'nin askerî bağlamda gelişmesine yönelik olarak önemli bir olay yaşanmıştır. Bu olay İzmir'in işgalidir. İzmir'in işgalinin ardından Burdur Askerlik Şube Başkanı İsmail Hakkı Bey 17 Mayıs 1919'da bağlı bulunduğu 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik (Aker) Bey'e bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, devlete sadık olan halkın çoğunluğuna dayanacak şekilde halk arasında teşkilât yapılması ve bu teşkilâtların mümkün olduğunca silahlandırılması istenmiştir. Ayrıca İsmail Hakkı Bey, İtilaf Devletleri'nden gizli bir şekilde, 80.000 kişiden oluşan gönüllü ve fedai teşkilâtının yapılmasının mümkün olduğuna işaret ederek, bu konuda Şefik Bey'in emir ve görüşlerini sormuştur. Şefik Bey bu görüşleri uygun bulmuş ve 23 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda, olayları anlattıktan sonra durumu düzeltmek için Kuva-yı Milliye teşkilâtı oluşturmanın en iyi tedbir olacağını bildirmiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa bu raporun altına "... son fıkra çok mühimdir. Acele etmek lazımdır." şeklinde bir kayıt koyarak, bu fikri desteklediğini ortaya koymuştur.⁸¹

Görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye'nin siyasî ve askerî bağlamda ortaya çıkışmasında Mondros Mütarekesi'nden sonra yaşanan gelişmelerin yanı sıra İzmir'in işgalinin de önemli bir payı bulunmaktadır. Bu süreçte Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kurulmaya başlaması ve Millî Kongre'nin programında Kuva-yı Milliye tabirinin geçmesiyle birlikte bu kavram siyasî bir anlam kazanacaktır. İzmir'in işgalinden sonra yaşanan gelişmeler ise Kuva-yı Milliye'nin askerî yönünü ortaya çıkaracaktır.

---

⁸⁰ A.g.e., s. 112.

⁸¹ Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, s. 174; Köstüklü, a.g.m., s. 18-19.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZMİR'İN İŞGALİNDEN TBMM'NİN AÇILIŞINA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. I-III. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE

A. I. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

Kuva-yı Milliye'ye etkin muhalefetiyle ön plana çıkacak olan Damat Ferit Paşa 4 Mart 1919 tarihinde ilk hükümetini kurmuştur. Damat Ferit Paşa, hükümetini kurar kurmaz İngilizlerle tam bir işbirliği içerisinde İstanbul'da tutuklamalara başlamıştır. 10 Mart 1919'da içinde eski sadrazamlardan Said Halim Paşa, eski Mebusan Meclisi Reisi Halil ile eski Dâhiliye Nazırı Fethi (Okyar) Beylerin de bulunduğu 20'ye yakın kişi tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmiştir.⁸² Damat Ferit Paşa yaptırdığı tutuklamalarda sadece İttihat ve Terakki'de sorumlu mevkilerde olanları değil âdeta milliyetçi olanları da hedef almıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşı Fethi Bey'in tutuklanması, Mustafa Kemal Paşa'nın özgürlüğünün dahi tehdit altında olduğunu göstermekteydi.⁸³

Hatta İleri gazetesinin 15 Mart 1919 tarihli sayısında, dünkü gazetelerden birinde (Yeni Gazete'de) eski Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Vehib Paşa ile birlikte Muhafızlık'ta tutuklu bulduklarının yazıldığı haber edilmiştir. Ancak İleri gazetesi, belgeli araştırmalarına dayanarak Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmadığının altını çizmiş ve ordunun çok değerli ricâlerinden olan Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanma ihtimalinin de uzak olduğuna değinmiştir.⁸⁴ Alemdar gazetesi de Yeni Gazete'nin 14 Mart 1919 tarihli sayısında

⁸² Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61; Şimşir, **a.g.e.**, s. 63-67. Tutuklananlar arasında gazetecilerden Ahmet Emin Yalman, Celal Nuri ve Sapançalı Hakkı Beyler de vardır. Bunlardan Ahmet Emin Yalman ve Celal Nuri Bey, ertesi gün serbest bırakılıp İstanbul dışına sürülmüşlerdir. Bkz.: Şimşir, **a.g.e.**, s. 67.

⁸³ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 289-290. İtilaf Devletleri, 1. Osmanlı'yı savaşa sokmuş ve savaş sırasında ayrı barış yapmaya yanaşmamış olanların, 2. Tehcire karışmış olanların, 3. İhtikâr gibi işlere katılmış olanların yargılanmalarını istemektedir. Ancak Fethi (Okyar) Bey, bu üç suç konusundan hiçbirini işlememesine karşın onun tutuklanması akıllarda çeşitli kuşkuların uyanmasına neden olduğu gibi bu tutuklama Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir hareket olarak da sayılabilir. Bkz.: Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri I., Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar**, Tıpkı Basım, Ankara, 1997, s. 264, 274-275.

⁸⁴ "Mustafa Kemal Paşa", **İleri**, 15 Mart 1335/1919, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 172. Yeni Gazete'deki bu haber için bkz.: "Mustafa Kemal Paşa", **Yeni Gazete**, 14 Mart 1335/1919, s. 1.

yazılı olan Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklandığı haberinin doğru olmadığına değinmiştir.⁸⁵

Damat Ferit Paşa hükümeti, İstanbul'da gerçekleştirdiği bu tutuklama faaliyetlerinin dışında Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a ilhakının istendiği güçlü bir kampanya ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Öyle ki Rum çeteleri; Söke, Nif, Ayvalık, Urla, Kuşadası ve İzmir bölgesinde taşkınlıklarda bulunmuşlar ve hatta seri cinayetler işlemişlerdir.⁸⁶

Rumlar, İstanbul ve civarında da geniş çapta gösterilerde bulunmuşlardır. Rum ruhanî liderleri, 16 Mart 1919 Pazar günü gerçekleştirilen ayinlere katılan bütün Rumların, Yunanistan'a bağlanmak istediklerini dile getiren bir muhtırayı imzalamalarını istemişlerdir. Muhtırayı her Rum'un imzalayabilmesi için salı gününe kadar süre verilmiş ve söz konusu muhtıra, Paris Barış Konferansı'nda İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Yunan temsilcilerine gönderilmek üzere Rum Patrikhanesi'ne verilmiştir. Hatta bir Rum gazetesi, hükümetin Rum Patrikhanesi'ne gönderdiği bir tezkere ile tüm bunlardan Patrikhane'nin sorumlu olduğunu ve İstanbul ile civarında örfi idare bulunduğu için bu gibi toplantıların yasak olduğunun bildirildiğini duyurmuştur.⁸⁷

Damat Ferit Paşa hükümeti bununla da kalmayarak resmî bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride, Rum unsurunun bir süreden beri Osmanlı Devleti'ne gösterdiği düşmanlığın esefle karşılandığı açıklanmış ve Rumların amaçlarının asayiş bozup devleti yeni zorluklar karşısında bırakmak olduğu belirtilmiştir. Bu amaç doğrultusunda çeteler kurdukları, vilayetlerle vilayetlere bağlı yerlerde ve Şile örneği verilerek, İstanbul civarına yakın bazı yerlerde eşkıyalık yaptıkları açıklanmıştır. Hatta bildiride önemli bir konuya da temas edilerek, Rum Kiliselerinde pazar günü toplanan halkın ibadet etmek yerine siyasetle uğraştıklarının altı çizilmiştir. Allah'ın yardımıyla ve Rumların bu isteklerinin gerçekleşmeyeceği dileğiyle Rumların yasal düzene uymaları hükümet tarafından tavsiye edilmiştir. Bütün medenî milletlerin ve İtilaf Devletleri'nin, insanlık âleminin beş seneden beri yakalandığı felaketlere son vermek düşüncesiyle milletlerarası sevgiyi getirmek için çalıştığı bir ortamda aynı vatan evladı arasında ortaya çıkan bu düşmanlığa izin

---

⁸⁵ "Doğru Değil", **Alemdar**, 15 Mart 1335/1919, s. 2.

⁸⁶ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 244; Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 58-59.

⁸⁷ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 244; Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 59-60; "Rumların İltihak Temenniyyâtı", **Alemdar**, 17 Mart 1335/1919, s. 2.

verilmeyeceğinin altı çizilmiştir.⁸⁸ Hükümet, bu resmî bildiriyle hayalperest Rum unsurunu uyarırken İtilaf zabıta temsilcileri de hükümetin resmî bildirisinde belirtilen olayların devam etmesi halinde yardımda bulunacaklarına dair bir güvenceyi Polis Müdürü Halil Bey'e vermişlerdir.⁸⁹

Ancak hükümet, Rumların eşkıyalığını önleyemeyince unsurlar arasında meydana gelen kin ve nifakın önüne geçebilmek ve Anadolu'da asayişî sağlayabilmek için Anadolu ve Trakya'ya iki Nasihat Heyeti'nin gönderilmesine karar vermiştir. Hükümet adına tam bir yürütme yetkisine sahip olan bu heyetlerin başında şehzadelere birinin padişaha vekâlet suretiyle bulunması ve heyetin diğer üyeleri arasına da Ermeni ve Rumlardan kişilerin alınması uygun görülmüştür.⁹⁰

Nitekim bu heyetlerden Anadolu Nasihat Heyeti'nin başında Şehzade Abdürrahim Efendi bulunmaktadır. Heyetin diğer üyeleri ise eski Bahriye Nazırı ve Ayandan Ali Rıza Paşa, eski Divan-ı Harb-i Örfî Reisi Mahmut Hayret Paşa, eski Basra Valisi Süleyman Şefik Paşa, Erkân-ı Harbiye Mirivalığından emekli Ali Fevzi, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, eski Pazarcık Müftüsü Halil Fehim, eski Karahisar Mebusu Yanko Güvenidis ve Dâhiliye Nezareti Memurin-i Kalem Müdürü Ohannes Ferit'tir. Heyet, padişahı ziyaret ettikten sonra 16 Nisan'da İstanbul'dan yola çıkmıştır. Mudanya'ya doğru hareket eden heyetin gezi programı; Bursa, Kirmasti, Balıkesir, İzmir, Aydın, Antalya, Konya, Ereğli, Kayseri ve Ankara olarak planlanmıştır. Hatta heyetin, Trabzon'a kadar gitmesi ve orada ikiye ayrılarak, bir kısmının deniz yoluyla İstanbul'a dönmesi, diğer kısmının da doğu vilayetlerini dolaşması öngörülmüştür. Ancak heyetin, Konya'da bulunduğu sırada İzmir'in işgal edilmesi üzerine heyet 18 Mayıs'ta İstanbul'a dönmüştür.⁹¹

Anadolu Nasihat Heyeti'nin dışında diğer bir heyet de Trakya'ya gönderilmiştir. Söz konusu bu heyete önce Şehzade Seyfettin Efendi'nin başkanlık etmesi düşünülmüştür. Ancak Seyfettin Efendi'nin rahatsızlığından dolayı vazgeçilmiş ve yerine Şehzade Cemalettin Efendi getirilmiştir. Heyetin diğer üyeleri ise eski Harbiye Nazırı Cevat Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi

---

⁸⁸ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 244; "Tebliğ-i Resmî", **İkdam**, 19 Mart 1335/1919, s. 1; "Tebliğ-i Resmî", **Alemdar**, 19 Mart 1335/1919, s. 1; "Tebliğ-i Resmî", **İleri**, 19 Mart 1335/1919, s. 1.

⁸⁹ "İtilaf Mümessillerinin Teminatı", **İkdam**, 19 Mart 1335/1919, s. 1.

⁹⁰ Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 64; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 249; Lütfi Arif Kenber, "Abdülhamidin oğlu Şehzade Abdürrahim heyeti Aydın'dan nasıl kaçtı?", **Dün ve Bugün**, Cilt 1, Sayı: 7, 16 Aralık 1955, s. 4.

⁹¹ Mevlüt Çelebi, **Heyet-i Nasîha-Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1992, s. 12, 15-16, 56.

Paşa'dır. Heyet, 28 Nisan'da Edirne'ye doğru hareket etmiş ve 9 Mayıs'ta görevini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür.⁹²

Hükümet, Nasihat Heyetleri aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçladığı politikasında başarısız olmuştur. Çünkü Damat Ferit Paşa, Nasihat Heyetleri'ni bu dönemde uyguladığı yeniden yapılandırma politikalarının bir parçası olarak kurmuş ve bunu padişaha da kabul ettirmiştir. İttihatçılığı sindirmeyi ve İttihat ve Terakki dönemini kötülemeyi iç politikalarının merkezi yapan Damat Ferit Paşa hükümetleri, Nasihat Heyetleri'nin kuruluşuyla bir taraftan taşrada devam eden İttihatçılık ruhunun etkisini ortadan kaldırmaya ve yerine Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni yerleştirmeye çalışmıştır. Diğer taraftan da saray ve hükümet, Nasihat Heyetleri'ni göndermekle Anadolu'da gün geçtikçe etkinlik kazanan Müdâfaa-i Hukuk zihniyetinin hızını kesebileceğini düşünmüştür.⁹³

I. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde yaşanan iki önemli olay vardır ki Millî Mücadele ruhunun güçlenmesinde son derece büyük bir öneme sahiptir. Bunlardan ilki, Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey'in asılarak idam edilmesidir. Nitekim Yozgat ve Boğazlıyan'daki Ermenilerin tehciri ve taktilinden dolayı sanık olan Kemal Bey, Divan-ı Harb-i Örfi'ce idama mahkûm edilmiş ve 10 Nisan 1919 Perşembe günü akşamüstü saat 7'de Beyazıt meydanında asılarak idam edilmiştir. İkinci önemli olay ise hiç kuşku yok ki İzmir'in 15 Mayıs'ta Yunanlılarca işgal edilmesidir. Böylece Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey'in idamında ve cenaze töreninde halkın gösterdiği tepki, İzmir'in işgaliyle beraber, başta İstanbul olmak üzere bütün yurttan ortaya çıkan toplu protestoların kaynağını oluşturmuş ve Millî Mücadele ruhunun güçlenmesinde etkili olmuştur.⁹⁴

Tüm bu gelişmelere koşut olarak Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs 1919'da kendisine geniş yetkiler veren bir talimatname ve Dokuzuncu Ordu Müfettişi unvanıyla İstanbul'dan ayrılmış ve 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmıştır.⁹⁵

---

⁹² A.g.e., s. 57, 62.

⁹³ A.g.e., s. 10.

⁹⁴ Mücellitoğlu Ali Çankaya, **Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (1860-1949)**, Cilt 2, Ankara, Örnek Matbaası, 1954, s. 602; Nejdet Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması**, Ankara, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1999, s. 190.

⁹⁵ Gencer ve Özel, a.g.e., s. 95.

B. II. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

İzmir'in işgali olayı üzerine I. Damat Ferit Paşa hükümeti, 15/16 Mayıs 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifanın gerekçesi, Yunanlıların İzmir'i işgaliyle hükümetin zor durumda kalmasıdır. Ancak padişahın, hiçbir şey olmamış gibi hükümeti kurma görevini tekrar Damat Ferit Paşa'ya vermesi üzerine Damat Ferit Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde, 20 Temmuz 1919 tarihine kadar sürecek olan ikinci hükümetini kurmuştur.⁹⁶

Bu arada İzmir'in işgalini protesto etmek için Anadolu'nun dört bir etrafından İstanbul'a protesto telgrafları çekilmiş ve mitingler düzenlenmiştir. Denizli, Aydın, Konya, Burdur, Kastamonu, Giresun, Eskişehir, Kütahya, Kandıra, Bursa, Tire, Havza ve Erzurum vb. gibi yerlerde mitingler düzenlenmiştir. Çorlu, Denizli, Osmaneli, İnegöl, Gemlik, Çatalca, Nevşehir, Konya, Beyşehir, Keskin, Babaeski, Ezine, Silvan, Hınıs, Pasinler, Bozkır, Ödemiş, Kırklareli, Anamur ve Gördes vb. gibi memleketin birçok yerinden gönderilen telgraflarla işgal protesto edilmiştir.⁹⁷

Bunun dışında Darülfünun'da 18 Mayıs'ta Dr. Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında ve çeşitli fakültelerin hocalarının ve öğrencilerinin de katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Dr. Besim Ömer Paşa, felaketin çok derin olduğunu, uzun uzadıya söz söylemek yerine harekete geçmek gerektiğini belirterek, Darülfünun'un bir milletin ruhu ve dimağı olduğunu söylemiştir.⁹⁸

Hukuk Fakültesi adına söz alan Muslihiddin Âdil Bey, etkileyici bir konuşma yaparak, işgali protesto etmiş ve memleketin düşünen beyinleri olan Darülfünun gençlerinin millî bir dayanışma içerisinde onurlarıyla çalışmalarını tavsiye etmiştir. Buna karşın Edebiyat Fakültesi adına söz söyleyen Rıza Tefvik Bey, memlekette yaşayan bazı unsurların, Avrupa'da Türklerin aleyhinde ciddî bir propaganda yapmaları nedeniyle Avrupalıların Türkleri yanlış tanıdıklarını

⁹⁶ Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 213; Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61; Alev Coşkun, **Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu: En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi**, 4. Basım, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2005, s. 142.

⁹⁷ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922)**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 32-33; Sarhan, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 245, 248. Ali Fuad Türkgeldi, "Bu teşebbüs-ı milliyeden bilâhara Kuvva-i Milliye doğdu" demiştir. Bkz.: Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 215.

⁹⁸ Kemal Arıburnu, **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara, Yeni Matbaa, 1951, s. 5; "Darülfünun'da Heyecanlı Bir İctimâ", **Vakit**, 19 Mayıs 1335/1919, s. 1. Bu toplantıya Tıp Fakültesi, Darülmuaallimin-i Âliye, Mühendis Mekteb-i Âlisi, Halkalı Ziraat Mektebi, Baytar Mekteb-i Âlisi hocalarıyla çeşitli cemiyetlerin temsilcileri ve vatan acısıyla kalpleri sızlayan sayıları 4000'i aşan erkek ve kız öğrenciler katılmışlardır. Bkz.: "İzmir Hadisesinin İstanbul ve Vilâyâtındaki Tesirâtı", **İkdam**, 19 Mayıs 1335/1919, s. 1.

belirtmiştir. Buna karşın Rıza Tevfik Bey, bu memleketin sahibinin kendileri olduğundan gereksiz taşkınlıklarla bu hakkı tehlikeye düşürmemek gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁹

Rıza Tevfik Bey'den sonra Mühendis Mektebi adına Yusuf Razi Bey yaptığı konuşmasında, millî felaket karşısında çok söz söylemek yerine iş görmek gerektiğini ileri sürmüş ve gençliğin arasında gerçekleştirilecek dayanışmanın en etkili çarelerden biri olacağını açıklamıştır. Daha sonra her fakülteden diğer hocalar da söz alarak ateşli konuşmalarıyla İzmir'in işgalini protesto etmişlerdir.¹⁰⁰

Darülfünun şubeleri öğrencileriyle diğer mekteplerdeki öğrencilerden birkaç kişi, İzmir'in bir Türk şehri olduğunu ve Türk şehri olarak kalacağını ve bunun için her türlü fedakârlığı üstlenmeye hazır olduklarını açık bir şekilde söylemişlerdir. İzmirli bir genç, bütün İzmirlilerin görevlerinin yüceliğini ve önemini bilerek her şeyi göze aldıklarını ifade etmiştir.¹⁰¹

İnas Darülfünun'undan bir kız öğrenci, arkadaşları adına söz alarak kadınların da erkeklerle beraber olduğunu kendilerinin aciz içinde bulunmadıklarını bildirmiştir. Uzun görüşmelerden sonra Dr. Rıza Tevfik, Darülfünun eski Müdürü Naim, Hukuk hocalarından Muslihiddin Âdil, hocalardan Zühdi, Pedagoji hocası İsmail Hakkı, Dr. Asaf, Mekteb-i Mülkiye hocalarından eski Kiev Başkonsolosu Ferit Beylerle talebe cemiyetinden seçilen birer delegeden oluşan bir cemiyet kurularak, kaleme alınacak protestonâmenin İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmesine karar verilmiştir.¹⁰² Nitekim hazırlanan protestonâmeyi İtilaf Devletleri temsilcilerine vermekle görevlendirilen Tıp Fakültesi Reisi Dr. Akil Muhtar ve Mühendis Mektebi hocalarından Yusuf Razi Beyler, 20 Mayıs 1919 Salı günü bu görevlerini yerine getirmişlerdir.¹⁰³

Tüm bunların dışında 19 Mayıs 1919'da Fatih'te 50.000'e yakın vatansverin katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. 20 Mayıs'ta Üsküdar'daki Doğancılar'da bir miting düzenlenirken¹⁰⁴ 21 Mayıs'ta Darülfünun'da bay ve bayan hocaların katıldığı bir toplantı yapılmıştır.¹⁰⁵ Bunun dışında 22 Mayıs'ta Kadıköy'de

⁹⁹ "Türkler İzmir'i Unutamaz", **İleri**, 19 Mayıs 1335/1919, s. 1; "(İzmir'in İşgali ve Millet'in Tesirâtı)", **Zaman**, 19 Mayıs 1335/1919, s. 1.

¹⁰⁰ "Türkler İzmir'i Unutamaz", s. 1; "(İzmir'in İşgali ve Millet'in Tesirâtı)", s. 1.

¹⁰¹ "Dünkü Tezâhürât-ı Milliye", **Sabah**, 19 Mayıs 1335/1919, s. 1.

¹⁰² "İzmir Hadisesinin İstanbul ve Vilâyâtındaki Tesirâtı", s. 1.

¹⁰³ "Darülfünun ve Mekâtib-i Âliye'nin Muhtırası", **Alemdar**, 21 Mayıs 1335/1919, s. 2.

¹⁰⁴ Her iki miting için bkz.: Arıburnu, **a.g.e.**, s. 12-25.

¹⁰⁵ "Muallimlerin Tezâhürâtı", **Tasvir-i Efkâr**, 22 Mayıs 1335/1919, s. 2. Toplantı sonrası alınan karar padişaha bildirilmiştir. Kararda hayatlarını feda etmeye hazır olduklarını, terbiyesiyle görevli

bir miting yapılmış ve 23 Mayıs'ta ise Sultanahmet'te 200.000 kişinin katıldığı büyük bir miting gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶ 25 Mayıs'ta yapılacak olan Beyazıt ve Beşiktaş mitinglerinin hükümetçe yasaklanması¹⁰⁷ üzerine 30 Mayıs'ta dua etmek bahanesiyle gelen halk Sultanahmet'te ikinci mitingi yapmıştır.¹⁰⁸

Mustafa Kemal Paşa da 28 Mayıs'ta valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'daki 15. Kolordu, Ankara'daki 20. Kolordu, Diyarbakır'daki 13. Kolordu Kumandanlıkları'na ve Konya'daki Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği bir genelgeyle İzmir'in ve daha sonra Manisa ve Aydın'ın işgallerinin gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirtiğine değinerek, ülke bütünlüğünün korunması için millî tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesinin ve sürdürülmesinin altını çizmiştir. Millî hayat ve bağımsızlığı bozan işgal ve ilhâk olaylarının millete kan ağlattırıldığını belirtmiştir. Bu olayların hemen önlenmesi için gelecek hafta içinde ve vilayetlerin durumuna göre pazartesi başlayıp çarşamba gününe değin yapılacak büyük ve coşkun mitinglerle millî gösterilerde bulunulmasını ve bunun köylere varıncaya değin bütün çevrede yapılmasını istemiştir. Bunun dışında Büyük Devletlerin temsilcileriyle Bâb-ı Âli'ye etkili telgraflar çekilmesini, millî gösterilerde düzenin korunmasına dikkat edilerek Hıristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine, kırılcılığa benzer davranışlarda bulunulmamasını da istemiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa, bu talimatı üzerine bazı kuruntular nedeniyle sayılı bazı yerler dışında, her yerde mitinglerin yapılmaya başlandığına işaret etmiştir.¹⁰⁹

30 Mayıs'taki ikinci Sultanahmet mitingi, İstanbul'da bu dönemdeki mitinglerin sonuncusudur. Çünkü mitinglerin son derece coşkulu geçmesi üzerine Amiral Calthorpe, hükümetten 31 Mayıs'tan itibaren İstanbul ve civarında miting yapılmasına izin verilmemesini istemiştir.¹¹⁰ Bu arada önemli bir gelişme olmuştur. O da İstanbul'da yapılan protesto mitinglerinin ve İzmir'in işgalinin Türk

---

oldukları Türk çocuklarını, ebedî bir istiklâl aşkı ve haksızlıklara karşı en derin isyan hisleriyle donatıp silahlandırmaya söz verdiklerini ve Türkiye'yi bölecek herhangi bir anlaşmaya imza konulmaması isteğini bildirmişlerdir. Ayrıca toplantıda söz alan Hüseyin Ragıp Bey, Nakiye Hanım, İhsan, Mehmet Ali Ayni, Edib ve Emin Ali Beyler ile Halide Edib Hanım'ın konuşmaları için bkz.: "İzmirimiz İçin Darülfünun ve Taşra Tezâhürâtı", **İkdam**, 22 Mayıs 1335/1919, s. 1.

¹⁰⁶ Arıburnu, **a.g.e.**, s. 32-48.

¹⁰⁷ "İzmir Hadisesi Etrafında", **Alemdar**, 26 Mayıs 1335/1919, s. 1.

¹⁰⁸ Arıburnu, **a.g.e.**, s. 49-57; "Bugünkü Miting", **Vakit**, 30 Mayıs 1335/1919, s. 1; "Toprağımızın, Üstünde Yaralarımızı Sarmak İsteddiğimiz, Son Kısmı İçin", **Vakit**, 31 Mayıs 1335/1919, s. 1-2. Halide Edib Adıvar'ın mitinglerle ilgili anıları için bkz.: Halide Edib Adıvar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, 3. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları, 2006, s. 33-41.

¹⁰⁹ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 30-33.

¹¹⁰ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 82; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 307.

kamuoyunda uyandırdığı geniş ve derin tepki nedeniyle hükümetin, 30 Mayıs'ta Paris Barış Konferansı'na davet edilmesidir.¹¹¹

Aynı zamanda İngilizler de Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verilmesi için hükümet kanadında teşebbüste bulunmuştur. Öyle ki, 6 Haziran'da Milne ve 8 Haziran'da da Yüksek Komiser Calthorpe, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasını hükümetten istemişlerdir. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, İngilizlerin isteğini kabul eden Meclis-i Vükela kararına uyararak, 8 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'dan emrindeki istibotlardan biriyle hemen İstanbul'a teşrifini rica etmiştir.¹¹²

Nitekim Dâhiliye Nazır Vekili Ethem Bey de Entente gazetesine yaptığı bir açıklamada Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete karşı isyan etmediğini ve İstanbul'a doğru yola çıktığını belirtmiştir.¹¹³ Ancak Ethem Bey'in bu açıklamasına karşın iki taraf arasında, Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Temmuz'da görevinden alınacağı zamana değin süren bir saklambaç oyunu başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile hükümet arasındaki ilişkilerin resmen bozulması, Aydın Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bütün Anadolu içerisine birbiri ardı sıra gönderdiği telgraflar nedeniyle olmuştur. Çünkü bu telgraflar, Van'dan Trabzon'a kadar halkı derhal silahlanarak İzmir'e doğru akın akın gelmeye teşvik etmiştir. Bu durumdan telaşlanan Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halid (Karay)'e verdiği emirde, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların kesinlikle kabul edilmemesini ve zorla kabul ettirilse bile çekilmemesini bildirmiştir. Bunun üzerine Refik Halid, 16 Haziran'da bu emir doğrultusundaki bir genelgeyi baş müdüriyetlere göndermiştir.¹¹⁴

Bunun dışında Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Meclis-i Vükela kararlaştırılan 18 Haziran 1919 tarihli genelgeyi vilayetlerdeki memurlara yazıyla bildirmiştir. Bu genelgede, Osmanlı hükümetinin her türlü hukuka aykırı olarak ve zalimane bir şekilde gerçekleştirilen işgaller karşısında ne derece üzüntülü olursa olsun, savaştaki halde olmadığının altı çizilmiştir. O gün için varlığın sadece siyaset yoluyla müdâfaa edilebileceği açıklanmıştır. Bu noktada da başarılı olunacağı ümidi

¹¹¹ Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 119. Mehmet Asım, Paris'e gidecek olan heyet-i murahhasanın, barış görüşmesini gerçekleştirmeye memur edilmiş sıradan bir heyet olmadığını, bir çeşit "müdâfaa-i hukuk heyeti" olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Mehmet Asım, "Müdâfaa-i Hukuk Heyeti", **Vakit**, 5 Haziran 1335/1919, s. 1.

¹¹² Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 124-126.

¹¹³ "Mustafa Kemal Paşa'nın Vaziyeti", **Tasvir-i Efkâr**, 7 Temmuz 1335/1919, s. 2.

¹¹⁴ Refik Halid Karay, **Minelbab İlelmihrab**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2009, s. 213-214; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 346.

beslenmektedir. Konferanstaki delegelerin, vatanın bütünlüğünü sağlamada başarılı olacaklarına dair ümitlerin günden güne arttığı belirtilmiştir. “Millî milisler”¹¹⁵ düzenleyerek ve “müdâfaa-i milliye” hazırlayarak böylesi bir sonucu bozacak bir felaketin önlenmesi istenmektedir.¹¹⁶

Ayrıca genelgeye göre asayîşi bozmak ve halk arasında nifak sokarak hoşnutsuzluğa neden olmak, beş senelik keder veren bir ruh halinin memlekete has bir hastalık olduğu izlenimi uyandıracaktı. Bundan dolayı Barış Konferansı’nda Türklerin davasını kaybedeceği yönünde bir endişe söz konusuydu. Bu açıdan hükümetin selâmetine son bir darbe teşkil edebilecek bu hali önleyici tüm yolların kullanılmasından çekinilmemeliydi. Bunun için de vatanseverliklerinin saflığıyla bu gibi maceralara atılanlara öğütler verilmesi ve gerektiği zaman bunların zorla “tarik-i sevaba” döndürülmesi gerekmektedir. İçeride asayîşi ve unsurlar arasında da ahengi sağlamaya azimli bir hükümete sahip olduğunun anlatılması istenmiştir. Aynı zamanda sükûn ve asayîşi takdire başlamış bir milletin, memlekette var olduğunun da anlatılması gerekmektedir. Küçük, büyük bütün Osmanlı memurlarının üzerine düşen millî ve vatanî görevin bu olduğu belirtilmiştir. Bu görevi, idareleri altında bulunan bütün memurlara ayrıntısıyla anlatmaları tavsiye edilerek, bu açık talimata uygun hareket etmeyen, her kim olursa olsun, herkese karşı vatanın yüksek menfaatleri adına “fevkalade ibraz-ı şiddet” edileceği bildirilmiştir.¹¹⁷

Daha sonra Ali Kemal Bey, Entente gazetesine 18 Haziran 1919 tarihli genelgeden hareketle dâhilî durum hakkında bilgi vermiştir. Öncelikle Ali Kemal Bey, hükümetin işlerine ve teşebbüslerine engel olup zorluk çıkarıcıların ne yazık ki sadece Rumlar olmadığını ve düşmanların da hepsinin dışarıda bulunmadığını söyleyerek söze başlamıştır. Rumlardan daha tehlikeli düşmanlar vardır ki onlar da içerideki İttihatçılardır. Öyle ki bunlar, bulanık suda balık avlamak için her fırsattan yararlanmaktadırlar. Halkı heyecana getirip kendi arzularını gerçekleştirmek için Yunan işgalinden doğan karışıklıktan yararlanma çarelerini aramaktadırlar. Bunlar,

---

¹¹⁵ Sabah gazetesinde “Millî milisler” yerine “Millî ordu” tabiri kullanılmaktadır. Bkz.: “Hükümetin Bir Tamimi”, **Sabah**, 23 Haziran 1335/1919, s. 2.

¹¹⁶ “Dâhiliye Nazırının Tamimi”, **Alemdar**, 23 Haziran 1335/1919, s. 2; “Dâhiliye Nazırının Mühim Bir Tamimi”, **Vakit**, 23 Haziran 1335/1919, s. 1; “Hükümetin Bir Tamimi”, s. 2. İkdâm gazetesindeki bir yazıya göre Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey’in taşra mülkiye memurlarına gönderdiği genelgenin Türkçesine İstanbul’da Türkçe yayın yapan hiçbir gazetede rastlanılmamıştır. Bunun üzerine Fransızca olarak yayın yapan Entente gazetesindeki Fransızca tercümesinden yararlanılmak zorunda kalmıştır. Bkz.: “Vaziyet-i Dâhiliyemiz”, **İkdâm**, 23 Haziran 1335/1919, s. 1.

¹¹⁷ “Dâhiliye Nazırının Tamimi”, s. 2; “Dâhiliye Nazırının Mühim Bir Tamimi”, s. 1; “Hükümetin Bir Tamimi”, s. 2.

memleket menfaatlerini düşünmezler. Buna karşın şahsî ihtiras ve menfaatleri kendilerinin tek rehberidir. Halkın aşağı tabakaları, her şeyi yapmaya hazır olacakları için bu sınıf halkı arkalarından sürüklemek için uğraşmaktadırlar. O ana kadar takip ettikleri “soyan, yıkan, katleden, çeteler kuran” bir yöntemi tekrar uygulama yoluna koymaktadırlar.¹¹⁸

Ali Kemal Bey, memlekette gitmeden önce Talat'ın İzmit civarında Arnavutlardan oluşan çeteler kurarken Enver'in de Bandırma, Karesi ve Balıkesir civarlarında başka kimselerden oluşan çeteler kurduğu örneğini vermiştir. Bu çetelerin kısmen üstesinden geldiğini de kaydetmiştir. İzmit ve civarının tamamen çetelerden temizlendiğini belirten Ali Kemal Bey, Karesi'dekileri de ortadan kaldırmak için hazırlanırken İzmir olayının araya girmesi nedeniyle ortaya çıkan karışıklığın İttihatçıların “hastalıklı manevralarına” devam etmeleri için uygun bir zemin ve fırsat hazırladığını dile getirmiştir.¹¹⁹

Ali Kemal Bey, halkın büyük bir kısmı tarafından nefret edilen İttihatçıların, memleket içinde kuvvetli icra vasıtalarına sahip olduklarına dikkat etmek gerektiğini belirtmiştir. İttihatçıların memleketi terk edip giderken bütün hükümet kasalarını boşalttıklarını ancak kendi kasalarının ise ağzına kadar dolu olduğunu ifade etmiştir. Bu kasada bulunan 700.000 liranın o gün gerçekleştirdikleri propaganda için kullanıldığını savunmuştur. İttihatçıların savaş sırasında hile ve dolaplarla elde ettiği büyük bir servetinin de olduğunu iddiâ etmiştir. Bunların bütün hükümet teşkilâtını darmadağın ederken kendi teşkilâtlarını ise koruduklarını dile getirmiştir. Bu teşkilâta karşı hükümetin o an için kısmen mağlup olduğunu belirtmiştir.¹²⁰

Ali Kemal Bey, İttihatçıların kamuoyunu temsil etmemeleri nedeniyle kuvvetlerinin sadece zahiri durumda olduğunu ifade etmiştir. Memleketin, İttihatçıları o anki fenalıkların en büyük nedencisi olarak tanıyıp bunların siyasetinden nefret ettiğini belirtmiştir. Keder verici İzmir olayının İttihatçıların hareketlerine ve baş kaldırmalarına bir vesile olduğunu tekrarlayan Ali Kemal Bey, hükümetin alacağı kesin tedbirlerle bu hareketlerin akıllarda kalmasının önleneceğini ve asayiş ile sükûnu bozacak bütün hareketlerden sakınılacağını ifade etmiştir.¹²¹

---

¹¹⁸ “Bir Mülakat”, **Sabah**, 26 Haziran 1335/1919, s. 2. Ali Kemal Bey'in söz konusu bu açıklaması için ayrıca bkz.: “Dâhiliye Nazırı İle Mülakat”, **Alemdar**, 26 Haziran 1335/1919, s. 2; “Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in Beyanatı”, **Memleket**, 26 Haziran 1335/1919, s. 1.

¹¹⁹ “Bir Mülakat”, s. 2.

¹²⁰ **A.y.**

¹²¹ **A.y.**

İşte bu nedenden dolayı yeni bir emre kadar seçimlerin sonraya bırakılmasının daha faydalı olacağını ileri sürmüştür. Ali Kemal Bey, her fırsattan istifade etmeye ve halkın düşüncelerini karıştırmaya çalışan dâhili düşmanların, bir seçim mücadelesi açılırsa buna girmekten geri durmayacağını düşünmektedir. O günkü durumda seçimlerin yapılmasının mümkün olmadığını belirten Ali Kemal Bey, memleketin bir kısmının hâlâ işgal altında olmasını, Hıristiyan unsurun seçimlere katılmak istememelerini ve vilayetlerden bir kısmının geleceğinin ne olacağını bilinmemesini buna neden olarak göstermektedir. Son olarak Ali Kemal Bey, en önemli görevin memlekette sükûn ve asayişini korumak olduğunu tekrarlamıştır.¹²²

Bunun dışında Meclis-i Vükela, 21 Haziran günlü kararıyla Kuva-yı Milliye'ye karşı resmen bir tavır almıştır. Kararda, Trakya'ya Yunan taburu gelmeden önce sükûnet varken, taburun demiryolunu işgalinden sonra silahlı halde bulunan Rum halkın şımardığına dikkat çekilmiş ve daha kötü olayların meydana gelmesini önlemek için alınması gereken tedbirler sıralanmıştır. Buna göre hükümet, ilk olarak, Yunan taburunun Trakya'dan kaldırılmasını ve halkın elindeki silahların İtilaf kuvvetlerinin yardımıyla toplattırılmasını, Marmara kıyılarından ve Trakya sınırlarından silah kaçakçılığının yasak edilmesini, Trakya'daki Türk tümenleri mevcudunun, İngilizlerce kabul olunan miktarın bir misline çıkarılmasına izin verilmesini, Yunan taburunun kaldırılması mümkün olmazsa bu birliğin yerine bir İtilaf kuvvetinin getirilmesi için Hariciye Vekâleti tarafından İtilaf komiserleri katında teşebbüste bulunulmasını kararlaştırmıştır.¹²³

İkinci olarak Menemen işgalinde Müslümanların mal ve mülklerinin yağma ve tahrip edilmesiyle yörenin ileri gelenlerinin ve kaymakamın öldürülmesi olayı ele alınmış ve bu tarz canice saldırıların son bulması için İtilaf kuvvetlerine başvurulmasına karar verilmiştir. Üçüncü karara göre ise herhangi bir yere İtilaf Devletlerince daha önce bildirilmeden yeniden bir saldırı olursa, askerî kuvvetler savunmada bulunacaklar ve bu başarılmazsa temas korunarak uygun mevziye çekileceklerdi. Ancak karşı saldırı ile o sırada işgal altında olan yerler için herhangi bir şey yapılmaması uygun görülmüştür. Ayrıca her kim tarafından her ne isim ve şekilde olursa olsun özel bir takım teşkilât oluşturulması ve halktan bu uğurda malî

---

¹²² A.y.

¹²³ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, Cilt 1, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 203-204; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 388-389.

ve bedenî isteklerde bulunulmasına askeriye'nin ve mülkiye'nin kesinlikle meydan vermemesi ve teşebbüste bulunanlar hakkında da “takibat-ı şedîdenin” uygulanması kararlaştırılmıştır. Böylece hükümet, bu kararlar Kuva-yı Milliye'ye karşı resmen cephe almıştır.¹²⁴

Erzurum'da kongre hazırlıklarının yapıldığı günlerde ise hükümet, millî harekete ve millî mücadele kararına karşı aleyhte tavrını devam ettirmiştir. Öyle ki Damat Ferit Paşa, Paris'ten döner dönmez 20 Temmuz 1919 tarihinde bir genelge yayımlamıştır. Bu genelgede, öncelikle Karahisar Fırkası Kumandanlığı'na yayımlanan ve bir örneği de Burdur Mutasarrıflığı'ndan gönderilen telgraftan söz edilmiştir. Bu telgrafta, milletin yazgısını tayin etmek için doğuda uygun bir yerde millî bir kongre toplanacağı belirtilmekte ve üç murahhasın seçilerek, “Ankara'ya” gönderilmesi istenmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu kongreye gidecek olanların yol masraflarına dair Konya'dan gönderilen iki telgraf daha bulunmaktadır. Hükümet tüm bu telgrafları incelemiştir. Ayrıca Damat Ferit Paşa, genelgede Paris Barış Konferansı'nda bulunduğu altı haftalık süre zarfında Anadolu'da meydana gelen karışıklığın üzücü olduğunu dile getirmiştir. Herkesin uymak zorunda olduğu Kanun-i Esasi'ye göre, İstanbul'un saltanat merkezi olması nedeniyle yasama heyetinin padişah tarafından açılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden Kanun-i Esasi'ye, padişahın arzu ve emirleriyle vatanın yüksek menfaatlerine aykırı bu tarz hareketlerin, mülkî ve askerî idarelerce yasaklanması gerektiği bildirilmiştir. 20 Temmuz 1919 tarihli bu genelgeden sonra millî harekete karşı daha sert bir tavır gösterilmeye başlanmıştır.¹²⁵

C. III. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar

Sadrızam Damat Ferit Paşa, 21 Temmuz 1919 tarihinde üçüncü hükümetini kurmuştur. 30 Eylül 1919'a kadar sürecek olan III. Damat Ferit Paşa hükümeti, herhangi bir siyasî partiye bağlı olmayıp daha çok İngilizlere ve saraya bağlıdır. Bu

¹²⁴ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 389.

¹²⁵ “Paşa'nın Tamimi”, **Tasvir-i Efkâr**, 23 Temmuz 1335/1919, s. 1; “Taşraya Tamim”, **Türkçe İstanbul**, 23 Temmuz 1335/1919, s. 1; “Dâhilî Haberler”, **Alemdar**, 23 Temmuz 1335/1919, s. 2; “Sadaretin Yeni Bir Tamimi”, **Tarık**, 23 Temmuz 1335/1919, s. 1; Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 169-170; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 437, 483.

yeni hükümetin, Erzurum ve Sivas Kongreleri'yle Anadolu'da gelişen direniş teşkilâtları ve hareketlerine karşı tutumunu daha da sertleştirdiği görülecektir.¹²⁶

Bu bağlamda memlekette asayışı ve sükûnu sağlamak ve hükümetin itibar ve nüfuzunu arttırmak için ilgili makamlara bir dizi genelge gönderilmiştir. Erzurum Kongresi'nin toplanmasından üç gün sonra Dâhiliye Nazırı Âdil Bey, 26 Temmuz 1919 tarihinde vilayetler ile elviye-i müstakilleye¹²⁷ bir genelge göndermiştir. Söz konusu bu genelgede, memleketin asayişini bozacak ve var olan zorlukları daha da arttıracak her türlü hareketin, vatanın selâmetini tehlikeye atacağı vurgulanmıştır. Bu nedenle bazı yerlerde yaşanan tahrikâta karşı gereken kişilerin uyarılması ile gerekli tedbirlerin mülkî ve askerî makamlarca ortaklaşa alınması istenmiştir. Bunu, Harbiye Nezareti'nin askerî memurlara da bildirdiği kaydedilmiştir.¹²⁸

Bunun dışında Dâhiliye Nezareti, parti ve cemiyetlerin hükümet işlerine karışmasını yasaklamak için vilayetlere başka bir genelge göndermiştir. Bu genelgeyle hükümet, partiler üstü bir siyaset izlediğini ve dolayısıyla millî harekâta karşı çıkararak, 29 Temmuz'da Meclis-i Vükela'dan çıkan karar doğrultusunda bazı önderlerini tutuklatmak istemesinin bazı parti çıkarlarıyla ilgili olmadığını göstermek istemiştir. Böylece hükümetin itibar ve nüfuzu arttırılarak, sözünün geçmesi sağlanacaktır.¹²⁹

Dâhiliye Nezareti'nin söz konusu bu genelgesinde, bazı yerlerde Hürriyet ve İtilaf kulüplerinin yerel mülkî memurların ileri gelenlerine karşı emredici ve tenkit edici bir duruş takındıkları ve resmî şekilde tezkerelerle isteklerde bulunarak, hükümet işlerine karışıklarının mülkiye müfettişlerinden gelen raporlardan anlaşıldığı belirtilmiştir. Daha önceki dönemde İttihat ve Terakki kulüplerinin hükümete karşı almış oldukları müdahaleci tavırla memleketi ne büyük karışıklıklara sürüklediğinin ortada olduğu vurgulanmıştır. Bu tarz müdahalelerin, devletin iç ve dış pek çok sıkıntılarla kuşatıldığı bu nazik ve zor zamanında neden olacağı engelleri

¹²⁶ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 390.

¹²⁷ Elviye-i müstakille: [eskiden] bir vilâyete bağlı olmayıp, doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'ne bağlı bulunan: Çanakkale, İzmit, Antalya, Samsun, Muğla gibi livâlar anlamındadır. Bkz.: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneçal, 20. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2003, s. 216.

¹²⁸ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 476; "Dâhiliye Nazırının Tamimi", **Tarık**, 27 Temmuz 1335/1919, s. 2; "Dâhiliye Nazırının Tamimi", **Alemdar**, 27 Temmuz 1335/1919, s. 1.

¹²⁹ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 478-479. Genelge için ayrıca bkz.: "Dâhiliyenin Bir Tamimi", **İleri**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 2; "Dâhiliyenin Tamimi", **Sabah**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 2; "Dâhiliye Nazırının Vilâyâta Tamimi", **İkdam**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Dâhiliyenin Bir Tamimi", **Alemdar**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Mühim Bir Tamim", **Zaman**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 1.

açıklamaya gerek olmadığı belirtilmiştir. Bu tebligata aykırı hareket eden ve her kime karşı olursa olsun bir tarafı tutan ya da kanuna uymayan memurlar hakkında sert cezaların uygulanacağı bildirilmiştir.¹³⁰

Bunun dışında bazı askerî kişilerce Millî Kongrelerin desteklendiği haberi basına yansımış ve bütün felaketlerin kökeninde askerinin siyasetle uğraşmasının yattığı belirtilmiştir. Harbiye Nezareti de bu konuyu dikkate alarak, askeriyele hiçbir ferdin bu gibi şeylerle uğraşmamasını genelgeyle bildirmiştir.¹³¹

Dâhiliye Nezareti de memlekette oldukça zararlı etkilere neden olduğuna kanaat getirilen Teşkilât-ı Milliye vb. gibi hareketlere son verilmesi için gereken kişilere nasihatler verilmesini ve mülkî memurların bu konuda askerî tarafla birlikte gereken tedbirleri almalarını vilayetlere ve elviye-i müstakilleye başka bir genelgeyle bildirmiştir.¹³²

Bunun dışında Dâhiliye Nazırı Âdil Bey'in, 8 Ağustos 1919 tarihinde vilayetler ile elviye-i müstakille ve gayri müstakille mutasarrıflarına gönderdiği bir diğer genelgede, hükümetin Teşkilât-ı Milliye'yi dağıtmak istediği görülmektedir. Nitekim söz konusu genelgede, Yunanlıların geçici işgallerinin sınırlarının belirlenmesi ve hükümetin siyasal girişimleri sonucunda Yunan zulmünün âdil ve tarafsızca tahkik edilebilmesi için gönderilmesine Konferansça karar verilen karma komisyonun İzmir'e geldiği bildirilmiştir.¹³³

Komisyonun başkanlığında bulunan İngiliz Generali Milne'nin ısrarla ve sert bir şekilde bazı talepler ileri sürdüğü belirtilmiştir. Bu talepler ise şunlardır: Tahkikatta bulunmaları için gönderilecek olan subaylara gereken kolaylığın gösterilmesinin Osmanlı memurlarına hemen bildirilmesi, Yunanlıların geçici olarak işgal ettikleri yerlerin dışında bulunan çetelerin acilen dağıtılması ve halkın bu çetelere katılmasının yasaklanması.¹³⁴

¹³⁰ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 478-479.

¹³¹ "Asker Siyasetle İştigal Edemez", **Alemdar**, 5 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹³² "İkinci Tamim", **İleri**, 6 Ağustos 1335/1919, s. 3.

¹³³ "Bir Tamim", **İleri**, 10 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Dâhiliyenin Bir Tamim-i Mühimmi", **Sabah**, 10 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Selâmet-i Memleket İçin", **Alemdar**, 10 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Dâhiliyenin Tamimi", **Zaman**, 10 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Millî Teşkilât Hakkında", **Tarik**, 10 Ağustos 1335/1919, s. 1. Genelgede General Milne yazan kısımlar gazetelerde sansüre uğramıştır. Gazetelerde sansüre uğrayan General Milne yazısı için bkz.: **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1967, s. 240-241.

¹³⁴ "Bir Tamim", s. 1; "Dâhiliyenin Bir Tamim-i Mühimmi", s. 1; "Selâmet-i Memleket İçin", s. 1; "Dâhiliyenin Tamimi", s. 1; "Millî Teşkilât Hakkında", s. 1.

Bunun dışında genelgede, Teşkilât-ı Milliye adı altında toplanan kuvvetlerin geciktirilmeksizin dağıtılması konusundaki hükümet tebliğlerinin nasıl bir siyasî lüzuma dayandığının ve uyarıların yerine getirilmesinin geciktirilmesinin memlekete büyük zarar vereceğinin General Milne'nin ifadesiyle de doğrulandığı belirtilmiştir. Teşkilât-ı Milliye'nin memleketi koruma gayesine dayanmadığı ileri sürülerek, tahrikâta devam edenlerin yakalanarak gizlice ve acil olarak İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Harbiye Nezareti'nden askerî memurlara da bu yolda tebligat gönderildiği belirtilerek, bu tebligata bütün mülkî memurların askerî memurlarla birlikte harfiyen uymaları tavsiye edilmiştir.¹³⁵

Bu arada hükümet kanadına bakıldığında Harbiye Nezareti'nde bir değişiklik olduğu görülecektir. 13 Ağustos 1919 tarihinden itibaren Nazım Paşa'nın yerine Harbiye Nazırlığı görevini üstlenen Süleyman Şefik Paşa, görevine başlarken bütün Kolordu Kumandanları'na önemli bir genelge göndermiştir. Bu genelgede ordunun siyasetle uğraşmayıp sadece askerlik görevini yapması ve asayiş konusunda mülkî memurlardan yardım istenilmesi halinde bu yardımın derhal sağlanmasını istemiştir.¹³⁶ Böylece III. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde Anadolu'ya gönderilen genelgelerle Kuva-yı Milliye etkisizleştirilmeye ve hatta yok edilmeye çalışılmıştır.

III. Damat Ferit Paşa hükümeti göreve başladığında Kuva-yı Milliye'yi yok etmeye yönelik bir dizi uygulamada bulunmuştur. Bu bağlamda Damat Ferit Paşa'nın emriyle 21 Temmuz'da Kâzım Karabekir, Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekâleti'ne tayin edilmiştir. Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in onayını alarak Müfettişlik Vekâleti görevini üstüne almıştır.¹³⁷ Bu tayinle Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir'in arasının açılacağı düşünülmüştür. Ancak Kâzım Karabekir, bu oyuna gelmemiş¹³⁸ ve Mustafa Kemal Paşa'nın azlinden ve istifasından sonra da ona yönelik bağlılığını ifade etmiştir.¹³⁹

Ancak kısa bir süre sonra hükümet, Mustafa Kemal Paşa'nın millî teşkilâtlandırma teşebbüsünde kendisine çok yardımcı olan Ordu Müfettişlikleri'ne el atmıştır. Nitekim 29 Temmuz'da bunlara talimatnâmeyle verilen yetkiler

---

¹³⁵ "Bir Tamim", s. 1; "Dâhiliyenin Bir Tamim-i Mühimmi", s. 1; "Selâmet-i Memleket İçin", s. 1; "Dâhiliyenin Tamimi", s. 1; "Millî Teşkilât Hakkında", s. 1.

¹³⁶ "Harbiye Nazırının Tamimi", **Akşam**, 15 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Yeni Harbiye Nazırının Tamimi", **Alemdar**, 16 Ağustos 1335/1919, s. 2; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 455-456.

¹³⁷ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, 1. Cilt, 3. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 88.

¹³⁸ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 475.

¹³⁹ Karabekir, **a.g.e.**, 1. Cilt, s. 78.

kaldırılarak, Müfettişlikler'in kumandanlıklara dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Çok geçmeden de Ordu Müfettişlikleri 16 Ağustos'ta kaldırılmıştır.¹⁴⁰

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer bir uygulaması da eski orduyu canlandırmaya çalışmasıdır. Bunun için de eski ordunun subaylarını orduya yeniden almaya ya da görevliler ise görevde kalmalarını sağlamaya çalışmıştır. Böylece hükümet, Anadolu'daki milliyetçi kumandanları değiştirerek, yerlerine kendine uygun kimseleri atamaya kalkışmıştır.¹⁴¹ Hükümet izlediği bu siyaset sonucunda da 21 Temmuz'dan itibaren Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekâleti'nde bulunan Kâzım Karabekir'in yerine Abdullah Paşa'yı tayin etmek istemiştir. Ancak Kâzım Karabekir, Abdullah Paşa'nın tayinine karşı çıkınca Abdullah Paşa görevinden 14 Ağustos'ta istifa etmiştir.¹⁴² Milliyetçi kumandanları etkisiz hale getirmeye çalışan hükümet, amacına ulaşamayınca Üçüncü Ordu Kumandanlığı'nı 18 Ağustos'ta kaldırmıştır.¹⁴³

Bunun dışında hükümet, 2 Ağustos'ta Anadolu'daki subayları yola getirmek ve subayların siyasetle uğraşmalarını yasaklamak için geniş yetkilere sahip 9 kişiden oluşan bir Askerî Şura kurmuştur. Böylece komuta görevi vermeden, ordu içinde genel saygı kazanmış paşalar aracılığıyla askerî bir kamuoyu oluşturup millî hareketin isyan eden kumandanlarını meşruiyet ve ılımlılık yoluna sokmaya çalışmıştır. Üyeleri arasında Harbiye Nazırı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Ordu Kumandanları'nın da bulunduğu Şura, 9 Ağustos'ta ilk toplantısını yapmıştır. Ancak Süleyman Şefik Paşa, 13 Ağustos'tan itibaren Harbiye Nazırı olunca kendi görevlerini sınırlandırdığı için Şura'nın kaldırılmasını istemiştir. Bunun üzerine sadaret, Süleyman Şefik Paşa'nın yetkilerini genişletmeyi önerse de bir işe yaramamıştır. Şura, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin yetkileriyle çalıştığı için 1 Eylül'de kaldırılmıştır.¹⁴⁴

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer önemli bir uygulaması da Kuva-yı Milliye önderleri hakkında yakalama kararı çıkartmasıdır. Nitekim Erzurum Kongresi ile ilgili haber ve yorumlardan şüphe ve endişe eden Damat Ferit Paşa,

---

¹⁴⁰ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 454, 499; Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 54, 58.

¹⁴¹ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 453, 498.

¹⁴² Karabekir, **a.g.e.**, 1. Cilt, s. 122-126.

¹⁴³ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 499; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, Cilt 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 53; Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 58.

¹⁴⁴ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 19; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 450-451.

İngilizlerin de teşvikiyle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in hemen yakalanarak, İstanbul'a gönderilmeleri için 29 Temmuz'da bir Meclis-i Vükela kararı çıkartmıştır. Hatta 30 Temmuz'da Damat Ferit Paşa'nın İngiliz Komiserlik Müsteşarı Hohler'e anlattığına göre bu kararı çıkartmak için 5 günlük bir mücadele vermiştir. Nazım ve Ahmet İzzet Paşalar gibi asker kökenli nazırları ikna edebilmek için uğraşmıştır. Söz konusu Meclis-i Vükela kararıyla hükümet ile millî hareket arasındaki ilişkiler geri dönülmez bir noktaya girmiştir. Yakalama görevi, Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine verilmiş ve bölgedeki kumandanlıklar ile idarecilere de gerekli bildirimler yapılmıştır.¹⁴⁵

Bu bağlamda Dâhiliye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Erzurum taraflarında "Millî Kongre" adıyla kanuna aykırı bir toplantı yapmaları nedeniyle tutuklanarak, İstanbul'a gönderilmeleri için vilayetlerdeki mülkî memurlara sert bir emir göndermiştir. Ayrıca Nazilli civarında Kuva-yı Milliye teşkilâtıyla meşgul olan Demirci Efe ile Teşkilât-ı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü takma adını kullananların tahrikâtta bulduklarının anlaşılması üzerine onların da yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerini emretmiş ve çete teşkilâtıyla kanuna aykırı olarak Kongre açılışının yasak olması nedeniyle bu gibi durumlara meydan verilmemesini ve buna cesaret eden her kim olursa olsun tutuklanarak, Divan-ı Harbi Örfî'ye sevk edilmesini yazı ile bildirmiştir.¹⁴⁶

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer bir uygulaması da 30 Temmuz 1919'da Meclis-i Vükela'nın seçim kararnamesini hazırlamasıdır. Öyle ki hükümet göreve başladığında vükela çoğunluğunun seçimlerin yapılmasını istedikleri anlaşılmıştı. Sivas'ta toplanacak millî kongrenin önemini gölgelemek için istemeyerek de olsa saray ile Hürriyet ve İtilaf Partisi de seçim isteğine katılmayı zorunlu görmüşlerdir. Aynı zamanda hükümet, seçimler konusunda 30 Temmuz günlü Meclis-i Vükela kararına uygun olarak mülkiye örgütünde geniş atama ve tasfiyelerde de bulunmuştur.¹⁴⁷

Erzurum Kongresi'ni engelleyemeyen Damat Ferit Paşa hükümeti, Batı Anadolu'da da kongrelerin toplanarak direniş kararları alması üzerine Temmuz ayı sonlarında yeni bir teşebbüste bulunmuştur. Bir yandan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf

---

¹⁴⁵ Gökbilgin, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 170; Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 189; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 477-478, 485.

¹⁴⁶ "Hilaf-ı Kanun İctimâ'lar ve Teşebbüsler", **Alemdar**, 31 Temmuz 1335/1919, s. 1; "Takibat Emri", **Tasvir-i Efkâr**, 31 Temmuz 1335/1919, s. 1; "Teşkilât-ı Milliye", **Sabah**, 31 Temmuz 1335/1919, s. 1; "Mühim Bir Emir", **Tarık**, 31 Temmuz 1335/1919, s. 1.

¹⁴⁷ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 442-443, 447.

Bey gibi bozguncu hareketleri yürütenler ele geçirilmeye çalışılırken diğer yandan da onları destekleyen kişilerin belirlenmesi ve gereken tedbirlerin alınabilmesi için Tahkik Heyetleri oluşturulmuştur.¹⁴⁸ Böylece Dâhiliye Nezareti'nden bir memur ve bir kâtiple Harbiye Nezareti'nden yüksek rütbeli bir subaydan oluşan Tahkik Heyetleri'nin Anadolu'ya gönderilmesi Meclis-i Vükelaca kararlaştırılmıştır. Söz konusu bu Tahkik Heyetleri; 1. Hüdavendigâr, Karesi, 2. Konya, Karahisar-ı Sahip, Antalya, 3. Ankara, Kastamonu, 4. Samsun, Sivas, 5. Trabzon, Erzurum, olmak üzere 5 bölgeye gönderilmiştir.¹⁴⁹

Tahkik Heyetleri'ne verilen ve Harbiye Nazırı Nazım ile Dâhiliye Nazırı Âdil imzalarını taşıyan talimata göre Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, askerî görevlerinden istifa ederek, Erzurum'da kongre toplamışlar ve halkı kışkırtacak bildiriler yayımlamışlardır. Çete teşkilâtını doğu vilayetlerinde de yapmaya yönelmişlerdir. Gerek çete kurmak, gerekse kongre adı altında toplantılar yapmak kanuna aykırı olup bölgedeki asayiş bozmaktadır. Ege'de asayişsizlik olmadığı halde Yunanlılar kanlı işgallerde bulduklarına göre asayiş bozuk gösterecek bu tarz davranışların, memleketi işgale uğratabilecek ve millî varlığı tehlikeye düşürecek bir zemin hazırlayacağını ortada olduğu anlatılmıştır.¹⁵⁰

Mülkî ve askerî görevlilerden de yakınıldıktan sonra heyetten şunlar istenilmiştir:

1. Mülkî ve askerî görevlilere verilen emirler incelenecek, emirler veya görevliler arasında uyuşmazlık olup olmadığı ve emirlere uyulup uyulmadığı denetlenecekti.
2. Çete ve kongre hareketinden sorumlu olanlar ve görevlilerin yardım ya da hoşgörülerinin olup olmadığı saptanacaktı.
3. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü'nün yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri için emir verildiğinden, bunun sonucu incelenecekti.
4. Halka öğütler verilecekti.
5. İyi niyetle çetecilik yapanlara, yanlış yolda oldukları anlatılıp silahlarını teslim etmeleri sağlanacaktı.

¹⁴⁸ Turan, a.g.e., Birinci Kitap, s. 219-220.

¹⁴⁹ Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s. 447-448.

¹⁵⁰ Turan, a.g.e., Birinci Kitap, s. 220; Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s. 448-449.

6. Denetlemeler sonucu merkeze düzenli ortak raporlar gönderilecek, yerleri değişmesi ya da azledilmesi gereken memurlar bildirilecekti.¹⁵¹

Trabzon ve Erzurum tarafına gidecek olan Tahkik Heyeti'nde Mirliva Ali Fevzi Paşa, eski Erzurum Mebusu Ziya Bey ve kâtip Sadullah Bey bulunmaktadır. Heyetin İstanbul'dan hareket etmek üzere olduğu Harbiye Nezareti'nin 5 Ağustos 1919 tarihli telgrafından öğrenilmiştir.¹⁵²

Sadaret ve Dâhiliye ile Harbiye Nezaretlerine Trabzon'daki tahkik sonuçlarını bildiren Ali Fevzi Paşa ile Ziya Bey, Pontus ve Ermenistan söylentilerinin halkın tepkisine yol açtığını ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin izin alınarak kurulduğunu açıklamışlardır. Daha sonra Tahkik Heyeti, 26 Ağustos'ta Trabzon'dan Erzurum'a geçmiştir. Burada Ali Fevzi Paşa ve Ziya Bey'le ayrı ayrı görüşen Kâzım Karabekir, ikisi arasında görüş ayrılığı olduğunu fark etmiştir. Öyle ki, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi olan Ziya Bey, kurtuluşu İngiliz himayesini kabul etmekte görürken Ali Fevzi Paşa ise yabancı manda ya da himayesinden taraf değildir. Mustafa Kemal Paşa da Ziya Bey'le 28 Ağustos'ta uzun bir görüşme yaparak, Erzurum Kongresi'nin bir isyan değil millî bir direniş olduğunu açıklamıştır. Böylece soruşturmacı olarak gelen Tahkik Heyeti çözülmüştür. Çünkü Ziya Bey, Ali Fevzi Paşa ile görüş ayrılığından dolayı İstanbul'a tek başına rapor vermiştir. 29 Ağustos'ta verdiği raporda da isyan iddiâlarının asılsız olduğunu bildirmiştir.¹⁵³

Anadolu'ya gönderilen diğer bir heyet ise Erkân-ı Harp Mirlivalarından Galib Paşa'nın başkanlığında bulunan Ankara - Kastamonu Tahkik Heyeti'dir. Bu heyet, 7 Ağustos sabahı saat 8'de Haydar Paşa treniyle İstanbul'dan hareket etmiştir.¹⁵⁴ Ankara - Kastamonu Tahkik Heyeti, görevini tamamlayıp Ankara'dan İstanbul'a döndükten sonra Türkçe İstanbul gazetesi yazarlarından biri, Heyet Reisi Galib Paşa ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Mülakat sırasında Galib Paşa, Ankara'nın durumuyla ilgili açıklamalarda bulunmuş ve tahkik sonuçlarıyla ilgili bilgi vermiştir. Yazar, Galib Paşa'nın Teşkilât-ı Milliye ile ilgili Ankara ve havalisinde ne görüp işittiğini sormuştur. Bunun üzerine Galib Paşa, Ankara'da böyle bir teşkilâtın kesinlikle bulunmadığını ifade etmiştir. Bunun, bazıları tarafından bilerek ortaya atılan bir söylentiden ibaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca Galib Paşa,

¹⁵¹ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 449.

¹⁵² Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 220.

¹⁵³ **A.g.e.**, s. 220-221.

¹⁵⁴ "Anadolu Heyet-i Tahkikiyesi", **Türkçe İstanbul**, 7 Ağustos 1335/1919, s. 1.

bütün vatan evladının memleketin bu nazik dakikalarında büyük bir birliktelik ve dayanışmayla tek bir gaye için toplanmasını ve sadece bu uğurda çalışmasını istemektedir. O da padişahın etrafında bir sadakat halkası oluşturarak, büyük bir öngörü ve akılla vatanın kurtuluşuna çalışmaktadır.¹⁵⁵

Bunun dışında Anadolu'ya gönderilen diğer bir heyet, Süleyman Şefik Paşa ile Defter-i Hakani Emni Yusuf Ziya Bey'den oluşan Konya ve Karahisar-ı Sahip Tahkik Heyeti'dir. Söz konusu heyet, Karahisar-ı Sahip'e vardığında orada çıkan İkaz gazetesi yazarı heyet erkânıyla bir mülakat gerçekleştirmiştir. Mülakatta Süleyman Şefik Paşa, "Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini iyi bulmam." diyip, o günün en çok birlik olunacak ve saltanat ile hilafetin etrafında toplanılacak bir gün olduğunu vurgulamıştır. Bu tür hareketlerin felakete yol açmasından korktuğunu belirten Süleyman Şefik Paşa, hükümetin Mebusan Meclisi seçimlerinin yapılmasını emrettiği ve seçimlere kesinlikle müdahale etmemeğe karar verdiği bir dönemde bu "Millî Kongre'ye" ne gerek olduğunu sormuştur.¹⁵⁶

Süleyman Şefik Paşa, İstanbul'a döndükten sonra da Kuva-yı Milliye ile halkın ilişkisinin ne merkezde olduğuna dair çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve halkın Kuva-yı Milliye'yi kesinlikle tanımadığını söylemiştir. Halkın, padişah ve hükümetin emirlerini yerine getirmekten başka hiçbir emelinin olmadığını açıklayarak, Konya ile Karahisar-ı Sahip'te Kuva-yı Milliye'nin hiçbir teşkilâtının ve kuvvetinin bulunmadığını ve halkın buna önem bile vermediğini söylemiştir.¹⁵⁷

Süleyman Şefik Paşa başka bir açıklamasında da Konyalıların padişahın ve hükümetin emirlerine uymaktan başka hiçbir emellerinin olmadığını belirtmiş ve "Bu gibi kuva-yı meşrua haricinde başka bir noktada temerküz etmeyi tasavvur bile etmemektedirler." demiştir.¹⁵⁸ Karahisar-ı Sahip'ten Konya'ya kadar bütün güzergâhta Kuva-yı Milliye adıyla bir teşkilât izine asla rastlamadıklarını ifade etmiştir. Yine aynı Tahkik Heyeti'nde bulunan Yusuf Ziya Bey de bir açıklama yaparak, kendilerine verilen görevin çok kıymetli olduğuna değinmiştir. Konya'ya ilk ayak bastıkları gün eşraf ve ayanın aşırı sevinç ve hürmetiyle karşılandıklarını

¹⁵⁵ "Galib Paşa'nın Beyanâtı", **Türkçe İstanbul**, 23 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹⁵⁶ "Heyet Erkânıyla Bir Mülakat", **Alemdar**, 9 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Heyet-i Tedkikiye Karahisar-ı Sahip'te", **Sabah**, 9 Ağustos 1335/1919, s. 2. Konya, Karahisar-ı Sahip ve Antalya'da mülki idare ile askerî idare arasındaki işleri ve Teşkilât-ı Milliye cereyanını tetkik ve tahkike memur olan Süleyman Şefik ve Ziya Beylerden oluşan heyetin, 5 Ağustos günü Karahisar-ı Sahip'e ulaştığı ve buradaki görevini iki günde tamamladıktan sonra Konya'ya vardığı haberi için bkz.: "Tahkik Heyeti Konya'da", **İleri**, 8 Ağustos 1335/1919, s. 2.

¹⁵⁷ "Heyet-i Tedkikiye", **Sabah**, 13 Ağustos 1335/1919, s. 3.

¹⁵⁸ "Anadolu Heyetleri'nin Tedkikâtı", **Tarık**, 13 Ağustos 1335/1919, s. 1.

söyleyen Yusuf Ziya Bey, halkın padişaha ve hükümete olan içten bağlılığının kendilerini çok memnun ettiğini belirtmiştir. Memleket idaresinin tamamen Osmanlı hükümetinin elinde olduğunu ve seyahati sırasında büyütülecek olaylara burada asla rastlamadığını söylemiştir.¹⁵⁹

Görüldüğü üzere İstanbul yönetimi, Yunan işgalinden önce halkı sessiz kalmaya razı edebilmek için şehzadeler başkanlığında Nasihat Heyetleri oluştururken, aradan üç ay geçtikten sonra tahkik adı altında millî direnişi soruşturmaya çalışmıştır.¹⁶⁰

Bunun dışında Harbiye Nezareti, Uşak'ta bulunan Teşkilât-ı Milliye'yi idare eden Mevki Kumandanı İsmail Hakkı Bey'le Jandarma Mülazımlarından Tahsin Efendi'nin yakalanması ve Teşkilât-ı Mahsûsa'nın dağıtılması için sert bir emir vermiştir. Çünkü Uşak'taki Teşkilât-ı Milliye, orada yayımladığı bir beynamede 1308 (1892/1893)'den 1314 (1898/1899) doğumlulara kadar olan kişilerden asker toplayacağını, halkın işleriyle meşgul olmasını söylemiş ve belediye dairesinde bir heyet aracılığıyla yardım parası toplamaya başlamıştır.¹⁶¹

Bu arada Anadolu'da kumandanlar arasında şifreli haberleşmelerin çoğalması üzerine Süleyman Şefik Paşa, 15 Ağustos'ta Kolordu Kumandanlıkları'na bir emir vermiştir. Buna göre Kolordular ve Askerlik Şubesi Başkanlıkları, sadece Nezaret'le şifreli haberleşmede bulunabileceklerdir. Bunlar birbirleriyle yapacakları şifreli haberleşmede Nezaret'in aracılığına başvurmak zorunda olduklarından aralarında şifre ile haberleşebilecekleri önemli hususları doğrudan doğruya Nezaret'e yazacaklardır. Seferberlik sona erdiği için kumandanlar maiyetleriyle şifre ile haberleşmeyeceklerdir. Böylece kolorduların birbirleriyle ve maiyetleriyle şifreli haberleşmede bulunmaları yasaklanmıştır. Posta ve Telgraf Müdürlüğü de 17 Ağustos'ta İzmir'den başka diğer baş müdüriyetlere çektiği telgrafla Harbiye Nezareti'nin emrini yinelemiş ve emre uygun davranışta bulunulmasını bildirmiştir.¹⁶² Ancak Harbiye Nezareti'nin bu emri, Kolordu Kumandanları'nın tepkisine yol açmıştır. Hatta Kâzım Karabekir 17 Ağustos'ta Kolordusu'na gönderdiği emirde, telgrafhanelere birer askerî memur konularak, haberleşmelerin önceden olduğu gibi şifreli olarak yapılması ve şifreyi çekmekten sakınan telgraf

---

¹⁵⁹ A.y.

¹⁶⁰ Turan, a.g.e., Birinci Kitap, s. 220.

¹⁶¹ "Teşkilât Cereyanının Men'i İçin", *İleri*, 8 Ağustos 1335/1919, s. 2; "Teşkilât Cereyanının Men'i İçin", *Zaman*, 8 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹⁶² Karay, a.g.e., s. 283-284; Karabekir, a.g.e., 1. Cilt, s. 137.

memurlarının Divan-ı Harplere gönderilmeleri gereğini bildirmiştir.¹⁶³ Böylece Kâzım Karabekir, Nezaret'in emrine uyulmaması yönünde bir görüş ortaya koymuştur.

Mustafa Kemal Paşa da 18 Ağustos'ta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderdiği gizli bir yazıda, halkın askerinin yardımıyla telgraf merkezlerini işgal etmesini ve telgraf haberleşmeleri eski halini alıncaya kadar tüm haberleşmelerin tatil edilmesini bildirmiştir.¹⁶⁴ Bu şekilde tepkilerin devam etmesi üzerine hükümet, geri adım atmış ve 25 Ağustos'ta şifreli haberleşmeye izin vermek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer önemli bir uygulaması, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketinin, Doğu'daki Mustafa Kemal Paşa'nın hareketiyle bütünleşmesini önlemeye çalışmaktır. Bunun için de hükümet ve özellikle Dâhiliye Nazırı Âdil Bey, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketine yakınlık gösterip onlardan bazılarıyla temasta bulunmuştur.¹⁶⁶

Bunun dışında Meclis-i Vükela'nın uygun bulması üzerine Dâhiliye Nezareti, Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'yı Erkân-ı Harp Kaymakamı Mustafa Reha Bey'le birlikte Bandırma'ya teftiş yapmaları için göndermiştir. Ancak Alemdar gazetesi, güvenilir yerden aldığı istihbarata dayanarak, Kemal Paşa ile Mustafa Reha Bey'in teftiş için gitmediklerini iddiâ etmiştir. Hatta Balıkesir ve havalisinde Kuva-yı Milliye adıyla toplanan kuvvetleri dağıtmak, bu teşkilâtı kuran ve idare edenlerle kumandanlarını ele geçirmek ve o havalide asayişi sağlamak için gönderildiklerini ileri sürülmüştür.¹⁶⁷ Yine basından öğrenildiğine göre İstanbul'dan 7 Ağustos'ta hareket eden ve Teşkilât-ı Milliye kuvvetlerinin hareketlerini yasaklamakla görevlendirilen Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, yanındaki Erkân-ı Harp Kaymakamı Mustafa Reha Bey'le birlikte Bandırma'ya vardığını bildirmiştir.¹⁶⁸

Daha sonra Kemal Paşa, Mustafa Reha ve Bandırma Jandarma Kumandanı Süheyl Beylerle birlikte 8 Ağustos'ta Bandırma'dan Balıkesir'e gitmişlerdir. Kemal Paşa, burada Hareket-i Milliyeciler'le görüşmüştür. Görüşmenin sonucunda,

¹⁶³ Karabekir, **a.g.e.**, 1. Cilt, s. 137.

¹⁶⁴ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 60-61.

¹⁶⁵ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 47. Refik Halid Karay'a göre hükümet yasağı üç gün sürmüştür. Bkz.: Karay, **a.g.e.**, s. 287.

¹⁶⁶ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 494; Karay, **a.g.e.**, s. 285-286.

¹⁶⁷ "Jandarma Kumandanı Kemal Paşa", **Alemdar**, 7 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹⁶⁸ "Kemal Paşa", **İleri**, 8 Ağustos 1335/1919, s. 2; "Kemal Paşa", **Zaman**, 8 Ağustos 1335/1919, s. 1.

Hareket-i Milliyeciler'in amaçlarının İstanbul tarafından anlaşılmadığı ve padişaha olan son maruzatları üzerine Kemal Paşa'nın oraya gönderildiği ortaya çıkmıştır. Hareket-i Milliyeciler de Yunanları kovma gayesi etrafında toplandıklarını açıklamışlar ve başka hiçbir emellerinin ve amaçlarının olmadığını anlatmışlardır.¹⁶⁹

Çok geçmeden Kemal Paşa, Bandırma - Balıkesir havalisinde bulunan bütün halkın saltanat makamına ve hükümete içten bağlı olduklarını, gayelerinin memleketi ve halkın can, ırz ve malını Yunan mezaliminden kurtarmaktan ibaret olduğunu telgrafla merkeze bildirmiştir.¹⁷⁰ Ancak Kemal Paşa'nın, Hareket-i Milliyeciler'in birtakım derme çatma heriflerden oluştuğunu ve ufak bir kuvvetle dağıtabileceğini söylediği haberi yayılınca Kemal Paşa, Nazilli'de alıkonulmuştur. Bunun üzerine Hacim Muhittin Çarıklı, Nazilli'de bulunan Kemal Paşa'yı serbest bırakmaları için 26 Ağustos'ta kongre adına Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne bir yazı yazmıştır. Kemal Paşa serbest kaldıktan sonra Hacim Muhittin Çarıklı, 31 Ağustos'ta onunla Denizli'de görüşmüştür. Kemal Paşa, pek çok vaatle bulunarak, sekiz on gün sonra İstanbul'a döndüğünde kendileriyle işbirliği yapacağını söylemiştir.¹⁷¹

Kemal Paşa, 4 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'a döndükten sonra İkdâm gazetesini yazarlarından biriyle bir mülakat gerçekleştirmiştir. Öncelikle seyahati hakkında bilgi vermiş ve İstanbul'dan ayrıldıktan sonra seyahatinin otuz gün sürdüğünü, önce Bandırma ve Balıkesir'e gittiğini, Soma istasyonunda bir süre bekledikten sonra Akhisar'a geçtiğini açıklamıştır. Akhisar'da bir gece kaldıktan sonra Marmara nahiyesi üzerinden Salihli'ye, oradan da Alaşehir'e ve sonrasında Uşak'a vardığını söylemiştir. Uşak'ta meydana gelen bir olayın tahkiki için iki gün orada kaldığını ve sonrasında Çivril, Dinar, Denizli ve Nazilli'ye gittiğini ve burada da on altı gün kaldığını ifade etmiştir.¹⁷²

Yazar, Kemal Paşa'ya Dâhiliye Nezareti'nin kendisini hangi görevle gönderdiğini sormuştur. Bunun üzerine Kemal Paşa, Jandarmayı teftiş etmek ve Kuva-yı Milliye hakkında tahkikat yapıp bilgi almak için gittiğini açıklamıştır. Kuva-yı Milliye'yle ilgili olarak da şunları söylemiştir:

---

¹⁶⁹ **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, s. 28-29.

¹⁷⁰ "Kemal Paşa'nın Telgrafı", **Zaman**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Kemal Paşa", **İleri**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 2.

¹⁷¹ **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, s. 41-42, 45-46, 50; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 497.

¹⁷² "Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın Beyanatı", **İkdâm**, 6 Eylül 1335/1919, s. 1.

“Kuva-yı Milliye efradının bir kısmını memleketleri Yunanlılar tarafından istilaya ve efrad-ı ailesinden birçoğu tarihin şimdiye kadar kaydetmediği fecâyi‘e maruz kalmış olanlar diğer kısmını da vatandaş ve dindaşlarının uğradıkları bu akıbete maruz kalmak endişesiyle müdâfaa-i namus, hayat ve vatan edenler teşkil etmektedir. Kuva-yı Milliye’nin emeli sırf Yunanlıların memleketlerinden çıkarılmasından ibarettir. Rüesasını bazı zî-nüfuz efeler ile ordudan istifa etmiş olan bazı mütekaid zabitan teşkil ediyor. Bunlar katiyen şakî değildirler. Birbirlerine son derece merbutturlar. Aralarında inzibat gayet şedîd bir surette temin edilmiştir. Muhill-i asayiş hiçbir şey yoktur. Muntazam teşkilâtları vardır. Münavebe ile birbirlerine mezuniyet veriyorlar. Mezun gidenlerden birisi cephede bulunan arkadaşlarından birisinin ailesine taarruz etmiş ve kocasını cephede vurmuş. Mecrûh vefat etmeden cârihin ne maksatla bunu icra ettiğini söylemesi üzerine fâili idam etmişlerdir. Yunanlılara casusluk eden birisi de aynı suretle tecziye edilmiş ve bu cezalar uzun uzadıya istintak neticesinde icra edilmiştir.”¹⁷³

Kumandanlar hakkında da bilgi veren Kemal Paşa, kumandanlar arasında Demirci Efe, Hacı Şükrü Bey ile Yörük Ali’nin olduğuna değinmiştir. Demirci Efe’nin gerçekten de bir efe ve vatanını düşünen muhterem bir kişi olduğunu açıklamıştır. Hacı Şükrü Bey ile ilgili olarak onun 57. Fırka Alay Kumandanlığı’ndan istifa etmiş birisi olduğunu belirtmiştir. Yörük Ali’nin yirmi yaşında olmasına karşın yüz kişiye bedel olduğuna değinmiştir. Bunların dışında harekâtı idare edenler arasında çok akıllı adamların da var olduğuna işaret etmiştir. Kemal Paşa, askerinin kesinlikle bunlara karışmadığını belirterek, “Çünkü bu millî bir galeyandır onun için ahali yapıyor.”¹⁷⁴ demiştir.

Kuva-yı Milliye’yi idare edenlerin, padişah ve hükümete tamamen sadık olduklarını ifade eden Kemal Paşa, bunların şu sözlerini aktarmıştır:

“Biz sırf bu fecâyi‘den dolayı silaha sarılmaya mecbur olduk. Biz hiçbir fırka, hiçbir meslek tanımıyoruz. Düşündüğümüz yalnız vatanımızdır. Bunun için bu kadar kan döküyoruz.”¹⁷⁵

Hatta bunlar, hükümetin Kuva-yı Milliye’yi idare edenlerin hal ve maksatlarını öğrenmek için yanlarına birisini göndermemesi konusunda şikâyette de bulunmuşlardır.¹⁷⁶

---

¹⁷³ A.y.

¹⁷⁴ A.y.

¹⁷⁵ A.y.

Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'nin mahallî hükümetin işine kesinlikle karışmadığını belirtmiştir. Sadece Uşak kaymakamının, sorumluluk endişesiyle bazı engeller çıkarması nedeniyle orada küçük bir olayın patlak verdiğini ancak daha sonra her şeyin eski haline döndüğünü açıklamıştır.¹⁷⁷

Yazar, parti propagandasının yapıp yapılmadığını da sormuştur. Bunun üzerine Kemal Paşa:

“Katiyen öyle bir şey yoktur. Fırka meselesi olmadığı gibi Sosyalistlik gibi mesâlik-i sâirede yoktur. Gaye Yunanlıların tardıdır.”¹⁷⁸ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa ile münasebet kurup kurmadıklarının sorulması üzerine Kemal Paşa:

“Hayır. Hatta onların Alaşehir’de akdedecekleri kongreye murahhas göndermeleri talep olundu. Mezkûr kongrenin ihtimal ki firkaçılık maksadıyla ictimâ’ etmekte olduğu nazar-ı dikkate alarak murahhas göndermediler.”¹⁷⁹ demiştir.

Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'nin Hıristiyanlara karşı tutumuyla ilgili bazı açıklamalarda da bulunmuştur. Ancak Kemal Paşa'nın bu konudaki açıklaması yer yer sansüre uğramıştır. Yunanlılarla ortak olarak Rumların yaptıkları bunca mezalime karşın Kuva-yı Milliye'nin, yerli Hıristiyanlara karşı çok iyi bir tutum sergilediklerini ifade etmiştir. Hatta Demirci Efe'nin her zaman bunlara yemek gönderdiğini belirtmiştir. Yazar, İtalyan işgali altındaki havalide Kuva-yı Milliye'nin ne şekilde hareket ettiğini de sormuştur. Ancak Kemal Paşa'nın bu soruya verdiği cevap sansüre uğramış ve İtalyaların hiç kimseye tecavüz etmediği ve halka karşı hürmet gösterdiği yolundaki cevabı sadece kaydedilmiştir.¹⁸⁰

Kemal Paşa, başka bir açıklamasında da Teşkilât-ı Milliye'nin fena bir şey olmadığını ifade etmiştir. Teşkilât-ı Milliye denilen şeyin vatanlarını, evlerini, barklarını ve namuslarını Yunanlılara karşı korumak isteyen halkın birleşmesinden meydana geldiğini söylemiştir. Seyahat ettikleri yerlerde sadece Teşkilât-ı Milliye'nin olduğunu ve Jandarma ile takip edilecek eşkıyanın, yani asayişsizliğin

---

¹⁷⁶ A.y.

¹⁷⁷ A.y.

¹⁷⁸ A.y.

¹⁷⁹ A.y.

¹⁸⁰ A.y.

bulunmadığını açıklamıştır. Müslümanların kendilerini müdâfaaya mecbur olmaları nedeniyle buralarda bulunan yabancıların Teşkilât-ı Milliye'yi olağan karşıladıklarını ifade etmiştir.¹⁸¹

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer bir uygulaması, Kuva-yı Milliye'yi yerel kongrelerin emrinden çıkararak, doğrudan doğruya kendi emri altına alabilmek için jandarmaya dönüştürmeyi tasarlamasıdır. Böylece bunlar, ordunun ve millî akımların dışında tutulabileceği gibi bunların hükümetin emri altına girmesi de sağlanabilecektir.¹⁸²

Diğer yandan Posta ve Telgraf Müdürlüğü; İstanbul, Sivas, Trabzon, Diyarbakır, Konya, Ankara, Kastamonu ve Hüdavendigar Başmüdürlüklerine 8 Ağustos'ta şifre telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, "Teşkilât-ı Milliye ve Kongre" adlarıyla bir süreden beri yapılan tahrikâta ilişkin telgrafları çekenlerin ve bunları kabul eden memurların cezalandırılacağı duyurulmuştur. Başmüdürlük ile bütün transit merkezlerinde üçü geçmemek şartıyla yeteri kadar memurun telgrafları denetlemekle mükellef olacağı kaydedilmiştir. Denetleme memurlarının, merkezce kabul olunan ve diğer merkezlerden dağıtılmak üzere merkeze gelen telgraflarla merkez aracılığıyla ileri merkezlere yazılacak transit telgrafları denetleyip inceleyecekleri belirtilmiştir. Harekât-ı Milliye ile ilgili olanlar alıkonarak, diğerlerinin üzerine gönderileceklerine dair işaret ve imza konacaktır. Böylece alıkonan telgrafların şifreye tahvilen makama geciktirilmeksizin gönderileceğinin altı çizilmiştir. Denetleme işinde görev alacak memurlara bir kat fazla aylık ve bu görevde iyi hizmet görenlere münasip miktarda ikramiye verileceği açıklanmıştır.¹⁸³ Böylece Kuva-yı Milliye'nin telgraf haberleşmesinden yararlanmasına engel olunmaya çalışılmıştır.

Bu arada Sivas'ta toplanacak olan Kongre'ye her yerden murahhas seçtirmek ve onların Sivas'a gelmelerini sağlamak için Amasya'da başlamış olan çalışma ve yazışmalar da devam etmektedir. Buna karşın her yerde olumsuz ve aleyhte propagandalar ve özellikle de Damat Ferit Paşa hükümetinin engelleyici tedbirleri işi daha da zorlaştırmaktadır. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Sivas'a doğru yola çıktıklarında kendilerine Erzincan boğazında pusu kurulduğu haberini almışlardır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bunu hükümet taraftarlarının

---

¹⁸¹ "Kemal Paşa İle Mülakat", **Alemdar**, 6 Eylül 1335/1919, s. 1.

¹⁸² Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 498.

¹⁸³ Karay, **a.g.e.**, s. 279-281.

kendisini durdurabilmek için uydurdukları bir plan olarak görmüştür. Her türlü ihtimale karşı küçük bir düzenleme de yapmıştır. Çünkü Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli bir süre içinde aşip belli günde Sivas'ta bulunmaması durumunda korkup beklediğine dair söylentiler yayılabilirdi. Ayrıca bu durum, Sivas'ta ve her yerde duyulursa panik başlayabilir ve işler altüst olabilirdi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın da tahmin ettiği gibi korkulan olmamış ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a varılmıştır.¹⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'nde görüşmeler devam ederken bir yandan Kürt devleti kurmaya çalışan İngiliz Binbaşı Nowill (Noel) ile hükümetten aldığı emirle Sivas Kongresi'ni dağıtma hevesinde olan Elazığ Valisi Kurmay Albay Ali Galip Bey'in durum ve tutumlarını da takip etmektedir. Nitekim 3 Eylül'de Ali Galip'e çekilen telgrafta, kongreyi basarak engellemesi ve orada bulunanları yakalayarak İstanbul'a göndermesi istenmiştir. Söz konusu bu emri alan Ali Galip, yanında Malatya Mutasarrıfı Halil ve İngiliz Binbaşı Nowill (Noel) olduğu halde bir miktar kuvvet toplayıp Malatya'ya gelmiştir. Ancak Elazığ'daki 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'in ve diğer bazı kuvvetlerin hareketi üzerine kaçmıştır.¹⁸⁵

Ayrıca hükümet, Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı da aynı amaç için kullanmak istemiştir. Böylece bir yanda Muhittin Paşa'nın kuvvetleri diğer yanda da Ali Galip'in kuvvetleri kullanılarak iki taraftan Sivas'a baskın yapılmak istenmiştir.¹⁸⁶ Ancak Muhittin Paşa, 19 Eylül'de Sungurlu - Keskin arasında Kuva-yı Milliye tarafından tutuklanarak Sivas'a gönderilmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin önüne çıkarıldığında, millîcilerin amaçlarının kutsal olduğunu bilmediğini, İstanbul hükümetinin gerçekten de haince davranarak kendilerini aldattığını söylemiştir. Hatta bundan böyle millî hareketten yana olacağına söz vermiştir. Tüm bu ifadeleri üzerine kendisi bağışlanarak İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir.¹⁸⁷

Ali Galip - Muhittin Paşa hareketinin başarısızlığı hükümet üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Hükümet olarak etkisinin giderek daha da azaldığını

---

¹⁸⁴ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 102-103, 112-115.

¹⁸⁵ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 111; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 111.

¹⁸⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Cilt 1, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997, s. 32.

¹⁸⁷ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 250. Bu sırada yaşanan diğer önemli bir gelişme de Kuva-yı Milliyecilerin padişaha gönderdikleri bir telgrafın hükümetçe kendisine verilmesinin engellenmesidir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 10/11 Eylül gecesi Dâhiliye Nazırı Âdil Bey'e "Milleti padişahına dileklerini sunmaktan alıkouyorsunuz. Alçaklar, caniler!" diye başlayan ve ağır ifadeler içeren bir telgraf çekmiştir. Bkz.: Şerafettin Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik, Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s. 262.

gören Damat Ferit Paşa, İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri'nin Anadolu'ya kuvvet gönderilmesine karşı çıkmaları üzerine Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla uzlaşma çarelerini aramış ve doğrudan doğruya görüşmeyi düşünmeye başlamıştır. İngiliz birliklerinin bulunduğu ve Ali Fuat Cebesoy tarafından da bir tür kuşatma altına alınmış olan Eskişehir görüşme için uygun bulunmuştur. Hatta İngiliz Yüksek Komiseri Robeck'in Curzon'a gönderdiği 23 Eylül 1919 günlü şifrede, Damat Ferit Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Orbay ile görüşmek için Eskişehir'e gideceğinden bahsedildiği ve İngiliz kumandanlığının da buna karşı çıkmadığı bildirilmiştir.¹⁸⁸

Ancak Damat Ferit Paşa sonradan kendisi yerine bir başkasını Anadolu'ya göndermeyi düşünmüştür. Bunun için önce Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa düşünülmüşse de sonrasında Selanik'ten Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Cebesoy'un arkadaşı olan emekli Miriliva Abdülkerim Paşa'da karar kılınmıştır. Abdülkerim Paşa, önce Ali Fuat Cebesoy'a başvurarak, belirlenecek bir yerde "Millî harekâtın müdürânıyla" görüşmek istediğini iletmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, öncelikle bazı konularda görüşlerin saptanabilmesi için makine başında telgrafla görüşmelerini önermiştir. Nitekim 27/28 Eylül gecesi makine başında telgrafla 8,5 saat süren bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Abdülkerim Paşa, padişahın 20 Eylül 1919 tarihli beyannamesini esas alarak, sarayın her şeyi bildiğini ve tüm sorunların çözüm yerinin padişahlık katı olduğunu savunmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa ısrarla hükümetin istifasını istemiştir. Bunun üzerine iki taraf arasında uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın da altını çizdiği gibi bundan sonra Damat Ferit Paşa hükümeti ancak üç gün daha dayanabilmiştir. Anadolu harekâtı karşısında yenik düşen Damat Ferit Paşa, İngilizlerin de desteğini azaltması üzerine sağlık sorunlarını ileri sürerek 30 Eylül 1919'da istifa etmiştir.¹⁹⁰

2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları

III. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde hükümetle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkiler oldukça sert bir döneme girmiştir. Bazı hükümet üyeleri ve

---

¹⁸⁸ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 259.

¹⁸⁹ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 259; Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, 2. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları, 2005, s. 248. Mustafa Kemal Paşa ile Abdülkerim Paşa arasındaki telgraf görüşmesi için bkz.: Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 234-251.

¹⁹⁰ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 250-251; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 138.

bürokratların basına yansıyan açıklamaları da bu durumu teyit etmekte ve hükümetin Kuva-yı Milliye'yi algılayış biçimini göstermektedir.

Nitekim Dâhiliye Nezareti'nin başta Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey olmak üzere Demirci Efe ve Hacı Şükrü gibi diğer Kuva-yı Milliye önderleri hakkında verdiği takibat emri üzerine Dâhiliye Nazırı Âdil Bey bir açıklamada bulunmuştur. Âdil Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in sadece hükümet aleyhinde bulunmadıklarını, aynı zamanda memleket aleyhinde de bulduklarını ifade etmiştir. Gerek bunların ve gerekse valilerin teşebbüsleri hakkında henüz bilgi sahibi olmadıklarını, konuyla ilgili bilgi sahibi olunursa basına bildireceklerini söylemiştir.¹⁹¹

Ayrıca Âdil Bey, kendisini ziyarete gelen Tasvir-i Efkâr gazetesi yazarlarından birine Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hakkında bazı bilgiler vermiş ve “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, hariçte asayiş muhüll tahrikâtta bulunuyor, çeteler teşkil ediyor ve hükümet içinde hükümet yapmak istiyor, hükümetin şifresini kullanarak halkı ictimâ'a davet ediyorlar.”¹⁹² demiştir.

Memlekette sadece bir tek hükümetin var olduğunu ifade eden Âdil Bey, o hükümetin varlığını göstereceğini ve hiç kimsenin memleketin yazgısıyla oynamasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in şiddetle cezalandırılacaklarını söyleyip hükümetin bu konuda kararlı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdiye kadar bunların tevkif edildiklerine dair haber gelmediyse de, her halde tevkiflerine muvaffak olunacaktır. Bunun için hükümet her vasıtaya müracaata karar vermiştir.”¹⁹³

İzmir'de “çete” kuranlara gelince Âdil Bey, bunların halkı aldattığını düşünmektedir. Hükümetin bu çeteleri dağıtmak ve çete kuranları cezalandırmak için elinden geleni yapacağını, gerekirse askerî kuvvet dahi göndereceğini söylemiştir.

---

¹⁹¹ “Mustafa Kemal Paşa”, **Tasvir-i Efkâr**, 1 Ağustos 1335/1919, s. 2. Dâhiliye Nazırı Âdil Bey, benzer bir açıklamayı Fransızca İstanbul gazetesi yazarlarından birine de yapmış ve Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve diğerlerinin sadece hükümet aleyhinde değil aynı zamanda memleket aleyhinde hareket ettiklerini söylemiştir. Bkz.: “Millî Teşkilât”, **Tarik**, 2 Ağustos 1335/1919, s. 1.

¹⁹² “Mustafa Kemal Paşa ve Rüfekası Hakkında Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 1. Dâhiliye Nazırı Âdil Bey, kendisini ziyaret eden Zaman gazetesi yazarlarından birine, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile İzmir'de çete kuranlar hakkında aynı bilgileri vermiştir. Bkz.: “Hükümetin Azm ve Kararı”, **Zaman**, 3 Ağustos 1335/1919, s. 2.

¹⁹³ “Mustafa Kemal Paşa ve Rüfekası Hakkında Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, s. 1.

Ancak buna ihtiyaç kalmayacağını da sözlerine eklemektedir. Öyle ki halk, gerçekleri anlayınca onlara yüz çevireceği için çeteler kendiliklerinden dağılacaktır. Bunun dışında Âdil Bey, artık işgalin sona erdiğini ve gerek Yunan ve gerekse İtalyan kuvvetlerinin buldukları yerlerden ileri gitmeyeceklerini ifade etmiştir.¹⁹⁴

Dâhiliye Nezareti'nin Teşkilât-ı Milliye'yi dağıtmak için yayımladığı 8 Ağustos 1919 tarihli genelgesinden sonra Tarik gazetesi yazarı, Âdil Bey'le bir mülakat gerçekleştirmiştir. Yazar, Teşkilât-ı Milliye hakkındaki tebligatın hızla faydalı bir sonuç vereceğini tahmin edip etmediğini Âdil Bey'e sormuştur. Bu soruya olumlu cevap veren Âdil Bey, o günden itibaren olumlu etkilerini görmeye başladığını ve bazı bölgelerden gelen başvurularla hükümetin görüşüne uygun hareket edileceğinin beyan ve temin edildiğini söylemiştir. Tavsiye ettiği esasların “yegâne sevap yolu” olduğunu dile getiren Âdil Bey, bazı taraflarda ortaya çıkan doğru yoldan sapıcı fikirlerin kısa bir süre içinde düzeltileceğini, memleketin selâmetinin asayişin korunmasında olduğunu ve halkın mutluluğu için gece gündüz çalışan hükümetin başka bir şey düşünmediğinin takdir edileceğini açıklamıştır.¹⁹⁵

Bunun yanı sıra yazar, Teşkilât-ı Milliye'yi vücuda getirenler ile kışkırtanların tebligatı iyi karşılamaları halinde onların haklarında gerçekleştirilecek takibattan vazgeçilip geçilmeyeceğini sormuştur. Bunun üzerine Âdil Bey, açıklamalarının bu noktayı yeterince aydınlattığını söylemiştir.¹⁹⁶

Bu dönemde sadece hükümetin bazı üyelerinin değil aynı zamanda saraya sadakat besleyen dönemin valilerinin de basına yansımış açıklamaları söz konusudur. Nitekim Alemdar gazetesi yazarlarından biri, Trabzon Valisi Galib Bey'le 13 Ağustos 1919 tarihinde görüşerek, Trabzon'un durumu hakkında önemli bir mülakat gerçekleştirmiştir. Konuşmanın zemini, Mustafa Kemal Paşa'ya gelince Galib Bey, “Canım efendim, Mustafa Kemal Paşa'dan gazetelerin açıkça bahsedememeleri veyahut bu meseleye dair yazılan yazıların bazen tayy edilmesi bu hadiseye başka bir ehemmiyet atfettiriyor ve tabîî fikirler bunu alabildiğine i'zâm ediyorlar” demiştir.¹⁹⁷ Bunun yanı sıra Trabzon'da asayişin tam anlamıyla mükemmel olduğuna değinen Galib Bey, bütün söylenen sözlerin söylentiden ve meselenin de yanlış anlaşılardan ibaret olduğunu belirtmiştir. Merkezle Mustafa Kemal Paşa'nın bu yanlış

---

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ Sabahattin Özel ve Işıl Çakan Hacıbrahimoglu, **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 98; “Dâhiliye Nazırı Âdil Bey Efendi İle Mülakat”, **Tarik**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 1;

¹⁹⁶ Özel ve Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁹⁷ “Trabzon Ahvâli”, **Alemdar**, 14 Ağustos 1335/1919, s. 1.

anlaşılmalara son verdikleri anda Anadolu meselesinin doğal olarak sona ereceğini vurgulamıştır. Ayrıca halkın ağızında dolaşan birçok söylentinin incelenmesi halinde hepsinin yalan olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir.¹⁹⁸

Galib Bey, Trabzon'da asayişsizliğin olduğu yönündeki söylentilerin de yalan olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel düşüncelerini bilemediğini ifade eden Galib Bey, "Maa-hazâ Mustafa Kemal Paşa'nın sıfat-ı askeriyesi kalmadığı cihetle bu gibi ictimâdât ile hareket eylemek de yed-i ihtiyarındadır." demiştir. Bunun dışında Trabzon ve havalisinin padişaha son derece bağlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁹

Yine Alemdar gazetesi yazarlarından biri, Konya Valisi Cemal Bey'le 14 Ağustos 1919 tarihinde bir mülakat gerçekleştirmiştir. Yazar, bazı gazetelerin sürekli olarak Cemal Bey'in azledildiği ya da istifa ettiği yolunda haberler yazdığını belirterek, bu konuda Cemal Bey'in görüşlerini öğrenmek istemiştir. Cemal Bey de kendisinin Konya'dan ayrılmasını bir iki gazetenin istemiş olabileceğine değinerek, bunun gerekçesini Konya ve bütün vilayette emniyet ve asayişin mükemmel olmasına ve "çete teşkilâtına" kesinlikle meydan verilmemesine bağlamıştır.²⁰⁰

Yazar, Cemal Bey'e halkın ağızında dolaşan söylentilerin neden ileri geldiğini sormuştur. Cemal Bey, merkezde çete teşkilâtıyla ilgisi olan kişilerin bu söylentileri çıkardıklarını belirtmiştir. Söylentileri büyütmemek gerektiğine değinen Cemal Bey:

"Sizi suret-i katiyyede temin edebilirim ki Selanikli olmamak şartıyla asıl Anadolu'da mütemekkin [yerleşmiş] bulunan kadim ve hiçbir şeye karışmamış Türkler öyle Mustafa Kemal Paşa ve bunlara peyrev olanlar gibi bir takım serserilerin arkasına düşebilmekten çok uzaktırlar. Türkleri bir noktaya rabt-ı kalb ettikten [gönül bağladıktan] sonra oradan ayırmak da katiyen kabil değildir. Türklerin rabt-ı kalb ettikleri nokta da makam-ı hilafettir. Türkleri oradan ayıracak hiçbir kuvvet bulamazsınız."²⁰¹ demiştir.

Ayrıca Cemal Bey, bu meselenin önünü almanın güç olmadığını ilave etmiştir. Hatta bu konudaki görüşlerini sadrazama da arz ettiğini söylemiştir. Yazar, söz konusu meselenin Konya halkı üzerinde nasıl bir etki uyandırdığını sormuştur.

---

¹⁹⁸ A.y.

¹⁹⁹ A.y.

²⁰⁰ "Konya Valisi İle Mülakat", **Alemdar**, 15 Ağustos 1335/1919, s. 1.

²⁰¹ A.y.

Cemal Bey, bir gün yörenin ileri gelenlerinin hükümet dairesine gelerek heyecanla kendisine “Bu nedir?” diye sorduklarını ifade etmiştir. Hatta yörenin ileri gelenleri, hükümetin bunlara karşı şiddet göstermemesi halinde kendilerinin karşılık vermeye hazır olduklarını Cemal Bey’e söylemişlerdir. Bunun üzerine yazar, Konya halkını bu şekilde konuşmaya ve bizzat karşılık vermeye iten gücün ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Cemal Bey kurulan çetenin, “hamiyet-i milliye” perdesi altında zenginleri soyarak varlığını gösterdiğini ve beş senelik savaş sırasında milletin, bu çeteyi kuranların eline üç buçuk milyon evladını zorla teslim ettiği halde başına o günkü felaketin gelmesinden başka bir sonuç elde edemediğini belirtmiştir.²⁰²

Bunun dışında Cemal Bey, I. Dünya Savaşı’nda “bu heriflerin” (İttihatçıların) çok güzel bir şekilde yağma yaptıklarını, çalıp çırtıklarını ve keselerini doldurduklarını belirtmiş ve:

“Şimdi bu menâfi bitti. Yeniden bu gibi harekât yapmalı ki keselerini dolduramayanlar da yüklerini tutsunlar.”²⁰³ demiştir.

Daha fazla söz söylemeye gerek olmadığını belirten Cemal Bey, Rusya’daki Bolşevikliğin lezzetini uzaktan tadanların, aynı ruhu Anadolu’ya yerleştirmek istediklerini söylemiştir.²⁰⁴

Bunun dışında Cemal Bey, Peyam gazetesine de bir açıklamada bulunmuş ve “Millî Teşkilât’ı” kuranların, on seneden beri milletin yazgısını elde tutan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden arta kalanlar olduğunu ifade etmiştir. Bu gerçeği bilen Konyalıların, kesinlikle Millî Teşkilât’a katılmadıklarını vurgulamış ve “Bu teşkilât bu vaziyette, bu hissiyatta, bu fikirde oldukça Konya vilayetinde asla taraftar bulamaz, hatta bulamadıktan mâ-adâ iktizâ ederse muârazaya, fiilen ve şiddetle muhalefete bile maruz kalır.”²⁰⁵ açıklamasında bulunmuştur.

Cemal Bey, Konya vilayetindeki asayiş hakkında da bilgi vermiştir. Vilayette asayişin son derece mükemmel olduğuna değinmiş ve vilayetin bazı yerlerinde birtakım eşkıyalığın baş göstermesine karşın “şakîlerin” ölü olarak ele geçirildiklerini açıklamıştır. Bozkır, Isparta ve Burdur taraflarında ortaya çıkan çetelerin de bu akıbete uğradıklarını vurgulamıştır. Hatta âdî olaylara bile artık çok

---

²⁰² A.y.

²⁰³ A.y.

²⁰⁴ A.y.

²⁰⁵ “Konya Vilayetimiz Ne Halde ve Ne Emeldedir?”, **Peyam**, 23 Ağustos 1335/1919, s. 1.

az rastlandığını ifade etmiştir. Seçim konusuna da değinen Cemal Bey, Konya’da seçim hazırlıklarının başladığını söylemiş ve kanuna uygun olarak seçimlerin gerçekleştirileceğini vurgulamıştır. Seçimlerin ciddi ve serbest bir şekilde yapılacağını belirterek, İttihat ve Terakki taraftarı herhangi bir mebusun Konya’dan kesinlikle çıkmayacağını altını çizmiştir.²⁰⁶

Bu arada 13 Ağustos 1919 tarihinden itibaren Nazım Paşa’nın yerine Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik Paşa, Zaman gazetesine yaptığı bir açıklamada Nezaret’teki işine yeni başladığını, yapılacak işler hakkında ayrıntılı bir açıklamada bulunamayacağını belirtmiş ve:

“Şunu, biliniz ki Anadolu’daki Harekât-ı Milliye hakkında pek yanlış rivayetler işâa ediliyor.. Bunlar ser-â-pâ [baştan başa] yalandır. Anadolu’da bir Hareket-i Milliye mevcut değildir. Teşkilât-ı Milliye’ye gelince: Bu da Aydın vilayetine münhasır olup müdâfaa mahiyetini geçmemektedir.”²⁰⁷ demiştir.

Anadolu’nun başka hiçbir yerinde hareketin dahi olmadığını ifade eden Süleyman Şefik Paşa, bu nedenle mübalağalı söylentilerin memlekete zarar verebileceğinin dikkate alınmasını istemiştir. Hatta gazetecileri bu konuda uyarılmış ve aldığı karar gereğince bundan sonra gazetelere gereken bilgiyi, İstanbul Muhafızlığı’nın vereceğini söylemiştir. Resmî olmayan kaynaklardan sızan haberleri yayımlayan gazetelerin önce tatil, sonra sorumlu müdür ve sahiplerinin örfi idare dışına sürüleceklerini açıklamıştır. Süleyman Şefik Paşa, bu konuda hoşgörülü hareket etmeyeceğini belirterek, Harbiye Nezaretî’nin memleketin selâmeti için çalıştığını ve durumun gerektirdiği her türlü tedbire başvurulacağını ifade etmiştir.²⁰⁸

Tarik gazetesinin, Süleyman Şefik Paşa ile yaptığı mülakatta ise Doğu vilayetlerinin durumuyla ilgili bazı bilgiler elde edilmiştir. Nitekim Süleyman Şefik Paşa, Nezaret’e gelir gelmez Diyarbakır, Sivas ve Erzurum’da bulunan kolordu kumandanlarına telgraflar çekerek bölgenin durumu hakkında açıklayıcı bilgiler istediğini söylemiştir. Gelen cevaplar ise bütün o bölgede asayişin korunmuş olduğu

---

²⁰⁶ A.y.

²⁰⁷ “Süleyman Şefik Paşa’nın Beyanâtı”, **Zaman**, 15 Ağustos 1335/1919, s. 1. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa, başka bir açıklamasında da benzer şeyleri söylemiş ve Anadolu’da kısmen gerçekleştirdiği teftiş sonucunda “... İzmir haricinde hiçbir teşkilât ve Hareket-i Milliye olmadığına emin olunuz.” demiştir. Bkz.: “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, **Sabah**, 15 Ağustos 1335/1919, s. 2.

²⁰⁸ “Süleyman Şefik Paşa’nın Beyanâtı”, s. 1.

ve çeşitli unsurlar arasında anlaşmazlığa yer verilmemek üzere her türlü tedbirin alındığı merkezindedir.²⁰⁹

İlerleyen günlerde Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın da Harekât-ı Milliye hakkında bazı açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Damat Ferit Paşa'nın açıklamaları, 17 Eylül 1919 tarihli Tan gazetesinde yayımlanan bir mülakattan öğrenilmektedir. Tan gazetesinin İstanbul özel muhabiriyle²¹⁰ gerçekleşen bu mülakatta, öncelikle kendisine Mustafa Kemal Paşa'nın hareketinin mahiyeti sorulmuştur. Damat Ferit Paşa, bu hareketin hiçbir askerî mahiyetinin olmadığını ve millete dayanmadığını ifade ederek:

“Bunlar, harp esnasında yükselmiş küçük zabitlerdir ki, bugün Anadolu içine dağılmış, iş arıyorlar ve bir hareket yapmak istiyorlar. Bu hareket, alevleri artık sönmüş bir ot ateşidir.”²¹¹ demiştir.

Bununla birlikte Anadolu'da hareketi kuvvetlendirmek için fazlaca paranın harcandığını söyleyen Damat Ferit Paşa, bunda da “uğursuz İttihat ve Terakki'nin parmağını” görmemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. İttihatçıların savaş sırasında ne kadar servet biriktirdiği düşünülürse bu hareketin gerçekte bir İttihat ve Terakki hareketi olduğunun anlaşılacağını vurgulamış ve “Hareket, demek ki tamamıyla bir İttihatçı kıyâmıdır.” demiştir.²¹² Buna karşın her taraftan gelen telgrafların, halkın sadakatini kanıtladığını ve bu halkın tam bir sadakatle hükümete ve padişaha boyun eğdiğini söylemiştir. Hareketin, Konya'nın ilerisinde olduğunu, İzmir havalisinde ise çetelerin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Tahkik Heyeti'nin İzmir'de işe başlaması üzerine durumun hızla düzeleceğini ve her şeyin bir düzene gireceğini ifade etmiştir.²¹³ Görüldüğü üzere Sadrazam Damat Ferit Paşa, Harekât-ı

²⁰⁹ “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, **Tarık**, 30 Ağustos 1335/1919, s. 1; Özel ve Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s. 101.

²¹⁰ Sadrazamla mülakatı gerçekleştiren Tan gazetesinin İstanbul özel muhabiri Mösyö Fransuva Psalty'dir. Bkz.: “Ferit Paşa'nın Beyanâtı”, **Alemdar**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1; “Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Muhtelif Meseleler Hakkındaki Beyanâtı”, **Zaman**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1. Türk Dünyası gazetesinde özel muhabirin adı Mösyö Fransuva Msalty olarak geçmektedir. Bkz.: “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı”, **Türk Dünyası**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1.

²¹¹ Özel ve Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s. 108. Mülakat için bkz.: “Sadrazam Paşa'nın Mühim Beyanâtı”, **İkdam**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1; “Ferit Paşa'nın Beyanâtı”, s. 1; “Sadrazam Paşa Hazretleriyle Mülakat”, **Peyam**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1; “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı”, s. 1; “Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Muhtelif Meseleler Hakkındaki Beyanâtı”, s. 1; “Ferit Paşa'nın Yeni Beyanâtı”, **Akşam**, 25 Eylül 1335/1919, s. 1; “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı”, **Tarık**, 26 Eylül 1335/1919, s. 1.

²¹² Sadrazamın söz konusu bu ifadesi için bkz.: “Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Muhtelif Meseleler Hakkındaki Beyanâtı”, s. 1; “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı”, s. 1.

²¹³ Özel ve Hacıbrahimoglu, **a.g.e.**, s. 108-109.

Milliye'nin İttihatçı bir hareket olduğu yönünde bir görüş ileri sürmektedir. Nitekim bu görüş, Millî Mücadele boyunca Harekât-ı Milliye'ye aleyhte olan bazı çevrelerce sürekli olarak savunulacaktır.

II. ALİ RIZA PAŞA İLE SALİH PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE

A. Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın 30 Eylül'de istifa etmesi üzerine Ali Rıza Paşa, 2 Ekim 1919'dan 8 Mart 1920'ye kadar sürecek olan bir hükümet kurmuştur. Damat Ferit Paşa'nın istifası sonrası Anadolu ile uzlaşmayı savunan yeni bir hükümetin kuruluşu, Kuva-yı Milliye'nin ilk siyasî zaferi olarak değerlendirilebilir.²¹⁴ Nitekim Harekât-ı Milliye sahasından gelen telgraflarda yeni hükümetten dolayı memnun olduğu bildirilmektedir. Aynı zamanda basına yansıyan haberlerden, Ali Rıza Paşa hükümetinin kuruluşunun taşrada memnuniyetle karşılandığı görülmektedir.²¹⁵

Sadrazam Ali Rıza Paşa, hükümeti kurduktan sonra yaptığı bir açıklamada, böylesi zor bir zamanda sırf memlekete hayırlı olabilmek ümidiyle sadrazamlık makamını üzerine aldığını ve hükümet üyelerinin tamamen tarafsız, hiçbir parti ya da zümreye mensup olmayan mütecanis kişilerden oluştuğunu açıklamış ve padişahın iradesine göre hemen ve tarafsız bir şekilde seçimleri yapacaklarını söylemiştir.²¹⁶

Bu arada Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa da 2 Ekim 1919 tarihinde vilayetler ile elviye-i müstakilleye bir genelge göndermiştir. Söz konusu bu genelgede, memleketin içinde bulunduğu güçlüğü yenmek ve vatan ile milletin selâmetini sağlamak için bütün millet fertlerinin birlik ve beraberlik halinde olması devletin gerçek menfaatleri gereği olduğu halde, bir süreden beri memleket içinde “âsâr-ı nifak ve şikâkın” yüzünü göstermesinin güçlüklerin bir kat daha artmasına neden olduğu üzülecek belirtilmiştir. Bu nedenle hükümet, milletin birlik halinde olmasını, her tarafta sükûnetin korunmasını, hükümetin tebligatına uyulmasını ve

²¹⁴ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 142.

²¹⁵ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **İkdam**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

²¹⁶ “Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı”, **Türk Dünyası**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

memleketin menfaatlerine zarar verecek hareketlerden kaçınılmasını istemektedir.²¹⁷ Böylece Damat Şerif Paşa, söz konusu bu genelgeyle memleket içinde görülen arabozuculuk ve uyumsuzluk eseri hareketlerin sorumlusunun Kuva-yı Milliye olduğunu üstü kapalı olarak duyurmuştur.

Heyet-i Temsiliye ise hükümetin izleyeceği siyaseti değerlendirebilmek için bir süre daha beklemeyi uygun görmüştür.²¹⁸ Ancak çok geçmeden iki taraf arasında telgraflaşma suretiyle yazışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir.²¹⁹

Bu noktada Heyet-i Temsiliye de Sadrazam Ali Rıza Paşa'yla ilişki kurmaya çalışmıştır. Nitekim Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, sadrazama 3 Ekim 1919 tarihli bir telgraf göndermiştir. Söz konusu bu telgrafta, o ana kadar başa geçenlerin Kanun-i Esasi'ye ve millî isteklere aykırı davranışlarından dolayı milletin üzüntü duyduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı meşru hakların tanıtılması ve yazgının yetkili ve güvenilir ellerde görülebilmesi için kesin kararın verildiği kaydedilmiştir. Gereken azimli teşebbüslere de başvurulduğu belirtilmiştir. Düzenli teşkilâta bağlı Kuva-yı Milliye'nin, milletin kesin iradesini tamamıyla gösterme ve ispatlama gücünü kazandığı vurgulanmıştır.²²⁰

Milletin, sadrazamı ve onun yüksek arkadaşlarını zor durumda bırakmak istemediği, tam tersine yardımcı olmaya bütün samimiyetiyle hazır olduğu kaleme alınmıştır. Ancak diğer yandan da hükümet üyeleri arasında Damat Ferit Paşa ile işbirliği yapmış nazırların bulunması eleştirilmiştir. Bunun dışında şu ilkelerin kabul edilip edilmeyeceği kesin ve açık olarak öğrenilmek istenmiştir:

1. Hükümetin Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde tayin ve tespit edilen teşkilâta ve millî amaçlara saygı göstermesi,

²¹⁷ “Dâhiliye Nezareti'nin Tebliği”, **Alemdar**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Dâhiliyenin Tamimi”, **İkdam**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “Dâhiliye Nezareti'nin Tamimi”, **Tarik**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “Tamim”, **Peyam**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; “Dâhiliyenin Tamimi”, **Vakit**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)**, s. 80.

²¹⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, İkinci Kitap, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998, s. 20.

²¹⁹ “Sadr-ı Cedîdin Muhâberâtı”, **İleri**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Anadolu İle Muhâberât”, **Türk Dünyası**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Kabine Millî Kongre Azasıyla Temasta”, **Tarik**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Vaziyet-i Dâhiliye”, **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²²⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Cilt 1, s. 33-34. Telgraf için ayrıca bkz.: Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 262-263; “Kuva-yı Milliye Hükümeti Nasıl Telakki Etti?”, **Akşam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Kuva-yı Milliye - Hükümet”, **Alemdar**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Teşkilât-ı Milliye Ne İstiyor?”, **Tarik**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni Kabineye Telgrafı”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Mutâlebâtı”, **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

2. Millî Meclis'in toplanarak denetleme işine başlamasına kadar milletin yazgısıyla ilgili kesin ve resmî hiçbir taahhüde girilmemesi,
3. Barış Konferansı'na gidecek murahhasların milletin güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişiler arasından seçilmesi.²²¹

Bu temel noktalarda anlaşmanın olduğu anlaşıldıktan sonra olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla bazı "maruzat-ı tâliyede" (ikinci derecede bazı maruzatta) de bulunulacağı bildirilmiştir.²²²

Bunun dışında Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, aynı gün yazdığı bir genelgede hükümetle millet arasında görüş ve istek yönünden anlaşmanın sağlandığı genelgeyle bildirilinceye kadar eskisi gibi resmî haberleşmelerin kesilmiş bir halde bulundurulması gerektiğini bildirmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa hükümetinde bir duraksama ve hükümetin içinde bulunan kişilerin kafalarında da bir bulanıklık sezdiği için bazı tedbirler alma gereği duymuştur. Bu nedenle de yukarıdaki genelgeyi yayımlamıştır.²²³

Bu arada yeni hükümetin de bir beyanname hazırlamakla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Hükümet hazırladığı beyannameyi 6 Ekim akşamı geç vakit basına verebilmiştir.²²⁴ Beyannamede memleketin o gün geçirmekte olduğu buhranlı dönemde hükümetin, Allah'ın iznine ve Peygamberin ulu ruhaniyetine dayanarak ve padişahın teveccühü ile Osmanlı milletinin yardımına güvenerek, memleket ve milletin saadet ve selâmetini sağlamak için kesin bir kararla işe başladığı belirtilmiştir. Heyet-i Vükela'nın mütecanis olduğuna ve hiçbir partiye mensup olmadığına değinilmiştir. Ancak memleketin saadet ve selâmeti konusunda hepsinin manevî yardımlarının beklenildiği kaydedilmiştir.²²⁵

Anadolu'da ortaya çıkan durum, İzmir'in işgaliyle onu izleyen facia olaylarının ve Doğu Anadolu vilayetlerinin yazgısı hakkında yayılan söylentilerin halkın düşüncesinde oluşturduğu etkinin bir sonucudur. Buradaki amaç ise Osmanlı sınırlarının ve haklarının korunmasıdır. Nitekim hükümet de aynı hisleri

---

²²¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Cilt 1, s. 34.

²²² **A.g.e.**, s. 35.

²²³ "Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Mutâlebâtı", s. 1; Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 262-263.

²²⁴ "Ali Rıza Paşa Kabinesinin Beyannamesi", **Tarik**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²²⁵ "Beyanname-i Resmî", **İkdam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Ali Rıza Paşa hükümeti beyannamesi için ayrıca bkz.: "Beyanname-i Resmî", **İleri**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Beyanname-i Resmî", **Peyam**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Ali Rıza Paşa Kabinesinin Beyannamesi", s. 1; "Yeni Kabinenin Beyannamesi", **Tasvir-i Efkâr**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; "Beyanname-i Resmî", **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Beyanname", **Sebilürreşad**, Cilt 18, Sayı: 443, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 11-12; Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 186-187.

paylaştığından ortaya çıkan yanlış anlaşılmaların sona erdirilmesini istemektedir.²²⁶ Görüldüğü gibi beyannamedeki bu ifadelerle hükümet, Kuva-yı Milliye'nin doğuş felsefesini ortaya koymakta ve Osmanlı sınırları ile haklarının korunması noktasında aynı histe olduğunu açıklamaktadır.

Ayrıca beyannamede millî iradenin oluşturacağı Mebusan Meclisi'nin hızlı bir şekilde toplanması öncelikli görev olarak sayılmıştır. Seçimlerin tam bir özgürlükle yapılması ve memleketin yazgısının milletin vekilleri aracılığıyla tayin edilmesi özel bir istek olarak vurgulanarak, seçimlerin en kısa yoldan yapılmasına başvurulduğu belirtilmiştir.²²⁷

Osmanlılığın haysiyet ve şerefine, memlekette adalet ve eşitlik hislerinin egemen olmasıyla mümkün olduğuna değinilmiştir. Bunun için de cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın hiç kimsenin kanunlarla saklı şahsî ve medenî haklarına bir saldırıda bulunulmamasına çalışılacak ve korunması gereken kamu düzeninin bozulmaması için özen gösterilecektir. Bunun yanı sıra hükümet, kamuoyunu yansıtan basının memlekette büyük hizmetler göreceği düşüncesindedir. Bu nedenle basın, vatanın menfaatlerinin korunmasına her zamandan fazla özen göstermesini beklemektedir. Devlet işlerinin iyi bir şekilde gerçekleştirilmesi, mevcut kanun ve nizamların tam olarak uygulanmasına bağlı olduğu için memurların bu noktaya sürekli olarak saygı göstermeleri gerekmektedir. Kanuna aykırı bir durum olmuşsa bunların dahi yine kanun dairesinde düzeltilmesine çalışılmalıdır.²²⁸

Yine beyannamede Wilson Prensiplerinden yararlanılarak, Osmanlı Devleti'nin birlik halinde ve padişahın etrafında toplanmış bağımsız bir devlet olarak devamının sağlanması için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacağı belirtilmiştir. Nitekim Büyük Devletlerin insafli hislerinin ve gittikçe belirmekte olan Avrupa ve Amerika kamuoylarının ılımlılığının da bu konuda güven verici olduğu kaydedilmiştir. Son olarak barış antlaşmasının bir an önce yapılarak tereddütlere son verilmesi vatanın menfaati gereği olduğundan bu konuda da teşebbüslerde bulunulacağı bildirilmiştir.²²⁹

Hükümetin beyannamesinin yayımlanmasından sonra ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, 7 Ekim 1919 tarihli genelgesinde hükümet ile tam bir anlaşmanın sağlandığını müjdelemiştir. Hükümetin, Teşkilât-ı Milliye

---

²²⁶ “Beyanname-i Resmî”, s. 1.

²²⁷ A.y.

²²⁸ A.y.

²²⁹ A.y.

heyetleriyle eskisi gibi telgraf haberleşmelerinde bulunmayı kabul ettiği vurgulanmıştır. Bu nedenle Damat Ferit Paşa hükümetine karşı resmî haberleşmelerin kesilmesi konusunda telgrafhanelerce zorunlu olarak alınan tedbirlerin derhal kaldırılacağı açıklanmıştır.²³⁰

ARMHC Heyet-i Temsiliyesi'nin müracaatı üzerine Ali Rıza Paşa'nın ertesi gün öğleden sonra saat 2'de Meclis-i Vükela'nın toplantısı sırasında Heyet-i Temsiliye ile makine başında görüşeceği vaadinde bulunduğu kaydedilmiştir. Bu görüşmede Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde tayin ve tespit edilen teşkilâta ve milletin meşru isteklerine saygı göstermesi halinde Kuva-yı Milliye'nin yeni hükümete destek olacağı ve Damat Ferit Paşa'nın neden olduğu anlaşmazlığın tamamen sona erdirileceği bildirilecektir. Ayrıca Millî Meclis'in toplanmasıyla denetleme işine başlamasına kadar millî yazgı hakkında hiçbir taahhüde girilmemesi ve Barış Konferansı'na gidecek murahhasların da öncekiler gibi ehil olmayan kişiler arasından tayin edilmeyip milletin güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişiler arasından seçilmesi istenecektir. Bu konuda başka görüşler varsa ertesi gün öğlene kadar hızlı bir şekilde yazıyla bildirilmesi temennisi belirtilmiştir.²³¹

Bunun dışında ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından 7 Ekim 1919 tarihli bir beyanname de yayımlanmıştır. Söz konusu bu beyanname, padişahın Damat Ferit Paşa hükümetini düşürmesi ve Ali Rıza Paşa hükümetinin millî isteklerin meşruluğu ve millî iradenin egemenliği esaslarını kabul etmesi sonucunda devletin genel birliğinin tamamlandığı belirtilmiştir. Böylece milletle hükümet arasında tam bir anlaşmanın sağlandığı vurgulanmıştır. Bu anlaşmaya dayanarak, o günden itibaren bütün Teşkilât-ı Milliye ve Heyet-i Temsiliye'nin millî isteklerin sağlanmasında yeni hükümete yardımcı olacağı ve resmî haberleşmeler üzerine konulan yasağı kaldıracağı açıklanmıştır. Bu görevin yerine getirilmesinde teşkilâtın, hiçbir yerde ve hiç kimse tarafından hükümetin işlerine karışmaya kesinlikle meydan vermeyeceği belirtilmiştir. Bu şekilde Teşkilât-

---

²³⁰ “Kabinenin Teşekkülü Hakkında Heyet-i Temsiliye'nin Tamimleri”, **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Hükümetle Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Arasında”, **İkdam**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²³¹ “Son Telgraf - İtilaf-ı Tamm”, **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Kabinenin Teşekkülü Hakkında Heyet-i Temsiliye'nin Tamimleri”, s. 1.

1 Milliye'nin çalışmalarındaki hedefin vatanın kurtuluşunda merkezleneceği vurgulanmıştır.²³²

Beyannamede ayrıca, kurtuluşun elde edilmesinde hükümetin resmî görevlerine karşılık milletin de oldukça büyük ve kaçınılmaz millî görevlerinin olduğuna değinilmiştir. Cemiyet'in, hükümetçe de kabul edilmiş olan nizamname hükümlerine göre genel teşkilâtını şekillendirerek millî görevlerin düzenli bir şekilde yapılmasını gerekli saydığı belirtilmiştir. Gerçekte bu büyük ve millî gayeden başka hiçbir amaç izlemeyen heyetin, her türlü şahsî menfaatlerden ve parti ihtirasından temizlenmiş olarak ilan ettiği millî esaslardan hiçbir neden ve bahane ile ayrılmayacağı ve en büyük çalışma payını Kuva-yı Milliye'nin o ana kadar olduğu gibi bundan sonra da asayiş ve tam bir sükûn içinde yayılmasına ayıracağı kaydedilmiştir.²³³

En tehlikeli tarihî şartlar altında bile ağırbaşlılığından ve herkesin haklarına saygılı olmaktan ayrılmamış olan milletin, bundan sonra da aynı şekilde hareket edeceğine değinilmiştir. Böylece bu mübarek topraklara sahip olmaktadır “medenî liyakatini” bütün dünyaya kabul ettireceğine şüphe olmadığı belirtilmiştir.²³⁴

Ayrıca ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, sadrazama 8 Ekim 1919 tarihli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, Heyet-i Vükela tarafından yayımlanıp Dâhiliye Nezaretince örneği vilayetlere gönderilmiş olan resmî beyannameyi okuduklarına değinmiştir. Bunun dışında meşru hareketlerinin Damat Ferit Paşa hükümetince yanlış yorumlanması nedeniyle hükümetin millete dayanmasına ve millettten istifade etmesine engel olduğunu belirtmiştir. Ancak yeni hükümetin, millî istekler çerçevesinde işlerin görüleceğini ilan etmesiyle o günden itibaren milletle hükümeti ayırlamayacak bir şekilde birleştirdiğini kaydetmiştir. Kutsal amaçlarının gerçekleşmesinde en önemli etken olacak bu “vahdet-i umumiyenin” sağlanmasından doğan “şükran-ı millîyi” de özel tebrikleriyle sadrazama arz etmiştir.²³⁵

---

²³² Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 187-188. Söz konusu beyanname için ayrıca bkz.: “Teşkilât-ı Milliye'nin Sevgili Padişahımıza Teşekkürü ve Millete Beyanâtı”, **Tarik**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Millete Beyanname”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²³³ Goloğlu, **Sivas Kongresi**, s. 188.

²³⁴ **A.y.**

²³⁵ “Kat'î Mukarrerât İttihaz Edilmiştir”, **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Anadolu'nun Teşekkürü”, s. 1; “Teşkilât-ı Milliye'nin Sevgili Padişahımıza Teşekkürü ve Millete Beyanâtı”, s. 1; “İtilaf Husule Geldi!”, **Tasvir-i Efkâr**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Hükümetle Kuva-yı Milliye Arasında İtilaf-ı Tamm”, **Türk Dünyası**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Kuva-yı Milliye İle İtilaf Hâsil Oldu”, **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. İkdâm gazetesinde “vahdet-i umumiye” yerine

Ali Rıza Paşa hükümeti, bir yandan birlik ve beraberliğe önem verirken diğer yandan da çalışmalarını Heyet-i Temsiliye ile uzlaşma zeminine taşımıştır. Bu doğrultuda hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik ilk uygulaması ise Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın başkanlığındaki bir heyetin Anadolu'ya gönderilmesi olmuştur.

Nitekim Heyet-i Temsiliye ile karşılıklı görüşme önerisi hükümetten gelmiştir. Taraflar arasında süren yazışmaların da sonucuyla iki tarafın daha yakından görüşebilmeleri ve ayrıntılar üzerinde anlaşabilmeleri için Amasya'da bir araya gelmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda 20-22 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf (Orbay) ve Bekir Sami (Kunduh) Beylerle hükümet adına Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında Amasya Görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Hükümetin böyle bir görüşmeye istekli olması ve katılması, millî hareketin ve onun temsilcisi olan ARMHC'nin varlığını ve gücünü kabul ettiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.²³⁶

Bunun dışında hükümetin dikkati çeken başka bir uygulaması da, Anadolu'da durumu yerinde tetkik etmek için Anadolu'ya bazı heyetler göndermesidir. Bu çerçevede Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye, Anadolu'daki askerî birlikleri teftişe lüzum görerek eski Harbiye Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa'yı görevlendirmiştir.²³⁷ Bunun sonucunda Fevzi Paşa'nın başkanlığında Aydın vilayetinde tahkikatta bulunmak üzere 3 Kasım'da Nazilli'ye bir heyet gitmiştir.²³⁸ Harbiye Nazırı Cemal Paşa da Fevzi Paşa'nın İzmir, Aydın ve havalisinde gerçekleştireceği seyahat hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Fevzi Paşa'nın askerî birlikler ile halkın yerleşmesi, yeme-içmesi, giyinmesiyle ilgili tetkikat ve tahkikatta bulunarak sonucu bildirmesi için gönderildiğini belirtmiştir.²³⁹

Balıkesir ve havalisinde teftiş seyahatinde bulunan Fevzi Paşa, 22 Aralık'ta İstanbul'a dönmüş ve Bâb-ı Âlî'ye giderek görevinin sonucu hakkında Dâhiliye Nazırı'na bilgi vermiştir. Bunun dışında Ahmet Anzavur meselesinin de bertaraf edildiğini bildirmiştir. Daha sonra Fevzi Paşa, Yenigün gazetesine bir açıklamada

---

“vahdet-i milliye” yazılmaktadır. Bkz.: “Memnuniyet-i Padişahî-Heyet-i Temsiliye'nin Teklifâtı”, **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²³⁶ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 30; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 116-118.

²³⁷ “Fevzi Paşa'nın Teftişi”, **Akşam**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2. 29 Ekim 1919 tarihli padişah iradesiyle İzmir ve Aydın faciaları dolayısıyla yurtlarını terk eden muhacirlerin yerleştirilme ve geçimlerini sağlama konularını mahallinde incelemek ve o bölgedeki askerî birlikleri teftiş etmek için eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Mirliya Ahmet Fevzi Paşa görevlendirilmiştir. Bkz.: “Tevcihât”, **Takvim-i Vekayi**, 2 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²³⁸ “Anadolu'da Teftişe Gidecek Heyetler”, **İkdam**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²³⁹ “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

bulunarak, seyahatinin elli bir gün sürdüğünü, Bandırma, Soma, Akhisar havalisinde dolaştığını, Nazilli'ye kadar gittiğini ve her yerde asayişin iyi olduğunu belirtmiştir. Seçimlerin yapılış tarzının memnuniyet verici olduğuna işaret ederek, gezdiği yerlerde hiçbir şikâyet işitmediğini ve seçimlere müdahalede bulunulmadığını söylemiştir.²⁴⁰ Böylece Fevzi Paşa, söz konusu bu açıklamasıyla Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da kargaşa çıkardığı ve seçimlere müdahale ettiği söylentilerini tekzip etmiştir.

Bunun dışında hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik başka bir uygulaması, Anadolu'ya iki heyet göndermeye karar vermesidir. Bu çerçevede Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Anadolu'nun genel durumu hakkında doğru bir fikir elde etmek için eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa ile Birinci Ferik Hurşit Paşa'nın başkanlıklarında Anadolu'ya iki heyetin gönderileceğini açıklamıştır.²⁴¹

Basında söz konusu bu heyetlerin, Anadolu'nun genel durumunu yakından tetkik etmek, Kuva-yı Milliye ile temasta bulunmak²⁴² ve seçimler hakkında bazı taraflardan gelen şikâyetleri inceleyerek seçimlerin usul ve kanun dairesinde gerçekleştirilmesini kontrol etmek için Anadolu'ya gönderilmelerine karar verildiği yazılmıştır.²⁴³ Harbiye Müsteşarı Fuat Paşa da bir açıklamasında her iki heyetin görevinin Anadolu'nun genel durumunu yakından tetkik etmek ve seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılmasını sağlamak için teftişte ve kontrolde bulunmak şeklinde ifade etmiştir.²⁴⁴

Bunlardan Hurşit Paşa'nın başkanlığındaki heyette eski Sadaret Müsteşarı Emin ve Temyiz Mahkemesi üyelerinden Ömer Lûtfi Beyler bulunacaktır. Bu heyet Konya, Aydın, Bursa vilayetleriyle İzmit, Eskişehir, Karahisar-ı Sahip ve Karesi sancaklarına gidecektir. Ferik Ahmet Fevzi Paşa'nın başkanlığındaki heyette ise Temyiz Mahkemesi üyelerinden Cafer İlhami Bey ile Fetva Emmini yardımcısı Hasan

---

²⁴⁰ "Fevzi Paşa'nın Avdeti", **Yenigün**, 23 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

²⁴¹ "Harbiye Nazırının Beyanati", s. 1. Vakıf gazetesinde, bu heyetlerden birinin eski Bahriye Nazırı Birinci Ferik Hurşit Paşa'nın, diğerinin de eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Fevzi Paşa'nın başkanlığında olduğu kaydedilmiştir. Bkz.: "Anadolu'da İntihabat Faaliyeti", **Vakit**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Söz konusu bu iki heyetin görünmeyen amacı, hükümete bağlılığı güçlendirmek ve Heyet-i Temsiliye'nin gücünü zayıflatmaktır. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 207.

²⁴² "Anadolu'ya İki Heyet", **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁴³ "Anadolu'da İntihabat Faaliyeti", s. 1. Türk Dünyası gazetesinde Anadolu'ya iki heyetin gönderilmesinde, şahsî şikâyetler etrafında koparılan yaygaların neden olduğu yazılmıştır. Bkz.: "İki Heyet", **Türk Dünyası**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁴⁴ "Anadolu'ya Gidecek Olan Heyetler", **Sabah**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

Efendi yer almaktadır. Bu heyet de Ankara, Sivas ve Erzurum havalisine gidecektir.²⁴⁵

Görüldüğü üzere Ankara, Sivas ve Erzurum havalisine gidecek olan heyetin başkanının ismi, İstanbul basınında ilk başta eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa, sonrasında ise Ferik Ahmet Fevzi Paşa olarak açıklanmıştır. Ancak o havaliye gidecek olan heyetin başında eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa bulunacaktır. Nitekim Meclis-i Vükela Mazbataları'nda heyet başkanı Ferik Ahmet Fevzi adındaki "Ahmet" çizilerek, üzerine "Mustafa" yazılmıştır.²⁴⁶

Sözü edilen heyetlerden birinin başkanı olan Hurşit Paşa, henüz daha İstanbul'dayken yapmış olduğu bir açıklamasında seyahatlerinin genel anlamıyla bir teftiştten ibaret olduğunu, askerî ve mülkî bütün durumu teftiş edecekleri gibi Anadolu'da yapılan seçimleri de tetkik edeceklerini ifade etmiştir.²⁴⁷ Nitekim Anadolu'da seçimlerin tarafsızca yapılmadığına ve bazı taraflardan müdahalelerin olduğuna dair son zamanlarda yükselen şikâyetler üzerine hükümet, konunun tetkikini ve seçim işlemlerinin teftişini bu iki heyete havale etmiştir. Hükümetin seçim işlemlerini, özel heyetler aracılığıyla teftiş etmesindeki amaç ise iki yönlüdür. Bunlardan ilki, bazı tarafların ileri sürdükleri gibi seçimlere müdahale varsa o müdahale önlenebilecektir. Diğer yandan müdahale yoksa da resmî bir araç (heyetler) aracılığıyla doğrulanmış olacaktır. Her iki durumda da kamuoyu rahatlatılacaktır. Aynı zamanda Millî Meclis'in değer ve konumu, gerek içerde ve gerekse dışarıda yüceltilmiş olacaktır.²⁴⁸

Heyetler 10 Kasım'da İstanbul'dan ayrılmışlardır. Fevzi Paşa'nın başkanlığındaki heyet, Şam vapuruyla Samsun'a doğru hareket ederken, Hurşit Paşa heyeti de Konya'ya doğru Haydarpaşa'dan yola çıkmıştır.²⁴⁹ Hurşit Paşa heyeti, Konya'ya vardığında Hurşit Paşa, burada çıkan Ögüt gazetesine bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklama İstanbul basınına da yansımıştır. Sadece Konya için gelmediklerini ifade eden Hurşit Paşa; Aydın, Karesi, Bursa vb. gibi vilayetleri de

---

²⁴⁵ "İki Heyet", s. 1; "Anadolu'ya Gidecek Heyetler", **Tasvir-i Efkâr**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; "Anadolu'ya Gidecek Heyetler", **Vakit**, 7 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2; "Tevcihât", **Takvim-i Vekayi**, 8 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁴⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele [Son Meşrutiyet 1919-1920]**, Cilt 2, 2. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s. 202.

²⁴⁷ "Anadolu'da Teftiş Gidecek Heyetler", s. 1. Hurşit Paşa, başka bir açıklamasında da benzer şeyleri söylemiş ve heyetlerinin herşeyi teftiş edeceğini, seçimlerin hiçbir etki altında kalmadan yapılmasını sağlamaya çalışacaklarını ifade etmiştir. Bkz.: "Hurşit Paşa'nın Beyanâtı", **Tasvir-i Efkâr**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁴⁸ "Teftiş Heyetleri", **İkdam**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁴⁹ "Anadolu'ya Giden Heyetler", **Alemdar**, 10 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

gezeceklerini, bu bölgedeki olayları tetkik edeceklerini ve göreceklere gerçekleri ve durumları kapsamlı bir şekilde hükümete bildireceklerini açıklamıştır. Buradaki seçimlerle ilgili olarak henüz herhangi bir bilgi almadığını belirtmiştir. Seçimlere müdahale edildiği yönünde bir bilgi alınması halinde ona karşı hükümeti haberdar etmekle, doğru ve tarafsız bir seçimin yapılmasına kılavuzluk etmenin görevleri arasında olduğuna değinmiştir.²⁵⁰

Bozkır olayı²⁵¹ ile ilgili olarak Hurşit Paşa, “Biz İstanbul’dan çıktığımız zaman Bozkır hakkında tam bir malumat yok idi.” ifadesinde bulunmuştur. Konya’da gerçekleştirilen tetkikatın, Bozkır’a gidilmesini gerektirmesi halinde oraya da gidebileceklerini açıklamıştır. Bunun dışında Hurşit Paşa, Harekât-ı Milliye vatanın mutluluğuna hizmet ettiği sürece o kuvvetten yararlanılmasını doğal karşılamaktadır.²⁵² Hurşit Paşa başka bir açıklamasında, Bozkır olayı hakkında tahkikatta bulunmak için gelen heyetin gerekli görmesi halinde Bozkır’a kadar gideceğini yinelemiş ve yolsuzluk yapıldığının anlaşılması halinde seçimlerin feshedileceğini bildirmiştir. Bunun dışında seçimlerle ilgili olarak yapılan tahkikattan seçimlere müdahalenin olmadığı, tarafsızca ve serbestçe yapıldığı anlaşılmıştır.²⁵³

Hurşit Paşa heyeti içinde bulunan Temyiz Mahkemesi üyesi Ömer Lûtfî Bey de bazı açıklamalarda bulunmuştur. Ömer Lûtfî Bey de seçimlerde baskının olmadığını, hele hükümetin hiçbir şekilde müdahalede bulunmadığını ifade etmiştir. Sadece bazı insanların seçimleri kazanmak için para kullandıkları haberi verilmiştir. Bu kez de “adem-i müdahaleden” dolayı şikayetler olmuştur. Öyle ki mebus seçimlerinin tamamen halkın oyuna ve keyfine bırakılması, buna uygun olmayan kişilerin de mebus olmalarına fırsat vermektedir. Ancak kanun, müdahalenin zararını faydasından daha kuvvetli gördüğü için buna kesinlikle izin vermemektedir. Bu

---

²⁵⁰ “Anadolu’da Teftişat”, **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “Hurşit Paşa Konya’da”, **Vakit**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁵¹ I. Bozkır isyanı, 27 Eylül - 4 Ekim 1919 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu isyan, Konya Valisi Cemal Bey ile İstanbul’da İngiliz Papazı Frew ile ilişkide bulunan Bozkırlı Zeynelabidin ve arkadaşlarının kışkırtmalarıyla ortaya çıkmıştır. Konya’dan gelen Nasihat Heyeti’nin, halka yaptığı konuşmalar ve âsilere Bozkır’a millî kuvvetlerin gönderilmeyeceği hakkında verilen güvence sonucunda isyan sona ermiştir. II. Bozkır isyanı ise 20 Ekim - 4 Kasım 1919 tarihleri arasında olmuştur. Yarbay Arif komutasındaki Karakeçili birliğinin, Seydişehir’e gönderilmesi ve 12. Kolorducu bazı kıtaların, Çumra ve Karaviran bucaklarında toplanması kararları alınınca, Zeynelabidin ile ilişkide bulunan 70 kadar silahlı ve 200 silahsız âsî bir grup, millî kuvvetlerin Bozkır’a da gireceklerini ileri sürerek isyan etmiştir. İsyân, Yarbay Arif kuvvetlerince bastırılmıştır. Bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1964, s. 9-17.

²⁵² “Anadolu’da Teftişat”, s. 1; “Hurşit Paşa Konya’da”, s. 1.

²⁵³ “Hurşit Paşa’nın Beyanâtı”, **Yeniğün**, 19 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

nedenle Ömer Lûtfî Bey, milletin yazgısını ellerine teslim edeceği kişileri doğru seçmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁴

Heyet, Konya'da görevini tamamlayıp da Konya'dan ayrılacağı bir sırada Hurşit Paşa, Öğüt gazetesine tekrar bir açıklamada bulunmuştur. Bozkır olayıyla ilgili olarak Hurşit Paşa heyeti, saf halkın bazı amaçlarla aldatılması sonucunda bu olayın çıktığı kanısına varmıştır. Bunun dışında Hurşit Paşa, Kuva-yı Milliye'nin hükümete müdahale edecek tarzda bir hareketini görmediklerine ve para topladıkları yönündeki söylentilerin doğru olmadığına değinmiştir. Hayırlı bir amaç için yardım parası toplanır ve o amaç için harcanırsa buna kimsenin bir diyeceğinin olamayacağını ifade etmiştir.²⁵⁵

Hurşit Paşa ve beraberindekiler, daha sonra Konya'dan Karahisar-ı Sahip'e geçmişlerdir. Hurşit Paşa, burada yaptığı açıklamada kendilerinin daha önce Anadolu'ya gönderilmiş olan Nasihat Heyetleri gibi olmadıklarını ifade etmiş ve "Biz nasihatçi değiliz; tetkikçiyiz, teftişçiyiz..." açıklamasında bulunmuştur. İstanbul'dan doğruca Konya'ya geldiklerini ve 6 gün kaldıktan sonra Karahisar-ı Sahip'e geçtiklerine değinen Hurşit Paşa;

"Bozkır'a gitmeye niyetlenmiştik; fakat hal ve vaziyet gitmeye hacet bırakmadı. Hadise biz gelmeden evvel fena şekli geçirmiştir. Mâ-ba'dını bir mahkeme kararına muhtaç gördük."²⁵⁶ demiştir.

Parti ve cemiyet adına bazı Bozkırlıların, bir "kıtal ve isyan" gerçekleştirmeleri sonucunda halkın birbirlerini rahatsız ettiklerini ifade etmiştir. Bozkır olayının "bazı hariç mahfillerle alakadar olduğu" söylentisine karşılık Hurşit Paşa, öyle söylendiğini kendisi de teyit etmiş ve gökten bir isyanın gelmediğini, bir nedeninin olması gerektiğini vurgulamıştır. İsyanın bastırıldığını ve isyanın gerekçesini de devletin takip ve tahkik ederek sonuçlandıracağını belirtmiştir.²⁵⁷

Seçimlerle ilgili olarak Hurşit Paşa, Konya'da seçimlerin gayet düzgün bir şekilde yapıldığına ve ne hükümetin ne de şahısların zorla müdahalelerinin olmadığına değinmiştir. Nitekim Karahisar-ı Sahip'e gelir gelmez buradaki

²⁵⁴ "Ömer Lûtfî Bey'in Beyanâtı", **Yeniğün**, 19 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

²⁵⁵ "Hurşit Paşa'nın Nokta-i Nazarı", **İkdam**, 22 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; "Anadolu'da Para Toplanmış mı?", **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁵⁶ "Hurşit Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

²⁵⁷ **A.y.**

seçimlerde de suiistimalin olmadığı öğrenilmiştir. Hatta Konya’da Rumlardan iki müntahib-i sâînînin (ikinci seçmenin), Karahisar-ı Sahip’de de Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne mensup altı müntahib-i sâînînin çıktığı kaydedilmiştir.²⁵⁸

Hükümetle Kuva-yı Milliye arasında herhangi bir çekişme, uyumsuzluk ve anlaşmazlık görmediklerini açıklayan Hurşit Paşa, her iki tarafın da kendi görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bunun dışında Kuva-yı Milliye aleyhinde herhangi bir şikâyetin olmadığını vurgulamıştır.²⁵⁹

Hurşit Paşa, benzer bir açıklamayı Karahisar-ı Sahip’de çıkan İkaz gazetesine yapmıştır. İleri gazetesi de bu açıklamayı İkaz gazetesi kaynaklı olarak aktarmıştır. Buna göre Hurşit Paşa, önceki hükümetin Anadolu’ya Nasihat Heyeti gönderdiğini, kendi heyetlerinin ise Nasihat Heyeti değil Teftiş Heyeti olduğunu yinelemiş ve “... Eski hükümet olsaydı bizi Anadolu’ya göndermezdi.”²⁶⁰ demiştir.

Ayrıca Hurşit Paşa, başka bir yerel gazeteye de bazı açıklamalarda bulunmuş ve bu açıklamalar İkdam gazetesi tarafından aktarılmıştır. Burada Hurşit Paşa seçimler ve Kuva-yı Milliye ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Şimdiye kadar kimse gelip de bize intihabatta yolsuzluk oldu, demedi. Hatta Ermeni vatandaşlarımızdan İşliyan Efendi geldi; gayet nazikâne bir surette bize idare-i kelim etti. Asırlardan beri Türk, Ermeni burada kardeş gibi yaşadıklarını, her zaman dost olduklarını, son felaketin bile bu dostluğu bozmadığını, çünkü hiçbir Ermeni’nin bu hususta ahaliye diyeceği olmadığını söyledi. Ermeni vatandaşlarımız da intihaba iştirak etmişler. Hatta Türklere pek fazla itimatları ve emniyetleri olduğundan müntahib-i sâînîlerini Türklere çıkarmışlar. ... Kuva-yı Milliye’ye gelince, bu zarurettten hâsıl olma bir şey. Eğer bunda ciddi bir şikâyeti olanlar varsa bir ictihâd, bir fikir namına söz söylemek isteyen varsa bunları bekliyoruz. Gelsinler, söylesinler hüsn-i niyetle söyleyen her sözü dinleriz, makul her fikri kabul ederiz.”²⁶¹

Hurşit Paşa heyeti, bir ara İstanbul’a dönmüştür. Vakit gazetesinin 8 Aralık 1919 tarihli sayısında da Hurşit Paşa heyetinin İstanbul’a döndüğü haber edilmiştir. Hurşit Paşa, eski Sadaret Müsteşarı Emin Bey’le birlikte sadrazamı ziyaret ederek, tetkik sonuçlarını sadrazama bildirmiştir. Sadarettten ayrıldıkları bir sırada Hurşit

---

²⁵⁸ A.y.

²⁵⁹ A.y.

²⁶⁰ “Hurşit Paşa Heyeti”, **İleri**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

²⁶¹ “Anadolu’da İntihabat Teftişatı (Sansürlü Birkaç Kelime) Hurşit Paşa’nın Beyanatı”, **İkdam**, 26 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

Paşa, *Vakit* gazetesine yaptığı bir açıklamada seyahatlerini henüz tamamlamadıklarını, İstanbul'a uğramaları gerektiği için geldiklerini, gelince de hükümete bazı maruzatta bulduklarını ifade etmiştir. Bir iki güne kadar tekrar Bandırma yoluyla Aydın, Balıkesir vb. gibi yerlere gideceklerini açıklayan Hurşit Paşa, seçimlere herhangi bir müdahalenin olmadığını ve Anadolu'nun genel durumunun da gayet iyi olduğunu belirtmiştir.²⁶²

Hurşit Paşa heyeti, 13 Aralık'ta tekrar Anadolu seyahatine çıkarak Balıkesir'e gitmiştir.²⁶³ Balıkesir ve Bandırma havalisindeki tahkikatını tamamladıktan sonra da 30 Aralık'ta İstanbul'a dönmüştür. Nitekim Hurşit Paşa aynı gün sadrazamı ziyaret ederek, tetkik ve teftişte bulunduğu yerler hakkında ayrıntılı bir bilgi vermiştir. Heyet üyelerinden Emin Bey de Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret ederek açıklamalarda bulunmuştur.²⁶⁴ Bununla birlikte heyet, 1 Ocak 1920'de Afyon Karahisar'a gitmek üzere tekrar İstanbul'dan ayrılmıştır.²⁶⁵ Heyet İstanbul'a döndükten sonra da gözlemlerine ait raporunu Dâhiliye Nezareti'ne sunmuştur. Hatta Hurşit Paşa basına yaptığı açıklamada, Anadolu'nun durumunun oldukça iyi olduğunu ve tekrar Anadolu'ya gitmeyeceğini ifade etmiştir.²⁶⁶

Hurşit Paşa heyetiyle aynı anda Anadolu'ya giden diğer bir heyet de Fevzi Paşa'nın başkanlığındadır. Bu heyetin çalışmaları hakkında Dâhiliye Nezareti'ne birçok telgraf ulaşmıştır. Entente gazetesinden öğrenilen bu telgraflara bakılacak olunursa, ilki Zonguldak'la ilgilidir. Fevzi Paşa, Zonguldak'taki seçimlere hiçbir müdahalenin olmadığını bildirmiştir. Amasya ile ilgili olan telgrafta, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin iyi olduğu ve memurlar hakkında hiçbir şikâyetin olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca yöre halkının saltanat ve hilafet makamına bağlı oldukları ve seçimlere müdahalenin olmadığı açıklanarak, Teşkilât-ı Milliye'nin idari işlere kesinlikle karışmadığı bildirilmiştir.²⁶⁷

Tokat'la ilgili olan telgrafta ise burada Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında herhangi bir anlaşmazlığa rast gelinmediği, her iki tarafın da seçimlere katıldığı ve halkın hükümete sadık ve yardımcı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca

---

²⁶² "Hurşit Paşa Heyeti", *Vakit*, 8 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1. Hurşit Paşa, Sabah gazetesine de benzer açıklamada bulunmuştur. Bkz.: "Hurşit Paşa'nın Beyanati", *Sabah*, 8 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

²⁶³ "Hurşit Paşa Heyeti'nin Azimetini", *Alemdar*, 14 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

²⁶⁴ "Hurşit Paşa Geldi", *Vakit*, 31 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

²⁶⁵ "Hurşit Paşa Gitti", *Alemdar*, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; "Hurşit Paşa Yine Gitti", *İleri*, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 4.

²⁶⁶ "Hurşit Paşa'nın Beyanati", *Tasvir-i Efkâr*, 6 Şubat 1336/1920, s. 1.

²⁶⁷ "Anadolu Heyetleri", *Yenigün*, 29 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

Muhasebeci Ahmet Efendi'nin memuriyetini ihmal ettiği ve daha henüz adaylığını koymadan kendi lehinde oy vermeleri için bazı müdahalelerde bulunduğu açıklanmıştır. Hatta bu mesele hakkında tahkikatta bulunulması için oraya müfettiş gönderilmesi istenmiştir. Sivas'la ilgili olan telgrafta, teftişin devam ettiği yazılmakta, asayiş ve emniyetin oldukça iyi olduğu ve unsurlar arasında iyi ilişkilerin sürdüğü belirtilmektedir.²⁶⁸

Heyetin Sivas'a varmasından sonra Tokat'taki seçimlerle ilgili olarak Bâb-ı Âlî'ye bir telgraf çektiği görülmektedir. Bu telgrafta da seçimlerde suiistimalin olmadığı, sadece liva muhasebecisinin kendi adına nüfuz sahibi olmaya çalıştığı yinelenmiş ve Rumlar ile Ermenilerin büyük bir memnuniyetle seçimlere katıldıkları bildirilmiştir.²⁶⁹ Fevzi Paşa heyeti, Erzurum ve havalisine gittiğinde de kesinlikle herhangi bir müdahalede bulunulmadan seçimlerin gerçekleştirildiğine ve Anadolu'nun genel durumunun yolunda gittiğine dair raporlar göndermiştir.²⁷⁰ Nitekim Harbiye Nazırı Cemal Paşa, yaptığı bir açıklamada Fevzi Paşa'dan gelen telgrafların seçimlere müdahalenin olmadığını ve genel durumun da oldukça iyi olduğunu teyit ettiğine değinmiştir.²⁷¹

Fevzi Paşa başka bir telgrafında ise Bayburt seçimleri hakkında açıklamalarda bulunarak, seçimler sırasında yapıldığı iddiâ edilen müdahalenin söz konusu olmadığını bildirmiştir.²⁷²

Ayrıca Fevzi Paşa, Trabzon'dayken İstikbâl ve İkbâl gazetelerine çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar Vakit gazetesince aktarılmıştır. Buna göre Fevzi Paşa, teftişe memur edildiği bölgede seçimlerin kanun çerçevesinde ve serbestçe gerçekleştirildiğini söylemiştir. Ufak tefek bazı şikâyetlerin dışında kanunsuz hiçbir hareketin görülmediğini ve seçimlerle herkesin (diğer unsurların da) ilgilendiğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra Müdâfaa-i Milliye'nin seçimlere etki etmeye çalıştığı söylentisini tahkik ettiklerini belirten Fevzi Paşa:

“Ahali üzerlerinde tesir yapılmadığını ekseriyetle bildirmişlerdir. Bazıları bir takım şikâyâtta gerçi bulundular; fakat bunlar müspet bir delil gösteremediler. Neticede bu şikâyât propaganda mahiyetini aşamadı. Ahali bu defaki intihabatın şimdiye kadar yapılmış olan

---

²⁶⁸ **A.y.**

²⁶⁹ “Fevzi Paşa Heyeti”, **Vakit**, 28 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

²⁷⁰ “Fevzi Paşa Heyetinin Raporları”, **İleri**, 19 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 4.

²⁷¹ “Harbiye Nazırıyla Mülakat”, **Alemdar**, 19 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 3.

²⁷² “Fevzi Paşa Heyeti”, **Vakit**, 21 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

intihabattan çok serbest ve çok müsait şerâit dâhilinde cereyan ettiğini ifade etti.”²⁷³ demiştir.

Teşkilât-ı Milliye kuvvetine dayanan bazı kişiler arasında mebus seçilenlerin ve seçilmeyenlerin de bulunduğuna değinen Fevzi Paşa, halkın mebus seçtikleri kişilerin şahsiyetlerine büyük bir itimat gösterdikleri için vicdanî bir hisle onları seçtiklerini ifade etmiştir.²⁷⁴

Fevzi Paşa, teftişte buldukları yerlerde asayişin son derece iyi olduğunu kaydetmiştir. Burada görüştükları her sınıf halkın da asayişten dolayı memnun olduklarını kendilerine iletmiş olduğunu belirtmiştir. Hatta Fevzi Paşa, Anadolu’yu beklediklerinin üstünde bir sakinlik içerisinde buldukları için memnun olduklarını açıklamıştır.²⁷⁵

Harbiye Nazırı Cemal Paşa da tetkikatını tamamladıktan sonra Anadolu’dan dönen Fevzi Paşa’nın henüz raporunu vermediğini ancak sözlü açıklamasının memnuniyet verici olduğunu söylemiştir. Hatta Fevzi Paşa’nın Anadolu’da yaptığı tetkikattan, Kuva-yı Milliye’nin hiçbir şeye müdahalesinin olmadığı da anlaşılmaktadır. Sadece Maçka taraflarında bazı yakışsız davranışlar olmuşsa da bu konuyla ilgili tetkikatın yapılabilmesi için Dâhiliye Nezareti’nden müfettişler gönderilmiştir.²⁷⁶ Böylece heyetler, tetkikleri sonucunda genel olarak seçimlerin usulüne uygun bir şekilde gerçekleştirildiğini hükümete bildirmişlerdir.

Seçimlerin vakit kaybetmeden ve tarafsız bir şekilde yapılmasına çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak seçimler sona ermiş ve padişahın iradesiyle 21 Aralık 1918’te kapatılan Mebusan Meclisi, 12 Ocak 1920’de dördüncü seçim döneminin ilk toplantısını yapmak üzere toplanmıştır.²⁷⁷

Mebuslar arasında özel olarak yapılan toplantılarda hükümetin konumu ve durumu konuları uzun uzadıya görüşülmüştür. Nitekim bu görüşmeler sırasında iç ve dış siyasete dair bazı meselelerde hükümet üyelerinden bir kaçının Mebusan Meclisi ile aynı fikirde olmadıkları anlaşılmıştır. Bunun dışında Felâh-ı Vatan Grubu’ndan 90 mebus, hükümet içerisinde değişiklik yapılması halinde hükümete güvenoyu

---

²⁷³ “Trabzon ve Havalisinin Hali”, **Vakit**, 10 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3.

²⁷⁴ **A.y.**

²⁷⁵ **A.y.**

²⁷⁶ “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, **Vakit**, 9 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2.

²⁷⁷ Mahmut Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 53; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 72.

vermeyi kararlaştırmıştır. Hatta bu 90 mebus adına Mebusan Meclisi Reisi Reşat Hikmet Bey sadrazamla görüşerek grubun görüşlerini sadrazama açıklamıştır.²⁷⁸

Sadrazam ile bazı vekiller, Meclis'te okunacak beyannamenin Felâh-ı Vatan Grubu'nun görüşlerine uygun bir şekilde düzeltilmesinde bir sakınca görmezken diğer bazı vekiller ise buna razı olmamışlardır. Bu nedenle Dâhiliye Nazırı Şerif ve Hariciye Nazırı Reşit Paşalarla Adliye Nazırı Mustafa Bey, hükümetin Mebusan Meclisi ile ortak hareket edebilmesi için 8 Şubat'ta istifa etmişlerdir. İstifalar sonucunda Dâhiliye Nezareti'ne Hüdavendigâr Valisi Hazım, Hariciye Nezareti'ne eski Sofya sefiri Safa, Adliye Nezareti'ne de baş müdde-i umumi Kâzım Beyler tayin olunmuşlardır. Felâh-ı Vatan Grubu ile hükümet arasında da anlaşma sağlandığı için hükümet, 9 Şubat'ta Meclis'e giderek beyannamesini okumaya karar vermiştir.²⁷⁹

Nitekim Sadrazam Ali Rıza Paşa, Meclis'te hükümet beyannamesini okumuş ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte hükümet sorumluluğunu üstlendikleri zaman memleketin durumunun ne halde olduğunun herkesçe bilindiğini ifade ederek söze başlamıştır. Hükümetin, seçimleri hemen yaptırarak Mebusan Meclisi'ni toplamak ve haberleşmelerin kesilmesi olayına kadar ilerleyen hükümet merkeziyle Anadolu arasındaki uzaklaşmayı gidermek gibi çok önemli iki meseleyle karşı karşıya bulunduğunu açıklamıştır. Nitekim hükümet, hemen bu meseleler üzerine eğilerek merkezle Anadolu'nun haberleşmelerini ve Mebusan Meclisi'nin toplanmasını sağlamıştır.²⁸⁰

---

²⁷⁸ “Kabinede Tadilat - Program Bugün Okunuyor”, **Yenigün**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1. Vakit, İkdâm ve Peyam-ı Sabah gazetelerinde, Felâh-ı Vatan Grubu yerine Rehâ-yı Vatan Grubu yazılmaktadır. Bkz.: “Kabine Bugün Meclis-i Mebusan'a Gidiyor”, **Vakit**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesinde Tebeddülât”, **İkdâm**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1; “Kabinenin Tasfiyesi - Dört Nazırın İstifası”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

²⁷⁹ “Kabinede Tadilat - Program Bugün Okunuyor”, s. 1; “Kabine Bugün Meclis-i Mebusan'a Gidiyor”, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesinde Tebeddülât”, s. 1; “Kabinenin Tasfiyesi - Dört Nazırın İstifası”, s. 1. Peyam-ı Sabah gazetesi, Rehâ-yı Vatan Grubu'nun hazırlamış olduğu nizamname-i esasiye (anatużük) göre hareket ederek, Dâhiliye, Hariciye ve Adliye Nazırlarının çekilmeleri şartıyla hükümete güvenoyu vermeyi kararlaştırdığını açıklamıştır. Bkz.: “Kabinenin Tasfiyesi - Dört Nazırın İstifası”, s. 1.

²⁸⁰ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 63-64. Hükümetin beyannamesi için ayrıca bkz.: “Ali Rıza Paşa Kabinesinin Beyannamesi”, **İkdâm**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Hükümet Dün Programını Okudu”, **İleri**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Hükümete 104 Reyle Beyan-ı İtimat Edildi”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1-2; “Kabinenin Beyannamesi”, **Tasvir-i Efkâr**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesi Dün 104 Reyle İtimat Kazandı”, **Vakit**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Kabinenin Programı - Siyasî Zümrelere Karşı Bî-teraflık, İslahât”, **Yenigün**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Hükümetin Beyannamesi”, **Alemdar**, 10 Şubat 1336/1920, s. 2; “Şura-yı Millî Tarafından Mazhar-ı İtimat Olan Kabinenin Beyannamesi”, **Sebilürreşad**, Cilt 18, Sayı: 458, 12 Şubat 1336/1920, s. 192.

Bundan böyle millî iradenin, Meclis'te temsil edilmesi nedeniyle artık meşrutiyet usullerine uygun harekete engel olacak hiçbir hususun kalmadığını vurgulamıştır. Böylece millî iradenin, Meclis'te toplandığı belirtilerek Heyet-i Temsiliye'nin yetkisizliği anlatılmak istenmiştir. Bunun dışında sadrazam, siyasî topluluklara karşı tarafsız kalınacağını, cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın herkesin haklarının korunacağını ve asayişin sağlanmasına çaba harcanacağını belirtmiştir. Meclis'te saltanat, hükümet ve milletin “yek-dil ve yek-cihet” olarak temsil edildiğini vurgulamıştır.²⁸¹

Aynı beyannamede devlet idaresinde yeni düzenlemelerin yapılmasının gerekli görüldüğü ve bunun için de vilayetlere geniş yetkiler verilmesinin düşünüldüğü ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra memleketteki huzursuzluğu giderecek olan barış anlaşmasının yapılmasında Wilson Prensiplerine dayanılarak, açık ve meşru hakların alınmasına ve korunmasına çalışılacaktı.²⁸²

Sadrazam Ali Rıza Paşa, beyannameyi okuduktan sonra hükümet oylamaya katılan 108 mebustan 104'ünün güvenoyunu almıştır. Oylamada Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey çekimser, Numan ve Ömer Fevzi Beyler olumsuz oy kullanırlarken 1 oy da boş çıkmıştır.²⁸³ Ancak Ali Rıza Paşa hükümeti, Meclis'te güvenoyu aldıktan sonra vilayetlere gönderdiği 14 Şubat 1920 tarihli genelgeyle âdetta Heyet-i Temsiliye'yi tehdit etmiştir. Nitekim söz konusu bu genelgede, milletin her türlü isteklerinin belireceği tek yer olan Meclis'in toplanarak çalışmaya başladığı vurgulanmıştır. Böylece meşrutiyet kurallarının bütün engel ve etkilerden uzak olarak eksiksiz bir şekilde işlemesi gerektiği için bu Meclis'ten başka bir yerde millî irade adına söz söylemenin ve bir şeyler istemenin artık mümkün olmadığı belirtilmiş ve hükümetin işlerine müdahale şeklindeki her türlü davranışın cezalandırılacağı bildirilmiştir.²⁸⁴ Hükümeti böyle bir genelge yayımlamaya iten güç, Meclis'ten aldığı güvenoyunun da etkisiyle siyasî otoritesini göstermeye ve dizginleri Heyet-i Temsiliye'ye kaptırmamaya çalışmasının bir sonucudur.

²⁸¹ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 64; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 367.

²⁸² Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 64.

²⁸³ “Meclis-i Mebusan'da İtimat - Adem-i İtimat Celsesi”, **Vakit**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

²⁸⁴ “Hükümetin Mühim Bir Tamimi”, **Vakit**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; “Sadrazam Paşa'nın Mülhakata Tebliğ Ettikleri Tamim”, **Tasvir-i Efkâr**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; “Sadaretin Tamimi”, **İleri**, 15 Şubat 1336/1920, s. 2; “Mühim Bir Tamim”, **Alemdar**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1; Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 504-507.

Bu hükümet döneminde yaşanan diğer bir gelişme, Biga olayını²⁸⁵ tahkik için bir heyet gönderilmesidir. Mirliva Ali Rıza Paşa, eski Konya Valisi Samih Rifat ve Mülkiye Müfettişi Fahrettin Beylerle şeyhülislamlık makamından tayin olunan bir üyeden oluşan Tahkik Heyeti, görevini tamamlayarak 25 Şubat'ta İstanbul'a dönmüştür. Heyet, öncelikle sadrazam ile Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret ederek onlara raporunu sunmuştur. Dâhiliye Nezareti artık olaya kapanmış gözüyle bakmaktadır. Hatta Biga Mebusu Yahya Sezai Bey olay hakkında hükümetten istizahatta bulunmak üzere Meclis Başkanlığı'na bir takrir vermiştir. Ancak Biga Mebusu, Dâhiliye Nazırıyla yaptığı görüşme sonrasında olayın memlekete zarar vermeyecek şekilde hallolunduğunu öğrenince takririni geri almıştır.²⁸⁶

Bu arada Dâhiliye Nezareti, Biga olayıyla ilgili bilgi almak için Biga Mutasarrıfı Vehab Bey'i İstanbul'a davet etmiştir. Böylece Tahkik Heyeti raporuyla mutasarrıfın vereceği bilgi karşılaştırılarak ona göre gereken tedbirler alınacaktır. Bu çerçevede Biga Mutasarrıfı 25 Şubat'ta Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret ederek, Anzavur olayı hakkında bilgi vermiştir.²⁸⁷

Bunun dışında Biga Mutasarrıfı Yenigün gazetesine Biga olayıyla ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Bir süre önce yapılan takibatın şiddeti karşısında saklanmak zorunda kalan ve son günlerde yeniden ortaya çıkarak, Biga hapishanesindeki mahkûmları tahliye eden ve bu sırada yaşanan çarpışmada Jandarma Bölük Kumandanı'nın şehit olmasına neden olan Anzavur Ahmet'in o anda firarda olduğunu açıklamıştır. Anzavur Ahmet'in civar köylerden birine sığındığını belirtmiş ve bu olaya kapanmış gözüyle bakılabileceğini söylemiştir. Olayı “âdî bir şekavet meselesi” olarak nitelendiren Biga Mutasarrıfı, Tahkik Heyeti'nin raporunun da bunu açıklayacağını belirtmiş ve Kuva-yı Milliye'nin o

---

²⁸⁵ İzmit Mutasarrıflığı'nda bulunmuş emekli Jandarma Binbaşısı olan Bigalı Ahmet Anzavur, 1 Ekim - 25 Kasım 1919 tarihleri arasında saray ve İngilizlerin de desteğini alarak, Biga - Gönen - Manyas yöresinde Kuva-yı Milliye'ye karşı ilk isyanını başlatmıştır. İsyân Albay Kâzım Özalp, Yarbay Rahmi Bey ve Çerkes Ethem kuvvetleri tarafından bastırılmıştır. Anavur'un aynı yöredeki ikinci isyanı ise 16 Şubat - 16 Nisan 1920 tarihleri arasındadır. Bu isyan sırasında Akbaş cephaneliğini basan Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey şehit edilmiştir. Bu isyanı da Çerkes Ethem kuvvetleri bastırmıştır. Bunun üzerine Anzavur, Karabiga'ya oradan da deniz yoluyla İstanbul'a kaçmıştır. Bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 17-22, 27-42.

²⁸⁶ “Anzavur Meselesi”, **Yenigün**, 26 Şubat 1336/1920, s. 2. İkdâm gazetesinde heyet üyelerinden birinin adı Samih Fethi Bey olarak geçmektedir. Bkz.: “Biga Hadisesi”, **İkdâm**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1. Biga olayını Tahkik Heyeti'nin başında eski Konya Valisi Samih Rifat Bey bulunmaktadır. Bkz.: “Heyet-i Tahkikiye'nin Avdeti”, **İleri**, 26 Şubat 1336/1920, s. 4; “Biga Hadisesi Tahkik Heyeti”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Şubat 1336/1920, s. 1.

²⁸⁷ “Anzavur Meselesi”, s. 2.

civar halkından para topladığına dair basında geçen haberlerin tamamen uydurma olduğunu açıklamıştır.²⁸⁸

Biga olayıyla ilgili olarak Harbiye Nazırı Fevzi Paşa da bir açıklamada bulunmuş ve son edinilen bilgilere göre meselenin mahallince çözümlenmek üzere olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹

Bu açıklamalara karşılık Biga’da meydana gelen isyan, sırf Kuva-yı Milliye adına toplanılmak istenen para yardımıyla ilgili değildir. İsyanın gerçek nedeni, Kuva-yı Milliye’nin gelişmesine ve güçlenmesine fırsat vermeden onu boğmaktır. Buradaki amaç ise Ali Rıza Paşa hükümetini güç durumda bırakarak istifaya zorlamak ve Kuva-yı Milliye aleyhine her türlü düzenlemelerde bulunabilecek Damat Ferit Paşa’yı yeniden hükümetin başına geçirmektir.²⁹⁰

Bu arada Ali Rıza Paşa hükümeti de 3 Mart’ta istifa etmiştir.²⁹¹ Ancak yeni hükümet kurulana değin vekâleten işleri idare etmiştir. Hükümetin istifa haberi Anadolu’da büyük bir heyecan yaratmıştır. Anadolu’dan İstanbul’a çekilen telgraflarda, millî amaçlara aykırı olmayan ve bu amaçlara hakkıyla hizmet edecek bir hükümetin kurulması isteği bildirilmiştir.²⁹² Mebusan Meclisi Reisi Celalettin Arif Bey de 6 Mart’ta padişahı ziyaret ederek, Anadolu’nun çeşitli yerlerinden gelen bu telgrafları padişaha sunmuştur. Bunun üzerine padişah, Ali Rıza Paşa hükümetinde Bahriye Nazırı olan Salih Paşa’yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmek zorunda kalmıştır.²⁹³

2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Açıklamaları

Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde hükümetle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkiler sıcak bir döneme girmiştir. Bu dönemde bazı hükümet üyelerinin ve bürokratların basına yansıyan açıklamaları, hükümetin Kuva-yı Milliye’yi nasıl algıladığını gözler önüne sermektedir. Nitekim hükümet üyelerinden bazıları,

---

²⁸⁸ **A.y.**

²⁸⁹ “Harbiye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Şubat 1336/1920, s. 2.

²⁹⁰ Kâmil Su, **Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara, Kurtuluş Ofset Basımevi, 1984, s. 216.

²⁹¹ “Buhran-ı Vükela Muvacehesinde”, **Alemdar**, 4 Mart 1336/1920, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası”, **İkdam**, 4 Mart 1336/1920, s. 1; “Kabinenin İstifası”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Mart 1336/1920, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası”, **Tasvir-i Efkâr**, 4 Mart 1336/1920, s. 1; “Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası”, **Yenigün**, 4 Mart 1336/1920, s. 1.

²⁹² “Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifasından Sonra”, **İkdam**, 6 Mart 1336/1920, s. 1; “Buhran Karşısında”, **İleri**, 6 Mart 1336/1920, s. 1; “Vilâyatta Tesirât ve Teessürât”, **Yenigün**, 6 Mart 1336/1920, s. 1.

²⁹³ “Anadolu’nun Her Tarafından Gelen Teessür Telgrafları”, **İkdam**, 7 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 415.

hükümetin Harekât-ı Milliye'ye karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu konuda henüz bir kararın alınmadığını ve durumun iyice incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu meseleyle ilgili kendi görüşünü de henüz açıklamamayı uygun bulmuştur. Bir iki gün sabretmelerini ve durumun düzeleceğine inanmalarını önermiştir.²⁹⁴ Hatta bir gazetecinin, hükümet kurulmadan Kuva-yı Milliye ile anlaşılıp anlaşılmadığını sorması üzerine Damat Şerif Paşa, “Böyle bir şey yok.”²⁹⁵ diye cevap vermiştir.

Ayrıca Damat Şerif Paşa, hükümetle Anadolu arasında tam bir anlaşmanın sağlandığına yönelik haberin doğruluğunu öğrenmek isteyen Akşam gazetesi yazarlarından birine şu cevabı vermiştir:

“Henüz hükümet nokta-i nazarını bildirmeden evvel nâ-be-mevsim haberler yazılmamasını rica ederim. İnşallah salâha yüz tutacaktır. Buna eminim. Ancak bir iki gün sabretmelisiniz. Neşredilecek beyanname ile ne yapmak istediğimizi teşrih edeceğiz.”²⁹⁶

Damat Şerif Paşa, başka bir açıklamasında da hükümetin Kuva-yı Milliye ile anlaşmasının henüz sağlanamadığını ifade etmiştir.²⁹⁷ Harbiye Nazırı Cemal Paşa ise çok farklı bir açıklama yaparak:

“Anadolu Harekâtı artık kalmamıştır. Bu anda varsa da yarın kalmayacaktır.”²⁹⁸ demiştir.

Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Anadolu ile anlaşma meselesinin tamamen halledilip halledilmediğiyle ilgili olarak şu cevabı vermiştir:

“Maksatlar müşterek, gayeler birdir. O halde; arada vaki olduğu söylenen sû-i tefehhüm neden devam etsin? Müşterek endişemiz selâmet-i vatandır. -Kat'î olarak bilmiyorum- yalnız eğer arada henüz halledilememiş bazı teferruat kalmış ise, onların da derhal izâlesi pek tabîdir.”²⁹⁹

²⁹⁴ “Şerif Paşa Hazretleriyle Mülakat”, **Alemdar**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁹⁵ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **İkdam**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

²⁹⁶ “İtilaf Oldu mu?”, **Akşam**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁹⁷ “Dâhiliye Nazır-ı Cedîdi Damat Şerif Paşa'nın Muharririmize Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁹⁸ “Kabine Hakkında Bir Fikir”, **Akşam**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

²⁹⁹ “Hariciye Nazırı Paşa”, **Türk Dünyası**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Yine bu dönemde İstanbul'dan Anadolu'ya ya da Anadolu'dan İstanbul'a heyetler gönderileceğine dair çeşitli haberler yazılmıştır. İstanbul'dan Anadolu'ya bir heyetin gönderileceği haberine değinen Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa, bu haberin doğru olmadığını, Anadolu ile anlaşmamak için ortada bir neden bulunmadığı için buna gerek olmadığını belirtmiştir.³⁰⁰ Bir başka söylenti ise Anadolu'dan İstanbul'a bir heyet geleceğine dairdir. Bu söylentiyle ilgili olarak Damat Şerif Paşa:

“... böyle bir heyetin geleceğinden haberdar değilim. Matbuatın bu husustaki neşriyatı doğru değildir.”³⁰¹ diye konuşmuştur.

Hükümet ile Anadolu arasındaki haberleşmelerin ne merkezde olduğuna dair bazı hükümet üyelerinin çeşitli açıklamalarda da buldukları görülmektedir. Bu konuya değinenlerden biri Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'dır ve kendisi, hükümetin Kuva-yı Milliye temsilcileriyle temasta olduğunu ve bazı vilayetlerle hükümet arasında haberleşmelerin gerçekleştirilebildiğini söylemiştir.³⁰² Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa ise hükümetin aradaki yanlış anlaşılmaları yok etmeye çalıştığını belirtmiştir. Millet ile hükümetin anlaşmasından memnun olmayacakların bulunabileceğine de işaret ederek, kendilerinin amaçlarının milletin refahına el birliğiyle çalışmak olduğunu söylemiştir.³⁰³

Hükümetin genel af ilan edeceği söylentisi üzerine Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, henüz böyle bir şeyin düşünülmediğini ifade ederken³⁰⁴ Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa ise şu açıklamada bulunmuştur:

“İttihat ve Terakki hükümeti zamanındaki taktik ve tehcir vukuatında medhâl-dâr olanlar hakkında, bilirsiniz, afv-ı umumî yapılamaz. Eğer bu afv Harekât-ı Milliye'yi idare edenler için diye söyleniyorsa namuslu, vatanperver, hulâsa (iyi) sıfatını hâiz olan bu zevât, mücrim değildirlere ki afv edilsinler.”³⁰⁵

İlerleyen günlerde Damat Şerif Paşa, Entente gazetesine de genel af ilanıyla ilgili olarak açıklamalarda bulunmuş ve hiçbir zaman karşı taraftan gelen genel bir af

---

³⁰⁰ “Ahmet Abuk Paşa”, **Türk Dünyası**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁰¹ “Dâhiliye Nazır-ı Cedîdi Damat Şerif Paşa'nın Muharririmize Beyanâtı”, s. 1.

³⁰² “Hükümet - Matbuat”, **İkdâm**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁰³ “Ahmet Abuk Paşa”, s. 1.

³⁰⁴ “Şerif Paşa Hazretleriyle Mülakat”, s. 1.

³⁰⁵ “Ahmet Abuk Paşa”, s. 1.

teklifinin söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Bunun dışında hükümetten birkaç üyenin değiştirilmesiyle ilgili teklifte de bulunulmadığını belirterek, Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Ekim tarihli telgrafından ve o günkü gazetelerde geçen açıklamalardan bu söylentilerin esassız olduğunun anlaşılabilirliğini vurgulamıştır.³⁰⁶

Basında bazı hükümet üyelerinin ve bürokratların, Harekât-ı Milliye hakkındaki görüşlerine de rast gelinmektedir. Nitekim Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa Harekât-ı Milliye hakkındaki görüşlerini şu sözleriyle özetlemiştir:

“ ‘Harekât-ı Milliye’ isminden de anlaşıldığı gibi millî, vatanî bir harekettir. Sâiki de yalnız hiss-i vatanperveridir. Bunun hakkında başka ne söylenebilir?”³⁰⁷

Harekât-ı Milliye ile ilgili Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın görüşleri ise Alemdar gazetesindeki bir yazıda açıklanmaktadır. Burada, 16 Ekim'de sadrazamla görüşme şerefine erişildiği kaleme alınmıştır. Ancak bu görüşmenin, bir mülakat tarzında gazeteye geçmemesinin Ali Rıza Paşa tarafından istenildiği vurgulanmıştır. Buna karşın Ali Rıza Paşa'nın söylediği bir sözün önemli olması nedeniyle dikkati çektiği belirtilmiştir. Paşa'nın şunu söylediği kaydedilmiştir:

“Harekât-ı Milliye malum olduğu üzere İzmir hadisesi üzerine zuhur eyledi. Bilâhîre orada icra edilen kıtal bütün milletin bi-hakkın hukukunu müdâfaa etmesini mûcib oldu. Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin de esbabı budur. Bunun katiyen bir İttihatçı hareketi addetmiyorum. Hükümet hükümettir. Harekât-ı Milliye mutâlebâtında haklı ise arada bir şey kalmaz. [Sansüre uğramış birkaç kelime] Hükümet Hareket-ı Milliye rüesası ile konuşmuş anlaşmıştır. Harekât-ı Milliye hakkında başka türlü düşünmeyi doğru bulmuyoruz. Hükümet içinde hükümet olur mu? Hükümet içinde hükümet olacak olursa her halde bizi bu makamda göremezsiniz. ...”³⁰⁸

Dönemin önde gelen bazı bürokratlarının da Kuva-yı Milliye hakkında görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu çerçevede İzmir taraflarından göç eden halkın sağlık durumlarını incelemek ve gereken yardımlarda bulunmak üzere Batı Anadolu'ya gönderilmiş olan Sıhhiye Müfettişlerinden Dr. Rifat Bey, görevi dolayısıyla İzmir Kuva-yı Milliyesi'nin faaliyette bulunduğu sahada da bulunmuştur.

³⁰⁶ “İki Nazırın Beyanâtı”, **Akşam**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁰⁷ “Ahmet Abuk Paşa”, s. 1.

³⁰⁸ “Harekât-ı Milliye ve Hükümet”, **Alemdar**, 17 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

İstanbul'a döndükten sonra ise Vakit gazetesi yazarına gördüklerini anlatmıştır. Dr. Rifat Bey, Kuva-yı Milliye Kumandanları'ndan Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali, Hasan Hüseyin Efe ve Şükrü Beylerle görevi dolayısıyla temasta bulunmuştur. Dinar - Nazilli hattı tamamıyla Efelerin idaresi altında olduğundan onların izni olmadan hiç kimse şimendifere binemiyordu. Onlar tarafından göreve getirilmiş olan Şakir Efendi ismindeki bir şimendifer müfettişi ise hattı çok iyi bir şekilde idare ediyordu.³⁰⁹

Bunun dışında Kuva-yı Milliye'nin son derece koyu bir imana sahip, sağlam Müslüman ve Türklerden oluştuğunu ifade eden Dr. Rifat Bey'e göre karakterleri mükemmel olan bu kişiler, vatan ve padişah uğrunda canlarını feda etmeye hazırlardı. Aynı zamanda bu kişiler, namuslarını ve hayatlarını koruma endişesiyle mücadele meydanına atılmışlardı. Kendisi, çoğu okuma-yazma bilmeyen bu temiz, namuslu ve kahraman adamların karşısına çıktığı zaman, derin bir ruhsal etki altında kalmış ve on dakika kadar ağzını bile açamamıştı. Hareketin içerisindeki bazı Efeler hakkında da bilgi veren Dr. Rifat Bey, Demirci Efe'nin henüz 47 yaşında olmasına karşın herkesin onun elini öpme ihtiyacını duyduğunu söylemiştir. Yörük Ali de daha 22 yaşında olan bir kahramandır. Okuma-yazma bilmemekte, gerektiğinde parmağındaki yüzükle mührünü basmakta, saf, temiz, fedakâr bir Türk ve aynı zamanda eğitilmiş olmamasına karşın derin ve etraflı düşünebilen tedbirli bir kişidir. Aydın baskını, bizzat küçük bir kuvvetle yaparak mitralyözler ganimet edinmiştir.³¹⁰

Dr. Rifat Bey, Yörük Ali'nin Milletlerarası Tahkikat Komisyonuyla yapmış olduğu görüşmeye de değinerek, bu olayı şöyle aktarmıştır:

“Tahkikat Heyeti kendisiyle iki saat kadar görüşmüştür. Bu müddet zarfında Yörük Ali en iyi yetişmiş bir Türkün söyleyebileceği en samimi sözleri söylemiştir. Kendisine şu sorulmuştur:

–Yunanlılar yalnız İzmir'de kalırlarsa buna razı olur musunuz?

–Olamayız. Oraya da baskın ederiz.

–Ya biz işe karışırsak?

–Karışmayın diye evvela size rica ederiz. Fakat istihlâs etmek [kurtarmak] istediğimiz bir memleketimizdir. Azmimizden hiçbir suretle geri duramayız.”³¹¹

³⁰⁹ “İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde”, **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³¹⁰ **A.y.**

³¹¹ “İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde”, s. 1-2.

Bunun dışında Dr. Rifat Bey, hükümet teşkilâtının her tarafta eskisi gibi hükümet işleriyle meşgul olduğuna ve bunların işine kimsenin müdahale etmediğine işaret etmiştir. Ancak aynı zamanda Kuva-yı Milliye işleriyle uğraşmak üzere ayrıca Heyet-i Milliye Teşkilâtı'nın da oluşturulduğuna dikkat çekmiştir. Bunların masraf ve gelirleriyle ilgilenen Maliye Şubeleriyle Nakliye, Sıhhiye ve Muhacirin Teşkilâtı vardır. Düşünürlerden oluşan bir Heyet-i Merkeziye ise bütün bu teşkilâtı idare etmektedir. Hatta Denizli'de Heyet-i Milliye'nin kendine ait olan bir jandarma ve polisi de vardır. Kısacası Millî Harekât'la ilgili olan her şey, Millî Kuvvetler'in idaresi altındadır. Bu kuvvetlerle Sivas Kuva-yı Milliyesi arasında da daima bir temas vardır. Sivas'taki oluşumun, milletin ve memleketin kurtuluşuna yönelik olduğuna İzmir Kuva-yı Milliyesi tamamıyla inandığı gibi Damat Ferit Paşa hükümetine karşı da derin bir düşmanlık duymaktadır.³¹²

Dr. Rifat Bey'e göre Kuva-yı Milliye sahasındaki en dikkat çekici teşkilât, Adliye Teşkilâtı'dır. Öyle ki her tarafta, eşi ve benzeri olmayan bir düzen ve sessizlik hüküm sürmektedir. Buna karşın kutsal amaçları unutarak, ahlak ve kanun dışına çıkanlar, adlî esaslar göz önünde tutulmak şartıyla son derece şiddetli cezalara çarptırılmaktadırlar. İşte bu noktada Dr. Rifat Bey, “casusluk, katl, ırza tasallut ve serikat³¹³” suçlarını işlemiş olanların, asılarak öldürüldüklerine işaret etmiştir. Serikatın hafif şekillerindeki en küçük ceza beş yüz sopadır. Ağırca şekillerde ya da tekrarı halinde derhal idam cezası uygulanmaktadır. Bir kadeh rakı içmenin cezası ise yüz sopadır. Bunun dışında muhacirler, Yunanlıların kendilerine yapacakları kötülükleri düşünerek, işgal sona ermeden önce yurtlarına dönmemeye kesin olarak karar vermişlerdir. Bundan dolayı işgalden önce muhacirleri yurtlarına dönmeye teşvik edenler, Yunan casusu sayılacak ve derhal asılarak öldürüleceklerdir. Çünkü Yunanlılar gitmedikçe bir tek muhacirin yerinden kımıldamasına kesinlikle ihtimal yoktur. Yunan işgalinin sonlandırılmasına karar verilmediği takdirde de son derece şiddetli bir harekât başlayacaktır.³¹⁴

Dr. Rifat Bey'e göre Kuva-yı Milliye'nin en dikkat çeken özelliği kadınlardan oluşan müfrezeleridir. Yurtlarını müdâfaa etmek ve Yunanlılardan intikam almak için silahlanan “mücâhideler”, başlarındaki örtüye rağmen çok heybetli bir manzara göstermektedirler. Bunların en meşhurları Şerife Ali ile

³¹² “İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde”, s. 2.

³¹³ Serikat, çalınmış nesne anlamındadır. Bkz: Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 942.

³¹⁴ “İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde”, s. 2.

Ayşe'dir. Hatta Şerife Ali'nin olağanüstü kahramanlıklarından dolayı ismi, halk dilinde Şerif Ali'ye dönüşmüştür. Ateş hattında savaşan kadınlardan başka geri hizmet de tamamıyla kadınların elindedir. Bunlar, levazım işlerini çok iyi bir şekilde idare etmekte; savaşanlara su, ayran ve süt taşımakta; savaşırken terlerini silmekte ve yaralarını bağlamaktadırlar. Hasta ve yaralılara da çok iyi bakmaktadırlar. Mücahit kadınlardan birine yan gözle bakanın gideceği yer ise idam sehпасıdır. Son olarak Dr. Rifat Bey, şunu söylemiştir: “Kuva-yı Milliye arasında bulunmuş olan bir adam bu halleri gördükten sonra, mutlaka şevk, iman ve itimat ile avdet etmektedir.”³¹⁵

Dönemin bürokratlarından İzmir Valisi İzzet Bey ise İzmir'de çıkan Echo de France gazetesine Anadolu'nun durumuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklamada, Kuva-yı Milliye'yi “canî çeteler” olarak nitelendirerek şöyle demiştir:

“Hiç kimse hadiset-i âhireden benim kadar müteessir ve müşteki bulunmamıştır. Allah'a çok şükür Türk milletinin ekseriyet-i azîmesi, hiç şüphe etmeyiniz, canî çetelerinin hareketini tel'în ediyor!”³¹⁶

İzzet Bey, Kuva-yı Milliye'yle ilgili başka bir görüşünü de İkdâm gazetesinin Aydın özel muhabiri Ahmet Hidayet ile yaptığı bir mülakat sırasında bildirmiştir. Buradaki açıklamasında İzzet Bey, “müdâfaa-i hukuk-ı milliyeden” ibaret olan Kuva-yı Milliye oluşumunu haklı bulduğunu ve milletin başka bir şekilde hareket etmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Kuva-yı Milliye'ye yönelik bu olumlu görüşlerine karşın bir benzetmede de bulunmuş ve Kuva-yı Milliye'nin “arseniğe” benzediğini ileri sürmüştür. Bu nedenle azı faydalı olmasına karşın dozu fazla verildiğinde hemen müthiş bir zehre dönüşmektedir. İzzet Bey açıklamasının devamında, “Onun için size tavsiye ederim, geçtiğiniz yerlerde müteşebbislerinin itidali elden bırakmamalarını söyleyiniz..”³¹⁷ tavsiyesinde bulunmuştur.

Hükümetin, Teşkilât-ı Milliye ile karşılıklı telgraflaşmalar suretiyle bir anlaşmaya varmasından sonra konuyla ilgili olarak bazı hükümet ileri gelenleri çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa Entente gazetesine şunları söylemiştir:

---

³¹⁵ A.y.

³¹⁶ “İzzet Bey Neler demiş?”, **Türk Dünyası**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

³¹⁷ “İzmir'de Vali İzzet Bey'le Mülakat”, **İkdâm**, 25 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1; Sarıhan, a.g.e., Cilt 2, s. 293.

“Mutâlebât-ı vâkıa Kanun-i Esasi dairesinde ve hükümet-i Osmaniye de tamamiyet-i mülkiyesinin teminine ma‘tûf olduğu için her hususta itilaf husule gelmiştir. Vilayetler ile muhabereye başladık. Şimdi Sivas valisinden bir telgraf aldım. Böyle nazik bir zamanda Dâhiliye Nezareti’ni kabul ettiğimden dolayı beni tebrik ediyor.”³¹⁸

Harbiye Nazırı Cemal Paşa da Teşkilât-ı Milliye ile her noktada tam bir anlaşmanın sağlandığını ifade etmiştir.³¹⁹ Bunun dışında Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Entente gazetesine yaptığı bir açıklamada hükümetle Kuva-yı Milliye murahhasları arasında bir anlaşmanın sağlandığını söylemiştir.³²⁰

Ancak hükümetle Teşkilât-ı Milliye ilişkilerinde henüz bir uyum sağlanamadığı söylentisi üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa bir açıklamada bulunmuştur. Öncelikle Cemal Paşa, bu söylentilerin özel amaçlarla çıkarıldığını herkesin kolaylıkla takdir edebileceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında Teşkilât-ı Milliye’yi yaratan nedenlerin vatanın hayati sorunlarından ibaret olduğunu aktarmıştır. Türk milletinin büyük çoğunluğunun da bu teşkilâtı benimsediğini vurgulamıştır. Bu nedenle hükümetle Teşkilât-ı Milliye arasında herhangi bir uyumsuzluk eseri kalmış olabileceğini düşünmek gereksizdir. Cemal Paşa, durumun içte ve dışta çeşitli değerlendirmelere konu olduğuyula ilgili görüşlere asla yer verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bunu dışarıdaki durumun sırlarını bilen bir kişi olarak ve makamının verdiği tam yetkiyle yalanladığını açıklamıştır.³²¹

Bunun dışında Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, Kuva-yı Milliye ile ilgili olan, ancak son satırları sansüre uğrayan bir açıklamasında ise şöyle demiştir:

“Ârıza olan eski hal kalkınca, memleketin her köşesinde sükûn teessüs etmiştir. Hükümet ile Kuva-yı Milliye’nin yekdiğerine karşı olan vaziyetleri de, arada hiçbir sû-i tefehhüm kalmadığı için, gayet tabîi bir haldedir. ...”³²²

³¹⁸ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, Journal D’Orient gazetesine de hükümetle Kuva-yı Milliye arasında tam bir anlaşmanın sağlandığını belirtmiş ve vilayetlerle haberleşmelerin de düzenli olarak yapılabildiğine değinmiştir. Bkz.: “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Akşam**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **İkdam**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Türk Dünyası**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

³¹⁹ “Harbiye Nazırı Cemal Paşa İle Mülakat”, **Tarik**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³²⁰ “İki Nazırın Beyanâtı”, s. 2.

³²¹ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 129-130; “Harbiye Nazırı Cemal Paşa İle Mülakat”, **Yeniğün**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³²² “Dâhiliye Nazırının Muharririmize Beyanâtı”, **Türk Dünyası**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Hükümetin Kuva-yı Milliye'yle anlaşması konusunda görüş bildirenlerden biri de dönemin bürokratlarından olan Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey'dir. Kendisi, İkdâm gazetesini yazarlarından biriyle gerçekleştirdiği bir mülakatta bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu mülakat metnine bakıldığında yer yer sansüre uğradığı görülse de yazarın "Kuva-yı Milliye ile itilaf hâsıl oldu mu?" sorusu göze çarpmaktadır. Bu soruya Abdurrahman Şeref Bey, önemli meselelerde karar verilip bir sonuca varıldığını ve geriye ayrıntıların kaldığını ifade ederek cevap vermiştir.³²³

Harbiye Nazırı Cemal Paşa da Journal D'Orient gazetesine yaptığı bir açıklamada hükümetin Kuva-yı Milliye'ye karşı tavrının gayet açık olduğunu ifade etmiştir. Bunun dışında Journal D'Orient gazetecisi, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a murahhaslar gönderdiği haberinin doğru olup olmadığını, bu murahhasların kimler olduğunu ve gazetelerin bu konudaki beyanatının tekzip edilip edilemeyeceğini sormuştur. Cemal Paşa bu soruya "Evet" diyerek oldukça kısa bir cevap vermiştir. Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetle anlaşmasından sonra resmî konumunun ne olacağıyla ilgili olarak o ana kadar bu durumun bahis konusu olmadığını açıklamıştır.³²⁴

Yine bu dönemde sadrazamı ziyaret eden İtilaf Devletleri siyasî temsilcilerinin, hükümete Harekât-ı Milliye hakkında bir nota verdiklerine dair basında bir haber dolaşmaktadır. Journal D'Orient gazetecisi, Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'ya hükümet ile Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkilerle ilgili olarak İtilaf hükümetleri tarafından verilen notaya Ali Rıza Paşa hükümetinin bir cevap hazırlayıp hazırlamadığını sormuştur. Ancak Damat Şerif Paşa, böyle bir notadan haberdar olmadığını belirtmiştir.³²⁵ Hatta Tasvir-i Efkâr gazetesi de güvenilir ve resmî kaynaklardan özel olarak gerçekleştirdiği tahkikatla İtilaf Devletleri siyasî temsilcilerinin ziyaretlerinin iade-i ziyaretten başka bir mahiyetinin olmadığını açıklamıştır.³²⁶

Ali Rıza Paşa hükümeti döneminin önemli meselelerinden biri de hiç kuşkusuz seçimlerin âdilâne bir şekilde yapılmasıdır. Öyle ki, seçimlerle ilgili olarak da basında çeşitli söylentiler çıkmıştır. Seçimlerin Kuva-yı Milliye önderleri

³²³ "Abdurrahman Şeref Bey Efendi'nin Beyanâtı", **İkdâm**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³²⁴ "Harbiye Nazırının Beyanâtı", **İkdâm**, 17 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

³²⁵ "Dâhiliye Nazırının Beyanâtı", **Akşam**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Dâhiliye Nazırının Beyanâtı", **İkdâm**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; "Dâhiliye Nazırının Beyanâtı", **Tasvir-i Efkâr**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; "Dâhiliye Nazırının Beyanâtı", **Türk Dünyası**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

³²⁶ "YanlıŞ Bir Rivayetin Tekzibi", **Tasvir-i Efkâr**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

tarafından teftiş edileceği söylentisine karşılık olarak Damat Şerif Paşa, bu konuya girmeden, herkesin hür oylarını sağlayarak seçimleri gerçekleştirmeye karar verdiklerini açıklamıştır.³²⁷ Damat Şerif Paşa, Entente gazetesine yaptığı başka bir açıklamasında ise hükümetin seçimlerin tam bir serbestlikle yapılmasıyla son derece ilgili olduğunu kaydetmiş ve her türlü müdahaleyi önleyecek tedbirleri de aldığına değinmiştir.³²⁸

Ancak Damat Şerif Paşa, aynı gazeteye yaptığı başka bir açıklamasında seçimlere müdahalelerin olduğuna dair kendilerine de bazı şikâyetlerin geldiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine memurlara, kanuni olmayan her türlü müdahaleye engel olacak tedbirleri almaları için gereken talimatın verildiğine işaret etmiştir. Ancak tam anlamıyla bir müdahalenin olup olmadığının henüz bilinmediğini vurgulamıştır. Bu nedenle Hurşit ve Fevzi Paşa heyetlerinin bildirecekleri malumatla gerçeklerin anlaşılabilirliğini belirtmiştir.³²⁹

Seçimler konusunda görüş bildiren nazırlardan biri de Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'dır. Kendisi, Entente gazetesine yaptığı bir açıklamada Teşkilât-ı Milliye'nin seçimlerle ilgili olarak kanuna aykırı hiçbir teklifte bulunmadığını ve bulunması halinde de hükümetin bu teklifleri kabul etmeyeceğini vurgulamıştır.³³⁰

Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey de Anadolu'da seçimlerin Kuva-yı Milliye'nin etki ve baskısı altında yapıldığı yönündeki haberlerin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre hükümetin en önemli amacı, seçimlerin tarafsızca ve tam bir hürriyetle yapılmasını sağlamaktır. Nitekim Salih Paşa'yı da bunun için göndermiştir. Salih Paşa'dan önceki gün alınan telgrafta, Kuva-yı Milliye'nin seçimlerin tarafsızca yapılmasını ve hükümetin çeşitli görüşlerini tamamıyla kabul ettiği bildirilmiştir. Abdurrahman Şeref Bey, hükümetin gerekirse seçimlerin nasıl yapıldığını teftiş için müfettişler dahi gönderebileceğini açıklamıştır. Hükümetin, Kuva-yı Milliye'ye milletin "kuvve-i temsiliyesine" sahip bir gözle asla bakmadığına değinmiştir.³³¹

Bu arada Bahriye Nazırı Salih Paşa, Amasya Görüşmeleri için İstanbul'dan ayrılırken seyahati hakkında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Öyle ki Tasvir-i Efkâr gazetesi yazarlarından biri, 15 Ekim 1919 tarihinde Salih Paşa'nın binmiş olduğu

³²⁷ "Dâhiliye Nazırının Muharririmize Beyanâtı", **İkdam**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³²⁸ "Dâhilî Meseleler", **Akşam**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³²⁹ "Dâhiliye Nazırımızın Beyanâtı", **Sabah**, 8 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

³³⁰ "Hariciye Nazırının Beyanâtı", **Akşam**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³³¹ "Şura-yı Devlet Reisi İle Mülakat", **Peşam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Tahkikat Yapılacak", **Akşam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

Altay vapurunun kaptan köprüsünde kendisiyle kısa bir mülakat gerçekleştirmiştir. Salih Paşa, vapurla önce Samsun'a gideceğini, oradan Amasya'ya, Amasya'dan da Sivas'a geçeceğini ifade etmiştir. Sivas'ta bir süre ara verdikten sonra bütün Anadolu'yu dolaşacağını söylemiştir. Yazarın gazetede sansür edilmiş bir sorusuna karşılık olarak Salih Paşa, önce soruya cevap vermekte tereddüt yaşamış ve sonra şu cevabı vermiştir: "Fakat, ahret suali sormayınız?" Daha sonra Salih Paşa sözlerine, seyahatinin yirmi gün kadar süreceğini ilave etmiştir.³³²

Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, Entente gazetesine yaptığı bir açıklamada Kuva-yı Milliye ile hükümet arasında esas itibariyle anlaşmanın sağlandığını ve sadece ayrıntıların kaldığını yinelemiştir. Salih Paşa'nın Anadolu'ya gitmesinin nedeninin bu ayrıntıları bir sonuca bağlamak ve bazı vilayetleri teftişten ibaret olduğunu açıklamıştır. Açıklamasının devamında, "Yoksa, İtilaf Devletleri'nin mümessilleri tarafından Kuva-yı Milliye hakkında Bâb-ı Âlî'ye bir nota verilmiş, Salih Paşa da bunun üzerine Anadolu'ya i'zâm edilmiş, diye ortaya atılan havadisin asıl ve esası yoktur, kâmil yalandır."³³³ diye söylemiştir.

Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa da Salih Paşa'nın Anadolu havalisini teftiş için seyahat ettiğini söylemiştir. Oraya kadar gitmişken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla da görüşeceğini ve İstanbul'a döndüğünde konuyla ilgili olarak bilgi vereceğini belirtmiştir. Anadolu'daki asayiş konusuna da değinen Hadi Paşa, asayişin oldukça iyi olduğunu ve hiçbir yerde şikâyeti gerektiren bir durumun ortaya çıkmadığını açıklamıştır.³³⁴

Amasya Görüşmeleri'nin tamamlanmasından sonra İstanbul'a dönen Salih Paşa, 25 Ekim'de Meclis-i Vükela görüşmelerine katılarak, Kuva-yı Milliye önderleriyle gerçekleştirdiği görüşmeler ve yaptığı tetkikat hakkında bilgi vermiştir.³³⁵ Nitekim geç vakte kadar Bâb-ı Âlî'de Salih Paşa'yı görmek için bekleyen gazetecileri, saat 7 buçukta Heyet-i Vükela adına Dâhiliye Nazırı Damat

³³² "Anadolu'ya Giderken Bahriye Nazırı Salih Paşa İle Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Bahriye Nazırı Salih Paşa, beraberinde Harbiye Nezareti Seryaveri Erkân-ı Harbiye Binbaşı Salih ve Bahriye Nezareti yaverlerinden Yüzbaşı Sami Beylerle İstanbul'dan ayrılmıştır. Bkz.: "Salih Paşa", **İkdam**, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³³³ "Amasya Mülakatı", **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³³⁴ "Hadi Paşa İle Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 21 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³³⁵ "Salih Paşa'nın Amasya'dan Avdeti", **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. İleri, Yenigün ve Türk Dünyası gazeteleri de Salih Paşa'nın Kuva-yı Milliye'nin İstanbul temsilcisi Vasıf Bey'le birlikte İstanbul'a döndüğünü haber etmiştir. Bkz.: "Salih Paşa", **İleri**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Salih Paşa Geldi", **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Salih Paşa'nın Avdeti", **Türk Dünyası**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2. Tasvir-i Efkâr gazetesi de Salih Paşa'nın, yaveri Salih ile Sami Beyler ve Kuva-yı Milliye adına gelen Kara Vasıf Bey'le İstanbul'a geldiklerini haber etmiştir. Bkz.: "Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Avdeti", **Tasvir-i Efkâr**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Şerif Paşa kabul ederek, onlara açıklamalarda bulunmuştur. Hatta Türk Dünyası gazetecisi, diğer gazeteciler adına kendisinin Damat Şerif Paşa ile görüştüğünü yazmıştır.³³⁶

Damat Şerif Paşa yaptığı açıklamada, Salih Paşa'nın hükümet heyetiyle Sivas Heyet-i Temsiliyesi arasında çözümlenmesi gereken bir takım ayrıntıları görüşmek amacıyla gittiğini belirtmiştir. Salih Paşa'nın Amasya'da bulunduğu Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Vasıf Beylerle bu ayrıntıları görüştüğünü ifade etmiştir. Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nin hükümetin bazı meseleler hakkındaki teklif ve görüşlerini kabul ettiğine değinen Damat Şerif Paşa, Salih Paşa'nın artık Sivas'a kadar gitmeye gerek duymadan İstanbul'a döndüğünü açıklamıştır. Gerek Salih Paşa'nın, gerekse hükümet heyetinin görüşmenin sonucundan memnun olduklarını ifade etmiştir. Damat Şerif Paşa konuşmasını bitirip gazetecileri terk ederken Yenigün gazetesi yazarı, Sivas'tan iki imza ile padişaha takdim edilen telgraf hakkında Salih Paşa'nın ne haber getirdiğini sormuştur. Bunun üzerine Damat Şerif Paşa, yazara cevaben durumun memnuniyet verici olduğu sözünün içinde bu sorunun cevabının da bulunduğu işaret etmiştir.³³⁷

Damat Şerif Paşa, başka bir açıklamasında da benzer ifadeleri kullanarak, Salih Paşa ile Kuva-yı Milliye murahhasları arasında yapılan görüşmeler sonucunda hükümetin tekliflerinin murahhaslar tarafından tamamıyla kabul edildiğini ve arada hiçbir anlaşmazlığın kalmadığını belirtmiştir. Salih Paşa'nın Sivas'a gitmeyip İstanbul'a dönmesiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Çünkü hükümetin son iş'ârâtına tevfikân Sivas'a gitmeye lüzum kalmamıştı. Dediğim gibi Anadolu efkâr-ı umumiyesiyle hükümet arasında her hususta itilaf hâsıl olmuştur.”³³⁸

Şura-yı Devlet Reisi Abdurrahman Şeref Bey ise âdeta durumu özetleyerek, “Hükümetin tekâlîfi kabul edildi ve nikat-ı nazar ihtilâfâtı kalmadı.”³³⁹ demiştir.

Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa da konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuş ve Salih Paşa'nın bazı ayrıntılar üzerinde konuşmak için Amasya'ya

---

³³⁶ “Hükümetle Heyet-i Temsiliye Arasında Teferruatta da Birleşildi”, **Türk Dünyası**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³³⁷ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Hükümetle Heyet-i Temsiliye Arasında Teferruatta da Birleşildi”, s. 1.

³³⁸ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Peyam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3.

³³⁹ “Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Avdeti”, s. 1.

gittiğini yinelemiştir. Sivas'tan çekildiği bildirilen telgrafın Salih Paşa'nın eline vapura binmek üzereyken geçtiğini kaydeden Ahmet Abuk Paşa, Salih Paşa'nın tekrar geriye dönmesinin zaman kaybı olacağı ve esasen bütün meselelerde anlaşma sağlandığı için Sivas'a gitmekten vazgeçtiğini açıklamıştır. Bu mesele etrafında dönen söylentilerin hepsinin de yanlış olduğuna değinmiştir.³⁴⁰

Kara Vasıf Bey ile ilgili açıklamada da bulunan Ahmet Abuk Paşa, Kara Vasıf Bey'i Teşkilât-ı Milliye'yi idare edenler arasında kıymetli bir üye olarak değerlendirmektedir. Kara Vasıf Bey'in hiçbir memuriyetle İstanbul'a gelmediğini, bu nedenle de onu Kuva-yı Milliye Murahhası olarak değerlendirmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Kara Vasıf Bey'in sadece Harekât-ı Milliye hakkında dolaşan yanlış görüşleri düzeltmek için İstanbul'a geldiğini açıklamıştır. Kendisiyle henüz görüşmediğini ifade eden Ahmet Abuk Paşa, "Ümit ederim ki: Beni ziyarete gelir ve kendisinden bir az daha tafsilat alırım."³⁴¹ demiştir.

Bu arada basında, Salih Paşa'nın Teşkilât-ı Milliye'nin ilgası hakkında hükümet adına teklifte bulunması için Anadolu'ya gönderildiği ve ancak Salih Paşa'nın bu görevinde başarılı olamadığı söylentisi çıkmıştır. Bunun üzerine Salih Paşa bir açıklamada bulunarak, meselenin bu konudan çok uzak olduğunu ifade etmiştir. Görevini iyi bir şekilde sonlandırdığı için memnun olduğunu kaydeden Salih Paşa, Teşkilât-ı Milliye ile hiçbir anlaşmazlığın yaşanmadığını ve kendisinin her yerde parlak bir şekilde karşılandığını söylemiştir. İstanbul'a alelacele dönmesindeki amacın, zaman kaybetmeden Meclis-i Vükela'yı Anadolu harekâtından haberdar etmek ve Kuva-yı Milliye'nin görüş ve isteklerini hükümete bildirmekten ibaret olduğunu açıklamıştır.³⁴²

Bunun dışında karşı basında Teşkilât-ı Milliye ile İttihatçılar arasında bir benzerlik kurulduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa bir açıklamada bulunarak, Teşkilât-ı Milliye'nin İttihatçılıkla bir alakasının olmadığına değinmiştir. Kemal Paşa, Anadolu'da Hıristiyanların zulüm gördüklerine dair özel bir amaçla yayılan haberlere de bir açıklık getirerek, şunları söylemiştir:

---

³⁴⁰ "Nafia Nazırı Abuk Paşa İle Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁴¹ **A.y.**

³⁴² "Salih Paşa'nın Beyanatı", **Akşam**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

“Ben de Hıristiyanların kesilmekte ve soyulmakta olduklarını büyük bir elemle okuyorum, size yemin ederim ki bunların hiç asıl ve esası yoktur. Hele Teşkilât-ı Milliye adamları tarafından Hıristiyanlara sû-i muâmele değil, bilakis hüsn-i muâmele ediliyor. Nazilli’de erkeklerinin Yunan kıtaâtına iştirak etmeleri üzerine yalnız kalan Rum ailelerine efelerimiz tabla tabla yemek taşımışlardır.”³⁴³

Bu arada Yunan işgal ve mezaliminden dolayı göç etmek zorunda kalan Müslümanların tekrar evlerine iadesi için Dâhiliye Nezareti’nden gönderilen iki Muhâcirîn Heyeti’nden birine başkanlık eden eski Emniyet-i Umumiye Müdürü Mülkiye Müfettişlerinden Süleyman Hikmet Bey, basına ilginç bir açıklamada bulunmuştur. Muhacirlerin yerlerine iade edilmeleri konusunda ilgili olarak, “Kuva-yı Milliye rüesası henüz iade keyfiyetinin nâ-be-mevsim [vakitsiz] olduğuna kanidir.”³⁴⁴ demiştir.

Bunun dışında Süleyman Hikmet Bey, Kuva-yı Milliye önderlerinin işgal altındaki yerlerde hâlâ tecavüz ve faciaların devam ettiğini söylediklerine işaret etmiştir. Kuva-yı Milliye önderleri, göç etmeyi gerektiren nedenler ortadan kalkmadığı için muhacirlerin yerlerine iade edilmelerini uygun bulmamaktadırlar. Hatta dönenlerin de çetecilikle itham edildiklerini, haklı ya da haksız olarak tutuklandıklarını ve işkenceye uğradıklarını açıklamışlardır. Yunanlıların saldırılarına karşı halkın şikâyet merkezi olacak kuvvetli bir hükümetin olmamasından yakınmışlardır. Bunun dışında Büyük Devletlerin, söz konusu bu şikâyetleri dinleyecek her tarafta vekillerinin olmamasını ve Yunanlıların harekâtına karşı henüz sürekli bir kontrolün konulmamasını eleştirmişlerdir.³⁴⁵

Yine Kuva-yı Milliye önderleri, daha öncesinde göç etmiş olanların iadesini bir tarafa bırakarak, işgal altındaki yerlerde bulunan İslamların mal ve canlarının güvence altına alınmasını ve göçlerin devamına engel olunmasını istemektedirler. O an için bu kadarının dahi yeterli olabileceğini belirtmişlerdir. Öyle ki Kuva-yı Milliye önderlerine göre işgal bölgesinde hareket etmek, sağdan sola doğru dönmek bile imkânsızdır. Hatta Yunanlılar daha da ileri giderek, dönen muhacirlerden ve kalan İslamlardan, Yunan hükümetinden memnun olduklarına ve ilhakı istediklerine

³⁴³ “Zulüm Var mı?”, **Akşam**, 23 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

³⁴⁴ “İzmir’in Zavallı Muhacirleri Ne Halde?”, **İkdam**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

³⁴⁵ **A.y.**

dair zorla belgelere imza koydurtmaktadırlar.³⁴⁶ Böylece Süleyman Hikmet Bey bölgede yaşananları ilk ağızdan tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur.

Hükümetle Kuva-yı Milliye önderleri arasında anlaşma sağlanmasına karşın karşı basında Ali Fuat Paşa'nın Ankara'da tehcir ve taktil yaptığı haberleri dolaşmaktadır. Hatta Ankara'da tehcir ve taktil yaptığı ileri sürülen Ali Fuat Paşa hakkında hükümetin tahkikat yapacağını Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın söylediği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Entente gazetesi muhabiri, bu haberin doğru olup olmadığını Damat Şerif Paşa'ya sormuştur. Damat Şerif Paşa ise bu haberi tekzip edebileceklerini söylemiş ve Ankara'da hiçbir tehcir ve taktil olayının yaşanmadığına değinmiştir. Kuva-yı Milliye önderlerinin idarî işlere müdahalede bulunduğu söylentisine de bir açıklık getiren Damat Şerif Paşa, bunun kesinlikle yalan olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁷

Bunun dışında İstanbul'un bazı semtlerinde, 2 Kasım 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye'ye ve Mustafa Kemal Paşa'ya şiddetle çatan Kızıl Hançerler imzalı beyannameler dağıtılmıştır.³⁴⁸ Bunun üzerine Harbiye Nazırı Cemal Paşa, İstanbul'da Teşkilât-ı Milliye aleyhinde yayımlanan söz konusu bu beyannameye değinerek, Kızıl Hançer hakkındaki olumsuz görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Kızıl Hançer imzalı beyannameyi maa't-teessüf gördüm. Bizim gayemiz ve nokta-i nazarımız müttehid bir kitle halinde Paris Sulh Konferansı'na çıkmaktır. Bu Kızıl Hançer imzasından da manası anlaşılıyor. Bu gibi öteden beri vukua gelen bu hâlâtı bütün dünya ve millet-i Osmaniye de çirkin görüyor. Bundan sonra bu imza manasının ne olduğunu efkâr-ı umumiyeye bırakıyorum. Hükümet bu beyannamenin nâşirleri hakkında tahkikat ve takibat-ı katiyyede bulunacaktır.”³⁴⁹

Nitekim polis olayla ilgisi olan kişileri tutuklamıştır. Daha sonra da polis tarafından tutuklanan bu kişiler Divan-ı Harb-i Örfi'ye verilmişlerdir. Polis Umum Müdürü Nurettin Bey de bu bilgiyi doğrulamış ve olayla ilgisi olan kişilerin isimlerini henüz açıklayamayacağını belirtmiştir. Divan-ı Harb-i Örfi'nin tahkikatını sona erdirmesinden sonra bu isimlerin basına bildirileceğini ifade etmiştir. Nurettin Bey, konuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklamada bu olayı, “mecnunane” bir hareket

³⁴⁶ “İzmir'in Zavallı Muhacirleri Ne Halde?”, s. 1-2.

³⁴⁷ “Dâhilî Meseleler”, s. 1.

³⁴⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 208.

³⁴⁹ “Harbiye Nazırının Beyanati”, **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

olarak nitelendirmiş ve memlekete zarardan başka hiçbir şey getirmeyeceğini vurgulamıştır. Bunun dışında bu tarz olayların yabancılara güldürdüğüne değinerek, “... ecnebler burayı kendi memleketleri gibi beyannameler yapışır yapışmaz memlekette ihtilâl olacak zannediyorlar.” açıklamasında bulunmuştur. Nurettin Bey, el birliğiyle çalışılması gerekirken böyle boş şeylerle uğraşılmasından dolayı üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Ancak çok geçmeden Kızıl Hançerler beyannamesinden dolayı tutuklu olanların, 11 Kasım’da Bekirağa Bölüğü’nden serbest bırakıldıkları görülmektedir.³⁵⁰

Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 12 Ocak 1920’de açılmasından sonra da bazı hükümet üyeleri Kuva-yı Milliye ile ilgili olarak çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın 21 Ocak 1920’de görevinden istifa etmesinden sonra yerine tayin olunan Fevzi Paşa, Peyam-ı Sabah gazetesi yazarlarından biriyle bir mülakat gerçekleştirmiştir. Yazar, Fevzi Paşa’dan hükümetle Kuva-yı Milliye arasındaki vaziyetin ne olduğuna dair Fevzi Paşa’nın düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine Fevzi Paşa, yazarın sorusuna bir düzeltme yaparak söze başlamış ve hükümetle Kuva-yı Milliye arasındaki vaziyetin değil hükümetle Mebusan Meclis arasındaki vaziyetin hükümetin beyannamesinin okunmasından sonra netlik kazanacağını açıklamıştır. Bu konuyla ilgili daha fazla bir şey söyleyemeyeceğini de ilave etmiştir.³⁵¹

Fevzi Paşa, Kuva-yı Milliye ile hükümet arasındaki ilişkilerin hangi safhada olduğuna dair kendisine sorulan bir başka soruya da benzer bir cevapta bulunarak şunları söylemiştir:

“Kuva-yı Milliye ile hükümet arasındaki münasebata artık Meclis-i Mebusan tavassut etmektedir ve Harekât-ı Milliye’deki cereyanlar tamamen Meclis’e intikal etmiştir. İrade-i milliyeyi temsil eden mebuslarla hükümet arasında henüz resmî temas vuku bulmadı. Aradaki münasebat, beyanname okunduktan sonra başlayacaktır.”³⁵²

---

³⁵⁰ “Kızıl Hançerciler”, **Türk Dünyası**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “Dün Tahliye Olunanlar”, **Alemdar**, 12 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 224.

³⁵¹ “Yeni Harbiye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Şubat 1336/1920, s. 1.

³⁵² “Harbiye Nazırıyla Ahvâl-i Hazıra Hakkında Mülakat”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Şubat 1336/1920, s. 1.

Nafia Nazırı Ahmet Abuk Paşa ise Kuva-yı Milliye ile ilgili olarak bir açıklamada bulunarak, Kuva-yı Milliye denilen teşkilâtın sırf Türklerin namus ve hayatını müdâfaa etmek için kurulduğuna değinmiştir.³⁵³

Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın 8 Şubat'ta istifası üzerine bu görevi üstlenen yeni Dâhiliye Nazırı Hazım Bey de Entente gazetesine Kuva-yı Milliye'nin gücünü ortaya koyan önemli bir açıklama yapmıştır. Vilayetlere gayri mesul kuvvetleri (Kuva-yı Milliye'yi) dağıtmak için bir genelgenin gönderilip gönderilmediği sorusuna karşılık olarak Hazım Bey şu cevabı vermiştir:

“Böyle bir tamimden haberim yoktur. Bu rivayetin ötede beride deveran ettiğine dikkat ettim. Bu şâyîâtı kim neşrediyor? Anadolu kuvvetlerini kim dağıtabilir? Ne ben ve ne de sadrazam buna muktedir değiliz. Hatta buna Mustafa Kemal Paşa da muvaffak olamaz. Anadolu Kuva-yı Milliyesi zaruret ile doğmuştur. Her türlü tazyik ve istibdâdı ve hayatının taht-ı tehditte olduğunu görmüş olan Anadolu ahalişi hukuk-ı meşruasını muhafaza için tedâfüî bir tavır ve hareket ittihaz etmiştir.”³⁵⁴

Yine bu dönemde Konya'da Kuva-yı Milliye ile halk arasında bazı olayların yaşandığına dair bazı söylentiler basına yansımıştır. Bu söylentilere bir açıklık getiren Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, Konya'da böyle bir olayın yaşanmadığını ifade etmiştir. Kuva-yı Milliye'nin her tarafta halka vergiler koyduğuna dair basında yazılan yazılara da değinen Fevzi Paşa; “Böyle bir halin vukuunu zannetmem, bu bazı çapulcuların şikâyetinden münbais olsa gerektir.”³⁵⁵ demiştir.

B. Salih Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın 3 Mart 1920 tarihinde istifa etmesinden sonra yaşanan hükümet buhranı sonucunda padişah, yeni hükümeti kurması için eski Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı görevlendirmiştir.³⁵⁶ Bunun üzerine Salih Paşa, 8 Mart 1920'den 2 Nisan 1920'ye kadar sürecek olan bir hükümet kurmuştur.³⁵⁷

Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde olduğu gibi bu hükümet döneminde de devam eden esas meselelerden biri Biga olayıdır. Öyle ki, Biga havalisinde tahrikâta bulunan Anzavur'un yeniden başkaldıracağı haberi, halkın heyecanlanmasına neden

³⁵³ “Sulh Teşebbüsü”, **İkdam**, 11 Şubat 1336/1920, s. 1.

³⁵⁴ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **İkdam**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 396.

³⁵⁵ “Harbiye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Şubat 1336/1920, s. 2.

³⁵⁶ “Sadrazam Salih Paşa Hazretleri”, **İkdam**, 7 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁵⁷ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61.

olmuştur. Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa da konuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklamada, Anzavur'un yakalanması meselesini büyütmemek gerektiğini belirtmiştir. Anzavur'un yakalanması için Harbiye Nezaretiyle çalıştığını ve yakında da yakalanmasının muhtemel olduğunu söylemiştir.³⁵⁸

Hatta Kuva-yı Milliye'yle ilgili şikâyetlerini bildirmek için İzzet Bey'in başkanlığında Biga'dan bir heyet gelmiştir. Söz konusu bu heyet, padişahla görüşmüş ve Meclis'te şikâyetlerini dile getirmiştir. Heyetin bazı üyeleri de 30 Mart'ta sadrazam ve Dâhiliye Nazırıyla görüşmüştür. Heyete hükümetin Biga havalisine bir Tahkik Heyeti göndereceği ve şikâyetlerinin dikkate alınacağı bildirilmiştir.³⁵⁹ Hatta Kuva-yı Milliye aleyhtarı bir basına göre sadrazam bu heyete, "Kuva-yı Milliye facialarının" tekrarlanmasının önlenmesi için hükümetçe Biga'ya gönderilmesi kararlaştırılmış olan heyet hakkında bilgi vermiştir.³⁶⁰ Öte yandan Biga'dan gelen heyetin başkanı İzzet Bey de Peyam-ı Sabah gazetesine bir açıklamada bulunmuş ve Biga'da meydana gelen olayların tüm dünyaca bilindiğine değinmiştir. Padişahla görüşmelerinde onun kendilerine "Milletimin arasında böyle nifak ve şikak hâsıl olmasından müteessirim." dediğini açıklamıştır. Ayrıca İzzet Bey, Kuva-yı Milliye'den "Kuva-yı Gayri Milliye" olarak bahsetmiş ve bu kuvvetlerin, cepheler kurarak savaşmaya kalkıştıklarını, insanları topluca öldürüp halkı soyduklarını belirtmiştir. Mebuslar ile yaptıkları görüşmelerde Kuva-yı Gayri Milliye'nin yaptığı tüm bu faciaları, mebuslara anlattıklarını ifade etmiştir.³⁶¹

İzzet Bey, Alemdar gazetesine yaptığı açıklamada ise Biga olaylarının bilinenden çok daha kapsamlı olduğunu söylemiş ve bu olayların Ahmet Anzavur nedeniyle çıktığı yönündeki iddiâları da reddetmiştir. Ona göre aslen Bigalı olan Ahmet Bey cesur ve azimkâr bir karaktere sahiptir ve inandığı dava için mücadele eden bir yapıdadır. Onunla anlaşmak yerine çarpışmaya gidilmesi son derece yanlıştır. Öte yandan fikirlerini silah yoluyla kabul ettirmeye çalışan ve milleti yok etmek için savaşan Kuva-yı Milliye adı altındaki kuvvetler de yanlış yapmaktaydılar. Onların yaptıkları memleketin siyasî menfaatlerine aykırıydı; çünkü mevcut şartlarda silahlı mücadele yürütmek doğru olmayan bir siyaset tarzıydı.³⁶²

³⁵⁸ "Anzavur Çetesi", **Vakit**, 16 Mart 1336/1920, s. 2.

³⁵⁹ "Biga'ya Heyet İcra-yı Nasâyih İçin Gönderiliyor", **İkdam**, 31 Mart 1336/1920, s. 1. Biga'dan gelen İzzet Bey'in başkanlığındaki bu heyette, biri Rum ve diğeri de Ermeni olmak üzere sekiz kişi bulunmaktadır. Bkz.: "Biga Heyeti Meclis'te", **Peyam-ı Sabah**, 30 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁶⁰ "Biga'ya Bir Heyet Gidiyor", **Peyam-ı Sabah**, 31 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁶¹ "Biga Heyeti Meclis'te", s. 1.

³⁶² "Biga Heyeti Reisi İle Mülakat", **Alemdar**, 31 Mart 1336/1920, s. 1.

Sonuçta hükümet, Ahmet Anzavur'a nasihatte bulunması için bir heyetin gönderilmesini kararlaştırmıştır. Söz konusu heyetin başkanlığına Erkân-ı Divan-ı Harbi üyesinden Ferik Said Paşa tayin edilmiştir. Said Paşa, heyet üyelerinden Miralay Hazım, Binbaşı Hüseyin Beyler ve şeyhülislamlık makamında memur bir kişiyle sadrazamı ziyaret etmişlerdir. Heyet, Ahmet Anzavur'a hareketinin memleketin ve milletin yararına olamayacağını anlatacak ve İstanbul'a gelip padişahın affına sığınmasını isteyecektir. Bu arada Harbiye Nezareti de 14. Kolordu Kumandanlığı'na bir telgraf göndererek, heyete gereken kolaylığı göstermelerini bildirmiştir.³⁶³

Heyet Başkanı Said Paşa, bir açıklamasında heyetin ne zaman hareket edeceğinin henüz kararlaştırılmadığını belirtmiştir. Heyet üyeleriyle ilgili de bilgi vererek, heyetin tamamen Çerkeslerden oluştuğunu ve Miralaylıktan emekli Mirza Bey, ulemeden Çerkes Ahmet Efendi ile Binbaşılıktan emekli Hüseyin Bey'in heyet içinde yer aldığını açıklamıştır. Heyetin görevini ise "Ahalinin teskini" olarak özetlemiştir.³⁶⁴

Bu arada İzzet Bey'in başkanlığındaki Biga Heyeti, 31 Mart'ta tekrar sadrazamı ziyaret etmiştir. Hatta Evkaf Nazırı Ömer Hulusi Efendi konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Ömer Hulusi Efendi, Biga havalisinde bazı yolsuzlukların olduğuna ve köylerin tahrip edildiğine dair şikâyetler üzerine bir heyetin geldiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine hükümetin Biga'ya bir heyet göndermeye karar verdiğini yinelemiştir. Söz konusu bu heyetin, oradaki olaylar ile bu olayların nedenlerini ve ruhî durumları tetkik edeceğini belirterek, heyetin göreviyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Bu heyet aynı zamanda her iki tarafa memleketin geçirmekte olduğu bu nazik ve vahim zamanlarda asayişin ihlâlini mucib harekâtın izmihlâle sebep olacağını lisan-ı münasip ile tefehhüm edecektir. Heyetin netice-i tetkikatına göre ittihaz-ı mukarrerât olunacaktır."³⁶⁵

Salih Paşa hükümeti döneminde yaşanan önemli olaylardan bir diğeri ise İtilaf kuvvetlerince 16 Mart'ta İstanbul'un resmen işgal edilmesidir. Bunun üzerine hükümet resmî bir tebliğ yayımlayarak, İstanbul'un o günden itibaren geçici olarak

³⁶³ " "Biga"ya Heyet İcra-yi Nasâyih İçin Gönderiliyor", s. 1.

³⁶⁴ "Biga Hadiseleri ve Kuva-yı Milliye", **İkdam**, 1 Nisan 1336/1920, s. 1.

³⁶⁵ **A.y.**

işgal edildiğini duyurmuştur. Bunun dışında hükümet üzerine düşen görevi yerine getirdiği için herkesin tam bir sükûnetle iş ve gücüyle meşgul olmasını tavsiye etmiştir.³⁶⁶

İstanbul'un resmen işgali sonrasında bazı meseleler hakkında görüşmek ve hükümetle temasta bulunmak üzere 80 kadar mebusun katılımıyla 22 Mart'ta özel bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Divan Riyaseti'nin katılımıyla bir saat kadar devam eden bu görüşme sonucunda birinci ve ikinci reis vekilleri, Bâb-ı Âlî'ye giderek hükümete görüşme sonucuyla ilgili bilgi vermişlerdir. Hatta İkdâm gazetesi, güvenilir bir kaynaktan aldığı habere dayanarak, burada Anadolu'ya gönderilecek heyet hakkında görüşüldüğünü ve heyet üyelerinin tayin edildiğini açıklamıştır. Söz konusu bu heyet, hükümet adına Ankara'ya gidecek ve mevcut durum hakkında Anadolu'yu aydınlatacaktır.³⁶⁷ Bu çerçevede Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi, Sinop Mebusu Rıza Nur, Konya Mebusu Vehbi ve Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Beylerden oluşan bu heyet, İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan durum konusunda hükümetin görüşlerini Heyet-i Temsiliye'ye ulaştırmak için 27 Mart'ta yola çıkacaktır.³⁶⁸

Dönemin Dâhiliye Nazırı olan Hazım Bey heyetle ilgili olarak bir açıklamada bulunarak, söz konusu bu heyetin sadece mebuslardan oluştuğunu ve Ankara'ya doğru hareket edeceğini ifade etmiştir. İkdâm gazetesi, Mebusan Meclisi çevresinde yaptığı tahkikat sonucunda bu heyetin daha öncesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmiş olan Nasihat Heyetleri'yle aynı olmadığını, Anadolu halkını aydınlatmak ve onlara doğru yolu göstermekle görevli bir "Heyet-i Tenviriye" olduğunu açıklamıştır.³⁶⁹ Peyam-ı Sabah gazetesi de 4 Nisan 1920 tarihli sayısında, Bâb-ı Âlî çevresince söz konusu bu heyetin Ankara'ya ulaştığının açıklandığını kaydetmiştir.³⁷⁰ Nitekim heyet üyeleri, Kuva-yı Milliye önderleriyle görüşükten sonra tekrar İstanbul'a dönmeyip Ankara'da toplanan yeni Meclis içerisinde yerlerini alacaklardır.³⁷¹

³⁶⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 429; "Hükümetin Tebliğ-i Resmisi", **Alemdar**, 17 Mart 1336/1920, s. 1; "Tebliğ-i Resmî", **Peyam-ı Sabah**, 17 Mart 1336/1920, s. 1; "Hükümetimizin Tebliğ-i Resmisi", **İkdâm**, 17 Mart 1336/1920, s. 1; "Hükümetimizin Tebliğ-i Resmisi", **Tasvir-i Efkar**, 20 Mart 1336/1920, s. 1; "Hükümetin Tebliğ-i Resmisi", **Yenigün**, 21 Mart 1336/1920, s. 1; "Hükümetin Tebliğ-i Resmisi", **İleri**, 22 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁶⁷ "Meclis-i Mebusan'da", **İkdâm**, 23 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁶⁸ "Anadolu Heyeti", **Vakit**, 27 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 452. İleri gazetesinde heyetin, doğrudan doğruya Ankara'ya gideceği ve mevcut durum hakkında Kuva-yı Milliye erkânını aydınlatacağı belirtilmektedir. Bkz.: "Heyet-i Mebusan'ın Azimeti", **İleri**, 27 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁶⁹ "Heyet-i Mebusa", **İkdâm**, 27 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁷⁰ "Heyet-i Tenviriye Ankara'da", **Peyam-ı Sabah**, 4 Nisan 1336/1920, s. 3.

³⁷¹ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 119.

Gerçekte İstanbul'un işgalinden sonra hiçbir etkinliği kalmamış olan hükümeti, istifaya kadar götürecektir. Şöyle ki; İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserleri, 16 Mart sabahı Salih Paşa'ya verdikleri bir notada saat 10.00'dan itibaren İstanbul'un işgal edileceğini bildirmişlerdir. Bunun dışında notada, Mustafa Kemal Paşa ve diğer millî önderlerin hemen reddedilmesi istenmiş ve Kilikya'da benzer olayların devam etmesi halinde barış şartlarının daha da sertleştirilebileceği vurgulanmıştır.³⁷² Salih Paşa ise aynı gün bu notaya bir cevap vermiştir. Müttefik kuvvetlerin çok olduğu İstanbul'da herhangi bir karışıklığın olmadığını belirtmiş ve Anadolu harekâtının, Yunan işgali ile bu işgalin sonucu ortaya çıkan dehşet ve nefretten kaynaklandığını açıklamıştır. Bu hareketlerin daha fazla genişlemesinde, Büyük Ermenistan ve Pontus Yunan Devleti yaratılması niyetlerinin söylenti olarak dolaşmasının etkili olduğunu belirtmiştir.³⁷³

Müttefik Yüksek Komiserleri 26 Mart'ta Salih Paşa'ya yeni bir nota daha vererek, Kuva-yı Milliye eylemlerinin ve Mustafa Kemal Paşa'nın resmen kınanmasını yeniden istemişlerdir. Hatta bunun 16 Mart'ta istenilmesine karşın hâlâ yerine getirilmediğini belirtmişlerdir.³⁷⁴

Bu arada basında hükümetin siyasetini değiştirdiğine ve Kuva-yı Milliye ile alakasını kestiğine³⁷⁵ işaret edilmesi üzerine Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Hükümetin iktidara geldiği günden beri izlediği siyaseti hiçbir zaman değiştirmedini ifade etmiştir. Yine hükümetin, Kuva-yı Milliye'nin aşırı hareketlerine taraftar olmadığını daha öncesinde de defalarca söylediklerinin altını çizmiştir.³⁷⁶ Ancak Abdurrahman Şeref Bey, şu ayrımda bulunmayı da ihmal etmemiştir: "... memleketimizin Yunanlılar tarafından çiğnenmesine mani olmak için mücâhede eden [savaşan] kuvvetlerin Wilson Prensiplerine istinaden hukukumuzu müdâfaa etmek hususundaki teşebbüslerini hükümet her zaman tasvip etmektedir."³⁷⁷

Bunun yanı sıra Abdurrahman Şeref Bey meşru müdâfaa halinde yapılan hareketlerin doğru olduğunu düşünmektedir. Ancak ona göre bunun dışında zararlı

---

³⁷² Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 428.

³⁷³ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 152.

³⁷⁴ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 450-451.

³⁷⁵ "Hükümet-i Hazıra ve Tebdil-i İctihâd", **Peyam-ı Sabah**, 31 Mart 1336/1920, s. 1.

³⁷⁶ "Maarif Nazırının Beyanâtı", **Vakit**, 2 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 465.

³⁷⁷ "Maarif Nazırının Beyanâtı", s. 1.

olan tüm hareketlere, hükümet karşı olduğu gibi Türklerin hukukunu da silah ile değil akıl yoluyla müdâfaa etmek istemektedir.³⁷⁸

Diğer yandan Müttefik Yüksek Komiserleri'nin Salih Paşa'yı sıkıştırılmaları üzerine hükümet bir beyanname düzenleyerek, bunu vilayetlere göndermeye ve basında da yayımlamaya karar vermiştir. Maarif, Hariciye ve Dâhiliye Nazırlarından oluşan bir vükela encümeni ile Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdürü Reşit Bey beyannamenin hazırlanmasında görevlendirilmişlerdir. Beyannamenin düzenlenmesi, henüz sona erdirilemese de beyannamenin, Teşkilât-ı Milliye'ye ait bazı aşırıya varan hareketleri kınama anlamını içerdiği anlaşılmaktadır. Hatta Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Teşkilât-ı Milliye'ye ait bazı yolsuzluk ve taşkınlık haberlerinin alındığına değinerek, tüm bu hareketlerin hükümetin durumunu zorlaştırması nedeniyle onları kınayacaklarını belirtmiştir. Bunun dışında Abdurrahman Şeref Bey, "Neşredeceğimiz beyannameye hiçbir tarafa ve hiçbir kimseye zarar vermeksizin makul bir şekilde kalmalarını kendilerine ihtar edeceğiz."³⁷⁹ açıklamasında bulunmuştur.

Hükümet, millî hareketi ve Mustafa Kemal Paşa'yı kınayan beyanname taslağını Müttefik Yüksek Komiserleri'ne 28 Mart'ta sunmuştur. Ancak bu beyanname taslağı, Mustafa Kemal Paşa'nın tasvip edildiği biçiminde yorumlanabileceği için Yüksek Komiserlerce kabul edilmemiştir. Kabul edebilecekleri metine, Mustafa Kemal Paşa'nın reddedilmesi ve halkın sadece meşru hükümetin emirlerine uymaya çağırılması şartını koymuşlardır. Ancak Salih Paşa da bunu kabul etmemiştir. Yüksek Komiserlere verdiği cevapta, hükümetin Büyük Devletlerin kararlarına karşı gelmenin faydasızlığına inandığını belirtmiş ve bununla birlikte millî teşkilâtın bütün mensuplarını isyancı ilan etmenin de sükûnet getirmeyeceği görüşünde olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle beyannameyi istenen şekliyle basında yayımlayamayacaklarını bildirmiştir.³⁸⁰

Nitekim basından da, hükümetin Anadolu'ya göndereceği beyanname nedeniyle Meclis-i Vükela'da yaşanan hararetli toplantılardan sonra 2 Nisan'da istifa ettiği öğrenilmektedir. Hükümetin istifası, Anadolu'ya gönderilecek olan beyannamenin kararlaştırılmamasından kaynaklanmaktadır. Salih Paşa hükümeti

---

³⁷⁸ A.y.

³⁷⁹ "Hükümetin Beyanname", **İkdam**, 3 Nisan 1336/1920, s. 1.

³⁸⁰ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 455, 457, 461.

iktidara geldiği andan itibaren çizmiş olduğu hareket tarzı ve siyasetini değiştirme fikrinde olmadığı için istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁸¹

Hükümetin istifasının nedenleriyle ilgili haberlere daha sonra da basında rastlanılmaktadır. Alemdar gazetesinde, dört beş günden beri hükümetin görüş ve siyasetini değiştirdiği ve o ana kadar taraftarı olduğu Kuva-yı Milliye'yi tenkit edici bir beyanname yayımlamaya hazırlandığı kaydedilmiştir. Ancak söz konusu bu beyannameden ve beyannamenin yazılış tarzından dolayı vekiller arasında bir anlaşmazlığın yaşandığı ve bu anlaşmazlığın da hükümetin istifasıyla sonuçlandığı belirtilmiştir.³⁸²

Vakit gazetesinde ise hükümetin yayımlayacağı beyannameyle ilgili olarak daha öncesinde kaleme alınmış olan şeklin, Bâb-ı Âlî'ye daha öncesinden yapılmış olan tekliflerle uyuşmaması nedeniyle Salih Paşa'nın hükümetiyle görüştüğü kaydedilmiştir. Nitekim hükümetin daha öncesinde kaleme almış olduğu bu beyannamede, İzmir cephesindeki Kuva-yı Milliye meşru bir müdâfaa hareketi olarak görülmüş ve Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'den ayrı tutulmuştur. Sonuçta Kuva-yı Milliye'nin birbirinden ayırt edilmeksizin kınanması hükümetçe kabul edilmediği için Salih Paşa istifa etme yolunu tercih etmiştir.³⁸³

III. SARAY ÇEVRESİ VE KUVA-YI MİLLİYE

Mondros Mütarekesi'nden birkaç ay önce 3 Temmuz 1918'de padişah olan Vahdettin, saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihine kadar tahtta kalmıştır. Bu süreçte Padişah Vahdettin'in özellikle Tefik ve Damat Ferit Paşalar gibi kendisine yakın olabilecek isimlere hükümet kurma yetkisini verdiği görülmektedir. Bu şekilde hükümetleri denetim altında tutmaya çalışan Vahdettin, aynı zamanda İtilaf Devletleri içerisinde İngiltere'ye de çok yakın bir siyaset izleme yolunu tercih etmiştir.³⁸⁴

Bu siyaset tarzının bir uzantısı olarak ve İstanbul'daki kamuoyunun önemli bir kısmının da görüşlerine uygun bir şekilde, saray ve çevresi İttihatçılık karşıtı bir siyaset izlemiştir. Bu siyaset üzerinden doğrudan ya da dolaylı olarak Kuva-yı Milliye aleyhine çeşitli kararlara ya da açıklamalara imza atılmıştır. Saray ve çevresinin genel eğilimi Kuva-yı Milliye aleyhinde olmakla birlikte özellikle Ayan

³⁸¹ “Salih Paşa Kabinesi'nin İstifası”, **Vakit**, 4 Nisan 1336/1920, s. 1.

³⁸² “Salih Paşa Kabinesinin İstifası - Ferit Paşa Hazretleri”, **Alemdar**, 4 Nisan 1336/1920, s. 1.

³⁸³ “Ferit Paşa Kabinesi Bugün Teşekkül Edecek”, **Vakit**, 5 Nisan 1336/1920, s. 1.

³⁸⁴ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 33; Bayur, **a.g.e.**, s. 278.

Meclisi üyelerinden bir kısmının Kuva-yı Milliye'nin lehinde sayılabilecek değerlendirmelerde buldukları da dikkati çekmektedir.

Bu dönemde sarayın göze çarpan uygulamalarından biri, Nisan ayı içerisinde önce Anadolu'ya, sonra da Trakya'ya hanedana mensup şehzadelerin başkanlığında gönderilen Nasihat Heyetleri aracılığıyla tabandan bir destek bulmaya çalışmasıdır. Gittikleri yerlerde halka padişahın beyannamesini okuyan, padişahın “selâm-ı şahanesini” ileten Nasihat Heyetleri sayesinde saray, taşradaki siyaset sahnesinde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf'tan başka “ben de varım” demiştir.³⁸⁵

Aynı zamanda bu teşebbüsle Osmanlı padişah ve hanedanının, Meşrutiyet'in ilanıyla kırılan nüfuzu artırılabilecek, Meşrutiyet döneminin ve özellikle I. Dünya Savaşı'nın sorumluluğunu taşıyan eski hükümet halk nazarında kötülenecektir. Daha öncesinde de değinildiği üzere saray ve hükümet, Nasihat Heyetleri'ni göndermekle Anadolu'da gün geçtikçe etkinlik kazanan Müdâfaa-i Hukuk zihniyetinin de hızını kesebileceğini düşünmüştür.³⁸⁶

Mütareke döneminde yaşanan en önemli olaylardan biri, hiç kuşku yok ki İzmir'in işgalidir. Bu olay üzerine işgali protesto etmek için Anadolu'nun dört bir tarafından İstanbul'a protesto telgrafları çekilmiş ve mitingler düzenlenmiştir. Hatta İzmir'in işgalini protesto için yapılan 23 Mayıs'taki Sultanahmet mitinginden sonra mitingde ortaya çıkan millî his ve istekleri padişaha sunmak üzere Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın aracılığıyla mitingi düzenleyen üç kişiden oluşturulan bir heyet, padişah tarafından kabul edilmiştir. Padişah, bu heyete “Ağzımızı açalım, bağıralım, sesimizi yükseltelim, hakkımızı isteyelim, fakat elimizi kaldırmayalım.” uyarısında bulunarak, aşırıya kaçılmamasını tavsiye etmiştir.³⁸⁷ Bunun dışında padişah, İzmir'in işgali sonrasında bir Saltanat Şurası'nın (26 Mayıs 1919) toplanmasına karar vererek, parlamentosuz bir ortamda ortaya çıkan acı olayların

---

³⁸⁵ Celâl Bayar, **Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 6, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997, s. 25-26; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 251; Mevlüt Çelebi, “İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasîhası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 18, Temmuz 1990, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012. Padişahın beyannamesi için ayrıca bkz.: “Heyet-i Nasîha'nın Beyannamesi”, **İkdam**, 22 Nisan 1335/1919, s. 2.

³⁸⁶ Bayar, **a.g.e.**, Cilt 6, s. 24; Çelebi, **a.g.e.**, s. 10.

³⁸⁷ “Beyanat-ı Şahane”, **İkdam**, 25 Mayıs 1335/1919, s. 1.

etkisini ve sorumluluğunu hafifletmeyi ve kendi durumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır.³⁸⁸

İttihatçıların sert bir muhalifi olan padişah, İttihatçı saydığı Müdâfaa-i Hukukçuların da karşısına çıkmıştır.³⁸⁹ Nitekim Anadolu'daki hareketin güç kazanması üzerine Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledilmiş ve askerlikten istifa etmiş olan Mustafa Kemal Bey, padişah iradesiyle askerlik mesleğinden çıkarılmış ve sahip olduğu nişanlar geri alınarak, fahrî yaverlik unvanı 9 Ağustos'ta kaldırılmıştır.³⁹⁰

Anadolu'da durumun hükümetin aleyhine seyretmesi üzerine padişah duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki Sivas Kongresi'ne karşı düzenlenen Ali Galip - Muhittin Paşa hareketleri başarısızlığa uğramış, İngiltere askerî bir müdahalede bulunmak istememiş ve millî hareketi ortadan kaldırmak için asker gönderilmesini de kabul etmemiştir. Bu durumda sarayın önünde tek bir seçenek vardır. O da Robeck'in önerdiği üzere Mustafa Kemal Paşa'yla uzlaşmaya çalışmaktır. Mustafa Kemal hareketi, aynı zamanda padişaha bağlılığını da ilan ettiği için padişahın bir hakem gibi Harekât-ı Milliyeciler ile hükümetin arasına girip tarafları uzlaştırması gerekmektedir. Bunun için de padişah, beyanname yayımlamak suretiyle müdahalesini göstermiş ve 20 Eylül 1919 tarihli bir beyanname yayımlamıştır.³⁹¹

Padişah söz konusu bu beyannamede, o günlerde Anadolu'da görülen durum ve hareketlerin ayrıntılarının, o yerlerden gelen telgraflarla öğrenildiğinin altını çizmiştir. Böylece Heyet-i Temsiliye'nin kendine dayanak yaptığı padişahın Anadolu'dan gönderilen telgrafları almadığı iddiâsı ilk ağızdan çürütülmüş oluyordu.³⁹²

---

³⁸⁸ Kemal Yakut, "Mütareke Döneminde Yapılan Saltanat Şuraları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 21, Sayı: 61, Mart 2005, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 17 Eylül 2010.

³⁸⁹ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 33-34.

³⁹⁰ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 56; "Mustafa Kemal Paşa", **Akşam**, 12 Ağustos 1335/1919, s. 2; "Mustafa Kemal Paşa", **Türkçe İstanbul**, 12 Ağustos 1335/1919, s. 1; "Mustafa Kemal Paşa", **Sabah**, 13 Ağustos 1335/1919, s. 3; "Mustafa Kemal Bey", **Tarik**, 13 Ağustos 1335/1919, s. 1. Mustafa Kemal Paşa'nın "harekât-ı gayr-i meşrûasına" katılan eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'in de rütbe ve nişanlarının kaldırılmasının kararlaştırıldığı haberi için bkz.: "Rauf Bey Rütbesinden Tecrit Edilecek", **Alemdar**, 14 Ağustos 1335/1919, s. 1.

³⁹¹ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 580.

³⁹² Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 119; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 581; Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 257. Padişahın beyannamesi için ayrıca bkz.: "Beyanat-ı Mülûk-âne", **Akşam**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Beyanname-i Hümayun", **Alemdar**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Beyanname-i Hümayun", **İkdam**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Beyanname-i Hümayun", **Peyam**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Anadolu Ahvâli Hakkındaki Beyanname-i Hümayun", **Tasvir-i Efkâr**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Padişahımızın Beyannameleri", **Tarik**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1;

Beyannameye göre esef verici durumun kaynağında, İzmir'in işgali ile onu takip eden kötü olaylar ve Doğu Anadolu vilayetlerinin yazgısı hakkındaki söylentilerin, halkın düşüncesinde oluşturduğu etkiler yatmaktadır. Bu olaylar ve söylentiler sonucunda ortaya çıkan etki oldukça derin olduğu gibi devlet ile milletin hukukunu korumak için çalışmak da herkes için doğal bir sonuçtu. Ancak yaşanan o önemli anda, hükümet ve millete düşen görev ise makul siyasal teşebbüsler ve genel görüş birliğiyle hukuku korumaya çalışmaktan ibaretti.³⁹³

Beyanname, hükümetin takip ettiği siyaset sonucunda İzmir facialarının Avrupa'daki medenî devlet ve milletlerin ilgisini çektiği belirtilmiştir. Doğu Anadolu vilayetlerine ilişkin söylentilere karşı da hükümetin her türlü teşebbüste bulunduğu altı çizilmiş, millî birliği bozacak hiçbir karar ve teklifin olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle memleket içinde asayiş ve güveni bozacak, hükümetin otoritesine zarar verecek her türlü hareket ile millet bireyleri arasında ayrılık ve kavga doğuracak her türlü teşebbüsün, devletin yaşamsal menfaatleriyle bağdaştırılamayacağı açıklanmıştır.³⁹⁴

Bazı kişiler tarafından halk ile hükümet arasında muhalefet olduğunun öne sürülmesinin memleketin yüce menfaatine zarar verdiği belirtilmiştir. Bu durumun, kanuni koşullar içinde bir an önce yapılması istenilen seçimleri erteleyerek, barışın yaklaşmakta olduğu bir sırada varlığı gerekli olan Mebusan Meclisi'nin toplanmasını geciktirmesi nedeniyle hükümet için zorlukları arttıracığı vurgulanmıştır. Bu nedenle milletin sakin olması ve hükümetin emirlerine uyulması istenmektedir. Memleketin asayişini ve düzenini bozacak hareketlerden sakınılması suretiyle yaklaşan barış görüşmelerine çağrılacak olan Osmanlı murahhaslarının milletinle "hem-âheng" olarak konferansta bulunabilecekleri belirtilmiştir. Hükümetin her türlü dâhilî güçlüklerden korunarak kuvvetlendirilmesi ve memleketin her tarafında kanunların hükümlerine harfiyen uyularak her sınıftan tebaanın haklarının korunması, başlıca emel olarak belirtilmiş ve hükümetin de buna rehberlik edecek hareketlerde bulunacağı kanısı ifade edilmiştir.³⁹⁵

Böylece söz konusu bu beyannameyle padişah, hükümeti desteklediğini duyurmuştur. Bunun dışında beyannamenin, İstanbul'da yer yer dayanışma

---

"Beyanname-i Hümayun", **Türk Dünyası**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1; "Beyanname-i Hümayun", **Türkçe İstanbul**, 21 Eylül 1335/1919, s. 1.

³⁹³ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 119; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 581; Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 257-258.

³⁹⁴ Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 258; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 581.

³⁹⁵ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 581; Turan, **a.g.e.**, Birinci Kitap, s. 258.

gösterilerine de sahne olduğu görülmektedir. Nitekim Anadolu’da dört yüzü aşan şubesi olduğunu iddiâ eden Hürriyet ve İtilaf Partisi, üç bin kusur subay adına Askerî Nîgehban Cemiyeti, kırk sekiz şubesi bulunan Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Mütেকaidîn-i Askeriye Cemiyeti ve Cemiyet-i Müderrisin ile ayrıca Mağdurin-i Siyasiye Cemiyeti’nin; padişahın beyannamesini destekleyen, Kuva-yı Milliye’yi kötöleyen dilekçelerinin sadrazama sunulduğu basına yansımıştır.³⁹⁶ Bir yandan da Trabzon ve Edirne gibi vilayetlerden padişahı ve hükümeti destekleyen telgraflar gönderilmiştir.³⁹⁷

Bu arada Anadolu hareketi karşısında başarısız olan III. Damat Ferit Paşa hükümetinin, 30 Eylül’de istifası üzerine Ali Rıza Paşa’nın 2 Ekim’de yeni hükümeti kurmasıyla hükümetle Kuva-yı Milliye ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Nitekim bu dönemde Kuva-yı Milliye ile ilgili haberlere ve yazılara basında rastlamak mümkündür.

Öyle ki Akşam ve Türk Dünyası gazeteleri, Veliâht Abdülmecit Efendi’nin Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında meydana gelen ayrışmalardan son derece rahatsız olduğunu kaydetmiştir. Hatta veliahdın, millet arasında birliği sağlamak ve memleketi kurtarmak için ayrıntılı bazı görüşler ortaya koyduğunu belirtmişlerdir. Yine bu iki gazete, o zaman yayımlanmasına imkân olmayan bu görüşleri özet olarak gazete sütunlarına taşımıştır.³⁹⁸

Abdülmecit Efendi’nin görüşleri şu şekildedir: Durum tetkik ve tahlil edilince Anadolu harekâtı, özellikle böylesine buhranlı bir zamanda iş başına gelen mevcut hükümetin kabiliyetsizliğinden ileri gelmektedir. Bunun nedeninde, Mütareke’den itibaren saltanat merkezinde ve vilayetlerde herkesi tatmin ve temin edecek fennî ve salim bir idarenin kurulamamış olması yatmaktadır. İzmir ve Edirne vilayetleriyle Doğu vilayetleri gibi her an tehdiye maruz kalan vatan parçasında, halkı tatmin edecek ve hedefe ulaştıracak tedbirlerin alınmasına çalışılmamıştır. Ayrıca halkın millî haklarını korumak için yaptıkları vatanî çalışmalar, hükümetçe

---

³⁹⁶ Akşın, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 582; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 126, 130. Dilekçeler için bkz.: “Beyanname-i Hümayun Münasebetiyle Verilen Muhtıralar”, **İkdam**, 23 Eylül 1335/1919, s. 1; “Beyanname-i Hümayun Münasebetiyle”, **Tasvir-i Efkâr**, 23 Eylül 1335/1919, s. 2; “Askerî Nîgehban Cemiyeti’nin Arızası”, **İleri**, 23 Eylül 1335/1919, s. 2; “Hürriyet ve İtilaf’ın Arızası”, **Alemdar**, 23 Eylül 1335/1919, s. 1; “Nîgehban Cemiyeti’nin Arızası”, **Alemdar**, 23 Eylül 1335/1919, s. 1; “Millet ve Hükümet”, **Peyam**, 24 Eylül 1335/1919, s. 1; “Millet ve Devlet”, **Peyam**, 25 Eylül 1335/1919, s. 1; “Zât-ı Hükümdarî ve Millet Yek-pare Bir Kitledir”, **Alemdar**, 25 Eylül 1335/1919, s. 1.

³⁹⁷ “Millet ve Devlet”, s. 1; “Vilâyâtta Tezâhürât”, **İkdam**, 28 Eylül 1335/1919, s. 1.

³⁹⁸ “Veliâht Hazretlerinin Fikirleri”, **Akşam**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Veliâht Hazretlerinin Fikirleri”, **Türk Dünyası**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

korunmamıştır. Özellikle de İzmir faciasından sonra halkta uyanan vatani müdâfaa etme tarzındaki asil duyguların iyi bir şekilde idare edilmesine çalışılmadığı gibi Dâhiliye Nezaretince bunların “yağmagerlik, çetecilik” gibi kötü emeller isnadıyla lekelenilmesi bütün kalplerin kırılmasına neden olmuştur. Damat Ferit Paşa'nın, Doğu vilayetlerinde geniş bir Ermenistan muhtariyeti kurulması yönündeki açıklamaları dahi o yörede büyük bir üzüntü yaratmış ve memleketlerinin başkalarına terk olunacağı zihniyetini uyandırmıştır. Hal böyle olunca halk, hükümetten ümidini keserek, kurtuluş çarelerini aramaya yönelmiştir.³⁹⁹

Bunun dışında Abdülmecit Efendi, kendi görüşü olarak, kurtuluş çarelerini maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre; padişah hiçbir partiye eğilim göstermeyip tarafsız kalmalı ve çeşitli fikir akımlarıyla umumi hareketleri uzlaştırmalıdır. Bu önemli devrede, millet iradesinden uzak kalınmayacağından ve özellikle bütün sorumluluğu üzerine almak akla uymayacak derecede tehlikeli olduğundan derhal seçimlere başlanmalıdır. Parti düşmanlıklarını tamamen ortadan kaldırarak, milletin güvenini kazanmış tecrübeli ve işleri bilen devlet adamlarından oluşturulan bir merkez hükümeti kurulmalıdır. Son olarak da genel af çıkarılmalıdır.⁴⁰⁰

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın hükümetini kurmasıyla birlikte hükümetle Kuva-yı Milliye arasında telgraflaşma suretiyle yazışmaların yoğunluk kazandığı ve ilişkilerde normal bir sürece girildiği görülmektedir. Hatta ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından padişaha da bir telgraf çekilmiştir. 7 Ekim 1919 tarihli bu telgrafta, Damat Ferit Paşa hükümetinin düşürülüp yerine millî istekler doğrultusunda çalışacak bir hükümetin getirilmesinin milletin saltanata olan bağlılığını doğruladığı vurgulanmış ve millet adına padişaha teşekkür edilmiştir. Bunun üzerine padişah adına sadrazam, Heyet-i Temsiliye'ye 8 Ekim 1919 tarihli cevabî bir telgraf çekerek, padişaha bildirilen bağlılık hislerinden dolayı padişahın memnun olduğunu ve devlet ile milletin yakın bir zamanda selâmet ve saadete kavuşabilmeleri için dua ettiğini bildirmiştir.⁴⁰¹

---

³⁹⁹ “Veliht Hazretlerinin Fikirleri”, s. 1.

⁴⁰⁰ A.y. Celâl Bayar, Veliht Abdülmecit Efendi'nin sıraladığı bu maddelere şunu da ilave etmektedir: Anadolu'da kurulmuş olan cemiyetlerin görüşleri incelenip umumi menfaate elverişli ve faydalı olanlar kabul edilmeli ve yerine getirilmelidir. Bkz.: Celâl Bayar, **Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş**, Cilt 7, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997, s. 30.

⁴⁰¹ “Kat'î Mukarrerât İttihaz Edilmiştir”, s. 1; “Memnuniyet-i Padişahî-Heyet-i Temsiliye'nin Teklifâtı”, s. 1; “Hakan Hazretlerine Ta'zîmât”, **Türk Dünyası**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Zât-ı Hazret-i Padişahîye”, **Vakit**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. İleri gazetesinde, padişah adına sadrazamın Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgraf 9 Ekim 1919 tarihlidir. Tarık ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde ise tarih belirtilmemiştir. Bkz.: “Cevab-ı Sadaret-penâhi”, **İleri**, 9 Teşrin-i evvel

Görüldüğü üzere Heyet-i Temsiliye ile hükümet arasındaki ilişkiler sıcak bir döneme girmesine karşın saray için aynı şey söz konusu değildir. Öyle ki geleneğe göre saray başkâtibinin telgrafa cevap vermesi gerekirken, telgraf sadrazam tarafından cevaplanmıştır. Böylece Vahdettin, eniştesi Damat Ferit Paşa'yı feda etmek zorunda kaldığı için kırılganlığını bu şekilde yansıtmıştır. Böyle olduğu da ileride Damat Ferit Paşa'yı ilk fırsatta yeniden işbaşına getirmesinden anlaşılacaktır.⁴⁰²

Ali Rıza Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye ile uzlaşması konusunda görüş bildiren Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi, hükümetin Kuva-yı Milliye ile uyuştüğunu ve hükümet üstünde ya da dışında bir kuvvetin varlığını sürdürmesinin siyasî anlamda mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Bu nedenle bütün kuvvetlerin tamamıyla hükümetin emrine uymaları siyasî bir prensip olarak öne çıkmaktaydı. Bunun dışında Haydarizade İbrahim Efendi, hükümetin her türlü kanun dışı harekâtı şiddetle önlemeye karar verdiğini ifade etmiştir. Genel durumun da daha iyiye doğru gittiği yönünde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁴⁰³

Seçimlerin sonuçlanmasından sonra 12 Ocak 1920'de açılan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılış toplantısına sağlık durumunu öne süren padişah katılamamıştır. Bunun üzerine tören, Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın huzurunda gerçekleştirilmiştir. Padişahın açılış nutku da onun adına Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa tarafından okunmuştur.⁴⁰⁴ Padişah açılış nutkunda, memleket sınırları içinde buldukları halde seçim yapamayan yerlerden mebus gönderilememiş olmasından üzüntü duyduğunu açıklamıştır. Balkan Savaşı'ndan henüz çıkıldığı ve uğranılan kayıpları gidermek için çalışmak gerektiği bir sırada ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'na, memleket ve milletin menfaatleri aksine katılmayı eleştirmiştir. İtilaf Devletleri ile yapılan Mütareke'nin, tarihte örneği görülmemiş bir şekilde on dört aydan beri sürmesi ve mütareke döneminde memleketin bazı kısımlarının işgal olunması memlekette normal duruma dönülmesini engellemiştir. Yunanlıların, memleketin ayrılmaz bir parçası olan İzmir'e saldırmaları ise güçlükleri ve galeyana bir kat daha

---

1335/1919, s. 1; "Teşkilât-ı Milliye'nin Sevgili Padişahımıza Teşekkürü ve Millete Beyanatı", s. 1; "İtilaf Husule Geldi!", s. 1.

⁴⁰² Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 23.

⁴⁰³ "Şeyhülislam Efendi'nin Beyanatı", **Yenigün**, 4 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 3.

⁴⁰⁴ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 53.

arttırmış ve orada halka yapılan zulüm ve baskılar kalplerdeki üzüntüyü şiddetlendirmiştir.⁴⁰⁵

Bir milletin savaşta yenilmesi, onun siyasî varlık hakkını bozamayacağı için devletin hak ve menfaatlerinin korunmasında, yasama ve yürütmenin birlikte çalışması, hükümetin de her türlü makul siyasî teşebbüslerde bulunmaya devam etmesi ve bütün milletin kutsal hayat haklarının korunmasında “yek-dil ve yek-vücut” olması gerekmektedir. Böylece devletin bütünlüğünü ve Osmanlı milletinin şeref ve haysiyetini sağlayacak bir barış elde edilebilecek ve işgal altındaki vilayetler kurtulacaktır. Bu nedenle her türlü ayrılık ve uyuşmazlıktan kaçınılarak bütün millî emellerin “felâh-ı vatan” noktasında birleşmesi gerekmektedir.⁴⁰⁶

Bunun dışında padişah açış nutkunda, hükümetin çalışmalarının vatan ve milletin kurtarılmasını sağlamaya yönelik olduğuna değinmiştir. Mebuslardan da memleketin yüksek menfaatlerini her şeyin üstünde tutarak, hükümet sorumluluğunu üstlenenlere karşı gerçek birer yardımcı ve denetici olmalarını tavsiye etmiş ve kesinlikle herhangi bir üzüntüye ve karamsarlığa kapılmadan üzerlerine düşen zor görevlerin yerine getirilmesinde Allah’ın yardımına kavuşmalarını dileyerek, Meclis-i Umumi’yi açmıştır.⁴⁰⁷

Padişahın atadığı üyelerden oluşan Ayan Meclisi’nde padişahın Meclis’i açış nutkuna verilecek cevabın 18 Şubat’ta görüşüldüğü görülmektedir. Hatta görüşmeler sırasında hararetle bir münakaşa yaşanmıştır. Eski Dâhiliye Nazırı ve halen Ayan üyesi olan Âdil Bey, Harekât-ı Milliye aleyhinde konuşarak memleket içinde iki hükümetin olamayacağını belirtip şu soruları sormuştur:

“Anadolu’daki kuvvet nedir? Kendisine ne paye veriyor? Milletın hangi vekâletine haizdir?”⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁵ **A.y.** Padişah’ın Meclisi açış nutku için ayrıca bkz.: “Dün Meclis-i Millî Zât- Hazret-i Padişahiye Vekaleten Taraf-ı Sâmi-i Sadaret-penâhîden Açıldı”, **Alemdar**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; “Meclis-i Millî’nin Dördüncü Devre-i İntihabiyesinin Birinci İctimâ’-ı Güşâdı Münasebetiyle İrâd Buyrulan Nutk-ı Hümayun”, **İkdam**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; “Nutm-ı İftitâhî-i Hümayun”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; “Nutm-ı İftitâhî Sureti”, **Vakit**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; “Meclis-i Millî Dün Merasim-i Mahsusâ İle Güşâd Edildi”, **Yenigün**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁴⁰⁶ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 53-54.

⁴⁰⁷ **A.g.e.**, s. 54.

⁴⁰⁸ “Yârân Ne Diyor?”, **İleri**, 19 Şubat 1336/1920, s. 1. Ayan Meclisi’ndeki söz konusu bu toplantı için ayrıca bkz.: “Meclis-i Ayan’ın Dünkü İctimâ’ı”, **Alemdar**, 19 Şubat 1336/1920, s. 1; “Meclis-i Ayan’da Gürültülü Bir Celse”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Şubat 1336/1920, s. 1.

Yine başka bir Ayan üyesi olan Seyyid Bey de buna cevap vererek, “Hükümet birdir ve buradadır.” demiştir. Âdil Bey’in, Harekât-ı Milliye aleyhindeki konuşmalarına devam etmesi üzerine Çürüksulu Mahmut Paşa ve diğer bazı üyeler, “Bu sözlerle memleketin selâmet ve istikbâli tehdit ediliyor, Reis Paşa hazretleri bunu men’ ediniz.” demişlerdir. Bu sırada Topçu Ferik Rıza Paşa, “Teessüf olunur ki bu adam Dâhiliye Nezareti’nde de bulunmuş.” diye söyleyerek Âdil Bey’e hitap etmiştir. Münakaşaya Rıza Tevfik Bey de katılmış ve “Söyleyeceğiz, burada olmazsa Dörtüol ağzında söyleyeceğiz.” açıklamasında bulunmuştur. Oturuma ara verildikten sonra Rıza Tevfik Bey tekrar konuyu Kuva-yı Milliye’ye getirerek, “Biz, öyle şey tanımıyoruz, onları iki paraya almayacağız; söylediklerimiz birer birer çıkıyor.”⁴⁰⁹ diye konuşmuştur.

Vakit gazetesinde de Ayan Meclisi’ndeki bu tartışma gazete sütunlarına yansımıştır. Hatta Âdil Bey’in şu şekilde bağırıldığı ileri sürülmüştür:

“... Kuva-yı Milliye ne demek oluyor? Biz onu tanımıyoruz.”⁴¹⁰

Bunun üzerine Rıza Tevfik Bey’in de “Metelik vermeyiz!” diyerek onu desteklediği görülmüştür.⁴¹¹

Âdil Bey’in bu sözü üzerine Karesi Mebusu Hacim Muhittin Bey, Âdil Bey’e cevap niteliğindeki bir mektubu Vakit gazetesine göndermiştir. Söz konusu bu mektupta Hacim Muhittin Bey, Âdil Bey’in sarf ettiği o sözlere oldukça şaşırıldığını ve aynı zamanda da üzülüğünü kaleme almıştır. Hacim Muhittin Bey, bu hislerini geçmişteki birkaç olayla örneklendirerek açıklamıştır. Nitekim Damat Ferit Paşa hükümetinin son günlerinde Balıkesir’e gönderilen iki resmî memurla gerçekleştirdiği sözlü tebligatta Âdil Bey, Kuva-yı Milliye’yi bir kurtarıcı olarak gördüğünü bildirmiştir. Hatta o bölgedeki Kuva-yı Milliye önderleriyle temasta bulunmak Âdil Bey için bir şeref olarak nitelendirilmiştir. Daha sonra Balıkesir ve havalisi Heyet-i Merkeziyesi’nin gönderdiği iki murahhas için olağanüstü bir tören yapılmış ve murahhaslar hükümet adına Emperyal Oteli’nde misafir edilmişlerdir. Âdil Bey onlarla gerçekleştirdiği temaslarda, bu memleketin geleceğini ancak Kuva-yı Milliye’nin vatan için yaptığı savaşların kurtarabileceğine olan inancını açıkça

⁴⁰⁹ “Yârân Ne Diyor?”, s. 1.

⁴¹⁰ “Meclis-i Ayan’da Gürültülü Bir Celse”, **Vakit**, 19 Şubat 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 383.

⁴¹¹ “Meclis-i Ayan’da Gürültülü Bir Celse”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 383.

söylemiştir. Bu nedenle Hacim Muhittin Bey, Âdil Bey'in önceki ve Ayan Meclisi toplantısındaki ifadelerini yan yana getirince kendisinin de hayretler içerisinde kalacağını düşünmektedir.⁴¹²

İtilaf kuvvetlerince İstanbul'un resmen işgalinden sonra sürekle avına giren İngilizler, mebus (Hüseyin Rauf Bey (Orbay), Mustafa Vasıf Bey (Kara Vasıf), Mehmet Şeref Bey (Aykut) vb. gibi) ve asker-sivil aydınları (eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa, eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Dr. Mehmet Esat Paşa (Işık) vb. gibi) tutuklayarak Malta'ya sürmüşlerdir.⁴¹³ Bunun üzerine Mebusan Meclisi 18 Mart'ta "müzakerat-ı umumiye'yi tehir" kararını alarak, meclis genel kurul toplantılarını ertelemiştir. Bu karar, Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve başka bazı mebusların imzalarının da bulunduğu bir tahrir sonucu alınmıştır. Hatta Rıza Nur Bey basına konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Yasama Heyeti'nin görüşmelerde bulunabilme imkânının kalmadığını belirterek, "... Bir müzakere-i teşriyyenin ilk şartı ise masuniyet ve hürriyet-i kelimdir."⁴¹⁴ demiştir.

Mebusan Meclisi bu kararı, Bâb-ı Âlî ve Ayan Meclisi'ne de bildirmiştir. Ancak Ayan Meclisi'nin 20 Mart'taki toplantısında, Mebusan Meclisi'nden gelen tehir yazısı okunduktan sonra bazı üyeler sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Nitekim Vasfi Efendi, Meclis-i Umumiye'nin açılışı, tatili, feshi vb. ile ilgili kanuni hükümlerin gayet açık olduğunu belirtmiş ve mebusların buna aykırı bir karar verdiklerini söylemiştir. Hatta daha da ileriye giderek, mebusların içlerindeki bazı suçluların takibata uğramaları nedeniyle bu kararın verildiğini ileri sürmüştür.⁴¹⁵

Rıza Tefvîk Bey ise şunları söylemiştir:

"Bu Meclis açılışını diye Kuva-yı Milliye kıyâmeti kopardı, bizim bulunduğumuz kabineye birçok iftiralarından sonra nihayet bu şekilde bir Meclis-i Mebusan toplandı. Şimdi bu Meclis'in en mühim vazifesi vücududur. Binaen aleyh şu zamanda tatil-i ictimâ' etmesi doğru olamaz. Mebusan hürriyet-i efkâr yok diyor. Bu yalandır. Hürriyet-i efkâr olmasaydı bunları söylemezlerdi. İçlerinde kabahat ve mücrimleri bedâhet derecesini bulmuş bazı mücrimleri istediler ve biz onları te'dîb edemediğimiz için "beynelmîlel surette" istediler.

⁴¹² "Mühim Bir Mektup", **Vakit**, 20 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁴¹³ 18 Mart'ta tutuklanarak Benbow gemisiyle İstanbul'dan yola çıkarılan 11 kişilik bu ilk sürgün kafilesi için bkz.: Şimşir, **a.g.e.**, s. 170-175.

⁴¹⁴ "Meclis-i Mebusan'da", **İkdam**, 21 Mart 1336/1920, s. 1.

⁴¹⁵ "Meclis-i Ayan'da", **İkdam**, 21 Mart 1336/1920, s. 1.

Her halde Meclis-i Mebusan'ın kapanmasını şerâit-i muayyeneye mugayeretten dolayı protesto ederim.”⁴¹⁶

Bunun dışında Ferik Rıza Paşa, Ayan üyesi Mahmut Paşa'nın tutuklanmasına da temas etmiş ve bu tutuklamayla ilgili üzüntüsüne diğer üyelerin de katılacağına olan inancını belirtmiştir. Yine bu konuda hükümet katında gereken teşebbüste bulunulmasını öne sürmüştür. Ancak Ayan üyeleri arasında Ferik Rıza Paşa gibi düşünmeyenler de vardır. Nitekim Rıza Tefvik Bey konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“İşler bizim elimizden çıkmıştır. Dünyaya hâkim üç, dört devlet bir adam hakkında garazkârlık yapmaz. Belki Mahmut Paşa'nın Harekât-ı Milliye'ye iştirakinden şüphe edilmiştir.”⁴¹⁷

Bunun üzerine Ferik Rıza Paşa, Mahmut Paşa'nın Harekât-ı Milliye ile kesinlikle ilgisinin olmadığını ifade etmiştir.⁴¹⁸ Görüldüğü üzere Harekât-ı Milliye'yi desteklemeyen ve hatta düşman olan bazı Ayan üyeleri, her fırsatta konuyu Harekât-ı Milliye'ye getirmekten geri kalmamıştır.

Ayan Meclisi'ndeki bu görüşmelerin dışında yine Ayan üyelerinden biri olan Mustafa Sabri Efendi'nin bir yazısının basına yansıdığı görülmektedir. Mustafa Sabri Efendi bu yazısında, zamanında bir Mısır gazetesinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında yazdığı bir yazıya değinmiştir. Bu yazıda, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin altın ve kandan ibaret olan iki kırmızıyı hedeflediği vurgulanmıştır. Bir üçüncü kırmızılık olan utanmadan doğan kızılılık içerisinde cemiyeti görmenin kısmet olup olmadığı sorulmuştur. Mustafa Sabri Efendi ise söz konusu bu soruya, “Nasıl olsun ki o cemiyetin bugün Anadolu'da makam-ı saltanat ve hilafetini işgal eden Kuva-yı Milliye de hâlâ altın ile kan ile oynuyor.”⁴¹⁹ cevabını vermiştir.

---

⁴¹⁶ A.y.

⁴¹⁷ “Meclis-i Ayan'da”, **İleri**, 21 Mart 1336/1920, s. 2.

⁴¹⁸ A.y.

⁴¹⁹ Mustafa Sabri, “Hurâfâtın Hakikate”, **Alemdar**, 21 Mart 1336/1920, s. 1. Mustafa Sabri Efendi, I. Damat Ferit Paşa hükümetinde şeyhülislam olarak görev almıştır. İzmir'in işgali olayı üzerine hükümetin düşmesi nedeniyle bu makamdan ayrılıp Ayan üyeliğine tayin olunmuştur. Damat Ferit Paşa'nın ikinci hükümetinde tekrar şeyhülislam olan Mustafa Sabri Efendi, iki ay sonra bu görevinden istifa etmiştir. III. Damat Ferit Paşa hükümetinde de şeyhülislam olmuş ve bu görevinden de 30 Eylül 1919'da istifa ederek ayrılmıştır. V. Damat Ferit Paşa hükümetinde ise şeyhülislamlık görevinin yanı sıra Şura-yı Devlet Reisliği görevini de üstlenmiştir. Bu son şeyhülislamlık görevinden de 25 Eylül 1920'de istifa etmiştir. İngiliz Muhipleri Cemiyeti mensubu da olan Mustafa Sabri Efendi, Teali-i

Bunun dışında Mustafa Sabri Efendi, Kuva-yı Milliye yüzünden Yunanlıların işgal sahasını biraz daha genişlettiğini ileri sürmüştür. Sonrasında Kuva-yı Milliye'nin Yunanlıları bırakarak, kendi hükümetlerine karşı geldiğini ve hükümetin memurlarını esir etmeye başladığını vurgulamıştır. Öncesinde vatanperver olan Kuva-yı Milliye'nin bu kez dönerek, meşrutiyet aşığı olduğuna değinmiştir. Burada bir ayrıma giden Mustafa Sabri Efendi, söz konusu bu meşrutiyetin senelerden beri “İttihat ve Terakki zorbalарının”, halkın görüş ve isteklerini boğarak gerçekleştirdiği meşrutiyet olduğunu açıklamıştır. Nitekim Kuva-yı Milliye de bu meşrutiyeti aynen geri getirmiştir. Hatta Mustafa Sabri Efendi daha da ileri giderek, Anadolu’da bu defaki mebus seçiminde hâkim olan tehdit ve baskıların, başka hiçbir seçim sırasında yaşanmadığını ileri sürmüştür.⁴²⁰

Bunun yanı sıra Mustafa Sabri Efendi, Anadolu’da Kuva-yı Milliye adı altında “İttihat ve Terakki şekaveti” yeniden harekete geçtiği günden itibaren bu seçimden bir hayır gelmeyeceğine inanmaktadır. Asayiş sağlanmadıkça da seçimin yapılmamasını istemektedir. Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa ve emsali mebusların İstanbul’a gelmemelerini eleştirmektedir. Bu kişilerin Türkiye’de asıl milleti oluşturan halk kuvvetine değil askerî kuvvete dayandıklarını düşünmektedir. Bir benzerlik kurarak, İttihat ve Terakki’nin de on senedir bu subaylardan oluşan bir komiteye dayandığını belirtmiştir.⁴²¹

Bunun dışında Mustafa Sabri Efendi, İttihatçıların Türklerin İstanbul’dan çıkarılmasını ve Anadolu’da birbirleriyle uğraşıp durmalarını gizliden gizliye istediklerini ileri sürerek şu soruyu sormuştur:

“Öyle değilse nedir bu Kuva-yı Milliye kabadaylıkları! Nedir bu yedi düvele değil, yirmi yedi düvele meydan okuyan masharalıklar?...”⁴²²

Mustafa Sabri Efendi, orduyu İttihat ve Terakki Ocağı’na bağlayan ve ordu içerisinde sayıları çok olmasa bile İttihat’a mensup olan subayların bulunduğu da

---

İslam Cemiyeti’nin yöneticileri arasındandır. Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanması üzerine Mustafa Sabri Efendi, ailesiyle Yunanistan’a gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin 1 Haziran 1924 tarihli kararıyla Yüzellilikler arasına dâhil edilmiş ve ülkeye girişi yasaklanmıştır. 1938 yılında affedilmesine karşın ülkeye dönmemiştir. Bkz.: Bkz.: Ali Sarıkoyuncu, “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılabları Karşıtı Tutum ve Davranışları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 39, Kasım 1997, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

⁴²⁰ Mustafa Sabri, “Hurâfâttan Hakikate”, s. 1.

⁴²¹ A.y.

⁴²² A.y.

inanarak, onlara “Size de yazıklar olsun!” diye seslenmiştir. Ona göre muazzam bir devlet ve milleti, beş on tane “dinsiz ve vatansız çapulcuların” yoluna feda etmişlerdir. Mustafa Sabri Efendi, dünyanın bir ucundan Enver’in gelip Türkleri kurtaracağı ve Kuva-yı Milliye’nin kuvvetine saygı duyularak, İstanbul ve İzmir’in Türklerin elinde kalacağı söylentilerine oldukça sinirlenmiştir. “Miskinler!” diye seslenerek, Türkleri bu perişan hale koyanların zaten onlar olduklarını vurgulamıştır.⁴²³ Böylece tüm bu bilgiler ışığında, Kuva-yı Milliye’ye genel olarak saray ve çevresinin hiç de sıcak bakmadığını söylemek mümkündür.

IV. HÜKÜMETİN DIŞINDA YER ALAN SİYASET ADAMI VE BÜROKRATLAR İLE KUVA-YI MİLLİYE ÖNDERLERİNİN DEĞERLENDİRMELERİ

A. Kuva-yı Milliye’nin Ortaya Çıkışı, Amacı, Teşkilâtı ve Faaliyetlerine İlişkin Görüşler

1. Siyaset Adamı ve Bürokratların Görüşleri

Dönemin hükümetlerinin dışında yer alan çeşitli siyaset adamı ve bürokratları; Kuva-yı Milliye’nin ortaya çıkışı, amacı, teşkilâtı ve faaliyetlerine dair bazı beyanlarda bulunmuşlardır. İlk olarak Kuva-yı Milliye’nin ortaya çıkışı, amacı ve teşkilâtına yönelik değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa, Alemdar gazetesinin imtiyaz sahibi ve başyazarı olan Refi‘ Cevad’a yaptığı bir açıklamada “Harekât-ı Milliye, bir mevcudiyet meselesidir” diyerek, bu hareketin önemini vurgulamıştır. Buna karşılık, bu hareketin düşmanı bir şekil içermemesi ve içerisinde şahsî maksat ve eğilimlerin bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’yı tanıdığını belirttikten sonra, onu gayet anlayışlı, ince zekâlı ve ince ruhlu bir adam olarak tanımlamış ve onun askerlik hayatında da bu devlete hizmet ettiğini söylemiştir. İzzet Paşa, Rauf Bey’i mutedil bir adam olarak tanımlayarak ona olan güvenini dile getirmiştir. Yemen’e birlikte gittiklerini ve onun görevinde kusur etmediğini ifade etmiş ve ona dair diğer düşüncelerini ise ayrıca açıklayacağını belirtmiştir.⁴²⁴

Ayan Meclisi eski başkanlarından Ahmet Rıza Bey, Matin gazetesi Roma özel muhabirine, millet ve hükümetin büyük bir çoğunluğunun Mustafa Kemal

---

⁴²³ A.y.

⁴²⁴ Refi‘ Cevad, “Ahmet İzzet Paşa”, **Alemdar**, 2 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 209.

Paşa'nın hareketini onayladıklarını söylemenin gereksiz olduğunu belirterek,⁴²⁵ bu harekete yönelik desteğini ortaya koymuştur. Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'nın söylemine kendi değerlendirmesini de katarak bir açıklık getirmiştir. Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın “Haricen ekseriyete haiz olduğumuz yerlerde Türk hâkimiyetinin ibkası dâhilen de hissiyat-ı milliyeye riayetkâr bir hükümet ...” kurulması yönündeki sözlerine karşılık Ahmet Rıza Bey, artık bu durumun gerçekleştiği yönünde bir açıklama yapmıştır. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın söyleminde geçen “... intihabatın derhal icrası.” görüşüne de Ahmet Rıza Bey, olumlu bir yaklaşımda bulunarak, bu işe de başladığını ifade etmiştir. Ahmet Rıza Bey, Mütteliklerin bu akla uygun programı kabul edecekleri ümidini taşımıştır. Bunun dışında ona göre Hareket-i Milliye Arap memleketlerinin kendilerini idare etme hakkını da kabul etmişti.⁴²⁶

Yenigün gazetesine açıklamalarda bulunan Sivas mebusu Sâmih Fethi Bey ise Teşkilât ve Kuva-yı Milliye konularında susmayı tercih etmiştir. Bu konuda sadece, mebusların her bakımdan millete dayandıklarını ve millet kuvvetine inandıklarını söyleyebileceğini belirtmiştir. Kendisi ve Sivas'tan seçilen diğer arkadaşları, millî emel ve isteklerin gerçekleşmesine kadar dedikodulardan kaçınacaklardı ve yegâne hedefleri millî tam bağımsızlıktı. Bunun dışında Sâmih Fethi Bey asayiş durumuna yönelik bakışını da şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Teşkilât-ı Milliye'nin takarrür-ı tammına [tam kararlaştırılmasına] kadar asayiş mûcib-i memnuniyet bir halde değildi. Yalnız Sivas vilayetinde 17 ve 19 Nisan ve 19 Mayıs ve 5 Ağustos 35 tarihlerinde postalara taarruz vâki olmuştu. Diğer vukuatın miktarı bu taarruzât ile mukayese olunur. Fakat şimdi hiçbir şey yok gibidir. [Sansüre uğramış birkaç satır]”⁴²⁷

Buna karşın Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın, hükümet beyannamesini 9 Şubat 1920 tarihinde Meclis'te okumasından sonra bazı mebuslar beyannameyle ilgili

---

⁴²⁵ Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 206-207; M. Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken-Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına**, İkinci Kitap, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965, s. 238-239; “Kuva-yı Milliye Hakkında Ahmet Rıza Bey'in Beyanâtı”, **Yenigün**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; “Ahmet Rıza Bey'in Beyanâtı”, **İleri**, 10 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

⁴²⁶ Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 207; Gökbilgin, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 239; “Kuva-yı Milliye Hakkında Ahmet Rıza Bey'in Beyanâtı”, s. 3; “Ahmet Rıza Bey'in Beyanâtı”, s. 2.

⁴²⁷ Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 163-164; “Anadolu Ahvâlinin Hakiki Şekli”, **Yenigün**, 29 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

müzakerelerde bulunurken Harekât-ı Milliye konusuna da temas etmişlerdir. Erzurum Mebusu Necâti Bey'e göre İzmir'in işgali ve işgali takip eden zulümler üzerine istiklâlin muhtemel bir tehlike karşısında bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine müdâfaa konumuna geçilmesi, meşru bir karar ve inanç şeklinde milletin kalbinde ve millî vicdanında belirmiştir. İşte Harekât-ı Milliye de bu genel arzudan meydana gelmiş olup birtakım çetelerden ibaret değildir. Bu hareket, hakka tecavüz edilmedikçe hiçbir zaman silaha başvurmadığı için emelleri açısından takdire değerdir.⁴²⁸ Bunun dışında Necâti Bey, Kuva-yı Milliye ve İzmir'in işgaliyle ilgili olarak şu açıklamalarda da bulunmuştur:

“Kuva-yı Milliye'ye müfsit eller atfî şâyân-ı nefrîndir. Kuva-yı Milliye tarihî, millî, harsî, iktisadî, siyasî hukukumuzu müdâfaa için heyet-i ictimâiyemizin bir uzvudur. İzmir hadisesi süngüler sineye dayandıktan sonra yapılmış bir müdâfaadır.”⁴²⁹

Aynı oturumda Edirne Mebusu Şeref Bey, yaptığı konuşmada Teşkilât-ı Milliye denilen şeyin, milletin ruh ve vicdanından doğduğuna değinmiştir. Her “silahını kapanın dağa çıktığı” düşüncesinin doğru olmadığına işaret ederek, bu hareketin meşruluğunu ortaya koymuştur. Ona göre Heyet-i Temsiliye adı verilen kişilerin içinde herhangi bir şahsiyetin yükselmesine ihtimal yoktur. Bu kişilerin de beyannamelerinde Millî Meclis'in kurulmasını kendileri gibi amaç edindiklerine işaret ettikten⁴³⁰ sonra şu açıklamada bulunmuştur:

“Efendiler, ortaya meşru bir kuvvet geldikten sonra başka hiçbir kuvvete lüzum kalmaz. Birinci kuvvetimiz padişahımız, ikinci kuvvet millet, üçüncü kuvvet de hükümettir. Bu üç kuvvetten başka hiçbir kuvveti bendeniz tanımıyorum. (Alkışlar) Bu milletin on seneden beri kanını ibzâl edenler bu milletin kanununa teslim-i vücud ede idiler bu gün kahbeler gibi kaçmayacaklardı. (Bravo sedaları, alkışlar) Bugün Yunanîler katiyen İzmir'de

---

⁴²⁸ “Hükümet, Mebusan Muvâcehesinde”, **Tasvir-i Efkâr**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1; “Hükümet Dün Programını Okudu”, s. 1; “Hükümete 104 Reyle Beyan-ı İtimat Edildi”, s. 2; “Meclis Yüz Dört Rey İle Hükümete Beyan-ı İtimat Eyledi”, **Alemdar**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1. Yenigün gazetesinde Erzurum Mebusu Necâti Bey'in konuşması yer yer sansüre uğramıştır. Bkz.: “Programın Münakaşası - Netice-i Ârânın Tayini”, **Yenigün**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁴²⁹ “Hükümet, Mebusan Muvâcehesinde”, s. 1; “Hükümet Dün Programını Okudu”, s. 1.

⁴³⁰ “Hükümet, Mebusan Muvâcehesinde”, s. 1; “Hükümet Dün Programını Okudu”, s. 2; “Programın Münakaşası - Netice-i Ârânın Tayini”, s. 2; “Meclis Yüz Dört Rey İle Hükümete Beyan-ı İtimat Eyledi”, s. 1.

tutunamayacaklardır. Çünkü bir Demirci Efe'nin vicdanından kopan seda, üç yüz milyon İslam'ın vicdanından kopan sedadır. (Alkışlar)⁴³¹

Bunun dışında Kuva-yı Milliye hakkında görüş bildiren siyasetçilerden bir diğeri de Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ileri gelenlerinden biridir. Gazetede ismi açıklanmayan bu kişi, Bosphore gazetesine bir açıklamada bulunmuş ve Hareket-i Milliye'nin mahiyeti ve amacı hakkında açık bir fikre sahip olabilmek için o hareketi idare edenlerin geçmişlerini, toplumsal koşullarını, zihinsel ve ruhsal durumlarını incelemenin yeterli olacağını öne sürmüştür. Ona göre bu hareketin başında halka istibdadı ve ihtikârıyla zulüm etmiş olan adamlar, tehcir ve taktil işlerinde başlıca rol üstlenmiş olan kişiler, memlekette askerî zorbalık fikrinin yaşamasını isteyen eski askerler bulunmaktadır.⁴³²

İstanbul basımına Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine yönelik açıklamalar da yansımıştır. Nitekim devrin siyaset adamlarından ve eski sadrazamlardan Tevfik Paşa, Anadolu'daki asayiş meselesine dair Tarik gazetesi başyazarı Muslihiddin Âdil Bey'e şöyle demiştir:

“Dâhilden gelen haberler şimdi pekiyidir. Her tarafta sükûn vardır. [Sansürlü paragraf]. Şimdi sükût hükümandır.”⁴³³

Bunun yanı sıra Tevfik Paşa içeride herhangi bir ihtilâl ve isyanın olmadığını da dile getirmiştir.⁴³⁴

Tevfik Paşa'nın bu görüşüne karşın eski Malatya Mutasarrıfı Bedirhanzade Halil Rami Bey ise Harekât-ı Milliye hakkındaki görüşlerini açıkladığı bir mülakatında, öncelikle vatanın bir karış toprağı için bile büyük fedakârlıklar yapılmasını çok erdemli ve kutsal bir görev olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak Harekât-ı Milliye bayrağı altında, temiz ve namuslu halkın yine acılara sürüklenmesi endişesi de kendisinde hâkimdir. Çünkü Anadolu'daki her yer harap halde olduğu gibi halk da sefalet içerisinde. Bu haldeki halkın yine kan dökmeğe mahkûm

---

⁴³¹ “Hükümet, Mebusan Muvâcehesinde”, s. 1. Yenigün ve Alemdar gazetelerinde Edirne Mebusu Şeref Bey'in konuşmasının son satırları sansüre uğramıştır. Bkz.: “Programın Münakaşası - Netice-i Ârânın Tayini”, **Yenigün**, 10 Şubat 1336/1920, s. 2; “Meclis Yüz Dört Rey İle Hükümete Beyan-ı İtimat Eyledi”, s. 1.

⁴³² “Vaziyet-i Hazıra ve Hürriyet ve İtilaf”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Mart 1336/1920, s. 2.

⁴³³ “Pek Mühim Bir Mülakat”, **Tarik**, 4 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁴³⁴ **A.y.**

edilmesi hiçbir zaman bir iyilik belirtisi olamazdı. Yine Anadolu'da hükümet kuvvetinin bir takım meşru ve sorumlu olmayan ellere geçmiş olması nedeniyle burada anarşi de hüküm sürmekteydi.⁴³⁵

Bedirhanzade Halil Rami Bey, Harekât-ı Milliye'ye itaat etmeyen memurlara karşı nasıl davranıldığı sorusuna ise "İşte beni en çok müteessir eden noktalardan biri" şeklinde karşılık vermiştir. Kendisine göre bu harekete itaat etmeyen memurlar öldürülüyor, sürgün ve hapsediliyor, dövülüyor ve malları yağma ediliyordu.⁴³⁶

Sözü edilen bu açıklamaların dışında Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri dönemin hükümetleriyle olan ilişkileri çerçevesinde de değerlendirilmiştir. Bu çerçevede eski Posta ve Telgraf Müdürlerinden Refik Halid Bey ile eski Dâhiliye Nazırlarından Ali Kemal Bey, Damat Ferit Paşa hükümetleri dönemindeki görevleri sırasında yaşanan olaylara ilişkin açıklamalarda bulunmuşlardır. Açıklamaları sırasında konuyu Kuva-yı Milliye'ye de getirmişlerdir. Refik Halid Bey, kendi döneminde haberleşmenin geciktirilmesini, hem Harekât-ı Milliye'ye hem de Dâhiliye Nezaretince alınan karara bağlamıştır. Buna karşılık padişaha gelen bazı telgrafların alıkonulup konulmadığına yönelik bir açıklama getirmemiştir. Ona göre Milletlerarası Telgraf İttihat-ı Nizamnamesinin sekizinci maddesi, genel asayiş ve emniyeti bozacak nitelikteki telgraflara dikkat edilmesini gerektirdiği için hükümet Harekât-ı Milliye'ye çekilen telgrafları kontrol etmiştir.⁴³⁷

Ali Kemal Bey de Corriere della Sera gazetesinin İstanbul muhabirine yaptığı bir açıklamada, İzmir'e asker çıktığı zaman kendisinin Dâhiliye Nazırı olduğunu hatırlatmıştır. Kendisi o sırada arkadaşlarına iki yoldan birini kabul etmelerini rica etmiştir. Bu yollardan ilki, memleketi müdâfaa etmek için karşı tarafla savaşmaktır. İkinci yol ise her türlü şiddet dolu hareketten sakınarak siyasî girişimlerde bulunmaktır. Ali Kemal Bey, askerî açıdan eksiklikler olduğu için kendisinin ikinci yolu tercih ettiğini söylemiştir. Ancak bu konuda samimi hiçbir kararın alınmadığına işaret ederek, şu açıklamada bulunmuştur:

"Bir taraftan çeteler teşkiline müsaade edildiği gibi diğer taraftan da bunların hareketi ile her türlü merbutiyet-i resmiyenin vücudu inkâr edildi. ... Çeteler Garbî

---

⁴³⁵ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 128; "Malatya Mutasarrıfı İle Mülakat", **Alemdar**, 1 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

⁴³⁶ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 128-129.

⁴³⁷ "Posta ve Telgrafta Sansür Meselesi", **Vakit**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Anadolu'daki Yunan asâkiri için serbestî-i hareket talep etmek fırsatını Venizelos'a bahsettiler.”⁴³⁸

Eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasında sağlanan uzlaşmadan sonra yaptığı açıklamada, yürütme işleriyle ilgili görevin artık hükümete bırakıldığını dile getirmiştir. Bu nedenle bu kuvvetler Mebusan Meclisi'nin açılışına kadar millî bir kuvvet olarak kalabilirlerdi.⁴³⁹ Ahmet İzzet Paşa, Journal D'Orient gazetesine de bir açıklamada bulunarak, Anadolu'daki Hareket-i Milliye hakkında kişisel hiçbir bilgiye sahip olmadığından kendisinin bu konudaki bilgisinin gazetelerin yazdıklarıyla sınırlı olduğuna değinmiştir.⁴⁴⁰ Aynı gazeteye yaptığı başka bir açıklamasında ise Kuva-yı Milliye hakkında herhangi bir şey söyleyemeyeceğini ve bu kuvvetlerle hiçbir bağlantısının bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁴¹

Bunun dışında Ahmet İzzet Paşa, Ermenilerin öldürüldüğüne dair söylentiler konusunda da görüş bildirmiştir. Bu konunun açıklığa kavuşabilmesi için milletlerarası tarafsız bir Tahkik Heyeti'nin, olayın yaşandığı yere giderek gereken incelemelerde bulunması gerektiğine işaret etmiştir. Hatta Ahmet İzzet Paşa, bu açıklamayı yaparken yanında bulunan eski Hariciye Nazırlarından Nabi Bey de aynı görüşte olduğunu söylemiş ve “... Eğer tahkikat, hadisatın Teşkilât-ı Milliye veya başka bir teşkilât tarafından icra edildiğini meydana çıkaracak olursa hükümet-i Osmaniye mücrimleri cezalandırmaktan ve buna karşı Meclis-i Mebusan ve Ayan kürsülerinden alenen beyan-ı teessüf etmekten çekinmeyecektir.”⁴⁴² açıklamasında bulunmuştur.

Ali Rıza Paşa hükümeti çevresinde nüfuz sahibi olan ancak ismi verilmeyen mebuslardan biri, hükümetin Kuva-yı Milliye ile ilişkisi hakkında Bosphore gazetesine bir açıklamada bulunmuştur. Hükümetin özellikle iç meseleler dolayısıyla oldukça zor bir durumda olduğuna değinen mebus, buna gerekçe olarak hükümetle Teşkilât-ı Milliye'nin ilişkilerindeki değişikliği göstermektedir. Çünkü Mebusan Meclisi, Hareket-i Milliye önderlerinin nüfuzu altındadır. Mebusların büyük bir çoğunluğunun da Hareket-i Milliye'ye taraftar oldukları herkesçe bilinmektedir. Bu

⁴³⁸ “Bir Vesika-i İhanet”, **Vakit**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴³⁹ “Bugünün Tedkike Şâyân Meseleleri”, **Alemdar**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁴⁰ “Harekât-ı Milliye Hakkında Mütâlaât”, **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁴⁴¹ “Müşir İzzet Paşa'nın Beyanâtı”, **İkdam**, 6 Mart 1336/1920, s. 1; “İzzet Paşa'nın Beyanâtı”, **Yeniğün**, 6 Mart 1336/1920, s. 1; “İzzet Paşa Ne Diyor”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Mart 1336/1920, s. 1.

⁴⁴² “İzzet Paşa'nın Beyanâtı”, s. 1.

yüzden hükümetle bu hareketin önderleri arasındaki ilişkiler başlangıçta olduğu kadar iyi değildir.⁴⁴³

Yine mebusa göre Ali Rıza Paşa hükümetini, Hareket-i Milliye önderleri “ehven-i şerr” olarak gördükleri gibi onlara göre bu hükümet ara bir hükümet de niteliğindedir. Bu yüzden de bu hükümetin yerini kendi davalarına sadık başka bir hükümete bırakacağını düşünmektedirler. Mebusa göre hükümetin verdiği ıslahat-ı adliye layihası Hareket-i Milliye önderlerinin sabırsızlıkla bekledikleri hükümet değişikliği için bir fırsat ya da bahane teşkil etmekteydi. Çünkü bu projede yabancı adliye müfettişlerinin çağrılmasından bahsedildiği için Hareket-i Milliye önderleri bunu memleket işlerine bir yabancı müdahalesi olarak algılıyorlardı.⁴⁴⁴

Mebus, Harbiye Nazırı ile Erkân-ı Harbiye Reisi'nin istifalarıyla ilgili olarak da kısa bir açıklamada bulunmuştur. Bu iki kişi, Hareket-i Milliye önderlerinin güvenini kazanmış kişiler olduklarından, istifalarının nedenleri arasında dış etkenlerin rol oynaması mümkündür. Bunun dışında mebus, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri yüzünden hükümetin dış ilişkilerde güçlüklerle karşılaştığını da düşünmekteydi.⁴⁴⁵

Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde gündeme gelen konulardan biri de Kürtlerin Kuva-yı Milliye'ye yönelik yaklaşımlarıdır. Bu çerçevede Kürt Teali Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Ahmet Hamdi Paşa, bu Cemiyet'in Kuva-yı Milliye adında herhangi bir kitleyi tanımadığını vurgulamıştır. Ona göre Kürtlerin, Kuva-yı Milliye ile en ufak bir alaka ve bağlantısı yoktur. Aynı zamanda Kürtler, bu kitle lehinde veya aleyhinde hiçbir ilişkide de bulunmamaktadırlar. Hatta Ahmet Hamdi Paşa, kendilerinin Anadolu'daki mensupları aleyhinde Kuva-yı Milliye'nin şiddetli bir takibat yaptıklarını iddiâ etmiştir. Buna karşın onlar memleketin yüksek menfaati için sessizliklerini koruyarak, Paris Konferansı'nın vereceği kararları beklemektedirler.⁴⁴⁶

Bosphore gazetesi yazarlarından biri, I. Dünya Savaşı sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulunmuş olan Kürt Teali Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Cemilpaşazade Ekrem Bey ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Cemilpaşazade Ekrem Bey, öncelikle Kürtlerin Teşkilât-ı Milliye'yi gayri meşru ve

---

⁴⁴³ “Hükümetin Kuva-yı Milliye İle Münasebatı”, **İkdam**, 1 Şubat 1336/1920, s. 2. Mebusun, Bosphore gazetesindeki beyanati için ayrıca bkz.: “Hükümetin Vaziyeti”, **İleri**, 1 Şubat 1336/1920, s. 1; “Hükümet ve Teşkilât-ı Milliye”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Şubat 1336/1920, s. 2.

⁴⁴⁴ “Hükümetin Kuva-yı Milliye İle Münasebatı”, s. 2.

⁴⁴⁵ **A.y.**

⁴⁴⁶ “Ahmet Hamdi Paşa'nın Beyanati”, **Sabah**, 5 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

tehlikeli olarak gördüklerini ve ona karşı düşmanca bir tavır takındıklarını açıklamıştır. Teşkilât-ı Milliye önderi Mustafa Kemal'in, I. Dünya Savaşı sırasında İkinci Ordu Kumandanı olduğunu ve karargâhını Diyarbakır'da birleştirdiğini söylemiştir. Böylece Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetleriyle Erzurum vilayetinin bir kısmını içine alan geniş bir arazi, onun "demir boyunduruğu" altına girmiştir.⁴⁴⁷ O dönemde Mustafa Kemal, Osmanlı ordusunun en güzide subaylarından biri olarak görülüyordu. Kendisi Almanya'da tahsilini tamamlamıştı ve Almancayı da oldukça iyi biliyordu. Aynı zamanda güzel konuşan ve sağlam bir adam olan Mustafa Kemal, "sergerdelik vazifesini" mükemmel bir şekilde yerine getirebilecek bir düzeydeydi.⁴⁴⁸

Bu açıklamalarından sonra Cemilpaşazade Ekrem Bey, Mustafa Kemal'in Kürtlere davranışına yönelik olarak şu yorumda bulunmaktaydı:

"Cemal, Araplar ve Talat ile Enver de Ermeniler hakkında neler yaptılarsa Mustafa Kemal de Kürtler hakkında aynı şeyleri yaptı. Kürtlerin imhası vazife-i meşûmesiyle mükellef idi ve bu maksada vasıl olmak için iki usul ittihaz etti: Yağma ve kıtal."⁴⁴⁹

Hatta Binbaşı Şevki ile Miralay Arif de bu iki işte Mustafa Kemal'in yardımcılarıydı. Yağmacılık sayesinde büyük bir servet elde eden Binbaşı Şevki, o sırada ticaretle uğraşıyordu. Miralay Arif ise henüz efendisine sadık bir şekilde hizmet ettiğinden Afyon Karahisar Teşkilât-ı Milliye Reisi Vekili olarak çalışıyordu.⁴⁵⁰

Cemilpaşazade Ekrem Bey, Kürtlerin tehcir ve taktil edildiklerini de iddiâ etmiştir. Ona göre 1917 senesi Ocak ayında Mustafa Kemal'in emri üzerine Kürtler, Konya'ya tehcir edilmişlerdir. Hatta muhacir kafilesi, Diyarbakır'dan geçeceği sırada Mustafa Kemal, bu muhacirleri aç bırakmak için onlara un satılmasını yasaklamış ve aksi harekette bulunanların idam edileceğini belirtmiştir. Bu tehcir hareketi yüzünden Kürtlerden üç, dört yüz bin kadar kişi hayatını kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında ölenler de eklendiğinde Kürtlerin toplam kaybının bir milyona yakın olduğu hesap ediliyordu. Bundan dolayı Kürtlerin, Mustafa Kemal ile onun

---

⁴⁴⁷ "Mustafa Kemal Paşa Neler Yapmış?", **Peyam-ı Sabah**, 18 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2.

⁴⁴⁸ **A.y.**

⁴⁴⁹ "Mustafa Kemal Paşa Neler Yapmış?", s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 332-333.

⁴⁵⁰ "Mustafa Kemal Paşa Neler Yapmış?", s. 2.

başkanlığı altında bulunan Teşkilât-ı Milliye hakkında ne gibi hisler besleyebilecekleri kolayca anlaşılabilirdi.⁴⁵¹

Ancak Cemilpaşazade Ekrem Bey'in söylediklerini, 1916'dan 1918 senesi sonuna kadar İkinci Ordu Erkân-ı Harbiyesi'nde ve dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde bulunmuş ve Erkân-ı Harbiye Birinci Şubesi'ne katılmış olan Subhî Bey isimindeki bir ihtiyat subayı tekzip etmiştir. Yenigün gazetesine yaptığı açıklamada Subhî Bey, öncelikle Mustafa Kemal Paşa hakkında yazılanları çok çirkin bulduğunu belirterek, hak ve hakikat adına kendisinin de bir şeyler söyleyeceğini ifade etmiştir. Kendisi, Mustafa Kemal Paşa'dan hiçbir menfaat beklemediği gibi Cemilpaşazade Ekrem Bey'i de tanımamaktadır. Ancak ona göre Cemilpaşazade Ekrem Bey'in bütün söyledikleri yalan ve iftiradan ibarettir.⁴⁵²

Subhî Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın eğlenmeye düşkün olduğu ve eğlencelerle vakit geçirdiği yönündeki iddiânın da tam bir iftira olduğunu belirterek:

“Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'da iki sene zarfında yalnız iâşe işleri hakkında müzakeratta bulunmak üzere gelen Ma'mûretü'l-azîz, Van ve Bitlis valilerine, Mardin Kapısı haricindeki köşkünde dört ziyafet vermiştir. Eğlence, zevk u safâ meclûbiyeti [tutkunluğu] bu demek mi?”⁴⁵³ diye sormuştur.

Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'nın, Kürtleri tehcir ve taktil ettirdiği yönündeki iddiâlar da gerçeğe taban tabana zıttır. Aksine Mustafa Kemal Paşa, Kürtlere karşı çok iyi davranmıştır. Hatta Kürtleri, uzak durdukları askerlik görevine yavaş yavaş alıştırmak için onlardan özel dört-beş tabur kurmuş ve bunları millî Kürt elbiseleriyle giydirerek, basit görevlerle şehir içinde görevlendirmiştir. Cephelerden firar eden bazı kişilerin, uzak cephelerde istihdam edilmelerinin, umumi karargâh tarafından kararlaştırılması üzerine İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda bu kişilerden, “Toros'un Garbına Müretteb Efrâd” unvanıyla bazı kıtalar oluşturulmuş ve bunlar İstanbul'a gönderilmişlerdi. Bu uygulama tehcir ya da taktil anlamına gelemezdi. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Kürtleri zarara uğratacak hiçbir hareketi görülmemiştir. Hatta buna, bütün Kürt eşrafı (Behrampaşazade Arif Bey,

---

⁴⁵¹ A.y.

⁴⁵² “Mustafa Kemal Paşa Hakkında”, **Yenigün**, 19 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3.

⁴⁵³ A.y.

Mardinli Necib Efendi vb. gibi) tanıklık edebileceği gibi halk arasında da Mustafa Kemal Paşa'ya karşı herhangi bir düşmanlık hissi bulunmuyordu.⁴⁵⁴

Kıtıl işlerinde, Binbaşı Şevki ve Arif Beylerin Mustafa Kemal Paşa'ya alet oldukları yönündeki iddiâ da bir yalandı. Çünkü Şevki Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bir adamı olmadığı gibi kendisini göreviyle ilgili konulardan dolayı azlettiren de Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiydi. Bu yüzden Şevki Bey, eğer kötü bir adamsa Mustafa Kemal Paşa'nın onu azletmekle iyi bir hareket yapmış olması gerekiyordu.⁴⁵⁵

Öte yandan Kürtlerin taktik edildikleri yönündeki iddiâyaya karşılık olarak bazı kişilerin idamı hatırlatılıyorsa Mustafa Kemal Paşa zamanındaki idamların bununla bir ilgisi yoktu. Onun zamanında, Diyarbakır'da ikisi sataşma meselesinden, onu mükerreren firardan, biri firar ve pederini öldürmeden dolayı idam cezaları verilmişti. Bu idam hükümlerini veren makam ise Askerî Mahkemelerdi. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa hakkında söylenenlerin tümü gerçekten uzak ve utanç vericiydi.⁴⁵⁶

Yapılan değerlendirmelerin bir kısmı da Ali Galip olayına yöneliktir. Alemdar gazetesinde, Malatya olayı olarak adlandırılan Ali Galip olayının baş göstermesinden önce Malatya Mutasarrıfı olan Bedirhanzade Halil Rami Bey, bu olayla ilgili olarak ayrıntılı bir açıklamada bulunmuştur. Bedirhanzade Halil Rami Bey, III. Damat Ferit Paşa hükümetinin Harekât-ı Milliye'ye yönelik yaklaşımına da değinmiş ve bu harekâtın gelişme zamanını, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne bağlamıştır. Bu Kongre etrafındaki girişimleri gayri meşru ve zararlı gören Ferit Paşa hükümeti, Elazığ Valisi Ali Galip Bey'e Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının yakalanmaları için Kürt aşiretlerinden güvenilir üç yüz kadar jandarma süvarisini teşkil etmesi ve kendisine Sivas Vali ve Kumandanlığı yetkisi verileceğinden hemen Sivas'a gelmesi gerektiğini yazıyla bildirmiştir. Ancak Bedirhanzade Halil Rami Bey tüm bu gelişmeleri çok geç anladığını iddiâ etmiştir.⁴⁵⁷

Bedirhanzade Halil Rami Bey, eylül ayı içerisinde validen bir telgraf aldığını ifade etmiştir. Bu telgrafta din ve devlete ait önemli bir mesele için Malatya'ya, Kâhta kazasındaki Rışvan Kürt aşiretinden jandarma aile maaşıyla üç yüz Kürt süvarisinin hemen görevlendirilmesi ile çok gizli tutulması gereken bu

---

⁴⁵⁴ A.y.

⁴⁵⁵ A.y.

⁴⁵⁶ A.y.

⁴⁵⁷ Özel ve Hacıbrahimoglu, a.g.e., s. 125; "Malatya Mutasarrıfı İle Mülakat", s. 2.

meselenin duyulmasının idamı gerektireceği kendisine bildirilmiştir. Bunun üzerine Rişvan aşireti başkanı Hacı Bedir Bey'i Malatya'ya davet etmiştir. İlginç bir tesadüftür ki bu sırada Bedirhan soyundan Celadet Ali ve Kamuran Ali Beyler ile Diyarbakırlı Cemil Paşa soyundan Ekrem Bey de Malatya'da bulunuyorlardı.⁴⁵⁸

Bütün Doğu vilayetlerini gezmesine hükümetçe izin verilen Mister Noel ve arkadaşlarının Malatya'ya varmalarından önce, Diyarbakır 13. Kolordu Kumandanı Bağdadi Miralay Cevdet Bey'in, Malatya Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey'e çektiği şifreli bir telgrafta Noel'in tutuklanması emredilmiştir. Ancak bu gerçekleşmemiş ve Noel siyasi olmadığını belirttiği seyahati sırasında Kürdistan ileri gelenlerinden ve Kürt Teali Cemiyeti üyelerinden Bedirhanogullarını da yanına almıştır. Mustafa Kemal Paşa ise valinin hükümetle jandarma teşkilâtı hakkındaki şifre haberleşmesini öğrenmiş ve Malatya Süvari Alayına karşı Elazığ'dan Binbaşı İlyas Bey emrinde asker sevk etmişti. Böylece Mustafa Kemal Paşa; vali, Bedirhanzade Halil Rami Bey, Mister Noel ile beraberindekilerin, hatta Malatya'daki Amerikalıların tutuklanmasını emretmişti. Bu amaçla Malatya'ya kuvvet gönderilmesi söz konusu olunca bu kişilerin kargaşalığa neden olmamak için Malatya'dan ayrılmaları gerekmişti. Bu yüzden Bedirhanzade Halil Rami Bey, önce Malatya dışında bir yere sonra da Mister Noel ve arkadaşlarıyla beraber valinin emir ve zorlamasıyla Urfa'ya gitmiştir. Valinin emriyle orada on beş gün kaldıktan sonra validen bilgi alamayınca Halep'e geçmiştir. Ardından da İstanbul'a gelmiştir. Kendisinin hiçbir partiye mensup olmadığını altını çizen Bedirhanzade Halil Rami Bey, memur olması nedeniyle bu şekilde hareket etmeye mecbur kaldığını, padişaha, millete ve hükümete bağlı olduğunu ve sadece gördüğü gerçekleri ifade ettiğini söylemiştir.⁴⁵⁹

Malatya'dan İstanbul'a dönen eski Elazığ Valisi Ali Galip Bey de Tasvir-i Efkâr gazetesine bir açıklamada bulunmuş ve kendisinin iki buçuk ay önce Malatya'dan çıktığını, Urfa, Halep, Mersin ve İzmir yoluyla İstanbul'a geldiğini ifade etmiştir. Bunun dışında dönemin Dâhiliye Nazırı Âdil Bey'in kendisini Sivas'a gönderdiği zaman Kuva-yı Milliye ile silahlı çarpışmaya girişmediğini söylemiştir. Çünkü Ali Galip Bey'e göre kendisinin tayin edildiğine dair telgrafta, ona ulaşmadan önce Sivas'ta el konulmuştu. Bunun üzerine Kuva-yı Milliyeciler daha öncesinde Malatya'ya doğru yola çıkmışlar, kendisi de onlarla karşılaşmadan oradan ayrılmıştı.

⁴⁵⁸ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 125-126.

⁴⁵⁹ **A.g.e.**, s. 126-129.

Bu sırada yanında kuvvet olmadığını ve Kuva-yı Milliye'yi tenkil etmek için de bir emir almadığını ifade etmiştir. Vilayet dâhilinde 200 kadar sivil jandarma yazdırmağa çalıştığını da sözlerine ekleyen Ali Galip Bey, daha fazla ayrıntıya girmekten çekinerek, o gün bu konulara girmenin zamanı olmadığını söylemiştir.⁴⁶⁰

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın 3 Mart 1920 tarihinde istifa etmesinden sonraki gelişmeler hakkında da çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yaşanan kısa süreli hükümet buhranı üzerine eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa, Tan gazetesi İstanbul muhabiriyle bir mülakat gerçekleştirmiştir. Muhabir, Ahmet İzzet Paşa'ya yeni hükümetin kurulması için henüz hiçbir teklifin yapılmadığının altını çizmiştir. Buna karşın Ahmet İzzet Paşa, kendisinin sorumlu olmadığı bir durumun tehlikesine rağmen iktidara gelmeyi vatanî bir görev olarak kabul etmektedir. Kendisi, Hareket-i Milliye hakkında hiçbir fikir ortaya koyamasa da Mustafa Kemal Paşa ile kendi emri altında bulunmuş olan diğer askerî önderler üzerinde nüfuz sahibi olduğunu düşünmektedir.⁴⁶¹

Hürriyet ve İtilaf Partisi ileri gelenlerinden biri ise Bosphore gazetesine İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan durum karşısında Salih Paşa hükümetinin görüşlerini, Heyet-i Temsiliye'ye ulaştırmak için 27 Mart'ta yola çıkan mebuslar heyetiyle ilgili olarak düşüncelerini paylaşmış ve bu girişimin faydasız olduğunun altını çizmiştir. Bu heyetin görevinin ise şu olduğunu ifade etmiştir: “Kuva-yı Milliye muharrirlerine [kışkırtıcılarına] hat-ı hareketlerinin cinnet olduğunu ve bundan tevellüd edecek [doğacak] mehâliki [tehlikeli işleri] izah etmek.” Yine açıklamada bulunan kişiye göre Hareket-i Milliye'nin memleketin felaketine neden olduğuna, heyet üyelerinin inandıkları ise oldukça şüphelidir.⁴⁶²

2. Kuva-yı Milliye Önderlerinin Görüşleri

Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey ve Refet Bey gibi önde gelen kimi Kuva-yı Milliye önderleri; Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışı, amacı, teşkilâtı ve faaliyetleriyle ilgili görüşlerini İstanbul basınına açıklamışlardır.

Mustafa Kemal Paşa, bu hareketi destekleyen bazı basın organlarına, Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışındaki etkenler üzerine bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Yenigün gazetesinin Sivas özel muhabirine yaptığı bir açıklamada ARMHC teşkilâtının, vatan ve milletin uğradığı haksız muameleler ve eski

⁴⁶⁰ “Ali Galip Bey”, **Tasvir-i Efkâr**, 2 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁶¹ ““Tan” Muhabirine Beyanâtı”, **İkdam**, 6 Mart 1336/1920, s. 1.

⁴⁶² “Vaziyet-i Hazıra ve Hürriyet ve İtilaf”, s. 2.

hükümetin bu saldırılar sırasında âdeta Yunanlılarla işbirliği eder tarzda hareket etmesi üzerine doğduğuna değinmiştir.⁴⁶³ Bunun dışında Paşa, Teşkilât-ı Milliye'nin ortaya çıkışındaki ilk nedenlere ve ne zaman başladığına dair Tasvir-i Efkâr gazetesine telgrafla bir açıklama yapmıştır. Buna göre Teşkilât-ı Milliye, milletin maruz bırakılmak istenildiği haksız muameleler üzerine meydana gelmiştir. Teşkilât, milletin açık haklarına karşı ortaya çıkan ve daha da çıkması muhtemel olan tecavüzlere karşı kendini koruma emelinden doğmuştur. Yine söz konusu bu teşkilât, Mütareke'nin ardından başlamış ve vatanın her tarafında vücuda gelmiştir. Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde bu teşkilâttan yoksun hiçbir yer kalmadığı gibi teşkilâtın hükmü tüm vatana da yayılmıştır.⁴⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa, Cemiyetleri'nin amacına dair yaptığı bir değerlendirmede, amaç ve mahiyeti itibariyle sadece memleketin ve millî hakların müdâfaasından ibaret olan bir heyet olduklarını ve programlarının da sırf bu görüşü yerine getirecek esaslardan ibaret olduğuna değinmiştir.⁴⁶⁵ Teşkilât-ı Milliye'nin asıl amacının ne olduğuna dair yaptığı başka bir açıklamasında da, öncelikle asıl amacın gayet açık ve son derece kutsal olduğuna değinmiştir. Ona göre Teşkilât-ı Milliye; vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını, yüce hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığı haklarını sağlamak dışında başka bir amaç takip etmemektedir ve etmeyecektir.⁴⁶⁶ Harekât-ı Milliye'nin amacına Ermeni meselesi üzerinden yaklaşan Mustafa Kemal Paşa, Tan gazetesi İstanbul muhabirine bir açıklamada bulunmuştur. Ermenistan lehine Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinden belirli bir miktar arazinin terk edilmesine karşı çıkmış ve Ermenistan'ın Osmanlı sınırları dışında olması gerektiğini savunmuştur.⁴⁶⁷

---

⁴⁶³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, s. 2-3; "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İle Mülakat", **Yenigün**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Yenigün gazetesi, aynı sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın at sırtında bir resmine yer vermiştir. Resmin altında da "Muhabir-i Mahsusumuza Beyanatta Bulunan Teşkilat-ı Milliye'nin Heyet-i Temsiliyesi Erkânından Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" yazılmıştır.

⁴⁶⁴ **Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)**, Cilt 4, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000, s. 321; "Mustafa Kemal Paşa İle Telgrafla Bir Mülakat", **Tasvir-i Efkâr**, 18 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Tasvir-i Efkâr gazetesi, aynı sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmini yayımlamıştır. Resmin altında "Mustafa Kemal Paşa'nın, Çanakkale Harika-i Hamaseti Esnasında Henüz Miralay Rütbesinde Bulunduğu Sırada Kahramanca Müdâfaa Ettiği Arıburnu, Cephesinde Aldırdığı Resmi" yazılmaktadır.

⁴⁶⁵ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 284; "Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁶⁶ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 322.

⁴⁶⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, s. 17; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 384. Mustafa Kemal Paşa'nın, Tan'ın İstanbul muhabirine yaptığı söz konusu bu açıklama için ayrıca bkz.: "Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dâhiliyemiz", **İkdam**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 4; "Mustafa Kemal Paşa İle Bir Mülakat", **İleri**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

Aynı şekilde Aydın, Konya, Adana ve Musul vilayetlerinin de millî sınırlar içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir. Öyle ki Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar içerisinde kalan ve her noktası ezici bir İslam çoğunluğuyla meskûn olan bu vilayetler, Osmanlı topluluğundan hiçbir nedenle ayrılamazdı.⁴⁶⁸ Heyet-i Temsiliye merkezinin, Ankara'ya taşınmasından sonra Ziraat Mektebi'nin büyük salonunda halka yaptığı bir konuşmada Teşkilât-ı Milliye'nin amacının, vatanın parçalanmaktan ve milletin esaretten kurtarılması olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁹

Amasya Görüşmeleri sonrasında Salih Paşa ile birlikte İstanbul'a dönen Kara Vasıf Bey, bu kuvvetlere katılmak için İstanbul'dan ayrılışından tekrar dönüşüne kadar geçen sürede yaşadıklarını özetlemiştir. Kara Vasıf Bey, memlekete hizmet için İstanbul'da çalışamayacağını anladığından, o sırada Anadolu'da başlayan "Millî Harekât'a" katılmak için büyük zorluklar içerisinde Sivas'a gitmiş ve orada arkadaşlarıyla buluşmuştur. Sivas'ta buldukları sırada Amerikalı Mr. Harbord oraya geldiğinden kendisine mevcut durum ve teşkilâtın amaçları hakkında bilgi verilmiştir.⁴⁷⁰

Kara Vasıf Bey teşkilâtın siyasî amaçlarını öne çıkaran çeşitli değerlendirmelerde de bulunmuştur. Ona göre Harekât-ı Milliye hiçbir tecavüzü, milletin hiçbir kısmını ayrı bir gözle görmeyi düşünmediği gibi hiçbir partinin emeline hizmet etmeyi de amaç edinmemişti. Harekât-ı Milliye'nin amacı ne İttihat ileri gelenleriyle ne de onların tahrikleriyle belirlenmemişti. Memleketin çeşitli kısımlarının parçalanması tehlikesine karşı Trakya, Aydın, Trabzon, Adana, Doğu Vilayetleri vb. gibi Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetleri kurularak faaliyet göstermeye başladıkları herkesçe bilindiği gibi resmî kayıtlara da girmişti. O süreçte bu Cemiyetler ne İttihatçılık zihniyetiyle suçlanmışlar ne de olumsuz bir şekilde görülmüşlerdi. Bu Cemiyetler, başlangıçta kendi başlarına bulunuyorlardı ve amaçlarını yerine getirebilmek için maddî bir destekten yoksundular. Bu yüzden onların etkili olamayacaklarını düşünen kötü niyetli kişiler, bu Cemiyetler'e İttihatçılık vb. sıfatları yüklememişlerdi. Ancak İzmir'in işgali ve sonrasında yaşanan

⁴⁶⁸ "Mustafa Kemal Paşa İle Bir Mülakat", s. 8.

⁴⁶⁹ "Bütün Anadolu'da Tezâhürât-ı Vatan-perverâne Devam Ediyor", **İkdam**, 31 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2; "Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Bir Nutku", **Vakit**, 11 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1-2; "Hudud ve Hukuk-ı Milliyemizin Müdâfaası Yolunda", **Yenigün**, 12 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3; "Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku", **İleri**, 12 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 8. Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Aralık 1919 tarihli bu konuşması için ayrıca bkz.: **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, Cilt 2, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997, s. 4-15.

⁴⁷⁰ "Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat", **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

tecavüzler, milletin uyanmasına neden olmuş ve sözle hakların müdâfaa edilmesinin imkânsızlığını gün yüzüne çıkarmıştı. Bu durum ayrıca Cemiyetler'in birbirlerine dayanması gereğini de göstermişti. İşte Sivas Genel Kongresi de bu ayrı grupları birleştirmek ve maddî kuvvetle desteklemek amacıyla toplanmıştı.⁴⁷¹

Vasıf Bey, Harekât-ı Milliye'nin yabancı devletlere karşı en ufak bir düşmanlık fikrinde olmadığına da değinmiştir. Hatta nüfuz sahibi olan bu devletlere karşı millet birlik haline gelerek, meşru haklarını onlara bildirmek suretiyle bu devletlerin yardımlarını sağlamayı amaç edinmişti.⁴⁷²

Ona göre Kuva-yı Milliye'nin Türk olmayan unsurlara ve Kürtlere yönelik siyasetinde de herhangi bir düşmanlık söz konusu değildi. Türk olmayan unsurlar açısından, birbirlerine zarar vermemek, biri diğerinden üstün tutulmamak şartlarıyla çoğunluğun ve azınlığın her türlü gelişme hakkı kabul edilmişti. Bunun ayrıntılarını belirleyecek olan ise Kuva-yı Milliye değil yasama meclisi ile hükümet olduğundan kendisinin söylediği teşkilâtın genel kanaatiydi.⁴⁷³ Kara Vasıf Bey, Kürtler konusundaki söylentilere de şu sözleriyle cevap vermiştir:

“Kürtlerin Kuva-yı Milliye'ye muhalif olmadıklarını ne buradaki bazı zevat ispat edebilir ne de benim fazla sözüm hakaiki bilmeyenleri tamamen ikna edebilir. Ancak buna da hükümet-i seniyye ve mahallinde bulunanlar pek güzel vakıftır. Bu sebeple ben hükümet-i seniyyeyi işhâd edebilir, ve şüphesi olanların mahalline gidip keyfiyeti itimat ettikleri ve tanıdıkları mahallî rüesasından ve sair zevattan istizah etmelerini teminât-ı tâmmе ile arz ile teyid-i iddiâ ederim ki her taraf ve millette olduğu gibi bazı müfrit zevat haklı ve haksız iddiâda bulunabilirlerse de kitle halinde ne bir Kürt aşireti ne de bir Kürt kabilesi nüfuz-ı celîl-i hilafete ve Harekât-ı Milliye'ye muhalif ve inkisâm-ı vatana taraftar olarak bulunamaz ve gösterilemez.”⁴⁷⁴

⁴⁷¹ “Anadolu Harekât-ı Milliyesi”, **İleri**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁴⁷² “Anadolu Harekât-ı Milliyesi”, s. 8. Kara Vasıf Bey'in benzer bir açıklaması için bkz.: “Vasıf Bey'le Mülakat”, **İleri**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 8.

⁴⁷³ “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 8.

⁴⁷⁴ **A.y.** Nitekim Erzurum'dan umumi Sıphi Aşiretleri Reisi Abdülmecit imzasıyla İleri gazetesine gönderilen bir telgrafta Kürtlerin, Harekât-ı Milliye'ye muhalif olduklarına dair yayılan haber şiddetle tekzip edilmiş ve hilafet ile vatanın hak ve menfaatlerinin müdâfaası için Kürtlerin daima fedakârca çalışacakları bildirilmiştir. Bkz.: “Kürtler ve Kuva-yı Milliye”, **İleri**, 6 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 6. Yenigün gazetesi Sivas özel muhabiri Cezmi imzalı bir telgrafta da Kürtlerin, Müdâfaa-i Hukuk Teşkilâtı'na kuvvetli bir şekilde bağlı oldukları ve onları, padişahın sancağı altından çıkarmaya hiç kimsenin kuvvetinin yetmeyeceği açıklanmıştır. Bkz.: “Hâl ü Mevkiin Bir de Sivas'tan Müşâhedesi”, **Yenigün**, 6 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

Bu arada Tasvir-i Efkâr gazetesi, İstanbul'da çıkan diğer gazetelerden farklı olarak muhabiri Ruşen Eşref Bey ile fotoğrafçısı Kenan Bey'i 10 Ekim 1919'da Sivas'a göndermiştir. Ruşen Eşref Bey, bir yandan gittiği yerlerin durumu hakkında bilgiler verirken diğer yandan da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf ve Refet Beylerle çeşitli mülakatlar yapmıştır. Nitekim bu mülakatlar, Tasvir-i Efkâr gazetesinde bir haber dizisi olarak yayımlanmıştır.⁴⁷⁵

Bu çerçevede Refet Bey, Ruşen Eşref Bey'e Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışıyla amacı üzerine açıklamalarda bulunmuştur. Refet Bey, öncelikle memleketin büyük bir tehlike geçirdiğine işaret etmiştir. Milletın bağımsızlığını kaybetmek üzere olduğunu ve doğuda Kafkas sınırlarından, batıda İzmir sahillerinden oldukça tehlikeli hareketler belirdiğine değinmiştir. Hükümetin belirgin bir siyasî fikrini göremeyen milletin mebuslardan da mahrum olduğunu belirtmiştir. Milletın bu açık tehlike karşısında varlığını, bağımsızlığını korumak ve kurtarmak istemesi sonucunda Kuva-yı Milliye'nin doğduğunu açıklamıştır. Bu kuvvetlerin doğuşunda, içinde bulunulan tehlikenin etken olduğunu yineleyen Refet Bey, Kuva-yı Milliye'nin yegâne amacının, gerçek bir hürriyet devresi açmak olduğunu vurgulamıştır. Bunun yolu da milletin ruhuna ve emellerine tercüman olabilecek bir Mebusan Meclisi'nin açılmasıyla olacaktır. Ona göre millî hareketten kastedilen ne İttihat ve Terakki'nin ihyasıdır ne de herhangi bir partinin özel emellerine hizmettir. Nitekim bu, Sivas Kongresi'nde yapılan yeminle de teyit edilmiştir. Millî hareketçilerin en kutsal amacı, yaşanan bu buhranlı ve tehlikeli tarihî anda hilafet ve saltanat makamı etrafında bütün milletin elele vermesini sağlamaktır.⁴⁷⁶

İstanbul basımında Kuva-yı Milliye önderlerinin, bu kuvvetlerin teşkilâtı ve faaliyetlerine yönelik açıklamaları da yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Vakit gazetesi Sivas özel muhabirine yaptığı bir açıklamada, Cemiyetleri'ni İstanbul'da resmî bir şekilde temsil edecek hiç kimsenin olmadığını ifade etmiştir. Yine bu bağlamda Cemiyet adına hükümet, yabancı makamlar, parti ve diğer cemiyetlerle temas ve bağ kurma yetkisi, Cemiyet'ten hiç kimseye verilmemiştir. Buna karşın

---

⁴⁷⁵ **Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, Hazırlayanlar: Necat Birinci - Nuri Sağlam, Cilt 7, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002, s. 125; Özkaya, **a.g.e.**, s. 33, 68; "Ruşen Eşref Bey'in Anadolu Telgrafları", **Tasvir-i Efkâr**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Mülakatlar için bkz.: **Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, s. 148-165.

⁴⁷⁶ **Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, s. 140-143; Ruşen Eşref, "Anadolu Kuva-yı Milliyesi Nezdinde", **Tasvir-i Efkâr**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

Heyet-i Temsiliye'den biri, sınırlı yetkilerle ve mutemet olarak İstanbul'a gönderilmek üzeredir.⁴⁷⁷

Teşkilâtlarının tamamen Osmanlı sınırlarını kapsadığına işaret eden Mustafa Kemal Paşa, Büyük Devletlere karşı herhangi bir fikir düşmanlıklarının kesinlikle olmadığını belirtmiştir. Müslüman olmayan vatandaşlara karşı da temiz bir niyet beslediklerini söylemiştir. Bunun dışında Sivas Kongresi Beyannamesi'nin birinci maddesindeki esas şartlar çerçevesinde, yani devlet ile milletin iç ve dış bağımsızlığıyla vatanın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla barışa tüm varlıklarıyla hazır olduklarını açıklamıştır. Bu arada vatanın bölünmesi ihtimaline bile milletin tahammülünün olmadığını vurgulamıştır.⁴⁷⁸

Mustafa Kemal Paşa, Tasvir-i Efkâr gazetesinin sorularına telgraf yoluyla verdiği cevapta, Teşkilât-ı Milliye'nin başlıca erkân ve önderlerinin kimler olduğuna dair birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre Teşkilât-ı Milliye'nin erkân ve önderlerini isim belirterek, uzun uzadıya saymaya gerek ve imkân yoktur. Öyle ki milletin, vatanın bağımsızlığı ve hakların korunması gibi kutsal emellerle kalpleri çırpınan tüm seçkin evladı, bu teşkilâtın fertlerinden ve erkânındandır. Teşkilât-ı Milliye'nin gelecekte alacağı şekil de Millî Meclis'in, tam bir emniyet ve serbestlikle kanun yapma görevine ve denetimine başlamasından sonra yapılacak bir kongrede belirlenecektir. Bu konu, nizamnamenin son maddesinde yazılı olarak açıkça ifade edilmiştir.⁴⁷⁹

Tan gazetesi İstanbul muhabirinin kendisine yönelttiği sorulara, telgraf yoluyla verdiği cevaplarda Mustafa Kemal Paşa, Teşkilât-ı Milliye'nin siyasî bir parti olmaması nedeniyle iç ve dış siyasette ayrıntılı bir programının bulunmadığını, bu teşkilâtın her konudaki görüşlerinin Sivas Kongresi'nde tespit edilip Eylül 1919'da yayımlanan beyannamede yer aldığını belirtmiştir.⁴⁸⁰ Aynı şekilde Roma'da çıkan Epoka gazetesi İstanbul muhabirine yaptığı 30 Aralık 1919 tarihli bir

⁴⁷⁷ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 284. Söz konusu mülakat için bkz.: "Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Sivas özel muhabiri, ARMHC'nin İstanbul temsilciliğine, Heyet-i Temsiliye üyelerinden Kara Vasıf Bey'in tayin olunduğunu bildirmiştir. Hatta Kara Vasıf Bey'in bir iki güne kadar yola çıkacağını da kaydetmiştir. Bkz.: "Hareket-i Milliye'nin İstanbul Mümessilliği", **Vakit**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁷⁸ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 284.

⁴⁷⁹ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 321, 323; "Mustafa Kemal Paşa İle Telgrafla Bir Mülakat", s. 1.

⁴⁸⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, s. 17; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 384. Mustafa Kemal Paşa'nın, Tan'ın İstanbul muhabirine yaptığı söz konusu bu açıklama için ayrıca bkz.: "Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dâhiliyemiz", s. 4; "Mustafa Kemal Paşa İle Bir Mülakat", s. 8. İleri gazetesinde, Tan gazetesi İstanbul muhabirinin adı Fransua Psalti olarak geçmektedir.

açıklamasında da, milletin arzusunun Sivas Kongresi'nin resmî beyannamesinde açıkça belirtildiğini yinelemiş ve teşkilâtın bu arzu yerine gelinceye kadar görevini yapmaya ve hatta genişlemeye devam edeceğini söylemiştir.⁴⁸¹

Sivas Kongresi Beyannamesi'nden hareketle yabancı yardımı konusuna değinen Mustafa Kemal Paşa'ya göre Kongre Beyannamesi'nin yedinci maddesi bu konuya açıklık getiriyordu. İlgili maddede, milletin insanî ve asrî gayelerin yüceliğine inandığı ve fennî, sınaî ve iktisadî durum ve ihtiyaçları takdir ettiği vurgulanmaktaydı. Bu nedenle de devlet ve milletin iç ve dış bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğü korunması şartıyla altıncı maddede açıklanan sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memlekete karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, iktisadî ve sınaî yardımının memnuniyetle karşılanacağı açıklanmıştı. Bu aynı zamanda, adil ve insanî şartlar taşıyan bir barışın acilen gerçekleşmesi, insanlığın selâmeti ve dünyanın sükûnu adına da en başta gelen millî bir hedefti.⁴⁸²

Bu dönemde telgrafın, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri adına büyük öneme sahip bir iletişim aracı olduğu görülmektedir. Öyle ki ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Telgraf Başmüdüriyeti aracılığıyla bütün muhabere memurlarına bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, muhabere memurlarının her türlü zor koşullara rağmen meşru emelleri desteklemeleri, millî birliğin önemli bir faktörü olarak belirtilmiş ve bütün millet adına muhabere memurları tebrik edilerek onlara şükran duyguları iletilmiştir.⁴⁸³

Bu arada bazı kesimlerce Kuva-yı Milliye'nin Ankara'da olumsuz faaliyetlerde bulunduğu iddiâsına açıklık getiren Mustafa Kemal Paşa, özellikle Alemdar gazetesinde dile getirilen suçlamaları tümüyle yanlış olarak nitelendirerek bunları tekzip etmiştir. Ankara'nın durumunun, Alemdar gazetesinin isnatlarından tamamıyla uzak olduğunu açıklayan Mustafa Kemal Paşa, bu suçlamaların odağındaki Ali Fuat Paşa'nın henüz Ankara'da bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁸⁴

---

⁴⁸¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Cilt 3, s. 19; "Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafnamesi", **İkdam**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3; "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütâlaası", **İleri**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; "Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı", **Yenigün**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2.

⁴⁸² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, s. 18; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 385.

⁴⁸³ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 109; "Heyet-i Temsiliye'nin Telgraf Memurlarına Teşekkürü", **Yenigün**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri'nde telgrafın tarihi 8 Ekim 1919 olarak geçmektedir.

⁴⁸⁴ "İsnâdâta Karşı Mustafa Kemal Paşa Ne Diyor?", **İleri**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri bağlamında ve ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa; gazetelere, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne ve İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'ne 11 Ocak 1920 tarihli bir protesto telgrafi göndermiştir. Telgrafta, İstanbul ve Boğazların milletlerarası bir hale getirileceğine, Fransa ve İngiltere'nin buralarda üstün bir şekilde idareyi ele alacaklarına, Türk hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul'un sadece halifelik merkezi ve dinî bir başkent olarak bırakılacağına dair Barış Konferansı'na tekliflerde bulunacağını öğrenildiği belirtiliyordu.⁴⁸⁵

Aynı telgrafta, hakkın zulüm ve kuvvete üstün geleceğinden emin olan Türk milletinin geleceğinin esas çizgilerini, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde çizdiği de vurgulanmış ve bunu gerçekleştirmeye kesin olarak karar verdiği bildirilmiştir. Aynı zamanda Barış Konferansı'na yukarıda belirtilen içerikle yapılacak olan bu teklifler şiddetle protesto edilmiştir.⁴⁸⁶

Meclis açıldıktan sonra ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in açılış toplantısına gelmesinden mahrum bırakan rahatsızlığından dolayı padişaha bir telgraf göndermiştir. Söz konusu bu telgrafta padişahın hastalığının Heyet-i Temsiliye'yi de oldukça üzdüğü belirtilmiş ve padişaha sağlık temennisinde bulunulmuştur.⁴⁸⁷ Bunun dışında Yenigün gazetesinde, ARMHC tarafından gönderilmiş olan ancak içeriği bilinmeyen başka bir telgrafın sansüre uğraması nedeniyle yayımlanamadığı görülmektedir. Hatta gazete, bu telgrafın yerine "17 Satır tayy edilmiştir" yazısını koymuştur.⁴⁸⁸

Bir diğer Kuva-yı Milliye önderi olarak tanımlanan Kara Vasıf Bey, Sivas Kongresi'nden sonra bu hareketin teşkilâtına ilişkin yaptığı değerlendirmelerde, teşkilâtlarının oldukça mükemmel olduğunu, merkezden verilen emirlerin her yere

---

⁴⁸⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 173; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 319; "Bütün Anadolu Millî Hukukumuzu İstiyor", **Yenigün**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2; "Heyet-i Temsiliye'nin Telgrafnamesi", **İleri**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 5. Barış Konferansı'na bu tekliflerin, kim ya da kimler tarafından getirildiği telgraftan anlaşılamamaktadır. Çünkü gazetelerde telgrafın ilk birkaç kelimesi sansüre uğramıştır. Ancak sansüre uğratılan bu kelimelerin, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri'nden İngiltere hükümeti Birinci Nazırı Lloyd George'un olduğu anlaşılacaktır. Bkz.: **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 173.

⁴⁸⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 173; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 319; "Bütün Anadolu Millî Hukukumuzu İstiyor", s. 2; "Heyet-i Temsiliye'nin Telgrafnamesi", s. 5.

⁴⁸⁷ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 174-175; "Kuva-yı Milliye'den Meclis-i Mebusan Riyasetine Telgraf", **İkdam**, 20 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 2; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafı", **İleri**, 20 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1; "Heyet-i Temsiliye'nin Teşekkür Telgrafı", **Yenigün**, 20 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1. Basında telgrafın tarihi 17 Ocak 1920'dir. Ancak Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannamelerinde bu tarih 14 Ocak 1920'dir.

⁴⁸⁸ "Sevinmekte İsticâl Etmeyelim", **Yenigün**, 25 Şubat 1336/1920, s. 1. Yenigün gazetesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmi de yayımlanmıştır.

bildirildiğini, İdare Heyeti'nin yedi kişiden oluştuğunu, ancak bunların resmî ve belirli bir başkanının bulunmadığını, birer gün nöbetle başkanlık görevinin üyelerden biri tarafından yerine getirildiğini söylemiştir. Heyet-i Temsiliye'nin kendi arasında anlaşmazlık olduğu ve Hareket-i Milliye'nin İttihatçılığa meylettği yönündeki söylentilerin hepsini asılsız olarak nitelendirmiş ve hatta İttihatçılardan bazılarının Heyet-i Temsiliye'ye girmek için yaptıkları müracaatların reddedildiğini açıklamıştır.⁴⁸⁹

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri kapsamında, Teşkilât-ı Milliye'nin zorla kimseden para almadığını belirten⁴⁹⁰ Kara Vasıf Bey, teşkilâtın yeteri kadar parasının olduğuna dikkat çekmiştir. Haysiyet sahibi kişilerce verilen bu paranın kimlerden alındığı ve nerelere kullanıldığı gelecekte en küçük noktasına kadar ilan edilecekti. Bunun dışında Balıkesir ve İzmir taraflarında henüz Sivas Kongresi toplanmadan önce ortaya çıkan teşkilât, hükümetten yardım alamadığı için, Yunanlılara karşı memleketi müdâfaa etmek için kuvvet toplayarak halktan para istemeye mecbur kalmıştı. Bu sırada teşkilât, bazı hatalar yapmışsa da Sivas Kongresi'nin batıdaki teşkilâtle temas kurmasından sonra bu hataların düzeltilmesi yoluna gidilmişti.⁴⁹¹

Teşkilât-ı Milliye'nin asker topladığına dair söylentilere de bir açıklık getiren Kara Vasıf Bey, bunların kesinlikle doğru olmadığını ifade etmiştir. Bazı gençler gönüllü teşkilâtı oluşturarak, Amasya Görüşmeleri sırasında Salih Paşa'nın geçtiği yerlerde hoş kıyafetler içinde müsabaka ve eğlenceler düzenlemişler ve Salih Paşa da bundan çok hoşnut kalmıştı. Buna karşılık Ferit Paşa hükümeti, Teşkilât-ı Milliye ile beraber hareket eden askerî birliklere mensup kişilerin askerlikten firar etmeleri için yoğun kışkırtmalarda bulunarak, firara engel olan subayların Divan-ı Harbe gönderileceklerini ilan etmişti. Bu nedenle, firar eden bazı kişiler kendi birliklerine dönüyorlardı.⁴⁹²

Kara Vasıf Bey, Eskişehir Mutasarrıfı'nın öldürülmesi⁴⁹³ meselesine de değinmiştir. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu olayla hiçbir ilgisinin olmadığını

---

⁴⁸⁹ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1; “Vasıf Bey’le Mülakat”, **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁹⁰ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1; “Vasıf Bey’le Mülakat”, s. 1; “Vasıf Bey’in Beyanati”, **Vakit**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Kuva-yı Milliye İstanbul Murahhası Kara Vasıf Bey’le Mülakat”, **Tasvir-i Efkar**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁴⁹¹ “Vasıf Bey’in Beyanati”, s. 1.

⁴⁹² **A.y.**

⁴⁹³ Mustafa Hilmi Bey, 1919 Ağustos ayı ortalarında Eskişehir Sancağı Mutasarrıfı olarak III. Damat Ferit Paşa hükümetince görevlendirilmiştir. Görevi süresince millî hareketi bastırmaya çalışmıştır. Hatta Eskişehir’de Kuva-yı Milliye teşkilatlanmasını engelleyebilmek için yetkisini aşarak sıkıyönetim dahi ilan etmiştir. Buna karşın Mustafa Hilmi Bey, hükümetin istifasıyla birlikte halk

söyledikten sonra, öldürenler hakkında gerçekleştirilen kanuni takibat sonucunun da ancak hükümet tarafından bilinebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte bu olayın, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nce menfur görüldüğünü de sözlerine eklemiştir.⁴⁹⁴ Bu çerçevede Anadolu'da asayişin her zamankinden daha iyi bir durumda olduğunun altını çizmiştir.⁴⁹⁵ Aynı şekilde Kürdistan bölgesinde de en ufak bir asayişsizliğin olmadığını açıklamıştır.⁴⁹⁶

Kara Vasıf Bey kendisinin İstanbul'a geliş nedeni ve oradaki çalışmalarına ilişkin de bilgi vermiştir. Buna göre kendisi, Cemiyet'e mensup olduklarını söyleyen bazı kişilerin, belirli çevrelerde Cemiyet'e yönelik çeşitli konuşma ve davranışlarda buldukları haberi üzerine görevlendirilmişti. Bu durum yanlış anlaşılmalara yol açabileceğinden kendisinin görevi, bu tür davranışların önüne geçmek olduğu kadar Cemiyet'in görüş ve amaçlarını resmî ve özel çevrelerde açıklamak ve İstanbul'daki durumdan merkezi yani Sivas'ı haberdar etmektir.⁴⁹⁷

Kara Vasıf Bey barış anlaşması imzalandıktan sonra Teşkilât-ı Milliye'nin geleceğine dair de şunları söylemiştir:

“Bu, nizamname mucibince fevkalade bir Kongre tayin edecektir. Şu kadar ki intihab hitam bulduğu zaman hakk-ı murâkabe bi't-tab tamamıyla mebusana intikal edecek, Teşkilât-ı Milliye ise sulhun akdine kadar yalnız hükümetin müzâhiri olarak muhafaza-i mevcudiyet eyleyecektir.”⁴⁹⁸

Kara Vasıf Bey bu teşkilâta taraftar olanların geleceğe yönelik bir endişesine de açıklık getirmiştir. Teşkilât taraftarı pek çok kişi, işin yavaş yavaş kötü bir mecrağa gitmesinden, yani memlekette daha önce örnekleri görüldüğü gibi şahsî tahakkümle sonuçlanmasından korkmaktaydı. Kara Vasıf Bey'e göre böyle bir ihtimal söz konusu değildi. Bunun nedeni, milletin eski tecrübelerden dolayı aklını

---

tarafından mutasarrıflıktan alınmıştır. Halkın desteğiyle liva muhasebecisi Çolakoğlu Sabri Bey vekâleten mutasarrıflığa getirilmişse de Mustafa Hilmi Bey görevinden ayrılmamakta diretmiştir. Bu durum, Eskişehir'de gerginliğin artmasına neden olmuştur. Böylesi bir ortamda Mutasarrıf Hilmi Bey, 4 Ekim 1919 tarihinde öğle yemeği için evine giderken vurulmuştur. Hükümet olayın soruşturulması için Adliye ve Mülkiye Müfettişleri görevlendirmiştir. Ancak yapılan araştırmalara rağmen cinayetin faili belirlenememiştir. Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa tarafından açıkça olayın kınandığı ve bu olayın aydınlatılması için gereken her türlü yardımın yapılacağı bildirilmiştir. Bkz.: Zafer Koylu, “Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey'in Öldürülmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 46, Güz 2010, s. 425, 432, 442-443, 447-448.

⁴⁹⁴ “Anadolu Harekât-ı Milliyesi”, s. 8.

⁴⁹⁵ “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 8.

⁴⁹⁶ “Anadolu Harekât-ı Milliyesi”, s. 8.

⁴⁹⁷ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1; “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 1.

⁴⁹⁸ “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 1.

başına toplaması ve kimsenin tahakkümüne boyun eğmeyecek bir hale gelmesiydi. Nitekim yaşanan gelişmeler de Sivas Kongresi ile Teşkilât-ı Milliye'nin bazı şahıslar tarafından hazırlanmayıp milletin arzu ve ihtiyaçlarından doğduğunu ortaya koyuyordu. Doğu Vilayetleri Cemiyeti ile Trabzon Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti gibi birçok millî cemiyet kurulmuş, bu Cemiyetler epeyce olgunlaştıktan sonra Erzurum'da bir kongre düzenlenmesine karar vermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey de sadece birer üye sıfatıyla Erzurum'da hazır bulunmuşlardı. Erzurum Kongresi Heyet-i Umumiyesi de Sivas'ta bir kongre düzenlenmesine gerek duymuştu. Aynı zamanda Heyet-i Temsiliye üyelerinden her birini Heyet-i Temsiliye, bu heyeti de Heyet-i Umumiye sıkı bir kontrol altında tutuyordu. Bu yüzden tahakküm ve taşkınlıklardan korkmaya gerek yoktu. Bu nedenle de Cemiyet'in teşkilâtı her açıdan tam ve mükemmel bir durumdaydı.⁴⁹⁹

Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İtilaf temsilcileriyle olan ilişkileri hakkında Kara Vasıf Bey, böylesi bir ilişki meselesinin söz konusu olamayacağına değinmiş ve şu açıklamada bulunmuştur:

“Cemiyet mesela Trakya Cemiyeti gibi kanun dairesinde teşekkül etmiş bir cemiyettir. Bu tarzda bir heyet ecnebilerle ne gibi vesaitle temas ve muhaberede bulunacak olursa Cemiyetimiz de o vadede kalmıştır. Mümessiller teşkilâtımız hakkında malumat istedikçe verdik, İttihatçılık, Bolşevizm ve şahsî emel ve entrikalarla münasebetimiz olmadığını ve olamayacağını anlattık.”⁵⁰⁰

Bu arada Yenigün gazetesi, birkaç günden beri çeşitli gazetelerde Sivas Mebusu Rauf Bey'in sadrazam ve Hariciye Nazırı'nı ziyaretinden bahsedildiğine değinmiştir. Bu gazetelere göre Rauf Bey, ziyareti sırasında Teşkilât-ı Milliye'nin isteklerini yaymış ve açıklamıştır. Bunun üzerine Yenigün gazetesi yazarlarından biri, bu haberin doğruluğunu öğrenmek için Rauf Bey'le bir mülakat gerçekleştirmiştir.⁵⁰¹

Hariciye Nazırı'nı görmediğine, hatta görmeye de gitmediğine değinen Rauf Bey, sadrazamı ise Sivas Mebusu sıfatıyla ziyaret ettiğini açıklamıştır. Gazetelerde geçen asıl konuya ilişkin de şunları söylemiştir:

---

⁴⁹⁹ “Vasıf Bey'in Beyanâtı”, s. 1.

⁵⁰⁰ **A.y.**

⁵⁰¹ “Rauf Bey'in Beyanâtı”, **Yenigün**, 8 Şubat 1336/1920, s. 1.

“Teşkilât-ı Milliye’nin, daha doğru ifadesiyle Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Sadrazam Paşa hazretlerine arz olunacak veya olunmuş metâlib-i mahsusasından bahseden havadisi suret-i katiyyede tezkib edebilirsiniz. Zaten öyle bir şey de olamaz. Çünkü evvela bugün intihabat icra kılınarak Meclis-i Mebusan ictimâ‘ etmiş olduğu cihetle metâlib-i milliye yalnız hükümetle Meclis-i Mebusan arasında ta’kîb ve intac edilecektir. Sâniyen Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nin burada ne ben, ne başkası, hulâsa hiç kimse mümessil-i mahsusu değildir, ve birinci sebepten dolayı ona lüzum da yoktur.”⁵⁰²

Kuva-yı Milliye önderleri, Kuva-yı Milliye teşkilâtının Ali Rıza Paşa hükümetiyle olan ilişkilerine dair de çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa hükümeti hakkında Tan gazetesi İstanbul muhabirine yaptığı bir değerlendirmede, hükümetin idari işlerine kesinlikle müdahalede bulunulmadığına değinmiş ve Salih Paşa’nın Amasya’ya gelişinin hiçbir anlaşmazlıktan kaynaklanmadığını, ikinci derecede bazı konular üzerinde konuşmak amacıyla bu görüşmenin gerçekleştirildiğini söylemiştir.⁵⁰³

Kara Vasıf Bey de, bu konuya dair değerlendirmelerinde, Ali Rıza Paşa hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında anlaşmaya varılmamış hiçbir noktanın kalmadığını ifade ettikten sonra,⁵⁰⁴ teşkilâtlarının hükümetin iç ve dış her türlü icraatına yardımcı olan ve hükümete saygı gösteren resmî bir cemiyet olduğuna değinmiştir.⁵⁰⁵

Kara Vasıf Bey, Ali Rıza Paşa hükümetini Damat Ferit Paşa hükümeti üzerinden de değerlendirmiştir. Ona göre Damat Ferit Paşa hükümeti kendilerine çeşitli açılardan zorluklar çıkardığından, teşkilâtın düşüncelerini dikkate alacak yeni bir hükümetin kurulmasına değin buldukları yerde çalışmaya karar vermişlerdi.⁵⁰⁶ Hatta Kara Vasıf Bey, eski ve yeni hükümetlerin Kuva-yı Milliye’ye yaklaşımlarındaki farkı şu cümlelerle ortaya koymuştu:

“Biz Ferit Paşa hükümetine: “Bizim maksadımızı dinleyin, anlayın.” dedik. Baş bile çevirmediler bizi karşıdan karşıya İttihatçılık, Bolşeviklik ile itham ettiler. Yeni kabine

---

⁵⁰² A.y.

⁵⁰³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937), Cilt 3, s. 18; Atatürk’ün Bütün Eserleri, Cilt 4, s. 385. Mustafa Kemal Paşa’nın, Tan’ın İstanbul muhabirine yaptığı söz konusu bu açıklama için ayrıca bkz.: “Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dâhiliyemiz”, s. 4; “Mustafa Kemal Paşa İle Bir Mülakat”, s. 8.

⁵⁰⁴ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1.

⁵⁰⁵ “Vasıf Bey’le Mülakat”, s. 1.

⁵⁰⁶ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1.

mevki-i iktidara gelince bizim gayelerimizi sordu. Biz de “Nizamnamemizde musarrahdır.” dedik. Kabine azası nizamnameden ve beyannameden haberdar değil imişler, telgrafla bunları bildirdik. Beyannamedeki prensiplerin tatbikatına ait metâlibimiz vardı. Bunlar hakkında esas itibariyle itilaf husule gelmişti. Fakat telgrafla muhabere güç olduğu için hem işleri bizzat tahkik etmek, hem de memleketi bizzat görmek üzere kabine azasından biri Amasya’ya kadar geldi. Oradaki mülakat, millî meselelerde tamamıyla itilaf-ı nazar bulunduğunu ispat etti.”⁵⁰⁷

B. Kuva-yı Milliye ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri

Padişah’ın 21 Aralık 1918’de Meclis’i feshinden sonra Damat Ferit Paşa hükümetleri, seçimlerin yapılacağıyla ilgili birkaç kez vaatle bulunmalarına karşın bu konuyu sürekli olarak sürüncemede bırakmışlardır.⁵⁰⁸ Bununla birlikte III. Damat Ferit Paşa hükümetinin milliyetperverlerin baskısı sonucunda istifa etmek zorunda kalması üzerine Ali Rıza Paşa başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümet, 7 Ekim 1919’da seçim kararnamesini yayımlayarak, seçimlere başlanacağını ilan etmiştir. Gerçekleştirilen seçimler sonucunda, çoğunluğunu Müdâfaa-i Hukuk adaylarının oluşturduğu Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920’de açılmıştır.⁵⁰⁹

İstanbul basınında, seçimlerin yapılma süreci ile seçimler sonrasına dair çeşitli görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Seçimlerle ilgili olarak Teşkilât-ı Milliye’nin görüşünü açıklayan Mustafa Kemal Paşa, seçimlere meşru olmayan hiçbir müdahalede bulunmamaya ve milleti oy ve idaresini ortaya koymada, seçim hakkını kullanmada, tamamen serbest bırakmaya kesin olarak karar verdiklerini açıklamıştır. Mebusluğa adaylığını koymadığını ve koymayacağını belirten Mustafa Kemal Paşa, milletin herhangi bir yerden kendisini mebusluğa seçmesi halinde bunu iftiharla kabul edeceğini ifade etmiştir. Arkadaşlarının da kendisi gibi düşünmeleri nedeniyle kimsenin adaylığını koymadığını söylemiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ “Vasıf Bey’in Beyanati”, s. 1.

⁵⁰⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 321. I. Tevfik Paşa hükümeti de 2 Ocak 1919’da seçimlerin, barış yapılıp imkân ortaya çıktığı andan başlayarak 4 ay içinde yapılacağına karar vermiştir. Bkz.: Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 328. Damat Ferit Paşa hükümetlerinin seçim olgusuna yaklaşımı için bkz.: Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, s. 328-334, 442-447.

⁵⁰⁹ İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 46; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt 2, s. 263; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 152, 321.

⁵¹⁰ **Atatürk’ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 322; “Mustafa Kemal Paşa İle Telgrafla Bir Mülakat”, s. 1. Mustafa Kemal Paşa’nın seçimler ve mebusluğa adaylık konusundaki açıklamaları için ayrıca bkz.: **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)**, Cilt 3, s. 4-5; “Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İle

Kara Vasıf Bey de seçimler ve son Osmanlı Mebusan Meclisi konularına değinmiştir. Seçimler üzerinde Kuva-yı Milliye'nin herhangi bir etki ve müdahalesinin olmadığını vurgulayan⁵¹¹ ve hatta kendilerinin aday bile çıkarmaktan çekindiklerini söyleyen⁵¹² Kara Vasıf Bey, seçimlerin kanuni olmayan bir şekilde yapıldığına dair söylentilerin sürmesi üzerine de şu açıklamada bulunmuştur:

“İntihabat hakkındaki nikat-ı nazarını Heyet-i Temsiliye beyannamelerle neşretmiştir. Benim İstanbul'da gördüğüm intihabatta hiçbir müdahale iddiâ edilemez. Hariç hakkında ise Heyet-i Temsiliye'den Bekir Sami Bey'in Tokat'ta kazanamaması müdahaleyi işâa edenlere iyi bir cevap olabilir. Maa-mâ-fih bazı mahallerde şâyiât vechle müdâhalât varsa bunlar muhakkak bir hata ve heyetin ictihad ve kararına muhalif olarak mevziî şeylerdir ki intihabata nezaret eden hükümet ve idare eden hey'ât-ı teftişiyeye usulen muktezâsına tevessül olunmalıdır. Fakat şu da muhakkaktır ki şâyiât kesilmez. Çünkü her namzet kazanıp mebus olamaz. Mağlup olanlar da bunu izzet-i nefis meselesi yaparak adem-i muvaffakiyetine sebep arar. Bazıları sebep de icad edebilir. Hâsılı tahakkuk etmedikçe inanmam.”⁵¹³

Bunun dışında Kara Vasıf Bey'e göre muhaliflerin seçilerek Mebusan Meclisi'ne girmeleri de istenen bir durumdu. Öncelikle kanunun vermiş olduğu bu hakkı, hiçbir mantık ve yetkiyle reddetmek mümkün değildi. İkinci olarak da, kendileri bir parti olmayıp kuvvetlerini bütün milletten alan tek bir kitle halinde bulduklarından, herhangi bir aday çıkarmaları söz konusu değildi. Hatta Kara Vasıf Bey, İttihat ve Terakki'ye şiddetle muhalefet eden kabiliyetli pek çok kişinin seçimleri kazanması temennisinde de bulunuyordu. Kendisi Kuva-yı Milliye'nin seçimlerdeki iyi niyetini göstermek için Samsun'da Rumlardan seçilen dört müntahib-i sani örneğini vermişti. Bunun yanında, Hürriyet ve İtilaf'ın seçimlere katılmama kararını hatırlatarak, her partinin ve bütün unsurların gönül rahatlığıyla seçimlere katılmalarını istediklerini kaydetmişti. Böylece içeriye ve dışarıya karşı birlik olmuş bir kitle halinde bulunularak, vatan ve milletin selâmeti için büyük bir fayda sağlanabilecekti.⁵¹⁴

Mülakat”, s. 1. Refet Bey de Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri Ruşen Eşref Bey'e seçimler konusunda yaptığı bir açıklamada benzer görüşleri ifade etmiştir. Bkz.: **Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, s. 143; Ruşen Eşref, “Anadolu Kuva-yı Milliyesi Nezdinde”, s. 2.

⁵¹¹ “Kara Vasıf Bey İle Bir Mülakat”, s. 1.

⁵¹² “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 1.

⁵¹³ “Vasıf Bey'le Mülakat”, s. 8.

⁵¹⁴ **A.y.**

1919 Genel Seçimleri konusunda görüş bildiren önemli teşkilâtlardan biri, Hürriyet ve İtilaf Partisi'dir. Bu partinin, Ali Rıza Paşa hükümetine verdiği 13 Ekim 1919 tarihli muhtıra, Alemdar ve Peyam gibi gazetelere de yansımıştır. Muhtırada, Anadolu'da var olduğu sanılan “eşkıya kuvvetleri” isyancı sayılarak, bu kuvvetlerin yaptıkları sıralanmıştır. Partiye göre bu kuvvetler, padişahın güven duyduğu bir Heyet-i Vükela'yı düşürmüş, bütün telgrafhaneleri işgal edip haberleşmeleri kesmiş, mutasarrıflardan bazılarını öldürmüş, valileri azlederek, memurları sürdürüp tutuklamış, halkı para vermeye zorlamış, hazine mallarına el koymuş, Divan-ı Harb-i Örfiler oluşturmuş ve padişah izni olmaksızın askeri silah altına çağırarak, üç gün içinde buna uymayanları idamla tehdit edip cezalandırmıştır. Bu şartlar altında hükümetin, meşru bir seçim yapılacağına inanıp inanmadığı sorgulanmaktadır. Çünkü Bozkır halkı bile isyancı olarak kabul ettiği bu subayların isyanına karşı çarpışmaktaydı. Öte yandan bu durumun tüm Anadolu'ya yayılma ihtimali de söz konusuydu.⁵¹⁵

Bunun dışında seçimlerin, gümrükten mal kaçırırçasına yapıldığı ve hükümetin de buna göz yumduğu ileri sürülmüştür. “Sabun köpüğünden” ibaret olan Kuva-yı Milliye'nin hedeflerinden biri, Hürriyet ve İtilaf Partisiydi. Bu kuvvetler, Anadolu'nun her tarafına tecavüz ettikleri gibi İttihatçılık zihniyeti de güdüyorlardı. Tüm bunlar nedeniyle Parti, seçimlere katılıp katılmama konusunda karar verebilmek için seçimlerin selâmetle yapılıp yapılamayacağına dair hükümet görüşünün hemen millete açıklanmasını istemekteydi.⁵¹⁶

Hürriyet ve İtilaf Partisi, Ali Rıza Paşa hükümetine verdiği 28 Ekim 1919 tarihli muhtırada ise çok daha ağır suçlamalarda bulunmuştur. Muhtıraya göre 600 yıllık devleti o günkü duruma getirmiş olan İttihat ve Terakki Partisi, İzmir işgaline karşı vatan savunması hissiyle kurulan Kuva-yı Milliye'nin şeklinden yararlanarak, Anadolu'da Kuva-yı Milliye adı altında ortaya çıkmıştır. Bu “cinayet komitesi”, on yıllık soygunlarına topladıkları paraları da ekleyerek, bu parayla yedek subay ve subayları Anadolu'ya göndermeyi ve orada toplamayı başarmıştır.⁵¹⁷

---

⁵¹⁵ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 288, 312-313. Muhtıra için ayrıca bkz.: “Hürriyet ve İtilaf'ın Muhtırası”, **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “İntihabata Dair Bir Takrir”, **Peyam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3.

⁵¹⁶ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 313-314.

⁵¹⁷ **A.g.e.**, s. 288, 314-315. Muhtıra için ayrıca bkz.: “Hürriyet ve İtilaf'ın Üçüncü Muhtırası”, **Alemdar**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; “Hürriyet ve İtilaf'ın Üçüncü Takrir”, **Peyam**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2. Peyam gazetesi, bu muhtırayı Alemdar gazetesinden aynen naklettiğini açıklamaktadır.

Halktan hiçbir destek görmeyen bu “türediler”⁵¹⁸ tarafından Anadolu’da vücuda getirilen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne mensup olan subay, memur ve jandarmalarla, seçimlerde her türlü yolsuzluk ve zorbalığı yapacaklar ve kendi adamlarını seçtireceklerdir. Buna karşın hükümet, beyannamesinde bulunan ve Hürriyet ve İtilaf’a sözlü olarak da yapılmış vaatlerini gerçekleştirmek konusunda hiçbir şey yapmamıştır. Kuva-yı Milliye temsilcileri adını alan İttihatçı Reisler, Anadolu’nun her köşesinde seçim işlerine müdahale edip milletin haklarına tecavüz etmektedirler. Hatta bunlar, birçok yerlerde ikinci seçmenleri seçmekle beraber İstanbul’da dahi Millî Kongre maskesi altında faaliyet gösterip halk ile seçim daireleri üzerinde etki ve nüfuzda bulunmaktadırlar.⁵¹⁹

Diğer yandan, Amasya’ya davet edilen Salih Paşa’nın, Kuva-yı Milliye’nin İstanbul temsilcisi ve murahhası olan Kara Vasıf Bey’i de beraberinde getirmesi, memlekette dördüncü bir kuvvetin kabulü anlamına gelmekteydi. Nitekim Harekât-ı Milliye’nin, ücretsiz telgrafla muhaberesine izin verildiği, gazetelerde görüldüğü halde bunu hükümet yalanlamamıştı. Bunun dışında harp cephelelerinde bulunup kötü şartlarda devleti mütarekeye mecbur eden kumandanların, hâlâ işbaşında bulunmaları doğru değildir. Bu kumandanların arasından, itaatte bulunmadığı için padişah iradesiyle rütbesi kaldırılan biriyle hükümetin anlaşmak üzere temas etmesi, Harekât-ı Milliye’nin hışmına uğrayan vali, mutasarrıf ve memurların kanuni hakları incelenmeksizin, yerlerine Harekât-ı Milliye’nin istediği adamların tayin edilmesi, seçimlerin serbest bir şekilde yapılamayacağını göstermektedir. Bu durumda Hürriyet ve İtilaf Partisi, işler doğal haline dönene kadar kesinlikle seçimlere katılmama kararı almıştır.⁵²⁰

Bunun dışında Hürriyet ve İtilaf Partisi’nden seçilecek olan bir heyetin, Anadolu’ya gönderilmesi ve ilişik listede kısmen yazılan cinai ve kanunsuz fiillerin, bu heyetçe incelenmesi sonucunda gereken kanuni cezaların verilmesi istenmiştir.⁵²¹

---

⁵¹⁸ Türedi; umulmadığı halde yetişip sivrilen, tuttuğu oruna yakıştırılmayan kimseler için söylenir. Bkz.: **Türkçe Sözlük**, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974, s. 807.

⁵¹⁹ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 315.

⁵²⁰ **A.g.e.**, s. 288-289, 315-316.

⁵²¹ **A.g.e.**, s. 289, 316. İlişik listede sıralanan 30 olayın birçoğu, Cemiyet’le Damat Ferit Paşa arasında eylül ayındaki mücadele sırasında meydana gelmişti. Bu bağlamda, Damat Ferit Paşa’dan yana olan mülki amir ve memurlara, Hürriyet ve İtilaf yöneticileri ve mensuplarına yöneltilmiş davranışlar ile zorla para toplama olayları da söz konusu edilmiştir. Bkz.: Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt 2, s. 194. Muhtıranın bir de eki vardır. Burada da pazarlık suretiyle mebus seçiminin asla kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.: Bkz.: Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 289; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt 2, s. 194.

1919 Genel Seçimleri konusunda görüş bildiren bir diğer teşkilât da Millî Kongre'dir. Millî Kongre Başkanı Esat Paşa, seçim süreciyle ilgili olarak yaptığı bir açıklamasında, Millî Kongre'nin seçimler konusunda Kuva-yı Milliye ile haberleşmediğini ifade etmiş ve Kongre üyeleri arasında, feshedilmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden hiç kimsenin bulunmadığını söylemiştir.⁵²² Bunun dışında Millî Kongre, ARMHC Heyet-i Temsiliyesi'ne bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafla, altmış kadar cemiyetin temsilcisi olarak ve işbirliğinde bulunduğu Millî Ahrâr, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye, Ahali İktisat ve Sosyalist Birliği gibi partiler adına seçimlerle ilgili olarak ağızdan ağza dolaşarak yayılan bazı söylentiler üzerine ARMHC Heyet-i Temsiliyesi'nin dikkatini çekme gereğini duymuştur. Çünkü bu defaki Millî Meclis, memleketin ölüm ya da kalımına ilişkin yazgıyı idare edeceği için mebusların da bu noktayı bilen saygı değer kişilerden olmaları gerekiyordu.⁵²³

Aynı zamanda bu mebusların, memleketin menfaatini hiçbir emel ve hisse feda etmeyecek namuslu kişilerden olmaları ve İttihatçılar ile diğer partilere mensup şaibeli ve kindar kişilerin kesinlikle bu Millî Meclis'te yer almamaları isteniyordu. Millî Kongre'yi bu tarz bir istekte bulunmaya yönelten en önemli neden, Edirne ve Bursa vilayetleriyle diğer bazı livalarda ilan edilen mebus adaylarının, Kuva-yı Milliye'nin etkisi sonucunda yine bir takım tanınmış İttihatçılarla küçük rütbede bazı subaylardan ibaret olduklarının anlaşılmasıydı. Bundan dolayı Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne düşen kutsal görev seçimlerde tarafsızlığı sağlamaktı. Aynı şekilde Heyet-i Temsiliye'nin livalarda bulunan yetkililerinin, seçim işlerine müdahalelerinin mutlaka önlenmesi gerekliydi.⁵²⁴

Heyet-i Temsiliye adına bu ifadelere cevap veren Mustafa Kemal Paşa'ya göre seçimlerle ilgili olarak yayılan söylentilerin, doğruluğunu ya da yanlışlığını ortaya koymak oldukça güçtü. Bunun nedeni, Esat Paşa'nın kendisinin de İttihatçıları seçtirmek için uğraştığı yönündeki şikâyetlerdi. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye'ye dayanarak seçilmeye çalışan mebus adaylarının bulunduğu haberi de doğru değildi.

⁵²² “İntihabat Etrafında - Esat Paşa İle Mülakat”, **Alemdar**, 23 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵²³ “Millî Kongre'den “Teşkilât-ı Milliye”ye”, **İkdam**, 3 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “İntihabat Etrafında”, **İleri**, 3 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3; “Millî Kongre'nin Dünkü Mukarrerâtı”, **Sabah**, 3 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Osmanlı Çiftçiler Derneği, 1 Mayıs 1914 tarihinde kurulmuş olup Millî Kongre'ye üye cemiyetlerden biri olarak seçim sürecinde yer almıştır. Millî Kongre Başkanı Esat Paşa aynı zamanda bu dönemde Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin de başkanıdır. Bkz.: Işıl Çakan, “Mesleki Temsil Arayışları İçinde Çiftçilerin Siyasal Temsiline İlişkin Çabalara Bakış: Osmanlı Çiftçiler Derneği'nden Türkiye Zürre Fırkası'na (1914-1920)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 1, Sayı: 1, 2002, s. 30, 39.

⁵²⁴ “Millî Kongre'den “Teşkilât-ı Milliye”ye”, s. 1; “İntihabat Etrafında”, s. 3; “Millî Kongre'nin Dünkü Mukarrerâtı”, s. 1.

Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup kimselerin seçimlerde kanunun kendilerine verdiği hakları kullanmaları nedeniyle aday olmaları son derece doğaldı ve tarafsızlığı sağlamak için bile olsa seçimlere müdahale edilmeyecekti. Öte yandan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti siyasî bir parti olmadığından, Cemiyet'in seçimlere müdahale etmesi halinde bazı adaylara karşı ya da bazı adaylardan yana olmayı kabul etmesi gerekecekti ki, bu da Cemiyet'in amacına aykırıydı. Nitekim hükümet de, kendilerinden seçimler konusunda tarafsızlık beklediklerini belirtmiş ve Cemiyet de buna söz vermişti.⁵²⁵

Bundan dolayı mebusların şu ya da bu şekilde seçilmeleri sonucunda oluşacak Mebusan Meclisi'nden Cemiyet'in herhangi bir sorumluluğu olmayacaktı. Seçimler, bütün siyasî partilere millete doğru yolu göstermeleri için bir olanak sağlamıştı. Böylesi meşru bir faaliyeti önlemeye kalkışanlar hakkında hükümetin kanunun gereklerini uygulayacağı açıktı. Tüm bunlara rağmen, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adına kanuni olmayan hareket ve müdahalelerde bulunanlar hakkında Cemiyet gereken tedbirleri alacaktı.⁵²⁶

Millî Kongre İkinci Başkanı ve aynı zamanda Baro Başkanı olan Celalettin Arif Bey, Millî Kongre'nin gönderdiği söz konusu telgrafi doğru bulmadığını ve kendisinin ise o toplantıda hazır bulunmadığını açıklamıştır. Celalettin Arif Bey, konuyla ilgili olarak görüşlerinin şu yönde olduğunu beyan etmiştir:

“Ben millî kuvvet tanımıyorum. Benim bildiğim, tanıdığım Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'dir. Bu Cemiyet'in her livâda bir şubesi var şubeler kendisinin âmâlini müdâfaa için istedikleri adamlara rey verilmesi hususunda sarf-ı mesâî edebilirler. Nitekim bu gün umum cemiyet ve fırkalar da kendi maksatlarını temin için birçok çalışıyorlar. Tabîdir ki eskisi gibi dayak ve tahakküm ile intihabat yapmağa bu zaman ve vaziyette hiç kimse kabul etmez. Bu yoldaki işâata [yayılan haberlere] da inanmam.”⁵²⁷

Kuva-yı Milliye'nin seçimlere müdahale ettiğine yönelik söylentilerin ortaya çıkması üzerine Kürt Teali Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Ahmet Hamdi Paşa, Kuva-yı Milliye'nin seçimlere müdahale ettiğine dair kendilerinde güçlü bir kanaat

---

⁵²⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 122; Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 50; “Kuva-yı Milliye İntihabata Müdahale Ediyor mu?”, **İkdam**, 10 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı”, **İleri**, 10 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 8.

⁵²⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 123-124; Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 50; “Kuva-yı Milliye İntihabata Müdahale Ediyor mu?”, s. 1; “Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı”, s. 8.

⁵²⁷ “Celalettin Arif Bey'in Fikri”, **Yenigün**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

oluştugu için seçimlere katılmayacaklarını söylemiştir.⁵²⁸ Buna karşılık Sulh ve Selâmet Partisi Umumi Kâtibi Ferit Paşa ise partisi adına değil de kendi adına yaptığı bir açıklamada, bazı kişilerin ortaya attığı bu söylentilerin tamamen boş sözlerden ibaret olduğunu söylemiştir.⁵²⁹

Seçimlerin sonuçlanması üzerine çeşitli analizler yapılmıştır. Seçim sonucunda Sivas Mebusu seçilen Sâmih Fethi Bey'e göre, seçimler gereğinden fazla bir serbestlik içinde yapılmış ve bazı Ermeni ve Rumlar da oy kullanmışlardır.⁵³⁰ Bu arada Mustafa Kemal Paşa da seçimler konusunda Roma'da çıkan Epoka gazetesi İstanbul muhabirine bir açıklamada bulunarak, Mebusan Meclisi'ne Erzurum mebusu olarak katılmayı reddettiği yönündeki haberleri yalanlamıştır.⁵³¹ Bunun dışında Meclis'in açılışı üzerine ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Meclis Başkanlığı'na bir tebrik telgrafi göndermiştir. Söz konusu bu telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin millî yazgıyı en meşru ve kanuni tetkik ve muhakeme organı olan Meclis'e bırakmış olmakla mutlu olduğunu kaleme almıştır. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Teşkilâtı altında kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan milletin, o günden itibaren sadece kendi iradesini temsil edip hâkim kılacak olan bu Meclis'in bekçisi olduğuna vurgu yapmıştır.⁵³²

İstanbul'un işgali üzerine Mebusan Meclisi, 18 Mart'ta Genel Kurul toplantılarını erteleme yönünde karar verince, Hürriyet ve İtilaf Partisi ileri gelenlerinden biri, Bosphore gazetesine bu kararla ilgili olarak partisinin görüşlerini açıklamıştır. Mevcut durumun sorumluluğundan sıyrılmak için bu kararın verildiğine işaret etmiştir. Diğer bir neden ise mebusların çoğunun, Hareket-i Milliye'ye uygun bir hükümetin iktidara geçtiğini görmeyi istemesidir. Bundan dolayı Salih Paşa hükümeti bu zümrenin güvenini kazanamamıştır.⁵³³

⁵²⁸ "Ahmet Hamdi Paşa'nın Beyanatı", s. 1. Ayrıca bkz.: Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 212.

⁵²⁹ "İntihabat Faaliyetleri Etrafında", **Alemdar**, 11 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁵³⁰ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 163; "Anadolu Ahvâlinin Hakiki Şekli", s. 1.

⁵³¹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)**, Cilt 3, s. 19; "Mustafa Kemal Paşa İle Mülakat", **Vakit**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafnamesi", s. 3; "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütâlaası", s. 1; "Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabı", s. 2.

⁵³² **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 175; " "Kuva-yı Milliye"den Meclis-i Mebusan Riyasetine Telgraf", s. 2; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafi", s. 1; "Heyet-i Temsiliye'nin Teşekkür Telgrafları", s. 1. Telgrafın tarihi basında 17 Ocak 1920 iken Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannamelerinde 14 Ocak 1920'dir.

⁵³³ "Vaziyet-i Hazıra ve Hürriyet ve İtilaf", s. 2.

C. Kuva-yı Milliye ve Şeyh Recep Olayı

Ali Rıza Paşa hükümetinin, kısmen de olsa Heyet-i Temsiliye'yle işbirliği yapmak istediği sıralarda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhinde olanlar çalışmalarına devam etmişlerdir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, İstanbul hükümeti temsilcisi Salih Paşa ile görüşmek için Amasya'ya gittikleri sırada, Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celal isimli üç kişi Sivas'tan üç telgraf çekmişlerdir. Bu telgraflardan Amasya'da bulunan Salih Paşa'ya gönderilen ile padişaha çekilen telgraf 18 Ekim 1919 tarihini, Mustafa Kemal Paşa'ya -Amasya'da bulunmaktaydı- çekilen ise 19 Ekim tarihini taşımaktaydı.⁵³⁴

Padişaha çekilen telgrafta, Sivas'ta ARMHC adıyla kurulan Kongre Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa ile yanındaki grubun, padişahın güvenine sahip ve millî iradeyi temsil eden kişiler gibi davranmaları eleştirilmiştir. Telgrafı çekenler, padişaha ve halifeye her yönüyle bağlı olduklarını vurguladıktan sonra, Amasya'ya gelecek olan Salih Paşa ile padişahın Başyaveri Naci Bey (Eldeniz)'in Sivas'a gönderilmesini istemişlerdir. Şeyh Recep ve arkadaşları, isteklerinin padişaha iletilmesini sağlamak için telgraflarının başına bunu engelleyenlerin din ve devlet haini olduklarını ve sonunda kan dökülmesine neden olunacağını belirten bir kayıt koymuşlardır.⁵³⁵

Salih Paşa ile Naci Bey'e gönderilen telgrafta, aylardan beri memlekette olup bitenleri anlamaları ve işin iç yüzünü öğrenmeleri için yorgunluğa katlanıp Sivas'a gelmeleri istenmiştir. Hatta bu çağrının şehirdeki ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan oluşan yüz altmış kişinin mührünü de taşıdığı açıklanmıştır.⁵³⁶

Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta ise padişahın ve hükümetin düşüncelerini halkın, Salih Paşa'dan ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakmayacağı ileri sürülmüştür. Telgrafa "Bundan dolayı iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu bilginize sunarız" diye tehdit edici bir cümle de eklenmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmelerin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'dan verdiği emirle Şeyh Recep tutuklanmıştır. Şeyh Recep'in hareketinin arkasında millî harekete karşı çıkan küçük bir grupla İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin olduğu anlaşılmıştır.⁵³⁷

⁵³⁴ İzzet Öztoprak, "Millî Mücadele'ye Tepki: Şeyh Recep Olayı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

⁵³⁵ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 338-339; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 18.

⁵³⁶ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 334-335; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 18.

⁵³⁷ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 336-337; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 18-19.

Şeyh Recep olayı ve bu olayın Kuva-yı Milliye'yle bağlantısına ilişkin Kuva-yı Milliye önderlerinden Kara Vasıf Bey ile Sivas Valisi Reşit Paşa'nın açıklamaları İstanbul basınına yansımıştır. Kara Vasıf Bey, Salih Paşa ile birlikte İstanbul'a döndükten sonra Vakit gazetesine konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunarak, bu olay nedeniyle İstanbul'da bir iki gazetenin "gürültü koparmasının" kendisini çok memnun ettiğini ifade etmiştir. Çünkü işin esası hakkında hükümetçe yapılan tahkikat sonuçlandığı zaman gürültüyü koparanlar, kendi kendilerini teşhir etmiş ve düşmanlıkta ne kadar ileri gittiklerini göstermiş olacaktırlar.⁵³⁸

Bunun dışında Kara Vasıf Bey, telgrafi çektirenlere dair de bazı bilgiler vermiş ve bir iki teşvikçinin bu telgrafi çektirdiğini açıklamıştır. Yine bunların, hırsızlık ve suiistimalle tanınmış, tahsil ve terbiyeden mahrum kişiler olduklarını ileri sürmüştür. Bu kişiler Kongre toplandığı sırada, Sivas'tan murahhas seçilmeye çalışmalarına karşın halk tarafından seçilmemişlerdir. Bunun üzerine Kongre'ye başvurarak, görüşmelerin açık olmasını ve kendilerinin de dinleyici sıfatıyla hazır bulunmalarını istemişlerdir. Ancak Kongre, bu isteği müzakereye koyarak reddetmiştir.⁵³⁹

Bu sırada Vakit gazetesi muhabiri, Kara Vasıf Bey'e III. Damat Ferit Paşa zamanında Teşkilât-ı Milliye'nin, bütün Anadolu'nun hükümetle münasebetini kesmesini sağlayacak kadar büyük bir kudret gösterdiğini hatırlatmıştır. Buna karşın Sivas'tan Harekât-ı Milliye aleyhine böyle bir telgrafın çekilmesini, hareket açısından bir zayıflık işareti olarak kabul edenlerin olduğuna değinmiştir. Bu hatırlatma üzerine Kara Vasıf Bey, bu kişilerin yanlış düşündüklerine temas etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur:

"İşin içinde kuvvet veya za'f meselesi yoktur. Sivas'tan Harekât-ı Milliye'nin aleyhine bir telgrafname keşide edilmesi, teşkilâtımızın tahrîf ve tedhîsten, hükümet işlerine müdahaleden ne kadar geri durduğuna en canlı bir delildir. Telgrafnameyi çekenler, hiç haberleri olmadan, Hareket-i Milliye'nin son derecede lehinde bir vesika hazırlamışlardır."⁵⁴⁰

---

⁵³⁸ "Vasıf Bey'in Beyanâtı", s. 1.

⁵³⁹ A.y. Kara Vasıf Bey'in Şeyh Recep olayına yönelik başka bir açıklaması için bkz.: "Kuva-yı Milliye İstanbul Murahhası Kara Vasıf Bey'le Mülakat", s. 1.

⁵⁴⁰ "Vasıf Bey'in Beyanâtı", s. 1.

Sivas Telgrafı meselesi üzerine Vakit gazetesi Sivas özel muhabiri, 25 Ekim 1919 tarihinde Sivas Valisi Reşit Paşa'yı ziyaret ederek, bu telgraf ve ona imza koyan Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celal'in şahsiyetleri hakkında bilgi almıştır. Vali Reşit Paşa, öncelikle atalarına atfen şeyh lakabını alan Recep'in ne mecnun ne de akıllı olduğunu açıklamıştır. Bu kişinin, sürekli olarak falcılıkla meşgul olduğunu belirterek olayı şu şekilde aktarmıştır:

“Teşkilât-ı Milliye'nin kendisine adem-i müracaatından muğberr [gücenmiş] olarak yanına Ahmet Kemal ve Celal'i almış, nısfü'l-leylde [gece yarısında] telgrafhaneye giderek telgrafı kabul etmeyenlerin hain-i din ve devlet olduklarını, bu yüzden memlekette kan döküleceğini beyan eylemiştir. Hükümet ertesi gün hadiseden haberdar olmuş ve yapılan tahkikat neticesinde haklarında tevkif-i mezkureleri ısdâr edilmiştir.”⁵⁴¹

Vali Reşit Paşa, Recep'in telgrafının iki gazetede yayımlanmasını da manidar bulmaktadır. Ona göre memleketin zor bir zamanında, doğru olup olmadığı araştırılmadan bu tarz şeylerin yayımlanması “ahlakın düşme derecesini” göstermektedir. Ancak Sivas halkı, her konuda düşünce birliği içerisinde olduğu için bu hareketi de nefretle karşılamaktadır. Recep ve arkadaşlarının tutuklanmaları dolayısıyla hiç kimsenin üzülmemesi de bunu ispat etmektedir.⁵⁴²

V. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE

A. Kuva-yı Milliye'nin Ortaya Çıkışına Yönelik Değerlendirmeler

Muhalif basında, Kuva-yı Milliye'nin, o dönemdeki İttihatçılık süreciyle birlikte ortaya çıktığına yönelik çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Bu bağlamda, İttihatçıların İzmir'in işgalini bahane ederek ayaklandıkları tezi işlenerek, Kuva-yı Milliye'nin İttihatçılıkla olan bağlantısı ortaya konulmuştur. Bu tezi işleyenlerden birisi olan Peyam/Peyam-ı Sabah gazeteleri başyazarı Ali Kemal, Ocağa (İttihat ve Terakki'ye) muhalif olan kesim ile Damat Ferit Paşa hükümetlerinin vatan kaygısı taşırken, “zorbaların” ise “Teşkilât-ı Milliye oyunu” altında Anadolu fesadını yarattıklarına değinmiştir. Bu “zorbalar” önce İzmir'i sonrasında da Doğu vilayetlerini bahane ederek ortaya çıkmışlardır.⁵⁴³

⁵⁴¹ “Sivas Telgrafı”, **Vakit**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁴² **A.y.**

⁵⁴³ Ali Kemal, “Hükümeti Murâkabe ve Muâheze Etmeliyiz, Fakat ...”, **Peyam**, 24 Eylül 1335/1919, s. 1.

Ali Kemal, Kuva-yı Milliye'nin iddiâ edildiği gibi İzmir felaketi üzerine Anadolu'nun göbeğinden ve milletin sinesinden doğmuş bir hareket olmadığına işaret etmiştir.⁵⁴⁴ Aksine İttihat ve Terakki Ocağı Zürih, Berlin ve Kafkasya'dan “ateş alarak”, “Kuva-yı Milliye tuzağını” kurmuştur.⁵⁴⁵ Mütareke'den itibaren özellikle Damat Ferit Paşa hükümeti zamanından beri kendilerinin uyguladıkları siyasetten rahatsız olan Ocak taraftarları, Kuva-yı Milliye'nin doğmasına neden olmuşlardır. Bu görüşünü açıklarken, öncelikle Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında kendilerinin güçlü bir siyaset uyguladıklarının altını çizmiş ve “o da Harb-i Umumiye iştirakimizden ta tehcir ve taktik facialarına varıncaya kadar bütün mazinin mesuliyetlerini İttihat ve Terakki'ye isnat eylemek ve o hizb-i meşûmu da bu milletin başına bela olmuş bir (Oligarşi), bir heyet-i mütegalibe addetmek idi.” şeklinde belirterek, bu siyasetin ne olduğuna dair bilgi vermiştir. Hatta bunun, İtilaf Devletlerince de olumlu olarak karşılandığını kaydetmiştir.⁵⁴⁶

Bu siyaset sayesinde devlet, o badireden en az zararla çıkacağı gibi bu yangından ne kurtarabilmek mümkünse o kurtarılabilirdi. Ancak bu sonuç, Ocak taraftarlarının hoşuna gitmediği için bunlar İzmir felaketinden yararlanarak yeniden faaliyete geçmişler ve “Kuva-yı Milliye oyununu” ortaya çıkarmışlardır.⁵⁴⁷ Böylece İttihat ve Terakki, İzmir felaketini bahane ederek isyan etmiş ve bu isyan sırasında Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa ile Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal, Refet vb. gibiler Kuva-yı Milliye oyununu icat etmişlerdir.⁵⁴⁸

Alemdar gazetesi yazarlarından Refik Halid de Hareket-i Milliye ismini alan Anadolu isyanının, o dönemdeki İttihatçılık süreciyle birlikte ortaya çıktığını ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Mütareke'den sonra kurulan hükümetler yeterince başarılı olamadıkları için bir anlamda “at süvarisiz kalmıştı”. Bu boşluğu doldurmak için biri Balkan, diğeri de I. Dünya Savaşı'nın kahramanı sıfatıyla ortaya çıkan iki kişi baş başa verip düşünmeye başlamışlardır. Bu iki kişi canla başla çalıştıkları halde İttihat ve Terakki'den layık oldukları mevki alamadıklarını düşünüyorlardı. Onlara göre Enver ve Cemal Paşalar onların istedikleri yerleri almışlardı. Mütareke'den sonra bu düşüncelerle hemen harekete geçerek, çoğunluğu subaylara

⁵⁴⁴ Ali Kemal, “Kuva-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?”, **Peyam**, 24 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁴⁵ Ali Kemal, “Kara Günler”, **Peyam**, 29 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁴⁶ Ali Kemal, “Evvela Teşhis, Sonra Tedavi”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁵⁴⁷ **A.y.**

⁵⁴⁸ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Mart 1336/1920, s. 1. Ali Kemal'in benzer nitelikli yazıları için bkz.: Ali Kemal, “Ne Oldu İse Bize Oldu”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Mart 1336/1920, s. 1; “Rüzgâr Eken Fırtına Biçer”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Mart 1336/1920, s. 1.

dayanan İstanbul'da bir hafiye ve ihtilâl cemiyeti kurup bir süre çalıştılar. Ancak başkent in idarî ve siyasî durumu dolayısıyla Anadolu'ya geçmeye karar verdiler. Aslında Anadolu'ya geçme projesi savaş zamanında İttihat ve Terakki'nin de son ümidiydi. Mütareke'den sonra bu projeyi hayata geçirmek isteyen yeni önderler, hükümetlerin kolunu ve kanadını kırmayı planlamışlardı. Bu sırada Hareket-i Milliyeciler de Harbiye Nezareti'ni ellerine alarak istediklerini yaptırmaya başlamışlardı. Olaylar bu şekilde gelişirken Rauf Bey askerlikten ayrılarak çoktan harekete geçmişti. Diğeri ise Harbiye Nazırı ile hükümetin zaafından istifade ederek, en büyük askerî memuriyeti elde etmiş ve Anadolu'ya müfettiş olarak geçmişti. Onlar bir taraftan, İstanbul'dakiler diğ er taraftan çalışarak “atın dizginlerini almış” ve bir hamlede sıçramak için fırsat kollamaya başlamışlardı. İzmir'in işgali onlara aradıkları bu fırsatı vermişti.⁵⁴⁹

Refik Halid'e göre tüm bunlara karşın Mustafa Kemal Paşa kendisini henüz hazır hissetmiyordu. Yaptığı değerlendirmede kuvvetinin fırka ile jandarma kumandanlarına dayandığını görmüştü ki, bunlar amacın gerçekleşmesi için yeterli ise de siyaseten uygun değildi. Öyle ki böylesi bir durum bir askerî isyanı akla getirecekti. Bunun için bu hareketi millî bir şekle sokmak gerekiyordu. Dolayısıyla “Hareket-i Milliye” bu düşüncelerden doğmuştu. Bu gelişmenin ardından bir süre beklenirken, Hareket-i Milliye de Anadolu'daki İttihat ve Terakki teşkilâtından büyük ölçüde istifade ediyordu. Bu sırada tehcir ve taktikle suçlanan koyu İttihatçılar da bu harekete bir cankurtaran gibi sarılmışlardı. Bu kişilerin “debdebe ve sergerdelik” merakında bulunan askerî erkânla temasa geçtikleri dönemde Mustafa Kemal Paşa da Amasya'da bulunuyordu.⁵⁵⁰

Bu sırada hükümet de, İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin Anadolu'nun en uzak beldelerine kadar “silahlanıp geliniz!” şeklinde çektiği telgrafların tehirine mecbur kalmıştı. Çünkü Erzurum'dan, Diyarbakır'dan İzmir'e kopup gelecek bir “başibozuk ordusunun” faydadan çok zarar getireceğini ve bir müdahaleye neden olacağını düşünüyordu. Mustafa Kemal ise bu emri vesile ederek milletin sesinin boğulduğunu öne sürmüş ve ilk isyan bayrağını açmıştır. Bu emre itaat eden telgraf memurlarını tehdit ederken, İstanbul ile haberleşmeyi kesmek için de valileri teşvik

---

⁵⁴⁹ Refik Halid, “Meclis'teki Cereyanların Menbai”, **Alemdar**, 5 Şubat 1336/1920, s. 1. Refik Halid'in Millî Mücadele karşıtı yazıları için ayrıca bkz.: Bayram Arslantaş, “Refik Halit ve Milli Mücadele”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003, s. 31-40, 42-47, 51-54.

⁵⁵⁰ Refik Halid, “Meclis'teki Cereyanların Menbai”, s. 1.

etmiştir. Fakat teşkilât henüz tam anlamıyla yeterli olmadığından bu çağrı beklenen sonucu vermemiştir. Bunun üzerine şaşırarak Mustafa Kemal, yeni birtakım faaliyetlere girişilmesi gerektiğini anlayarak, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni toplamıştır. Bu arada subayların kontrolü altındaki vilayet merkezlerindeki halk da bu harekete iştirak ettiriliyordu. Bu şekilde Kongredekiler'in sesi milletin sesi şeklini alacaktı. Harekete katılmayan beldelelere giden subaylar, oradaki askerî memurlarla istişare ederken İttihatçı memurlarla birleşip hükümete bir itimatsızlık telgrafi çekiliyor ve telgrafhaneler denetime alınarak İstanbul'la haberleşme kesiliyordu. Hareket-i Milliye'nin bu manevrası Anadolu'daki İttihat ve Terakki teşkilâtına dayanması sayesinde amacına ulaşmıştı.⁵⁵¹

Bu değerlendirmelerin dışında Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışını, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'yla ilişkilendiren görüşler de ileri sürülmüştür. Bunlardan birinde, Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışı, Mustafa Kemal Paşa'nın Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne tayin edildiği gün başlatılmıştır. Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın, Doğu vilayetlerine gidince hükümetin emirlerini yerine getirmeyip bir "hâkim-i mutlak" gibi hareket etmeye başlaması üzerine hükümet kendisini azletmek zorunda kalmıştır.⁵⁵²

Alemdar gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini bir telgraf isyanı olarak yorumlamıştır. Gazeteye göre bu kişi yegâne silah, kuvvet, tehdit ve icraat aracı olarak telgraflardan istifade ediyordu. Bu isyanının zeminini de merkezi hükümetin 16 Haziran 1919 tarihinde tüm telgraf merkezlerine gönderdiği ve Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların kabul edilse bile çekilmemesi yönündeki tebliği oluşturmaktaydı. Mustafa Kemal, hükümetin bu emrini isyanına bir bahane olarak görmüştü. Merkezi hükümeti haberdar etmeden derhal bütün telgraf merkezlerine Üçüncü Ordu Kıtaât-ı Müfettiş-i Umumisi imzasıyla gönderdiği emirde, hükümetin adı geçen tebliğine itaat eden telgraf memurlarını Divan-ı Harplere vereceğini ve bu konuda Kolordulara talimat gönderdiğini bildirmiştir. Bu genelgenin tarihi 20 Haziran 1919'du ve Alemdar gazetesine göre Mustafa Kemal'in isyanı bu tarihte başlamıştı.⁵⁵³

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basında ise bu kuvvetlerin ortaya çıkışına neden olarak, Anadolu'nun içine düştüğü kötü duruma yönelik Türk milletinin

---

⁵⁵¹ A.y.

⁵⁵² "Harekât-ı Milliye", **Sabah**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁵⁵³ "Mustafa Kemal İsyani - İlk Günler", **Alemdar**, 19 Mart 1336/1920, s. 1.

tepkisi gösterilmiştir. Bunun yanı sıra İzmir'in işgali ve Damat Ferit Paşa'nın hatalı siyasetiyle Ermeni olaylarının da bu kuvvetlerin doğuşundaki öncelikli etkenler olduğu dile getirilmiştir.⁵⁵⁴

Konuya, Türk milletinin gösterdiği tepkiden yaklaşan Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin, millî bünyede bütün zorluklara ve entrikalara rağmen böyle bir hareketin ortaya çıkarak duruma hâkim olmasının dışarıda olumlu bir etki bırakacağını ileri sürmüştür. Çünkü Yakın Doğu'da ölüm döşeginde bir hasta adam bulunduğunu zannedenler, en öldürücü çarpışmalara karşı koyabilen sağlam bir millet karşısında bulduklarını bu sayede anlayacaklardı. Bu yüzden, Hareket-i Milliye aracılığıyla memlekette birlik sağlanmalı ve resmî teşkilâtıyla beraber bütün millet, vatan menfaatlerini sağlayabilecek bir kuvvet halini almalıydı.⁵⁵⁵

İleri gazetesi başyazarı Celal Nuri de zulme uğramış ve kederli bir halkın can evinden, Anadolu'da ortaya çıkan Harekât-ı Milliye'nin koptuğunu belirtmiş⁵⁵⁶ ve "Kuva-yı Milliye, vatanın pek bariz bir tehlikede kalması ve mukadderât-ı vatana nâ-ehillerin mütevellî olması dolayısıyla teşekkül etmiş bir cereyandır."⁵⁵⁷ diyerek, bu hareketin mahiyetini ortaya koymuştur.

Yenigün gazetesi imtiyaz sahibi ve başyazarı Yunus Nadi de "Millî Teşkilât ve Harekât" için gizli kapaklı nedenler aramanın saçma olduğunu düşünmektedir. Ona göre vatanın içinde bulunduğu kötü durum ortadadır. Bundan dolayı milleti, bu tarz fikir ve hareketler etrafında toplamak için yeteri kadar neden bulunmaktadır.⁵⁵⁸

Başka bir değerlendirmesinde ise Millî Teşkilât ve Harekât'ın oldukça yeni olan tarihini gözden geçirince bu teşkilât ve harekâta, özellikle Damat Ferit Paşa'nın her üç hükümetinde biri diğerinden kötü olmak üzere devam eden yanlışlıkların neden olduğunu vurgulamıştır. İzmir ve havalisinin işgaliyle vatanın diğer kısımları hakkında da çeşitli kötü söylentilerin ortaya çıkması karşısında Damat Ferit Paşa hata üstüne hata yapmıştır. Bu durumu düzeltecek ve kurtaracak olan yegâne çare ise kendiliğinden ve "şimşek hızıyla" şu şekilde ortaya çıkmıştır: "Evvelce Ayvalık -

---

⁵⁵⁴ "Anadolu'da Millî Hareket Nasıl Başladı?", **Türk Dünyası**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in birer resimlerine de yer verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın resminin altında "Anadolu'nun Bağrındaki Millî Hareketleri İdare Eden Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa" yazmaktadır. Rauf Bey'in resminin altında ise "Aydın Vilayeti Havalisindeki Millî Hareketi İdare Eden Sabık Bahriye Nazırı (Hamidiye) Kahramanı Rauf Bey" yazmaktadır.

⁵⁵⁵ Ahmet Emin, "Millet ve Hükümet", **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁵⁶ Celal Nuri, "Bir İnkılâb-ı Hatt-ı Hümayûnun İstihâline", **İleri**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁵⁷ Celal Nuri, "İlim ve Fen, Tarih Nikat-ı Nazarından Kuva-yı Milliye", **İleri**, 19 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁵⁸ Yunus Nadi, "İttihatçılık Manevrası", **Yenigün**, 21 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Soma - Aydın havalisinden başlayan Millî Kuvvetlere mütenâzır olarak Şarkî Anadolu vilayetleri için Erzurum'da ve müteakiben de bütün Rumeli ve Anadolu için (Sivas) da in'ikad eden Kongrelerle Millî Teşkilât bütün mülkte baştan aşağı hâl ve mevkie hâkim olup çıktı.”⁵⁵⁹

Aynı bakış açısıyla kaleme alınan başka bir yazıda, dört sene süren dayanılmaz bir savaşıla yorulmuş ve bütün kuvvetleri paramparça bir hale gelmiş olan Türk milletinin, hayatına ve şerefine kasteden düşmanlarının ayakları altında ezilme tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini görünce tekrar ayağa kalktığı ve yazgısıyla oynamak isteyenlerin karşısına dikildiği belirtilmiştir. Bu açıdan Harekât-ı Milliye, millî varlığın kendisini müdâfaa için yaptığı bir kalkınma ve canlanma hareketinden başka bir şey değildi.⁵⁶⁰

Yazıda, dış düşmanlardan çok daha kasıtlı bir şekilde hareket eden iç düşmanların, Harekât-ı Milliye ile ilgili bir iddiâsına da yer verilmiştir. Onlara göre bu harekât, millî ruhtan doğma bir şey olmadığı gibi beş on kişinin düzenlemiş olduğu bir oyundan ibaretti. Buna karşın yazıda, bu harekâtın son derece doğal bir şekilde millî vicdandan koptuğu ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, Konya havalisinden gelen güvenilir bazı kişilerden alınan birtakım bilgilere yer verilmiştir. Bu kişilerin aktardıklarına bakılacak olunursa daha Millî Teşkilât, Erzurum ile Sivas'ta yaygınlaşmadan önce eski Vali Cemal Bey'in memleketi felakete sürüklediğini hissedenler, Beyşehir'de “Yoldaş” adıyla bir cemiyet kurmuşlar ve daha sonra Teşkilât-ı Milliye'ye katılmışlardır. Bu tarz mahallî hareketler, milletin yaşamını ve haklarını müdâfaa özleminin bütün Türk ve Müslümanlarda karşılıklı bir etkileşimle canlandığını göstermektedir.⁵⁶¹

Beyşehir Teşkilât-ı Milliyesi'nin oluşmasına ise Süvari Alayı Kumandanı Nazım ile eşraftan Süleyman Beyler neden olmuşlardır. Sırf millî hamiyetle hareket eden ve hiçbir şöhrat arzusu besleyemeyen bu iki kahraman ruh, işlerin kötüye gittiğini görünce Beyşehir'de teşkilâtlanmaya başlamışlardır. Hatta eski Vali Cemal Bey'i ümitsiz bırakarak, mevkiini terk etmeye zorlayan kuvvet de onlardır.⁵⁶²

Bu konudaki diğer bir saptamada, Türk milletinin her ne zaman ağır ve yaşamsal bir tehdit altında kalsa, külleri altında gizlenen yaşama kabiliyetinin, yeni

⁵⁵⁹ Yunus Nadi, “Amasya'daki Telâki”, **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁶⁰ “Beyşehir Kuva-yı Milliyesi Ne Vakit ve Nasıl Teşekkül Etti?”, **Yenigün**, 9 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁵⁶¹ **A.y.**

⁵⁶² **A.y.**

bir taşkın kuvvetle parladığı ve canlandığı vurgulanmıştır. Daha önceki dönemlerde de içerdeki “perişanlıklar ile iradesizliklerin” yanı sıra dışarıdaki “hezimet ve bitkinlikler”, Türklerde büyük bir ümitsizlik meydana getirmiş ve memleketin günlerinin sayılı olduğu hissini uyandırmıştı. Buna karşılık gelinen noktada, Anadolu halkı millî bağımsızlığını kazanmak için tekrar harekete geçmişti. Bu durum ilgili yazıda şu cümlelerle ifade ediliyordu:

“İşte böyle bir zamanda Anadolu, millî hakkını, millî varlığını, millî istiklâlini istemek için canlandı ve merkezin aciz ve sahîf [zayıf] siyasetine karşı dikildi. Evvelen Erzurum’da Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, İzmir işgal mıntıkları önünde Kuva-yı Milliye Teşkilâtı namlarıyla ayrı ayrı tecelli eden millî hareket, Sivas Kongresi’nde bir vahdete ircâ edildi ve “Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti” namını aldı.”⁵⁶³

Konuya, İzmir’in işgali üzerinden yaklaşan ve Kuva-yı Milliye hareketine muhalifliye bilinen Alemdar gazetesinde ise bu işgal olayının önemine değinilmiştir. Buna göre İzmir’in işgali faciasından sonra yapılan mitingler Hareket-i Milliye’nin doğal bir sonucudur.⁵⁶⁴

Tasvir-i Efkâr gazetesi de bu hareketin ortaya çıkış sürecini özetlemiş ve duruma Ermeni olayları ile İzmir’in işgali üzerinden yaklaşmıştır. Buna göre bütün Anadolu’da millî ve dinî birliğe etken olan Harekât-ı Milliye, bundan birkaç ay önce o günkü durumunda değildi. İlk başta, millî müdâfaa ve muhafaza ihtiyacıyla Anadolu’nun ayrı ayrı yerlerinde doğan kuvvetler yavaş yavaş birliğe doğru yönelmişlerdi. Bu kuvvetler Bolşevikliğe dayanmadıkları gibi gayrimüslimlere yönelik tecavüzkâr bir siyaset de izlemiyorlardı. Bu hareket, Doğu Anadolu’da Ermenilerin İslam nüfus üzerinde uyguladıkları saldırgan politikalardan doğmuş ve ezici çoğunluğu Türk ve Müslüman olan vilayetlerin anavatandan ayrılmamasını amaç edinmiştir. İzmir’in işgali olayı ise kanının son damlasına kadar vatanını müdâfaa etmeye kendilerine borç bilenlere görevlerini hatırlatmıştır. İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti’nin kurulmasıyla başlayan bu müdâfaa hareketlerinin yayılması sonucunda millî bir kuvvet ortaya çıkmıştır. İzmir Redd-i İlhak kuvvetleri ile

⁵⁶³ “Sivas Vakayı’-i Milliyesine Ait İntibâât”, **Yeniğün**, 21 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁵⁶⁴ Kâşif Dehrî, “Lüzumsuz Telaşlar”, **Alemdar**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Harekât-ı Milliye aynı şeyler olmamakla birlikte amaçları, memleket haklarının müdâfaası konusunda aynı noktada birleşmektedir.⁵⁶⁵

Konuya Ermeni olayları ve Yunanlılar üzerinden yaklaşılan bir yazıda, Anadolu Harekâtı'nın Aydın vilayetinde başlayan kısmının, Yunanlıların işgaliyle doğduğuna işaret edilmiştir. Damat Ferit Paşa hükümetinin açtığı bu kanlı felaket dönemi, Anadolu'nun doğusunda yeni bir uyanış dönemine neden olmuştur. Çünkü Türk vilayetleri ortasında bir Ermenistan meydana getirilmesi amacına yönelik beklenmedik bir emir, yerli vatanperverleri tehlike etrafında birleştirmiştir.⁵⁶⁶ Benzer içerikli bir yazıda da Anadolu'daki millî cereyanların, doğu sınırlarında Ermeni çetelerinin yaptığı zulümlerden ve Aydın vilayetinde, Yunanlıların insanları topluca öldürmelerinden doğduğu açıklanmaktadır. Anadolu halkı, bu vahşet karşısında meşru ve millî haklarının tecavüze ve hakarete uğradığını düşünmüştü. Bu millî cereyanlar, aynı zamanda Damat Ferit Paşa hükümetinin, iç ve dış siyasetteki güçsüz ve doğru yoldan ayrılan uygulamalarının birer sonucu olarak da ortaya çıkmışlardı.⁵⁶⁷

Millî Hareket'in nasıl başladığı ve ne şekilde geliştiğiyle ilgili olarak kaleme alınan bir yazıda, Mütareke'den III. Damat Ferit Paşa hükümetinin istifasına kadar geçen olaylar genel hatlarıyla ve belgelendirilerek aktarılmaktadır. İzmir'in işgalinin millet açısından büyük bir öneme sahip olduğuna değinildikten sonra Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş sürecine yer verilmiştir. Öte yandan birçok vilayette de bu şekilde pek çok cemiyetin (Diyarbakır'da Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti, Aydın'da Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye, Trakya ve Kilikya'da da millî cemiyetler) kurulduğuna işaret edilmiştir.⁵⁶⁸

İzmir konusunun irdelendiği ve son satırları sansüre uğramış bir açıklamada ise İzmir'in korkunç bir şekilde işgalinden sonra Türkiye'de yaşam belirtisi gösterecek hiçbir hareketin görülmediğine değiniliyordu. O sırada iktidarda bulunan hükümet ise devletin hakkını ve yaşama kabiliyetini bilmeyen, dolayısıyla da

⁵⁶⁵ “Vaziyet-i Dâhiliyemiz ve Anadolu Haberleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Harekât-ı Milliye'nin ortaya çıkışında İzmir'in işgaliyle Doğu Anadolu'daki Ermeni olaylarının etkili olduğuna yönelik benzer bir değerlendirme için bkz.: “Harekât-ı Milliye Nasıl Doğdu ve Nasıl Büyüdü”, **Tarık**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁶⁶ “Anadolu Harekâtı”, **Vakit**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁶⁷ Fe. Ha, “Anadolu'daki Tezahürat-ı Milliye”, **İleri**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁶⁸ “Millî Hareket Nasıl Başladı ve Nasıl Muvaffak Oldu?”, **Yeniğün**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Söz konusu yazının içerisinde, bazı Millî Hareket önderlerinin resimlerine de yer verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, “Teşkilât-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesi Reisi” olarak nitelendirilirken eski İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya Bey Millî Hareket'in üyeleri arasında gösterilmiştir. Rauf Bey ise Teşkilât-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesi erkânı olmasının yanı sıra Hamidiye kahramanı sıfatıyla tanıtılmıştır.

müdâfaadan aciz bulunan “kör ve gafil” bir kuvvetten ibaretti. Bunun üzerine milletin sinesinde genel bir itiraz sesi yükselmiş ve namus, şeref, haysiyet ile kutsal şeylere dayanan bir Millî Teşkilât harekete geçmişti.⁵⁶⁹ Konuya, Damat Ferit Paşa'nın özellikle üçüncü hükümeti döneminde izlediği hatalı siyaset üzerinden yaklaşılan bir yazıda da, bu hükümetin seçimlerden bahsederek, insanları oyalamak istediği ileri sürülmüştür. Ancak Damat Ferit Paşa, bu konuda iyi bir niyet beslemediği için Anadolu'da millî hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁷⁰

B. Kuva-yı Milliye'nin Amacına Yönelik Değerlendirmeler

Kuva-yı Milliye'nin amacına yönelik dile getirilen bazı görüşlerde, bu kuvvetlerin amacının doğrudan ya da dolaylı olarak iktidara gelmek olduğu belirtilmiştir. Bu noktada Ali Kemal'e göre Millî Teşkilât'ın amacı, ne İzmir'i kurtarmak ne de Doğu vilayetlerini savunmaktır. Aksine bu teşkilâtın amacı saltanatı etkisi altına alarak hükümeti korkutmak ve hatta mümkünse devirmektir. Böylece bu kişiler, kendi adamlarından oluşan bir Heyet-i Vükela oluşturarak, o maske altında Ocağı yeniden tutuşturmak istemektedirler. Görünüşte vatani korumak için isyan etmişlerdi ve kendilerini hem tarafsız hem de İttihat ve Terakki'den uzak bir kuvvet olarak gösteriyorlardı. Oysaki Ali Kemal'e göre “Hakikatte o, hep o idi, hep aynı ruh, aynı kafa ile çalışıyordu.” Bu nedenle Ali Kemal, ne yaptığını bilmeyen Millî Teşkilât kahramanlarını ve onların hareketlerinden medet uman çaresizleri uyanmaya davet ederek, bu karanlık içinde tek bir ışığın olduğuna değinmiştir. O da Anadolu halkının doğru düşüncelere sahip olmasıdır ki, yazara göre bu durum zaten gerçekleşmiştir. Çünkü cahil Anadolu halkı, bu hareketin kötü olduğunu anladığı için buna kesinlikle katılmadığı gibi muhalefet dahi etmekte ve bu tavrıyla da büyük bir teselli kaynağı oluşturmaktadır.⁵⁷¹

Ali Kemal, aynı zamanda Kuva-yı Milliye'nin yüce ve millî bir amaç takip etmediğini de düşünmektedir. Ona göre bu kuvvetler; şahsî garazlardan, Ocak endişelerinden ve o yoldaki menfaatlerden bağımsız olmadıkları gibi İttihat ve Terakki'yi başka erkânıyla birlikte iktidara getirmeye çalışan birer dolaptan ibarettirler.⁵⁷² Bunlar, Damat Ferit Paşa'nın iyi niyetini ve güvenini kötüye kullanarak, Harbiye Nezareti'nin bütün nüfuzunu kendi amaçları için kullanmışlar ve

⁵⁶⁹ Cim. Cim, “Harekât-ı Milliye Aleyhtarlığı Ne Demektir?”, **İleri**, 6 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

⁵⁷⁰ “Ferit Paşa Kabinelerinin Tarihçesi”, **Vakit**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁷¹ Ali Kemal, “Foya Nasıl Meydana Çıktı”, **Peyam**, 13 Eylül 1335/1919, s. 1; “Hükümeti Murâkabe ve Muâheze Etmeliyiz, Fakat ...”, s. 1.

⁵⁷² Ali Kemal, “Kuva-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?”, s. 1.

Anadolu'yu merkeze karşı isyan ettirmişlerdir. Sonunda da hükümeti devirerek istediklerine ulaşmışlar ve başkentten vilayetlere varıncaya değin memlekette Ocağı yeniden tutuşturmayı başarmışlardır. Böylece ne Filistin bozgununun ne de I. Dünya Savaşı sırasında işlenmiş olan diğer hataların hesabı sorulamamıştır.⁵⁷³

Türkçe İstanbul gazetesi başyazarı Said Molla da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına işaret ederek, bu kişilerin hükümeti istemediklerine dikkat çekmiş ve memleketin düzelmesi için çalıştıklarını iddiâ ederek müdâfaada bulduklarını belirtmiştir.⁵⁷⁴ Refi' Cevad ise Harekât-ı Milliye denilen olayı meydana getirenlerin amaçlarının ne olduğunun bilinmediğine işaret etmiştir. Eğer amaçları tekrar iktidara gelmek ise “suratlarının kasap süngeriyle silinmiş” olması gerekmektedir.⁵⁷⁵

Yine Refi' Cevad, her ne zaman Anadolu'dan bahsedilse şu sorunun sorulduğuna değinmiştir: “Ne istiyorlar?” Bu soruyu kendisi de sormuş ve:

“Tekrar [birkaç kelime sansürlü] harb mi edelim? Yeni baştan anâsır arasına nifak mı sokalım? Milleti soyalım soğana mı çevirelim? ... Ne yapalım?”⁵⁷⁶ diyerek serzenişte bulunmuştur.

Çünkü Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'den sürekli olarak bahsedildiği halde bu harekâtı yürütenlerin ne istediklerini kimse bilmemektedir. Yazar, barışın sükûnetle karşılanması gerektiği bir sırada, bu gereksiz velveleyi koparmanın faydasız olacağını düşünmektedir. Yine bu bağlamda Harekât-ı Milliye'yi ileri sürenlerin bundan memleket için ne gibi bir fayda düşündüklerini merak etmektedir. Millet olarak savaştan yorgun ve perişan çıktığını dile getiren yazar, para ve silahın olmadığını belirtmiş ve halkın İttihat ve Terakki'nin senelerce süren “didişken siyasetinden” bıkip usandığının altını çizmiştir. Bu şekilde halka yine eziyet etmenin ise gereğinin olmadığını söylemiştir.⁵⁷⁷

Harekât-ı Milliye'nin amacına yönelik bu belirsizliği kısa zamanda netleştiren yazara göre bu hareket Ferit Paşa'yı istemiyordu. Bu nedenle Refi' Cevad, kendisinin de daha önce yazdığı gibi “Anadolu ne istiyor?” sorusunun yanlış

⁵⁷³ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti”, s. 1.

⁵⁷⁴ Said Molla, “Anadolu'daki Cüretlerin Sonu”, **Türkçe İstanbul**, 18 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁵⁷⁵ Metin Ayışığı, **Refi' Cevad (Ulunay)'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri**, Balıkesir, 1994, s. 63-64; Refi' Cevad, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, **Alemdar**, 20 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁵⁷⁶ Refi' Cevad, “Ne İstiyorlar?”, **Alemdar**, 27 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁵⁷⁷ **A.y.**

olduğunu düşünmektedir. Ona göre doğrusu, Anadolu ve Mustafa Kemal Paşa ne istemiyor şeklinde olmalıydı.⁵⁷⁸ Refi‘ Cevad, başka bir yazısında ise bu hareketin amacını daha açık bir şekilde tarif ederek, iç içe geçmiş şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Harekât-ı Milliye ise o zaman bir kıyâm halinde idi. Bir kıyâm, fakat hakka matuf. İstihlâs-ı milliye doğru yürüyen bir kıyâm. Fakat kıyâm!”⁵⁷⁹

Yazar daha sonra, bu kıyâmın amacında başarılı olamadığını ise şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Milliye namı verilen bu faaliyet ne içindi? İzmir için değil mi? Sivas Harekât-ı Milliyesi İzmir için ne yaptı? Hiç... Sadece Ferit Paşa hükümetini düşürdü. Sonra? Vaziyette bir salâh hâsıl oldu mu? Onu soralım.”⁵⁸⁰

1920 yılına gelindiğinde ise, Refi‘ Cevad bu hareketin amacını farklı bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre bu kişilerin amacı Ferit Paşa değildi, gerçek amaç yeniden Talat’ı Sadarete, Enver’i Harbiye’ye ya da daha yüksek makamlara getirmektir.⁵⁸¹

Kuva-yı Milliye’nin amacına yönelik kaleme alınan bazı yazılarda ise vatanın bütünlüğü ve millî bağımsızlık ekseninde toplanan değerlendirmeler dikkati çekmektedir. Bu çerçevede Alemdar gazetesindeki bir yazıda, bu hareketin çok saf ve samimi amaçlar için yapıldığına dair bir görüş ileri sürülmüştür. Buna karşın bazı kişiler, her olayda olduğu gibi burada da Teşkilât-ı Milliye’nin saf amaçlarına karşılık, bu hareketin İttihatçılıkla bağlantısı olduğu söylentisini yaymaya çalışmışlardır. Ne var ki, vatanperverlik maskesi altındaki bütün bu ısrarlı çabalara rağmen bu hareketin üzerini böyle bir perdeyle örtmek mümkün değildi. Padişahın da açıkladığı üzere, bu hareketin doğmasındaki en önemli etken İzmir’in işgali olayı

---

⁵⁷⁸ Refi‘ Cevad, “Başyazı”, **Alemdar**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Söz konusu yazının başlığı sansüre uğramıştır.

⁵⁷⁹ Refi‘ Cevad, “Hücum-zedeler - 2 - Âdil Bey”, **Alemdar**, 20 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁸⁰ Refi‘ Cevad, “Manasız Bir Hiddet!”, **Alemdar**, 6 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁸¹ Refi‘ Cevad, “Yaşasın (!) Kuva-yı Milliye”, **Alemdar**, 17 Mart 1336/1920, s. 1.

ile doğu vilayetleri hakkında çıkan syentilerdi. Temel amaç ise ülke içerisinde Türkün bağımsızlığını ve egemenlik haklarını her türlü tehlikeden uzak tutmaktı.⁵⁸²

Bu konuya yönelik kaleme alınan başka bir yazıda ise Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Anadolu'da karışıklıklar olduğuna dair Ferit Paşa'nın Paris'ten dönüşünden sonra verdiği genelgeyi tekzip ederek, seçimlerin hızlı bir şekilde yapılmasını istediği belirtilmiştir. Bunun dışında Erzurum Kongresi'nde kabul edilen ve Cemiyet'in amacı olarak da gösterilen "Kuva-yı Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak" maddesi ise altı çizilerek verilmiştir. Buna paralel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ndeki konuşmasına, birkaç kelimesi sansüre uğratılarak da olsa yer verilmiştir. Bu konuşmada millî hareketin amacı, millî iradeyi milletin yazgısında hâkim kılmak ve (sansüre uğramış birkaç kelime) millî bağımsızlığın sona ermesine engel olmak şeklinde ifade edilmektedir. Kongre, bu amaca ulaşabilmek için diğer vilayetlerdeki cemiyetlerle birlikte hareket etmeyi gerekli görmüş ve Sivas'ta yeni bir Kongre toplanmasına karar vermiştir. Millî iradenin ortaya çıkması için de bütün cemiyetlerin birleşmesi ve millî birliğin sağlanması gerekiyordu. Bu amaçla Erzurum Kongresi, bütün vilayet temsilcilerinin katılımıyla Sivas'ta ikinci bir kongre toplanmasına karar vermişti.⁵⁸³

Celal Nuri'ye göre Kuva-yı Milliye'nin amacı, millî ve mlk bütünlük ile demokrasinin sağlanmasıydı.⁵⁸⁴ Yine ona göre bu hareket "manda" rn olan siyaseti de reddediyordu. Nitekim yazar, konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'dan bir açıklama yapmasını isteyince Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi Beyannamesi'nin 7. maddesini hatırlatmıştır. Bu maddede öncelikle amacın, devlet ve milletin i ve dış bağımsızlığı olduğu vurgulanmaktaydı. Ancak bu amaç çerçevesinde memlekete karşı istila emelini beslemeyen herhangi bir devletin iktisadî yardımının memnuniyetle karşılanacağı da belirtiliyordu.⁵⁸⁵

Celal Nuri'ye göre Kuva-yı Milliye'nin amaçları arasında yabancı düşmanlığı söz konusu değildi. Bu konuyu Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya soran Celal Nuri, Paşa'dan, "Hiçbir devlet hakkında bir günü husumetimiz

⁵⁸² "Harekât-ı Milliye - Hakikatin Tezahürüne Doğru", **Alemdar**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Türk Dünyası gazetesinde Kuva-yı Milliye'nin kutsal emeller için mücâhede ve mücadeleye giriştiği belirtilmiştir. Bkz.: Salih Tunç, "İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1999, s. 263-264; "Milli Hareket'in Maksadı, Gayesi, İcraatı", **Türk Dünyası**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁸³ "Milli Hareket Nasıl Başladı ve Nasıl Muvaffak Oldu?", s. 1.

⁵⁸⁴ "Celal Nuri, "İlim ve Fen, Tarih Nikat-ı Nazarından Kuva-yı Milliye", s. 2.

⁵⁸⁵ Celal Nuri, "Osmanlı Siyaset-i Hariciyesi", **İleri**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

yoktur.” cevabını almıştır. Kendisi Mustafa Kemal Paşa’nın bu sözüne katıldığını belirttiikten sonra şu ifadeleri kaleme almıştır: “Hiçbir devlet hakkında husumetimiz şöyle dursun, cümlesine muhabbetimiz vardır, ve, tamamıyet-i mülkiye ve milliyemizin temini ve âlemde bir unsur-ı muvazene olmak için, derecesine göre, her devletten müzâheret bekleriz.”⁵⁸⁶

Celal Nuri Kuva-yı Milliye’nin amacını daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı bir değerlendirmesinde, bu hareketin amaçlarını memlekette meşru bir kuvvetin hükümet ettiğini görmek, Meclisleri açmak, millî saltanatın Teşrî Meclislere geçtiğini kaydetmek ve gerektiğinde millî ve mülkî bütünlüğü kurtarmak şeklinde sıralıyordu.⁵⁸⁷ Bunun dışında Cim Cim kısaltmalarını kullanan bir yazar, kaleme aldığı bir yazısında Millî Teşkilât’ın amacının milletin bağımsızlığı olduğunu kaydetmiştir.⁵⁸⁸

C. Kuva-yı Milliye’nin Teşkilât Yapısına Yönelik Değerlendirmeler

İstanbul basınında Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey gibi kimi Kuva-yı Milliye önderleri hakkında çeşitli yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye teşkilâtıyla ilgili önemli bazı belge ve resimler yayımlanmış ve bu kuvvetlerin genel yapısı ile yerel teşkilâtı hakkında çeşitli değerlendirmeler de yapılmıştır.

Alemdar, Türkçe İstanbul, Peyam ve Sabah gibi muhalif basında çıkan yazılarda, teşkilât önderleri çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Buna karşılık Tasvir-i Efkâr, İleri ve Yenigün gibi Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basın organlarında ise bu kişilere yönelik olumlu ifadeler kullanılmaktadır.

Bu çerçevede Refi‘ Cevad, Mustafa Kemal Paşa’yı, eski Polis Müdürü Halil Bey hakkında Paşa’nın Şişli’deki evinde yaptığı mülakat⁵⁸⁹ dolayısıyla tanıdığını açıklamıştır.⁵⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın teşkilâtçılık yönüne dair bir açıklamasında da, onun Anadolu’da teşkilât yaptığını, ancak bu teşkilâtın bazı yerlerde sınırlı kalarak yayılamadığını belirtmiştir. Devletin artık silahla bir işinin kalmadığının

⁵⁸⁶ Celal Nuri, “Osmanlı Siyaset-i Hariciyesi”, s. 1. Celal Nuri’nin benzer nitelikli bir yazısı için bkz.: Celal Nuri, “Siyasette Patavatsızlık”, **İleri**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁵⁸⁷ Celal Nuri, “Milletin Kuvveti”, **İleri**, 5 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1-2.

⁵⁸⁸ Cim. Cim, “Harekât-ı Milliye Aleyhtarlığı Ne Demektir?”, s. 2.

⁵⁸⁹ Bu mülakat, gazetenin 7 Şubat 1919’da on gün süreyle kapatılması üzerine yayımlanamamıştır. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 21.

⁵⁹⁰ Refi‘ Cevad, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, **Alemdar**, 2 Ağustos 1335/1919, s. 1.

altını çizerek, Türkleri fersah fersah geçen medenî milletlere erişmeye çalışmayı tavsiye etmiş ve bunun da “çete zihniyetiyle” olamayacağını vurgulamıştır.⁵⁹¹

Türkçe İstanbul gazetesindeki bir saptamada, Mustafa Kemal Paşa'nın askerî yönüne vurgu yapılmış ve kendisinin askerî tarih açısından önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. İttihatçılar arasında en ziyade lekelenmemiş ve çeşitli cephelerde cesaret ve yiğitliğiyle kendini göstermiş olan Mustafa Kemal Paşa, artık kendisini başka bir göreve hazırlamıştı. Dokuzuncu Kolordu Müfettişliği göreviyle Anadolu'ya gittikten sonra Samsun'da “umur-i mülkiyeye” karışmakla işe başlayarak mutasarrıfı azletmiş ve yerine bir başkasını istemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareketlerinden çıkarılması gereken anlam şu olmalıydı: “Dün bir yılan gibi deliklere sokulan İttihatçılar bu gün bu vaziyet karşısında yine ıslık çalarak sokaklarda dolaşmakta, halkı ifsâd ve izlâl eylemektedirler.”⁵⁹²

Aynı saptamada, Barış Konferansı'nda Türklerin hakkının silahla değil siyaset ve akılla korunabileceği vurgulanarak, Mustafa Kemal Paşa'nın bu gerçeği ya anladığı ya da anlamadığı belirtilmiştir. Eğer anladıysa Anadolu'daki halkı boş yere telaş ve heyecana düşürerek, yabancıların müdahaleleriyle sonuçlanacak hareketlerden uzak durması gerekliydi. Buna karşılık, Paşa'nın basit ve açık olan bu meseleyi kavrayabileceği gerçeğinden hareketle onun macera peşinde koştuğu sonucuna varılmıştır. Anadolu'nun bakir sahasında kendine bir şöhret zemini arayan Mustafa Kemal Paşa nam ve şan düşkünüydü. Hatta eski rakibi olan Enver'le aralarının açılmasına neden de aralarındaki rekabet hissiydi.⁵⁹³

Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa'yla olan ilişkisine farklı bir gözle bakan Refi' Cevad ise Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'da oluşan desteğin, onun Enver'e olan husumetiyle daha da kuvvetlendiğini ileri sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Enver'i hiç sevmediğine dair sözlerinin duyulması, Ferit Paşa'nın kötü idaresinden bıkip usananların ona destek olmalarını da sağlamıştı. Kendisinin daha önce Talat Bey ve Halil Paşa'yı kabul etmeyip kovduğu yönündeki açıklamalar da bu düşünceleri destekler mahiyetteydi.⁵⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa hakkında görüş bildiren önemli yazarlardan biri de Ali Kemal'dir. Kendisi, Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili olarak bazı olumsuz

---

⁵⁹¹ Refi' Cevad, “Tersim Neresi Beyabi”, **Alemdar**, 12 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁵⁹² “Mustafa Kemal Paşa”, **Türkçe İstanbul**, 6 Ağustos 1335/1919, s. 1. Söz konusu bu yazının, 5 Ağustos 1919 tarihinde sansür tarafından yayımlanmasına izin verilmeyince yazı, 6 Ağustos 1919'da aynen yayımlanmıştır.

⁵⁹³ **A.y.**

⁵⁹⁴ Refi' Cevad, “Harekât-ı Milliye - İttihat ve Terakki”, **Alemdar**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale’de kahramanlık göstermiş ve I. Dünya Savaşı sırasında birden bire şöhret kazanmıştır. Ancak Çanakkale müdâfaasının birinci kahramanı, ne Liman Paşa ne de Mustafa Kemal Paşa’dır. Asıl kahraman Türk askeridir. Mustafa Kemal Paşa daha sonra Erzurum ve Filistin cephelerinde arka arkaya bozguna uğramasına karşın İttihat ve Terakki’ye mensup olduğu için şöhreti eksilmediği gibi çoğalmıştır. Kendisi zaman zaman âdeta zafer kazanmış bir kumandan gösterişiyle İstanbul’a gelerek Bâb-ı Âli’de Talat’la baş başa bir odaya kapanarak görüşmelerde bulunmuştur.⁵⁹⁵

Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik eleştirilerinin dozunu daha da arttırarak, onu Pera Palas’ta içip eğlenerek büyük bir gösteriş içinde yaşayan bir kişi olarak tasvir etmiştir. Mustafa Kemal Paşa hem cemiyete mensup hem de Selanikli olduğundan çok çabuk yükselmiştir. Ancak kadın ve içkiye olan düşkünlüğü kendisinin olağanüstü bir kumandan olmasını engellemiştir. Ali Kemal’e göre bu şekilde hayat sürdüren bir insan, Mütareke’den sonra maaşıyla sessizlik içinde yaşayamazdı ve vatanın lehinde ya da aleyhinde bir faaliyette bulunmak için bir fırsat aramaktaydı. Aradığı bu fırsat, Anadolu’daki kargaşalıklar dolayısıyla karşısına çıkmıştı.⁵⁹⁶ Kendisi âdeta bir bela olduğundan, milletin bu beladan kurtulması halinde Allah’a şükretmesi gerekirdi.⁵⁹⁷ Bunun yanı sıra Ali Kemal, Corriere della Sera gazetesi İstanbul muhabirinin Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa hakkındaki olumlu değerlendirmelerine karşılık kendisi, Mustafa Kemal Paşa hakkında şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal’i tanıyorum. Diğerleri gibi alelade bir generaldir. Harp esnasında hiçbir suretle temeyyüz etmeyen ve ancak sefahat-ı hayatiyesi ve Viyana ile Berlin’e icra eylediği seyahatleri sayesinde kendisini tanıtan bir kimse hakkında hürmet ve riayetimi olamaz.”⁵⁹⁸

Bu nitelemelerinin yanında Ali Kemal, kaleme aldığı yazılarında Mustafa Kemal Paşa’yı “şımarık” olarak da tarif etmiş ve onun “Millet varlığını müdâfaa eylemek için muharebeye girdi” sözünü ve I. Dünya Savaşı sırasında bu topraklarda

---

⁵⁹⁵ Ali Kemal, “Bu Halk İçinde Hakikat Nikabsız Yaşamaz”, **Peyam**, 25 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁵⁹⁶ **A.y.**

⁵⁹⁷ Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar?”, **Peyam**, 28 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁵⁹⁸ “Ali Kemal Bey’in Beyanattı”, **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Vakit gazetesinin 14 Ekim 1919 tarihli sayısında, Ali Kemal Bey’in açıklamasının beyaz çıkan kısımları, aynı gazetenin ertesi günkü sayısında yayımlanmıştır.

ortaya çıkan durumu her memlekette görülmüş olağan bir durum olarak değerlendirmesini eleştirmişti.⁵⁹⁹ Yazar, asrî Don Kişot ya da İkinci Kabakçı olarak nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa'nın, yaşanan felaketlerin sorumluluğunu Damat Ferit Paşa'ya atmasını da doğru bulmuyordu. Nitekim yeni bir tehlikenin yaşanması halinde, bu “mübarekler” de diğerleri gibi birden bire kaçıp gideceklerdi.⁶⁰⁰

Bunun dışında Ali Kemal, Mustafa Kemal'i, memleketin zor bir zamanında ihtirası ve menfaatinden dolayı “asice ve delice” hareketlere cesaret eden, bu nedenle de memleketin kötü durumunu bir derece daha güçleştiren “ihtiras düşkün” bir kişi olarak tanımlamıştır. Gerçekte ise Mustafa Kemal İttihat ve Terakki'nin bir aletidir. Bu yüzden Mustafa Kemal'le el ele ve kafa kafaya vererek memleketi idareye kalkışmak akla ve irfana sığmaz. Çünkü öyle zorbalara asla söz dinlemezler, tam tersine söz dinletirler.⁶⁰¹

İstanbul basınına mensup yazarlar, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Rauf Bey hakkında da görüş bildirmişlerdir. Refi' Cevad, Rauf Bey'e ilişkin bir değerlendirmesinde kendisini tanımadığı gibi yakından tanıma fırsatının da olmadığını belirtmiş ve:

“Yalnız Rauf Bey'i Balkan muharebesinde Hamidiye ile Akdeniz havzasındaki harekâtıyla tanıdık... Bilâhire Harb-i Umumi'de işittik ki Rauf Bey, İran'a geçmiş. Elinde mühimce yekûna bâliğ olan altınlar varmış. Bu altınlar orada propaganda yapılacak diye boş boşuna sarf ve istihlâk edilmiş. Bir netice çıkmış veya çıkmamış.”⁶⁰² ifadesinde bulunmuştur.

Rauf Bey'in daha sonra, İzzet Paşa hükümetinde Bahriye Nazırı olduğuna ve Mütareke komisyonunda bulunduğuna değinmiştir. Ancak yazar, tarafsızlığını koruyamayarak propaganda yapma düşüncesiyle İran'a giden bir kişinin, Bahriye Nazırı olmasını ve sonrasında da komisyonda bulunmasını eleştirmiştir. Çünkü bu durum Türklerin iyi niyetleri hakkında Avrupa'nın şüphelenmesine neden olacaktır. Ona göre bu şüpheyi doğrulayacak Rauf Bey'in bazı hareketleri de vardır ki, onun Anadolu'da bazı tahriklerde bulunduğuna yönelik duyumlar bunlar arasındadır.⁶⁰³

---

⁵⁹⁹ Ali Kemal, “Mütareke'den Evvel ve Sonraki Mesuliyetler”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁶⁰⁰ **A.y.**

⁶⁰¹ Ali Kemal, “İstifa Etti”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Nisan 1336/1920, s. 1.

⁶⁰² Refi' Cevad, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, s. 1.

⁶⁰³ **A.y.**

Rauf Bey'e yönelik sert eleştirilerde bulunduğu bir yazısında ise daha dün memleketi mahveden “heriflerle” (İttihatçılarla) işbirliği yapan, hatta onlardan biri olan Rauf Bey'in o gün hangi yüzle vatanperverlikten bahsedebildiğini sorgulamıştır.⁶⁰⁴

Ali Kemal ise Rauf Bey hakkında daha olumlu ifadeler kullanmış ve onu mert, fedakâr, şahsını düşünmeyerek menfaat peşinde koşmayan, memleketini ve milletini seven bir genç olarak betimlemiştir. Hatta kendisini, Ocakçıların arasında “çöplüğe düşmüş bir pırlantaya” benzetmiştir. Ancak ona göre Rauf Bey'in siyasî anlamda büyük bir kusuru vardır ki, o da kendisinin son derece temiz kalpli olması ve siyasetteki bilgisizliğidir. Bundan dolayı da İttihat ve Terakki'nin her istediğini yapmak durumunda kalmıştır.⁶⁰⁵

Rauf Bey'in İttihat ve Terakki hükümetince Afganistan'a gönderilişinden de bahseden Ali Kemal, onun Afganistan'a giderken yarı yolda İstanbul'a dönüşünden sonra gördüğü alçaklık ve rezaletler üzerine İttihatçılarla bozuştüğünü ileri sürmüştür. Bozuşmaya neden olan diğer bir gelişme, Rauf Bey'in İttihat ve Terakki'de kalarak o cemiyeti ıslah edip yaşatmak niyetiydi. Buna karşın Mütareke'den itibaren Ocağa Rauf Bey gibi muhalefet edenler, geçmişi hemen unutarak İttihat ve Terakki'yi başka bir şekilde canlandırmayı, sonrasında da çaresiz vatani kurtarmayı düşünmüşlerdir. Bu keşmekeş sırasında yaşanan İzmir felaketi, o sırada pusuda yatan Ocağa yeniden alevlenip iş başına geçmek için aradığı fırsatı sunmuştur. Bu sırada Rauf Bey de bütün saflığıyla buna alet olarak, “Teşkilât-ı Milliye dolabını” kurmak için Anadolu'ya gönderilmiştir.⁶⁰⁶

Harekât-ı Milliye'nin ruhunun Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey vb. gibi kişilerde olduğuna değinen Ali Kemal, ikisi hakkında şu açıklamada bulunmuştur:

“Bu zatlar a'lâ insanlar olabilirler, fakat inkâr edilemez ki harîs-i şöhret, harîs-i ikbâl, harîs-i cahdırlar, Ocağın devr-i saltanatında, beş on seneden beri parladılar, nâm-dâr oldular, her biri bir kahraman mertebesini ihrâz ettiler, fi'l-vâki kısmen şecâat-ı fitriyeleriyle, fakat kısmen de İttihat ve Terakki sayesinde ettiler; İttihat ve Terakki olmaydı, hatta ne Hamidiye, ne Çanakkale kahramanlıkları olabilirdi, ne de o Efendiler bu rütbelere ererlerdi.”⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Refi‘ Cevad, “Ne İstiyorlar?”, s. 1.

⁶⁰⁵ Ali Kemal, “Bu Halk İçinde Hakikat Nikabsız Yaşamaz”, s. 1.

⁶⁰⁶ A.y.

⁶⁰⁷ Ali Kemal, “Harekât-ı Milliye'nin İçyüzü”, **Peyam**, 14 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

Yine bu kişilere yönelik olarak, onların geçmişteki başarılarının da bir ölçü olamayacağını dile getirmiştir:

“Rauf şöyle kahraman imiş, Hamidiye ile Akdeniz’i altüst etmiş imiş, Mustafa Kemal böyle pehlivan imiş, Anafarta’da neler yapmış imiş! A‘lâ, bu şahsî faziletler hüsn-i istimal edileydi, belki iyi semereler verirdi, fakat Balkan Harbi’nin de, Harb-i Umumi’nin de şu mühlik neticeleri gözümüzün önünde iken artık o menkabelerle böbürlenmeğe mana var mı?”⁶⁰⁸

Refi‘ Cevad ise Bursa üzerinden Kuva-yı Milliye önderlerine yönelik bir eleştiri getirmiş ve İttihat ve Terakki döneminde tutuklandığı sırada kendisine kötü muamele eden İttihatçı subayı Yüzbaşı Mehmet Ali Bey’i, Mütareke’den sonra aramasına karşın bir türlü bulamadığını belirtmiştir. Ancak Bursa’dan gelen bir mektup sayesinde bu kişinin varlığını tespit etmiş ve İttihat ve Terakki’nin bu “kanlı cellâdının” artık Bursa Kuva-yı Milliye Kumandanı olduğunu öğrenmiştir.⁶⁰⁹ Refi‘ Cevad’ın bu görüşlerini destekleyen bir değerlendirmede, eski Bâb-ı Âli Muhafızı olan ve birçok işkenceye karışan Mehmet Ali Bey’in, o günlerde de Bursa’ya gönderilen Alemdar gazetelerini iade ederek, eziyetlerine devam ettiği dile getirilmiştir. Böylece Bursa kamuoyu üzerinde bir tahakküm kurulmak isteniyordu.⁶¹⁰

Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basın organlarından Tasvir-i Efkâr gazetesinde Kuva-yı Milliye teşkilâtının içerisinde ön plana çıkan isimlere yer verilmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa’nın birer resimleri basılmış ve Harekât-ı Milliye’yi sevk ve idare edenlerin Mustafa Kemal Paşa ile eski Bahriye Nazırı Rauf Bey oldukları belirtilmiştir. Bu kişilerin dışında Mirliya Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ile Miralay Refet Bey’in de Teşkilât-ı Milliye’yi meydana getiren kişiler arasında oldukları vurgulanmıştır. Ali Fuat Paşa’nın babası olan İsmail Fazıl Paşa’nın oğlundan önce, teşkilâta dâhil olmak için İstanbul’dan Sivas’a gittiği açıklanmıştır. Bu arada eski İzmir Valisi Rahmi Bey’in kayınpederi olan Ayandan Ferik Hüsnü Paşa da Kuva-yı Milliye nezdinde

⁶⁰⁸ Ali Kemal, “İkbâlimiz, İdbârımız”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁶⁰⁹ Refi‘ Cevad, “Nerede Aradım? Nerede Buldum?”, **Alemdar**, 10 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁶¹⁰ “Bursa Kuva-yı Milliye Reisi”, **Alemdar**, 2 Şubat 1336/1920, s. 3.

bulunmaktaydı.⁶¹¹ Gazetede daha sonra, Bekir Sami Bey ile Reşit Paşa'nın resimleri verilerek kendileri hakkında tanıtıcı bilgiler aktarılmıştır. Bu çerçevede Bekir Sami Bey, eski Trablusgarp valisi ve Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliye erkânından olarak tanıtılırken, Reşit Paşa da Harekât-ı Milliye'ye katılan valilerden Sivas valisi olarak gösteriliyordu. Kendisi bu harekete katılan ilk valilerden birisi olarak da tanımlanmış ve Damat Ferit Paşa'nın emirlerini yerine getirmeksizin Sivas vilayetini iyi bir şekilde idare ettiği belirtilmişti.⁶¹²

Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın, Kuva-yı Milliye önderlerinin biyografilerine de yer vermiştir. “Millî Kahraman” olarak nitelendirilen Mustafa Kemal Paşa'nın özgeçmişinin anlatıldığı bir yazıya, Paşa'nın bir resmi de konulmuştur. Mustafa Kemal Paşa; son derece zeki, geniş bir askerî bilgiye ve çabuk anlama kabiliyetine sahip, tam anlamıyla memleketini tanıyan bir kişi olarak betimlenmiştir. Onun tek emeli millî saltanatı kurmak ve kuvvetlendirmek, saltanat ve hilafet haklarını korumak, milletin genel refahını sağlamak ve memlekette kanunu hâkim kılmaktır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ni tek başına değil çalışma arkadaşlarıyla birlikte meydana getirmişti. Bu noktada Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ile Rauf, Refet, Selahaddin ve Vasıf Beyler bu harekâtın samimi birer kahramanlarıydılar.⁶¹³

Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa'nın farklılıklarına da işaret edilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın partizanlık ve şahsî ihtiraslardan tümüyle uzak olduğu belirtilmektedir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın ilme ve mantığa dayanmayan uygulamalarının ve maceracı hareketlerinin daima muhalifi olmuştur. Hiçbir zaman Enver Paşa'yı eleştirmekten de kaçınmamıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu bu harekâtın, İttihatçılıkla bir ilgisinin olmadığı açıklanmıştır.⁶¹⁴ Bunun dışında Kuva-yı Milliye'ye muhalifliğiyle bilinen Alemdar gazetesinde kaleme alınan bir yazıda da Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı'ndan itibaren İttihatçılıkla bir bağlantısının olmadığı şu soruyla dile getirilmiştir:

---

⁶¹¹ “Harekât-ı Milliye'nin Ser-kârında Bulunanlar”, **Tasvir-i Efkâr**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Gazetenin daha sonraki bir sayısında Kâzım Karabekir Paşa'nın da Harekât-ı Milliye içerisinde millî amaçlar doğrultusunda çalışan namuslu ve fedakâr simalardan birisi olduğu vurgulanmıştır. İlgili yazıda Paşa'nın bir resmi verilmiş ve bunun altında “Harekât-ı Milliye Rüesasından ve Anadolu'daki Kolordu Kumandanlarından Kâzım Karabekir Paşa” ibaresi kullanılmıştır. Bkz.: “İttihat-ı Millî Etrafında”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶¹² “Kuva-yı Milliye Nezdinde Bulunanlardan”, **Tasvir-i Efkâr**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶¹³ Fe. Ha, “Mustafa Kemal Paşa”, **İleri**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

⁶¹⁴ Fe. Ha, “Mustafa Kemal Paşa”, s. 2.

“... Mustafa Kemal Paşa'nın ta bidâyet-i harpten beri, İttihat kabinesine karşı almış olduğu tavr-ı muhalefet, umumiyetle denilemezse, hususiyetle ve ez-cümle siyasetle iştilal edenlerce olsun meçhul mü idi? [Sansürlenmiş]”⁶¹⁵

İleri gazetesi ise ilerleyen sayılarında Ahmet Rüstem Bey⁶¹⁶, Kâzım Karabekir Paşa, Miralay Refet Bey, Emekli Miralay Vasıf Bey, Hamit Bey, Ali Fuat Paşa, Köprülülü Kâzım Bey, Reşit Paşa, Ömer Lûtfi, Kaymakam Arif, Selahaddin, Kel Ali, Hacı Şükrü, Nazım, Bekir Sami Beyler⁶¹⁷ ve Rauf Bey⁶¹⁸ ile Fuat Paşa⁶¹⁹ gibi diğer Kuva-yı Milliye önderlerinin biyografilerine yer vermiştir.

İstanbul basını Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde, sansür nedeniyle Kuva-yı Milliye teşkilâtıyla ilgili yazı ve belgeleri yayımlayamamıştır. Ancak Amasya Görüşmeleri'nin olduğu sıralarda İstanbul - Anadolu arasındaki yumuşamadan dolayı basının, Kuva-yı Milliye ile ilgili çeşitli belgeleri sütunlarına taşıdığı görülmektedir. Kuva-yı Milliye'ye ait belgeler arasında, Kolordu Kumandanları'nca Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya çekilen 11 Eylül 1919 tarihli telgraf ile Sivas Kongresi Heyeti kararıyla sadrazama çekilen aynı tarihli başka bir telgraf ve ilk satırları sansüre uğrayan ve yine Kolordu Kumandanları tarafından padişaha çekilmiş olan 12 Eylül 1919 tarihli telgraf sayılabilir.⁶²⁰

Bunun dışında Sivas'ta toplanan Genel Kongre Heyeti tarafından bütün devletlerin İstanbul elçi ve temsilcilerine verilen 14 Eylül 1919 tarihli muhtıra, Sivas Kongresi Beyannamesi⁶²¹, Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın açış nutku⁶²² ile

⁶¹⁵ Kâşif Dehrî, “Lüzumsuz Telaşlar”, s. 1.

⁶¹⁶ “Kuva-yı Milliye Erkânından”, **İleri**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8. Ahmet Rüstem Bey'le ilgili daha fazla bilgi için ayrıca bkz.: “Harekât-ı Milliye Ser-âmedlerinden”, **İleri**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁶¹⁷ “Kuva-yı Milliye Ricâlinden”, **İleri**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3. Ali Fuat Paşa'nın kısa biyografisi için ayrıca bkz.: “Ali Fuat Paşa”, **İleri**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8. Emekli Erkân-ı Harbiye Miralay Vasıf Bey'le ilgili daha fazla bilgi için ayrıca bkz.: “Harekât-ı Milliye Ser-âmedlerinden”, s. 8. Ayrıca Kuva-yı Milliye dostu iki sınıf arkadaşı olarak nitelendirilen ve III. Damat Ferit Paşa hükümetinde Harbiye Nazırıyken istifa eden Nazım Paşa ile Nafia Nazırıyken istifa eden Abuk Ahmet Paşa'nın resimleri de yayımlanmıştır. Söz konusu bu iki Paşa'nın istifaları namuslu ve haysiyetli birer davranış olarak kaydedilmiştir. Bkz.: “Kuva-yı Milliye'nin İhlâskârı”, **İleri**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶¹⁸ “Harekât-ı Milliye'nin Mühim Simalarından Rauf Bey”, **İleri**, 13 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

⁶¹⁹ “Harekât-ı Milliye Kahramanlarından”, **İleri**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶²⁰ “Harekât-ı Ahrârâne'ye Ait Vesikalar”, **İleri**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁶²¹ **A.y.** Sivas Kongresi Beyannamesi için ayrıca bkz.: “Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin Esbâbı - Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı”, **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2. Peyam gazetesi ise İtidal gazetesinden yaptığı aktarmayla Sivas Kongresi Beyannamesi'ni yayımlamıştır. Bkz.: “Sivas Kongresi Mukarrerâtı”, **Peyam**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

ARMHC'nin nizamname-i esasinin (anatzük) teşkilâta dair olan kısımlarına⁶²³ yer verilmiştir. Yenigün gazetesi ise gazetenin Sivas özel muhabiri tarafından daha önceden gönderilmesine karşın yayımlanması geciktirilen 3 resmi yayımlamıştır. Bu resimlerden ilkinde, içerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın da yer aldığı Sivas Millî Kongre Heyeti'nden bir grup gösteriliyordu. İkinci resim, Kongre'nin toplantı yeri olan Sivas Mekteb-i Sultanî binasını, üçüncü resim ise Kongre'ye katılan gazeteciler ile muhabirlerden bir grubu yansıtıyordu.⁶²⁴

Bu belge ve resimlerin dışında, yazarların kaleminden Kuva-yı Milliye'nin genel yapısı ile yerel teşkilâtı hakkında da çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kaleme alınan bir yazıda, Harekât-ı Ahrârâne'nin (Kuva-yı Milliye'nin) hilafet ve saltanat aleyhinde olmadığı açıklanarak, "Bilakis Harekât-ı mezkure nefis-i nefis-i hümayunu her türlü fırka ihtirasatının fevkinde bir mevki-i nezâhette görmek ister." denmiştir. Aynı zamanda bu harekât, gayrimüslim unsurlarla yabancıların da aleyhinde değildir. Tam tersine, yabancıların teveccüh ve yardımlarının sağlanmasını esas almaktadır.⁶²⁵ Hatta Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul'daki temsilcilere gönderilen 30 Eylül 1919 tarihli muhtıraya dikkat çekilerek, bu konuya bir açıklık getirilmiştir. Muhtıranın ilk maddesine göre, millet o günkü birlik ve teşkilâtına yönelik meşru amaçlarını ve Müslüman olmayan unsurlar hakkında beslediği vatandaşlık hissini, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin 7 Ağustos 1919 ve 11 Eylül 1919 tarihli beyannameleriyle tüm dünyaya duyurmuştu.⁶²⁶

Muhtıranın ikinci maddesinde, Osmanlı vatanında tam bir sükûnun hüküm sürdüğü ve cins ile mezhep farkı olmaksızın şahsî hürriyetlerin korunduğu belirtilmişti. Buna rağmen bazı kötü niyetli kişiler, millî vicdandan doğan cereyanı Müslüman olmayan unsurlar aleyhinde göstermek istiyorlardı. Bu yüzden bütün Osmanlı tebaasının aynı haklara sahip olduğu ve memleketteki yabancılarla, vatan ve

---

⁶²² "Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin Esbâbı - Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı", s. 1. Vakit gazetesi, "Anadolu'daki Harekât-ı Milliye Rüesasından" Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in birer resmine de yer vermiştir.

⁶²³ "Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti", **Vakit**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶²⁴ "Sivas Vakayı'-i Milliyesine Ait İntubâât", s. 1. Vakit gazetesindeki bir yazıda da Sivas'ta toplanan Genel Kongre'nin, memleketin her tarafında kurulmuş olan millî cemiyetlerin murahaslarından oluştuğu açıklanmış ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in birer resimlerine yer verilmiştir. Her ikisi de "Anadolu'daki Harekât-ı Milliye Rüesası" olarak nitelendirilmişlerdir. Bkz.: "Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin Esbâbı - Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı", s. 1. Yine Vakit gazetesinde, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Genel Kongresi'nin toplandığı yer olan Sivas Sultanî Mektebi binasının ve Sivas Genel Kongresi'ne başkanlık eden eski valilerden Bekir Sami Bey'in birer resimleri yayımlanmıştır. Bkz.: "Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti", s. 1.

⁶²⁵ "Harekât-ı Ahrârâne ve Esbâbı", **İleri**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁶²⁶ "Anadolu Harekâtı", s. 2.

millet aleyhinde bulunmamaları şartıyla Osmanlı misafirperverliğinin gösterileceği 16 Eylül 1919 tarihli bir genelgeyle tüm vilayet ve müstakil sancaklara duyurulmuştu. Millet ise Ferit Paşa hükümeti yerine millî emellere itaat eden, meşru ve güvenilir bir hükümetin başa geçmesini istiyordu. Muhtırada, memleket içindeki asayişin devam ettiği ve Müslüman olmayan vatandaşların her türlü saldırılardan korunduğu da övünülerek bildirilmişti.⁶²⁷

Başka bir değerlendirmede ise Anadolu Harekât-ı Milliyesi'nin toplumsal bir inkılâp mahiyetinde olduğu belirtilmiş, bu hareketle toplumsal bir inkılâbın temellerinin atıldığı ileri sürülmüştür. Hatta millî ufukta doğan bu yıldız, Avrupa ve Amerika'da yaptığı yankılarla Türkün millî vahdetinin, demokrasiyle benzerliğini ortaya koymaktaydı.⁶²⁸ Yunus Nadi de Millî Teşkilât'ın inkılâp yapan bir şeklinin olduğuna işaret etmiştir. Ona göre Millî Teşkilât, milletin karşı karşıya bulunduğu tehlikeli duruma, makul ve meşru bir şekilde karşı koyacakların kalmadığını gördüğü için bu şekli seçmek zorunda kalmıştır.⁶²⁹ Celal Nuri ise son Harekât-ı Milliye'nin üzerinden peçesini sıyıran Türk milletinin, çelikten bir arzunun yanı sıra kesin bir karar ve iradeyle bir devr-i tekâmüle (olgunlaşma devresine) girdiğini ileri sürmektedir.⁶³⁰

Bunun dışında Celal Nuri; Harekât-ı Milliye'nin, Lenin ve Troçki ya da başkalarını taklit etmediğine, “zorbalık ve türedilik” göstermediğine değinmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'ya, İtalya birliği ve hürriyetinin koruyucusu olan Garibaldi'nin⁶³¹ rolünü, milletin hayır ve menfaati adına uygun görmektedir. Harekât-ı Milliye'nin şan ve şerefine oldukça büyük olduğuna değinen Celal Nuri'ye göre bu hareketin konumu Osmanlı'nın 10 Temmuz başarısının bile ötesindeydi.⁶³² Söz konusu bu hareket, milletin kahramanlığına işaret etmekte ve Amerika'da George Washington'un, Fransa'da da Jeanne d'Arc'ın⁶³³ hikâyelerini

---

⁶²⁷ **A.y.**

⁶²⁸ Fe. Cim, “Anadolu Tezahüratı”, **İleri**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3.

⁶²⁹ Yunus Nadi, “Amasya'daki Telâki”, s. 1.

⁶³⁰ Celal Nuri, “Türkün Nokta-i Nazarından Yunan”, **İleri**, 11 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

⁶³¹ Giuseppe Garibaldi, Piyemonte Başbakanı Kont Cavour ve kendisi gibi cumhuriyet taraftarlarının önde gelenlerinden olan Manin ile birlikte, 1870 yılında İtalyan birliğinin gerçekleşmesinde önemli rolü olan İtalyanların millî bir kahramanıdır. Bkz.: Uçarol, **a.g.e.**, s. 262, 266; Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan - 1918'e)**, 2. Basım, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1992, s. 161.

⁶³² Celal Nuri, “Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine”, **İleri**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2-3; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 166.

⁶³³ Jeanne d'Arc, Fransa'nın millî kahramanı sayılan bir azizedir. Yoksul bir aileden gelmektedir ve Tanrı'dan aldığı inandığı esinle Yüzyıl Savaşları'nda (1337-1453) Fransızlara üstün bir zafer kazandırmıştır. İngilizleri Fransa'dan kovacağını söylediğinde 13 yaşında olan Jeanne d'Arc, kazandığı önemli bazı zaferlerden sonra İngilizlere esir düşmüş ve yargılanması sonucunda 30 Mayıs

andırmaktaydı. Bu yüzden Harekât-ı Milliye'ye küfür etmek, kâfirlik anlamına gelecekti.⁶³⁴ Öyle ki bu hareket, aynı zamanda Türk milletinin fiilen varlığını göstermesi demektir ve memleketin bölünmesi ihtimaliyle, milletin yok olması tehlikesine karşı oluşmuş saldırgan ve sürekliliği olmayan bir kütle şeklindeydi. Memleketin içerisini bir ittifak çemberine alarak, Türklere varlığını da müjdelemişti.⁶³⁵

Birçok kesimde, milliyetperverlik ve milliyetperverlere ait teşkilât ve kuvvetler hakkında hâlâ çok yanlış ve haksız fikirlerin mevcut olduğuna dikkat çeken Ahmet Emin, bu kesimlerin, milliyetperverliği tecavüzkâr, hesapsız ve yabancı düşmanı bir kuvvet olarak tanımlamakta ısrar ettiklerini düşünmektedir. Oysaki olaylar bunun tam aksini ispat etmiştir. Milliyetperverliği temsil eden kuvvetler, koşullara kıyasla gayet itidalli bir şekilde hareket etmiş ve yalnızca amaçlarını göz önünde tutmuşlardır. Bu kuvvetler vatanperver ve yüksek düşünceli kişiler tarafından yönetilmeseydi, İttihat ve Terakki tarzında zorbalık eden bir kuvvet haline dönüşmemesi mümkün olmazdı. Kendilerine vatanperver diyenler şahsî ihtiraslarından sıyrılarak memleket menfaatlerini ön plana çıkarmışlardı. Milliyetperverlik adına ortaya çıkan teşkilât, eline geçen kuvveti suiistimal etmeye yönelmediği gibi aksine memleketin meşrutî hayata dönebilmesi için meşru yollarla etkili olmaya çalışmıştı. Hatta hükümetin bazı icraatına memleketin menfaatleri adına müdahale etmek gereği doğduğu zaman bile seyirci durumunda kalmıştı. Nihayet Meclis açıldıktan sonra da faaliyetlerine tamamen son vererek her şeyi Meclis'in eline bırakmıştı. Ahmet Emin'e göre memleketteki milliyetperverliğin önceki gün Mebusan Meclisi'nde birçok mebus tarafından da tekrar edilen kısa bir programı vardı. Bu program, saltanat ve hilafetin hukukunun korunması ile memleketin bütünlüğünü Wilson Prensipleri çerçevesinde devam ettirmekten ve memleketin gelişmesini sağlamaktan ibaretti. Bunların dışında bir amaç bulunmadığı gibi çalgınca maceralara atılmak ya da herhangi bir devlete karşı meydan okumak tarzındaki hareketler millî kuvvetlerin hatırından bile geçmemiştir. Aksine bu

---

1431'de diri diri yakılmıştır. Jeanne d'Arc, 16 Mayıs 1920'de Papa tarafından azize ilan edilmiştir. 24 Haziran 1920'de de Fransız Parlamentosu Mayıs ayının ikinci pazar gününü onun onuruna millî bayram kabul etmiştir. Bkz.: "Jeanne D'ARC (AZİZE)", **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt 12, 1988, s. 252-253.

⁶³⁴ Celal Nuri, "İlim ve Fen, Tarih Nikat-ı Nazarından Kuva-yı Milliye", s. 2.

⁶³⁵ Celal Nuri, "Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine", s. 2; "Faksiyon Zihniyeti", **İleri**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

kuvvetler akılcı ve itidale dayalı bir duruş sergilemişlerdir. Bunun aksini iddiâ edenler ise boş yere uğraşmaktaydılar.⁶³⁶

Muhالیf basında ise Sabah gazetesi başyazarı Lûtfî Fikrî Bey'in görüşleri ön plana çıkmaktadır. Ona göre Kuva-yı Milliye, ayıp ve fesadı ruhunda barındıran istisnâî bir kurumdur ve ruhu itibariyle düzenli bir ordu yapısı da gösterememektedir. Başında ve içinde ne kadar seçkin ve iyi niyet sahibi subaylar bulunursa bulunsun, bunlar tatbikat ve fiiliyatta bir ordudan ziyade bir başıbozuk alaya benzeyeceklerdir. Başıbozuk bir alaya ise söz geçirmek her zaman zordur.⁶³⁷

Bunların dışında İstanbul basınında, Kuva-yı Milliye'nin yerel teşkilâtlanması hakkında bilgi veren çeşitli yazıların olduğu da görülmektedir. Bunlardan biri, İzmir taraflarında bulunan Kuva-yı Milliye teşkilâtına yöneliktir ve bunu Kuva-yı Milliye'ye muhalifliğiyle bilinen Alemdar gazetesi sütunlarına taşımıştır. Buna göre İzmir çevresindeki teşkilât önderlerinin çoğunluğu, Millî Ahrar ve Hürriyet ve İtilaf Partileri'ne mensup kişilerden oluştuğu gibi hareketin içindekilerin büyük bir kısmı da milletin selâmetinden başka bir amacı olmayan tarafsız ve fedakâr kişilerden meydana gelmişti. Doğu vilayetlerinde de, Mustafa Kemal Paşa ve onunla birlikte çalışanlar namuslulukları, fedakârlıkları ve vatanperverlikleriyle tanınmış kimselerdi.⁶³⁸

Tasvir-i Efkâr gazetesi de Aydın Kuva-yı Milliyesi'nden 3 kadının resimlerine yer vermiştir. Gazeteye göre bu üç Türk ve Müslüman kadın, Aydın'da maruz kalınan mezalim karşısında yurtlarını, canlarını ve namuslarını korumak için erkekler gibi silaha sarılmıştır. Bu kadınlar efelerle aynı safta yer alarak kahramanlık ve fedakârlık göstermişlerdir. Emire Ayşe Aliye, Ayşe ve Şerife Ali Kübera isimleri, İzmir'de vatanlarını savunmak için ortaya atılan kahramanlarla birlikte takdir ve minnet duyguları eşliğinde memleketin tarihine geçecektir.⁶³⁹

Yerel teşkilâtlanma bağlamında üzerinde durulan diğer bir teşkilât ise Kırkağaç Kuva-yı Milliyesi'dir. İkdâm gazetesi Aydın özel muhabiri Ahmet Hidayet Bey'in bir mektubunda, Kırkağaç'ta asayişin Kuva-yı Milliye'nin yardımı, genç ve aydın Jandarma Kumandanı'nın karar ve cesareti sayesinde mükemmel olduğu belirtilmiştir. Eskiden şehirden istasyona kadar soyulmadan gidemeyen halk, artık ıSSIZ dağ yollarında bile rahat bir şekilde gezebilmekteydi. Bunun dışında

⁶³⁶ Ahmet Emin, "Milliyetperverlik Gayeleri", **Vakit**, 15 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁶³⁷ Lûtfî Fikrî, "Hükümet ve Kuva-yı Milliye", **Sabah**, 15 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁶³⁸ "Harekât-ı Milliye - Hakikatin Tezahürüne Doğru", s. 1.

⁶³⁹ "Aydın Kuva-yı Milliyesi Mücâhideleri", **Tasvir-i Efkâr**, 2 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

çalışmaktan yorulmayan Jandarma Kumandanı'nın üç dört ayın içerisinde belli başlı on sekiz şekavet ocağını dağıttığı da açıklanmıştı.⁶⁴⁰

Cephe hizmetleri bakımından Kırkağaç Kuva-yı Milliyesi'nin, Soma'nın bir uydusu gibi olduğunu ifade eden Ahmet Hidayet Bey, kumanda itibariyle de oraya bağlı kaldığını yazmıştır. Ancak bu yerel yapılanmanın, bağımsız bir menzil ve iâşe teşkilâtıyla bir Redd-i İlhak Heyeti'ne sahip olduğunun da altını çizmiştir.⁶⁴¹

D. Kuva-yı Milliye'nin Faaliyetleri Üzerine Değerlendirmeler

1. Muhalif Basının Görüş ve Değerlendirmeleri

a. Kuva-yı Milliye Önderleri ve Teşkilât Yapısı

Kuva-yı Milliye'nin aleyhindeki İstanbul basını, bu kuvvetlere mensup önderlerin ve genel olarak teşkilâtın faaliyetlerine yönelik olarak eleştirel yazıları sütunlarına taşımıştır. Bu yazılarda özellikle Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa'nın faaliyetlerinin mercek altına alındığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinin eleştirildiği bir yazıya göre kendisi, Üçüncü Ordu Müfettişliği'yle Samsun'a gittiği zaman resmî görevinin dışında bir takım teşkilâtlar yapmaya başlamış, hatta bir gün halkı camiye toplayarak, onlara İzmir'in işgalinden bahsedip “Kalkınız ne duruyorsunuz?” gibi tahrik edici sözlerle halkı isyana teşvik etmiştir. Paşa'nın bu hareketi merkeze bildirilince, kendisi İstanbul'a davet edilmişse de buna uymamıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti taşraya gönderdiği bir genelgeyle onun azledildiğini bildirmiştir. Fakat o bu tebliğe rağmen görevine devam etmiştir. Nihayet hükümetle arası açılınca istifa etmeyi tercih ederek, İstanbul'a askerlikten istifa ettiğini bildirmiş, ancak bu davranışıyla tahrikleri körüklemiştir. Hatta bu tahrikler, o bölgedeki İslamlarla Hıristiyanlar arasında yanlış anlaşılmanın doğmasına neden olmuştur.⁶⁴²

Bir taraftan da vilayetlerden murahhaslar getirterek ve hükümetin şifresini kullanarak Erzurum'da bir Kongre toplatmıştır. Kanun-i Esasi'ye göre bu son hareketi, Meşrutiyete karşı yapılmış bir isyan olarak kabul edildiği gibi tahrikleri de memleketin selâmetiyle oynamak olarak görülmüştür. Bu nedenle Mustafa Kemal

⁶⁴⁰ “İzmir'i Müdâfaa Cephelerinde: Kırkağaç”, **İkdam**, 17 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

⁶⁴¹ **A.y.**

⁶⁴² “Mustafa Kemal Paşa Ne Yaptı ve Ne Yapıyor?”, **Sabah**, 2 Ağustos 1335/1919, s. 3.

Paşa ile harekâtında ona katılan Rauf Bey hükümetin gözünde âsî sıfatını almışlardır. Hükümet ikisinin tutuklanmasına işte bu nedenle gerek görmüştür.⁶⁴³

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinin eleştirildiği diğer bir yazıda, kendisinin, hükümet tarafından Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledilmesine kadar geçen zaman içinde meşruiyet kisvesi altında emellerini gütmeye çalıştığı vurgulanmıştır. Ancak o azledildikten sonra maskesini tamamen çıkararak, Harekât-ı Milliye'nin başına Rauf Bey'le beraber geçmiş ve Erzurum'da Doğu vilayetleri temsilcilerinden oluşan Millî Kongre'yi toplantıya çağırmıştır. Hükümeti devirmek ve İttihatçı liderleri tekrar devlet idaresine getirmek için fırsat kollayan İttihatçılar da Mustafa Kemal Paşa'nın tarafına geçmiş ve Anadolu'nun o bölgesinde hükümet içinde hükümet kurulmasına çalışılmıştır.⁶⁴⁴

Ancak bu hareket Türklere büyük zarar vermiştir. Çünkü Yunanlılar, "Teşkilât-ı Milliye çetelerinin" gösterdiği sonuçsuz direnişi fırsat bilerek Bergama, Menemen, Aydın ve Nazilli'de on binlerce İslam nüfusunun yok olmasına neden olan o faciaları işlemiştir. Bu çeteler, Yunanlıların ileri hareketini durduramadıkları gibi zayıfın çoğalmasına da neden olmuşlardır. Böylece Teşkilât-ı Milliye'ye lider olanlar, Venizelos'un ekmeğine ve Yunanlıların istilacı emellerine "yağ sürmüşlerdir". Bu yüzden siyasette bundan daha büyük bir gaflet olamazdı. Aslında bu hareketlere liderlik eden İttihatçılardan daha büyük bir akıllılık ve dirayet de beklenemezdi.⁶⁴⁵

Millî Teşkilât yaparak hükümete karşı koymaya çalışmanın, içerde anarşi doğurmakla eşdeğer olduğu da yapılan eleştiriler arasındaydı. Bu şekilde hareket edilerek, Yunan işgalinin önüne geçebilmek mümkün değildi. Çünkü işgal Venizelos'un kendi isteğiyle değil devletler arasında verilen bir karar sonucu gerçekleşmiştir. Bu yüzden buna karşı koymak silahla değil siyasetle mümkün olacaktır. En büyük kurtuluş çaresi ise "nifak ve şikakta", "isyan ve ihtilâlde" değil

---

⁶⁴³ A.y. Sabah gazetesi bu yazıyı ismini vermediği bir gazeteden aktarmıştır. Ancak aynı yazı, Zaman gazetesinde İstihbarat Bürosu imzasıyla verilmiştir. Hatta tamamlayıcı bir habere göre hükümet, gerek Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'e ve gerekse İzmir tarafında halkı silahlandırarak çeteler kuranlara karşı şiddetle harekete geçmeye karar vermişti ve gerekirse kuvvet dahi kullanacağını açıklamıştı. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in birer resmi de yayımlanmış ve resimlerin altında "Hükümetçe Âsî Addedilerek Tahte'l-Hıfz İstanbul'a Celbine Karar Verilen Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey" ifadesi kullanılmıştı. Bkz.: "Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey", **Zaman**, 1 Ağustos 1335/1919, s. 2.

⁶⁴⁴ "Harekât-ı Milliye", s. 1.

⁶⁴⁵ A.y.

“vifâk ve muhâdenet” ile “sükûn ve sükûnette”dir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın harekâtı gerçekten de eleştirilmeye layıktı.⁶⁴⁶

Erzurum Kongresi'nden sonra yapılan bir değerlendirmede, Mustafa Kemal Paşa tarafından Erzurum'da toplanan Millî Kongre'nin 7 Ağustos'ta dağıldığı ileri sürülmüştür. Kongre'ye katılanların önemsiz bir takım adamlardan ibaret olduğu belirtilerek, Anadolu İslam halkının tahriklere asla önem vermediği vurgulanmıştır.⁶⁴⁷

Said Molla'ya göre Anadolu'nun birkaç şehrinde, başta “Selanikli Mustafa Kemal Paşa” olmak üzere İstanbul'dan giden bazı kişilerin aşırıya varan davranışları söz konusuydu. Bu yüzden memlekette himaye, manda ve müzâheretten bahsetme imkânı kalmamıştı. Bu “cüretkârlar”, memleketi gelecekte bile kurtarılamayacak bir durum içine atarlarken, vatanî bir his de duymamaktaydılar. Bundan dolayı eşkıyalık ve kötülüğün bu derecesi tarihin hiçbir yerinde görülmemişti. Bu davranışı ortaya koyanların hangi kuvvete güvendiklerini soran Said Molla, tarihten bir örnek vererek, geçmişte Almanya'dan gelen top, tüfek, kumandan ve askerlerle kâğıt paralara rağmen İttihatçıların başarılı olamadıkları değerlendirmesinde bulunmuştu. Bu yüzden Teşkilât-ı Milliye'nin top, tüfek vs. hepsinden mahrum olduğu bir ortamda başarılı olabileceklerini düşünmeleri yanlıştı.⁶⁴⁸

Teşkilât-ı Milliye önderlerinden “zorbalar” olarak söz edilen bir yazıda ise zorbaların kongrelerine ve Hâkimiyet-i Milliye oluşumlarına dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmış ve tüm bunlara “hayran” kalınması alaycı bir üslupla eleştirilmiştir. Bunlar, Harbiye Nezareti'nin ellerinde olmasından kaynaklanan bir rahatlıkla, öncelikle gelişigüzel bir “oyun” ve bir “dolap” çevirmişlerdir. Geri kalan “zorba yamaklarını” da vilayetlere kumandan, ordu müfettişi ve saire sıfatlarla göndermek suretiyle askerî idareyi ele almışlardır. Sonrasında mülkî idareyi, hatta merkezi hiçe sayarak asker toplamışlar ve memleketi haraca kesmişlerdir. Nihayet Erzurum'da, Sivas'ta ve çeşitli yerlerde kongreler toplayarak, milletin hislerine tercüman olduklarını ileri sürmüş ve etrafa gülünç haberler salmışlardır. Erzurum'da “zorba Mustafa'nın” başkanlığında bir Millî Kongre toplanmıştır. Bu Kongre'de ne

---

⁶⁴⁶ “Mustafa Kemal Paşa”, **Türkçe İstanbul**, 6 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁶⁴⁷ “Hususî Haberlerimiz”, **Sabah**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁶⁴⁸ Said Molla, “Anadolu'daki Cüretlerin Sonu”, s. 1.

kararlar aldıkları henüz bilinmese de o andan itibaren zorbalar sözden eyleme geçmişlerdir.⁶⁴⁹

Diğer yandan Ali Kemal'in yazılarında da Harekât-ı Milliye önderlerine yönelik suçlamalar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Anadolu hareketi Celalî isyanlarına benzetilerek, başlarında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Anadolu'nun yeni Celalîlerinin iddiâlarına bir cevap vermeye çalışmıştır. Anadolu'nun yeni Celalîleri, İzmir Yunanistan'a verildiği ve Doğu Anadolu Ermenilere vaat edildiği için hamiyetli bir coşkuyla isyan ettiklerini iddiâ etmekteydiler. Bu iddiâyâ karşılık Ali Kemal "Kimi aldatıyorlar?" diye sormuş ve bu kişilerin İzmir'i kurtarmak için ne çaba sarf ettiklerini ve hangi kahramanlıkları gösterdiklerini sorgulamıştır. Doğu Anadolu'da ise bu kuvvetler, asayiş bozarak başta Amerika olmak üzere diğer devletleri de bir derece daha Türklerin aleyhine çevirmekten başka bir iş yapmamışlardı.⁶⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey vb. gibi Harekât-ı Milliye önderlerinin faaliyetlerini ele alırken yaptığı bir saptamada ise I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra bu Paşaların sıkıntıya düştüklerini ileri sürmüştür. Çünkü bu kişiler; hükümetten, hâkimiyetten, ordu ve donanmadan uzakta kalmışlardır. Bu yüzden "güneş gibi yeniden parlamak" için Tevfik ve Damat Ferit Paşaların hükümetleri zamanında "kaplarına sığmayarak", gizliden gizliye Ayyıldız isimli cemiyetler kurmuşlar ve alttan alta toplantılar yapmışlardır. Hırsla dolu olan ve memleketin günden güne yok olduğunu gören bu kişiler, öfkelerini öncelikle muhaliflerden almayı düşünmüşlerdir. Tam bu sırada ortaya çıkan İzmir felaketinden yararlanan bu kişiler Anadolu'yu alt üst etmeye, hükümeti devirmeye ve memleketin tümüne hükmetmeye çalışmışlardır.⁶⁵¹ Bunun yanı sıra Ali Kemal, bu kişilerin faaliyetlerini şu şekilde sıralamıştır: "Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu Kuva-yı Milliye tertibatını öyle gürültülerle, patırtılarla, Havza Cami'nde olduğu gibi o çılgınca nutuklarla, Sivas'ta ve Erzurum'da o garibü'l-menşe Kongrelerle, İrade-i Milliye gibi o tuhaf tuhaf gazetelerle ihdasa kalkıştılar, hükümet-i merkeziyenin gelişigüzel aleyhine yürüdüler."⁶⁵²

⁶⁴⁹ "Peyam-ı Eyyâm", **Peyam**, 28 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁶⁵⁰ Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar?", s. 1; Osman Özsoy, **Gazetecinin İnfazı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997, s. 150.

⁶⁵¹ Özsoy, **a.g.e.**, s. 164-165; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 230; Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İçyüzü", s. 1.

⁶⁵² Ali Kemal, "İttihada Mani Nedir?", **Peyam-ı Sabah**, 5 Şubat 1336/1920, s. 1. Benzer nitelikli bir yazısı için bkz.: Ali Kemal, "Vaziyet Vahim İmiş!", **Peyam-ı Sabah**, 6 Mart 1336/1920, s. 1.

Bunun yanında Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa mükemmel birer asker olsalar bile siyasetin prensiplerinden habersizlerdi. Memleketi ve milleti yeniden belaya sürüklemelerinden de bu durum iyi bir şekilde anlaşılıyordu.⁶⁵³ Bu nedenle de bu tür hareketlerin kesinlikle onaylanması mümkün değildi. Ali Kemal, bu konuda çeşitli defalar uyarılarda bulunmasına karşın bunlara saygı duyulmadığını ifade etmiş, Mustafa Kemal'in bir "zorba" bir "Kabakçı tavrı" takındığından, kendisinin tutuklanması için hükümete telgraflarla emirler verildiğini yazmıştır.⁶⁵⁴

Ali Kemal eleştirilerinin devamında ise şu ağır açıklamada bulunmuştur:

"Millî Kuvvetler ateş olsalar cirmeleri kadar yer yakarlar, yaktıkları yer de Anadolu olur. Anadolu'nun yanmasıyla hiçbir düşmanımıza bir zarar gelmez, fakat felaketimiz bir derece daha artar, artmadı mı?"⁶⁵⁵

Bu sorudan hareketle Harekât-ı Milliye'nin Anadolu'ya yaptıklarını sorgulayan Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey gibi kişilerin, Erzurum ve Sivas'tan dışarı çıkarak tüm dünyayı dinlemeleri halinde Türklerin geleceğine dair çok korkunç sesler işiteceklerini ileri sürmüştür. Öyle ki, Müslüman olanlar ile olmayanlar onlara lanet okuyorlardı ve hatta Anadolu Türkleri bile kırgınlardı. Diğer yandan Büyük Devletler de tamamıyla Türklerin aleyhindeki düşüncelere sevk edilmişlerdi. Dolayısıyla millî hareketlerin kazanımları bunlardan ibaretti. Tüm bunlardan yola çıkarak Ali Kemal bu hareketle ilgili olarak şu tespitte bulunmuştur:

"Harekât-ı Milliye'nin dışı bile nazarımızda renksiz, neşesiz idi. Fakat maalesef içi, iç yüzü âdeta çirkindir, çünkü hırs, hevâ, ihtiras, gaflet ile perişandır."⁶⁵⁶

Öte yandan Kuva-yı Milliye'nin verdiği zararın İttihat ve Terakki'ninkinden geri kalmadığına dikkat çekmiş ve "Mustafa Kemal ve arkadaşları padişah, millet ve hükümet nüfuzlarını fırsattan istifade ile füzuli takınarak Anadolu halkını aylardan beri iâne ve asker diye ezdiler." açıklamasında bulunmuştur. Ancak halk, son zamanlarda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının baskısının tahammül sınırını aştığını ve adaletle insafa uymayan bu hareketlerin, padişahın memnuniyetine

⁶⁵³ Özsoy, **a.g.e.**, s. 165; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 230; Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İçyüzü", s. 1.

⁶⁵⁴ Ali Kemal, "İttihada Mani Nedir?", s. 1.

⁶⁵⁵ Özsoy, **a.g.e.**, s. 165; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 230; Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İçyüzü", s. 1.

⁶⁵⁶ Özsoy, **a.g.e.**, s. 165-166; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 230; Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İçyüzü", s. 1.

de aykırı olduğunu anlamıştır. Bunun sonucunda sahte Kuva-yı Milliye ile gerçek millet arasında bir düşmanlık baş göstermiş ve bu mücadelenin ilk örnekleri Biga’da görülmüştür.⁶⁵⁷ Nitekim Londra’da Türklerin yazgısının devletlerce belirlendiği bir sırada görünüşte Mustafa Kemal, gerçekte ise Ocak, Anadolu’dan Suriye eteklerine kadar çeşitli “yangın” ve olaylar çıkarmıştır.⁶⁵⁸

Kuva-yı Milliye önderlerinden Ali Fuat Paşa’nın Ankara’daki faaliyetleri de eleştiri konusu olmuştur. Onun Ankara’yı kan ve ateşe sevk ettiği söylenmiş ve insanları göç etmeye zorladığı ileri sürülmüştür. Buna kanıt olarak da, Haydarpaşa Garı’na Ankara’dan kaçarak gelen birçok kişinin varlığı gösterilmiştir. Bu nedenle Ankaralılar Ali Fuat Paşa’nın yaptıklarından endişe duymaktaydılar. Diğer yandan Harekât-ı Milliye’nin başında Mustafa Kemal Paşa yerine Ali Fuat Paşa’nın bulunması halinde Ankara Valisi Muhittin Paşa’nın sağ salim İstanbul’a dönemeyeceği öne sürülmüştür. Buna örnek olarak da Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’in öldürülmesi olayı gösterilmiş ve Muhittin Paşa üzerinden hareketin faaliyetlerine ilişkin şu tespit yapılmıştır:

“Muhittin Paşa memurdur. Ankara’da bulunduğu sırada Harekât-ı Milliye’ye taraftar olmak için mülhakatın yağma edilmesine göz yumması ve bu cinayetleri alkışlaması icap ederdi. Bunu yapmadı. Yapamadı. Harekât-ı Milliye’ye herkes taraftardır. Fakat Ankara’daki şekline kimse taraftar olamaz.”⁶⁵⁹

Bunun yanında Alemdar gazetesi bir söylentiden hareketle eski Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’in katilinin, eski Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’nın yaveri olduğunu ve kendisinin Eskişehir tahrirat müdürü tarafından kaçırıldığını ileri sürmüştür.⁶⁶⁰

Alemdar gazetesi yazarlarından Âsaf Muammer’e göre ise Harekât-ı Milliye önderlerinin yapması gerekenler, önce Anadolu’da asayiş sağlamaya sonra hükümetin işleyişine zarar verecek durumları engellemek ve nihayet seçimlerde vaziyeti anlamış insanların seçilebilmesi için aydınlatıcı bir şekilde çalışmaktı. Ne yazık ki onlar,

---

⁶⁵⁷ Ali Kemal, “Zannetme ki Çile Doldu Şimdi”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Mart 1336/1920, s. 1.

⁶⁵⁸ Ali Kemal, “İrfan ve İrfansızlık”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Mart 1336/1920, s. 1.

⁶⁵⁹ “Ankara’da Tehcir ve Taktik Var mı?” **Alemdar**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁶⁰ “Hilmi Bey’in Katili Kim?”, **Alemdar**, 24 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 3.

bunların tam tersini yaptıklarından asayiş yerine asayişsizlik egemen olmuş, hükümet işlerine müdahale edilmiş ve doğru bir seçim gerçekleştirilememiştir.⁶⁶¹

Kuva-yı Milliye önderlerinin faaliyetlerine yönelik değerlendirmelerin Heyet-i Temsiliye'nin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geçmesinden sonra artarak devam ettiği görülmektedir. Alemdar gazetesinin Ankara özel muhabirinin bir değerlendirmesine göre Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesi “şayiası” ortaya çıkar çıkmaz, Ankara Vali Vekili Defterdar Bey, bütün mülhakata yazdığı bir genelgede, mutasarrıflarla kaymakamlar da dâhil olmak üzere bütün memurların kendisini karşılamak üzere iki üç günlük mesafelere kadar gitmelerini tebliğ etmişti. Ayaş kazası kaymakamı, bu durumda işlerin yapılamayacağını ileri sürerek, bu görevden affını talep etmişse de orada bulunan ve sayıları dördü geçmeyen Kuva-yı Milliye temsilcilerinin tehdidi sonucunda bu tebliğe uymak zorunda kalmıştı. Diğer mahallerdeki memurlar da, görev bölgelerinden uzaktaki yerlere karşılama için gitmek zorunda kaldıklarından hükümet işleri günlerce aksamıştı.⁶⁶²

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesinden sonra da sorunlar bitmemişti ve küçük bir azınlığın dışında, yapılan yolsuzluklardan ve tecavüzlerden halkın büyük bir kısmı şikâyetçiydi. Korktukları için ses çıkaramıyorlar, şikâyetlerini biraz olsun açıklayanlar da tutuklanıp Sarıkışla'ya gönderiliyorlardı. Burada Ali Fuat Paşa'nın emriyle önce aç bırakılıyor sonra da ellilerden az olmamak üzere “sopa ziyafetiyle” ödüllendiriliyorlardı. Ardı arkası kesilmeyen bu baskı ve zulümlerden iyice bunalan halk, gerek hükümete gerekse padişaha telgraf göndermek istemesine karşın buna izin verilmediği gibi telgrafhanelerden de kovuluyordu.⁶⁶³

Heyet'in Ankara'ya varmasından sonra 28 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Ziraat Mektebi'nin büyük salonunda halka yaptığı konuşmayı sert bir dille eleştirilen yazılara da rastlamak mümkündür. Bunlardan birinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Niğde'ye, oradan Eskişehir ve Ankara'ya “hâne-ber-düş”⁶⁶⁴ bir şekilde dolaştığı vurgulanarak, Ankara'da halka karşı ilk siyasî konuşmasını yaptığı belirtilmiştir. Bu konuşma, siyasî gerçeklerden tamamıyla mahrum olarak nitelendirilmiştir. Paşa, konuştuğu “pot üstüne pot kırmasına” karşın “kuru patırtıların” ve etrafa savrulmuş “tehdit yıldırımlarının” foyasının artık meydana

⁶⁶¹ Âsaf Muammer, “Hukuk-ı Ümmet Oyuncak Değildir”, **Alemdar**, 15 Mart 1336/1920, s. 1.

⁶⁶² “Ankara'da Neler Oluyor”, **Alemdar**, 11 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 4.

⁶⁶³ **A.y.**

⁶⁶⁴ Hâne-ber-düş; “evi omuzunda”: yersiz yurtsuz, serseri anlamlarındadır. Bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 325.

çıkıldığını anlamıştır. Bundan dolayı başka bir hareket tarzı izleyerek, on aydır gözler önünde meydana gelen olaylara farklı bir anlam yüklemeye çalışmış ve Teşkilât-ı Milliye denilen “afetin” memleket için hayırlı olduğuna kanacak saf kimseler bulabileceğine inanmıştır.⁶⁶⁵

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasında İzmir işgali olayı üzerinden Damat Ferit Paşa hükümetini eleştirmesi, hükümeti lekelemeye çalışan bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Ferit Paşa hükümetinin, İzmir'in işgali vb. gibi hareketleri protesto için İtilaf Devletleri'ne gönderdiği notalar “koca bir eser” oluşturabileceği gibi çocukların bile anladığı bu gerçeği, Mustafa Kemal Paşa'nın bilememesi mümkün değildir. Hatta Damat Ferit Paşa'nın çalışmalarının bir sonucu olarak İzmir felaketini araştırmak için İzmir'e Müttetikler arası bir Tahkik Heyeti de gelmiştir. Bunun dışında Damat Ferit Paşa'nın Barış Konferansı'na verdiği muhtırayı cehaletine veren Mustafa Kemal Paşa, bu iddiâsıyla asıl kendi cehaletini bütün dünyaya kanıtlamıştır. Çünkü Damat Ferit Paşa dirayetli siyasetiyle memleketi zor duruma düşmekten kurtarmıştır.⁶⁶⁶

Buna karşılık Teşkilât-ı Milliye ise hükümet içinde bir hükümet oluşturmuş ve bu durum İngiliz kamuoyu ile basın ve hükümet adamlarının Türklerin aleyhine dönmesine neden olmuştur. Hatta İngiltere'deki bu muhalefet cereyanı, Türklerin İstanbul'un yazgısından bile endişe duymalarına yol açmıştır. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa, Teşkilât-ı Milliye'nin memlekete olan hizmetinden, millî istekleri Avrupa'ya tanıttığından ve dışarıda iyi bir etki yarattığından söz etmektedir. Ancak gerçek bu şekilde değildir. Çünkü Teşkilât-ı Milliye'nin varlığına rağmen hâlâ İzmir Yunanlıların işgali altındadır ve işgal sahası da giderek genişlemektedir.⁶⁶⁷

Bu eleştirilerin ardından, Teşkilât-ı Milliye'nin aşağıdan yukarıya doğru şekillendiği iddiâsına da değinilmiştir. Bu iddiânın tersine, halkın büyük bir işkenceyle bu harekete katılması için zorlandığının altı çizilerek, halktan nasıl para koparıldığını kanıtlayan belgelerin zamanı geldiğinde yayımlanacağı açıklanmıştır. İşte o zaman Teşkilât-ı Milliye diye bağırانların, milleti ne büyük bir uçuruma sürüklemiş oldukları herkes tarafından anlaşılacaktır. Bu yüzden Teşkilât-ı Milliye'yi

---

⁶⁶⁵ “Bir Sürü Laf”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁶⁶⁶ A.y.

⁶⁶⁷ A.y.

milletten ayrı bir hareket olarak görmek ve tüm dünyaya bunu böyle duyurmak, memlekete ve millete yapılacak çok büyük bir hizmet anlamına gelmektedir.⁶⁶⁸

Refi‘ Cevad’a göre Heyet-i Temsiliye’yi Ankara’da karşılayan kişiler arasında taktirciler, tehirciler ve benzeri insanlar bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa’nın uzun nutkunda Teşkilât-ı Milliye’nin geçirdiği safhaları ayrıntılı bir şekilde anlattığını ve İzmir olaylarının yarattığı üzüntülerle sonrasındaki etkilerine değindiğini belirten yazar, bu durumu kendilerinin de kabul ettiğini söylemekteydi. Fakat aynı milletin, Enver ve Talat Paşalar bu ülkeyi felakete sürüklediğinde de üzüldüklerini söyleyerek, geçmişle o gün arasında bir karşılaştırma yapmıştı.⁶⁶⁹ Ankara’daki konuşma, bu konuşmayı okuyanların Mustafa Kemal Paşa’nın, dışarıya karşı izlenecek müdâfaa tarzında hâlâ Ocak zihniyetiyle hareket ettiği sonucuna varacakları saptamasıyla da eleştirilmiştir.⁶⁷⁰

Kuva-yı Milliye’nin önder kadrosunun faaliyetleri yazarlar tarafından bu şekilde eleştirilirken, aynı zamanda genel olarak Kuva-yı Milliye teşkilâtının faaliyetlerine yönelik olarak da İstanbul basınında öne çıkan kalemlerin ağır eleştirilerde buldukları görülmektedir. Bu kalemlerin başında da Ali Kemal gelmektedir. Kendisi bir yazısında, memleketin kuvvetle değil sadece siyasetle müdâfaa edilebileceğinin altını çizmiştir. Öyle ki kuvvete başvurulması halinde İzmir’in işgali olayında görüldüğü gibi düşmanın eline fırsat verilerek, bir kat daha zarar görülecektir.⁶⁷¹ Bu nedenle Ali Kemal, Millî Teşkilât’ın faaliyetlerini ve o teşkilâtın faydalarından bahsedenleri eleştirerek şu soruyu yöneltmiştir:

“Evet, bazı kimseler için kâr, kazanç oldu bu vesilelerle birçok fakir, fukara iâne, salgın diye soyuldu. Güya bu para vatan toprağının müdâfaasına sarf olunacaktı. Hâlbuki o toprak bir derece daha çiğnetildi. Acaba o para nereye gitti?”⁶⁷²

Ali Kemal, Millî Teşkilât’ın faaliyetleriyle ilgili olarak bu teşkilâtın marifetlerini göstermeye başladığını ve Eskişehir ile Ankara arasında bir köprüyü dinamitle havaya uçurduğunu ileri sürmüştür. Bunların ne memleketi ne de milleti düşündüklerini, sadece şahsî endişe ve kasıtlar peşinde koşarak, Ocağa ve Ocak

---

⁶⁶⁸ A.y.

⁶⁶⁹ Refi‘ Cevad, “Mustafa Kemal Paşa’nın Nutku”, **Alemdar**, 12 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁶⁷⁰ “İki Tarz-ı Müdâfaa”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁶⁷¹ Ali Kemal, “Bir Tebliğ-i Resmî Münasebetiyle”, **Peyam**, 4 Ağustos 1335/1919, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 25.

⁶⁷² Ali Kemal, “Bir Tebliğ-i Resmî Münasebetiyle”, s. 1.

üzerinden değerli ruh ve hayatlarına hizmet ettiklerini vurgulamıştır. Buradan yola çıkarak, bu teşkilâta taraftarlık edenlere şu soruyu yöneltmiştir: “Böyle Anadolu’da körü körüne ortalığı allak bullak edersek, dosta ve düşmana bu memlekette hükümet ve hâkimiyete kudretimiz olmadığını gösterirsek, merkez saltanatın emirlerini dinlemek şöyle dursun tahkire yeltenirsek bize ne derler?”⁶⁷³

Bu soruya yazar kendi cevabını da vererek şöyle demiştir:

“Allah sizden razı olsun, ne kahraman, ne cesur bir kavim imişsiniz! İzmir’inizi işte geri alınız! Vilâyât-ı Şarkiye’nizde dilediğini yapınız, kırınız, dökünüz.. Biz sizden korktuk, kudretinizden yıldık, yaşayınız! mı derler, yoksa Türklerin müstakillen idareye kabiliyetleri olmadığına bir derece daha mı kanaat getirirler.”⁶⁷⁴

Ali Kemal, “Teşkilât-ı Milliye oyunu” altında Anadolu fesadını yaratan “zorbaların”, milletin bağrından koştuklarını iddiâ ederek ortaya çıktıkları andan itibaren milletin aleyhine hareket ettiklerini, o milletin malını ve mülkünü keyfi bir şekilde gaspa kalkıştıklarını ve en kutsal haklarını ayaklar altına aldıklarını belirtmiştir. Yine bu zorbaların zamanında Harbiye Nezareti’nin çabasıyla birçok vilayette askerî kesimi ellerine aldıklarını ve Mütareke’den sonra top, tüfek, mühimmat adına ne kaldıysa onlara el koyduklarını ileri sürmüştür. Bu şekilde duruma hâkim olan bu kişiler, daha sonra telgrafhaneleri basarak hükümete karşı isyan bayrağını açmışlar ve bu karışıklığı devam ettirmek için de birçok yerden asker ve vergi toplamaya başlamışlardır.⁶⁷⁵ Ali Kemal, Kuva-yı Milliye’nin zorla vergi topladığına dair Bandırma’dan bir örnek de vermiştir. Buna göre Bandırma’da tepeden tırnağa kadar silahlı olan birçok kişi sokaklarda, çarşılarda gezinerek her işe karışmışlar, iskelede durarak İstanbul’a gönderilecek olan her türlü mal ve eşyadan gümrük vergisi almışlardır. Böylece bu kişiler, âdeta birer gümrük memuru gibi davranmışlardır. Vergi konusunda son derece dikkatli ve şiddetli bir şekilde hareket eden Kuva-yı Milliye, son zamanlarda hazinenin koyunlarını bile yine Bandırma iskelesinde haraca bağlamıştır.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Ali Kemal, “Foya Nasıl Meydana Çıktı”, s. 1.

⁶⁷⁴ **A.y.**

⁶⁷⁵ Ali Kemal, “Hükümeti Murâkabe ve Muâheze Etmeliyiz, Fakat ...”, s. 1; “Kuva-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?”, s. 1.

⁶⁷⁶ Ali Kemal, “Hükümet İçinde Hükümet”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Şubat 1336/1920, s. 1.

Ali Kemal, zorbaların isyanları sonucunda Ocak fikrine ve siyasetine hizmet etmeyen Damat Ferit Paşa hükümetinin devrildiğine işaret ederek, bütün bunların ardından gelinen durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Hükümet-i merkeziyenin zaafından istifade ile Anadolu’da kıyâmlar, kıyâmetler vücuda getirdiler. Erzurum’da, Sivas’ta Kongreler topladılar. Hezeyan hezeyan üstüne, sağa sola ateşler püskürdüler. Netice ne oldu? O günden itibaren bilhassa Damat Ferit Paşa hükümetinin sükûtundan sonra ahvâlimiz, fenalaştıkça fenalaştı. Bize az çok müzâheret gösteren devletleri aleyhimize çevirmek için ne lazımsa yaptılar. Ahali-i İslamiye’yi bir yandan boş yere kırdılar, bir yandan da bu vesile ile soydular.”⁶⁷⁷

Yine ona göre bu kuvvetler İzmir felaketini daha da arttırarak genişletmişler, içeride asayişi bozmuşlar, Ali Rıza Paşa hükümetinin iktidara gelmesiyle hâkimiyeti tekrar ele alınca Avrupa’da özellikle de İngiltere’de kamuoyunun Türklerin aleyhine dönmesine neden olmuşlardır.⁶⁷⁸ Hatta bunların Damat Ferit Paşa hükümetini devirmelerinin ardından, Anadolu’da yapmadıkları kalmamış, İstanbul’da vükela arasında bile candan taraftarları ve adamları olmuştur. Ali Kemal, gizliden gizliye dolaplarını çeviren bu kuvvetlerin vilayetlere yönelik faaliyetlerine ilişkin de şu eleştiride bulunmuştur:

“Vilayetlerde Kuva-yı Milliye’nin astıkları astık, kestikleri kestik idi, gazeteleri neler, ne herzeler neşretmeğe başlamadı. Hâlâ da öyledir. ... Tabî bu mecnunane hareketler şerâit-i sulhiyemizi mümkün olduğu kadar ağırlaştırdı.”⁶⁷⁹

Bunların yanı sıra, Kuva-yı Milliye İzmir ve diğer işgal edilmiş vilayetleri kurtaramadığı için o işgallerin çoğu birer ilhaka dönüşmüş ve hatta Maraş, Antep vb. gibi yerlere kadar da genişlemiştir.⁶⁸⁰ Bu nedenle Ali Kemal, kuvvet ve direniş davalarını boş bulduklarını hatta çılgınlıkla eşdeğer gördüklerini ifade etmiştir. Öyle

⁶⁷⁷ Ali Kemal, “Kuva-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?”, s. 1; “Mütareke’den Evvel ve Sonraki Mesuliyetler”, s. 1.

⁶⁷⁸ Ali Kemal, “Kuva-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?”, s. 1; “Ne Günlere Kaldık ...”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Şubat 1336/1920, s. 1; “Rüzgâr Eken Fırtına Biçer”, s. 1. Ali Kemal’in benzer nitelikli bir yazısı için bkz.: Ali Kemal, “Damat Ferit Paşa’nın Beyanâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 18 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁶⁷⁹ Ali Kemal, “Ne Oldu İse Bize Oldu”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 435.

⁶⁸⁰ Ali Kemal, “Hükümet İçin Kabiliyet İster”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Şubat 1336/1920, s. 1.

ki bu yolun sonunun, hüsrana çıkacağı İzmir ve son olarak da Maraş ile Antep olaylarında tecrübe edilmiştir.⁶⁸¹

Diğer yandan Avrupa’da hiçbir hükümet topraklarındaki herhangi bir şehri, kasabayı ya da köyü topa tutmazken Kuva-yı Milliye henüz meşru bir hükümet olmadan eline az bir kuvvet geçer geçmez bu tür davranışlarda bulunmuştur. Böylesi davranışları olan insanlardan bir hükümet kabiliyeti beklemek de mümkün değildir.⁶⁸² Bu nedenle Ali Kemal, hükümet olabilmenin bir kabiliyet gerektirdiğine işaret etmiş ve bu kabiliyetin, ne İttihat ve Terakki’de ne de İttihat ve Terakki’nin Kuva-yı Milliye gibi başkalaşmış hallerinde olmadığını tekrarlamıştır.⁶⁸³

Dolayısıyla Kuva-yı Milliye’nin ortaya çıkışıyla tüm Anadolu yeniden altüst olmuştur. Ancak Avrupa’dan korkulduğu için Hıristiyanlara pek dokunulamamış ve ezilen sadece zavallı Türkler olmuştur. Kongre, karargâh, sorumlu murahhas ve Merkez-i Umumi gibi tanıdık kavramların ortaya çıkması, Ocağın en şanlı dönemlerini hatırlatmıştır. Böylece “Hükümet içinde bir hükümet tesis etmişti.” Hatta Kuva-yı Milliye’nin görüşü alınmaksızın İstanbul tarafından verilen kararlar, vilayetlerce yürürlüğe sokulmaz hale gelinmiştir. Ali Kemal bu duruma ilişkin olarak Ankara örneğini vermiştir:

“Mesela Ankara Valisi Ziya Paşa dört aydan beri bir türlü mahall-i memuriyetine gidemiyordu. Üç defa yola çıktı, her çıkışında yarı yoldan döndü. En ziyade Harbiye Nezareti o kuvvetlerle tevhid-i harekât edebilmişti.”⁶⁸⁴

Bütün bu olumsuzluklarının yanı sıra Ali Kemal’e göre Kuva-yı Milliye halktan para toplayıp onları askere çağırmakta ve bunlara uymayanları cezalandırmaktadır. Aslında tüm bu hareketler, bu topraklarda öteden beri uygulanan bir gelenek halini almıştır ki, bu durum, Mütareke’yi hiçe sayarak yeni bir savaşa girmek anlamını taşımaktadır. Ancak böylesi bir davranış, İstanbul’un kaybedilmesine de yol açabilecektir.⁶⁸⁵ Öte yandan, Mütareke’den önce yapılanlardan sorumlu olan İttihatçılar davranışlarından dolayı cezasız kalmışlardı. Mütareke’den sonra yapılanlardan sorumlu olan Kuva-yı Milliye kahramanları ise

⁶⁸¹ Ali Kemal, “Hükümet İçinde Hükümet”, s. 1.

⁶⁸² Ali Kemal, “Hükümet İçin Kabiliyet İster”, s. 1.

⁶⁸³ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan’ın Dertleri”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁶⁸⁴ Ali Kemal, “Evvela Teşhis, Sonra Tedavi”, s. 1.

⁶⁸⁵ Ali Kemal, “İkbâlimiz, İdbârimiz”, s. 1.

İstanbul'a varıncaya kadar bu devletin geri kalan arazisini ve varlığını bile tehlikeye atmışlardı.⁶⁸⁶

Ali Kemal, Büyük Devletlerin Türklerin yazgısıyla ilgili verecekleri kararlarda, millî gibi görünmesine karşın gerçekte bir "Yeniçeri hareketi" olan Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerinin olumsuz bir etkisinin olacağını düşündüğünden "Artık olan oldu, şimdi serbestçe söyleyebiliriz; Kuva-yı Milliye dediğimiz o başıbozuk hareketlerinin bu kararlara büyük tesiri oldu." değerlendirmesinde bulunmuştur. Çünkü ona göre Mütareke'den beri bu teşkilât kadar Türk'e ve Türklüğe içerde ve dışarıda kötülük yapmış başka hiç bir hareket yoktu.⁶⁸⁷ Bu hareket yüzünden halkın çekmediği kalmamış, bu kuvvetler memleket ve zavallı Anadolu halkı için âdetâ bir bela olmuşlardır. Aynı zamanda bunlar, devlet hazinesine büyük zararlar vererek, devletin dış siyasetini de bozmuşlardır. Öyle ki İtilaf Devletleri önündeki siyasî duruşun kötü oluşunda geçmişteki hataların yanı sıra Kuva-yı Milliye'nin de etkisi vardır.⁶⁸⁸

Bunun dışında Ali Kemal, Büyük Devletlerin alacakları kararların olumsuzluğuna yönelik de bir tespitte bulunmuştur: "Bu mukarrerât, bu Kuva-yı Milliye patırtıları meydana çıkmadan evvel, Damat Ferit Paşa hükümeti mevki-i iktidarda iken beklediğimizden daha fena olmak melhûzdur, çünkü biz o zamandan beri Anadolu'yu yeniden mâtem-zâra [mâtem yerine] çevirdik, İttihat ve Terakki cadısının toprağımızda hortladığını âsâr-ı cedîdesiyle gösterdik."⁶⁸⁹

Buna karşılık, memleketin her köşesinde asayişin korunması halinde Büyük Devletlerin karşısına ruhça daha büyük bir kuvvetle çıkılabiliirdi. Ancak Kuva-yı Milliye'nin, Anadolu'yu alt üst etmesinden ve Müslüman olan ve olmayan bütün halkı gücendirmesinden sonra mevcut durum daha da zayıflamıştır. Bu nedenle bu kuvvetlerin, memlekete hiçbir faydası olmadığı gibi bunlar yüzünden pek çok masum halkın kanı boş yere dökülmüş ve Yunanlılar bir karış gerilemek şöyle dursun daha

---

⁶⁸⁶ Ali Kemal, "Mütareke'den Evvel ve Sonraki Mesuliyetler", s. 1.

⁶⁸⁷ Ali Kemal, "Son Saat, Hatta Son Dakika", **Peyam**, 21 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1; "Hükümet İçinde Hükümet", s. 1.

⁶⁸⁸ Ali Kemal, "İttihada Mani Nedir?", s. 1. Ali Kemal, diğer gazetelerin Kuva-yı Milliye'yi körü körüne alkışladıklarını ve göklere çıkardıklarını ileri sürmüştür. Hatta muhalefetlerinden dolayı kendilerinin vatana ve millete ihanetle suçlandırıldıklarını kaydetmiştir. Ancak o, tüm bu yazılanlara kulak asmayarak, şu değerlendirmede bulunmuştur: "Kuva-yı Milliye denilen bu başıbozuk hareketlerini tervîc ve takdir etmek bizce göz göre göre vicdan ve irfandan münbais bir ictihad-ı samimi ayaklar altına almak demektir ki böyle bir mezelleti [alçaklığı] irtikâb etmek de bütün hayat-ı siyasiyemizde elimizden gelmemiştir." Bkz.: Ali Kemal, "İttihada Mani Nedir?", s. 1.

⁶⁸⁹ Ali Kemal, "Kara Günler", s. 1.

da ilerlemişlerdir. Bu sorumsuz kuvvetlerin görecekları iş de ancak bu kadar olabilirdi.⁶⁹⁰

Tüm bunlar nedeniyle Türklerin yazgısıyla ilgili ilk kararların verileceği bir sırada, son siyaseti değiştirmeye ve dolayısıyla da Kuva-yı Milliye'nin yıktıklarını yapmaya zaman ve imkânı artık kalmamıştır. Bundan dolayı kendisi şunu önermiştir:

“Bizce şimdi gerek hükümet-i hazırayı ve gerek Kuva-yı Milliye'yi, Mustafa Kemalleri, Raufları, Bekir Samileri, Kara Vasıfları, hatta Cemalleri başladıkları işi bitirmekte serbest bırakmak en doğru bir harekettir. Rüzgâr eken fırtına toplar, derler. Onlar da ektiklerini biçerler.”⁶⁹¹

Yine Ali Kemal'e göre Kuva-yı Milliye'nin izlediği yol, bütün Avrupa'ya meydan okumakla ve Mütareke'yi feshederek yeniden mücadeleye hazırlanmakla eşdeğer nitelikteydi. Bu âsî hareketlerle Avrupa'nın güveni de tamamen kaybedilmiştir. Bu arada bazı “iblislerin”, şeyhülislamı bile aldatmayı başarabilmeleri nedeniyle Bolşevikliğin, güya Türk milletince takdir edildiği medeniyet dünyasına karşı ilan edilmeye kalkışılmıştır. Bu şekilde hareket edilmeye devam edilmesi halinde İtilaf Devletleri'nin bu bölgeleri, Türklerin hâkimiyetinden alarak daha fazla güvendikleri bir devlete verme riski vardır.⁶⁹²

Kuva-yı Milliye teşkilâtının faaliyetlerine yönelik görüş bildiren diğer önemli bir yazar da Refi' Cevad'dır. Kendisi bir yazısında, Harekât-ı Milliye'nin faaliyetleriyle ilgili olarak duyduklarına yer vermiştir. Buna göre bu hareket, I. Dünya Savaşı sırasında yaptıkları gibi yine köylüleri soymaya, ellerine geçirdikleri mal ve paraları yağmalamaya devam etmektedir. Bunlar, geçmişte Rumeli'yi çeke çeke kopardıkları gibi şimdi de sıra zavallı Anadolu'ya gelmiştir. Yazar, bu hareketin faaliyetleri kapsamında Peyam gazetesinde geçen bir olayı da aktarmıştır. Ankara ile Eskişehir arasında bir köprünün gece havaya uçurulması dolayısıyla birçok kadın ve çocuğun öldüğünü belirterek:

⁶⁹⁰ Ali Kemal, “Son Saat, Hatta Son Dakika”, s. 1.

⁶⁹¹ Ali Kemal, “Evvla Teşhis, Sonra Tedavi”, s. 1.

⁶⁹² Ali Kemal, “Yakarız, Yıkılır.”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Mart 1336/1920, s. 1.

“Sebep? Hareket-i Milliye! Hareket-i Milliye milleti öldürmek midir? Bugün milliyetperverlik demek mümkün mertebe Türk unsurunu ölümden kurtarmak, sıyanet eylemektir.”⁶⁹³ saptamasında bulunmuştur.

Refi‘ Cevad’a göre bütün bunlardan dolayı Hareket-i Milliye suçludur ve Anadolu’yu tekrar kan ve ateşe, halkı da felaketlere sürüklemek milliyetperverlik değildir.⁶⁹⁴

Refi‘ Cevad, Harekât-ı Milliye’nin Anadolu’daki olumsuz faaliyetlerini genel anlamda şöyle sıralamıştır: “Silahlanmak, dağa çıkmak, adam soymak, vergi toplamak, mutasarrıfları ve valileri tazyik etmek”. Ona göre Harekât-ı Milliye bu faaliyetleriyle milleti millete kırdırıyordu.⁶⁹⁵ Yazar daha sonra, edindiği bilgiler ışığında hareketin net bir şekilde İttihatçılık faaliyetlerine bulaştığını söylüyor ve buna kanıt olarak şu eylemleri öne çıkarıyordu:

- “1. Birkaç kişi Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’i Eskişehir köprüsü üzerinde güpe gündüz tabanca ile vurdu, öldürdü. ...
2. Ankara Harekât-ı Milliye Reisi Ali Fuat Paşa köyleri basarak köylüleri haraca bağladı.
3. [Bu madde sansüre uğramıştır.]
4. Anadolu tâûndan [vebadan] kaçır gibi merkeze doğru muhâcerete başladılar.
5. Şuradan buradan toplanan memurlar, tahte’l-hıfz [muhafaza altında] Sivas’a sevk edilerek hapis ve tevkif edildiler.
6. Bazı memurîn istifaya mecbur edildiler.”⁶⁹⁶

Refi‘ Cevad, Kilikya olayları üzerinden de eleştiriler yaparak, Türkiye’ye karşı son zamanlarda yaşanan ılımlı havanın bu olaylar dolayısıyla tamamen tersine döndüğünü açıklamıştır. Bu durumu büyük bir felaket olarak niteleyerek Kuva-yı Milliye’ye yüklenmiştir. Ona göre Kuva-yı Milliye kuvvetini İttihat ve Terakki’den aldığı için Kuva-yı Milliye olması mümkün değildi, sadece “Kuva-yı İttihadiye” olabilirdi. Nitekim bu kuvvetler yaptıklarıyla memleketi felakete sürüklemişlerdi.⁶⁹⁷

⁶⁹³ Refi‘ Cevad, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, s. 1; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁶⁹⁴ Refi‘ Cevad, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, s. 1; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 65.

⁶⁹⁵ Refi‘ Cevad, “Ne İstiyorlar?”, s. 1.

⁶⁹⁶ Refi‘ Cevad, “Yine Sivas Telgrafı”, **Alemdar**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁶⁹⁷ Refi‘ Cevad, “Hâl ü Mevki”, **Alemdar**, 4 Mart 1336/1920, s. 1.

Bu yaşananlardan sonra gelinen noktanın tam anlamıyla karmakarışık olduğunu belirten yazar; siyasî, malî ve iktisadî sorunlara bir de hükümet buhranının eklendiğini düşünüyordu. Artık İstanbul'dakinin dışında, Sivas'taki gibi çeşitli hükümet odakları vardı ve bunlar valilerin tayinine müdahale ediyorlar, hükümetin dışında zorla vergi topluyorlardı. Mevcut ortamda taşra ile merkezin bağlantısı kesilmişti. Eli silah tutan her yerde hâkim olduğu gibi birtakım "türediler" Anadolu'yu yine zulme götürüyorlardı. Dolayısıyla Kuva-yı Milliyeciler hâlâ silah yoluyla sonuç alınabileceğini düşünüyorlardı ancak yazara göre bu mümkün değildi.⁶⁹⁸

Refi' Cevad, İstanbul'un işgali üzerine kaleme aldığı bir yazısında ise tüm bu gelişmelerden sonra yine de ümitsiz olmamak gerektiğini ileri sürmüştür. İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nda Türk milletiyle değil bu millete ve Osmanlı ülkesine musallat olan İttihat ve Terakki haydutlarıyla savaştığını alenen söylemişti. İtilaf Devletleri'nin bu son hareketi de doğrudan doğruya İttihatçıların elinden milleti kurtarmak için yapılmıştı. Milleti bunu çok iyi bilmesi gerekiyordu. Kendilerinin de çok üzüldüğü bu durum, başta hükümetler olmak üzere izlenen yanlış politikaların bir sonucuydu. Yazar bu tespitlerinden sonra, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine yönelik şu ağır ithamda bulunmuştur: "Bütün millet Kuva-yı Milliye'nin faaliyet-i milliye namıyla yediği herzenin [boş lakırdının] tarihini takvimden koparıp saklamalı ve her İttihatçının suratına tükürdükten sonra o takvimden yaprağı onun alınaya yapıştırmalıdır."⁶⁹⁹

Alemdar gazetesinde Kuva-yı Milliye'nin basın üzerindeki denetim faaliyetleri de eleştirilmiştir. Bu konuda, gazeteye hareketin etkin olduğu Konya, Eskişehir, Karaman, Uşak ve diğer yerlerden birçok mektup ve telgraf gönderilmiştir. Buralardan bildirildiğine göre gazetenin o bölgelere gönderilip okunması mümkün olmuyordu. Çünkü Kuva-yı Milliye kendilerinin ve kendileri gibi muhalefet yapan gazetelerin buralara girmesini engelleme yönünde bir karar almıştı. Öte yandan yerlerine ulaşmayan bu gazetelerin idarehaneye geri gönderilmeleri gerekirdi ki, bu da yapılmıyordu. Bu bakımdan, kendilerini son derece üzen bu keşmekeşe bir son verilmesi ve o ana kadar o bölgelere ulaştırılmamış olan gazetelerinin akıbetinin ne

⁶⁹⁸ Refi' Cevad, "Karmakarışık ...", **Alemdar**, 16 Mart 1336/1920, s. 1.

⁶⁹⁹ Refi' Cevad, "Yaşasın (!) Kuva-yı Milliye", s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 435.

olduğunun ortaya çıkarılması istenmiştir. Bunun yanı sıra Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın dikkati, kanuni olmayan bu meseleye çekilmiştir.⁷⁰⁰

Kuva-yı Milliye'nin olumsuz faaliyetleri, eşkıyalık ve kabadayılık ekseninde de dile getiriliyordu. Buna göre Kuva-yı Milliye adına eşkıyalığa yönelen hukuk mektebi mezunları olduğu gibi sayıları oldukça fazla olan ve çeşitli şekillerde faaliyet gösteren kabadayılar da söz konusuydu.⁷⁰¹

Alemdar gazetesine göre Kuva-yı Milliye'nin talebiyle Aydın Vali Vekilliği'ne getirilen Defterdar Besim Bey, eski Vali İzzet Bey zamanında bile Harekât-ı Milliyecilerle ortak bir şekilde çalışıyor ve onlara olaylar hakkında bilgi veriyordu. Gazete, Salih Paşa hükümetinin bu işe izin vermesini yanlış bulduktan sonra Harekât-ı Milliye'nin olumsuz faaliyetleri hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Buna göre bu hareket, buldukları bölgede çeşitli vergiler koymakta, hiçbir yetkisi olmadığı halde belirli yaştakileri (1308 (1892/1893)'den 1316 (1900/1901) senesine kadar olanlar) zorla askere çağırıp kendilerine katılmaya zorlamakta ve gelmek istemeyenleri de tehdit etmekteydi. Askerlik yapmak istemeyenlerin her birinden aylık 150'şer lira talep edilirken, rençberin ürettiği zahireden de % 20-25 miktarında vergi alınmıyordu. Başta şeker olmak üzere diğer ürünlerden de değişik oranlarda vergi talep edilmekteydi. Bütün bunlardan bunalan halk, her şeyini terk ederek Harekât-ı Milliyecilerden uzak yerlere kaçmaya başlamıştı.⁷⁰²

Alemdar'daki bir iddiâyâ göre küstahlıkları son raddeye varan Harekât-ı Milliyeciler Ziraat Bankalarına da el atmışlardı. Bu çerçevede Edirne'den Çatalca'ya kadar olan Ziraat Bankaları'ndaki bini altın para olmak üzere 10.000 liraya Cafer Tayyar Bey'in emriyle zorla el konulmuştu. Gönen kazası Ziraat Bankası'na Düyun-ı Umumiye adına yatırılan 1.000 liraya da oradaki Hareketçiler zorla el koymuşlardı.⁷⁰³

b. Kuva-yı Milliye'nin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri

Kuva-yı Milliye'ye muhalif olan basın, bu kuvvetler ile dönemin hükümetleri arasındaki ilişkiler noktasında, ağırlıklı olarak III. Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetleri ile bu hükümetlerin bazı uygulamalarını mercek altına yatırmışlardır. Bu çerçevede III. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde

⁷⁰⁰ "Muhafif Gazeteler - Kuva-yı Milliye ...", **Alemdar**, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 3.

⁷⁰¹ Doktor Salahaddin, "Bize Siyaset ve İrfan Değil Kabadayılık Lazım!", **Alemdar**, 26 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 4.

⁷⁰² "Hâlâ Onlar", **Alemdar**, 14 Mart 1336/1920, s. 2.

⁷⁰³ "(Harekât-ı Milliye)nin İcraatından", **Alemdar**, 25 Mart 1336/1920, s. 1.

Dâhiliye Nezareti'nin Teşkilât-ı Milliye'yi dağıtmak için yayımladığı 8 Ağustos 1919 tarihli genelgesinin ele alındığı bazı yazılara rastlanılmaktadır. Bu belgeye yönelik değerlendirmelerde, söz konusu genelgenin her açıdan çok büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Çünkü hükümet, hak ve menfaatlerin sadece tedbir, siyaset ve akılla müdâfaa edileceğine ve şiddet içeren hareketlerin ise milleti yok olup gideceği bir uçurumun eşiğine sürükleyeceğine inanmıştır. Bu yüzden de Teşkilât-ı Milliye'yi kaldırmak ve bazı “türediler” tarafından memlekette oluşturulmak istenilen “fitne ve fesat ocağını” bastırmak istemektedir. Dolayısıyla hükümet, millî hareketlerin kaldırılması gerektiğine dair tavsiye ve nasihatlerde bulunmuş ve bu davranışını, o hareketleri yürütenlerin gözlerine batacak derecede önemli bir delille de desteklemiştir. Bu delil General Milne'nin hükümete gönderdiği bir tebligattır. Bu tebligatta General Milne, Tahkik Heyeti'nin İzmir'e vardığını söyledikten sonra yakında görevine başlayacak olan bu heyete gereken kolaylığın gösterilmesinin Osmanlı memurlarına hemen bildirilmesini, Yunanlılarca işgal edilen yerlerin dışında faaliyette bulunan Teşkilât-ı Milliye'nin kaldırılmasını ve halkın bu hareketlere katılmasının önlenmesini istemiştir. Böylece o ana kadar millî adıyla nitelendirilen bu hareketler, artık sadece Türkleri ilgilendiren bir iç mesele olma özelliğini kaybetmiş ve dışarının müdahalesini gerektirecek bir şekil almıştır.⁷⁰⁴

Bunun yanında, Teşkilât-ı Milliye'nin gözle görünen nedenleri uzakta olsa da akıl hocaları buradadır ve bunlar işlerini sessizce ancak hareketli bir şekilde yapmaktadırlar. Bu nedenle hükümet, merkezden uzaktaki vilayetlerde asayiş sağlamaya ve buralarda sarsılan nüfuzunu kuvvetlendirmek için “vazife-i te'dîbiyye ve tathîriyesine” bu vilayetlerden başlamalıdır. Nitekim General Milne'nin tebligatından sonra vatanın yüksek menfaati noktasında yanlışlığı anlaşılan bu hareketi “cebr ile, kuvve-i kanuniye ile” yok etmenin zamanı da gelmiştir. Çünkü bu konuda gösterilecek en ufak bir dikkatsizlik, Türklerin başına birçok dış dert açabilecektir. Bu yüzden hükümetin, vatanın yüksek menfaati için alacağı zorlayıcı her tedbir yerinde ve meşru olacaktır. Sükûn ve asayiş bozanlara yumuşak davranmak ise günahtır.⁷⁰⁵

Bunun yanı sıra Anadolu'daki Harekât-ı Milliye bastırılmadıkça ve o türediler merkezi hükümeti tanımadıkça, Paris Barış Konferansı'nda Doğu

⁷⁰⁴ “Harekât-ı Milliye”, s. 1; “Teşkilât-ı Milliye-2”, **Sabah**, 12 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁷⁰⁵ “Teşkilât-ı Milliye-2”, s. 1.

Meselesi'nden söz edilmesinin Türkler için kesin bir hezimet anlamını taşıyacağı da öne sürülen görüşler arasındaydı.⁷⁰⁶

Bilindiği üzere Sadrazam Damat Ferit Paşa, Tan gazetesinin İstanbul özel muhabiriyle bir mülakat⁷⁰⁷ gerçekleştirerek, Harekât-ı Milliye hakkında çarpıcı bazı açıklamalarda bulunmuştu. Bu mülakatın ele alındığı bir değerlendirmede, sadrazamın pek çok noktada mevcut durumu gayet açık bir ifadeyle açıkladığı vurgulanmıştır. Kendisi, Mustafa Kemal Paşa hakkındaki soruya cevap verirken bu hadise etrafında dolaşan bir sürü anlamsız dedikodunun çürüklüğünü kesin olarak ortaya koymuştur. Diğer yandan, Mustafa Kemal Paşa'nın tahrikinin hiçbir askerî mahiyetinin olmadığı ve millî esaslara kesinlikle dayanmadığı yönündeki görüş de desteklenmiş ve hareketin esasının İttihat ve Terakki'nin tahriklerine dayandığı yinelenmiştir. Ancak Anadolu halkının hükümetin emirlerine uyararak ona sadakat göstermesi sonucunda İttihatçılar amaçlarına ulaşamamışlardır.⁷⁰⁸

III. Damat Ferit Paşa hükümetinin Teşkilât-ı Milliye'ye yönelik algısının ortaya konduğu bir saptamada, hükümetin başlangıçta Teşkilât-ı Milliye'ye aldanarak, onlara bir süre yumuşak davrandığı ileri sürülmüştür. Hükümetin âsîlere karşı yumuşak yüzünü göstermeye devam etmesi halinde ise mitingler yaparak, bu teşkilâta "hadlerinin bildirilmesi" gerekmektedir.⁷⁰⁹

Damat Ferit Paşa hükümetlerini çeşitli açılardan eleştiren Refi' Cevad'e göre Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerini hükümet çok iyi bir şekilde bilmektedir. Bu yüzden III. Damat Ferit Paşa hükümetini kastederek:

"Bu hususta efkâr-ı umumiye'yi tatmin eylemesi icâb eder. Zira mübhemiyyet bir takım şâyiâta sebebiyet veriyor."⁷¹⁰ demiştir.

Daha sonra Refi' Cevad, hükümetin Anadolu'daki asayişsizliğe karşı koymak için iyi bir şekilde çalıştığı yönünde gelen haberlerden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁷¹¹ Ona göre hükümetin önündeki en önemli mesele, Anadolu'daki Harekât-ı Milliye adına yapılan "cinayetlerdir".⁷¹²

⁷⁰⁶ "Vaziyet-i Siyasiyemize Bir Nazar", **Sabah**, 13 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁷⁰⁷ Söz konusu bu mülakat için bkz.: s. 56.

⁷⁰⁸ "Ferid Paşa Hazretlerinin Beyanati", **Türkçe İstanbul**, 5 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁷⁰⁹ "Peyam-ı Eyyâm", **Peyam**, 24 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁷¹⁰ Refi' Cevad, "Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey", s. 1.

⁷¹¹ Refi' Cevad, "Hikâye-i Mâzî Fi'l-hâl", **Alemdar**, 27 Ağustos 1335/1919, s. 1; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 40.

⁷¹² Refi' Cevad, "Bugünün Meselesi", **Alemdar**, 24 Eylül 1335/1919, s. 1.

Yazar, başka yazılarında da III. Damat Ferit Paşa hükümetini eleştirmeye devam etmiştir. Ona göre Ferit Paşa kendi partisi olan Hürriyet ve İtilaf da dâhil olmak üzere neredeyse hiçbir kişi ve kuruluşu tanımayarak bütün yetkileri kendisinde toplamak istemiştir. Ancak hükümet içerisindeki sorunlar giderek artmış ve padişah dışında, İttihatçı ya da İtilafçı olsun hiç kimse bu iktidardan memnun kalmamıştır. Ferit Paşa neredeyse tüm yetkileri kendisinde toplamaya çalışırken, memleketin bu hale gelmesinde en büyük paya sahip olan “dalkavuklar” da Ferit Paşa’nın çevresinde toplanmışlardı. Ferit Paşa da bu dalkavukların arasından çıkıp kendisine memleketin gidişatını doğru bir şekilde söyleyecek kimselerle temasa geçmiyordu.⁷¹³

O sırada yaşanan İzmir’in işgali olayından sonra Ferit Paşa’nın artık siyaset sahnesinden çekileceği düşünülmüşse de bunda herkes yanılmıştı. Öyle olmadığı gibi yeni bir merkez hükümeti kuran Paşa’nın hükümetinde, nazırlık yetkisi olmayan hemen hemen hiçbir hükümet üyesi kalmamıştı. Meclis-i Vükela âdeta Mebusan Meclisi’ne dönüşmüştü. Buna karşılık iktidara yönelik hoşnutsuzluk giderek artmıştı.⁷¹⁴

Bu arada Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa’yı mevcut kanunların da üzerindeki geniş yetkilerle Anadolu’ya göndermişti. Bu açıdan Harekât-ı Milliye meselesinin doğmasında hükümetin de bir rolü olduğundan Mustafa Kemal Paşa’nın yaptıklarından dolayı Divan-ı Harbe sevk edilmesi söz konusu olursa, bu durumdan Ferit Paşa’ya da mutlaka bir sorumluluk payı düşecekti. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa’nın yetkileri mevcut vilayet kanununa aykırı olmasına karşın bölgedeki en büyük mülkî amirler bu karara uymak zorunda kalmışlardı. Bu durum oradaki valiler açısından çelişkili bir sonuca yol açtığı gibi Mustafa Kemal Paşa’nın hareketleri Ferit Paşa’yı da telaşlandırmıştı. Devletin başına böyle bir olayı getiren sadrazam, bütün yaşananlara karşılık, sadaret makamını kaybetmemek için neredeyse her şeyini feda ediyordu. Bu arada Paşa’nın merkez hükümetinin de işlememesi üzerine kendisinin bir kez daha siyasetten çekileceği düşünülmüştü. Ancak bu sefer de tahminler doğru çıkmamış ve Paşa yeni bir hükümetle sadaretini devam ettirmişti. Buna karşın bu hükümetle Anadolu arasında bir bağlantı kurma imkânı oluşmamıştı.⁷¹⁵

---

⁷¹³ Refi‘ Cevad, “Başyazı”, **Alemdar**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Söz konusu yazının başlığı sansüre uğramıştır.

⁷¹⁴ **A.y.**

⁷¹⁵ **A.y.**; Refi‘ Cevad, “Başyazı”, **Alemdar**, 4 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Söz konusu yazının başlığı sansüre uğramıştır.

Refi‘ Cevad, dönemin Dâhiliye Nazırı Âdil Bey hakkında da çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Âdil Bey’in şahsiyetinden ümitli olan yazar, onun aracılığıyla hükümet içerisinde daha uyumlu bir çalışmanın sağlanabileceğini düşünmekteydi.⁷¹⁶ Bununla birlikte yazar, Âdil Bey gibi çekirdekten yetişmiş tecrübeli bir kişinin Ferit Paşa ile çalışmasını anlamakta güçlük çekmektedir. Âdil Bey’in yaptıkları içerisinde Hareket-i Milliye’yi bir İttihatçı hareketi olarak nitelendirmek de vardır ki kendisine bundan dolayı hakaret edilmesi yanlıştır. Zira geçmişin İttihatçı iktidarları yaşanan acılara karşın kendilerine bir refah temin etme yolunu seçmişlerdi. Bu İttihatçıların o gün de bu rahatlarını devam ettirmek için bir çabaları söz konusuysen Âdil Bey’in bundan dehşete kapılması son derece normaldi. Dolayısıyla bu hareketin aleyhindeki hükümetin Dâhiliye Nazırı sıfatı bulunan Âdil Bey’in bu sıfatı devam ettiği sürece görevini de yapması gerekiyordu. Prensiplerine göre hareket ederek görevini yerine getiren Âdil Bey olsa olsa eleştirilebilirdi, ama aşağılanamazdı. Zira Ferit Paşa ile Âdil Bey arasında kıyas kabul etmeyecek şöyle bir fark vardı: “Ferit Paşa, her şekle bürünen bir şahsiyet, Âdil Bey ise Harekât-ı Milliye’ye muarız bir kabinenin Dâhiliye Nazırı idi.”⁷¹⁷

Aynı şekilde yazar, Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde Posta ve Telgraf Müdürlüğü görevini yürüten Refik Halid hakkında da olumlu düşünmektedir. Sabah gazetesinden Posta İdaresi’ne geçen Refik Bey’in çok parlak bir memurluk örneği sergileyerek, görevi sırasında hiçbir kanun dışı harekette bulunmadığını kaydetmiştir. Bu çerçevede Refik Halid’in padişaha çekilen telgrafları iletmediği yönündeki eleştiriler de tamamen yalandır. Bunun dışında yazar, Refik Halid’in hem Harekât-ı Milliye’ye şahsî olarak karşı çıktığına hem de bu harekete muhalif olan bir hükümetin Posta ve Telgraf Müdürü olduğuna işaret etmiştir. Bundan dolayı hükümetin Harekât-ı Milliye’ye karşı aldığı tavrın bir benzerini Refik Halid de göstermiştir.⁷¹⁸

Bu eleştirilerine karşılık Refi‘ Cevad, İttihatçı gazetelerin Ferit Paşa’nın dehşetli bir hükümet olduğundan söz etmeleri karşısında, Ferit Paşa’nın memleket düşmanlarından başkaları için korkulacak bir şahsiyet olmadığını ileri sürmüştür. Kendisi şiddetten ziyade ılımlı bir yöntem kullanarak memleketi idare etmeye çalışmış ve sadece İttihatçılara hasım bir siyaset yürütmüştür. Yazara göre Ferit

⁷¹⁶ Refi‘ Cevad, “Başyazı”, **Alemdar**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷¹⁷ Refi‘ Cevad, “Hücum-zedeler - 2 - Âdil Bey”, s. 1.

⁷¹⁸ Refi‘ Cevad, “Hücum-zedeler - 3 - Refik Halid Bey”, **Alemdar**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Paşa'nın geçmişteki ılımlı politikası onun tek kusuruydu. Ancak geçen zaman içerisinde, Ferit Paşa'nın da ortamı daha iyi değerlendirdiği kanısındaydı. Nitekim Ferit Paşa korkusu İttihatçıların içerisinde yer etmişti. Onun iktidara gelmesi halinde İttihatçılar bu denli rahat hareket edemeyeceklerinden memleketi barış içerisinde idare edebilme imkânı doğacaktı. Kuva-yı Milliye adıyla hareket eden İttihat ve Terakki, artık vilayetlerde vergi koyup şiddet uygulayamayacaktı. Bu yüzden İttihatçılar, Ferit Paşa'nın tekrar iktidara gelmemesi için her şeyi yapabilirlerdi.⁷¹⁹

Olası bir Damat Ferit Paşa iktidarına yönelik tepkilere karşın yazar, Paşa'yı savunmaktadır. Mevcut koşullarda iktidara gelmek, giderek büyüyen bir ateşin içerisinde atılmak gibiydi. Zamanında İttihat ve Terakki çetesine karşı büyük bir mücadele başlatmak cesaretini gösteren Paşa'nın, o anda da bu ateşi söndürmek için iktidara geleceğinden şüphe duymuyordu.⁷²⁰

Ali Kemal'in ise Damat Ferit Paşa hükümetlerine ilişkin olumlu değerlendirmeleri göze çarpmaktadır. Ona göre Damat Ferit Paşa'nın ilk hükümeti döneminde yaşanan İzmir felaketi nedeniyle İttihat ve Terakki meselesi geri planda kalmış ve bu felaketin yaralarını sarmak endişesi öne çıkmıştır. Bu anlayışla kurulan II. Damat Ferit Paşa hükümetinde siyasî anlaşmazlıklar bir tarafa bırakılarak, Ahmet İzzet Paşa, Çürüksulu Paşa ve Abdurrahman Şeref Bey gibi İttihatçı dostları bile Heyet-i Vükela'ya alınmışlardır. Hükümetin tüm bu çabalarına karşılık muhalifler ise düşmanı ve İzmir felaketini göz ardı ederek, tıpkı Balkan Savaşı'nda yaptıkları gibi hükümeti düşürmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda muhalifler, Meclis-i Vükela ile basında ve Anadolu'da büyük bir azimle çalışmışlar ve bu çalışmalarına İzmir'i gerekçe göstermişlerdir. Parlamentoda da Çürüksulu Paşa gibi kişilere dayanarak, İttihat ve Terakki'yi açıkça müdâfaa etmeye ve bütün bu felaketlerden hükümeti sorumlu tutmaya gayret etmişlerdir. Bütün bunlar Ali Kemal'e göre Ocağı alttan alta tutuşturmak anlamına geliyordu.⁷²¹ Yine ona göre İzmir'in işgali sırasında Damat Ferit Paşa hükümetinin her türlü direniş çarelerine başvurduğu resmî belgelerden anlaşılabilir. Bu çabalar sayesinde de genel durum Türklerin lehine şu şekilde gelişmeye başlamıştı:

⁷¹⁹ Refi' Cevad, "Ferit Paşa Korkusu ...", **Alemdar**, 5 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷²⁰ Refi' Cevad, "Buhran-ı Hazır ve Ferit Paşa", **Alemdar**, 30 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷²¹ Ali Kemal, "Hükümeti Murâkabe ve Muâheze Etmeliyiz, Fakat ...", s. 1.

“... evvela devletlerce Yunanlılara bir mıntika tayin olundu. Bu mıntıkayı tecavüz etmemek için emirler verildi. Sâniyen hadise-i işgal esnasında vukua gelen facialara dair Tahkik Heyetleri gönderilmek karar altına alındı ve gönderildi.”⁷²²

Ancak tam bu sırada, yeniden iktidara gelebilmek için ne vatan ne de din tanıyan arta kalan Ocak erkânı, yani Mustafa Kemaller, Rauflar vb. gibiler “Kuva-yı Milliye oyununu” icat etmişlerdi.⁷²³

Bu nedenle Ali Kemal, hâlâ Mustafa Kemal ile Damat Ferit Paşa’nın, yani bir “haydut” ile bir “kurtarıcı” arasındaki büyük farkın görülememiş olmasını eleştirmektedir. Oysaki Ferit Paşa’nın izinden gidilseydi, İstanbul tehlikesi olmayacağı gibi İzmir de çoktan kurtarılmış olacaktı.⁷²⁴ Öte yandan Büyük Devletlerle kurulmuş olan iyi ilişkiler ve dostça siyaset devam ettirilseydi, değil İzmir’den hiçbir yerden mahrum kalınmayacaktı. Yine İtilaf Devletleri’nin güveni, Mütareke’den itibaren ciddi bir şekilde elde edilebilseydi ve İttihat ve Terakki’nin bu topraklarda artık iktidara gelebilecek taraftarlarının kalmadığı ispat edilebilseydi, daha uygun barış şartları sağlanabilirdi.⁷²⁵

Bunun dışında Ali Kemal, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nde alınan kararlar ile Damat Ferit Paşa’nın Paris’teki Barış Konferansı’na sunduğu tahrir arasında büyük bir farkın olmadığını savunarak, hükümete yönelik isyanın nedenini sorgulamıştır. Kendisinin yorumuna göre her iki tarafın da istekleri aynı olmasına karşın bunların görünüşleri ve uygulamaları farklıdır. Çünkü Millî Teşkilât, siyasetle yetinmeyerek sadece kuvvete dayanmak istemektedir.⁷²⁶ Bununla birlikte memleketin kurtuluşu için büyük azimle çalışan bir hükümetin ve hükümet başkanının aleyhine isyan etmek, gülünç olduğu için millî olamazdı. Bu ancak Ocağın yeni bir “alevi, dumanı ve kıvılcımı” olabileceğinden sadece birkaç gün daha sürebilirdi. Dolayısıyla, Damat Ferit Paşa aleyhindeki gösteriler millî bir galeyana niteliği taşımamaktaydı.⁷²⁷

---

⁷²² Ali Kemal, “Mütareke’den Evvel ve Sonraki Mesuliyetler”, s. 1.

⁷²³ **A.y.**

⁷²⁴ Ali Kemal, “Bu Memleket Nasıl Felâh Bulur?”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1. Ali Kemal’in benzer nitelikli bir yazısı için bkz.: Ali Kemal, “Fenâlığın Menşeleri”, **Peyam-ı Sabah**, 3 Şubat 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 359.

⁷²⁵ Ali Kemal, “Ne Günlere Kaldık ...”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 385.

⁷²⁶ Ali Kemal, “Damat Ferit Paşa’nın İstifaları”, **Peyam**, 3 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Cümlenin Maksudu Bir Ama”, **Peyam**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Özsoy, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁷²⁷ Ali Kemal, “Galeyan-ı Millî”, **Peyam**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 170.

Yine Ali Kemal, Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışından itibaren Damat Ferit Paşa hükümetleri aleyhine dil uzatmanın bir moda haline geldiğini ileri sürmüştür. Bazılarının iddiâsına göre bu memlekete ne kötülük geldiyse o hükümetlerden gelmiş ve Tevfik ile Damat Ferit Paşalar memleketin istilasına neden olmuşlardır. Bu iddiâlara karşılık Ali Kemal, Damat Ferit Paşa'nın hükümetten çekilmesinin henüz bir ay bile olmadığına dikkat çekmiş ve bu süre içerisinde memleketin dışarıdaki durumunun ne denli kötüleştiğini bir türlü görmeyenleri eleştirmiştir.⁷²⁸

Ona göre bir iki gazete dışındaki bütün basın kendilerine muhaliftir. Oysaki kendileri daha ilk alametleri görülür görülmez, o Kuva-yı Milliye adı verilen hareketlerin halka ve hükümete çok büyük bir zararının olacağını tüm güçleriyle söylemişlerdi ve yaşanan olaylar da bu tespitlerini doğrulamıştı.⁷²⁹ Ali Kemal, başıboş bir teşkilât olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliye'nin, Damat Ferit Paşa'ya yönelik hücumlarını ve isyanlarını eleştiren bir yazı da kaleme almıştır. Ona göre “Damat Ferit Paşa ki kemal-i safvetinden, safvet-i niyetinden, ulüvv-i cenabından Kâzım Karabekir'ine, Refet'ine, Mustafa Kemal'ine, Cemal'ine kadar o Harekât-ı Milliye müretteplerini Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa ile müzakere ve müşavere ederek mıntıka mıntıka asayiş-i memleketi temin için Ordu Müfettişi sıfatıyla göndermişti ve gönderebilmek için de bazı makamlarca bütün nüfuzunu kullanmıştı.”⁷³⁰

Bu nedenle artık o Ocak gayretinin ve o gayretle müdâfaa edilen “İpsiz sapsız” ve memleket için zararlı olan hareketlerin bir tarafa bırakılması gerekmektedir. Hatta Ali Kemal, iddiâlı bir yorumda da bulunmuş ve Kuva-yı Milliye denilen o “kuru gürültülerden”, memleket için bir hayır beklenmesi halinde o hareketlere hemen katılmayı vicdani bir görev olarak saydığını belirtmiştir. Ancak o başıboş teşkilât, memleketin başını bir derece daha belaya sokmaktan başka bir işe yaramamıştır.⁷³¹

Ali Kemal, Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde uygulanan iç ve dış siyaseti de övmektedir. Ancak tam bu sırada birden bire “Kuva-yı Milliye oyunu” ortaya çıkmış, Kongreler toplanmış, nutuklar atılmış, Türklere en fazla yardımı dokunan büyük bir devlete karşı savrulmadık tehditler bırakılmamış ve Irak'tan

⁷²⁸ Ali Kemal, “Damat Ferit Paşa Hükümeti”, **Peyam**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷²⁹ Özsoy, **a.g.e.**, s. 159; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 225; Ali Kemal, “Evet, Yalnız Kaldık!”, **Peyam**, 11 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁷³⁰ Ali Kemal, “Vahdet-i Milliye Lazımdır ve Mümkündür, Fakat..”, **Peyam**, 23 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁷³¹ **A.y.**

şeyhler Erzurum'a davet edilmişlerdir. Hatta yazar, bununla da yetinilmediğine dikkat çekmiş ve "Samsun'dan, Merzifon'dan bazı müfrezelerin çıkarıldığı, kaçırıldığı telgraflarla âleme makam-ı iftiharda ilan olundu" iddiâsında bulunmuştur. Böylece bütün Anadolu'da Avrupa'ya karşı oluşan büyük bir öfke ve düşmanlık rüzgârı esmiştir. Dolayısıyla Anadolu'daki bu hava, Damat Ferit Paşa'nın Büyük Devletlerle kurmayı başardığı o dostane ilişkileri yok etmiştir.⁷³²

Ali Rıza Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin doğuracağı sonuçların da muhalif basın tarafından sorgulandığı göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Ali Kemal, öncelikle hükümetin İzmir vb. gibi davaları bir an önce Türklerin lehine sonuçlandırarak, devleti o belalardan kurtarması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre yeni hükümetin bir şansı vardı ki, o da Anadolu'daki millî hareketlerin, Damat Ferit Paşa'nın âdeta can düşmanı olmalarına karşın Ali Rıza Paşa'ya karşı bu şekilde hareket etmemeleriydi. Buna karşılık millî hareketler, Ali Rıza Paşa'ya da olumsuz davranışlarda bulunurlarsa gerçek yüzlerini açık bir şekilde ortaya koymuş olacaktı.⁷³³

Hükümet ile Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkiler noktasında, Amasya Görüşmeleri önemli bir adım olmasına karşın Ali Kemal, bu görüşmeler dolayısıyla hükümetin Heyet-i Temsiliye ile kurduğu yakından rahatsızlık duymuştur. Bunun nedeni, kendisinin İttihatçılarla Kuva-yı Milliyecilerin aynı siyaseti izlemeye başladıklarını düşünmesidir. Bu yüzden millet adına da olsa, herhangi bir kisveye de girse, İttihat ve Terakki'nin bu memlekette hâkimiyetinin artık mümkün olamayacağına işaret ederek:

"İttihat ve Terakki'den maksudumuz ise ne Enver'dir, ne Talat'tır, ne Cemal'dir, hatta ne de Merkez-i Umumi'dir, ancak bir fikir, bir ictihaddır, onlar ise bugün millî unvanlar altında teşekkül eden, İttihat ve Terakki'den değiliz diye bağır bağır bağır, maa-mâ-fih aynı siyaseti elifi elifine takip eyleyen heyetlerde, kuvvetlerde kâmilan meknuzdur. Hâlbuki necât ve felâh için Türklerin şimdi muhtaç oldukları büsbütün başka bir siyasettir."⁷³⁴ açıklamasında bulunmuştur.

Bunun dışında Ali Kemal'e göre Kuva-yı Milliye hükümetin işlerini zorlaştırmakta ve sorumsuz bir kuvvet gibi davranmaktadır. Bu nedenle hükümetin,

⁷³² Ali Kemal, "Damat Ferit Paşa'nın Beyanâtı", s. 1.

⁷³³ Özsoy, **a.g.e.**, s. 154; Ali Kemal, "Damat Ferit Paşa'nın İstifaları", s. 1.

⁷³⁴ Ali Kemal, "Millet Namına", **Peyam**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Özsoy, **a.g.e.**, s. 158.

bu hareketleri hiçbir zaman onaylamadığını açık bir şekilde ortaya koyması ve ondan sonra da yine eski esaslar üzerinden Türklerin haklarını müdâfaa etmeye yönelmesi gerekmektedir. Hükümet böyle yapmadığı takdirde ise siyasî bir hata işlemiş olacaktır.⁷³⁵

Bu arada Ali Rıza Paşa hükümeti, Barış Konferansı'na da ulaştırılması isteğiyle Yüksek Komiserliklere bir muhtıra vererek, birlik ve hâkimiyete zarar getirecek bir çözümün, Yakın Doğu'da sonu gelmeyen huzursuzluklara neden olacağını açıklamış ve Doğu Anadolu'da reform yapmaya ve bunun için de büyük bir devletin yardımını kabule hazır olduğunu bildirmiştir.⁷³⁶ Bunun üzerine Ali Kemal bu muhtırayı zayıf bulan bir değerlendirme yapmıştır. Ona göre muhtıranın zayıflığını arttıran en önemli etken, “Mustafa Kemallerin, Raufların, Kara Vasıfların”, kısacası aylardan beri ne yaptıklarını bilmeyenlerin Anadolu'da istedikleri gibi hareket etmeleridir. Bundan dolayı hükümetin, öncelikle bu harekete bir son vermesi gerekmektedir.⁷³⁷ Öyle ki Anadolu'da çıkan bazı gazetelerden öğrenildiğine göre Kuva-yı Milliye'nin iç ve dış siyaset anlayışı ile mevcut hükümetin temkinli siyaseti birbirine uymamaktadır. Hatta Kuva-yı Milliyeciler, Mebusan Meclisi'nde çoğunluğu oluşturmaları nedeniyle Heyet-i Vükela'yı itimatsızlık oyuyla çekilmeye zorlayacaklardır. Ali Kemal'e göre böylesi bir durumda, Kuva-yı Milliye'nin elebaşlarından yani Mustafa Kemal, Rauf, Kara Vasıf ve Bekir Sami Beylerden oluşan bir heyet kurulacaktır. Ya da bu derece ileri gidilmeden İzzet, Cemal ve Cevat Paşalardan oluşan bir heyet de hükümetin başına geçebilecektir.⁷³⁸

Ancak Kuva-yı Milliye'nin, Mebusan Meclisi'ndeki çoğunluğuna dayanarak istediği adamları iktidara getirmesi halinde memleketin İtilaf Devletleri'yle karşı karşıya gelmesi de kaçınılmazdır. Çünkü İtilaf Devletleri, hükümetleri hâlâ İttihat ve Terakki kafasında görmesi halinde bunları kesinlikle güvenilir bulmayacaktır. Bu yüzden devletin yazgısının belirlenmesinde Büyük Devletler'le az çok işbirliği yapabilecek bir hükümete ihtiyaç bulunmaktadır. Bu hükümeti de muhalifler, özellikle de Damat Ferit Paşa kurabilecektir.⁷³⁹

---

⁷³⁵ Ali Kemal, “Son Saat, Hatta Son Dakika”, s. 1.

⁷³⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 309.

⁷³⁷ Ali Kemal, “Deva Derde Göredir”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁷³⁸ Ali Kemal, “Hükümet İçin Kabiliyet İster”, s. 1. Ali Kemal, yazısında Kuva-yı Milliye önderlerini aşağılamak için bu önderlerin isimlerinden bahsederken “Mustafa Kemaller, Rauflar, Kara Vasıflar ve Bekir Samiler” şeklinde yazmıştır.

⁷³⁹ **A.y.**

Ali Kemal, Ali Rıza Paşa hükümetinin İtilaf Devletleri'yle olan ilişkilerinde Kuva-yı Milliye'nin oynadığı role de dikkat çekmiştir. Ona göre Bâb-ı Âli, bu “resmî ve mesul olmayan kuvvetlerle” işbirliği yapmadığı takdirde İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni bu kuvvetlerden dolayı resmen sorumlu tutamazdı. Ancak Ali Kemal, bu noktada bir ayrıma gitmiş ve Tan gazetesinde yayımlanan bir telgrafta geçen Harbiye Nazırı Küçük Cemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'nın istifaları sürecine temas etmiştir. Adı geçen bu Paşalar, Kuva-yı Milliye ile birlikte hareket ettiklerinin ve İtilaf kuvvetlerine karşı düşmanca bir tavır takındıklarının anlaşılması üzerine istifa etmek zorunda kalmışlardır. Buna rağmen, Paşaların istifalarından önceki tavırları İtilaf Devletleri'yle Osmanlı Devleti'nin arasının açılmasına ve milletin yeniden tehlikelerin hedefi olmasına neden olmuştur. Bu yüzden Ali Kemal'e göre millet adına önemli kararları almaya, herhangi bir heyetin ya da birkaç kişinin hakkı olamayacağı gibi istifa eden Harbiye Nazırı gibi hükümetin de Kuva-yı Milliye ile aynı fikirde olması halinde bunu açıkça söylemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, o ana kadar bu duruma karşı ne yaptığını ve o andan itibaren ne yapmak niyetinde olduğunu, özellikle de devletlerle olan iyi ilişkilerin iadesi için nasıl çalıştığını açıkça söylemelidir.⁷⁴⁰

Ali Rıza Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkilere temas eden diğer bir yazar Lûtfî Fikrî Bey olmuştur. Kendisi, Ali Rıza Paşa hükümetinin Ferit Paşa hükümetinden duyulan hoşnutsuzluk üzerine iktidara geldiğini ve bu yeni hükümetin, bütün Kuva-yı Milliye önderleri tarafından iyi bir şekilde karşılandığı görüşünü paylaşmaktadır. Bununla birlikte bu önderlerin hükümetle tamamen anlaşıklarını defalarca gazetelere bildirdiklerini hatırlatmıştır. Hatta Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Amasya'ya gidişinin, sırf ayrıntılarla ilgili konuları görüşmek üzere olduğu yine o kişilerce söylenmişti. İşte o zamandan beri hükümet, akla uygun ve ılımlı bir yolla görevini yerine getirmiş ve elinden geleni yapmıştır. Ancak Kuva-yı Milliye önderlerinin hükümete itaat edeceklerini vaat etmeleriyle bütün işler hemen yoluna girmeyecekti. Çünkü Mustafa Kemal Paşa ve diğer önderler, bu nazik ve tehlikeli zamanda onurlu bir şekilde davranarak hükümetin kuvvetlendirilmesi için ona itaatte bulunmayı vaat etseler bile bunun sağlanması konusunda iktidar sahibi değillerdi.⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Ali Kemal, “Fenaliğin Menşeleri”, s. 1.

⁷⁴¹ Lûtfî Fikrî, “Hükümet ve Kuva-yı Milliye”, s. 1.

Lûtfî Fikrî Bey başka bir yazısında da hükümetin iktidara geldiği andan itibaren Kuva-yı Milliye ile müzakere içerisine girdiğine işaret etmiştir. Bu konuda yazarın sorguladığı nokta ise bu müzakerelerin hâlâ bitmemiş olmasıdır. Çünkü Ali Rıza Paşa hükümetine, Kuva-yı Milliye'nin güveninin olduğu herkesçe söylenmektedir. Bunun yanında, hükümetle Kuva-yı Milliye arasında mantıken olmaması gereken soğukluk ve çatışmanın, Kuva-yı Milliye ile halk arasında hiç olmaması gerekmektedir. Hatta halk, Kuva-yı Milliye'nin vatanperver teşkilâtına akın akın girmelidir. Ancak yazar, Bozkır olayına işaret ederek bu olayın neden yaşandığını sorgulamakta ve tüm bunları Kuva-yı Milliye'nin bozulup yozlaşmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu yüzden de Anadolu'nun durumunu son derece tehlikeli görmektedir. Bozkır olayından hareketle Anadolu'da hükümet içinde bir hükümetin olduğu görüşünü iddiâ etmekte ve bir Sivas hükümetinden bahsetmektedir. Ona göre Bozkır halkı da merkezî hükümete sadık kalmak istediği için isyan etmiştir.⁷⁴²

Lûtfî Fikrî Bey, bu duruma bir son vermek için acilen yapılması gerekene de değinmiştir. Hükümet, memlekette tek bir hükümetin var olmasını istiyorsa Kuva-yı Milliye önderleriyle anlaşarak bir an önce bu kişilerin İstanbul'a dönmelerini sağlamalıydı. Çünkü Kuva-yı Milliye önderleri Anadolu'da kaldıkları sürece onlarla yapılan uzlaşmadan bir sonuç çıkmayacaktı.⁷⁴³

İstanbul basınında hükümetin istifa ettiği ya da edeceği yolunda zaman zaman söylentiler çıkması üzerine Lûtfî Fikrî Bey, bunu hükümetin Kuva-yı Milliye ile ilişkilerine bağlamıştır. Çünkü Kuva-yı Milliye bir anarşi devresi yaşamaktadır ve bütün vaatlerine karşın hükümetin emirlerine tamamen itaat edememektedir. Böylelikle hükümetle ilişkilerinde sürtüşmeler de eksik olmamakta ve bu söylentiler ortaya çıkmaktadır. Yazar, memleketin genel durumunun sık hükümet değişikliklerine uygun olmaması nedeniyle hükümetin istifa etmek zorunda kalmasını üzüntü verici bulmaktadır. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye önderleri, hükümeti böylesi bir zorunluluğa koymamak için ne yapılması gerekiyorsa yapmalıydılar. Bunun yolu da, gayretlerini iki kat daha arttırarak yanındakilere ve etraflarına söz anlatmaya çalışmaktan geçiyordu.⁷⁴⁴

Refî' Cevad da yeni hükümete ve bu hükümetin Kuva-yı Milliye ile olan ilişkilerine dair çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazara göre Ali Rıza Paşa

⁷⁴² Lûtfî Fikrî, "Yine Kuva-yı Milliye Meselesi", **Sabah**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁷⁴³ **A.y.** Ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 213.

⁷⁴⁴ Lûtfî Fikrî, "Hükümet ve Kuva-yı Milliye", s. 1.

hükümeti muhterem, namuslu, tarafsız ve pırlanta gibi insanlardan oluşmaktadır. Bu tespitinin ardından hükümet ile Ali Fuat Paşa arasındaki ilişkiyi sorgulayan yazar, Ali Fuat Paşa'nın cinayetlerini sıralamanın mevcut hükümete muhalefet etmek anlamına gelmeyeceğini düşünüyordu.⁷⁴⁵ Bu çerçevede Ali Rıza Paşa'ya seslenen yazar, Harekât-ı Milliye'yi gökyüzüne çıkartanların, bu harekete iştirak edenler İttihat ve Terakki çetesi bile olsa kabul ettiklerini vurgulamaktaydı. Oysa yazar memleketi bu hale getiren İttihat ve Terakki çetesini tarihin lanetleyeceğini düşünmekteydi. Aynı zamanda Harekât-ı Milliye adına bazı kişilerin Anadolu'yu "hırpaladıklarını" ileri sürmekte ve bu konuda derdini bir türlü anlatamadığından yakınmaktaydı. Bu noktada namuslu ve tarafsız olarak gördüğü Ali Rıza Paşa hükümetine seslenmiş ve konuyla ilgili olarak ellerinde belgeler olduğunu ileri sürmüştür. Yazarın bu konuya yönelik çözümü ise memleketteki kamuoyunu temsil edecekler arasından seçilecek bir heyetin Anadolu'yu dolaşmasıydı. Tarafsız bir şekilde köy köy dolaşıp gözlemlerde bulunacak bu heyet aracılığıyla gerçekler ortaya çıkacaktı.⁷⁴⁶

Refi' Cevad Meclis'te kurulan Rehâ-yı Vatan Grubu üzerinden yaptığı bir değerlendirmede, Harekât-ı Milliye'den doğan bu grubun karşısında çok güç bir zamanda iktidara getirilen Ali Rıza Paşa hükümetinin bulunduğunu kaydediyordu. Bu hükümetin içerisindeki hiç kimse makam düşkünü insanlar olmadığı gibi hepsi mevkilerinden çekilmesini bilecek nitelikteydi. Buna karşılık grup üyelerinin, Ali Rıza Paşa hükümetine karşı zannedildiği kadar "kurtarıcı" bir vaziyet almadıkları ve alamayacakları anlaşılıyordu.⁷⁴⁷

Öte yandan yazara göre Ali Rıza Paşa hükümeti o günlerde memleketin ihtiyacı olan hükümetlerin en tarafsızı idi. Bu hükümet, Harekât-ı Milliye'nin haksız isteklerini dikkate almakla birlikte onu meşru bir gözle muhakeme edecek ve olağandışılıklarına karşı bir "fren" hizmetini görecekti. Bu nedenle Harekât-ı Milliye'nin hükümete karşı minnettar bir vaziyet alması gerekirken büsbütün muhalif bir tutum içerisine girmişti ve bunun sonucunda hükümet erkânından birkaç kişi çekilmişti. Dolayısıyla Rehâ-yı Vatan Grubu daha ilk hareketinde ismiyle çelişen bir eyleme yönelmişti. Yazar, hükümetin tasfiye edilmesini doğru bulmazken hükümetin içerisine mebuslardan hiç kimsenin alınmamasını ise doğru buluyordu. Çünkü

⁷⁴⁵ Refi' Cevad, "Evet; Neden Anlaşmayalım?", **Alemdar**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁴⁶ Refi' Cevad, "Bir Çare-i Hall", **Alemdar**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁴⁷ Refi' Cevad, "Rehâ-yı Vatan ...", **Alemdar**, 9 Şubat 1336/1920, s. 1.

hükümetten önce mebusanın tasfiyesi gerekliydi. Mevcut şartlarda hükümete dışarıdan birinin dâhil olması mümkün olmadığı gibi buna istekli olan kimse de yoktu. Ona göre bu ortamda, Rehâ-yı Vatan Grubu'nun ufak bir çevirme hareketine şahit olunacaktı. Hükümetten herkesçe bilinen kişiler çekildikten sonra ismi çok öne çıkmamış bir İttihatçı gelecek ve işte o zaman hükümet mebusların istedikleri gibi bir hükümet haline gelecekti. Yaşanan istifalardan sonra bu tür bir hükümetin de önü açılmıştı. Yazar, bunun artık olması gerektiğini söylerken böylece kamuoyunun da daha açık bir fikre kavuşacağını belirtiyordu. Fakat Ali Rıza Paşa hükümeti bu işe alet olmamalıydı. Çünkü bu işin sonucunda ortaya ne çıkacağı belliydi.⁷⁴⁸

Ali Rıza Paşa hükümetinin Meclis'te programını okuyup güvenoyu almasından önce konuyla ilgili olarak çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Meclis'te hükümetin aleyhinde dolaşan bir cereyandan söz edilmiştir. Bu cereyanın en büyük nedeni olarak, hükümetin adliye alanında yapacağı ıslahat konusunda İtilaf Devletleri'ne vermiş olduğu muhtıranın, Kuva-yı Milliye mebuslarınca muhalefet edilmesi gösterilmektedir. Hatta Kuva-yı Milliye mebuslarının, bir geçiş hükümeti olarak gördükleri bu hükümeti değiştirerek, kendilerine daha uygun bir idareyi işbaşına getirmek istedikleri ileri sürülmüştür.⁷⁴⁹

Buna karşın bu mebusların, hükümete güvenoyu vermedikleri takdirde kendilerine aleyhtar bir hükümetin işbaşına geçmesi ihtimalini dikkate alarak, eski fikirlerinden vazgeçme eğiliminde oldukları da öne sürülmektedir. Hatta Kuva-yı Milliye'nin en sözü geçen üyelerinden biri "Hükümet-i hazıra ile teşrik-i mesâif edeceğimizi kaviyyen [güçlü bir şekilde] zannederim." diyerek bunu teyit ediyordu.⁷⁵⁰ Bununla birlikte "Kuva-yı Milliye oyununun" büyük bir siyasî hata olduğu yavaş yavaş bütün hükümet ileri gelenlerince ve milletçe anlaşılacağı da dile getirilen fikirler arasındaydı. Çünkü bu hareket yüzünden devlet ve millet büyük bir zarara uğramıştı. Bu zararın sorumluları da sadece o hareketleri ortaya çıkaranlar değil yükümlülüklerine rağmen bu felaketin önceden önünü almayarak görevlerini yapmayanlardı.⁷⁵¹

Ali Kemal de Meclis'te hükümete güvenoyunun verilmesinden önce Meclis'in, Teşkilât-ı Milliye'nin ve hükümetin günlerden beri birbirlerine girdiğini, alttan alta gizli celseler, tartışmalar ve düzenlemeler yaptıklarını kaydetmiştir. Hatta

---

⁷⁴⁸ A.y.

⁷⁴⁹ "Meclis-i Mebusan ve Hükümet", **Peyam-ı Sabah**, 2 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁷⁵⁰ "Hükümetin Meclis-i Mebusan'daki Vaziyeti", **Peyam-ı Sabah**, 3 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁷⁵¹ "Peyam-ı Eyyâm", **Peyam-ı Sabah**, 6 Şubat 1336/1920, s. 1.

Ali Kemal, Meclis'te çoğunluğu oluşturan Kuva-yı Milliye destekçilerinin, hükümeti devirerek diledikleri gibi bir hükümet kurmak istediklerini ileri sürmüş ve bu isteğin gerçekleşebileceği bir ortamın olup olmadığını sorgulamıştır.⁷⁵² Çünkü Kuva-yı Milliye'den olan bir Harbiye Nazırı'nı koruyabilmenin kolay olmadığı anlaşılmıştır. O yüzden bu kuvvetlerin daha dikkatli davranarak, Ali Rıza Paşa ile uzlaşması gerekmektedir. Bu uzlaşma sonucunda Kuva-yı Milliye'nin bazı nazırları değiştirebilme ihtimali de söz konusudur. Ancak memleketin durumu göz önüne alınacak olursa Ali Rıza Paşa bu değişikliği kabul etmekte tereddüt yaşayabilecektir. Nitekim Ali Kemal'e göre Ali Rıza Paşa, tüm iyi niyet ve uysallığına rağmen ne yaparsa yapsın bazı "Kuva-yı Milliye dilaverlerini, hele yardakçıları" zor arkadaşlığa kabul edecektir. O halde şu iki seçenekle karşı karşıya gelinecektir: Ya Heyet-i Vükela olduğu gibi işbaşında kalacaktır ya da Heyet-i Vükela'da önemsiz bazı değişiklikler yapılacaktır. Ancak Ali Kemal, Meclis'in ruhunun sakat olması nedeniyle her ne yaparsa yapsın bu dertlerinden yakasını sıyramayacağını düşünmektedir.⁷⁵³

Hükümetin Meclis'te okuduğu programın içeriğinden yola çıkılarak, Ferit Paşa hükümeti iktidardayken devletin halinin bu derece perişan ve tehlikede olmadığı ileri sürülen düşünceler arasındadır. Öyle ki o dönemde İzmir'in tahliyesine dair daha fazla ümit beslenilmekteydi. Aynı zamanda İstanbul'un Türklerden koparılmasına dair hiçbir düşünce de bulunmuyordu. Ne var ki yeni hükümet döneminde Kuva-yı Milliye'nin de etkisiyle memleketin durumu birden bire kötüleşmişti.⁷⁵⁴

Refi' Cevad da, Ali Rıza Paşa hükümetinin Meclis'te okunan programını çok hafif ve belirsiz bulmuştur. İlk olarak programda geçen, Anadolu ile haberleşmenin tekrar sağlanması meselesine değinen yazara göre haberleşme zaten kesintiye uğramamıştı ve hükümet kurulmadan önce haberleşme Harekât-ı Milliye temsilcileri tarafından yapılıyordu. O gün de aynı şekilde devam etmekteydi. Bu nedenle aslında haberleşmenin iadesi demek, Harekât-ı Milliye'nin olağandışlıklarından şikâyet edebilmektir ki, bu henüz yapılamamıştı. Nitekim Niğde'den gönderilen ve Harekât-ı Milliye'nin yaptıklarından söz eden bir mektup, kendilerine ancak elden ulaştırılabiliyordu. Bu açıdan haberleşmenin iadesi ancak

⁷⁵² Ali Kemal, "Meclis-i Mebusan'ın Dertleri", s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 368.

⁷⁵³ Ali Kemal, "Meclis-i Mebusan'ın Dertleri", s. 1.

⁷⁵⁴ "Peyam-ı Eyyâm", **Peyam-ı Sabah**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

Harekât-ı Milliye'nin lehindeki değerlendirmeleri ilgilendiriyor ve onların aleyhindeki haberleşme o derece kolaylıkla yapılamıyordu.⁷⁵⁵

Yazar, yine programda geçen, millî iradenin Mebusan Meclis'inde tecelli ettiği fikrine de karşı çıkmaktaydı. O gün hükümetin tasfiye edildiği söyleniyordu; oysa asıl tasfiye edilmesi gereken Meclis'in kendisiydi. Çünkü bu Meclis milleti temsil etme kuvvetinden yoksundu. Programdaki bir eksiklik de Harekât-ı Milliye'den hiç söz edilmemesiydi. Hükümetin bu konudan uzun uzadıya bahsetmesi gerekirken ne düşünüldüğü açıklanmamıştı. Harekât-ı Milliye adına yapılan olağandışlıklar hakkında hükümetin kamuoyunu tatmin etmesi gerekiyordu. Aynı şekilde, programda savaş suçluları, tehcir ve taktik suçluları ile Harekât-ı Milliye bahanesiyle hâlâ milleti kasıp kavuranlar hakkında da hiçbir söz yoktu.⁷⁵⁶

Ali Kemal de hükümetin programını ve Mebusan Meclisi'nin son celsesinde yapılan konuşmaları dinleyen bir insanın kafasında şu düşüncelerin oluşacağını kaydetmiştir:

“Ferit Paşa hükümeti sükût edeliden beri bu devletin dâhilen, hatta haricen işleri düzeldi, matlube muvafık bir yola girdi, necâtımıza ve felâhımıza dair ümitler arttı. Bütün bu mekârimin [iyi ahlakların] mevcudu ise Kuva-yı Milliye'dir, Kuva-yı Milliye ki milletin bağrından, yaşama azminden, istikbâline imanından doğmuştur.. Kuva-yı Milliye ki istibdadı bir kere daha imha ederek bu mülkte hürriyeti, meşrutiyeti yeniden ihyâ kılmıştır, irade-i milliyenin hâkim-i küll olduğunu göstermiştir. Kuva-yı Milliye ki şöyledir... Kuva-yı Milliye ki böyledir..”⁷⁵⁷

Buna karşılık kendisi bu düşüncelerin tam tersini savunmaktadır. Ona göre Ferit Paşa hükümeti düştüğü günden itibaren devletin iç ve dış işlerinin düzeldiğini iddiâ edecek hiçbir insaf sahibi bulunmamaktadır. Böyle olduğunu iddiâ edenlerin ise Kuva-yı Milliye ile ilgilerinin olmamaları halinde mutlaka çılgın olmaları gerekmektedir. Çünkü bu kuvvetler ortaya çıktığından beri Anadolu büyük bir felaket ve zarara uğramıştır. Bunun yanı sıra Mebusan Meclisi'ndeki görüşmelerden, İttihat ve Terakki'den arta kalanlar ile Kuva-yı Milliye'nin şerefli erkânının tuhaf bir muhakeme tarzlarının olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bunlara göre Osmanlı Devleti

---

⁷⁵⁵ Refi‘ Cevad, “Hükümetin Beyannamesi”, **Alemdar**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁷⁵⁶ **A.y.**

⁷⁵⁷ Ali Kemal, “Bir Parça İnsaf!”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Şubat 1336/1920, s. 1.

ne I. Dünya Savaşı'na girişiyle ne de savaş sırasında memlekette meydana gelen olaylarla ilgili olarak hesap vermeye asla mecbur değildir.⁷⁵⁸

Bunun dışında yazarlar, hükümetin Meclis'te güvenoyu aldıktan sonra vilayetlere gönderdiği 14 Şubat 1920 tarihli genelgeyi⁷⁵⁹ konu alan çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Öyle ki genelde Kuva-yı Milliye lehinde yazılar kaleme alan Ahmet Emin bile, genelgede altı çizilen noktaların isabetini hiçbir vatanperverin inkâr edemeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre herkes aylardan beri böyle bir genelgenin yayımlanmasını sağlayacak bir ortamı sabırsızlıkla beklemiştir. Mütareke'yle barış arasında geçen zamanın ahenkli bir şekilde geçirilmesi gerekirken partililik emelleri ortalığı karıştırmış ve Damat Ferit Paşa Kanun-i Esasi'deki açık hükümlere rağmen bir "fâsıla-i meşrutiyet devri" oluşturarak keyfi uygulamalara başlamıştır. Memleketteki olağanüstü durumun nedenini, bu fâsıla-i meşrutiyet devrinde gören yazar, Mebusan Meclisi açıldıktan ve hükümete güvenoyu verildikten sonra bu durumun devam etmesine gerek kalmadığını düşünmektedir. Hükümetin etrafında toplanılmasını tavsiye ederek, onun kararlı ve sağlam bir siyaset izleyebilmesinin kolaylaştırılmasını vurgulamaktadır.⁷⁶⁰

Ali Kemal de hükümetin bu genelgesini memnuniyetle ve büyük bir önemle okuduklarını ifade etmiş ve genelgenin uygulanmasına ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Şimdiden sonra kalkar mı kalkmaz mı, devam eder mi etmez mi, kestiremeyiz, fakat bu tamimden de anlaşıldığı üzere bir müddettir Anadolu'da iki hükümet vardı, evvela, şu bildiğimiz hükümet, hükümet-i resmiye, sâniyen, Kuva-yı Milliye hükümeti. Bu ikinci hükümet ayrıca vergi tarh eğliyordu, asker topluyordu, hapis ediyordu, nefy ediyordu. Hâsılı lâ-yü'selü ammâ yef'al bir hükümet, bir hükümet-i kadire ve kahire idi."⁷⁶¹

Hatırlanacağı üzere Ayan Meclisi'nde padişahın Meclis'i açış nutkuna verilecek cevap 18 Şubat'ta görüşülürken hararetli bir tartışma yaşanmıştır.⁷⁶² Bu tartışmadan bir sonuç çıkararak Ali Kemal'e göre Ayan Meclisi'ndeki İttihatçı taraftarlar, Kuva-yı Milliye'den açıkça bahsetmeye ve o şüpheli davayı açık bir

---

⁷⁵⁸ A.y.

⁷⁵⁹ Söz konusu bu genelge için bkz.: s. 73.

⁷⁶⁰ Ahmet Emin, "Hükümetin Tamimi", **Vakit**, 16 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁷⁶¹ Ali Kemal, "Hükümet İçinde Hükümet", s. 1. Lâ-yü'selü ammâ yef'al, yaptığından dolayı sorguya, suale uğramayan; Allah anlamlarındadır. Bkz: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 544.

⁷⁶² Söz konusu bu münakaşa için bkz.: s. 104-105.

şekilde müdâfaa etmeye bir türlü cesaret edememişlerdir. Oysaki muhalif Ayan üyeleri, özellikle de Âdil ve Rıza Tevfik Beyler bu kuvvetlere neden muhalif olduklarını delilleriyle ispatlayarak söylemişlerdir.⁷⁶³

Anadolu'da birkaç aydan beri meydana gelen o kötü olayları, “hükümet içinde hükümetleri”, “kıyâm ve kıyâmetleri” artık herkes duymuş ve görmüştü. Her şey ortadayken “bu anadan doğma Ocak dalkavukları”, “kılıç ve kuvvet hastası” bu insanlar, bunu tekzip etme cesaretinde bulunamayarak, muhaliflere karşı şiddetli bir hücumla geçmişlerdir. Hatta Ali Kemal, “Kuva-yı Milliye oyununa” taraftarlık eden Ayanın dilaltından yarım yamalak ileri sürdükleri bir iddiâyaya da yer vermiştir. Buna göre Kuva-yı Milliye dış siyasete hizmet etmekte, Avrupa'yı korkutmakta ve dolayısıyla devletleri düşündürmektedir. Ancak yazar, bu iddiâları son derece yüzeysel ve yanlış bulduğunu şu sorular eşliğinde açıklamıştır:

“Yüz binlerce askerimiz, istediğimiz kadar mühimmatımız, muazzam Müttefiklerimiz ve sairemiz var iken yapamadığımızı şimdi böyle kolumuz ve kanadımız kırılmış, Mütareke ahkâmıyla elimiz ve ayağımız bağlanmış iken yapmağa kalkışırsak muhasımlarımızın rıfk ve mülayimetlerine bedel-i şiddet ve husumetlerini celb etmiş olmaz mıyız? Neticede yine biz zararlı çıkmaz mıyız?”⁷⁶⁴

Tüm bu değerlendirmelerinden sonra, Ali Kemal'in Kuva-yı Milliye'ye ilişkin çıkardığı sonuç ise şu şekildeydi: “Kuva-yı Milliye'nin en mahirane oyunlarından biri de bu memlekette onlardan başka bir kuvvet olmadığına bir el çabukluğuyla, bir göz boyacılığıyla harice göstermek ve kabul ettirmek idi, zaten bütün mebuslar hep bu endişe ile birer birer seçildi, Meclis-i Mebusan o kuvvetlerin bir timsal-i müşahhası kesildi.”⁷⁶⁵

Ancak Ali Kemal'e göre Ayan üyeleri içerisinde seçkin olanlar, işin gerçeğini ortaya koyunca Kuva-yı Milliye'ye taraftar olan Ayan üyeleri bu gerçeklik karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Bu şaşkınlıklarına karşın Kuva-yı Milliye'ye taraftar olan bu Ayan üyeleri, gerçek aydınlıktan korkarak bu kuvvetleri müdâfaa etmeye bir türlü cesaret de edememişlerdir.⁷⁶⁶

---

⁷⁶³ Ali Kemal, “Niçin Nurdan Korkuyorlar?”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁷⁶⁴ **A.y.**

⁷⁶⁵ **A.y.**

⁷⁶⁶ **A.y.**

Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın istifası üzerine Ali Kemal ile Refi' Cevad bu hükümete yönelik çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır. Ali Kemal, öncelikle istifa sürecini irdeleyen bir yazı kaleme almıştır. Kendisi, dört beş aydan beri Kuva-yı Milliye'ye boyun eğer tarzda bir idareyle devleti yeni bir ölüm çukuruna yuvarlayan bu hükümetin, sonunda istifa etmesiyle manevi sorumluluktan kurtulmuş olamayacağına işaret etmiştir. Ali Rıza Paşa ve arkadaşları, bir süreden beri hakikat güneşine karşı gözlerini yumarak haklı seslere kulaklarını tıkadıklarından sonunda “kafalarını duvara çarpmışlardır”. Arada kalan çaresiz millet ise ezilmiştir.⁷⁶⁷

Bunun dışında Ali Kemal ile Refi' Cevad hükümetin istifasından sonra da hükümete ve hükümetin uygulamalarına yönelik olarak eleştirilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ali Kemal'e göre Ali Rıza Paşa hükümeti millettten ziyade “Kuva-yı Milliye sergerdelerini” temsil etmiş ve hatta onlara nefesini teslim etmiştir. Anadolu'yu istedikleri gibi idare etmişler, vali, mutasarrıf ve kaymakamların seçilmelerini ve tayinlerini, bu sergerdelere bırakmışlardır. İstanbul'da bile görülecek işlerde, o “zorbalardan” görüş ve isteklerini hatta bazen emirlerini almışlardır. Nitekim Filistin Kahramanları'ndan Küçük Cemal Paşa, makine başına gidip harp işleri vb. şeylere dair Anadolu'dan talimat almaktan çekinmemiştir. Hatta Paşa, Anadolu'nun talimatının dışında bir iş görmemek için son derece dikkatli davranmış ve âdeta onların özel murahhası olmuştur.⁷⁶⁸

Ancak bu tarz bir idare, devlet ve milletin durumunu çok ağır bir konuma düşürmüştür. Bundan dolayı bu hükümet değirmenini, bilinen vasıtalarla döndürmek artık mümkün değildir. Ali Rıza Paşa hükümeti döneminde yaşanan hükümet buhranı da bu durumdan kaynaklanmıştır. Bu yüzden Ali Kemal, tek bir çarenin kaldığını ileri sürmüştür ki, o da İzzet Paşa'ya ya da Çürüksulu Paşa'ya, hatta Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak, onlardan birinin başkanlığı altında Kuva-yı Milliye'nin en koyu temsilcilerinin yer aldığı bir Heyet-i Vükela oluşturmaktır. Böylelikle alttan alta yaptıkları ve yapacaklarıyla devleti ve milleti, ne derece kuvvetlendirdiklerini anlata anlata bitiremeyen bu dâhiler tecrübe edilmiş olacaktırlar.⁷⁶⁹ Ancak Ali Kemal, tam aksini dile getirdiği bir yazısında, Kuva-yı Milliye siyasetine muhalif olanların iktidara getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü Kuva-yı Milliye'nin

---

⁷⁶⁷ Ali Kemal, “Yine Kurban mı Gideceğiz?”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Mart 1336/1920, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 408.

⁷⁶⁸ Ali Kemal, “Yeni Heyet-i Vükela”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Mart 1336/1920, s. 1; “Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti”, s. 1.

⁷⁶⁹ Ali Kemal, “Yeni Heyet-i Vükela”, s. 1.

faaliyetlerinden dolayı Müttefik temsilciler Türklere karşı olan siyasetlerini yavaş yavaş değiştirmişlerdir. Aynı şekilde bu kuvvetler, Paris Barış Konferansı'nın Türkler hakkındaki düşüncelerini de aleyhe çevirmişlerdir. Bu nedenle devleti bu kötü durumdan kurtarabilmek için Kuva-yı Milliye siyasetine muhalif olanların iktidara getirilmesi gerekmektedir.⁷⁷⁰

Yine ona göre Damat Ferit Paşa ile Ali Rıza Paşa hükümetleri karşılaştırıldığında, Damat Ferit Paşa'nın sadareti zamanında Anadolu'da halkın, özellikle de Müslümanların mal ve canlarının daha güvende olduğu anlaşılacaktır. Çünkü bu hükümet, kimsenin zorla parasını iâne vesaire kisvesiyle gasp etmemiş, kanun dışında asker toplamamış ve bedel-i nakdî almamıştır. Bunun dışında bu keyfi ve örfi emirlere uymayanların, Bozkır'da olduğu gibi köylerinin, Bayburt'ta görüldüğü gibi evlerinin topa tutulmasına izin vermemiştir. Aynı şekilde Gönen kazasında Kuva-yı Milliye'nin son zamanlarda gerçekleştirdiği felaketlere de asla meydan vermemiştir. Bunun yanı sıra bu hükümet döneminde Mütareke'nin devamına rağmen bütün Büyük Devletlerle siyasî ilişkiler gittikçe dostane bir şekle girmiştir.⁷⁷¹

Buna karşın Damat Ferit Paşa hükümetinin düşmesinden itibaren Anadolu'nun yeni "Celalîleri" gizli bir siyaset gütmüşlerdir. Bu nedenle Ali Kemal, Damat Ferit Paşa'nın kimseden gizlemediği bu siyasetine karşılık, ondan sonra gelen hükümetin yani Kuva-yı Milliye'nin kullandığı o gürültülü siyaset yolunun, gizli dolapları ve oyunları ile hiçbir fayda vermediğini ifade ederek şu yorumda bulunmuştur:

"Ne olduk? Ne oluyoruz? Ne olacağız? Hükümet, Kuva-yı Milliye kahramanları, (Felâh-ı Vatan) hâdimleri söylesinler, söylesinler, o ihfâ ve ihtifâ [gizleme ve gizlenme] demleri çoktan geçti, şimdi hesap günleri geldi, hepimiz ef'âlimize göre mesul olacağız, maddeten kurtulursak manen ceza göreceğiz."⁷⁷²

Refi' Cevad'a göre ise Ali Rıza Paşa hükümeti ne Kuva-yı Milliye taraftarı ne de onun aleyhtarıydı. Dolayısıyla mütereddit bir siyaset izlemişti. Bununla beraber gizli kuvvetlerin hükümet işlerine karışmasına da karşı çıkmıştı. Bu nedenle onun zamanında memlekette biri meşru, diğeri gayri meşru olmak üzere iki kuvvet

⁷⁷⁰ Ali Kemal, "Vaziyet Vahim İmiş!", s. 1.

⁷⁷¹ Ali Kemal, "Gizli Siyasetler", **Peyam-ı Sabah**, 15 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷⁷² **A.y.**

ortaya çıkmıştı. Bu iki kuvvetin birlikte hareket etmesi gerekirken durum böyle olmamıştı. Hükümetin tayin ettiği bir vali, Kuva-yı Milliye tarafından kabul edilmediği gibi bu küçük olayın dışındaki birçok meselede de anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Oysaki Ali Rıza Paşa'nın her şeyden önce Kuva-yı Milliye ile anlaşması, daha doğrusu "Kuva-yı Milliye hükümeti" olarak iktidara gelmesi gerekirdi. Durum böyle olmadığından karışıklıkların da önü alınamamıştı.⁷⁷³

Muhalif basında Salih Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkileri eleştiren yazıların da söz konusu olduğu görülmektedir. Yeni hükümetin Salih Paşa tarafından kurulmasını değerlendiren Refi' Cevad'a göre bu hükümet ikinci bir Ali Rıza Paşa hükümeti gibidir ve ancak barış döneminde faydalı işler yapması mümkündür. Bu koşullarda Salih Paşa'nın, Ali Rıza Paşa'dan farklı bir şekilde hareket edebileceğini düşünmeyen yazar, bu iktidarın da bir beyanname yayımlayacağını, gazetelerin kendilerinden olumlu bir şekilde söz ederek Kuva-yı Milliye ile anlaşıldığı ve arada bir sorun kalmadığı yorumlarının yapılacağını belirtiyordu. Ancak somut olarak değişen bir şey olmayacaktı. Bu nazik dönemde iktidara gelebilecek görüşlerin ise iki mümessili vardı: Biri Mustafa Kemal Paşa, diğeri de Ferit Paşa idi. Hükümet ya İttihat ve Terakki yani Kuva-yı Milliye tarafından kurulmalı ya da onlara muhalif olanlar hükümetin başına geçmeliydi.⁷⁷⁴

Ali Kemal de yeni hükümete dair görüş bildiren yazarlar arasındadır. Kendisi, var olan durumda herhangi bir değişiklik yaşanmadığı için Ali Rıza Paşa'dan sonra kurulan Salih Paşa hükümetinin de felaketin önünü alamadığını düşünmektedir. Gelinek noktada, ne dış ne de iç siyasette herhangi bir farklılık olmadığı gibi İttihat ve Terakki'nin yeni şekli olan Kuva-yı Milliye'nin dışarıya karşı takındığı olumsuz davranış yüzünden de devlet büyük bir zarara uğramıştır. Bu nedenle Ali Kemal, İzmir'i istila edenlere karşı hücum etmeyi anlayışla karşılmasına karşın bütün İtilaf Devletleri'yle boğaz boğaza gelerek memleketin geleceğini tehlikeye atmayı bir türlü anlayamamaktadır.⁷⁷⁵

Bunun yanı sıra yeni hükümetin bazı tedbirler alması gerekmektedir. Çünkü Anadolu, başka dertlerini unutarak, Kuva-yı Milliye boyunduruğundan kurtulmanın çarelerini aramaya başlamıştır ki, bunun sonucunda iç savaş çıkma riski vardır. Bu nedenle hükümetin öncelikle bu felaketin önünü alması ve Teşkilât-ı Milliye'nin

---

⁷⁷³ Refi' Cevad, "Yeni Kabine", **Alemdar**, 7 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷⁷⁴ **A.y.**

⁷⁷⁵ Ali Kemal, "Zannetme ki Çile Doldu Şimdi", s. 1.

halka eziyet etmesini engellemesi gerekmektedir. Ancak Ali Kemal, Salih Paşa'nın millî hareketlere karşı baskı uygulayamayacağını, Ali Rıza Paşa gibi onlarla uzlaşma yolunu tutacağını düşünmektedir. Böylece o zorbalara, yine aynı faaliyetlerine devam edeceklerdir. Bunun sonucunda da yeni buhranlar ortaya çıkacak, Biga ve Maraş vb. gibi olaylar üst üste yığılacaktır.⁷⁷⁶

Bu tespitlerinden kısa bir süre sonra Ali Kemal, Salih Paşa hükümetinin de Kuva-yı Milliye'nin tarafını tuttuğuna inanmaya başlamıştır. Düşüncelerine delil olarak da Kuva-yı Milliye'nin Anzavur'u takip etmek bahanesiyle ve hükümetin yardımıyla Gönen kazasında yakıp yıktıklarını göstermiştir.⁷⁷⁷

Ali Kemal'in Büyük Devletler, Salih Paşa hükümeti ile Kuva-yı Milliye ekseninde ele aldığı önemli bir konu da, İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon'un konuşmasıdır. 11 Mart 1920 akşamı Lord Curzon, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada İngiliz hükümetinin Türkiye'ye karşı izleyeceği siyaset hakkında önemli mesajlar vermiştir. Ali Kemal, bu konuşmanın kendilerini hazin bir şekilde düşündürdüğüne değinerek, "Acaba bu memleketi senelerden beri böyle izmihlalden izmihlale, felaketten felakete sürükleyen hizb-i meşûm için bir intibâh zamanı gelmedi mi?" şeklinde bir soru yöneltmiştir.⁷⁷⁸ Lord Curzon'un konuşmasındaki "Türk hükümeti, Türk kuvvetleri Mütareke'yi bariz bir surette ihlâl eylediler, pek çok defalar hasm-âne tecavüzlerde bulundular ..." sözlerine dikkat çekerek, Lord Curzon'un bu ağır ithamıyla karşı karşıya kalmanın Türklere büyük bir zarar vereceğini vurgulamıştır.⁷⁷⁹

Ali Kemal'in aktardığına göre Kuva-yı Milliye'nin Ankara, Sivas, Konya vb. gibi yerlerde yayımladığı gazetelerde, zafer ve başarı olarak adlandırdığı olaylara dair Lord Curzon şu açıklamada bulunmuştur: "Eşhâs-ı mesulenin tecziyesini temin etmek için Kilikya'da ve Dersaadet'te anı icraatta bulunulması iktiza ettiğini Türk hükümetine bildirdik." Bu noktadan hareketle Ali Kemal, millî hareketler yüzünden bütün Avrupa ve Amerika'nın Türklerin aleyhine ayaklandığını ve İngiltere Hariciye Nazırı'na varıncaya kadar Batı'nın en büyük hükümet adamlarının Osmanlı hükümetini ve siyasetini açık bir şekilde eleştirdiklerini kaydetmiştir. Böylece millî hareketlerin fenalıklarını sadece kendileri değil herkes görmeye başlamıştır. Yazar,

---

⁷⁷⁶ A.y.

⁷⁷⁷ Ali Kemal, "İctihâd-ı Siyasî", **Peyam-ı Sabah**, 12 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷⁷⁸ Ali Kemal, "İntibâh Zamanı", **Peyam-ı Sabah**, 16 Mart 1336/1920, s. 1. Lord Curzon'un Avam Kamarasında yaptığı konuşması için bkz.: "Lord Curzon'un Mühim Bir Nutku", **Peyam-ı Sabah**, 15 Mart 1336/1920, s. 1; "İngiliz Hariciye Nazırının Bize Dair Nutku", **İkdam**, 15 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷⁷⁹ Ali Kemal, "İntibâh Zamanı", s. 1.

İngiltere gibi büyük bir devletin Türklerin aleyhine çevrilmesini de eleştirmiş ve “Kuva-yı Milliye’nin o meşûm, o merdûd mahiyeti ne hikmete, hangi fâideye müsteniden öyle aylarca gizlendi, cinnetleri ve cinayetleri örtbas edildi, bir türlü anlayamadık.” ifadesini kullanmıştır.⁷⁸⁰ Yazara göre tüm bunlardan dolayı Salih Paşa hükümeti istifa etmeli⁷⁸¹ ve vilayetlerde o “şarlatanları”, “şaklabanları” bir tarafa bırakarak, halkı dinleyen ve gerçek millete dayanan bir hükümet kurulmalıdır.⁷⁸²

Salih Paşa hükümetinin istifa etmesi gerekliliği, Ali Kemal’in sıklıkla vurguladığı bir konudur. Ona göre Kuva-yı Milliye hesabına bilir bilmez çalışan, vahim bir durumda olduğunu takdir edemeyen, iktidarda bulunduğu sürece memlekete ve millete verdiği kötülüğü anlayamayan bu hükümete son verilmesi gerekmektedir. Kara Vasıf, Rauf ve diğer bütün suçlularla gizli görüşmelerden başını kaldıramayan bir hükümetin, Bâb-ı Âli’de hâlâ bulunması anlaşılabilir bir durum değildir.⁷⁸³ Yeni felaketlerin önünü alabilmek için bu “zorbalara” gelişigüzel boyun eğmeye bir son vererek, kuvvetli bir hükümet kurmak gerekmektedir. Böylesi bir hükümete sahip olunamadığı için memleket sahipsiz, millet ise yetim kalmıştır. Çünkü en açık hakların müdâfaasından bile mahrum kalmıştır. Öyle ki Ali Kemal’e göre Mütareke’yi kabul ettikten sonra topla ve tüfekte müdâfaaya geçmek, kuru bir gürültü ve kalın kafalılık anlamlarına gelmektedir. Bunun yerine hikmet ve siyaset, akıl ve irfan yolları tercih edilmelidir.⁷⁸⁴

Salih Paşa hükümeti döneminde İtilaf kuvvetlerinin 16 Mart’ta İstanbul’u resmen işgal etmesi üzerine Refi‘ Cevad, konuyla ilgili olarak bir değerlendirmede bulunmuştur. İstanbul’da mazlum milletin hukukunu ve hayatını muhafaza eden İtilaf Devletleri’nin mevcut olmaması halinde “İttihatçı haydutlarının” eski faaliyetlerine burada da devam edeceklerini söylemiştir. Bu süreçte hükümet ise Kuva-yı Milliye ismine sığınarak bu millete eziyet eden “haydutların kafasına bir yumruk indiremiyordu”.⁷⁸⁵

Peyam-ı Sabah gazetesi ise bu işgal olayı üzerine güvenilir bir kaynaktan aldığı bilgiye dayanarak, hükümetin Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’ye yeniden tebligatta bulunmaya karar verdiğini açıklamıştır. Hükümet bu tebligatında asayiş

⁷⁸⁰ Ali Kemal, “İntibâh Zamanı”, s. 1; “İstifa Etti”, s. 1.

⁷⁸¹ Ali Kemal, “Olan Oldu, Fakat ...”, **Peyam-ı Sabah**, 18 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 437.

⁷⁸² Ali Kemal, “İntibâh Zamanı”, s. 1.

⁷⁸³ Ali Kemal, “Rüzgâr Eken Fırtına Biçer”, s. 1.

⁷⁸⁴ Ali Kemal, “Yakarız, Yıkırız.”, s. 1.

⁷⁸⁵ Refi‘ Cevad, “Karmakarışık ...”, s. 1.

bozacak hiçbir harekette bulunulmamasını, sükûnet içinde kalınması halinde vatanın kurtuluşunun sağlanacağını bildirecektir.⁷⁸⁶ Bunun dışında Salih Paşa hükümetinin memleketin yüksek menfaatlerini dikkate alarak, siyasetini değiştirdiği ve Kuva-yı Milliye ile alakasını kestiği yazılmıştır.⁷⁸⁷

Bu hükümet içerisindeki kimi nazırların açıklamalarının da eleştirildiği görülmektedir. Hatırlanacağı üzere Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey, hükümetin Kuva-yı Milliye'nin aşırı hareketlerine taraftar olmadığına dair bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamanın eleştirildiği bir yazıda, Abdurrahman Şeref Bey'in bu ifadesinin büyük bir tereddütle söylendiğine dikkat çekilmiş ve her anlama gelebilecek bir yapıda olduğu belirtilmiştir. Çünkü hükümet, aslında Kuva-yı Milliye'ye karşı değildi, sadece Kuva-yı Milliye'nin mutedil hareketlerine taraftardı. Nitekim Abdurrahman Şeref Bey'in, Yunanlıların Türklerin memleketini çignemelerine engel olmak için savaşan kuvvetleri, hükümetin her zaman tasvip ettiği yönündeki açıklaması da bunu doğrulamaktaydı. Demirci Efe gibi Mustafa Kemal de başka bir iddiâda bulunmamakta, başka bir iş görmemekte ve başka bir amaç gözetmemektedir. Bu yüzden de mevcut hükümet onlarla aynı görüşü paylaşmaktaydı.⁷⁸⁸

Ancak Abdurrahman Şeref Bey, tüm bu açıklamalarından sonra pot kırma endişesiyle tereddüde düşerek Türklerin hukukunu silahla değil de akıl yoluyla müdâfaa etmek istediklerini ileri sürmüştü. Buna karşılık hem savaşan kuvvetleri yani “Demirci Efeleri ve Mustafa Kemalleri” tasvip etmek, hem de silahı bir tarafa bırakarak akılla iş görme yorumunda bulunmak, tereddüde düşmenin açık bir örneğini oluşturmuyordu.⁷⁸⁹

Öte yandan, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yaptıkları ne ölçülebilir ne de tartılabilir. Bundan dolayı ilerisini düşünen bir hükümetin önünde iki yol bulunmaktadır; bu tür bir taşkınlığa ya karşı gelecek ya da bunu onaylayacaktır. Hükümetin bu taşkınlıkları onaylaması halinde siyasî konumunu Avrupalılar katında kendi eliyle baltalayarak, bu devletlerle düşmanlığa geçecektir. Karşı gelmesi durumunda ise o “âsîleri” tereddütsüz kınamanın dışında onlara hadlerini de bildirmeye kalkışacaktır. Bu iki yoldan birini izlemeyip tereddütler içinde ezildiği

---

⁷⁸⁶ “Anadolu'ya Yeni Tebligat”, **Peyam-ı Sabah**, 22 Mart 1336/1920, s. 1.

⁷⁸⁷ “Hükümet-i Hazıra ve Tebdil-i İctihâd”, s. 1.

⁷⁸⁸ “Peyam-ı Eyyâm”, **Peyam-ı Sabah**, 3 Nisan 1336/1920, s. 1.

⁷⁸⁹ **A.y.**

takdirde en kötü siyasetin yani siyasetsizliğin kurbanı olacak ve yazgısını ele aldığı memleket ve milleti de beraberinde sürükleyecektir.⁷⁹⁰

Ali Kemal, Salih Paşa'nın istifasından sonra da bazı tespitlerde bulunmuş ve öncelikle Salih Paşa ve arkadaşlarının kısa bir süre içinde memlekete pek çok kötülük yaptıklarını vurgulamıştır. Onlar iktidara geldiği andan itibaren memleketin durumu, Ali Rıza Paşa zamanına göre bir derece daha kötüleşmiştir. Bu hükümet zamanında hükümet içinde, hatta içinde bile değil üstünde hükümet olunmuştur. Nitekim hem Ali Rıza hem de Salih Paşalar; Mustafa Kemal, Rauf ve Kara Vasıf'la anlaşarak “kardeşçesine” memleketi idare etmeye kalkışmışlardır. Hatta Ali Rıza Paşa hükümeti zamanında Salih Paşa, bu “sevda uğruna” Amasya'ya kadar gitmiş ve Mustafa Kemal'le görüşüp anlaşarak dönmüştür. Sonrasında ise Bâb-ı Âli'de her ne olursa ve ne iş görülürse “Kuva-yı Milliye sergerdelerinden” izin alınmış ve her iki Paşa da bu yolu izlemişlerdir. Bunun sonucunda Salih Paşa mevkiini büsbütün sarsarak istifa etmiştir.⁷⁹¹

Salih Paşa'nın istifası üzerinden yapılan bir eleştiriye göre Kuva-yı Milliye'nin neden olduğu bunca felaketlere rağmen hükümetin doğru yoldan sapmış olan bu kuvvetle dayanışma içinde olduğunu her fırsatta hâlâ söylemesi ve siyasi durumun ciddiyetini bu denli kavrayamaması akıllara sığmaz bir mantıksızlıktı. Oysaki Salih Paşa hükümeti için izlenebilecek iki yol vardı; bunlardan ilki, hükümetin Kuva-yı Milliye'yle olan gizli dayanışmasını ve ilişkisini saklamayıp ortaya çıkan vahim durumdan sonra derhal iktidardan çekilmesiydi. Diğeri ise Kuva-yı Milliye'yle olan açık ya da gizli her türlü ilişkinin kesilerek, resmen ve açık bir şekilde o doğru yoldan sapmış olan heyeti kınamasıydı. Böylece memlekette resmî ve mesul bir hükümetin var olduğunu dışarıya ve içeriye kanıtlamış olacaktı. Ancak Salih Paşa hükümeti bu yollardan hiçbirini izlememiştir. Bir taraftan Kuva-yı Milliye'yle dayanışma içinde olmadığını söylerken el altından ilişkisini sürdürmeye çalışmış ve iktidardan da çekilmek istememiştir. Dolayısıyla iktidara geldiği andan itibaren bu tür tereddütler içerisinde kalmıştır. Sonuçta ne dışarıyı tatmin edebilmiş ne de memleketi Kuva-yı Milliye'den kurtarmaya çalışmıştır. Hatta Nazırlar bile hareket ve sözleriyle o Harekâtçıları cesaretlendirmişler ve Kuva-yı Milliye'den

---

⁷⁹⁰ A.y.

⁷⁹¹ Ali Kemal, “İstifa Etti”, s. 1.

“feryat ve figan ederek”, yer yer direniş gösteren halkı da korumamışlardır. Tüm bu hatalar ve tereddütlü siyaset, Salih Paşa hükümetinin devrilmesine neden olmuştur.⁷⁹²

2. Kuva-yı Milliye’yi Destekleyen Basının Görüş ve Değerlendirmeleri

a. Kuva-yı Milliye Önderleri ve Teşkilât Yapısı

Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basının, Kuva-yı Milliye önderlerinin ve genel olarak teşkilâtın faaliyetlerine yönelik olarak olumlu değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Nitekim Tasvir-i Efkâr gazetesi de bu gözle yaklaşmaktadır. Anadolu’daki Harekât-ı Milliye, çaresiz bir halde olan milleti kurtarmak amacıyla ortaya çıktığı için bu harekâtı idare edenlerin şu veya bu unsura karşı hücum etmek ya da medeniyet âlemini rahatsız edecek davranışlarda bulunmak ihtimalleri yoktur. Dolayısıyla Harekât-ı Milliye’den en ufak bir hata bile gelmesi söz konusu değildir. Çünkü hareket şu veya bu kumandan ile kahramanın eseri değildir. Bu hareket memleketin hayat meselesiyle ilgili olan ve memleketi kurtarmak azmiyle dolu bulunan bütün Müslüman vatandaşların kalbinden ve ruhundan doğmuştur.⁷⁹³

Heyet-i Temsiliye’nin 27 Aralık 1919’da Ankara’ya geçmesi de özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın faaliyetleri kapsamında ele alınarak, bu gelişme yazılara olumlu bir şekilde yansımıştır. Bu çerçevede Heyet-i Temsiliye’nin merkezini, Ankara’ya taşımasıyla ilgili olarak yapılan bir değerlendirmeye göre Heyet, Kayseri’den geçerken halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, duygularını dile getiren ve bu karşılama dolayısı ile teşekkürlerini sunan bir konuşma yapmıştır.⁷⁹⁴

Heyet’in Ankara’ya varmasından sonra 28 Aralık 1919’da Mustafa Kemal Paşa’nın Ziraat Mektebi’nin büyük salonunda halka yaptığı konuşma da Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basına yansımıştır. Hatta Vakit gazetesinde, söz konusu bu konuşmanın yanı sıra Mustafa Kemal Paşa’nın bir resmi de yayımlanmıştır.⁷⁹⁵ Yenigün gazetesinde ise konuşmayla birlikte Mustafa Kemal Paşa ve Hüseyin Rauf Bey’in birer resimlerine yer verilmiştir. Bu resimlerde Mustafa Kemal Paşa, o sırada Ankara’da bulunan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi olarak

⁷⁹² “Salih Paşa Nihayet İstifa Etti”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Nisan 1336/1920, s. 1.

⁷⁹³ “Gayrimüslimlerin Lüzumsuz Telaşları”, **Tasvir-i Efkâr**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁹⁴ “Sivas Heyet-i Temsiliyesi’nin Nakli”, **İkdam**, 31 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2. Mustafa Kemal Paşa’nın 21 Aralık 1919 tarihli bu konuşması için ayrıca bkz.: **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 150.

⁷⁹⁵ “Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Bir Nutku”, s. 1.

nitelendirilirken Hüseyin Rauf Bey de Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Erkânı'ndan olup Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunda hazır bulunan eski Bahriye Nazırı olarak tanımlanmıştır.⁷⁹⁶

Kuva-yı Milliye'nin önder kadrosunun faaliyetleri yazarların kalemine bu şekilde yansırken aynı zamanda Kuva-yı Milliye teşkilâtı faaliyetlerinin de kapsamlı değerlendirmelere konu olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ilk olarak, Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongrelere değinilmiştir. Erzurum'da toplanan Doğu Vilayetleri Kongresi'nin, hükümetin tüm engellemelerine rağmen tehlike karşısında yolunu çizdiği vurgulanmıştır. Bu Kongre'de Mütareke'nin imzalanması sırasında var olan sınırlar çerçevesinde bir barışın yapılmasına yönelik hakların müdâfaasına karar verilerek yemin edilmiştir. Aynı zamanda Sivas'ta ikinci bir kongrenin toplanmasına karar verilmiştir. Sivas'taki ikinci kongre, "Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti" unvanını almıştır. Böylece Millî Hareket'in sınırları oldukça genişleyerek gittikçe kökleşmiş ve genişlemiştir. Kongre'nin Heyet-i Temsiliyesi, Ferit Paşa hükümetinin emirlerine engel olmaya çalışmıştır.⁷⁹⁷

Bu konudaki diğer bir saptamaya göre bu hareket, Türkleri Ferit Paşa sisteminden kurtarmış ve millî menfaatlere ait meselelerin yine millî çerçeveden düşünülmesi için serbest bir ortam hazırlamıştır.⁷⁹⁸ Ahmet Emin ise Harekât-ı Milliye'nin faaliyetlerinde başarılı olduğunu gösterecek bir kıstasa dikkat çekmiştir. Ona göre bu harekâtın başarısını gösterecek temel ölçüt, hükümet otoritesinin memleketin her köşesine hâkim olması ve gayri mesul kuvvetlerin gereksiz yere genel hayata müdahalede bulunmamaları olacaktır.⁷⁹⁹ Ahmet Emin'e göre halk, Teşkilât-ı Milliye'ye sadece bağlılık duymamakta, aynı zamanda ikinci derecede bazı kişilerin gayretleriyle bu teşkilâtın yanlış bir mecraya (şahsî bir tahakküme) düşmesine de set çekmektedir.⁸⁰⁰

Yunus Nadi ise Millî Teşkilât ve Harekât'ın kuvvet kullanarak işleri çözmeye çalıştığı yönündeki suçlamaları reddetmektedir. Çünkü Millî Teşkilât savaşa karar vermiş bir hareket değildir. Hatta Avrupa ve Amerika'nın adaletine başvurma düşüncesi, Millî Teşkilât'ın hareket ve sözlerinde birinci sırada yer

⁷⁹⁶ "Hudud ve Hukuk-ı Milliyemizin Müdâfaası Yolunda", s. 3.

⁷⁹⁷ "Anadolu Harekâtı", s. 2.

⁷⁹⁸ "Hareket-i Milliye ve Anadolu", **Vakit**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁷⁹⁹ Ahmet Emin, "Harekât-ı Milliye", **Vakit**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁰⁰ Ahmet Emin, "Sivas Telgrafi", **Vakit**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

almaktadır.⁸⁰¹ Kuva-yı Milliye faaliyetlerine yönelik bir tespitinde Celal Nuri, bu kuvvetlerin bazı hareketlerini eleştirmekle onun varlığını kötü görmenin birbirlerinden çok farklı konular olduğuna dikkat çekiyordu. Kuva-yı Milliye'nin eleştirilecek bir takım hareketlerinin olması halinde bunlar samimi bir hisle düzeltilmeye çalışılmalıydı. Ancak bu kuvvetleri eşkıyalık olarak görmek, milletin varlığını ve hayatını reddetmek anlamına geldiği için bu fikir kabul edilemezdi.⁸⁰²

Kuva-yı Milliye'nin hükümet işlerine müdahalesi ve siyasetle ilgilenmesi konularında da görüş bildiren Celal Nuri'ye göre Hürriyet ve İtilaf Partisi hareketlerine dikkat ettiği takdirde Kuva-yı Milliye'nin siyasî bir parti haline dönüşmesi söz konusu olamazdı. Böyle bir durumun gerçekleşme koşulunu da şu şekilde açıklamıştı: “Eğer Kuva-yı Milliye umur-ı hükümete müdahale ediyorsa bunun esbâbını muhalefetin harekât ve sekenâtında [gidişatında] arayınız.”⁸⁰³

Bununla birlikte yazar, konuya Kuva-yı Milliye penceresinden de bakarak Kuva-yı Milliye ile Kongreler Temsilci Heyetleri'ne de önemli görevlerin düştüğüne işaret etmekteydi. Bu görev, müdahaleden diğer bir deyişle politikacılıktan ve hükümetten uzak durmaktı. Çünkü en küçük bir müdahale, Hürriyet ve İtilaf ile diğer bütün partileri kuvvetlendirerek, onların “ekmeğine yağ sürecektir” ve onları haklı gösterecekti. Bu çerçevede “keskin” kişiler olarak nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in, geçmişteki İttihat ve Terakki tecrübesinden ders çıkararak, Kuva-yı Milliye'yi sadece koruyucu bir kuvvet konumunda tutacaklarına ve siyasete müdahale etmeyeceklerine yönelik inancını da dile getiriyordu.⁸⁰⁴

Celal Nuri, muhalif basının halkı aldatmak için bazı söylentiler çıkardıklarına da değinmiştir. Bu söylentilere göre Kuva-yı Milliye sönmekte ve artık ses çıkarmamaktadır. Kuva-yı Milliye'nin ses çıkarmaması ise “adı ve sanının” kalmadığına yönelik bir işaretti. Oysa Celal Nuri, Kuva-yı Milliye'nin önemini koruduğuna dair en sağlam delili, Meclis'in açılıyor olmasında görmekteydi. Bunun dışında adı ne olursa olsun ve başında kimler bulunursa bulunsun Kuva-yı Milliye'nin amacı, Hürriyet ve İtilaf'ın 47 üyesinin dışında bütün milletçe kabul edilmişti.⁸⁰⁵

---

⁸⁰¹ Yunus Nadi, “İttihatçılık Manevrası”, s. 1.

⁸⁰² Celal Nuri, ““Feniks” Kuşu”, *İleri*, 3 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1-2.

⁸⁰³ Celal Nuri, “Kuva-yı Milliye Tereddî Etmemelidir”, *İleri*, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁸⁰⁴ Celal Nuri, “Kuva-yı Milliye Tereddî Etmemelidir”, s. 1-2.

⁸⁰⁵ Celal Nuri, “Milletin Kuvveti”, s. 2.

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri kapsamında bazı gazetelerin bu hareketin İstanbul'a bir heyet gönderdiğini ve heyetin, Bâb-ı Âli'de sadrazam ve Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret ettiğini yazmaları üzerine İleri gazetesi konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Güvenilir bir kaynaktan alınan bilgiye göre Kuva-yı Milliye tarafından İstanbul'a o ana kadar herhangi bir murahhas gelmemiştir ve İstanbul'da da bu kuvvetlerin herhangi bir murahhası bulunmamaktaydı.⁸⁰⁶

Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine yönelik asılsız bir iddiâ da Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından tekzip edilmiştir. Bu iddiâyâ göre 31 kadın frengili oldukları gerekçesiyle Kuva-yı Milliye tarafından asılarak idam edilmişlerdi. Bu söylentiler Çine Kaymakamlığı'na sorulmuş ve Kaymakamlık'tan bunların asılsız olduğu cevabı gelmiştir. Bunun üzerine Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi bu haberi tekzip etmiştir.⁸⁰⁷

Yine Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Kuva-yı Milliye ile gayrimüslimler ilişkisi çerçevesinde Anadolu Hıristiyanlarının ırz, can ve mallarıyla her türlü hukukunun muhafaza altında bulunduğunu açıklamış ve aksi düşüncelerin yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu tebliğ'e göre Neologos gazetesinin haberinde Rum Patrikhanesi'nde gerçekleşen bir toplantıda Ermeni Patriki Zaven Efendi'nin bir mektubunun görüldüğü belirtilmektedir. Bu mektupta, Anadolu'daki durumun vahim olduğu ve Hıristiyanların hayatının tehlikede bulunduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Erzincan ve Erzurum havalisinden birçok ailenin Adana iskelelerine gelmelerinden dolayı Hıristiyanların Kuva-yı Milliye'ye katılmaları, aksi halde birkaç gün içerisinde oralardan gitmeleri uyarısında bulunduğu ve bu konunun Kolordulara hemen yazıyla bildirildiği bilgisine yer verilmişti. Mektupta geçen bu bilgilere karşın Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 12. Kolordu Kumandanlığı'ndan 12 Ekim 1919 tarihinde gelen ve Ermeni ile Rumların aleyhinde hiçbir olayın olmadığı ve asayişin devam ettiği yönündeki telgrafa yer vermiştir. Aynı şekilde, Ankara'dan gelen 11 Ekim 1919 tarihli telgrafta da asayişin düzgün olduğu vurgulanmıştır.⁸⁰⁸

Bu konuya tekrar değinen Tasvir-i Efkâr gazetesine göre Harekât-ı Milliye'nin gelişip İstanbul kapılarına kadar dayanmasıyla birlikte memleket üzerine 11 aydan beri yapılmakta olan hesaplar da bozulmuştu. Bu durumun bazılarını

⁸⁰⁶ "Aslı Var mı?", **İleri**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

⁸⁰⁷ "Frengili Kadınlar Asılmış mı?", **Vakit**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3.

⁸⁰⁸ "Patrikhanelerin Teşebbüsü", **Tasvir-i Efkâr**, 19 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

rahatsız edeceği kesin olmakla birlikte tepkilerin önce Avrupa'dan geleceği düşünülüyordu; ancak o ana kadar Avrupalılar bu konuda sessiz kalmışlardı. Buna karşılık Ermeni ve Rum Patrikhaneleri'nden Anadolu'daki vatandaşlarının tehlikede olduğuna dair açıklamalar yapılmıştı. Bu açıklamaların doğru olmadığı birçok kez yapılan tekzipler ve yaşanan olaylardan ortaya çıkmıştı. Bununla birlikte bu konuda Kuva-yı Milliye'nin dikkati çekilerek, bu hareketin gelişmesinden rahatsız olanların bu tür söylentileri yaymaya devam edecekleri ileri sürülmüştü. Buna meydan vermemek için yapılması gerekenlerin başında Kuva-yı Milliye'nin basiretli ve ihtiyatlı bir şekilde hareket etmesi geliyordu.⁸⁰⁹

Times gazetesinde dile getirilen, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri nedeniyle "Anadolu ve Kürdistan Ermenileri, Hıristiyan Lazları, Pontus Rumları ve Karamanlı Rumların" mallarını bırakarak göç etmeye başladıkları yönündeki haberler Alemdar gazetesince yalanlanmıştır. Alemdar gazetesinde öncelikle, Kuva-yı Milliye'nin Anadolu içlerinde değil de İzmir'in işgalinin etkisiyle Aydın vilayeti ve civarında doğduğu belirtilmiştir. Diğer yandan o bölgedeki çete savaşları da Anadolu içlerine kesinlikle yayılmamış ve yalnızca işgal sınırları içerisinde kalmıştır. Bundan dolayı Anadolu ve Kürdistan Ermenileri, Hıristiyan Lazlar ve Pontus Rumlarının binlerce kilometre uzaklıkta meydana gelen savaşlardan endişe duyarak etkilenmeleri yadigarlanmıştır. Hatta Alemdar gazetesi Harekât-ı Milliye'nin asıl başladığı yerler olan Nazilli, Aydın, Akhisar, Salihli ve Alaşehir'de birçok Rum ve Ermeni vatandaşın olduğunu belirtmiş ve onların zararına olabilecek tek bir eylemin bile söz konusu olmadığını ileri sürmüştür. Yine gazeteye göre Harekât-ı Milliye'nin hedefinde Hıristiyanlar aleyhinde kesinlikle bir kasıt yoktur.⁸¹⁰

b. Kuva-yı Milliye'nin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın, Kuva-yı Milliye ile dönemin hükümetleri arasındaki ilişkiler noktasında, ağırlıklı olarak III. Damat Ferit Paşa ile Ali Rıza Paşa hükümetlerini ve az da olsa Salih Paşa hükümetiyle bu hükümetlerin bazı uygulamalarını irdelenmiştir. Kuva-yı Milliye'nin Damat Ferit Paşa hükümetleriyle özellikle de III. Damat Ferit Paşa hükümetiyle olan ilişkileri ele alınırken bu hükümetlere ve onların uygulamalarına yönelik çeşitli eleştirilerde bulunulmuştur.

⁸⁰⁹ "Patriklerin Şikâyetleri", *Tasvir-i Efkâr*, 20 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸¹⁰ "Türkiye Hıristiyanları", *Alemdar*, 14 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

Hatırlanacağı üzere III. Damat Ferit Paşa hükümeti, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey gibi önemli Kuva-yı Milliye önderlerini ele geçirmeye çalışılırken onları destekleyen kişilerin belirlenmesi ve gereken tedbirlerin alınabilmesi için de Anadolu'ya gönderilmek üzere Tahkik Heyetleri oluşturmuştur.⁸¹¹ Bu konuya ilişkin yapılan bir değerlendirmede, hükümetin Anadolu'ya heyetler göndererek, Anadolu'nun durumunu önemli ölçüde dikkate aldığı ve gereken tedbirleri hayata geçirme gereğini hissettiği belirtilmiştir. Bu yüzden hükümetin bu hareketi takdir ve tebrike değer görülmekteydi. Ancak bu noktada akıllara şu soru da gelmekteydi: “Hükümet heyet [bir kelime sansürlü] i'zâmı hususunda sarf edeceği himmeti, ihtiyâr edeceği fedakârlığı daha müsmir tedbirler ittihazına hasredemez mi idi?”⁸¹²

Bu sorudan hareketle Anadolu'daki vaziyetin “şekavet mahsulü” olmadığı görüşü ileri sürülmüş ve “İsyankâr bir mahiyeti haiz olmaktan pek uzaktır; milleti, memleketi, mevcudiyet-i milliyeyi ihâta etmiş olan mehâlik ve muhâtarâtın, hükümet mahâfilinde olduğundan pek farklı bir surette telâkki edilmekte olmasından münbaistir.” denilmiştir. Dolayısıyla arada sadece bir görüş farkı söz konusuydu. Bu farkı ortadan kaldırmak için heyet gönderme zahmetine katlanmaya da hiç gerek yoktu. Çünkü millet her şeyi idrâk etmekteydi.⁸¹³

Tarik gazetesi başyazarı Muslihiddin Âdil Bey de hükümetin Anadolu'ya özel heyetler göndermesini olup-biteni yerinde tahkik etmek istemesiyle ilişkilendirmiştir. Ona göre Tahkik Heyetleri'nin görevleri oldukça zor ve önemlidir. Esrarengiz bir zamanda yaşanıldığının altını çizen Muslihiddin Âdil Bey, millî toplantıların ve fiilî bazı teşebbüslerin memleket içinde daha büyük ölçüde gerçekleştirilecek bir hareketin oluşmasını üstü kapalı olarak ortaya koyduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Tahkik Heyetleri'nin, bu hareketleri araştırırken bunların gerçek nedenlerini de açığa çıkarmaları gerekliydi. Çünkü Heyet üyelerinin verecekleri layihalar hükümetin iç siyasetini geliştirecektir. Buna karşın bu konuda yapılacak küçük bir ihmâl ise vahim sonuçlar doğurabilecektir. Siyasî ve sosyal açılardan Anadolu derin inceleme gerektiren bir saha olduğundan meydana gelen olayların gerçek nedenleri sadece birkaç kişinin tahriğinden ibaret olamazdı.⁸¹⁴

Dâhiliye Nezareti'nin daha önce söz edilen 8 Ağustos 1919 tarihli genelgesinden hareket edilerek yapılan bir değerlendirmede, hükümetin Teşkilât-ı

⁸¹¹ Tahkik Heyetleri ve bu heyetlere verilen talimat için bkz.: s. 39-41.

⁸¹² “Anadolu Ahvâli”, **Zaman**, 30 Temmuz 1335/1919, s. 1.

⁸¹³ **A.y.**

⁸¹⁴ Muslihiddin Âdil, “Dâhilî Siyasetimizin Umdesi”, **Tarik**, 2 Ağustos 1335/1919, s. 1.

Milliye adı altında toplanan kuvvetlere ve bunlara yardım edenlere karşı son derece şiddetli bir şekilde hareket etmeye karar verdiği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte hükümetin, Anadolu'daki durumu sükûn ve itidalle bir kez daha incelemesi tavsiye edilmiş ve bunun için yeterli zamanın da olduğu düşüncesi ileri sürülmüştür.⁸¹⁵

Basınının önemli kalemlerinden Celal Nuri de özellikle Damat Ferit Paşa'ya yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre Türkler, geçmiş hükümetlerin yanlış siyasetleri yüzünden Anadolu'da bir "Hareket-i Ahrârâne ve Milliye'ye" teşebbüs ederek, Damat Ferit Paşa'nın merkezî hükümetini tanımamışlardı.⁸¹⁶ Bu çerçevede Ferit Paşa hükümeti Dâhiliye Nazırlarından Ali Kemal Bey bu hareketi çetecilik ve haydutlukla nitelendirerek, doğu ve batıya genelgeler "yağdırmıştı". Celal Nuri bu konuda oldukça ağır bir ifade kullanarak:

"... Sonra, vaktiyle sünepe, elinden iş çıkmaz bir muhallebici bey zannettiğimiz bir Âdil Bey türedi. Az kaldı, verilen evâmîr ile millettaşlar, dindaşlar arasında kan dökülecekti. Ortada nifak ve şikak var sandılar. Hâlbuki milletin ittifakı bu gün tezahür ediyor. Bir muharebe-i dâhiliyeye ramak kalmıştı. ..."⁸¹⁷ şeklinde bir tespitte bulunmuştur.

Celal Nuri'ye göre Damat Ferit Paşa şahsî ve örfî bir idareye giderek memleketi de beraberinde sürüklemişti. Milletin sesini dinlemediği gibi Dâhiliye Nazırlarından Âdil Bey de bu sağırlığı devam ettiren bir kişiydi.⁸¹⁸

Hükümetlere yönelik eleştirilerin yapıldığı başka bir köşe yazısında, bir seneden beri başa geçen hükümetlerin, özellikle de yedi ay iktidarda kalan Damat Ferit Paşa hükümetlerinin iç ve dış siyasetleri eleştirilmiştir. Buna göre Damat Ferit Paşa, İstanbul'dan bazı yabancı gazetelere manasız birkaç mülakat vermek suretiyle Türkler aleyhindeki iftiraları reddettiğini zannetmesine karşın aslında bu tavırla düşmanların "ekmeğine yağ sürmüştü". Çünkü Damat Ferit Paşa, Anadolu'da asayişin mükemmel olduğunu ya da Harekât-ı Milliye'nin sırf eşkıya çetelerinden ibaret olduğunu söyleyerek, Yunanlıların iddiâlarında ne kadar haklı olduklarını göstermiş oluyordu.⁸¹⁹

⁸¹⁵ "Yalnız bir Lâhze!", **Zaman**, 11 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁸¹⁶ Celal Nuri, "Bir İnkılâb-ı Hatt-ı Hümayûnun İstihsâline", s. 1.

⁸¹⁷ Celal Nuri, "Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine", s. 1.

⁸¹⁸ Celal Nuri, "Milletin Kuvveti", s. 1.

⁸¹⁹ Tebrîzî, "Ferit Paşa Zamanında Heyet-i Temsiliyemiz", **İkdam**, 10 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

Dönemin önemli kalemlerinden bir diğeri de Yunus Nadi'dir. Kendisi bir değerlendirmesinde, II. Damat Ferit Paşa hükümetinin Barış Konferansı'nda yaptığı İttihat ve Terakki ile Bolşevizm karşılaştırmalarına sadece Konferans'ın değil Ferit Paşa'nın seyahat arkadaşlarının bile şaşırıp kaldıklarını belirtmiştir. Ferit Paşa'nın bozguna uğramış bir şekilde Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra kurduğu üçüncü hükümetinde basına yaptığı bazı açıklamalarına da yer vererek, Paris'ten bu kadar çabuk dönmesinin nedeni olarak Anadolu'da ortaya çıkan teşkilât ve harekâtı gösterdiğine değinmiştir. Yunus Nadi ise Konferans Reisi Mösyö Clemenceau tarafından Osmanlı Heyeti'ne gönderilen mektubu herkesin çoktan okuduğunu belirterek, dolayısıyla açıklanan mazeretin doğru olmadığına dikkat çekmiştir.⁸²⁰

Bunun dışında başka bir değerlendirmede, Anadolu Harekâtı'nın bir blöf olduğunu Damat Ferit Paşa'nın her fırsatta tekrarlaması eleştirilmiş ve bu harekâtı kötü göstermek için elinden geleni yaptığı ileri sürülmüştür.⁸²¹ Buna karşın Damat Ferit Paşa ve arkadaşları, Anadolu Harekâtı'nın bir blöften ibaret olmadığını anlayınca endişeye kapılmışlardı. Bunun sonucunda da telgraf ve posta merkezlerinin, bu vatanî harekette yerine getirebilecekleri hizmetlere göz dikmişler ve buna engel olmak için Kanun-i Esasi'ye yeni darbeler hazırlamışlardı. Bu doğrultuda telgrafhaneler, padişaha gönderilmek istenilen dilekçe ve bilgileri ulaştırmazken aracı merkezlerden geçen telgrafların alıkonması için Posta ve Telgraf Müdürü Refik Halid Bey de saatlerce harita üzerinde incelemelerde bulunmuştur. Meclis-i Vükela ise bir yandan posta ve telgraf haberleşmelerine sansür konulmasına karar verirken diğer yandan Harbiye Nezareti'nin de bu işi sağlaması gerektiğini ileri sürmüştür. Nitekim Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerinden gelen memurlar hararetli bir şekilde bu işle uğraşmışlardır.⁸²²

Bu konuya dikkat çekilen İleri gazetesindeki bir yazıda da III. Damat Ferit Paşa hükümeti eleştirilmiştir. Bu hükümetin, hilafet ve saltanat kurumlarına son derece bağlı olan millet ile padişahı arasına girdiği vurgulanmıştır. Hatta "Harekât-ı Ahrârâne'nin" padişaha sunmak istediği maruzatın, padişaha verilmemesi için telgraf merkezlerinde karışıklıklar çıkarıldığı belirtilmiş ve Müslümanlar arasında kan dökülmesine neden olacak emirlerde bulunduğu kaydedilmiştir. Bunun dışında Kürdistan'ı "tahrik etmek" için parayla adamların saldırtıldığı ifade edilmiş, bu

⁸²⁰ Yunus Nadi, "İttihatçılık Manevrası", s. 1.

⁸²¹ "Ferit Paşa Kabinelerinin Tarihçesi", s. 1.

⁸²² "Posta ve Telgrafta Sansür Meselesi", s. 1.

hükümetin milletin birliğini bozmak için elinden ne geliyorsa yaptığı vurgulanmıştır.⁸²³

Aynı konuya ilişkin olarak Damat Ferit Paşa'nın Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ni padişaha başka bir şekilde göstermek için elinden gelen gayreti sarf ettiğine de değinilmiştir. Bu doğrultuda Anadolu'dan gelen telgrafları saklayarak, Anadolu'nun durumunu istediği gibi padişaha tasvir etmiştir. Ayandan Müşir Fuat Paşa ise bu durumu öğrenince saraya giderek, padişahla görüşmüştür. Müşir Fuat Paşa, padişaha Harekât-ı Milliye'nin hakikatini, alınan kararları açıklamış ve hazırlanan beyannameleri sunmuştur. Böylece Müşir Fuat Paşa konuyla ilgili olarak padişahı aydınlatmıştır.⁸²⁴

Vakit gazetesi, ertesi günkü sayısında Müşir Fuat Paşa'nın bu aracılığını ayrıntılarıyla açıklamıştır. Buna göre Ferit Paşa'nın istifasından birkaç gün önce Müşir Fuat Paşa, eski Halep Valisi ve Harekât-ı Milliye Heyet-i Temsiliye üyelerinden Bekir Sami Bey'den bir mektup almıştır. Bu mektupla Kuva-yı Milliye'nin padişaha takdim etmek istediği bir arızada, Müşir Fuat Paşa'nın aracı olması istenilmiştir.⁸²⁵

Mektubun içeriğinde, bütün milletin demir bir kale gibi sarsılmaz birliğiyle varlığını, din ve namusunu kurtarmaya karar verdiği vurgulanmıştır. Anadolu'da ortaya çıkan Teşkilât-ı Milliye de bu karar ve imanın hayırlı bir sonucuydu. Hatta Erzurum ve Sivas Kongreleri, milletin meşru emelleriyle hilafete karşı beslemiş olduğu dinî bağlılığı bir kere daha resmen bütün dünyaya duyurmuştu. Mektubun bundan sonraki birkaç satırı gazetede sansüre uğramıştır. Sansürlü kısımdan sonra Damat Ferit Paşa'nın cinayetlerinin ortağı olan Dâhiliye ve Harbiye Nazırlarının da milletin sesini boğmak, Kürt ile Türkü birbirine hücum ettirerek, Müslümanlar arasında kavga çıkarmak gibi “haince” girişimlerde buldukları kaydedilmiştir. Bunun sonucunda milletin, Damat Ferit Paşa hükümetine olan güveni yıkılmıştır. Böyle olunca da millet derdini padişaha anlatmak istemiştir. Ancak milletin bu meşru hakkına, bu sefer de Damat Ferit Paşa hükümeti engel olmaya çalışmıştır. Böylece hükümet, milletle padişahın arasına girerek bir suç işlemiştir. İşte Bekir Sami Bey mektubunda, arıza suretinin zarf içine konularak mektuba iliştirildiğine dikkat çekiyordu. Aynı zamanda Bekir Sami Bey, Müşir Fuat Paşa'dan padişahı tüm bu

⁸²³ “Harekât-ı Ahrârâne ve Esbâbı”, s. 8.

⁸²⁴ “Müşir Fuat Paşa'nın Risâleti”, **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

⁸²⁵ “Harekât-ı Milliye ve Müşir Fuat Paşa”, **Vakit**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

olaylardan haberdar etmesini ve arzıyı bizzat padişaha takdim etmesini istiyordu. Müşir Fuat Paşa mektubu aldıktan sonra Ferit Paşa'nın istifasından bir gün önce saraya giderek padişahla görüşmüştür.⁸²⁶

Bunun yanı sıra padişahın da Kuva-yı Milliye'yi algılayışına yönelik bir belgeye yer verilmiştir. Bu belgenin kökeninde, Müşir Fuat Paşa'nın aracılığından dolayı Heyet-i Temsiliye'nin teşekkür ettiğine dair bir telgraf bulunmaktadır. Heyet-i Temsiliye'nin söz konusu bu telgrafına Müşir Fuat Paşa da bir cevap vererek, kendisine gösterilen teveccühten dolayı şükranlarını bildirmiştir. Yine aynı telgrafta yer alan ve padişahın algısını ortaya koyan cümle ise altı çizili olarak verilmiştir: “Metbû-i Muazzamımız Hilafet-penah Efendimiz millî ordunun âmâl ve makasidinin her türlü şâibe-i tarafgîrî ve fikr-i ihtirâstan berî ve yalnız selâmet-i mülk ve milleti temine matûf olduğundan esasen evvelce kani olduklarını ferman buyurdular.”⁸²⁷

Yunus Nadi de padişah ile III. Damat Ferit Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye'yi algılayışları arasındaki farka işaret etmiştir. Bu çerçevede, III. Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında padişahın millete hitaben verdiği bir beyannamesine dikkati çekmiştir. Bu beynamede, Millî Harekât ve Teşkilât'ın özellikle vatanperverlik güdülerinden doğmuş olduğu padişah tarafından açıkça ifade edilmişti. Buna karşılık Ferit Paşa aradan iki gün geçmeden Tan gazetesi muhabirine yaptığı bir açıklamada, Anadolu'daki Millî Harekât ve Teşkilât'ın İttihatçı tertibatı olduğundan ve İttihat paralarıyla yapıldığından bahsetmişti.⁸²⁸

Eski Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya yönelik olarak yapılan bir başka eleştiri ise onun Anadolu'da ortaya çıkan Harekât-ı Milliye'yi yabancıların gözünde kötü göstermek için elinden geldiğince çaba sarf etmesidir. Bununla beraber “güneş balçıkla sıvanamadığı” gibi yabancılar karşısında Anadolu Harekâtı'nın gerçek mahiyeti de gizlenememiştir.⁸²⁹

Bu çerçevede Damat Ferit Paşa'nın Avrupa gazetelerine Kuva-yı Milliye aleyhine verdiği bir demecin de eleştiri konusu olduğu görülmektedir. Bu demecinde Paşa, Sivas Kongresi'ni toplayanları “şekavet ve çetecilikle” suçlamış, hatta hükümet, vatana ihanetle suçladığı Millî Hareket'in kuvvetini kırabilmek ve Kongre'nin toplanmasına engel olabilmek için bazı teşebbüslerde de bulunmuştu. Bu bağlamda dönemin Dâhiliye Nazırı Âdil Bey, ilk önce Sivas Valisi Reşit Paşa'dan

---

⁸²⁶ A.y.

⁸²⁷ “Sevgili Padişahımız ve Harekât-ı Milliye”, **Yenigün**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸²⁸ Yunus Nadi, “İttihatçılık Manevrası”, s. 1.

⁸²⁹ “Anadolu Harekâtı ve Ecnebler”, **Vakit**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

yararlanmak istemiş ve Sivas vilayetine çektiği 10 Eylül tarihli telgrafında Sivas Kongresi'ne engel olunmasını istemişti. Öte yandan, Sivas Kongresi'ni engellemesi için Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in Sivas'a tayin edildiği kendisine telgrafla bildirilmişti. Böylece Âdil Bey iki İslam unsurunu birbirine kırdırmaya çalışmıştı. Ancak telgrafhanelerin, Âdil Bey'in söz konusu bu telgrafını ele geçirerek Millî Kongre'ye vermesi üzerine hükümetin milleti birbirine kırdırmak için kurduğu plan gün yüzüne çıkmıştır. Hatta bu durum karşısında hayretler içerisinde kalan Sivas Valisi Reşit Paşa, Nezaret'e bir telgraf çekerek bundan böyle Âdil Bey'i tanımadığını bildirmiştir.⁸³⁰

Âdil Bey'in İslamları birbirine kırdırmaya çalışmasına yönelik ihaneti karşısında memleketin geleceğini oldukça tehlikeli gören Mustafa Kemal Paşa, 10-11 Eylül'de Âdil Bey'e bir telgraf göndermiştir. Aynı zamanda Kâzım Karabekir Paşa da İstanbul'a bir telgraf çekmiştir. Ancak Ali Galip Bey ve beraberindekiler daha fazla tutunamayarak firar etmek zorunda kalmışlardır. Bu arada Kongre, 9 Eylül tarihli bir beyanname yayımlayarak merkezin ihanetini ilan etmiştir.⁸³¹

Lûtfî Fikrî Bey de eski Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Kuva-yı Milliye'ye dair Avrupa gazetelerine yansıyan açıklamalarını eleştirmiştir. Ona göre bu açıklamalar İsviçre'de bulunan Osmanlıların büyük çoğunluğu üzerinde kötü bir etki uyandırmış ve oradaki herkes şunu söylemiştir:

“Sadrazam Paşa bunları söylememeliydi. Anadolu Hareketi'nin ehemmiyetini küçültecek sözlerden belki en ziyade mutazzarır [zarar görece] olacak hükümetin kendisidir. Böyle bir hareket icabında Konferans'a karşı hükümetin elinde gökte aranırken yerde bulunmuş güzel bir delil, mühim bir müdâfaa esasıdır. Hükümet bunu ileri sürerek Konferans'tan ehven şartlar istihsâl edebilir.”⁸³²

Böylece Lûtfî Fikrî Bey'e göre Damat Ferit Paşa hükümeti ile Kuva-yı Milliye daha ilk hamlede birbirlerine can düşmanı kesilmişlerdir.⁸³³

Damat Ferit Paşa hükümetinin Millî Hareket'i çürütmek için onu daima İttihatçılıkla itham etmesi ve milletin bağrından çıkan bir cereyanı, İttihatçıların bir oyunu gibi göstermek istemesi de ele alınan konular arasındadır. Buna göre Ferit

⁸³⁰ “Millî Hareket Nasıl Başladı ve Nasıl Muvaffak Oldu?”, s. 1.

⁸³¹ **A.y.**

⁸³² Lûtfî Fikrî, “Kuva-yı Milliye Meselesi”, **Sabah**, 2 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁸³³ Lûtfî Fikrî, “Yine Kuva-yı Milliye Meselesi”, s. 1.

Paşa ve arkadaşları bu oyunu sonuna kadar devam ettirmişlerdi. Buna karşın Kuva-yı Milliye Sivas Kongresi'ne katılanlar için şu yemin suretini kabul etmişti: “Vatanın ve milletin saadet ve selâmetinden başka Kongre’de hiçbir şahsî amaç izlemeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin canlandırılmasına çalışmayacağıma, mevcut siyasî partilerden hiçbirinin siyasal emellerine hizmet etmeyeceğime vallahi, billahi ...” Bundan dolayı Millî Hareket’e İttihatçılık suçlamasının getirilmesi doğru değildi.⁸³⁴

III. Damat Ferit Paşa hükümetinin, Kuva-yı Milliye’ye karşı olan yaklaşımını göstermesi bakımından, Konya’dan 18 Eylül 1919 tarihinde çekilen bir telgraf⁸³⁵ oldukça önemlidir. Alemdar gazetesi 24 Şubat 1920 tarihli sayısında Konya’dan 53 kişinin imzasının bulunduğu bu telgrafi yayımlamıştır.⁸³⁶ Bunun üzerine Konya mebuslarından bazıları bu telgrafta tarih belirtilmemesinden hareketle telgrafın eski olduğuna hükmederek bu yönde propaganda yapmışlardır. Yaşanan bu olay üzerine Alemdar gazetesi, bu telgrafi 25 Şubat 1920 tarihli sayısında telgrafın 22 Şubat tarihli olduğu kaydını düşerek tekrar yayımlama gereğini duymuştur.⁸³⁷

Alemdar gazetesinin bu düzeltmesine karşın Yenigün gazetesi, aslında bu telgrafın 16 Eylül 1919 tarihinde (gerçekte ise 18 Eylül 1919’da çekilmiştir) Konya valisinin fesat dolu telkinleri üzerine çekildiğini ileri sürmüştür. Çünkü Konya valisi o zamanki hükümetin fesadının bir aleti olmuştu. Buna karşın Konya halkı, valinin söylediğinin aksine Kuva-yı Milliye’nin yıkıcı bir kuvvet olmadığını bir süre sonra anlamıştı. Hatta bu kuvvetlerin, milletin bağrından doğan ve hakların müdâfaa edildiği hakikî bir millî kuvvet olduğunun anlaşılması üzerine Konya halkı da diğer bütün Anadolu evladı gibi tüm varlığıyla millî harekete katılmıştı.⁸³⁸

Böylece Yenigün gazetesi, eski bir telgrafın yeniymiş gibi gösterildiğine dikkati çekmiştir. Bunun yanı sıra eski telgrafa zamanında imza koymuş olanlar adına iki yeni telgraf Yenigün gazetesine gönderilmiştir. Söz konusu bu iki telgrafta, altı ay önceki telgrafın yeniden çekilmişçesine Alemdar gazetesinde

⁸³⁴ “Millî Hareket Nasıl Başladı ve Nasıl Muvaffak Oldu?”, s. 1.

⁸³⁵ Telgrafta, “Anadolu Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti” adı altında milli hakları ayaklar altında çiğnemekten utanmayan ve memlekette daha akitilacak mazlum kanı, çalınacak yetim malı kaldığını düşünerek, efendilerini tekrar devlet idaresine getirmek amacıyla yeniden isyan eden “İttihat bendelerinin” memleketi son bir kez daha ölüme sevk edecek olan bu canice hareketlerine Konya halkının katılmadığı ve katılmayacağı vurgulanmıştır. Bunun dışında vatanla ilgileri olmayanların “harekât-ı bâgîyânelerine” şiddetle muhalefette bulunulacağı ve onlarla savaşılabacağı bildirilmiştir. Bu nedenle hareketin yok edilmesi için gerekenin yapılması da dört gözle beklenmekteydi. Bkz.: “Konyalıların Protestosu”, **Alemdar**, 19 Eylül 1335/1919, s. 1; “Özü Gibi Saf Türk Sözü”, **Peyam**, 19 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁸³⁶ “Millet ve Harekâtçılar”, **Alemdar**, 24 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁸³⁷ “Bir Mugalataya Karşı”, **Alemdar**, 25 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁸³⁸ “Konya Telgrafi - Hakikat Anlaşıldı”, **Yenigün**, 6 Mart 1336/1920, s. 2.

yayımlanmasının Konya halkını oldukça üzdüğü ifade edilmiştir. Bu yeni telgrafta, özü sözü bir olan Konyalıların, Kuva-yı Milliye'yi bütün ruhlarıyla takdir ettikleri gibi onun iyi hizmetlerine imanları kadar da emin oldukları açıklanmış, bundan dolayı Alemdar gazetesinin söz konusu o yayımları memleketin selâmeti açısından tekzip edilmiştir.⁸³⁹

Bu eleştirilerin ardından yazarlar tarafından değinilen konu, Damat Ferit Paşa hükümetinin sona erme sürecine yöneliktir. Buna ilişkin bir açıklamada, Erzurum Kongresi'yle dünyaya kendini gösteren ve sonrasında Sivas'ta toplanan kongreyle kökleşen vatanperver tezahürat karşısında, Damat Ferit Paşa hükümetinin istifa etmek zorunda kaldığı vurgulanmıştır. Böylece Hareket-i Milliye, Anadolu'yla birlikte İstanbul'u da "muhît-i vahdetine" almıştır.⁸⁴⁰

İstifaya giden sürecin ele alındığı başka bir değerlendirmede ise Sivas Kongresi'nin hükümetin ihaneti karşısında merkezle ilişkilerini tamamen kesmeye karar verdiği vurgulanmıştır. Hatta Kongre'ye katılan tüm vilayetlere gönderilen bir genelgeyle bundan böyle merkezle haberleşmelerin kesilmesinin gerekliliği bildirilmiştir. Böylece hükümet dayanaksız kalmıştır. Çünkü bu durum hükümetin millete dayanmadığını göstermektedir. Hatta İtilaf Devletleri de Ferit Paşa hükümetinin milleti temsil etmediğini düşünerek, Kuva-yı Milliye ile temasa geçmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda hükümetin dışarıyla da ilişkileri kesilmiştir. Söz konusu bu durum, Ferit Paşa'nın çok sevdiği iktidar mevkiinden ayrılmasına yol açmıştır.⁸⁴¹

Celal Nuri de istifaya giden süreci, "Eski Fransız Kanun-i Esasilerinin birinde, ehl-i vatanın istibdada karşı kıyâm etmek hakkı teslim edilmişti." cümlesiyle yorumlamıştır. Osmanlı milleti terbiye ve asayiş çerçevesinde Damat Ferit Paşa'nın bu uğursuz idaresini protesto etmişti. Celal Nuri, bu protestoyu yapan teşkilâta "Kuva-yı Milliye" dendiğini ifade ediyordu. Sonuçta Padişah Vahdettin de Rumeli ve Anadolu'dan gelen şikâyetçi sesleri dikkate alarak Damat Ferit Paşa'yı azletmişti.⁸⁴²

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın gündeminde, bu kuvvetlerin Ali Rıza Paşa hükümetiyle olan ilişkileri de yer almıştır. Ali Rıza Paşa'nın hükümeti kurmasından sonra dönemin yazarlarının, mevcut ortama ve hükümetin faaliyetlerine

---

⁸³⁹ A.y.

⁸⁴⁰ Fe. Cim, "Anadolu Tezahüratı", s. 3.

⁸⁴¹ "Millî Hareket Nasıl Başladı ve Nasıl Muvaffak Oldu?", s. 1.

⁸⁴² Celal Nuri, "Milletin Kuvveti", s. 1.

yönelik olarak, ilk aşamada temkinli bir dil kullandıkları göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Tasvir-i Efkâr gazetesinde çıkan bir yazıya göre o gün Anadolu'ya hâkim olan Kuva-yı Milliye, esas itibarıyla çok kutsal amaçlarla, yani milletin varlığı ve namusu ile memleketini korumak gibi amaçlarla teşkil ettiğinden geçmiş hükümetin gittikçe artan zaafına rağmen kısa zamanda genişlemişti. Ancak bu gibi kuvvetler ne kadar iyi tertibatlandırılmış olsalar da az çok düzensizlik içerisinde olmak durumundaydılar. Bu yüzden Ali Rıza Paşa hükümetinin öncelikle dikkat etmesi gereken nokta buydu. Aslında önceki hükümet, Teşkilât-ı Milliye başladığı zaman gaflet ve hatta ihanet derecesinde bir inatla bu hareketi takdir etmemekten vazgeçseydi, o gün vaziyet büsbütün başka bir şekilde olacaktı. Bu nedenle yeni hükümetin Teşkilât-ı Milliye'ye güven ve birlik duygusu vermesi gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde geleceğe, büyük bir anarşiye düşüleceği korkusu olmaksızın bakmak mümkün olabilirdi. Bunun için de birkaç gün bekleyerek hükümetin bu konuda izleyeceği siyaseti görmek gerekiyordu.⁸⁴³

Gazetede bu temkinli dilin daha sonra da devam ettiği görülmektedir. Tasvir-i Efkâr gazetesi, yeni hükümet ile Harekât-ı Milliye'nin ilişkilerine yönelik yayımlanan haberlerin birçoğuna ihtiyatla yaklaşılması görüşündedir. Kuva-yı Milliye'ye mensup bazı heyetlerin İstanbul'a müzakere için geldiklerine dair haberler de aynı şekilde değerlendirilmeliydi. Dâhiliye Nezareti ile vilayetler arasındaki telgraflaşmanın başladığına yönelik bilgiler de henüz teyit edilmemişti. Gerçek olan nokta, Dâhiliye Nazırı Şerif Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'dan gelen davet üzerine kendisiyle telgraf başında bir süre görüştüğüydü. Vilayet olarak da sadece dün Kastamonu'dan bir telgraf gönderilmişti.⁸⁴⁴

İkdam gazetesindeki bir yazıda, Damat Ferit Paşa hükümeti istifa edip yeni bir hükümet iktidara gelmiş olsa da buhranın tamamen ortadan kalkmadığı belirtilmiştir. Çünkü Damat Ferit Paşa hükümetinin istifasını doğuran nedenler, henüz tam anlamıyla ortadan kalkmış değildi. İşte bu nedenleri yok edebilmek için son derece dikkatli bir şekilde hareket edilmesi gerekiyordu. Bununla birlikte bu konuda sadece hükümetin görevli olmadığı ve başta Kuva-yı Milliye olmak üzere birçok kesime çeşitli sorumlulukların düştüğü şu şekilde açıklanmıştır: “Bu buhranın izâlesine çalışmakta hükümet ile beraber, Kuva-yı Milliye'yi temsil edenlerin, memleketteki bil-cümle siyasi fırkaların, herhangi renk-i siyasiden olursa olsun

⁸⁴³ “İttihat-ı Millî Karşısında”, **Tasvir-i Efkâr**, 5 Teşrin-i Evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁴⁴ “Vaziyet-i Dâhiliyemiz ve Anadolu Haberleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrin-i Evvel 1335/1919, s. 1.

bütün matbuatın, ve'l-hâsıl millet arasındaki cümle vatanperverânın dahi birer mühim vazifesi vardır ki o da, bu buhranı hiçbir sarsıntıya mahall vermeksizin tesviye etmeğe ve hükümet ile bütün milleti hem-âheng kılmağa el birliği ile çalışmaktır.”⁸⁴⁵

Yazarların yeni hükümete yönelik olarak dikkat çektikleri diğer bir konu, hükümetle Kuva-yı Milliye'nin uzlaşma meselesi ile başta seçimler olmak üzere bu uzlaşmanın getireceği sonuçlara ilişkindir. Uzlaşmanın gerçekleşmesine yönelik açıklamalarda, hatt-ı hümayunun okunmasından sonra Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın, geceleyin doğrudan doğruya Sivas Kongresi Heyeti Temsilcileri'yle makine başında uzun bir süre haberleştiği kaydedilmiştir. Hatta Sivas Kongresi Heyeti, hükümetin kurulmasıyla ortaya çıkan durumu uzun uzadıya inceledikten sonra memleketin selâmetiyle ilgili bazı görüş ve isteklerini de ortaya koymuştur. İki tarafın görüşleri uyuştuktan ve istenilen şeyler birbiri ardı sıra gelmeye başladıktan sonra Anadolu ve Rumeli ile resmî haberleşmelerin başlanacağına işaret edilmiştir.⁸⁴⁶

Tarik gazetesi ise istihbaratına dayanarak, Ali Rıza Paşa'nın Damat Ferit Paşa hükümetinin düşürülmesiyle sadarete kendisinin getirildiğini telgrafla “Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'nin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya” bildirdiğini yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa da buna cevaben bir telgraf göndererek sadrazamı tebrik etmiştir. Diğer yandan hükümetin Anadolu'yla haberleşmeyi sağlamada başarılı olduğu ve ARMHC önderlerine görüşlerini telgrafla bildirdiği kaydedilmiştir. Kuva-yı Milliye'nin de bu tebligata olumlu yaklaştığı anlaşılmaktadır.⁸⁴⁷ Bunun dışında bazı yazarlar, Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın Nezaret'e giderek, Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine kendisiyle telgraf aracılığıyla bir süre görüşüğünü kaydetmişlerdir.⁸⁴⁸

Bu arada hükümet de programını hazırlamakla meşguldür. Nazırlar kendilerine sorulan bazı sorulara cevaben:

“Beyanname yakında neşredilecektir. Bu hususlarda lazım gelen malumatı orada bulacaksınız.”⁸⁴⁹ demişlerdir.

---

⁸⁴⁵ “Dikkat!..”, **İkdam**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁴⁶ “Sadr-ı Cedîdin Muhâberâtı”, s. 1; “Anadolu İle Muhâberât”, s. 1.

⁸⁴⁷ “Mustafa Kemal Paşa'nın Tebrik Telgrafi - Anadolu İle Muhâberât”, **Tarik**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁴⁸ “Vaziyet-i Dâhiliye”, s. 1; “Dâhiliye Nazırı - Mustafa Kemal Paşa İle Muhâbere”, **Tarik**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁴⁹ “Hükümetin Beyanname”, **Türk Dünyası**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Ancak vükelanın programın ne zaman yayımlanacağıyla ilgili çekimser kalması nedeniyle içerikle ilgili bazı sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim hükümet bütün iyi niyetine karşın programını ancak Sivas Kongresi'yle tamamıyla anlaştıktan sonra düzenlemeye karar vermiştir.⁸⁵⁰

Sadrzamanın Sivas'la gerçekleştirdiği haberleşme sırasında ise Kongre'nin görüş ve istekleri öğrenilmek istenmiştir. Bunun üzerine Sivas Kongresi bazı isteklerde bulunmuştur. Hükümet de ufak tefek bazı değişikliklerle bu istekleri kabul etmeye meyillidir. En fazla soruna neden olan konu seçimler meselesidir. Her iki taraf da seçimlerin süratle yapılmasını istemesine karşın mesele bir sonuca bağlanamamıştır. Hatta sarayda bir toplantının yapıldığı da ileri sürülmüştür. Padişah, bu konuda gerçekleştirilen görüşmeye son derece ilgi göstermiş ve hükümetin görüşlerini de bu görüşme sonucunda öğrenmiştir. Basında, bu görüşmenin hâlâ devam etmesi nedeniyle nazırların program hakkında kesin bir söz söylemek istemedikleri sonucuna varılmış ve mesele bir sonuca bağlandığı takdirde programın yakın bir zamanda yayımlanabileceği ileri sürülmüştür.⁸⁵¹

Tüm bu gelişmeler olurken Ahmet Emin ise millî birlik vurgusu yaparak hükümetin Harekât-ı Milliye'ye yönelik bir tavrını eleştirmektedir. Kendisi, bir dakika bile boş tecrübelerle vakit kaybetmeden memlekette birliğin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun için gerek hükümete ve gerekse Harekât-ı Milliye önderlerine ayrı ayrı görevler düştüğünü ileri sürmüş ve Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın 2 Ekim 1919 tarihinde vilayetlerle elviye-i müstakilleye gönderdiği genelgeyi⁸⁵² şu tespitiyle eleştirmiştir:

“Hükümet vaziyetin pek nazik olduğunu ve pek vahim olabileceğini anlamalı ve Harekât-ı Milliye'nin mahiyetini layıkıyla takdir etmeksizin yanlış adımlar atmaktan geri durmalıdır. Mesela Dâhiliye Nazırının tamiminde Harekât-ı Milliye için (nifak ve şikak) tabiri kullanılması mucib-i teessüf bir hatadır. Ferit Paşa siyaseti yüzünden memlekette mevcut olmayan vahdeti temine çalışan bir cereyandan nifak ve şikak diye bahsetmek doğrudan doğruya İstanbul'a ait olan mesuliyete Anadolu'yu teşrik etmek [ortak etme], yeni yeni sû-i tefehhümler hudûsuna meydan verebilir.”⁸⁵³

---

⁸⁵⁰ A.y.

⁸⁵¹ A.y.

⁸⁵² Dâhiliye Nazırının söz konusu bu genelgesi için bkz.: s. 57-58.

⁸⁵³ Ahmet Emin, “Millet ve Hükümet”, s. 1.

Uzlaşma meselesinin ele alındığı ve Vakit gazetesinde çerçeve içine alınarak aktarılan bir yazıda, son dakikada büyük bir memnuniyetle alınan bir habere değinilmiştir. Bu habere göre hükümet ile Anadolu Harekât-ı Milliyesi arasında telgrafla gerçekleştirilen görüşmeler tam bir uzlaşmayla sonuçlanmıştır.⁸⁵⁴

Celal Nuri ise milletin esaretten kurtulmayı padişahından istediğini kaydederek, Sadrazam Ali Rıza Paşa'dan milletin bu dileğinin yerine getirilmesinde aracılık etmesini istemiştir. Ona göre ancak bu şekilde Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ne karşı bir iyilik yapılabilecekti.⁸⁵⁵ İki taraf arasındaki uzlaşmaya değinilen başka bir değerlendirmede, Harekât-ı Milliye'nin Ali Rıza Paşa hükümetine karşı olan güvenini açıkça söylediği vurgulanmıştır. Bunun üzerine iki taraf arasında ilişkilere başlanılmış ve millî birliğin sağlanması için bir köprü kurulmuştur. İstanbul ile Anadolu arasında gerçekleştirilen haberleşmeler son bulunca da hükümet programını yayımlayacaktı.⁸⁵⁶

Ali Rıza Paşa hükümetinin programı 6 Ekim akşamı geç vakit basına verildikten sonra programla ilgili olarak Muslihiddin Âdil Bey bir yazı kaleme almıştır. Damat Ferit Paşa hükümetini halkı meydana gelen olaylardan haberdar etmediği ve gizli bir siyaset izlediği gerekçesiyle eleştirmiş ve Ali Rıza Paşa hükümetinden açık bir siyaset beklentisini dile getirmiştir. Öncelikle millet, hükümet tarafından yayımlanması kararlaştırılmış olan programı dört günden beri beklemekteydi. Hükümet programıyla sadece genel siyasetin ilkelerini değil “dâhili harekâtın” dört günden beri aldığı şekli de açıklamalıydı. Bunun yanı sıra hükümetle Harekât-ı Milliye temsilcileri arasında hangi esaslar üzerinde görüşmelerin gerçekleştirildiği ortaya konulmalıydı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının isteklerinin ne olduğu ve hükümetin bu isteklerin ne kadarını kabul edip yerine getireceği açıklanmalıydı. Bütün bunlar açıklanmadığı sürece kamuoyu sakinleştirilemeyecekti.⁸⁵⁷

Aynı konu çerçevesinde Ali Rıza Paşa hükümetinin programının değerlendirildiği yazılarda ise programın en önemli noktalarından birinin “Anadolu Kuva-yı Milliyesi'yle” hükümet arasında bir birliktelik ve uzlaşmanın sağlanması olduğuna işaret ediliyor ve edinilen bilgilere göre hükümetin bu noktada başarılı

⁸⁵⁴ “Harekât-ı Milliye İle İtilaf”, **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁵⁵ Celal Nuri, “Bir İnkılâb-ı Hatt-ı Hümayûnun İstihsâline”, s. 2.

⁸⁵⁶ “Hükümet ve Harekât-ı Milliye”, **Vakit**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁵⁷ Muslihiddin Âdil, “Açık Politika”, **Tarık**, 7 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

olduğu belirtiliyordu. Çünkü hükümet de temel amacı Osmanlı hak ve sınırlarının korunması olan Kuva-yı Milliye hareketini “meşru ve vatanperverâne bir hareket-i milliye” olarak görmekteydi. Bu açıdan hükümet ile Harekât-ı Milliye temsilcileri arasında bir uzlaşma yolunun bulunması noktasında herhangi bir zorluk kalmamıştı. Anlaşmanın ne şekilde ve hangi şartlar içerisinde gerçekleştirildiği henüz bilinmese de meselenin çözümüne yaklaşılmış olması programın önemli bir noktasının başarıyla uygulandığını göstermesi bakımından takdire değerdi.⁸⁵⁸

Tasvir-i Efkâr gazetesinin bu uzlaşmaya getirdiği yorumda milletin meşru amaçlarını gerçekleştirmek için Anadolu’da başlayıp gelişen Harekât-ı Milliye ile hükümet arasında uzlaşma sağlandığı belirtildikten sonra bu işbirliğinin milleti de aynı hedefe yöneltmek konusunda bir imkân sağlayacağı kaydediliyordu.⁸⁵⁹ Nitekim Anadolu’da doğan ve gelişip büyüyen bu hareket Rumeli’de de beğenildiğini göstermiş ve Edirne vilayeti bile bu harekete katılmıştı. Bu tavır oradaki halk tarafından da memnuniyetle karşılanmıştı. Ancak ortaya çıkan bu birliktelik durumunu bozmak ve bu hareketin kıymetini azaltmak için memleketin düşmanları tarafından çeşitli söylentiler yayılmaktaydı. Bunlardan biri de Harekât-ı Milliye ile İttihatçılık arasında bir bağlantı bulunduğu yönündeydi. Bu tür söylentilerin haksızlığını ortaya koymak ve bu konularda Avrupa’yı aydınlatmak önemli bir görev olduğu gibi hükümete de bu aşamada büyük bir sorumluluk düşmekteydi.⁸⁶⁰

Uzlaşmanın ardından gelen en önemli konu ise seçimlerdir. Bu konudaki bir değerlendirmeye göre hükümet programının öncelikli meselelerinden biri de seçimlerin en kısa yoldan yapılarak Mebusan Heyeti’nin hızlı bir şekilde toplanmasıydı. Ancak böylelikle hükümet programının tam anlamıyla hayata geçirilmesi mümkün olabilecekti. Nitekim Anadolu Harekât-ı Milliyesi’yle hükümetin siyaseti arasında bir uzlaşma sağlandığı ve halk arasındaki kavga ve anlaşmazlıklar da böylelikle sona erdiği için seçimlerin yapılmasında herhangi bir engel kalmamıştı.⁸⁶¹

Hükümetle Kuva-yı Milliye arasındaki önemli gelişmelerden biri de Amasya Görüşmeleri’ydi. Bu görüşmelere yönelik değerlendirmelerde, öncelikle

---

⁸⁵⁸ “Hükümetin Beyannamesi Münasebetiyle”, **İkdam**, 8 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; “Beyannameden Sonra”, **İkdam**, 9 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁵⁹ “İttihat-ı Millî Etrafında”, s. 1.

⁸⁶⁰ “Vahdet-i Milliye Etrafında”, **Tasvir-i Efkâr**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Bu konuda benzer bir değerlendirme için bkz.: “İhmal ve Tehiri Gayri Caiz Bir Mühimme-i Siyasiye”, **Tasvir-i Efkâr**, 18 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶¹ “Hükümetin Beyannamesi Münasebetiyle”, s. 1; “Beyannameden Sonra”, s. 1.

Kuva-yı Milliye önderleriyle görüşmek ve anlaşmak üzere Amasya'ya giden Bahriye Nazırı Salih Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları arasında tam bir anlaşmanın sağlandığına dikkat çekiliyordu.⁸⁶² Hükümetle Teşkilât-ı Milliye arasında tam bir anlaşma sağlandığı için Salih Paşa Altay vapuruyla Samsun'dan İstanbul'a doğru hareket etmiştir.⁸⁶³ Hükümet, Heyet-i Temsiliye ile ayrıntılarda da anlaşarak, Damat Ferit Paşa'nın milletle hükümet kuvveti arasında açtığı uçurumu gidermek üzere Heyet-i Temsiliye tarafından söylenen ilk esasları kabul etmiştir. Görüşmelerin sona ermesi üzerine de Salih Paşa 25 Ekim'de İstanbul'a dönmüştür.⁸⁶⁴

Yunus Nadi de Ali Rıza Paşa hükümetinin, Millî Teşkilât ve Harekât'ın merkezi olan Sivas'taki Heyet-i Temsiliye ile anlaşmakta güçlük çekmediğine işaret etmiştir. Hükümet seçimlerin yapılması kararını aldığı gibi içinde yaşanan zamanın oldukça nazik olması nedeniyle sadece esasları değil bütün ayrıntıları en ufak bir şüpheye yer vermeksizin belirleyip kararlaştırmayı da gerekli görmüştür. Bundan dolayı da Salih Paşa Amasya'ya gidip gelmiştir. Amasya'da gerçekleştirilen görüşmede, seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasının yanı sıra hükümet ve memlekette olağan ve kanuni halin geri getirilmesi meseleleri, Millî Teşkilât ve Harekât'ın önderleriyle görüşülmüştür.⁸⁶⁵

Bu arada Beyoğlu gazetelerinden bazılarında Salih Paşa'nın Amasya Görüşmeleri sırasında Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması yönünde bir teklif getirdiği ileri sürülmüştür. Ancak Yenigün gazetesi özel muhabiri Hüseyin imzalı bir yazıda, bu haberlerin tamamen asılsız olduğu dile getirilmiştir.⁸⁶⁶ Yunus Nadi de özel amaçlarla uydurma haberler yayımlayan bu gazeteleri eleştirmiştir.⁸⁶⁷

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılmasından sonra Ali Rıza Paşa'nın Meclis'te okuyarak güvenoyu aldığı programıyla ilgili olarak da bir yazı kaleme alınmıştır. Burada programdan yola çıkılarak, hükümetin yaptığı en önemli işin ne olduğuna dair bir açıklamada bulunulmuştur. Buna göre hükümet, millî birliğin sağlanması için İzmir'in işgalinin ardından Anadolu'da ortaya çıkmış olan Kuva-yı Milliye'nin türedi bir yapı halini alma yolunda gösterdiği hareketi iki yoldan engellemiştir. Bunlardan ilki, seçimleri hemen yapmak, ikincisi de Mebusan

⁸⁶² "Amasya Müzakerati", **İkdam**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶³ "Salih Paşa Geliyor", **Yenigün**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶⁴ "Hükümetle Heyet-i Temsiliye Arasında Teferruatta da Birleşildi", **Türk Dünyası**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶⁵ Yunus Nadi, "Amasya'daki Telâki", s. 1.

⁸⁶⁶ "Müstahberât-ı Mahsusamız", **Yenigün**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁶⁷ Yunus Nadi, "Amasya'daki Telâki", s. 1.

Meclisi'ni toplamaktır. Böylece bu kuvvetler kanuni ve meşru bir şekilde sokulmuştur.⁸⁶⁸

Bunun dışında Ayan Meclisi'nde, padişahın Meclis'i açış nutkuna verilecek cevap üzerine yaşanan tartışmaya değinen Ahmet Emin, bir süreden beri Ayan Meclisi'nin bir takım şahsî ihtiras ve entrikalar ile üzücü bazı münasebetsiz söz gürültülerine sahne olduğuna işaret etmiştir. Meclis'te geçen senelerde görülen ağırbaşlılıkla o günkü durumu karşılaştıran yazar, ortaya çıkan farkı Meclis'e yeni seçilen Ayanların bir kısmının sergiledikleri tavırda bulmaktadır. Söz konusu bu Ayanlar adsız ve teşkilâtsiz olmalarına rağmen son derece dayanışma içerisinde hareket eden bir grup meydana getirmişlerdi. Bununla birlikte Ahmet Emin'e göre Ferit Paşa, Âdil ve Rıza Tevfik Beyler, Hoca Sabri ve Zeynelabidin Efendiler vb. kişiler, ancak "kine ve şahsî düşmanlığa" dayalı bir kuvvet oluşturabilirlerdi.⁸⁶⁹

Bir örnekle görüşünü açıklamaya devam eden yazar, Kuva-yı Milliye meselesinde Ayanın bir kısmının, memlekette gayri mesul hiçbir kuvvetin bulunmaması görüşünü müdâfaa ederken samimi olması halinde buna hiç kimsenin bir şey diyemeyeceğini belirtmiştir. Ancak Ayan Meclisi'ndeki diğer grubun, Rıza Tevfik Bey'in ifade ettiği şekliyle "Kuva-yı Milliye'ye metelik vermeyen" menfi bir kin ve ihtiras kuvveti halinde bulunması doğru bir tavır değildi.⁸⁷⁰

Ali Rıza Paşa hükümetinden sonra iktidara gelen Salih Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyaseti irdelenirken, bu hükümetin istifasının altında yatan neden de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda İleri gazetesindeki bir yazıda, Salih Paşa hükümetinin tarafsız olup olmadığı sorgulanmıştır. Nitekim Salih Paşa'nın Anadolu'daki harekâtı okşayarak, onlarla anlaşmaya varılan bir siyaset izlemek istediği belirtilmiştir. Ancak bu siyasetin, dış perspektifte bazı çevrelerce zararlı ve öldürücü sayıldığı vurgulanmıştır. Sonunda bu iki görüş karşısında anlaşma sağlanması imkânı kalmayınca Salih Paşa da çekilmek zorunda kalmıştır.⁸⁷¹

E. Kuva-yı Milliye ve İttihatçılık İlişkisi

1. Muhalif Basının Görüş ve Değerlendirmeleri

Muhalif basında, Kuva-yı Milliye ile İttihatçılar arasında bağlantı kuran çeşitli tespitlere yer verilmiştir. Daha önce de değinildiği gibi bu yazarlar,

⁸⁶⁸ "Hükümetin Beyannamesi", **İkdam**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁸⁶⁹ Ahmet Emin, "Meclis-i Ayanda", **Vakit**, 23 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁸⁷⁰ **A.y.**

⁸⁷¹ "Yeni Kabine", **İleri**, 5 Nisan 1336/1920, s. 1.

İttihatçıların İzmir'in işgali olayını kullanarak isyan ettikleri tezini işlemişler ve Kuva-yı Milliye'nin, o dönemdeki İttihatçılık süreciyle birlikte ortaya çıktığına yönelik çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdi. Konuyla ilgili olarak görüş bildiren önemli yazarlardan biri Refi' Cevad ile onun başyazarı ve imtiyaz sahibi olduğu Alemdar gazetesidir. Refi' Cevad bu konuya dair düşüncelerini tam anlamıyla netleştiremediğinden öncelikle yazısında söylentilere yer vermiştir. Bu çerçevede Damat Ferit Paşa hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'yı Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne atamasından sonra birçok söylentinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Bunlardan birine göre Mustafa Kemal Paşa, Azerbaycan'da bulunan Enver'le işbirliği yapmaktadır. Ancak yazar, Mustafa Kemal Paşa'nın ciddi bir askere benzediğinin altını çizerek, I. Dünya Savaşı sırasında Enver'le aralarının açılmış olduğuna değinmiştir. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver'in memlekete ettiği kötülüğü unutarak onunla işbirliği yapması halinde ise kalplerde büyük bir şüphe oluşacaktır.⁸⁷²

Refi' Cevad, Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver'i yakalayıp Sivas'a getirdiği yönündeki bir söylentiye de değinmiştir. Bu bağlamda Sivas'ın neresi olduğunu soran yazar:

“Memâlik-i Osmaniye'nin bir vilayeti değil mi? Oranın valisi yok mu? O halde hükümet içinde ufak büyük hükümetler mi teşekkül etmiş? Bu ne karışık mesele!”⁸⁷³ diyerek bir eleştiride bulunmuştur.

Yine de yazara göre Mustafa Kemal Paşa, büyük bir cesaret göstererek memleketin en kuvvetli düşmanını yakalamışsa o ana kadar iktidara gelen hükümetlerin hiçbirisinin yapamadığını yapmış olacaktır.⁸⁷⁴

Refi' Cevad, sonraki yazılarında ise “İttihatçı dolabı” olarak gördüğü Harekât-ı Milliye'ye karşı milletin ilgisiz kalmamasını istemiştir. Nitekim Konya ileri gelenlerinden 53 kişinin imzasıyla 18 Eylül 1919 tarihinde Alemdar ve Peyam gazetelerine gönderilen bir telgraftan hareketle ilk kez bir Türkün sesinin duyulduğunu ve hayalperest Turancı'ya, hakikî Türkün demir gibi bir cevap verdiğini vurgulamıştır. Ona göre Harekât-ı Milliye bahanesiyle “çapulculuğa girişen guruh”, yurtseverlik gösterme adına senelerden beri kan, ateş ve ölümle pençeleşen Anadolu'yu yeni felakete sürüklemeye çalışmaktadır. Ancak tam bu sırada

⁸⁷² Refi' Cevad, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, s. 1.

⁸⁷³ A.y.

⁸⁷⁴ A.y.

Anadolu'nun sinesinden, yani Konya'dan ağırbaşlı bir ses yükselmiş ve oradan gelen bu telgraf, Harekât-ı Milliye adıyla eski devri canlandırmak için uğraşanların yüzlerindeki maskeyi indirmiştir.⁸⁷⁵

Yeni tarz eşkıyalığın adının Harekât-ı Milliye olduğuna değinen Refi' Cevad, Konyalıları kastederek:

“... en millî bir muhit bu kahramanlara (!) karşı: Haydi oradan beyler! Sizin Harekât-ı Milliyenizin ne demek olduğunu biliyoruz. Artık biz!”⁸⁷⁶ dediklerini kaleme almıştır.

Hatta tam Türk olan Konya'nın bu telgrafını, sadece Konya'ya hasretmek doğru değildi; çünkü onlar bu sözleriyle bütün Anadolu'ya tercüman olmuşlardı. Refi' Cevad'a göre İttihatçılar aslında karıştıkları bütün olayları yüzlerine gözlerine bulaştırdıklarından onların o ana kadar iyi sonuç veren hiçbir hareketi yoktu. Harekât-ı Milliye'nin de böyle olduğunu savunan yazar:

“İzmir hadisesi üzerine zuhur eden harekâta mülevves ellerini soktular. Sükûna muhtaç olduğumuz zamanda başımıza böyle bir gaile çıkardılar.”⁸⁷⁷ diyerek İttihatçı bağlantısına dikkat çekmiştir.

Ona göre İttihatçılar tekrar iktidara gelebilmek için bu gibi fırsatlardan yararlanmaya çalıştıklarından iktidardan düştükleri andan itibaren hemen bir vatanseverlik kisvesine bürünmektedirler. Buna karşın milletin artık gözü açılmıştı ve böylesine saçma bir harekete önem vermeyecekti.⁸⁷⁸

Bu tespitlerinden hareketle Harekât-ı Milliye'ye karışanların çoğunluğunu da İttihatçılar olarak nitelendiren yazar, o kişilerin geçmişteki suiistimallerde yer almamaları ve söze fazla karışmamaları kaydıyla bu durumun mazur görülebileceğini söylemektedir.⁸⁷⁹ Kendisi bu konudaki görüşünü daha açık bir ifadeyle anlatırken şu sıralamayı yapmıştır:

---

⁸⁷⁵ Ayıışı, **a.g.e.**, s. 63-65; Refi' Cevad, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, s. 1.

⁸⁷⁶ Ayıışı, **a.g.e.**, s. 63.

⁸⁷⁷ **A.g.e.**, s. 63-64.

⁸⁷⁸ **A.g.e.**, s. 64.

⁸⁷⁹ Refi' Cevad, “Turancılar ve Türkler Ama Hakikî Türkler...”, s. 1; “Harekât-ı Milliye - İttihat ve Terakki”, s. 1.

“1- Harekât-ı Milliye’ye taraftarız.

2- Harekât-ı Milliye’de İttihatçılık olmamak şartıyla.

Şimdi ikinci noktayı tedkik edelim. Harekât-ı Milliye’de İttihatçılık var mıdır? Mustafa Kemal Paşa İttihatçı değildir. Fakat Harekât-ı Milliye’ye sokulan şahsiyetlerin ekseriyet-i azîmesi İttihatçıdır. ...”⁸⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa’yı İttihatçılardan ayrı gören Refi‘ Cevad, bu düşüncesini Mustafa Kemal Paşa’ya hitaben yazdığı ayrı bir yazıda da dile getirmiştir. Yazar, Teşkilât-ı Milliye’yi Sivas’ta namuslu kişilerin öncülüğünde gerçekleştirilen bir hareket olarak tanımlamış ve bu harekete - İttihatçıları kastederek - “kirli ellerin” karışmasını eleştirmiştir. Tasvir-i Efkâr, Yenigün, Vakıf ve İleri gibi gazetelere işaret ederek Mustafa Kemal Paşa’ya:

“Payitahtta size taraftar olan gazeteler İttihatçı olmak üzere tanınmış gazetelerdir. Bunlar halk üzerinde lazım gelen hüsn-i tesiri yapmıyorlar. Sözlerine kimse inanmıyor. ...”⁸⁸¹ uyarısında bulunmuştur.

Sivas ile Ankara arasında bir ayırım yapan yazar, bu düşüncesinin kanıtı olarak Ali Fuat Paşa’nın Ankara’daki faaliyetlerini göstermiş ve onun Ankara’yı “kan ve ateş” içinde bıraktığına dair haberler aldıklarına değinmiştir. Bundan dolayı yazara göre Ankara’da Harekât-ı Milliye yoktur. Doğrudan doğruya İttihat ve Terakki’nin “tehcirli, taktilli canilerinin yaptıkları soygunculuk” vardır. Buna da başkanlık eden Ali Fuat Paşa’dır.⁸⁸²

Refi‘ Cevad, Kuva-yı Milliye’yi destekleyen İstanbul basınındaki bir resimden hareketle eleştirilerini devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’yı at üstünde gösteren bu resim, ona göre yeni bir Enver saltanatına ve bu saltanatın “dalkavukluğuna” olan özlemi göstermektedir. Öte yandan polis müdürlüğü ile valiliği sırasında kan dökmekten başka bir iş yapmayan ve herkesin nefret ettiği bir

---

⁸⁸⁰ Refi‘ Cevad, “Yine Sivas Telgrafi”, s. 1.

⁸⁸¹ Ayıışığı, **a.g.e.**, s. 68; Refi‘ Cevad, “Manastır, Selanik, Sivas, Ankara.”, **Alemdar**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁸⁸² Ayıışığı, **a.g.e.**, s. 68-69. Refi‘ Cevad, Sivas’ta bulunan Harekât-ı Milliye önderlerinin namuslarından emin olmakla birlikte, Ankara’da büyük kötülüklerin yapıldığı görüşünde ısrarlıdır. Bkz.: Refi‘ Cevad, “Evet; Neden Anlaşmayalım?”, s. 1.

“canavar” olan Azmi hakkında, “eski Beyrut Valisi Azmi Beyefendi” gibi bir ifade tarzının kullanılmasını da doğru bulmuyordu.⁸⁸³

Harekât-ı Milliye deyimi tahlil edildiğinde bunun “milletin hareketi” demek olduğunu belirten yazar:

“Milletin hareketi kendini ve vatanını kurtarmak için olur. [Birkaç kelime sansürlü] bu da vatani öldürenlerle olmaz. Tehcir ve taktik meselesini millî bir şekle sokarak masum ve mazlum Türkü lekelemek istedikleri gibi bu son hareketlerine de yine millî bir şekil vererek aynı lekeyi daha sabit bir tarzda bulaştırmak istiyorlar.”⁸⁸⁴ sözleriyle bu konuya açıklık getirmiştir.

İttihatçılık meselesini sorgulamaya devam eden yazar, son zamanlarda İttihatçıların kendilerini Harekât-ı Milliye’yle bağlantılı gösterip böbürlenmelerine karşın bu harekete katılanların hiçbir partiye özellikle de İttihat ve Terakki’ye bağlı olmadıklarını açıkladıklarını ileri sürmüştür. Bu açıklamanın doğruluk derecesi tam olarak bilinmemekle beraber bu hareketin o günkü konumuna ulaşmasında İttihat ve Terakki’ye meyletmemesinin rolü bulunmaktadır. Ancak bu hareketin içerisinde İttihatçılık zihniyeti yer alırsa bu durum felaketten başka bir sonuç getirmeyecektir. Zira on senelik İttihatçı tecrübesi ortaya koymuştur ki bu kişiler kendi iktidarlarında milleti birleştirip ileriye götürmek yerine keyfi ve yanlış icraatıyla felaketten felakete sürüklemişlerdir. Bu bakımdan ülkenin artık keyfi yönetimlere tahammülü kalmamıştır.⁸⁸⁵

Bunun dışında yazar, İttihatçılık meselesinin Harekât-ı Milliye önderlerinin de sakındıkları bir konu olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

---

⁸⁸³ Refi‘ Cevad, “Akılsız Dostlar”, **Alemdar**, 9 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Azmi Bey, II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Selanik vilayetine bağlı Drama Sancağında müdde-i umumi (savcı)’dır. 30 Eylül 1908 tarihinde Selanik Polis Umum Müdürlüğüne tayin edilmiştir. 31 Mart Olayı’ndan sonra ise İstanbul Polis Umum Müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Hüsamettin Ertürk tarafından “İttihatçıların meşhur Polis Müdürü” olarak nitelendirilen Azmi Bey, Bâb-ı Âli baskınında sonra 25 Ocak 1913 tarihinde yeniden aynı göreve getirilmiştir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikastinin faillerinden Kavaklı Mustafa’yı, Rus bandıralı bir vapurdan çıkarıp yakalamasından sonra buna son derece sınırlanan Çarlık Rusya elçisinin ultimatomu üzerine Azmi Bey görevinden azledilerek, Beyrut valiliğine tayin edilmiştir. Bkz.: Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, Yazar: Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1996, s. 103, 105; Cemal Tepe, “Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü [Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Suikastı]”, **Çağın Polisi Dergisi**, Yıl 12, Sayı: 141, Eylül 2013, s. 18, 27. Cemal Tepe, Azmi Bey’in Beyrut valiliğine değil de Adana valiliğine tayin edildiğine işaret etmektedir. Bkz.: Cemal Tepe, “Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü [Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Suikastı]”, s. 27.

⁸⁸⁴ Refi‘ Cevad, “Bugünün Meselesi”, s. 1.

⁸⁸⁵ Refi‘ Cevad, “Harekât-ı Milliye - İttihat ve Terakki”, s. 1.

“Bunun böyle olduğunu Harekât-ı Milliye rüesası da takdir ettikleri için her vesile ile İttihatçılık meselesinden tebriye [aklanma] imkânını düşünüyorlar. Hakikaten bu “kara tehlike” vebadan da, harpten de medhûşdur. Allah bu milleti tekrar İttihatçı pençesine düşürmesin. Âmin!”⁸⁸⁶

Refi‘ Cevad’ın dışında Alemdar gazetesi İzmir özel muhabiri de İzmir bölgesinden hareketle Kuva-yı Milliye - İttihatçılık ilişkisine değinmiştir. Muhabire göre İzmir’in işgalinden önce geniş bir meydana toplanan halk içlerinden uygun gördükleri bazı kişileri Redd-i İlhak Heyeti adı altında faaliyete sevk ve teşvik etmiştir. Bu muhterem kişiler vatanın her köşesine çektikleri telgraflarla bütün vatan evladını meşru hakları korumaya davet etmişlerdir. Ancak bu durumu fırsat bilen birtakım maceraperestler bundan hemen yararlanmaya çalışarak faaliyete girişmiş ve oldukça fazla olan maddî güçlerini de bu yolda kullanmaya başlamışlardır. İzmir işgal edildikten sonra bu kişiler yordakçılarıyla birlikte göz önüne çıkmışlardır. Tire, Nazilli ve Aydın taraflarında kılık değiştirerek ve ellerinde tespihlerle faaliyete başlamışlardı. Bu kişiler memleketi müdâfaa perdesi altında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tekrar ihyasına çalışmışlardır. Ancak Aydın ve Nazilli’deki Efeler tarafından kabul görmedikleri için Salihli ve Akhisar taraflarına yönelmek zorunda kalmışlardır. Diğer bir kısmı da Balıkesir bölgesinde etkili olmaya gayret etmekteydi.⁸⁸⁷

Bu açıklamaların ardından muhabir, Aydın ve Nazilli cephelerindeki olayları özetlemektedir. Ona göre bu cephelerde İttihatçılık meselesi bir dereceye kadar yoktur. Çünkü Denizli merkezi etki etmedikçe buralardaki Harekât-ı Milliye içerisine nüfuz etme imkânı bulunmamaktadır. Buna karşılık muhabir, Akhisar ve Salihli bölgelerindeki durumun farklı olduğunu söylemektedir. Efelerin kovaladığı kimseler, bu cephelerdeki Kuva-yı Milliye’yi kendilerine mal ederek istediklerini yapmaya başlamışlardır.⁸⁸⁸

Bunun dışında Refik Halid de Kuva-yı Milliye - İttihatçılık ilişkisini sorgulamıştır. Hareket-i Milliye’yi İttihat ve Terakki için bir kurtarıcı olarak gören Refik Halid’e göre bu hareket Mütareke’den sonra âdeta ölümü beklemekte olan Ocakçılara hayat vermiştir. Bu harekete dört elle sarılan İttihatçılar düşükleri

⁸⁸⁶ Refi‘ Cevad, “Hücum-zedeler - 2 - Âdil Bey”, s. 1.

⁸⁸⁷ Oğuz Tekin, “Harekât-ı Milliye ve İttihatçılar ...”, **Alemdar**, 8 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

⁸⁸⁸ **A.y.**

çukurdan çıkarak yavaş yavaş seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Bu sırada İttihat ve Terakki'yi kurtaracak iki el vardı: Biri Hareket-i Milliye, diğeri Bolşevizm. Her ikisine de büyük bir içtenlikle sarılarak faaliyetlerine başladı ve yeni bir kuvvetle hayatını sağlamaya çalıştı. Bunun yanı sıra İstanbul ve Anadolu'da İttihat ve Terakki propagandacılığı, bu iki kuvveti övmeye eşî görülmemiş bir gayret gösterdi. "Mustafa Kemal ve avnesi (yardakçuları) kahramanlar" mitolojik şahsiyetler olarak gösteriliyor, Hareket-i Milliye önderleriyle yabancı devletlerin müzakereye giriştikleri hatta ittifaklar teklif ederek, vaatlerde buldukları belirtiliyordu. Bunun yanında Enver'in Londra'da iyi bir şekilde kabul gördüğü ileri sürülüyor ve böylece insanın aklına ve hayaline gelmeyecek haberler üretilerek halk kandırılmaya çalışılıyordu.⁸⁸⁹

Tüm bunlardan dolayı İttihatçılar, içeride Hareket-i Milliye'ye dışarıda ise Bolşevizm'e dayanıyorlardı. İttihatçıların yeni stratejisinde, içeride kendilerini koruyabilmek için Hareket-i Milliye'yi kullanmak, dışarıda da İtilaf Devletleri'ne karşı Bolşevizm'den yararlanmak bulunuyordu. Bu iki ayağı bünyelerine takan İttihatçılar yeniden muhalefete, memlekete ve devletlere meydan okumaya başlamışlardır. Ancak yazara göre İttihatçıların dayandıkları bu iki kuvvetle de başarılı olabilmeleri mümkün değildir.⁸⁹⁰

Kuva-yı Milliye - İttihatçılık ilişkisine işaret eden önemli yazarlardan bir diğeri de Ali Kemal'dir. Ona göre Millî Teşkilât'la birlikte İttihat ve Terakki yeniden dirilmeye başlamış ve bunun üzerine Ocaklılar da şu ümitleri beslemişlerdir: "Ocağı yeniden Anadolu'da kurmak "İstanbul'u merkezi tanımamak, yahut tanılabılır bir hale sokmak, yani hükümeti Ocağın az, çok yardakçılarında teşkil eylemek!" " Ancak Ali Kemal, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Paris'ten dönmesiyle bu cemiyetin bozulduğuna işaret etmiştir. Hükümet, Anadolu'nun her yerinde kötülükleri görülen o Millî Teşkilât'ı ilga ettirmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey gibi elebaşları da muhakeme altına almaya çalışmıştır.⁸⁹¹

Yazar, başka bir yazısında Küçük Talat ile Halil Paşa gibi İttihatçılardan arta kalanların, Harekât-ı Milliye'ye katıldıklarını ileri sürmüştür. Bu nedenle bu harekâtın İttihat ve Terakki'yle hiçbir ilişkisinin olmadığı iddiâsında bulunanlar,

---

⁸⁸⁹ Refik Halid, "(İttihat ve Terakki)nin Yeni Planı", **Alemdar**, 18 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁸⁹⁰ **A.y.**

⁸⁹¹ Ali Kemal, "Bir Tebliğ-i Resmî Münasebetiyle", s. 1.

sadece kendilerini aldatabilirlerdi.⁸⁹² Çünkü millî hareketler tepeden tırnağa kadar İttihat ve Terakki ruhu ve Ocak gayretiyle doluydular. Bundan dolayı da ne zavallı İzmir'in kurtarılmasına ne de vatanın başka bir hayrına yönelik bir faaliyetleri olmamıştı. Hatta bu hareketler ortaya çıkmasaydı İzmir çoktan kurtarılmış olacaktı.⁸⁹³

Bunun yanı sıra Ali Kemal, beş sene boyunca yaşanan felaketleri hazırlayanların İttihatçılar olduğuna işaret ederek, bunların bir kısmının kaçtığını diğer bir kısmının da sürüldüğünü kaydetmiştir. I. Dünya Savaşı biter bitmez İttihat ve Terakki geri çekilerek göz önünde bulunmamaya çalışmış, bir hükümet kurarak en gözde başkanlarını ve en çok tehlikede gördüğü erkânını kaçırmış, böylece pusuya yatarak bir fırsat beklemiştir. Nitekim İzmir felaketiyle de beklediğini bulmuştur. O zamandan itibaren İttihat ve Terakki belirlediği hedefe doğru, yavaş yavaş ancak emin adımlarla yürümüştür. Bu hedef doğrultusunda görünüşte millî olarak adlandırılan, gerçekte ise bu milleti tamamıyla yok eden kuvvetler, hiç yoktan yere doğmuşlardır. Bunun sonucunda da Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmiştir. İşte tüm bu büyük işleri, Anadolu'daki birkaç "zorbanın" ve İstanbul'daki bazı gösterişli kişilerin görebilmesi mümkün değildir. Onlar, olsa olsa ancak birer aracı olabilirler. Asıl ipin ucu; Almanya ve İsviçre'de, Talat ve Cavid vb. gibi önemli İttihatçıların ellerindedir. Hatta bu kişiler, Bâb-ı Âli'yi istedikleri gibi kullanmışlar, Avrupa'dan İstanbul'a "muhalif döküntüsü" memur ve murahhaslar göndermişlerdir. Bu memur ile murahhaslar da gizli görevlerini yerine getirip görüşmelerde bulunmuşlardır.⁸⁹⁴

Bununla birlikte Enver, Talat, Cemal vb. "serseri alayının" yaptıklarından koca bir milleti sorumlu tutmak doğru olamazdı. Ancak tam bu noktada Türklerin müdâfaasını Büyük Devletler katında zayıflatacak şu olay yaşanmıştır:

"O da yine içimizden kavî bir fırka türeyerek o medhûl mesleğin, o meşûm siyasetin bu mülkte mümkün olabildiği kadar idamesine çalışmaktı. İşte Kuva-yı Milliye de bu merdûd [reddolunmuş] işi gördü."⁸⁹⁵

---

⁸⁹² Ali Kemal, "Hükümeti Murâkabe ve Muâheze Etmeliyiz, Fakat ...", s. 1.

⁸⁹³ Ali Kemal, "Bu Halk İçinde Hakikat Nikabsız Yaşamaz", s. 1.

⁸⁹⁴ Ali Kemal, "Ocağın Faaliyeti", **Peyam-ı Sabah**, 30 Mart 1336/1920, s. 1.

⁸⁹⁵ Ali Kemal, "Son Saat, Hatta Son Dakika", s. 1.

1920 yılına gelindiğinde Ali Kemal kimilerinin iddiâ ettiği gibi ne İttihat ve Terakki’de ne de İttihat ve Terakki’nin Kuva-yı Milliye gibi başkalaşmış hallerinde hükümet olabilecek bir kabiliyetin bulunmadığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kuva-yı Milliye ki arz ettiğimiz gibi tepeden tırnağa her nev’ inkişâfâtıyla yeni bir İttihat ve Terakki demektir. Aynı kabiliyetsizlikle malûdür, hükümet ve hâkimiyeti tıpkı o selef-i meşûmu gibi anlar ve aynı tarzda icra etmek ister.”⁸⁹⁶

Yine ona göre Kuva-yı Milliye bütün gösterişine ve verdiği sözlerine rağmen sadece tek bir idare şekli bilmektedir; o da “çarpmak, vurmak, kırmak ve geçirmek olan çete usulüdür”.⁸⁹⁷ Bundan en fazla zarar gören zavallı millet olduğundan zamanında İttihat ve Terakki’nin yaptığı kötülüklerden sorumlu olmayan bu milletin, o anda da Kuva-yı Milliye’nin hatalarından sorumlu olmamaları gerekmektedir. Çünkü millet masumdur ve İttihat ve Terakki’den türeyen Kuva-yı Milliye’nin samimi Türklerle, o saf Anadolu halkıyla ciddi hiçbir bağlantısı da bulunmamaktadır. Yazar, Kuva-yı Milliye ile Anadolu halkı arasındaki ayrımı şu şekilde ortaya koymuştur: “Öbürleri çete, Ocak ne dersiniz deyiniz, öyle yakıcı yıkıcı kitleler idi, berikiler ise sakit ve sakin, işinde ve gücünde, dininden, padişahından, memleketinden başka bir kaygı beslemez halk idi..”⁸⁹⁸

Ali Kemal, İttihat ve Terakki dolayısıyla da Kuva-yı Milliye hakkındaki eleştirilerini sürdürerek, senelerce İttihat ve Terakki’nin siyasetten anlamayarak sadece kuvveti öne çıkardığını belirtmiştir. Siyaset prensiplerinden ezelden beri yoksun olan bu “zorbalar Ocağı”, bu kez de Kuva-yı Milliye adıyla ortaya çıkınca bu ezeli kabiliyetsizliğini tekrar göstermiştir. Böylece alışlagelmiş hataları yineleyerek, barış şartlarının ağırlaşmasına ve Yunanlılara İzmir ile Trakya’da Türklerin aleyhine imtiyazlar verilmesine neden olmuşlardır. Bu noktadan hareketle Ali Kemal şu yargıda bulunmuştur: “Bu elîm neticeler göz önünde iken hâlâ o Teşkilâtı ortadan kaldırmaz, hâlâ akıl ve marifet ve siyaset yolunu tutmazsak yeniden yeniye belalara maruz kalırız.”⁸⁹⁹

⁸⁹⁶ Ali Kemal, “Hükümet İçin Kabiliyet İster”, s. 1.

⁸⁹⁷ Ali Kemal, “Dediğimiz Oldu mu?”, **Peyam-ı Sabah**, 2 Mart 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 403.

⁸⁹⁸ Ali Kemal, “Dediğimiz Oldu mu?”, s. 1.

⁸⁹⁹ Ali Kemal, “Rüzgâr Eken Fırtına Biçer”, s. 1.

Kuva-yı Milliye kisvesine giren “İttihat ve Terakki sergerdelerinin”, zorba bir azınlıktan ibaret oldukları, para, dolap ve dalavere sayesinde hükümeti ele aldıkları da yazarın eleştirileri arasında yer almaktadır. Bunlar, gizli amaçlarını gerçekleştirmek ve Ocaklarını adaletin pençesinden kurtarmak için “delice” bir siyasete yönelmişler ve devleti tamamıyla batırmaya karar vermişlerdir. Hatta Londra’da Türklerin yazgısının belirlendiği bir sırada, medeniyet dünyasını Türklerin aleyhine çevirmek için Anadolu’da akıllara sığmayan delilikler yapmışlar ve cinayetler işlemişlerdir. Bunun sonucunda da İngiltere ve Fransa kamuoyları Türklüğün aleyhine ayağa kalkmışlardır.⁹⁰⁰

Bu noktadan hareketle de İttihat ve Terakki’nin fırsattan istifade ederek ortaya çıkardığı bu millî hareketlerin ve oyunların, milletin bağrından doğmadığını vurgulamıştır. İzmir felaketine çok üzülen millet, bu felaketin devletlerce de onaylanmayacağını ümit etmekteydi. Bundan dolayı millet bu hatanın barış, hak ve doğrulukla düzeltilmesi için çalışmaktaydı. Ancak yazar, bu doğru yolun öteden beri bulanık sulara avlanmaya alışkın olanların işine gelmediğini şu gerekçelerle açıklamıştır:

“Çünkü o zaman bu suretle Türk muhitinden tard olunan o zorbalardan insaniyet de, medeniyet de, hatta bu millet de ayrı ayrı hesap soracaklardı. İşte onlar da böyle bir vaziyette kalmamak için bütün Türklüğü tekraren Avrupa’ya karşı bir kıyâma, bir melhameye [kanlı savaşa] sevk eylemek çarelerini aradılar ve hükümet ve hâkimiyeti arz ettiğimiz gibi elde eyleyince de buldular.”⁹⁰¹

Ali Kemal’in bu değerlendirmelerinin yanı sıra başyazarlığını yaptığı Peyam/Peyam-ı Sabah gazetesinde de konuyla ilgili olarak kaleme alınmış yazılar söz konusudur. Peyam gazetesindeki bir yazıda, Teşkilât-ı Milliye’nin İttihat ve Terakki Ocağı’ndan ve o “Ocağın yordakçılarında” başka bir dayanağının olmadığı ve bu teşkilâtın, “şarlatanlık” ve göz boyacılıkla dünyayı aldatmaya ve memleketin yazgısıyla bir kere daha oynamaya kalkıştığı iddiâ edilmiştir. Bu teşkilât yüzünden medenî Avrupa’nın “İşte Türklük ve Türkler o eşkıya çetesinden ibaret imiş!” şeklinde konuşmasına meydan verilebileceğinden bunun önlenmesi gereklidir. Aksi

⁹⁰⁰ Ali Kemal, “Yine Kurban mı Gideceğiz?”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 408.

⁹⁰¹ Ali Kemal, “Yine Kurban mı Gideceğiz?”, s. 1.

takdirde Anadolu kargaşalıklarını yaratanlar ve bunları devam ettirenler, bu memlekete ve millete en son ihanet darbesini vurmuş olarak tarihe geçeceklerdir.⁹⁰²

Peyam-ı Sabah gazetesindeki başka bir değerlendirmede de Anadolu'da Kuva-yı Milliye kisvesiyle İttihat ve Terakki'nin yeniden dirildiği, alabildiğine icraata kalkıştığı, ortalığı alt üst ederek içeride yapmadığını bırakmadığı, fakat bu kadarla da kalmayarak alttan alta dışarıya da saldırdığı vurgulanmıştır.⁹⁰³

Kuva-yı Milliye - İttihatçılık ilişkisine temas eden diğer önemli basın organı ise Türkçe İstanbul gazetesi ile onun başyazarı olan Said Molla'dır. Söz konusu bu gazetede yayımlanan bir yazıda, zavallı milletin tam dört senedir canı, malı, namusu ve her şeyiyle savaştığına değinilmiştir. Bu milleti sonucu belli olan bir savaşa sokan bu çılgın İttihatçıların, hâlâ onların yakasını bırakmadığı ve görünüşte işgallere karşı hazırladıkları kuvvetle aslında hükümete karşı bir vaziyet takındıkları iddiâ edilmiştir.⁹⁰⁴

Aynı şekilde Said Molla da Kuva-yı Milliye ile İttihatçı zihniyetler arasında bir benzerlik kurmakta ve bu zihniyetin memleketi sürüklediği çıkmazı şu şekilde açıklamaktadır:

“Hulasa memleket; bugün İttihatçı zihniyetle son vaziyeti almaktadır. Anadolu'dakilerin son cüreti, kendilerinin istikbâlini mahvettiği gibi vatanın da vaziyetini istediğimiz şekilden başka bir hale ilka' eylemektedir.”⁹⁰⁵

2. Kuva-yı Milliye'yi Destekleyen Basının Görüş ve Değerlendirmeleri

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen yazarların bu kuvvetleri İttihatçılıktan ayrı tuttukları anlaşılmaktadır. Bu görüşün en önemli dayanağı, Sivas Kongresi'nde üyelerin yaptığı yemindir. İlerleyen süreçte, Kuva-yı Milliye'ye açık bir şekilde muhalefet edecek olan Alemdar gazatesi de bu yemini olumlu bir şekilde sütunlarına taşıyarak, o günlerde Kuva-yı Milliye'ye karşı olmadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Sivas'ta toplanan Kongre üyelerinin; vatanın ve milletin saadet ve selâmetinden başka hiçbir şahsî amaç izlemeyeceklerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacaklarına ve mevcut siyasî partilerden

⁹⁰² “Peyam-ı Eyyâm”, **Peyam**, 24 Eylül 1335/1919, s. 1.

⁹⁰³ “Peyam-ı Eyyâm”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁹⁰⁴ “Mustafa Kemal Paşa”, **Türkçe İstanbul**, 6 Ağustos 1335/1919, s. 1.

⁹⁰⁵ Said Molla, “Anadolu'daki Cüretlerin Sonu”, s. 1.

hiçbirinin siyasal emellerine hizmet etmeyeceklerine dair yeminleri, bazı gazetelerde yayımlanmıştır. Bundan hareketle, sadece bu yeminin bile bu hareketin gerçek niteliğini ortaya koyduğu vurgulanmıştır.⁹⁰⁶

Bu yemini ihtiyatlı bir şekilde karşılayan bir yorumda ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ilişkili olunmayacağına dair ortada bir yemin olmasına rağmen, milletin o tür İttihatçılardan çıkabilecek böyle bir yemine inanmamakta haklı olacağı söylenmekteydi. Çünkü memleketi en büyük felaketlere sürükledikleri dönemde de bu kişiler, vatan ve milletin selâmeti yönünde yemin etmişlerdi. Bu nedenle “Yemin, dindar, namuslu ve ciddi insanlardan sadır olmak şartıyla muteberdi.”⁹⁰⁷

Yemin gibi Teceddüd Partisi de değerlendirmeye alınmıştır. Teceddüd Partisi'nin tekrar açılacağına dair söylentiler üzerine bu partinin yeniden dirilmesine, bir şekilde İttihatçılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlayacağı düşüncesiyle karşı çıkılıyordu.⁹⁰⁸ Nitekim milleti Harekât-ı Milliye'ye karşı tereddüde sevk eden en önemli unsur, İttihatçılığın hortlamağa başladığı yönündeki işaretlerdi. Mevcut haliyle bu hareket, İttihatçı bir hareket değildi. Ancak Harekât-ı Milliye nüfuz kazandıkça İttihatçılara yeni bir hayat kaynağı doğduğu da inkâr edilemezdi. Eğer bu hareket, gerçekten millî amaçlara yönelik çalışılıyorsa bu tür tahriklere kayıtsız kalamazdı.⁹⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın idare ettiği Millî Harekât ile İttihatçılık arasında münasebet bulunduğunu iddiâ edenlere karşı çıkanların diğer bir dayanağı ise Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Eylül 1917 tarihinde düzenleyerek, Talat ve Enver Paşalara ayrı ayrı gönderdiği bir rapor olmuştur. Söz konusu bu rapor, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılıkla hiçbir münasebetinin olmadığını ortaya koymaktaydı. Aynı zamanda I. Dünya Savaşı sırasındaki İttihat siyasetiyle Almanlar tarafından Suriye ve Arabistan'da Türklerin zararına olarak uygulanmaya çalışılan nüfuz siyasetine de Mustafa Kemal Paşa'nın karşı olduğunu belgelemektedir.⁹¹⁰

Bunun yanında, İstanbul'da çıkan ve şahsî bir takım amaçlar güttüğü ileri sürülen bazı gazetelerin, Harekât-ı Milliye'yi İttihatçılıkla lekelemeleri de eleştirilmiştir. Bu çerçevede millî saltanatın kuvvetlendirilmesi esasına dayanarak,

---

⁹⁰⁶ “Harekât-ı Milliye - Hakikatin Tezahürüne Doğru”, s. 1; “Harekât-ı Ahrârâne'ye Ait Vesikalar”, s. 8; “Anadolu'daki Harekât-ı Milliye'nin Esbâbı - Sivas Kongresi'nin Mukarrerâtı”, s. 1.

⁹⁰⁷ “Bugünün Tedkike Şâyân Meseleleri”, s. 1.

⁹⁰⁸ **A.y.**

⁹⁰⁹ “İttihat ve Terakki Hortlayamaz”, **Alemdar**, 21 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁹¹⁰ “Mustafa Kemal Paşa'nın Bir Raporu - Tarihî Bir Vesika”, **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1-2.

hilafet makamının korunmasına yönelmiş olan bu hareketteki meşruluğu görmemenin ihanetle eşdeğer olduğu iddiâ edilmiştir. Ayrıca bu hareketi, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının eseri olarak göstermek isteyenlere de karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareket içerisindeki özel konumu da gözden kaçırılmamalıdır. Zira Mustafa Kemal Paşa, memleketin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan millî cereyanları, bir çatı altında toplamak ve onlara bilimsel ve mantıksal çerçevede bir yön çizmek gibi önemli bir görevi yerine getirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın temel amacı ise Malta'da oturanları ya da Bekirağa misafirlerini kurtarmak değil sadece milletini ve vatanını kurtarmaktı. Anadolu'da yalnız bir "Müdâfaa-i Hukuk-ı Vatan Cemiyeti" bulunuyordu ve bu çerçevede tüm millet de birlik içerisinde sadece meşru haklarını elde etmek için uğraşıyordu. Bu nedenle de memlekette artık İttihatçılık ve İtilafçılık zihniyetleri tamamen iflas etmişti.⁹¹¹

Ahmet Emin de bir yazısında, Millî Harekât'ın başarısının düşük olması ihtimali ve bu harekâtın yanlış bir yöne sevk edilmesi sonucunda, açık göz partilerinin bundan yararlanmaya çalışmaları endişelerinden bahsetmiştir. Toplumdaki bu endişelere karşın Ahmet Emin, Harekât-ı Milliye önderlerinin itidali ve dirayeti sayesinde bu endişelerin yok edildiği gibi Harekât-ı Milliye'ye güzel bir yön verildiğini de düşünmektedir. Çünkü Harekât-ı Milliye yabancı düşmanlığı şeklindeki aşırıya varan davranışlardan, Müslüman olmayanlara karşı gösterilen soğuk ve karşıt hislerden ve her çeşit İttihatçılık akımlarından uzak durabilmiştir. Özellikle Harekât-ı Milliye önderleri, İttihatçı siyasetine esas olan aşırı zihniyetten sakınmaya ve suçlu İttihatçılarla kurulabilecek her türlü ilişkiden uzak durmaya büyük bir önem vermişlerdir.⁹¹²

Ahmet Emin başka bir değerlendirmesinde ise İttihatçılığın pek çokları için bir "umacı" mahiyetinde olduğuna işaret ederek, Avrupa'nın en hassas damarlarından birinin de İttihatçılık meselesi olduğunu ileri sürmüştür. Bundan dolayı İttihatçıların hâlâ memleketin yazgısına hâkim olduğuna ve yarın da olabileceğine Avrupa'da ihtimal verilmesi Türkler için büyük bir tehlikedir. Diğer

---

⁹¹¹ Fe. Ha, "Anadolu'daki Tezahürat-ı Milliye", s. 1. Kâzım Nâmi de o gün artık İttihatçı ve İtilafçı'nın kalmadığını belirtmiştir. Ayrıca III. Damat Ferit Paşa hükümetinin İttihatçılıkla itham etmekten çekinmediği millî hareketin, İttihatçılıkla ilgisinin olmadığını o gün muhaliflerin dahi kabul ettiklerini dile getirmiştir. Bkz.: Kâzım Nâmi, "Türk Birliği", **Türk Dünyası**, 6 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1. Muslihiddin Âdil ise millî hareketleri, bir "İttihat ve Terakki hareketi" olarak göstermeye çalışarak bundan büyük bir intikam ve menfaat amacı güdenlerin memlekete en büyük ihaneti yaptıklarını düşünmektedir. Bkz.: Muslihiddin Âdil, "Hakikat Yürüyor ve Yükseliyor", **Tarık**, 16 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁹¹² Ahmet Emin, "Harekât-ı Milliye", s. 1.

yandan Hareket-i Milliye, millette baki olan kararlılığı gösterdiği için milletin yegâne dayanağıdır. Bundan dolayı bu hareketin, kötü bir mecraya (şahsî bir tahakküme) girmesi ya da kötü diye tanınması, en hassas dönemde tek bir dayanaktan mahrum kalınması anlamına gelecektir. Bu yüzden hükümetin ve memleketin organlaşmış bütün kuvvetleriyle temiz niyetli bütün insanların, yabancıların gözünde İttihatçılık umacısını yok etmek ve Hareket-i Milliye'nin meşruiyetini ve samimiyetini ispatlamak için birlik olmaları gerekmektedir.⁹¹³

Ahmet Emin, Tan'da yer alan bir makaleden yola çıkarak Kuva-yı Milliye'nin durumuna ve bu kuvvetlerin İttihatçılıkla ilişkisi üzerine bir yorum da yapmıştır. Ona göre I. Dünya Savaşı'ndan önce milliyetperver unsurların meşru taleplerini tanıma yerine, onları el altından ezmeğe çalışma siyaseti oldukça kötü sonuçlar doğurmuştur. Mütareke'den sonra da aynı siyaset tekrar edilmiştir. Ancak bu yanlış siyaset, milliyetperverliğin direnme gücünü arttırmaktan başka hiçbir sonuç vermemiştir. Diğer yandan, ortada başka bir kuvvet olmadığından Türk milliyetperverliğinin yerine başka bir kuvveti koymaya çalışmak da makul bir siyaset tarzı değildir. Bu siyaset tarzında ısrar etmek dünya menfaatleri açısından da zararlı sonuçlar doğuracaktır.⁹¹⁴

Ahmet Emin, Tan gazetesinin Kuva-yı Milliye'yi İttihat ve Terakki'nin halefi olarak göstermesine ise itiraz etmektedir. Ona göre bunun nedeni, gazetenin kısmen Kuva-yı Milliye'yi İttihatçılıkla bir gösteren propagandalardan etkilenmesi, kısmen de İttihat ve Terakki'nin milliyetperverliğiyle o günkü makul milliyetperverliği bir tutmasıdır. İttihatçıların milliyetperverliği memleket menfaatlerinden çok parti ve şahısların menfaatleriyle eşdeğerdi. O günkü milliyetperverlik ise partilikten ve şahsî amaçlardan uzak bir yapıda olduğu için gayri mesul bir kuvvet olma anlayışını da reddediyordu. O gün Türkiye'de ve Türkiye dışında, şahsî menfaatleri için Ocağın tekrar dirilmesini isteyen bir azınlık olabiliyordu. Fakat milliyetperverlik adına birleşik bir kuvvet meydana getirenlerin büyük bir çoğunluğu buna şiddetle karşıydı.⁹¹⁵

İleri gazetesinde genel af meselesi üzerinden yapılan bir açıklamada da Avrupa basınında Kuva-yı Milliye'nin Osmanlı memleketinde genel bir af ilan edeceğine ve bundan İttihatçıların yararlanacağına yönelik haberlerin doğru

⁹¹³ Ahmet Emin, "Sivas Telgrafi", s. 1.

⁹¹⁴ Ahmet Emin, "Makul Sözler", **Vakit**, 27 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁹¹⁵ **A.y.**

olamayacağı ifade edilmiştir. Bu haberlerden kastedilen, Kuva-yı Milliye'nin özünde İttihatçı bir hareket olduğu ve genel aklı İttihatçıların affa uğrayacağı olgusuydu. Zira o sırada tutuklu bulunanlar Hürriyet ve İtilaf Partisi ve Damat Ferit Paşa ile ortakları değil İttihatçılardı. Ne var ki Kuva-yı Milliye İttihatçı bir hareket olmadığından savaş, tehcir, taktik ve ihtikâr konularında sorumlulukları bulunanları da hoş karşılamamaktaydı. Bundan dolayı Avrupa'dan gelen bu haberlerin doğruluğu bir yana, bu tür söylentiler ortalığı karıştırmak için bile bile ortaya atılıyordu.⁹¹⁶

Bu dönemde Kuva-yı Milliye önderlerinin yanı sıra kimi yazar ve devlet adamlarının İttihatçılıkla suçlandırılmalarına da karşı çıkılıyordu. Bu çerçevede Celal Nuri hem Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Ahmet Rıza Beylerin hem de kendisinin "İttihat yordakçısı" olarak adlandırılmalarını şiddetle protesto etmişti.⁹¹⁷

Ona göre İttihatçı ve İtilafçılar, Kuva-yı Milliye'yi kendileri gibi bir öç alma partisi olarak görüp korktuklarından Türk olmayan unsurlarla yabancıların tehlikede olduklarını tüm dünyaya bir söylenti olarak yaymışlardı. Ne var ki tüm bu iddialar doğru değildi. Çünkü Kuva-yı Milliye Mebusan Meclisi'nin açılmasını, millî ve mülkî bütünlüğü kuvvetlendirecek bir barışın yapılmasını beklemekteydi. Bu iki durum sağlandıktan sonra bu kuvvetlerin ortaya çıkış nedeni sona ereceği için bunlar, yine millete döneceklerdi. Bu yüzden Kuva-yı Milliye'nin mahiyeti, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf'ın hüviyetlerinden tamamıyla farklıydı. Nitekim bu kuvvetler, İttihat ve Terakki'den farklılıklarını milletin sinesine dönerek kanıtlayacaklardı. Aksi takdirde Celal Nuri, bu harekete karşı kendisinin muhalefet edeceğini net bir dille ifade etmiştir. Ancak İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf'ın ortaya çıkışları ve kadroları ile Kuva-yı Milliye'ninki tamamıyla farklı olduğundan kendisi böyle bir duruma ihtimal vermemekteydi.⁹¹⁸

Aynı konuya farklı bir örnekle de değinen Celal Nuri, Kuva-yı Milliye'nin İttihat ve Terakki'nin başkalaşmış bir hali olarak nitelendirilmesini eleştirmektedir. Ona göre Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin en büyük hatası, kendilerine muhalif olan herkesi İttihatçı olarak değerlendirmesiydi. Ancak bu tür bir tavır, bayağı ve pamuk ipliğiyle dikilmiş bir siyaset tarzına karşılık geliyordu. Düzenli olarak çalışan parlamentolarda, ılımlı bir hükümetin aleyhinde bulunmak için Ruhban ve Sosyalist Partiler işbirliği içerisine girebiliyorlardı. Bu tarz bir durumda, papazlar sosyalist

⁹¹⁶ "Kuva-yı Milliye ve Afv-ı Umumi", *İleri*, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹¹⁷ Celal Nuri, "İlim ve Fen, Tarih Nikat-ı Nazarından Kuva-yı Milliye", s. 1-2.

⁹¹⁸ Celal Nuri, "İlim ve Fen, Tarih Nikat-ı Nazarından Kuva-yı Milliye", s. 2; "Kuva-yı Milliye Tereddî Etmemelidir", s. 2.

olmakla suçlanamayacaklarından Kuva-yı Milliye'nin de İttihat ve Terakki'nin bir "hortlağı" olarak görülmesi yanlış olacaktı.⁹¹⁹

Yunus Nadi de Millî Harekât ve Teşkilât'a İttihatçılık damgası vurulmasına karşı çıkmıştır. Eski Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, büyük bir inatla sarıldığı hükümet sandalyesinden tutunamayarak düşmesine karşın onun sabit bir fikir şeklinde tekrar edip durduğu garip bir manevra, bazıları tarafından sanki kıymetli bir malmış gibi hâlâ daha yaşatılmaktadır. Bu manevra, akla ve vatanperverliğin gereklerine uygun olan her şeye ve her şahsa İttihatçı damgası vurmaktır. Yunus Nadi'ye göre bu manevraların az ya da çok bir şekilde hayata geçmesi halinde Damat Ferit Paşa hükümeti ruhunun devam etmesi söz konusu olacaktı.⁹²⁰

Öte yandan İttihatçılık; Talat, Enver ve Cemal Paşaların şahıslarına bağlı bir idare sistemi olduğu için bu sistem, sadece onların varlığında tekrar ortaya çıkabilecekti. Ancak bu kişilerin, artık Anadolu'ya gelmeleri ve idareyi ellerine almaları mümkün olmadığından millî hareket bir İttihatçılık tehdidi olarak düşünülemezdi. Sivas Kongresi'nde kabul edilen yemin de buna önemli bir delildi.⁹²¹

Kuva-yı Milliye ile İttihatçılık eşleşmesine karşı olarak kaleme alınan başka bir yazıda ise Türklerdeki kararlılığın Hareket-i Milliye adı altında belirmesinin, memleketin varlığına düşman olanlar tarafından hoş karşılanmadığı savunulmuştur. Hatta bu tarz insanlar, Hareket-i Milliye'yi saldırgan bir şekilde göstermek ve işe İttihatçı rengi vermek için yabancı memleketlerde akla, hayale sığmayan yalanlar yaymaktaydılar. İçeride de bu tarz söylentilerin dışında ortalığı bulandırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. İnsanları yanıltmak için yeni haberler uydurup doğru olmayan söylentiler ortaya atmaktaydılar.⁹²²

Lûtfî Fikrî Bey'e göre bazı gazetelerde Anadolu Hareketi'nin İttihatçı bir teşebbüs olduğuna yönelik yazılara rastlanmaktadır. Kendisi ise Avrupa kamuoyu üzerinde Anadolu Hareketi'nin iyi bir etki yapmasından dolayı bu hareketin başında ya da içinde kimlerin olup olmadığını düşünmeye gerek bile duymuyordu.⁹²³

Yine Lûtfî Fikrî Bey, İsviçre'den İstanbul'a döndüğü zaman gazeteleri ve onların arkasında şehrin bütün kamuoyunu ikiye bölünmüş olarak görmüştür. Bir kısım gazeteler ve halk, Kuva-yı Milliye'de iktidara gelmek için düzenlenmiş olan

---

⁹¹⁹ Celal Nuri, "Kuva-yı Milliye Tereddî Etmemelidir", s. 2.

⁹²⁰ Yunus Nadi, "İttihatçılık Manevrası", s. 1.

⁹²¹ A.y.

⁹²² "Hareket-i Milliye ve Anadolu", s. 1.

⁹²³ Lûtfî Fikrî, "Kuva-yı Milliye Meselesi", s. 1.

bir İttihat ve Terakki hareketini algılamaktaydılar. Bunlar, İttihatçılara karşı besledikleri nefretin etkisiyle Kuva-yı Milliye'nin de şiddetle aleyhindeydiler. Diğer bir kısım ise ya doğrudan doğruya İttihatçılık hissiyle ya da parti ihtiraslarına kapılmayarak, Anadolu Hareketi'ni takdire değer görüyordu. Lûtfî Fikrî Bey'in görüşü, Anadolu Hareketi hakkındaki bu ateşli münakaşaların çirkin olduğu yönündedir. Bu nedenle kendisi bu tür ihtiraşlara düşmemeğe çalışmış ve meseleyi olduğu gibi görüp inceleyerek, bu konuda sağlam bir fikir oluşturmuştur.⁹²⁴

Lûtfî Fikrî Bey, Kuva-yı Milliye hakkındaki görüşlerini ise şöyle ifade etmiştir:

“Kuva-yı Milliye bir İttihat ve Terakki hareketi olarak başlamamıştır. Bu Mütareke'den beri Türkiye'ye karşı reva görülen ve hele İzmir'in işgaliyle en hazin safhasını gösteren muamelelerin bir aks-i tesiridir.”⁹²⁵

Ancak İttihatçıların böyle bir hareketi desteklemeleri onların işlerine gelmektedir. Aynı zamanda bu tarz hareketler, tamamen İttihatçıların ruhsal durumlarına ve hislerine de uygundur. Bundan dolayı hiçbir İttihatçı, Kuva-yı Milliye aleyhinde olamaz ve Anadolu'da var olan millî bir hareketin içinde İttihatçıların olmaması da düşünülemezdi. Bu bağlamda hareketin, bir İttihatçı hareket olup olmasının önemi ikinci dereceye düşmektedir.⁹²⁶

F. Kuva-yı Milliye ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri

1. Seçimler Üzerine Değerlendirmeler

İstanbul basınında, son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerine Kuva-yı Milliye'nin herhangi bir müdahalesinin olup olmadığına dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda görüş bildiren yazarlardan biri olan Ahmet Emin, Ali Rıza Paşa hükümetinin bir an önce seçimleri yapmasını istemektedir. Harekât-ı Milliye önderlerine de bu noktada büyük bir manevî sorumluluğun düştüğüne inandığından “Harekât-ı Milliye'nin hedefi, siyasî işlerin bir an evvel şâyân-ı itimat ve fiâl bir hükümet-i mesule tarafından deruhte olunması ve teşkilâtın muayyen bir daire dâhiline rücû ederek ancak millî mevcudiyete müteallik maksatlar için intizâr-kâr surette muhafaza-i vücud etmesi ...” isteğinde bulunmaktadır. Çünkü gayri mesul bir

⁹²⁴ A.y.

⁹²⁵ A.y.

⁹²⁶ A.y.

kuvvetin, ne kadar iyi niyetle idare edilirse edilsin uzun süre aktif bir şekilde siyasî konumda kalması mümkün değildir. Bundan dolayı Harekât-ı Milliye'nin ilk hedefi, seçimler sonucunda baş ile gövdenin bir an önce birleşmesinden ve sorumlu ve düzgün bir hükümetin ortalığa hâkim olmasından ibarettir.⁹²⁷

Teşkilât-ı Milliye'ye seçimler konusunda büyük bir sorumluluk düştüğünü kaydeden başka bir yazar ise bu teşkilâtın seçeceği mebusların mutlaka “seçme” olacaklarını ve herhangi bir yerden “devşirme” olarak gelmeyeceklerini öngörmüştür. Bununla birlikte bu konuda kesinlikle emin olmak istediğini de dile getirmiştir.⁹²⁸ Aynı konuya adaylıklar üzerinden değinilen bir açıklamada da medenî hakka sahip her fert gibi Harekât-ı Milliye'ye katılanların da mebus seçebilecekleri ya da aday olabilecekleri söylenmekteydi. Burada önemli olan seçimlere yönelik bir müdahalenin gerçekleşmemesinin⁹²⁹ yanı sıra mebusların vatanperver insanlar arasından seçilmesinin sağlanmasıydı. Bu yüzden seçimlerde şaibeye yol açacak hiçbir şey olmamalıydı.⁹³⁰

Seçimlere müdahalenin olup olmadığının tartışıldığı bir ortamda, Yenigün gazetesinde konuyla ilgili olarak Teşkilât-ı Milliye'nin seçimlere müdahale etmeyeceği yönünde bir yazı kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Teşkilât-ı Milliye'nin seçimlerde nüfuzunun olacağı yolunda ortaya atılan kötü söylentilerin birer iftiradan ibaret olduğu vurgulanmıştır. Çünkü Teşkilât-ı Milliye milletin ruhundan doğan bir kudretle ortaya atılmıştır. Böylelikle öncesinde kurulmuş olan “dolabı” bozduğu için menfaatleri zedelenenler, her fırsatta Teşkilât-ı Milliye'ye suçlamalarda bulunmaktan zevk almaktadırlar.⁹³¹

Bu yüzden gazete, Balıkesir Hareket-i Milliye Merkez Heyeti'nin bir beyannamesini yayımlama gereği duymuştur. Söz konusu beyannamede şöyle denmektedir:

“İcra edilmekte olan intihabatta Hareket-i Milliye'nin müdahale ettiği veya edeceği gibi bazı şâyialar olduğunu işittik. Hareket-i Milliye milletin bir dil ve bir el ile Yunan'a karşı koymak üzere toplanan bir heyettir. Bu defaki Meclis-i Mebusan'ın milletin arzusuyla intihab edilmiş mebuslardan mürekkep olması vatanın selâmeti icâbâtındandır. Binaen aleyh

⁹²⁷ Ahmet Emin, “Millet ve Hükümet”, s. 1.

⁹²⁸ Kâşif Dehri, “Hükümet - İntihabat”, **Alemdar**, 12 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁹²⁹ “Bugünün Tedkike Şâyân Meseleleri”, s. 1.

⁹³⁰ Kâşif Dehri, “En Nazik Dakikalar Yaşıyoruz”, **Alemdar**, 14 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

⁹³¹ “İntihabat İşleri”, **Yenigün**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

hiçbir fırka ve kuvvetin bu intihabda müdahale etmesine vatanını, milletini seven hiçbir fert taraftar olamaz. Şu halde:

1. Merkeze toplanan heyetin müzakeratı yalnız halkı irşâd içindir.
2. İntihabatta millet kimi isterse onu intihabda serbesttir.
3. Hareket-i Milliyeler namına hiçbir ferdin intihaba müdahaleye hak ve salahiyeti yoktur.
4. Böyle bir müdahale gören veya hisseden zevâtın Heyet-i Merkeziyemize haber vermesi vatanî bir borcudur.
5. Bu beyannamemiz meâline vâkıf olanların olmayanlara iblâğını rica ederiz.”⁹³²

Seçimlere müdahale konusuna değinen Refi‘ Cevad’a göre ise Hürriyet ve İtilaf’tan sonra Sulh ve Selâmet Partisi de seçimlere katılmayacağını açıklamıştır. Hürriyet ve İtilaf seçimlerde en ufak bir müdahaleyi kabul etmediği için bu kararı almıştır. Oysa gerek Hürriyet ve İtilaf gerekse Sulh ve Selâmet içerisinde milletvekili olabilecek ve hatta olması gereken birçok kişi bulunmaktadır. Yazar, adında millî ibaresi olan Millî Kongre ve Teşkilât-ı Milliye gibi kuruluşlara da değinmiştir. Teşkilât-ı Milliye’nin programa ihtiyacı olmadığını da şu şekilde açıklamıştır:

“ “Millî” kelimesi bütün bir programdır. Dâhil olması lazım gelen azanın hüviyetini bu kelime izah eder. ...”⁹³³

Bunun yanı sıra Refi‘ Cevad her vatandaşın oyunu istediği gibi vermesi gerektiğini vurgulamış, ancak bunun nedense mümkün olmadığını işaret etmiştir. Sivas’taki birkaç muhterem şahsiyetin adaylıklarının yanlış olduğunu da dile getirmiştir. Ona göre bu şahsiyetler siyaset dışı kalarak millî amaca hizmet etmeliydiler. Kendisi, millî bir mevcudiyet yaratmaları nedeniyle Sivas’takilerin hizmetlerini takdir etmiş ve bu mevkiin her türlü kin ve hileden uzak olmasını istemiştir. Bu da ancak tamamıyla hür bir seçimin yapılmasıyla mümkün olabilecektir.⁹³⁴

Buna karşılık daha sonra yazar, seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılmadığı sonucuna varmıştır. Seçimler İttihatçıların başarılarını sağlayacak bir vasıta gibi

---

⁹³² A.y.

⁹³³ Refi‘ Cevad, “İntihabat”, **Alemdar**, 3 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹³⁴ A.y.

olmuş ve vilayetlerden seçilen mebuslar “kıpkızıl İttihatçı” olarak gelmişlerdi. Vilayetlerdeki bu sonuçtan cesaret alan İttihatçılar, aynı yöntemi başkentte de uygulamaya kalkışmışlar ve İstanbul mebusları da İttihatçı çıkmışlardı. Ancak bu kişiler geçmişlerini gizlemek için önlere bir “millî” kelimesini koymuşlardı. Bütün bu tavırlarıyla İttihatçılar, “çalıp çırpımlarına ve yakıp yıkmalarına” karşın halen milleti “oyuncak” edebilen en büyük güç oldukları mesajını vermişlerdi. Fakat bu durumu ne kamuoyunun ne de milletin kabullenmesi mümkün olmadığından kısa zamanda yaşananlara karşı tepkiler oluşmaya başlamıştı. Hiç beklemedikleri bu tepkiler üzerine İttihatçılar farklı bir şekilde hareket etmeye başlamışlardı. Bu noktada İttihatçılardan bir kısmı, İttihatçı olarak tanınan birkaç kişinin istifasını isterken, diğer bir kısmı ise seçilen mebusların arasına muhalefetleriyle tanınan bir iki simanın alınması gerektiğini belirtmiştir. Böylece seçimler bozulmamış ve “Ocak yanmaya” devam etmiş olacaktı.⁹³⁵

Hürriyet ve İtilaf’ın seçimleri boykot kararı üzerine bu konuya ilişkin bir yazı kaleme alınmıştır. Bu kararın haklı bulunduğu belirtilerek, bu tavır meziyetli ve medenî cesarete dayanan bir eylem olarak adlandırılmıştır. Parti, bu noktada çok eleştirilmişti; ancak son dönemde Sulh Selâmet Partisi’nin de benzer bir tutum içerisine girmesi onların haklılığını gösteriyordu.⁹³⁶

Bunun dışında seçimler dolayısıyla Millî Kongre tarafından ARMHC Heyet-i Temsiliyesi’ne gönderilen 2 Kasım 1919 tarihli telgraf da İstanbul basınında konu edilmiştir. Buna ilişkin bir yazıda, Teşkilât-ı Milliye’nin seçimlere müdahale ettiği ve Mebusan Meclisi’ne o günün gereklerine ve ihtiyaçlarına uygun olmayan niteliklerdeki bazı kişileri seçtirmek istediğine dair Millî Kongre çevresinde çok kuvvetli bir şüphe ve hatta bir kanaat oluştuğu için bu telgrafın gönderildiği kaydedilmiştir.⁹³⁷

İşte bu kuvvetli şüphe veya kanaat sonucunda Millî Kongre, ARMHC’ne telgrafla başvurarak, iki noktada toplanabilecek istek ve vasiyetlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, seçilecek mebusların hangi niteliklere ve şartlara sahip olacağı diğeri de seçimlerin serbest bir şekilde ve tarafsızca yapılmasıdır. Ayrıca Millî Kongre, Meclis’e gönderilecek olan mebusların eski İttihatçı mebuslardan, kirli ya da temiz olsun İttihatçıların tanınmış simalarından ve diğer partilere mensup şaibeli ve kindar

⁹³⁵ Refi‘ Cevad, “Yeni Çevirme Hareketi”, **Alemdar**, 25 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹³⁶ “Uzun Fakat Lazım Bir Hasbihâl”, **Alemdar**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹³⁷ “İntihabatın Serbestisi - Teşkilât-ı Milliye’ye Müracaat”, **İkdam**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

kişilerden olmamasını talep etmekteydi. Millî Kongre'nin diğer bir isteği de Teşkilât-ı Milliye'nin livalarda bulunan temsilcilerinin seçim işlerine müdahalelerinin mutlaka önlenmesiydi.⁹³⁸

Bu bilgiler aktarıldıktan sonra söz konusu yazıda, Millî Kongre'nin bu teşebbüsünün son derece önemli olduğu kaydedilerek, Teşkilât-ı Milliye'nin gereken ciddiyet ve önemle bu teşebbüsü dikkate alması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede Millî Kongre'nin bu teşebbüsünün Teşkilât-ı Milliye'ce nasıl algılandığı da merak ediliyordu. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin o güne kadar yayımladığı beyannamelerde, bu noktaları iyice düşündüğü ve bu konularda siyasî partilerle kamuoyuna karşı bir taahhüt altına girdiği görülmüyordu. Ancak kamuoyunun bu taahhüde güvenebilmesi için o taahhüdün eyleme dönüştürülmesi gerekmektedir.⁹³⁹

Lûtfî Fikrî Bey de Sivas Heyet-i Temsiliyesi'ne seçimlere müdahale etmemesi yolunda Millî Kongre tarafından çekilen bu telgrafa değinmiştir. Ona göre Kuva-yı Milliye istenirse de istenilirse de seçimlerde bir rol oynayacaktır. Üstelik bir şekilde yozlaştığına dair işaretler gösterdikten sonra, bu kuvvetlerin seçimlere seyirci kalması mümkün de değildir. Bu yüzden Kuva-yı Milliye, mutlaka seçimlerle ilgilenerek ve elinde olmayarak kendi istek ve görüşlerine uygun hareket eden kişilerin kazanması için çalışacaktır. Dolayısıyla seçimlere Kuva-yı Milliye'nin müdahalesinin olup olmayacağından çok, seçimlerin esasını oluşturacak noktaların açıkça ortaya konması daha önemlidir.⁹⁴⁰

Bunun dışında Lûtfî Fikrî Bey mebus seçimlerinin ailevi bir tarzda olduğuna değinmiştir. Nitekim Millî Kongre'nin Kuva-yı Milliye'ye çektiği telgrafa ve bunun cevabına bakıldığında böyle olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ortada ne bir parti ne de bir şahıs adına herhangi bir program vardır. Sadece seçilecek mebusların ahlaklı ve fikir sahibi adamlardan olmaları yönünde Millî Kongre'nin bazı şartları bulunmaktadır. Oysa Mebusan Meclisi bir ahlak akademisi olarak değil çeşitli görüşlerin karşılaşacağı bir siyaset pazarı olarak görülmeliydi. Bu yüzden halka ahlaklı, tahsilli ve fikir sahibi adamları seçin demek, çok safça bir mektep hocalığı ve tamamıyla “ailevi seçimler” kriterlerine uygun bir “ukalalık” olmaktadır.⁹⁴¹

Buna karşın Lûtfî Fikrî Bey, Sivas Heyet-i Temsiliyesi'nin Millî Kongre'ye cevabını daha mantıklı bulmakla birlikte cevaba yönelik şu eleştiriyi de yapmıştır:

---

⁹³⁸ A.y.

⁹³⁹ A.y.

⁹⁴⁰ Lûtfî Fikrî, “İntihabat Meselesi”, **Sabah**, 6 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁴¹ Lûtfî Fikrî, “Ailevi İntihabat!”, **Sabah**, 12 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

“O şöyle “işi doğrudan doğruya milletin safvet-i vicdan ve dimağına [vicdan ve akıl saflığına] terk etmeği” tavsiye etmek gibi, hiçbir şey ifade etmeyen bir rüşvet-i kelamiye [söz rüşveti] ile işi geçiştiriyor! ... Fakat prensip itibariyle o da (ailevi intihabat) taraftarı.”⁹⁴²

Diğer yandan Lûtfî Fikrî Bey, Meclis’e şu veya bu kişinin girip girmemesinden çok, şu veya bu görüşün girip girmemesinin daha önemli olduğunu düşünüyordu. Çünkü bu seferki seçimlerde çözüme kavuşturulması gereken başka bir problem vardır; o da, on seneden beri hükümeti ellerine alarak idareyi aşırı derecede kötüye kullanmış olan adamların ve mensuplarının bu kez Meclis’e girmemeleriydi.⁹⁴³

Hatırlanacağı üzere Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Millî Kongre’ye gönderilen cevapta, Esat Paşa’nın İttihatçıları seçtirmek için uğraştığı yönündeki şikâyetlerden bahsedilmekteydi. Buna ilişkin bir yazıda, Esat Paşa’nın yakayı kötü bir şekilde ele verdiği ileri sürülmüştür. Çünkü herkese tarafsızlık dersi veren Esat Paşa’nın aslında kendisi taraf tutmaktadır. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa’nın bu durumu ortaya çıkarması nedeniyle ona teşekkür edilmekte ve aynı zamanda şu uyarıda bulunmaktadır: “Esat Paşa’nın kabahatini meydana çıkardı diye Mustafa Kemal Paşa’nın kabahatleri - eğer var ise - neden unutulsun! Pekâlâ ikisi de kabahatli; suçlu olabilir.”⁹⁴⁴

Bu arada Doğu Vilayetleri Müdâfaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin seçimlerde nasıl bir yol izleyeceğine dair bir tespitte bulunulmuştur. Buna göre bu Cemiyet’in seçimlere katılmakla birlikte Cemiyet adına mebus adayı göstermeyeceği açıklanmıştır. Buna karşın Cemiyet’e mensup üyelere isteyenler adaylıklarını ilan edebileceklerdir.⁹⁴⁵

Seçimlerin önemine işaret eden Celal Nuri ise bu konuda dikkatli davranılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

---

⁹⁴² A.y.

⁹⁴³ A.y.

⁹⁴⁴ Ayn. Zihnî, “İki Cebi de Görmek İsteriz!”, **Sabah**, 13 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁴⁵ “İntihabat Mücadelesi”, **Vakit**, 4 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

“Mademki Anadolu intibâhâtı son kozumuzdur; umum milletçe müteyakkız davranmalıyız. Bu kuvvetlerin tereddî etmemesine [soysuzlaşmamasına] gayret etmek, muvafık, muhalif herkesin borcudur.”⁹⁴⁶

Seçimlere müdahale konusunun çeşitli örneklerle ele alındığı bir yazıda, öncelikle memleketin en önemli gündem maddesinin seçimler olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu süreçte bazı kimseler, haklı olarak seçimlere katılmayacaklarını açıklamışlardı. Meşrutî memleketlerdeki seçimler sırasında kıyasıya bir rekabetin yaşanması doğal olmakla birlikte bunun sopayla, tabancayla, tehditle kısacası gayri meşru yollarla yapılmaması gerekirdi. Oysa o güne kadarki seçimler istenildiği gibi olmamıştı. Nitekim Edirne, Diyarbakır ve daha birçok vilayetlerdeki seçimlere fesat karıştırıldığına dair şikâyetler gelmekteydi. Bu çerçevede Edirne mebusluğuna adaylıklarını koyan Faik ve Şeref Beyler, Yenigün gazetesinin iddiâ ettiği gibi güvenilir ve İttihatçı olmayan şahsiyetler değillerdi. Aynı şekilde Saruhan ve Karesi mebusluklarında da benzer bir durum söz konusuydu. Buralardan aday gösterilen Celal ve Hacim Muhittin Bey gibi kişiler de aslında koyu birer İttihatçıydılar. Tüm bu örnekler seçimlere müdahale edilmediği yönündeki fikirlerin inandırıcılığını ortadan kaldırıyordu.⁹⁴⁷

Seçimlerde kazanan adayların yavaş yavaş belli olmasıyla birlikte seçilen mebuslara yönelik eleştirilerin de ardı arkası kesilmemiştir. Bu çerçevede Ali Kemal; Kara Vasıf, Rauf, İsmail Fazıl Paşa, Mustafa Kemal vb. gibi Kuva-yı Milliye erkânından olan kişilerin, Anadolu'nun Sivas, Erzurum ve Amasya gibi yerlerinden zoraki bir şekilde mebus olmalarıyla herhangi bir şey kazanmadıklarını ileri sürmüştür.⁹⁴⁸

Seçimlerin hız kazanmasıyla birlikte yakında toplanacak olan Meclis'in nasıl olacağına dair çeşitli öngörülerde bulunulmuştur. Bu bağlamda Lûtfî Fikrî Bey, İttihat ve Terakki'ye muhalif olan basın bu konuda ileri sürdüğü düşüncelere yer vermiştir. Öyle ki muhalif basına göre yakında toplanacak olan Mebusan Meclisi'nin ruhu ve yapısı itibarıyla İttihatçıların, II. Meşrutiyet'ten sonra getirmeye alışkanlık edindikleri meclislerden büyük bir farkı olmayacaktır. Buna karşın kendisi, bu görüşün tamamıyla doğru olmadığını düşünmektedir. Çünkü o ana kadar gerçekleştirilmiş olan seçim sonuçlarından bu seferki Meclis'te, daha öncekilerden

⁹⁴⁶ Celal Nuri, “Kuva-yı Milliye Tereddî Etmemelidir”, s. 1.

⁹⁴⁷ “Bu da İntihabata Dairdir ..”, **Alemdar**, 22 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁴⁸ Ali Kemal, “İş Çıgırından Çıktı”, **Peyam**, 26 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

farklı bir takım kişilerin de bulunacağı anlaşılmaktadır. Mebuslukları kesinlik kazanmış olan Mustafa Arif ile Rıza Nur Beyler bu kişiler arasında sayılabilir. Ona göre Mustafa Arif Bey daima bağımsızlık düşüncesini savunurken Rıza Nur Bey ise İttihat ve Terakki'ye karşı gösterdiği katı muhalefetiyle biliniyordu.⁹⁴⁹

Yine Lûtfî Fikrî Bey, bu seferki seçimlerin büyük bir nüfuz ve etki altında gerçekleştirildiği iddiâsına da bir cevap vermiştir. O, öncelikle bu tarz bir etki ve nüfuzun olamayacağını düşünmekle beraber bir etki olsa bile bunun İttihat ve Terakki hükümeti zamanındaki gibi kuvvetli ve şiddetli olamayacağını ileri sürmüştür. Hatta Lûtfî Fikrî Bey, o günün en büyük kuvveti olarak kabul edilen Kuva-yı Milliye de bile bu tarz bir etki ve nüfuzun var olmadığını savunmuştur. Çünkü mevcut durum ve zaman, bu tür bir eyleme uygun değildir. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye istese de etki ve nüfuzunu kendisine “uşak” gibi itaat edecek olan adamların seçilmesine kullanamazdı.⁹⁵⁰

Seçimlere müdahale edilmediği yönündeki bu iddiâlara karşılık, İstanbul mebusu seçilen Lûtfî Fikrî Bey tam aksi bir gerekçeyle mebusluktan istifa etmiştir. Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği istifanamesine göre on seneden beri memleketin başına getirmedik felaket bırakmamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, resmen dağılmasına rağmen enkazda eski teşkilâtın kuvvetinin devam ettiği, seçim sonuçlarından çok açık bir şekilde anlaşılmıştır. Nitekim haklarında, gazetelerde seçim gününe kadar en ufak bir bahis geçmemiş olan bazı kişilerin, el altından dolaştırılan listeler sayesinde büyük çoğunlukla seçilmelerine karşın İttihat ve Terakki dışında mebuslukları arzu edilen birçok kişi ise seçimleri kaybetmiştir.⁹⁵¹

Bunun dışında Lûtfî Fikrî Bey kendisinin aldığı oyların tamamen İttihat ve Terakki dışında olan kişilere ait olduğuna da emindir. Ancak bu oyları ayırmanın ve şahsiyetlerini göstermenin mümkün olamayacağını düşünmektedir. Ortada, sadece tamamen İttihatçı enkazı kuvvetiyle ortaya çıkmış bir mebus listesi bulunduğundan böyle bir listede isminin yer almasını kesinlikle kabul etmeyecekti. Kendisine oy

---

⁹⁴⁹ Lûtfî Fikrî, “Meclise Nasıl Bir Ekseriyet Gelecek?”, **Sabah**, 3 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹⁵⁰ **A.y.**

⁹⁵¹ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt 2, s. 256; “Lûtfî Fikrî Bey”, **İleri**, 20 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1; “İstifaname Sureti”, **Alemdar**, 20 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2. Lûtfî Fikrî Bey, **Sabah** gazetesinde kaleme aldığı bir yazısında da neden istifa ettiğini açıklamıştır. Bkz.: Lûtfî Fikrî, “İstifamın Sebebi”, **Sabah**, 20 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

veren kişilere teşekkürlerini sunarak onlardan af dileyen Lûtfî Fikrî Bey, saydığı nedenlerden dolayı İstanbul mebusluğundan istifa ettiğini açıklamıştır.⁹⁵²

Ali Kemal ise seçimlerdeki katılımı ilgili olarak bir değerlendirmede bulunmuş ve seçimlere olan güvenin az olmasından dolayı çok az bir kitlenin seçimlere katıldığını ileri sürmüştür. Ona göre bu durum, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türklüğe ve Türklere karşı ne derece yabancı olduğunu da ortaya koymaktaydı.⁹⁵³ İttihat ve Terakki'nin hile ve oyunlarla memlekette daima etkili olduğunu vurguladıktan sonra vilayetler ile İstanbul'da halkın yüzde on, yüzde yirmisinin katıldığı seçimlerin bir oyun olduğunu iddiâ etmiş ve şunları söylemiştir:

“Bir oyun diyoruz. Çünkü esasen Kuva-yı Milliye namı nâ-hakk yere verilen Ocak dalaverelerinin eser-i ihtirâdır. Hakikî, ciddî intihabat için zemin ve zaman henüz müsait değildir.”⁹⁵⁴

Bu yüzden Ali Kemal, Anadolu'nun her köşesinde “zorbalar” hüküm sürerken ve İstanbul'da da Ocağa karşı gelebilecek muhalif bir güç yokken seçimlerin yapılmasını doğru bulmamaktadır.⁹⁵⁵

İstanbul seçimlerinin analiz edildiği bir yorumda, bu seçimlerin İttihatçıları tekrar sahnenin ön safına çıkarmış olduğu belirtilmiştir. Öte yandan bu seçimlerin ve hatta seçimlerle alakadar olan Anadolu Harekâtı'nın gerçek mahiyetini millete açıklamak ve o ana kadar din, millet ve istiklâl gibi kutsal kavramlarla örülen “riya perdesini parçalamak” gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁵⁶

Özellikle İstanbul seçimlerinin tamamlanmasından sonra İttihatçıların hemen harekete geçerek kamuoyunu etkilemeye çalıştıklarını kaydeden Refi' Cevad ise onların bu çabalarında başarılı olduklarını dile getiriyordu. Bunun en büyük kanıtı, gazetelerde birleşme yönünde ifadeler kullanılmaya başlanmasıydı. Buna karşılık iktidar yavaş yavaş Hürriyet ve İtilaf'a doğru kaymaya başlamıştı ve son

---

⁹⁵² Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cilt 2, s. 256; “Lûtfî Fikrî Bey”, s. 1; “İstifanname Sureti”, s. 2.

⁹⁵³ Ali Kemal, “Son Saat, Hatta Son Dakika”, s. 1.

⁹⁵⁴ Ali Kemal, “İttihat ve Terakki, İntihabat ve Millet”, **Peyam**, 25 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹⁵⁵ **A.y.**

⁹⁵⁶ “Perde Kalkıyor - Anadolu Harekâtını ve Son İntihabatı İdare Edenler?”, **Alemdar**, 23 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 3.

olaylardan sonra ülkede iki cereyan ortaya çıkmıştı: Teşkilât-ı Milliye taraftarlığı ve Teşkilât-ı Milliye aleyhtarlığı.⁹⁵⁷

Bu arada Millî Ahrar Partisi'nin seçim dolayısıyla yayımladığı beyanname de irdelenmiştir. Bu beyannamede, İttihat ve Terakki'nin başka isim ve şekillerde tekrar dirildiği ve herkesin ümit bağladığı Meclis-i Millî'nin de İttihatçılık şaibesiyile lekelenildiği belirtilmiştir. Bu şekilde toplanacak bir meclis faydadan çok felaketlere yol açardı. Kendileri parti olarak her türlü fedakârlığı yapmalarına karşın aldatılmışlardı. Bu yüzden seçimler mutlaka yenilenmeliydi; aksi takdirde parti hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmeyecekti. Bunun yanında İstanbul'daki de dâhil olmak üzere seçimlere şaibe karışmıştı. Bu süreçte Harekât-ı Milliye seçimlere karışmadığına dair teminat vermesine karşın artık ispatlanmıştı ki birinci derecede kendilerinin ikinci derecede de eski Mebusan Meclisi üyeleriyle en “kıızıl İttihatçıların” seçilmesine çalışmıştı. Diğer yandan memleketin aleyhine bir siyaset izledikleri gibi İtilaf Devletleri'nin husumetini tahrik edecek de bir yayın politikası gütmüşlerdi. Ortaya çıkan bu durumdan Millî Kongre ile Sivas Harekât-ı Milliye önderleri sorumluydu.⁹⁵⁸

Millî Ahrar Partisi'nin bu beyannamesinin üzerinden bir değerlendirme yapan Mesutzade, bu partinin daha önce yaptığı hatalardan artık vazgeçmeye başladığını ortaya koyması bakımından, bu açıklamaların büyük bir önem taşıdığını söylemiştir. İttihatçılar, Hürriyet ve İtilaf'ın seçimlere yönelik her serzenişinde, Millî Ahrar ile Sulh ve Selâmet'i örnek gösterip onların şikâyet etmediğini ileri sürmekte ve Hürriyet ve İtilaf'ı kötü niyetli olmakla suçlamaktaydılar. Lûtfî Fikrî Bey'in istifasından sonra gelen bu beyanname işte bu yanlış kanıyı ortadan kaldıracığı gibi seçimlerin durumunu gösteren yeni bir adım da olacaktı. O güne kadar İstanbul ve Anadolu'da çevrilen “dolapları” meydana çıkarma konusunda Hürriyet ve İtilaf yalnız kalmıştı. Bu açıklamalar artık bu durumun değişmeye başladığını gösteriyordu. Nitekim bu açıklamaların dışında hemen her taraftan seçimlerdeki suiistimallere dair haberler gelmeye başlamıştı. Bütün bunların üzerine de Millî Ahrar'ın beyannamesi eklenmişti. Yazara göre İttihatçıların hile ve altınları yanında Teşkilât-ı Milliye'nin kama ve sopalarıyla yapılan seçimler sonucunda toplanacak Meclis, masum ve günahsız Türk milletinin gerçek temsilcisi olamayacaktı.⁹⁵⁹

⁹⁵⁷ Refi' Cevad, “Aman İhvân! İş Başına ...”, **Alemdar**, 2 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁹⁵⁸ Mesutzade, “Geç Olmasa Daha İyi Olurdu ...”, **Alemdar**, 6 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁹⁵⁹ **A.y.**

Tüm bu olumsuz yorumlara karşın Celal Nuri, seçimlerin tamamlanmasından sonra kaleme aldığı bir yazısında, seçimlere müdahalelerin olduğuna dair bir buhranın yaşanmasına karşın seçimlerin temiz bir şekilde gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür.⁹⁶⁰ Ancak Ali Kemal, seçimlerin “zorbaların” emirleri altında gerçekleştirildiğine dikkat çekmiş ve onların hoş görmedikleri hiç kimsenin kesinlikle seçilmediğine değinmiştir.⁹⁶¹

2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne İlişkin Değerlendirmeler

Son Osmanlı Mebusan Meclisi açıldıktan sonra yeni Meclis’e yönelik eleştirilerin arkası kesilmemiştir. Refi‘ Cevad umduklarının çok dışında bir Meclis’le karşı karşıya oldukları fikrindedir. Bu Meclis, İttihatçıların zamanında kumanda ile yönetilen Meclis’in küçük bir numunesi gibiydi ve Meclis’in içerisinde Yunus Nadi Bey’den Sefir Muhtar Bey’e kadar bütün bilinen şahsiyetler vardı. Meclis’e gelebilecek olanların da önemli bir sayıyı teşkil ettikleri hesaba katılırsa, var olan mebuslarla oluşan yapının milleti temsil edemeyeceği anlaşılıyordu.⁹⁶²

Diğer yandan bu Meclis Morning Post gazetesi muhabirinin söylediği gibi Mustafa Kemal Paşa’nın emellerine hizmet edecek bir meclisti. Mütareke’den o güne gelinceye kadar devletin icraatına çeşitli şekillerde engel olan ve nihayet İttihatçıları mebus çıkararak o zor zamanlarda bile devletin yazgısıyla acı acı alay eden bir kuvvetin hayırla anılması mümkün değildi. Meclis’in gerçekten millî bir meclis olabilmesi için tehcir ve taktikle ilişkili şahsiyetlerin orada bulunmaması özellikle de memleketin felaketini alkışlayan eski mebusların yer almaması gerekirdi. Ancak böyle olmamış ve İttihatçı etkisiyle yapılan seçimler sonucunda Meclis, büyük bir İttihatçı çoğunluğuyla toplanmıştı. Öyle ki aralarındaki üç beş kişi dışındaki hemen herkes İttihatçıydı. Buna karşılık, seçimler adaletli bir şekilde yapılabilseydi temsil gücü yüksek bir Meclis teşkil edilebilirdi.⁹⁶³

Meclis’e yönelik başka bir eleştiri de, yeni Meclis ile eski Meclis arasında zihniyet açısından hiçbir farkın olmadığı yönündedir. Bunun nedeni yeni Meclis içerisinde İttihat ve Terakki’nin siyasetini içten bir şekilde alkışlayanlar ile Ocağa bağlı olanların ezici bir çoğunluk oluşturmalarıdır. Yeni mebusların siyasî kimliklerine bakıldığında, İttihat ve Terakki Ocağı’nın bir nevi diğeri olan Kuva-yı

⁹⁶⁰ Celal Nuri, “Milletin Kuvveti”, s. 1.

⁹⁶¹ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan’ın Vaziyeti”, s. 1.

⁹⁶² Refi‘ Cevad, “Yeni Meclis”, **Alemdar**, 13 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁹⁶³ **A.y.**

Milliye'ye mensup oldukları da anlaşılacaktır. Kuva-yı Milliye'yi idare edenler de, Ocağın takibatından kurtulmak için Anadolu'ya kaçmayı fırsat bilmiş “yardakçılardır”. Bu nedenle de bu Meclis'ten memleketin kurtuluşu noktasında herhangi bir hayır beklenemezdi.⁹⁶⁴

Refik Halid de Meclis'in yapısını eleştiren bir yazı kaleme almıştır. Ona göre İttihat ve Terakki'nin etkisiyle ortaya çıkan Mebusan Meclisi'nde biri diğerinin parlak ve temiz isminden, diğeri de ötekinin eski teşkilâtından istifade etmiş bulunan şu iki parti ve iki omuzdaş vücut bulmuştu: Hareket-i Milliyeciler ve İttihatçılar. Öte yandan bu Meclis'in oluşmasında yurt dışına kaçan Berlin'deki İttihatçı önderlerin de önemli bir etkisi vardı.⁹⁶⁵

Ali Kemal de Meclis'in oluşma şeklini eleştirerek:

“... böyle hizb-i marufça inhisar altına alınmayacaktı, birçok muhalif mebusları da ihtiva edecekti, mesela İstanbul intihabatı baştanbaşa Ocağın irili ufaklı erkânına hasr eylemekte, bir Sabahattin Bey'i, bir Reşit Bey'i, bir Damat Şerif Paşa'yı, bir Ali Emiri Efendi'yi ve saireyi almamakta ne fâide vardı? Vilayetlerde bütün mebuslukları sırf Kuva-yı Milliye adamlarına tevzi eylemekte ne muhassenât görüldü?”⁹⁶⁶ diye sormuştur.

Ona göre bu gerçeği gören bütün muhalifler seçimlerde çekimser kaldıklarından “nazar boncuğu” gibi bir iki sönük saf muhalifin yer aldığı bir Mebusan Meclisi ortaya çıkmıştır. Ancak bu Meclis, İttihat ve Terakki taraftarı ve ondan aldığı emri yerine getiren bir meclistir. Hatta bu gerçeği yabancılar bile görmüşlerdi. Nitekim İstanbul seçimlerinin sonucu açıklandığı zaman İttihatçılara karşı dışarıdan ve içeriden olumsuz sesler yükselmiştir. Hatta Lûtfî Fikrî Bey, İttihat ve Terakki'ye o derece bulaşmayı bir alçaklık sayarak mebusluktan istifa etmiştir. Bu nedenle böylesi bir Meclis'in Türklüğe büyük bir zararı olacaktır.⁹⁶⁷

Bunun yanı sıra Ali Kemal, hangi etkiyle ve ne tür şartlar altında seçildiğine dikkat etmeksizin Mebusan Meclisi'nin aldığı kararlara ve bitmek tükenmek bilmeyen o gizli celselerine gereğinden fazla önem verilmesini eleştirmiştir. Bu şekilde davranmakla doğrudan doğruya Kuva-yı Milliye'den, Mustafa Kemal'den ve saireden hatta daha açık bir ifadeyle İttihat ve Terakki'den yani “Enverlerden ve

⁹⁶⁴ “İki Meclis Arasında Bir Mukayese”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Kânun-ı sani 1336/1920, s. 1.

⁹⁶⁵ Refik Halid, “Meclis'teki Cereyanların Menbarı”, s. 1.

⁹⁶⁶ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan'ın Dertleri”, s. 1.

⁹⁶⁷ Ali Kemal, “Meclis-i Mebusan'ın Vaziyeti”, s. 1.

Talatlardan” talimat almak arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü ne kadar saklanırsa saklansın, bu kuvvetlerle İttihat ve Terakki’nin çalışmalarını birleştirdiği tüm dünyaca bilinmektedir. Hatta bu kuvvetlerin, Anadolu’da çıkardıkları gazeteler de bu sırrı saklamamakta ve sürekli olarak yazdıklarıyla bunu ilan etmektedirler.⁹⁶⁸

Ali Kemal, Meclis’in Kuva-yı Milliyecilerin oyuncağı olduğuna yönelik tespitte bulunurken yaşanan bir olaya da yer vermiştir. Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasından sonra o “eşkıya zümresi”, telgrafhaneler ellerinde olduğu için Anadolu’nun her köşesinden çeşitli makamlara, Damat Ferit Paşa korkusundan dolayı tuhaf telgraflar yağdırmıştır. Bu hareket en fazla Mebusan Meclisi’nde iyi bir şekilde kabul edilmiş, hatta alkışlarla karşılanmıştır. Nitekim genel ve özel, açık ve gizli celselerde önemlerine göre ayrı ayrı okunduktan sonra bunlar zabıtnamelere geçirilmiş ve sonrasında da Takvim-i Vekayi’de yayımlanmışlardır. Hatta Takvim-i Vekayi’nin 14 Mart 1920 tarihli sayısında yayımlanan ve Mebusan Meclisi’nin 19. Oturumu Zabıtnamesi’nde geçen Arapgir’den çekilen uzun bir telgraf buna örnek oluşturmaktadır.⁹⁶⁹

Tüm bunlardan dolayı Mebusan Meclisi “Mustafa Kemal şaklabanının bir fesat aleti”, hükümet ve hâkimiyeti dilediği gibi kullanması için bir “fırılmalıdır”. Aslında Mustafa Kemal de Enverler ve Talatlar gibi İttihat ve Terakki icraatının bir aracıdır. Yani bütün bu oyunlarda ipin ucu Ocağın elindedir. Bu yüzden telgrafları çektirenler ile “Dalkavuklar Meclisi’ne” o saçmalıkları aşkla alkışlatanlar da Ocaktır.⁹⁷⁰

Refi‘ Cevad da daha hiçbir iş yapmadan Meclis’te Rehâ-yı Vatan ismiyle bir grup kurulmasını yadırgamaktadır. Bu âdeta doğmadan çocuğun ismini koymaya benzemektedir. Bu Grubun bütün millete mal olmasını temenni etmekle birlikte bu Grubun varlığını Harekât-ı Milliye’den aldığını ve asıl hayat kaynağının İttihat ve Terakki olduğunu da vurgulamıştır. Harekât-ı Milliye bazı aşırı hareketleri hoş görmüş ve Ferit Paşa’ya muhalif olan herkese gülyüz göstererek, tamamıyla bir “kör dövüşü” halinde memleketi yeni kargaşalıklara doğru yöneltmiştir.⁹⁷¹

⁹⁶⁸ Ali Kemal, “Olan Oldu, Fakat ...”, s. 1.

⁹⁶⁹ Ali Kemal, “Özrü Kabahatinden Büyük”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Mart 1336/1920, s. 1. Arapgir’den çekilen bu telgraf için bkz.: **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (İçtimâ-ı Fevkalâde)**, Devre: 4, Cilt: 1, 19. İnıkad, 6 Mart 1336/1920, s. 366-367.

⁹⁷⁰ Ali Kemal, “Özrü Kabahatinden Büyük”, s. 1.

⁹⁷¹ Refi‘ Cevad, “Rehâ-yı Vatan ...”, s. 1.

G. İç İsyanlar ve Kuva-yı Milliye

1. Bozkır - Biga - Salihli Olayları

İstanbul basınında Bozkır, Biga ve Salihli olayları üzerinden Kuva-yı Milliye'ye yönelik çeşitli eleştirel yazılar kaleme alınmıştır. Ali Kemal I. Biga olayı dolayısıyla yaptığı bir değerlendirmede, İtilaf Devletleriyle yapılacak barış görüşmelerini sıkıntıya sokacak olan tüm hareketlere karşı olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda kendilerinin Kuva-yı Milliye'ye karşı olduklarını belirterek, aynı tarzda ve aynı vasıtalarla ortaya çıkan gayri meşru kuvvetlere de muhalif olduklarını açıklamıştır. Hatta bazı gazetelerin Ahmet Anzavur Bey'in, Balıkesir havalisinde Millî Kuvvetlere karşı harekete geçtiğinden bahsetmesi üzerine Ali Kemal, bu söylentilerin doğru olması halinde bu tür bir davranışın hatalı olacağını dile getirmiştir. Çünkü o, Kuva-yı Milliye'yi kastederek, az bir taraftara sahip olmasına karşın başından büyük işlere girişen ve hukuka saldıran bu hareketi bastırmak için halk içerisinde başka bir kitlenin güç kullanarak saldırıda bulunmasını onaylamamaktadır. Memleket içinde düzeni ve adaleti sağlayacak olan tek bir kuvvet vardır ki o da hükümdür. Hükümetin dışındaki gayri meşru kuvvetlerin işe karışması halinde ise memlekette büyük karışıklıklar çıkacaktır.⁹⁷²

Bu nedenle Ali Kemal, Ali Rıza Paşa hükümetinden şunu istemektedir: “Umarız ve dileriz ki hükümet-i hazıra yalnız Ahmet Anzavur Bey'i değil, diğerlerini de ortadan kaldırsın, hukuk-i devlet ve milleti müdâfaa etmek lazım ise hükümet-i meşrua o vazifeyi îfâ eylemekle mükelleftir.”⁹⁷³

Bunun yanı sıra Ali Kemal artık akıllıca davranılması gerektiğini belirterek:

“İşte intihabat istedik, o da oldu; Şöyle böyle bir Meclis-i Mebusanımız toplanmak üzere, Ayanımız da hazır. Artık o ipsiz sapsız, düstursuz ve erkânsız heyetlerden, cemiyetlerden feragat etmek, çete usulünü bir yana atmak iktiza etmez mi?”⁹⁷⁴ diye sormuştur.

Hatta Ali Kemal, Ahmet Anzavur Bey'in de seçimlerde aday olmasını önererek, ya Bursa vilayetinden ya Karesi mutasarrıflığından ya da başka bir yerden

⁹⁷² Özsoy, **a.g.e.**, s. 167-168; Ali Kemal, “Gayri Meşru Kuvvetler”, **Peyam**, 21 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1.

⁹⁷³ Ali Kemal, “Çete Usulü”, **Peyam**, 7 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹⁷⁴ **A.y.**

mebus seçilmesini istemiştir. Böylece anlaşmazlıklar meşru bir şekilde Heyet-i Teşriyye'ce çözümlenmiş olacaktı.⁹⁷⁵

Benzer bir görüşü paylaşan Lûtfî Fikrî Bey de bu olayla birlikte kardeşin kardeşi öldürdüğüne ve birbirlerini boğazladıklarına değinmiştir. Anzavur olayı ve Anadolu'da yaşanan diğer bazı olaylarla Kuva-yı Milliye arasında herhangi bir farkın olmadığını ileri sürerek, şu açıklamada bulunmuştur:

“Anzavur Bey hadisesi daha doğrusu hadiseleri (çünkü bence cümlesi Balıkesir'deki, Bozkır'daki de, Malatya'daki bilmem neredeki de bu kabîl [türlü] işitilen işitilemeyen büyük küçük vakaların cümlesi, hatta bu vakalara sebebiyet veren teşkilâtlar toplanmalar -ister adı Anzavur Bey çetesi yahut Kuva-yı Milliye olsun- hep aynı ruh ve mahiyette şeylerdir) memleketimiz için felaketten başka bir şey olamaz. Bunların hiçbirisi takdir edilemez.”⁹⁷⁶

Aynı zamanda Lûtfî Fikrî Bey'e göre bütün bu olaylar, devletin vücudunun hasta olduğunu gösterdiği gibi parti ve şahsî ihtiraslar da bu hastalığın görülmesine engel olmaktadır. İttihatçılar ya da onun ruhuna eğilimli olanlar için vatanperverlik ve fedakârlık sadece Kuva-yı Milliye'de toplanmaktadır. Ona karşı gelenler ise dünyanın en “hain alçağı” olarak nitelendirilmektedirler. İttihatçılara muhalif olanlar için ise karşı tarafa muhalefet edenler övülmeye değer birer baş tacı olarak görülmekteydiler. Oysa Lûtfî Fikrî Bey ihtiraslarından dolayı hiçbir tarafın işin gerçek içyüzünü görmek istemediğini düşünmektedir. Bundan dolayı İttihatçılığa da, ona muhalifliğe de lanet okumuştur.⁹⁷⁷

Alemdar gazetesinde ise Anzavur Ahmet'in kişiliği ve amacı üzerinden yapılan bir değerlendirmede, onun iyi ya da kötü birisi olup olmadığına henüz karar verilemeyeceği ileri sürülmüştür. Bunu ancak zaman ya da tarih ortaya çıkarabilecektir. Çünkü o günkü durumda, kendisinin gerçek amacı ile Kuva-yı Milliye'ye neden muhalif olduğu bilinmemekteydi. Bu bilgilerin ardından Ahmet Bey'in dindar, cesur ve namuslu bir kişi olduğu ifade edilmiştir. Onun Harekât-ı Milliye'ye yönelik muhalefeti de bu hareketin olumsuz faaliyetlerinden diğer bir

⁹⁷⁵ Ali Kemal, “Çete Usulü”, s. 1; Özsoy, **a.g.e.**, s. 168.

⁹⁷⁶ Lûtfî Fikrî, “Anzavur Ahmet Bey Meselesi”, **Sabah**, 7 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹⁷⁷ **A.y.**

deyişle mecburiyetten kaynaklanmıştır. Çünkü onun dindar ruhundan bu milletin felaketini artıracak bir eylemin çıkması mümkün değildir.⁹⁷⁸

Ali Kemal ise başka bir yazısında II. Biga olayıyla birlikte Bozkır olayına da temas etmiştir. Bozkır olayıyla ilgili olarak dört beş ay önce Konya vilayeti içerisindeki Bozkır'da kötü bir olayın yaşandığına değinmiştir. Bu olayda, son derece mağdur ve çaresiz olan halk iken gaddar olanlar ise başkalarıydı. Ancak hükümet, yaptırdığı tahkikat sonucunda mağdurları haksız, gaddarları ise haklı çıkarmıştı.⁹⁷⁹

Daha sonra yazar, Bozkır'daki olaya benzer başka bir gelişmenin Karabiga'da yaşandığını belirtmiştir. Bu konuda Çanakkale Mebusu Yahya Sezai Bey'in 25 Şubat 1920'deki tavrını ele alarak, "Dün Çanakkale Mebusu Yahya Sezai Bey'in de tavrında aynen beyan olunduğu üzere bilmem kimin namına, hangi salahiyetle bazı kimseler ahaliden para, asker, askerden ziyade para istiyorlar, vermeyenleri keyfi ve örfi cezadan cezaya çarpıyorlar."⁹⁸⁰ açıklamasında bulunmuştur.

Hatta Kuva-yı Milliye Reisi sıfatını alan eski Edremit Kaymakamı Hamdi Bey pek çok "kafadarıyla" o bölgeye gelerek, zengin ve çoğunlukla fakir insanları ayrı ayrı haraca bağlamıştır. Ali Kemal, Hamdi Bey'le ilgili olarak da şu ifadeleri kullanmıştır: "O Kaymakam Hamdi mahûd Ocağın eli ayağı bayraklı bir ateşçisiydi, Harb-i Umumi esnasında Edremit'te birçok arkadaşları gibi yapmadığını bırakmamıştı, İzmir felaketi zuhur eder etmez Kuva-yı Milliye vesilesiyle yeniden meydana atılmıştı."⁹⁸¹

Bu nedenle Ali Kemal, böylesi bir yaradılışa ve geçmişe sahip olan bir kişiden, vatan ve millet için herhangi bir hizmet beklenilemeyeceğini düşünmektedir. Hatta ona göre Karabigalılar Hamdi Bey'e para ve asker vermeyecekleri gibi onun istibdadına karşılık silaha sarılacaklardır. Bu sıralarda Kuva-yı Milliye elebaşlarına düşmanlığını ilan eden meşhur Anzavur Ahmet Bey'in de halka katılacağını belirtmiştir. Hatta bu kötü olay üzerine hükümet de Karabiga'ya bir Tahkik Heyeti göndermiştir. Ancak Ali Kemal, burada yapılacak olan tahkikatın âdilâne olmasını istemektedir. Öncelikle Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'in kim olduğunun basın aracılığıyla tüm memlekete bildirilmesi gerekmektedir. Daha sonra, hangi yetkiyle halka baskı yaptığı ortaya çıkarılmalıdır. Tüm bu noktalar dikkate alındığında, bu

⁹⁷⁸ "Anzavur Ahmet Bey", **Alemdar**, 4 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 1.

⁹⁷⁹ Ali Kemal, "Hükümet Adaletle Kaimdir", **Peyam-ı Sabah**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁹⁸⁰ **A.y.**

⁹⁸¹ **A.y.**

tarz çetelere karşı halkın kendini korumasının meşru olduğu da anlaşılmaktadır. Bunun dışında yazar, Anadolu’da meydana gelen bu tarz olayların dışarıya yansımalarından çekinmektedir. Çünkü Türklüğe ve bu devletle milletin talihine bir ayıp gelmesi söz konusu olabilirdi. İttihatçı ileri gelenlerin arta kalanları, Ocağı yeniden tutuşturmak için bu “Kuva-yı Milliye fırıldaklarını” kurmuşlardı ve bu fırıldaklar memleket ve millet için son bir felaket darbesi olmuştu.⁹⁸²

Öte yandan Alemdar gazetesinde II. Biga olayı dolayısıyla çıkan bir haberde, o civardaki Kuva-yı Milliye’nin 120.000 lira topladığından bahsedilmesine karşın Dâhiliye Nazırı böyle bir şeyin olmadığı karşılığını vermiştir. Refi‘ Cevad ise bu cevabı doğru bulmamakta ve açıklanması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ona göre Kuva-yı Milliye her tarafta halka vergi koyduğu gibi Biga’da da 120.000 lira vergi koymuştur. Diğer yandan Ankara’da Kuva-yı Milliye’ye dâhil olanlara elbise bedeli olarak 25, yevmiye olarak da 1 lira veriliyordu. Yazar, bu paraların kaynağının vilayet merkezleri, livalar ve kazalardan elde edilen çeşitli vergiler olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Biga’da çıkan olaylara da, halktan 120.000 liranın talep edilmesi neden olmuştur ki bu mesele ufak bir araştırma sonucunda anlaşılabilir. Bunun dışında Çanakkale Mebusu Yahya Sezai Bey’in Biga olayı hakkında verdiği taksir de kendilerini teyit ediyordu. Bu taksirin içeriği genel olarak şu şekildeydi;

- 1- Bölgedeki halktan zorla asker ve yüz binlerce lira toplayanlara karşı halk karşı çıkmaktadır. Gayri meşru kuvvetlerin yaptığı bu tür olayların derhal durdurulması gereklidir.
- 2- Çanakkale livasına bağlı diğer kazalarda da bu çeşit olaylara rastlanılması halinde böyle nazik ve mühim bir bölgede bu olaylara meydan verilmemesi gerekmektedir.
- 3- Öteden beri asayiş konusunda da ciddi sıkıntılar yaşandığından bu konuda hangi tedbirlerin alındığının Dâhiliye Nezareti tarafından aydınlatılması istenmektedir.⁹⁸³

Refi‘ Cevad’ın yanı sıra onun imtiyaz sahibi ve başyazarı olduğu Alemdar gazetesinde Biga olaylarına dair çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Buna göre Biga olayları, kendilerine Kuva-yı Milliye unvanını veren İttihatçı çetelerinin dayanılmaz mezalimi altında bulunan Biga halkının doğal bir hisle isyan etmesiyle başlamıştır.

---

⁹⁸² A.y.

⁹⁸³ Refi‘ Cevad, “Dâhiliye Nazır-ı Muhteremi Bey Efendi Hazretlerine”, **Alemdar**, 26 Şubat 1336/1920, s. 1.

Bu çetelere karşı üç aydır millî hukuku müdâfaa için uğraşan Ahmet Anzavur da o civarda bulunduğu için halkın bu hareketine katılmıştır. Böylelikle o bölge kısmen çetelerden temizlenmiştir.⁹⁸⁴

Ancak o bölgedeki Hareketçiler akıllarına geldiği gibi asker, vergi ve îâne toplamaya kalkışmışlardır. Tüm bu eylemleri, İttihatçı gazeteler Anzavur Bey'in bir tertibi gibi göstermişlerdir. Bu gazeteler tarafından olaylar maksatlı haber ve yorumlar eşliğinde verildiği gibi Dâhiliye Nazırı da bu yorumlara kapılmıştır. Nitekim bölgeye gönderilen Tahkik Heyeti daha dönmeden, asker ve para toplanmadığı, bölge halkına herhangi bir zulümde bulunulmadığı yönünde bir açıklama yapmıştır. Bunun dışında gerekenler hakkında işlem yapılacağını da sözlerine eklemiştir. Ancak gerçeklerin üzerini örtmek mümkün olmadığından olayların doğrusu, Çanakkale Mebusu Yahya Sezai Bey'in takririyle ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bölgeye gönderilen heyet içerisinde yer alan Mülkiye Müfettişlerinden Fahrettin Bey'in açıklaması da bu takriri pekiştirmiştir.⁹⁸⁵

Bunun dışında milletin Kuva-yı Milliye hakkındaki hislerine tercüman olanların başında Anzavur'un geldiği kendisine yönelik bir değerlendirmede belirtildikten sonra, onun padişaha, millete ve dine hizmet etmekten öte bir amaç taşımadığı vurgulanmıştı. Bu bağlamda Bandırma kaynaklı bir habere göre Bandırma, Gönen ve civarında ilerleyen Ahmet Anzavur Bey'e uğradığı yerlerin genç ve yaşlı eli silah tutan halkı büyük bir hevesle katılıyordu. Anzavur Bey, Balıkesir ve civarındaki Harekât-ı Milliye efradını "çil yavrusu" gibi darmadağın ettikten sonra Bursa'ya doğru harekete başlamıştı. Bu hal karşısında, Bandırma Kumandanı Yusuf İzzet Paşa o civarda bulunan Kuva-yı Milliye'ye mensup subayların derhal çekilmesini beyannamelerle emretmişti. Zaten bu kişilerden ortada eser kalmadığı için subaylarıyla birlikte firar eden "Harekât-ı Gayri Milliye efradını" takibe gerek görülmemişti. Bu kişilerden bir kısmı kaçarak köylere çekilmiş, bir ikisi de İstanbul'a gelmişlerdi. "Meşhur çeteci Hacim" (Muhittin Çarıklı) ise İttihatçıların öteden beri alışkanlık yaptıkları üzere herkesten önce firar etmişti.⁹⁸⁶

Bunun yanı sıra Alemdar gazetesi, Mustafa Kemal teşkilâtının Ahmet Anzavur Bey'i takip etmekle görevlendirdiği 800 kişilik bir kuvvetin mitralyöz ve toplarıyla beraber Gönen civarında Ahmet Anzavur Bey'e katıldıkları iddiâsını

⁹⁸⁴ "Hakikati Gizlemekle Derde Deva Bulunmaz!", **Alemdar**, 27 Şubat 1336/1920, s. 1.

⁹⁸⁵ **A.y.**

⁹⁸⁶ "Ahmet Anzavur Bey", **Alemdar**, 21 Mart 1336/1920, s. 1.

sütunlarına taşımıştır.⁹⁸⁷ Yine aynı gazetede, Kuva-yı Milliye adı altında tekrar dirilen İttihatçıların bu kez hedeflerinin, Ahmet Anzavur Bey üzerinden Çerkesler olduğu ileri sürülmüştür. O güne kadar Türkü Çerkesten ayırmak hiçbir Müslümanın aklından geçmemişken bu “çapulcular” Ahmet Anzavur Bey’i bahane ederek Biga’da Çerkes köylerini yakmaya başlamışlardı. Buna karşılık Ahmet Anzavur Bey iddiâ edildiğinin aksine dinine ve vatanına bağlı bir kişi olduğu için Teşkilât-ı Milliye adıyla hıyanet ederek, Anadolu’yu tamamen karıştıran ve asayişsizliğe sevk eden “haydutlara” karşı sonuna kadar diremişti. İşte bütün bunlardan dolayı İttihatçıların hedefi konumuna gelmişti.⁹⁸⁸

Alemdar gazetesinin Biga özel muhabirinin bildirdiğine göre “Kuvve-i Milliye teşkilâtı” için Biga kazasına gönderilen “Hamdi Bey ile avenesinin” halka karşı izledikleri zulme ve kötü hareketlere tahammül edemeyerek, hukukunu savunmak amacıyla silaha sarılan halk, nasihat heyetinin aracılığıyla teskin edilmişti. Durum böyleyken 13 Mart’ta Kuvve-i Milliye adına hareket eden 61. Fırka’nın bütün savaş malzemeleriyle şehre gelmesi tekrar halkta galeyana neden olmuştu. Bu galeyan üzerine bölgede yine kanlı olaylar yaşandıktan sonra bölgedeki halk Kuvve-i Milliyecilere karşı tekrar tepki göstermiş ve bu suretle Kuvve-i Milliye kasabadan çıkarılmıştı. Sonrasında Anzavur Bey ve maiyetinin yanı sıra halkın da katıldığı bir miting yapılarak, Kuva-yı Milliye’ye karşı her zaman müdâfaada bulunulacağına dair yemin edilmişti.⁹⁸⁹

Marmara havzasından alınan haberlere göre Ahmet Anzavur Bey, akın akın kendisine katılan kişilerle birlikte çeteleri her tarafta bozguna uğratmaya devam ediyordu. Kendisi Bandırma’ya da gelerek şehri “Kuva-yı Gayri Milliye’den” temizlemişti. Aylardan beri büyük bir zulüm içerisinde kalan halk, Anzavur Bey’i büyük bir kurtarıcı sıfatıyla karşılayarak kurbanlar kesiyordu. Bunun yanı sıra Bayramiç ve Edremit halkı da Anzavur Bey’in kuvvetlerine katılmıştı. Bursa vilayetinin de çok kısa bir zamanda tümüyle bu çetelerden temizleneceği bir gerçektir.⁹⁹⁰

Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basının penceresinden bakıldığında I. Biga olayı daha farklı yorumlanmaktadır. Öyle ki İleri gazetesi Bursa muhabiri, Anzavur Ahmet Bey ile ilgili olarak bir değerlendirmede bulunmuş ve Anzavur Ahmet

⁹⁸⁷ “Ahmet Anzavur Bey’in Kuvveti”, **Alemdar**, 23 Mart 1336/1920, s. 1.

⁹⁸⁸ “İttihatçılar Yine O İttihatçılardır”, **Alemdar**, 25 Mart 1336/1920, s. 1.

⁹⁸⁹ “Biga Müsademeleri Hakkında”, **Alemdar**, 25 Mart 1336/1920, s. 1.

⁹⁹⁰ “Ahmet Anzavur Bey Bandırma’da”, **Alemdar**, 28 Mart 1336/1920, s. 1.

isminin, eski Dâhiliye Nazırı Âdil Bey'in okuyup yazma bilmeyenlerden ve sicili bilinmeyen kişilerden mutasarrıflar tayin etmeye başladığı sırada herkesin dikkatini çektiğini vurgulamıştır. Buna karşın İzmit Mutasarrıfı Ahmet Bey belinde fişeklik, omzunda mavzerle İzmit çarşısında dolaşmaya başladığı sırada daha fazla şöhretleşmeye başlamıştır. Bir ara bu kişinin, İzmit Mutasarrıflığı'ndan Karesi'ye gönderilmesine karşın her nedense bu memuriyete gitmemiştir. Onunla ilgili olarak ortalıklarda dolaşan iki söylenti de vardır. Bazılarına göre Ahmet Bey'in yardakçıları, kimi münasebetsiz hareketlere cesaret etmelerine karşılık kendisinin rızası olmadığı için Ahmet Bey'in kuvvetinden vatan müdâfaasında yararlanılabilirdi. Diğerlerine göre ise Ahmet Bey'in Kuva-yı Milliye aleyhinde olması nedeniyle kendisinin terbiye edilmesi gerekmektedir.⁹⁹¹

Tüm bu söylentilere karşın gerçek şudur ki; Anzavur Ahmet Bey yanına bin yedi yüz Çerkes toplayarak, Balıkesir - Kirmasti - Mihaliç civarlarında dolaşırken Kuva-yı Milliye de bunların Balıkesir içlerine girmelerine engel olmak için Demirkapı Geçidi'nde hazırlıklarda bulunmaktadır. Nitekim muhabir, Anzavur Ahmet Bey'in teşebbüslerinde herhangi bir başarı kaydedemediğine değinmiştir. Kirmasti'de görevli bir zabitanın, birkaç Çerkesin silahını almaya çalışması üzerine cehaletten dolayı bu olay Çerkesler tarafından büyütülmüştür. İşte Ahmet Bey de bu olaydan yararlanarak, yanına önemli bir kuvvet çekebilmiştir. Ancak muhabire göre olayın oluş şekline bakılacak olunursa bunun hiçbir önemi yoktur. Çünkü Ahmet Bey ortaya çıkan fırsattan yararlanmaya çalışan bir adamdan başka bir şey değildir. Hizmetinde bulunanların tümü de Çerkeslerden ibarettir.⁹⁹²

Muhabir, gerçeğin bu merkezde olduğunu belirterek, bunu açıklamayı kendisine bir görev bilmiştir. Çünkü bu olay, İstanbul'da bulunan muhalifler tarafından siyasî bir hareket şeklinde ve Kuva-yı Milliye esaslarına aykırı bir siyasî prensip olarak kabul edilebilirdi. Bunun sonucunda da Ahmet Bey övgüye layık bir kişi olarak görülebilirdi. Oysaki muhabire göre “Ahmet Bey refakatinde tek bir Türk bile bulunmayan, siyaset şöyle dursun okuyup yazması bile olmayan bir adamdır.” Bunun dışında muhabir:

---

⁹⁹¹ “Anzavur Ahmet Bey”, **İleri**, 23 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3.

⁹⁹² **A.y.**

“... Bizde “mesuliyet-i siyasiye” mevcut olsaydı böyle aykırıdan ve meslek ve meşrebi gayr-i malum olanlardan bir zâtı mutasarrıflık için Âdil Bey’e tavsiye edenlere bir sual teveccüh ederdi. Fakat? ...”⁹⁹³ diye sorarak, çarpıcı bir değerlendirmede bulunmuştur.

Anzavur Ahmet olayının irdelleyen başka bir yazıda, kendisinin Kuva-yı Milliye’ye karşı hareket etmek için eşkıyadan oluşan bir çeteyle ortaya çıktığı ve buna bir Çerkes Hareketi süsü vermek istediği belirtilmiştir. Ancak Anzavur’a Çerkeslerden kimse katılmadığı gibi yanındakiler de sabıkalı eşkıyadan oluşuyordu.⁹⁹⁴

İstanbul basınında yer alan bir saptamaya göre bu olay gelişmelerin yaşandığı yöreden gelen telgraflar aracılığıyla gün yüzüne çıkmıştır. Bu çerçevede Yenigün gazetesine Balıkesir’den gelen Vasıf imzalı bir telgrafta, Anzavur Ahmet’le gerçekleştirilen silahlı çarpışma hakkında bilgi verilmiştir. Bu telgrafta, “haince” bir emelle ortaya atılıp pek çok cinayet işleyen Anzavur Ahmet’in nihayet cezasını bulduğu bildirildikten sonra Kuva-yı Milliye Takip Kumandanı Ethem Bey’den gelen bir rapora da yer verilerek, olaya bir açıklık getirilmiştir. Bu raporda, Bayramiç çarpışmasında bozguna uğradıktan sonra geri kalan altmış kişilik “avenesiyle” kaçan Anzavur Ahmet ile Şah İsmail’in hayvanlarıyla birlikte öldürüldüğü, pek çok ölü ve yaralının verildiği, dört kişinin ise canlı olarak yakalandığı bildirilmiştir.⁹⁹⁵

Yenigün gazetesi Karesi özel muhabirinin telgrafına göre ise Anzavur Ahmet’in Kirmasti’nin Ayasköy’ünde kuşatılması üzerine silahlı bir çarpışma gerçekleşmiştir. Bu çarpışma sırasında Takip Kumandanı Ethem Bey’in maiyetinden iki kişi yaralandığı gibi Anzavur’un firar eden maiyetinin takibi de sürmektedir.⁹⁹⁶

Yine Yenigün gazetesindeki bir yazıda, Ahmet Anzavur çetesinin harekâtıyla ilgili olarak güvenilir bir kaynaktan alınan bilgi aktarılmıştır. Bu bilgiye göre Anzavur her gittiği yerde, kendisinin İstanbul’dan özel bir memuriyetle geldiğini iddiâ etmekte ve Kuva-yı Milliye önderlerini İttihatçılıkla suçlayarak, memleketi ve milleti onların elinden kurtarmaya çalıştığını ileri sürmektedir. Hatta Anzavur bir ara, Bergama havalisinde ün salmış Çakıcı Ethem’i de işbirliğine davet etmiştir. Ancak haydutlukla meşgul olan Ethem, Anzavur’a şu cevabı vermiştir:

---

⁹⁹³ **A.y.**

⁹⁹⁴ “Ahmet Anzavur Bey Çetesi”, **Yenigün**, 29 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

⁹⁹⁵ “Anzavur’un Akıbeti”, **Yenigün**, 3 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 3.

⁹⁹⁶ **A.y.**

“Siz bilhassa Kuva-yı Milliye aleyhinde hareket ediyorsunuz ve buna sebep olarak da Teşkilât-ı Milliye'nin İttihatçı olduğunu gösteriyorsunuz. Pek alâ! Fakat bizim bildiğimize göre Kuva-yı Milliye'nin ehass-ı makasidi bi-gayr-i hakkın [haksız yere] işgal edilen yerlerin kurtarılmasıdır. Eğer en evvel bu işle meşgul olmayı ve bütün dâhilî meselelerin hallini ve haricî taarruzun izâlesine ta'lik etmeyi şart olarak kabul ederseniz ben de sizinle birlikte çalışmayı kabul ederim.”⁹⁹⁷

Çakıcı Ethem'in mertçe olduğu vurgulanan bu teklifine karşılık, Anzavur hiçbir cevap verememiştir.⁹⁹⁸

Bozkır ve Biga olaylarının dışında üzerinde durulan diğer bir gelişme ise Salihli olaylarıdır.⁹⁹⁹ Bu yöredeki olaylar, Alemdar gazetesinde olumsuz bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede söz konusu gazetenin Balıkesir muhabiri Salihli olaylarından yola çıkarak, Ethem Bey ve maiyetine değinmiştir. Bu kuvvetleri, İzmir ve Manisa hapisanelerinden firar eden “katil ve şakî” kişiler olarak tanımladıktan sonra Salihli cephesi Harekât-ı Milliyesi adı altında yapmadıkları kötülüğün kalmadığını ifade etmiştir. Bu çerçevede Alaşehir ve Salihli civarındaki halkı haraca bağlamışlar, birçok kişinin canını yakmışlar, Yunanlıların geldiği bahanesiyle Salihli kasabasını tahliye ettirerek zavallı halkın her şeyini bırakıp dağlara ve civar köylere kaçmasına neden olmuşlardır. Bölgenin tahliyesinin ardından hemen evleri soymaya koyulan Ethem ve arkadaşları, buradaki bir kısım halkın etkisiyle kaçmak zorunda kalmışlardı. Bu sırada Anzavur Bey'le karşılaşmış ve yapılan çarpışma sonucunda birtakım arkadaşlarıyla birlikte öldürülmüşlerdir. Muhabire göre bu şekilde “adalet-i ilahiye bir kere daha tecelli eder”. Aynı zamanda bu durum kendilerine Kuva-yı Milliye adını veren “sergerdelerin” akıbetini de ortaya koymaktaydı.¹⁰⁰⁰

Salihli'den birçok kişinin İstanbul'a sığındığının öğrenilmesi üzerine Alemdar gazetesi, Salihli faciası hakkında bilgi alması için bu kişilerin yanına bir muhabirini göndermiştir. Birçok kişiyle ayrı ayrı görüşen muhabirin izlenimlerine göre Ethem ve “Katil Edip'in çapulcu maiyetleri”, Salihli'ye saldırarak halkın elindeki hemen her şeye el koymuşlardı. El konan malzemelerin değeri ise oldukça yüksekti ve yağmalama faaliyeti 10 Mart'a kadar devam etmişti. Sefil duruma düşen yöre halkı da Alaşehir, Uşak, Karahisar ve hatta İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştı.

⁹⁹⁷ “Anzavur Çetesi Neler Yapıyor?”, **Yenigün**, 5 Kânun-ı evvel 1335/1919, s. 2.

⁹⁹⁸ **A.y.**

⁹⁹⁹ Salihli olaylarından kastedilen Çerkes Ethem kuvvetlerinin bu yöredeki faaliyetleridir.

¹⁰⁰⁰ “Bir Şakî Daha”, **Alemdar**, 20 Mart 1336/1920, s. 2.

Bu kişilerin halleri tam anlamıyla içler acısıydı. Bu olaylardan sonra asayişin sağlamak üzere bu bölgeye çete önderi Ethem Bey gelmişti. Yine o bölgeye Anzavur Ahmet Bey ile Kuva-yı Milliye'nin arasını bulmak için bir askerî kumandan da gönderilmişti. Ancak o zamana kadar her şey olup bitmişti. Bu arada Ethem'in hâlâ yaşadığına dair bazı haberler de gelmekteydi. Daha önce öldüğü söylenen bu kişinin akıbetinin ne olduğu henüz tam olarak belli değildi.¹⁰⁰¹

Bu değerlendirmenin ardından Alemdar gazetesi, Çerkes Ethem ile biraderi Tevfik ve Katil Edip'in kumanda ettikleri “katil ve canilerin” son 7-8 aydan beri yaptıklarının her türlü düşüncenin üzerinde olduğunu belirtiyor ve bu zulümler karşısında ağlamayacak hiçbir ferdin olamayacağını ileri sürüyordu. Birer “şakî” olarak nitelendirdiği Ethem çetesinin Salihli bölgesindeki faaliyetlerine devam ettiklerini de, o bölgeden kaçmak zorunda kalan kişilerin tanıklıklarına dayanarak açıklıyordu. Buna göre Kula'da, Ethem ve “eşkiya arkadaşları” tarafından Harekât-ı Milliye masrafları için toplanan paralar hiçbir şekilde bu teşkilâta aktarılmamıştı.¹⁰⁰²

2. Çerkes Bekir ve Şeyh Recep Olayları

Çerkes Bekir olayı, III. Damat Ferit Paşa hükümetiyle İngilizlerin Adapazarı, Akyazı ve Hendek yörelerinde Kuva-yı Milliye'yi zayıflatmak ve bu kuvvetlere gözdağı vermek için yaptığı çalışmaların bir sonucudur.¹⁰⁰³ Ancak başlangıçta III. Damat Ferit Paşa hükümetinin, Bekir'in 1919 Eylül'ü başlarında başlayan Adapazarı yöresindeki ilk faaliyetlerinde bir rolü olmadığı görülmektedir. Hatta hükümet, Kuva-yı Milliye yanlısı olduğu endişesiyle onun faaliyetlerinden kaygı bile duymuştur. Çerkes Bekir hem hükümeti hem de mahallî yöneticileri telaştıran faaliyetlerinden sonra İstanbul'a dönmüştür. Ancak o sırada Sivas Kongresi çalışmalarını tamamlayarak, Kongre Umumi Heyeti'nin girişimiyle Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısı büyük ölçüde kesilmiştir. Bundan dolayı hükümet, Kuva-yı Milliye'nin yurt genelinde olduğu gibi İzmit Sancağı'nda da varlığını hissettirmesi üzerine bir takım tedbirler alma gereği duymuş ve Ekim ayında Çerkes Bekir'i para ve talimatla gizlice Adapazarı yöresine göndermiştir.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰¹ “Salihli Feciası Hakkında ...”, **Alemdar**, 22 Mart 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁰² “Salihli Feciaları Tetimmâtından”, **Alemdar**, 26 Mart 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁰³ Enver Konukçu, “Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919 - Nisan 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

¹⁰⁰⁴ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005, s. 63-66. Aslen Manyaslı ve askerlikten ayrılmış olan Çerkes Bekir, eski Adliye Nazırlarından

Bekir ve adamlarının, 19 Ekim 1919'da Akyazılı Talustan Bey'in evinde toplanmaları üzerine Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey kuvvetiyle toplantı yerine gitmiş ve bu kişilerin amaçlarını öğrenmeye çalışmıştır. Bekir ve adamları öncelikle Adapazarı'nı yağmalayacakları, hükümeti işgal ederek zenginlerden para isteyecekleri, İzmit'in Uzuntarla köylerinden, karşı sahilinden adam getirecekleri yönündeki iddiâları reddetmişlerdir. Açıklamalarının devamında Mustafa Kemal Paşa'yı padişah olarak tanımayacaklarını söylemişlerdir. Hatta Talustan Bey, Adapazarı'na gidip telgraf aracılığıyla padişahın hangi tarafı onayladığını sormaktan başka bir amaçlarının olmadığı yönünde ısrar etmiştir. Kaymakam Tahir Bey ise kendileriyle ertesi gün buluşmak üzere sözleşerek toplantı yerinden ayrılmıştır. Buna karşın Bekir ve adamları, aynı gece kendilerine karşı olan beylerin kaymakama katıldıklarını öğrenince Hendek yönüne kaçmışlardır. Kaymakam Tahir Bey, bir hükümet darbesi girişimi olarak gördüğü bu hareketi, bir an önce bastırabilmek için Bekir ve adamlarını takip ederek, Kandıra ve Geyve kazalarının süvarilerinin acele gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine I. Tümen Kumandanı Asım Bey kolordudan kuvvet istemiştir. Bunun dışında İzmit Mutasarrıfı Ali Suat, emekli Jandarma Binbaşısı Hafız, emekli binbaşı ve çiftlik sahibi İzmit Merkez Heyeti ikinci başkanı Çerkes Kâzım ve Sapanca'dan Sefer Beylerin olayın gelişmesini önlemek ve yanındakileri silah kullanmadan Bekir'den ayırıp kendisini ele geçirebilmek için olay yerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰⁵

Hendek yönündeki takip müfrezesi, Bekir'in yanındakilerden Talustan Bey ile Akçay Köyü'nden Geyve VI. Daire Tahsildarı Beslan ve kardeşi Hüseyin Çavuşu Beynevit Köyü'nde ele geçirmiştir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa da Bekir'in takip edilmesini istemiştir. Hatta onun İstanbul'da olması halinde hükümet tarafından tutuklanmasını da Harbiye Nezâreti'nden istemiştir. Bekir ise önce İzmit'e sığınmış, sonrasında ise İstanbul'a kaçmıştır.¹⁰⁰⁶

Hoca Vasfı'nın yakın adamlarındandır ve kendisinin İngilizlerle de teması olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Konukçu, **a.g.m.**

¹⁰⁰⁵ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 66-67. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Enver Konukçu, "Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 38, Temmuz 1997, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

¹⁰⁰⁶ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 67. Bekir, İstanbul'dayken bir ara tutuklanmışsa da sonra serbest bırakılmıştır. Cemiyet-i Ahmediye ve Askerî Nihayban Cemiyeti'nde çalışmalarına devam etmiş ve Kuva-yı İnzibatiye emrinde tekrar İzmit yöresine gelmiştir. Çerkes Ethem'in bir yakını öldürme olayıyla ilgili görülerek mahkemeye çıkarılmıştır. 1922'de yurdu terkeden Bekir, 150'likler listesine alınmıştır. Bkz.: Konukçu, "Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919-Nisan 1920)".

Adapazarı'nın Akyazı ilçesinde başlayan ancak çok büyük boyutlara ulaşmayan Çerkes Bekir olayının da İstanbul basınına yansıdığı anlaşılmaktadır. Yenigün gazetesi özel muhabiri Nuri imzalı bir yazıda, Çerkes Bekir'in isyanına yer verilmiştir. Buna göre gönüllü zabıtlığından çıkarılmış Çerkes Bekir ismindeki biri, Adapazarı'nın Akyazı nahiyesine gelerek, burada Çerkes ve Abazalardan oluşan halk kitlesini para ve yalanla aldatarak, kendi tarafına çekmeyi başarmış ve Teşkilât-ı Milliye aleyhine bir hareket düzenlemiştir. Hatta Çerkes Bekir bu iş için yirmi beş bin liraya sahipti. Ancak mahallî idarenin halkı uyarması üzerine buradaki halk Bekir'e lanet okuyarak köylerine çekilmişlerdi. Bu sırada Bekir kaçmayı başarmış, ancak en yakın arkadaşlarından Çerkes Arslan ve kardeşi Hüseyin kaza kaymakamlığınca tutuklanarak adliyeye teslim edilmişlerdi.¹⁰⁰⁷

Bu olayla ilgili olarak İzmit mutasarrıfı liva halkına hitaben bir beyanname yayımlamıştır. Mutasarrıf, beyannamesinde öncelikle söyleyeceklerinin halk tarafından dikkate alınması uyarısında bulunmuştur. Çünkü ona göre anlatacakları, memleketin geçirmekte olduğu felaketlerle daha sonra göreceği günler üzerinedir. Mutasarrıf beyannamesinde, halkı çeşitli yöntemlerle kandırmak isteyenlere karşı dikkatli olmaya çağırarak şunları söylemiştir:

“Görüyorum ki memlekette bilen bilmeyen siyaset işlerine karışıyor. Biri birine ben şu firkadanım, sen şu firkadansın diye ortalığa bir ayrılık koyuyor. Hem-şehriler birbirinden soğuyor iken Müslüman biri birine emniyet etmiyor. Böyle şeylerden kendine bir kâr çıkarmak, bir külah kapmak için ahaliyi biri birine düşüren tutuşturan hain adamlar yazık ki içimizde vardır. Ve akli sıra büyük adam olmak için böyle adamları kendi çıkarına kullanan ve bir takım zavallı ahaliyi ve kendi işiyle gücüyle uğraşan köylü ve çiftçiyi kandırarak Müslümanların arasına fesat koyarak hem-şehrileri biri birine düşman eden din ve millet hainleri vardır. Yalanla, para ile düzme kâğıtlar ve hikâyelerle yüreği saf zavallıları doğru yoldan çıkararak ve dünya malı için gözleri kör gibi etrafını göremeyen fena adamlara aldanmayınız.”¹⁰⁰⁸

İzmit mutasarrıfı, buna örnek olarak Çerkes Bekir'i vermiştir. Mutasarrıfın aktardığına göre Çerkes Bekir ismindeki bir “serseri” birkaç gün önce Adapazarı'nın Akyazı taraflarına gelerek, bazı cahil halka yalanlar söylemiş ve halkın hükümet ile devlete güvenmemelerini istemiştir. Bazı kişilere biraz da para veren Çerkes Bekir,

¹⁰⁰⁷ “Müstahberât-ı Mahsusamız”, s. 1.

¹⁰⁰⁸ “İzmit ve Kazası Etrafında”, **Yenigün**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

önceden tanıdığı birkaç köy halkını ayağa kaldırmıştır. Yine mutasarrıfa göre Çerkes Bekir, tüm bunları yapmak için hiçbir Müslüman'ın ve hiçbir namuslu adamın kabul edemeyeceği hileleri, yalanları ve aslı olmayan hikâyeleri kullanarak, memleketin şerefini lekelemek istemiştir.¹⁰⁰⁹

Çerkes Bekir olayının dışında üzerinde durulması gereken diğer bir olay da Şeyh Recep olayıdır. İstanbul basını, Sivas telgrafhanesini basıp zorla telgraf çektirerek bir kargaşa ortamı yaratan Şeyh Recep ve Ahmet Kemal ile Celal'e yönelik çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Telgrafi ilk olarak yayımlayan Alemdar gazetesinin iddiâsına göre Sivas eşrafından iki yüz kişinin imzasıyla padişaha çekilen 18 Ekim 1919 tarihli telgrafta, padişahın güvenine sahip olduğunu etrafa yayan Mustafa Kemal Paşa'ya, suçlarını gizlemek isteyen küçük bir grubun da katıldığı vurgulanmıştır. Bu kişilerin kendilerini millî iradenin temsilcileri olarak göstermeleri eleştirilmiştir. Bunun dışında telgrafi çekenler, öncelikle kendilerinin padişaha her yönüyle bağlı olduklarının altını çizmişlerdir. Daha sonra Amasya'ya gönderildiklerini duydukları Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Başyaver Naci Bey'i halk arasındaki heyecanı gidermek için ulema, esnaf ve tüccardan iki yüzden fazla imzalı bir telgrafla Sivas'a davet ettiklerini, ancak bu davete bir cevap alamadıklarını açıklamışlardır. Bu kişilerin, kamuoyunun ne merkezde olduğunu görmeleri için Sivas'a gönderilmelerini istemişlerdir.¹⁰¹⁰

İleri gazetesindeki bir yazıda, bu telgrafın bir seçim dalaveresinin dışında yabancıların mistifikasyon dedikleri garip bir olay da olabileceği yorumu yapılmıştır. Gazete tarafından telgrafta imzası bulunan iki yüz kişinin, kimler olduğu sorgulanmış ve "Bu iki yüzün Kuva-yı Milliye'ye nispeti nedir?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruların cevaplarının bilinmemesi nedeniyle bu konuda bir görüş bildirmenin zamansız olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰¹¹

Yenigün gazetesi ise Sivas eşrafından iki yüz kişi tarafından padişaha çekildiği bildirilen ve etrafında büyük gürültü koparılan bu telgraf hakkında bir inceleme yaptıklarını açıklamıştır. Bu incelemeyle telgrafın iki yüz kişi değil üç kişi tarafından çekildiği sonucuna varılmıştır. Hatta telgrafi yayımlayan gazetenin

---

¹⁰⁰⁹ A.y.

¹⁰¹⁰ Öztoprak, a.g.m. Bu telgraf için bkz.: "Anadolu ve Mustafa Kemal Paşa", **Alemdar**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Sivas Telgrafi", **Peyam**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Sivas'tan Bir Telgraf", **İleri**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰¹¹ "Sivas'tan Bir Telgraf", s. 2.

(Alemdar gazetesinin), aslında iki üç kişi demek isterken işi büyötmek hevesinden kendini alamayarak, iki yüz rakamını verdiğini ileri sürmüştür.¹⁰¹²

Yine Yenigün gazetesi, padişaha çekilen bu telgrafın bir suretinin o telgrafi yayımlayan gazeteye verilmesini şaşkınlıkla karşılamaktadır. Bu bağlamda Sivas eşrafından oldukları söylenen o iki yüz kişinin imzalarını yayımlamaya, gazetede yer olmamasını yadırgamaktadır. Ancak Yenigün gazetesine göre Teşkilât-ı Milliye, Sivas'tan böyle bir telgrafın çekilmesine önem vermeyecektir. Bunun dışında Teşkilât-ı Milliye'yi menfaatlerine uygun bulmayan kişiler vardır ve bunlar İstanbul'da da her gün bağıırıp durmakta ve el altından Teşkilât-ı Milliye'yi köreltmek ve sonuçsuz bırakmak için ellerinden geldiği kadar çalışmaktadırlar. Bu yüzden Sivas'ta da bu gibi insanların olması mümkündür.¹⁰¹³

Buna karşılık Alemdar gazetesi ise Yenigün gazetesi tarafından Sivas'tan çekilen telgrafın 200 kişi tarafından değil de üç kişi tarafından çekildiği iddiâsına cevap vermiştir. Kendileri, ileri sürüldüğü gibi olayı abartarak vermemişlerdi; çünkü telgraftaki imzalar 200 kişiyi kapsamaktaydı. Alemdar gazetesi, kendilerinin Yenigün gazetesi gibi İttihatçılığa taraftar bir gazete olmadığını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Harekât-ı Milliye'ye taraftar idik ve taraftarız. Fakat Harekât-ı Milliye'ye taraftarız Yenigün gibi İttihatçılığa değil. ...”¹⁰¹⁴

Öte yandan Tasvir-i Efkâr gazetesi, o sırada Amasya'da bulunan özel muhabiri Ruşen Eşref Bey'in, Alemdar gazetesinde yayımlanan bu telgrafın içyüzünü araştırmasını istemiştir. Ruşen Eşref Bey de o bölgede edindiği resmî bilgiyi telgrafla göndermiştir. Bu telgrafa göre Sivas'ta şeyh olmadığı halde şeyh lakabını taşıyan ve falcılıkla uğraştığı söylenen vilayet encümeni üyesinden “yarı meczup Recep Efendi”, Harekât-ı Milliye'nin sevk ve yönetiminde dâhiyane sandığı oy ve düşüncelerinden yararlanılmadığından kendine özgü saçma telkinleriyle halkı kandırmaya çalışmıştır. Ancak arkasından gelecek akli başında on kişi bulamayınca siyasal davranış değişikliği göstererek, Harekât-ı Milliye'nin kendisi ve yandaşları tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Bunda da başarılı

¹⁰¹² “Sivas Telgrafnamesi Meselesi”, **Yenigün**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰¹³ **A.y.**

¹⁰¹⁴ “Sivas Telgrafi Mesele“!”si”, **Alemdar**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 4.

olamayınca mebus adaylığını koymak suretiyle halk ile ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu girişiminde de başarılı olamayınca Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın daha önceleri Amasya'da bulunmuş olmasından yararlanmaya kalkarak, onu Sivas'a söz konusu olan telgrafla davet etmiştir. Bu telgrafa kendisiyle birlikte Ahmet Kemal, Paralizâde Celal ve yüzbaşılıktan emekli İbrahim isimdeki kişiler de imza koymuşlardır. Bu arada padişaha bir telgraf çekilmesini de ilgili memurları tehdit ederek sağlamışlardır. Ancak ertesi gün memurların şikâyeti üzerine Sivas valiliğince haklarında adli takibat başlatılmıştır.¹⁰¹⁵

Buna karşılık Alemdar gazetesi, Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayımlanan Ruşen Eşref Bey'in iddiâsının çelişkili olduğunu düşünmektedir. Recep isimli kişinin şeyh olmayıp vilayet encümeni üyesi ve yarı meczup olduğunu ileri süren Ruşen Eşref Bey'e karşılık Alemdar gazetesi, yarı meczup bir kişinin vilayet encümeni üyesi olamayacağını açıklamıştır. Bundan dolayı bu kişiyi meczup ilan etmek gülünç olmaktan başka bir şey değildir.¹⁰¹⁶ Hatta bu dönemde Sivaslı Hamza Beyzade Abdullah Behçet ile Sivaslı Gazzaz Osman Paşazade Halid Cevdet Beylerin imzalarını taşıyan bir yazının, muhalif basının sütunlarında yayımlandığı görülmektedir. Söz konusu bu kişiler, Şeyh Recep Efendi'nin şeyh olmadığından ve yarı deli olduğundan bahseden Tasvir-i Efkâr gazetesinin 25 Ekim 1919 tarihli sayısının esefle okunduğunu açıklamışlardır. Onlara göre Şeyh Recep asil bir aileye mensup, yüksek öğrenim görmüş, yüksek seviyeli bir vatanperverdir. Hatta kendileri kamuoyunu aydınlatmak için Ayandan Reşid Akif ile Aristidi Paşaların konuyla ilgili uyarılarına da başvurmuşlardır.¹⁰¹⁷

Bunun dışında Anadolu'nun dine ve padişaha bağlı olduğu vurgulayarak, şu tehditkâr ifadeyi kullanmışlardır: "... Ümit ederiz ki üç beş cüretkâr için Amasya seyahatini kabul eden hükümet; milletin feryad-ı meşruunu görmek ve dinlemek tenezzülünü ihtiyar eyler de nasıl bir komedyâ karşısında kaldığını kanaat hâsıl eder."¹⁰¹⁸

Yukarıda sözü edilen Aristidi Paşa da Ali Kemal'e konuyla ilgili olarak bir mektup göndermiştir. Mektubunda, Sivaslı Hamza Beyzade Abdullah Behçet ile

---

¹⁰¹⁵ Öztoprak, **a.g.m.**; **Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, s. 134-136. Ruşen Eşref Bey'in telgrafi için ayrıca bkz.: "Sivas Şikâyetinin İçyüzü", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁰¹⁶ "Sivas Telgrafi Mesele"si", s. 4.

¹⁰¹⁷ Öztoprak, **a.g.m.**; "Bir Hakikat Dolayısıyla", **Peyam**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Sivas Telgrafi", **Alemdar**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰¹⁸ Öztoprak, **a.g.m.**; "Bir Hakikat Dolayısıyla", s. 1; "Sivas Telgrafi", s. 2.

Sivaslı Gazzaz Osman Paşazade Halid Cevdet imzalarını taşıyan yazıyı teyit etmiştir. Ayrıca Şeyh Recep Efendi'nin deli olmadığına, tam tersine dirayeti ve kiyasetiyle tanınmış biri olduğuna tanıklık etmeye kendini mecbur gördüğüne işaret etmiştir.¹⁰¹⁹

Ali Kemal'e konuyla ilgili gönderilen bir başka mektup Ebû't-tevfik imzasını taşımaktadır. Ebû't-tevfik bu mektubunda, öncesinde Anadolu'daki hareketin bir Hareket-i Milliye olduğuna inandığını açıklamıştır. Hatta Hareket-i Milliye'nin başarısının devamı için çalışmaktan çekinmediğini ve karşılaştığı kişilere bu hareketin gerekliliğini anlattığını yazmıştır. Ancak daha sonra Sivas'ın tarihî bir ailesinin soylu ve aydın bir üyesine, haksız yere yapılan saldırıların kendini şüpheye düşürdüğünü açıklamıştır. Eski müftü Abdür-rauf Efendi başkanlığındaki bir heyete ait olan telgrafın ise düşüncelerini tamamen değiştirdiğini belirtmiştir.¹⁰²⁰

Yine Ebû't-tevfik bu mektubunda, Abdür-rauf Efendi başkanlığındaki bu heyetin bir kısmının, Sivas İttihat ve Terakki Cemiyeti Heyet-i İdâre mensuplarından, diğer bir kısmının ise bir takım bilinmeyen kişilerden oluştuğunu ileri sürmüştür. Zorla para ve mal alarak nüfuz ve servet sahibi olan vali Muammer Bey'in bu gibi "maskeli yordakçılara" dayanan Kuva-yı Milliye'yi eleştirmiştir.¹⁰²¹

Bu olaya ilişkin tartışmaların devam etmesi üzerine Yenigün gazetesi Sivas özel muhabiri, Alemdar ve Peyam'da Sivas'ın galeyanda olduğuna dair yazılanları işittiklerine değinmiş ve olayın ne olduğunu açıklamıştır. Buna göre Şeyh Recep isminde bilgi düzeyi düşük ve falcılıkla uğraştığı söylenen bir şahıs, Salih Paşa'yı Sivas'a davet etmek üzere kendisini tanıyan yüz elli kadar kişiden imza toplamıştır. Sonrasında Şeyh Recep ve arkadaşları gece yarısından sonra telgrafhaneye giderek, üç imza ile padişaha telgraf çekmişler ve İstanbul telgrafhanesine bu telgrafi vermemeleri halinde memlekette kan döküleceği tehdidinde bulunmuşlardır. Ancak ertesi gün, telgraf müdürünün olay raporu üzerine mahallî müdde-i umumi (savcı) işe el koyarak, Şeyh Recep ve arkadaşları Celal ile Kemal'i tutuklamıştır.¹⁰²²

Bunun dışında muhabir, Şeyh Recep ve arkadaşlarının Sivas'ta hiçbir sosyal değer ve önemlerinin olmadığını vurgulayarak, halkın onları nefretle kınadıklarına işaret etmiştir. İmza veren halkın, imzalarının kötüye kullanılmasından dolayı mahallî hükümete başvurduklarını belirtmiştir. Yine muhabir, hiç kimseden ne zorla ne de yardım suretiyle Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hiçbir yerde beş para

¹⁰¹⁹ "Bir Hakikat Dolayısıyla", **Peyam**, 29 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; Öztoprak, **a.g.m.**

¹⁰²⁰ "Sivas Telgrafı Etrafında", **Peyam**, 30 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁰²¹ **A.y.**

¹⁰²² "Sivas Telgrafının Mahiyeti", **Yenigün**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

almadığının altını çizmiştir. Hatta bu konu hakkında Sivas valisinin, Dâhiliye Nezareti'ne ayrıntılı bir bilgi verdiğini kaydetmiştir.¹⁰²³

Sivas'tan çekilen telgrafın gerçeği yansıtmadığına ve Sivas halkıyla ileri gelenlerinin düşüncelerini taşımadığına dair 26 Ekim 1919 tarihli bir tekzip telgrafi da İstanbul Matbuat Cemiyeti'ne gönderilmiştir. Bu telgrafta başta müftü olmak üzere Belediye Başkanı, ulemaya mensup olanlar, ayan ve eşraf, vilayet meclisi üyeleri, tüccar, ticaret odası üyelerinden bazılarının isimleri bulunmakta ve toplamda 45 kişinin imzası yer almaktadır. Telgrafta, azınlık bile denilemeyecek sayıdaki bir grubun Sivas'taki Bahriye Nazırı'nı davet ettikleri ve bazı saf vatandaşları da aldatarak padişaha telgraf çekmeğe cüret ettiklerinin hayretle öğrenildiği ifade edilmiştir. Bu kişilerin doğru bir fikir yapıları olmadığı belirtildikten sonra yazılanların ancak onların kendi fikirleri olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, Sivas'taki insanların vatanlarının bağımsızlığı yolunda fedakârca çalışmak dışında bir işle meşgul olmadıkları ve para toplamak gibi bir suçlamayı da kabul etmedikleri vurgulanmıştır. Böylece bu telgraf, padişaha çekilen telgrafın gerçekte iki yüz kişinin imzasını taşımadığını, sadece Şeyh Recep ve iki arkadaşı tarafından gönderilmiş olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰²⁴

Şeyh Recep olayını yorumlayanlardan biri de Ahmet Emin'dir. Sivas'ta bir iki küskün şahıs tarafından İstanbul'a çekilen telgrafın, iki gazetenin gayretiyle âdeta bir hadise şeklini aldığına işaret etmiştir. Ancak bu hadisenin, kamuoyunun gözünde hiçbir önemi yoktur. Çünkü memleketteki millî meselelerle samimi bir şekilde ilgilenen çoğunluk, bu telgrafın ne derece değerli olup olmadığını kolayca takdir edebilecektir. Şahsî menfaatler peşinde koşan ve her türlü yıkıcı cereyanı hoş gören şahısların, bu telgrafi faydalanabilecekleri bir araç olarak görmelerine karşın bunların çevirecekleri entrikaların hiçbir etkisi olamazdı. Bununla beraber memleket dışında ve bazı noktalardan memleket dışı sayılması gereken Beyoğlu'nda öyle adamlar vardı ki, Türklerle ilgili her kötü habere harfi harfine inanmaya meyilliydiler.¹⁰²⁵

Bunun dışında Ahmet Emin, Avrupa basınının da yavaş yavaş Harekât-ı Milliye'nin gerçek mahiyetini takdir etmeye başladığına dikkat çekmiş ve tam bu sırada, tahrikçilerin şunu söyleyeceğini kaydetmiştir:

---

¹⁰²³ A.y.

¹⁰²⁴ Öztoprak, **a.g.m.** Telgraf için ayrıca bkz.: "Sivas Telgrafnamesinin Mahiyeti", **Yeniğün**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Sivas'ın Hakiki Söz Sahipleri", **Vakit**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Bu da Sivas'tan", **Alemdar**, 28 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰²⁵ Ahmet Emin, "Sivas Telgrafi", s. 1.

“Biz size Hareket-i Milliye’nin kuvvetten mahrum, bir avuç İttihatçı tarafından mürettep bir manevra olduğunu söylemiyor mu idik? Buyurun size ispatını... Başka bir yerde değil, bizzat Sivas’ta eşraf ve ulema bir araya gelerek Hareket-i Milliye’den şikâyet ediyorlar ve bunun bir hizb-i kalîl teşkil eden İttihatçıların bir teşebbüsü olduğunu söylüyorlar. Başka bir diyecek kalmadı ya!”¹⁰²⁶

Olayı ifade özgürlüğü bağlamında ele alan Refi‘ Cevad ise Şeyh Recep’in kimliği üzerinde yapılan tartışmalar yerine onun sesini duyurabilme hakkını öne çıkarmaktadır. Ona göre Damat Ferit Paşa’nın düşmesinden sonra artık milletin kanaatini rahatlıkla açıklayabileceği söylenmesine karşın o güne kadar böyle bir durum ortaya çıkmamıştı. Bu hakkını kullanan Recep, kimliği her ne olursa olsun bir Osmanlı vatandaşı ve Müslüman olması sıfatlarıyla kanaatini özgürce açıklayabilmeliydi. Bu açıdan Vakit gazetesinde bu telgrafi çekenler hakkında kullanılan “şahıs” kelimesi de doğru değildi. Vilayet encümeni üyesi olmasına karşın Şeyh Recep’in bir meczup olarak tanımlanmasına da karşı çıkan yazar, onun şikâyetinin dikkate alınarak dinlenmesi gerektiğini belirtmekteydi.¹⁰²⁷

Peyam gazetesindeki bir iddiâya göre ise Şeyh Recep ve arkadaşlarının tutuklandıklarını Sivas Valisi Reşid Paşa bir gazeteye telgrafla itiraf etmiştir. Tutuklanmalarına neden olarak Şeyh Recep ve arkadaşlarının gönderdikleri telgraflar ise bunun büyük bir haksızlık ve kanunsuzluk olduğunu ileri sürmüştür. Gazete bu durumu, İttihat ve Terakki zamanındaki tehdit siyasetinin bir devamı olarak görmektedir.¹⁰²⁸

VI. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE

Kamuoyunun gündemine gelen Kuva-yı Milliye’nin azınlıklara kötü muamelede bulunduğu fikrine karşılık, birçok azınlık mensubunun aksi yönde görüş bildirdiği anlaşılmaktadır. Erbaa kazasından Ermeni Cemaati Reisi Ohanesyan, Süzmeçiyen, Kocabıyıkyan ile Rum Ruhanî Cemiyeti adına Nikolayidis, Dimitri Antonyadis, Yuvanaki Lefteryadis, Andon Lefter imzalarıyla Dâhiliye Nezareti’ne 21 Ekim’de bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta mal, namus ve hayatlarının güvenlik içinde bulunmadığına ve Kuva-yı Milliye’ye yardım etmedikleri takdirde

---

¹⁰²⁶ A.y.

¹⁰²⁷ Refi‘ Cevad, “Yine Sivas Telgrafi”, s. 1.

¹⁰²⁸ “Sivas Telgrafi Etrafında”, s. 1.

bu yöreyi terke mecbur edildiklerine dair İstanbul'da yayılan haberleri nefretle karşıladıklarını bildirmişlerdir. Hükümet şefkatinin, cins ve mezhep farkı olmaksızın herkesin üzerinde olduğunu ve İslam unsurunun da ağırbaşlı ve ciddi olduğunu açıklamışlardır. Hal böyle olunca bu gibi söylentilerden dolayı kardeşçe geçindikleri İslam unsuru karşısında bir utanç hissi duyduklarını belirtmişlerdir. Bu yüzden söz konusu bu durumun basın aracılığıyla duyurulmasını istemişlerdir.¹⁰²⁹

Buna karşın Ermeni Patriki Zaven Efendi, Rumca Pontus gazetesinde yayımlanan bir beyanatında, Anadolu'daki Ermenilerin silah altına alınmakta olduğundan şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Tasvir-i Efkâr gazetesi, özellikle Ordu Dairesi Reisi Hilmi Paşa nezdinde yaptığı bir araştırma sonucunda, böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığını ortaya çıkarmıştır.¹⁰³⁰

Benzer bir telgraf İzmit Hıristiyanlarından gelmiştir. Bu telgrafta, Ermeni Patriki Zaven Efendi'nin Rum Patrikine yazdığı bir mektubun Neologos gazetesinde yayımlandığına işaret edilmiştir. Mektupta Zaven Efendi, Harekât-ı Milliye'nin Anadolu'daki Rum ve Ermenilere kendilerine katılmalarını teklif ettiğini ve bu teklifi reddedenlerin göçe zorlanacaklarına dair tehditte bulduklarını ileri sürmektedir. Bunun üzerine İzmit'teki Cemaat Reisleri, Belediye dairesinde bir toplantı yapmışlardır. Hatta Metropolit ile Ermeni Piskoposu, kendilerine bu doğrultuda yapılmış bir zorlama ve tehdit bir yana, teklifin dahi olmadığını bildirmişlerdir. Bunun dışında Metropolit ile Ermeni Piskoposu, konuyla ilgili olarak Neologos gazetesini tekzibe her zaman hazır olduklarını açıklamışlar ve tekzibnamelerini düzenleyerek göndermişlerdir. İzmit Hıristiyanları, Zaven Efendi'nin iddiâsından yola çıkarak, "Bu gibi yaygaraların mahiyeti bu hadise ile bir defa daha anlaşılmalı olmalıdır."¹⁰³¹ yorumunu yapmışlardır.

Aynı şekilde Amasya Rum ve Ermenilerinin bir telgrafı da İstanbul basınına yansımıştır. Amasya'dan Samurkaşyan, Niksaryan, Kebabcıoğlu Değirmenciyan, Hakîmyan, Kilimyan, Habeşyan, Kiryako, Kazakyan, Karacıyan, Nikogosyan, tüccardan Çokalioğlu İstefan, Arzuyanoğlu Sava, Mihailoğlu Orman, Çobanoğlu Yordan, Haralambus Lazaridis ve Lazar Kebabcıoğlu imzalarını taşıyan bu telgrafta; Anadolu'nun durumuyla birlikte Hıristiyanların hayatının da tehlikede olduğu ve

¹⁰²⁹ Gökbilgin, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 98-99; "Erbaalıların Telgrafı", **İkdam**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Rum ve Ermenilerin Şahadeti", **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; "Ermeni Patrikini Bir Tekzip", **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

¹⁰³⁰ "Ermeni Patrikini Bir Tekzip", s. 1.

¹⁰³¹ "Anadolu Hıristiyanları", **Yeniğün**, 25 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

Hıristiyanların Kuva-yı Milliye'ye katılmaları gerektiği, aksi takdirde birkaç gün içinde memleketlerini terke mecbur edilecekleri yönündeki söylentilerin, bazı kötü niyetli basından büyük bir üzüntü ve hayretle haber alındığı açıklanmıştır. Bu söylentilerin aksine herkesin tam bir güven içinde ve Müslümanlarla uyum içerisinde yaşadıkları belirtilmiştir.¹⁰³²

Bu konuya yönelik verilen bir haberde ise “Anadolu’da Harekât-ı Milliye dolayısıyla Hıristiyanların hayat ve mevcudiyetlerinin taht-ı emniyette olmadığı hakkında işâa edilen havadisler mahallî Hıristiyanların imzalarıyla keşide edilen telgraflarla Amasya, Tokat ve Niğde’den tekzib olunmaktadır.”¹⁰³³ açıklaması yapılmıştır.

Niksar Ermeni Cemaati Reisi Semerciyan da Dâhiliye Nezareti’ne bir telgraf göndermiştir. Ermenilerin ya Kuva-yı Milliye’ye yardıma ya da göç etmeye zorlandıklarına dair bazı Rum gazetelerinde geçen “haince” haberlerin yalan olduğunu açıklamıştır. Aksine kendilerinin güven ve huzur içinde yaşadıklarını bildirmiştir.¹⁰³⁴

Beyşehir Rumları da İleri gazetesinde yayımlanan telgrafları aracılığıyla Kuva-yı Milliye’nin, 17 Eylül 1919 tarihinde Beyşehir’in idaresini eline almasından itibaren kazanın her tarafında güven ve asayişin eksiksiz olduğunu ve ticaretlerini serbestçe yapabildiklerini vurgulamışlardır.¹⁰³⁵

Azınlıkların bu yalanlamalarına karşın özellikle Ermenilerin tarafından aksi iddiâlar gelmeye devam etmiştir. Bunlardan birinde Ermeni Patriki Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayımlanan bir mektubunda çeşitli iddiâlar ortaya atmıştır. Ancak ARMHC Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa’nın basına gönderdiği bir telgraf aracılığıyla bu iddiâlar yalanlanmıştır. Zaven Efendi bu mektubunda birçok Ermeni ailesinin, son Harekât-ı Milliye’den korkarak Erzincan, Erzurum, Samsun, İzmit ve Adapazarı gibi çeşitli yerlerden göç ettiklerini öne sürmektedir. Mustafa Kemal Paşa ise telgrafında milletin sırf millî haklarını müdâfaa

---

¹⁰³² Gökbilgin, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 99; “Anadolu’da Hıristiyanlar”, **İleri**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8.

¹⁰³³ “Tekzib Ediyorlar”, **Alemdar**, 26 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰³⁴ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 195; “Anadolu’da Hıristiyanlar”, **İleri**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 8; “Anadolu’da Asayiş”, **Vakit**, 27 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2.

¹⁰³⁵ “Anadolu’da Hıristiyanlar”, **İleri**, 31 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

emeliyle vücuda getirdiği birliğin, bir Ermeni ya da gayrimüslim unsurlar aleyhtarlığıyla lekelenmek istendiğini vurgulamıştır.¹⁰³⁶

Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa gerçekleri maddeler halinde açıklama gereğini duymuştur. Bu doğrultuda ilk olarak, Erzincan ve Erzurum havalisinden göç eden kesinlikle hiçbir Ermeni ailesinin olmadığını belirtmiştir. İkinci olarak; İzmit, Adapazarı, Samsun ve havalisinde olduğu gibi bütün Anadolu'da da asayiş ve unsurlar arasındaki iyi geçinmelerin her zamankinden daha iyi olduğuna değinmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Haymana vesâir mahaller ruhanî reisleriyle Amasya ve Tokat gibi livaların Hıristiyan halkının, Harekât-ı Milliye'nin tamamen taraftarı olduklarını telgraflarla Dâhiliye Nezareti'ne ve yabancı temsilcilere bildirdiklerine işaret etmiştir. Üçüncü olarak, gerçeğe aykırı olarak Anadolu Harekât-ı Milliyesi'ni Bolşevizm olarak ilan eden ve memleketi daima İttihatçı harekâtıyla durmadan karışıklık içinde görmek ve göstermek isteyen Damat Ferit Paşa hükümetinin açıklamalarından ürken birkaç zengin ailenin kendilerini güvende hissettikleri yerlere evlerini taşıdıklarını vurgulamıştır. Nitekim bunlar da Mütareke'den beri Adana ve havalisi ile bağımsız Ermenistan'daki çoğunluğu sağlamak için Ermeni Komiteleri ile Patrikhane'nin teşviklerine kapılan ailelerdir.¹⁰³⁷ Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki açıklamaları İstanbul basınında sansüre uğramıştır.¹⁰³⁸

Bunun dışında Zaven Efendi, Bosphore gazetesiyle gerçekleştirdiği bir mülakatta, Ermeni milletinin durumunu şu iki sözle özetlemiştir: "İztirâb, fakat iyi bir istikbâle sarsılmaz bir iman." Kendisi, I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında Ermenilerin topluca öldürüldüklerine işaret ederek, bu durumun Mütareke'nin imzalanması üzerine sona ereceğine inandıklarını kaydetmiştir. Mütareke'den sonra Türk hükümeti, cinayeti işleyenleri cezalandırmak ve Ermeni mallarını iade etmek suretiyle adaleti sağlamaya hazırlanmış gibi görünmüştür. Verilen kesin vaatlerle bazı suçluların tutuklanmalarının ardından, memlekette bir güven ve sakinlik ortamı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Ermenilerden bazıları,

¹⁰³⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 117; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 352; "Anadolu'da Anâsır-ı Gayrimüslime ve Türkler", **İkdam**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafi", **İleri**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; "Teşkilât-ı Milliye ve Gayrimüslim Anâsır", **Yeniğün**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 2; "Anadolu'da Asayiş Ber-kemaldir", **Vakit**, 22 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 3; "Ermeni Patrikini Bir Tekzip", s. 1.

¹⁰³⁷ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 117-118; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 352; "Anadolu'da Anâsır-ı Gayrimüslime ve Türkler", s. 1; "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafi", s. 3; "Teşkilât-ı Milliye ve Gayrimüslim Anâsır", s. 2; "Anadolu'da Asayiş Ber-kemaldir", s. 3; "Ermeni Patrikini Bir Tekzip", s. 1.

¹⁰³⁸ Sansüre uğramış bu kısım için bkz.: **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 118; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt 4, s. 352-353.

yuvalarını kurmak için yurtlarına dönmüşlerdir. Ancak tam bu sırada da Harekât-ı Milliye doğmuştur. Zaven Efendi konuyla ilgili olarak açıklamasına devam etse de bu kısımlar sansüre uğramıştır.¹⁰³⁹

Öte yandan Ermeni gazetelerinde, Ermeni Patrikinin bir mektubu yayımlanmıştır. Bu mektupta, Harput Piskoposu tarafından Patrikhane'ye gönderildiği bildirilen bir mektubun çevirisinin, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 24 Ocak 1920 tarihli sayısında yayımlandığına dikkat çekilmiştir. Öncelikle Ermeni Patriki, Patrikhane'ye böyle bir mektubun gelmediğini açıklamıştır. Daha sonra da böylesi bir mektubun var olması halinde içeriğinin ne olduğuna dair bilgi vermiştir. Çünkü bu mektuptan, Ermenileri hükümete karşı isyan ettirmek için Patrikhane'nin emriyle Harput Piskoposu'nun Harput'a gönderildiği anlamı çıkmaktadır. Ancak Ermeni Patriki, böyle bir mektubun varlığını mümkün görmemektedir. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubun aslını, on beş gün içerisinde kendi yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlamasını ya da herhangi bir yoldan bu mektubun ortaya çıkarılmasını istemektedir.¹⁰⁴⁰

Azınlıkların, Kuva-yı Milliye'nin teşkilât ve önderlerine yönelik çeşitli görüşler de ileri sürdükleri görülmektedir. Bunlardan birinde, Harput'ta misyonerlik yapmış bir Ermeni doktor İstanbul'a gelince izlenimlerini aktarmıştır. Bu kişi, Teşkilât-ı Milliye'nin amacının ne olduğunu merak etmişse de bunu anlayamamıştır. Hatta teşkilât önderlerine başvurarak Avrupa'ya karşı gelip gelmeyeceklerini sormuş ve böyle bir amaçlarının olmadığı cevabını almıştır. Buna karşın Ermeni doktor, Harput askerî memurları veya teşkilât erkânının Türkiye açısından kötü sonuçlara yol açacak olaylara meydan vermeyecek bir şekilde basiretli hareket ettikleri kanısındaydı.¹⁰⁴¹

Bunun yanında Musevi Lideri Hahambaşı Hayim Nahum Efendi, Paris'teki Le Matin gazetesine bir açıklamada bulunarak, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Harekât hakkında şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Harekâtı doğrudur. Anadolu'nun bütün Türk ahalisi onunla beraberdir. Elinde itiraf olunduğundan da az bir ordu var. Eski ordudan kalma

---

¹⁰³⁹ “Ermeni Patrikinin Beyanâtı”, **Yenigün**, 26 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 3. Yenigün gazetesi, Anadolu'nun her tarafından Ermeni ve Rumların, burada çıkarılan söylentileri yalanlarken Zaven Efendi'nin hâlâ Kuva-yı Milliye'yi itham eder tarzda Bosphore gazetesine açıklamalarda bulunmasını eleştirmektedir.

¹⁰⁴⁰ “Mustafa Kemal Paşa ile Ermeni Patriki”, **İleri**, 10 Şubat 1336/1920, s. 4.

¹⁰⁴¹ “Ermeni Âlimi”, **Alemdar**, 24 Teşrin-i evvel 1335/1919, s. 1.

enkaz ile yeni gönüllülerden mürekkep olan bir kuvvet mühimmatça pek fakirdir, tedarik için de vesâite malik değildir. Bu harekâtın İtilaf Devletleri için, [sansüre uğramış bir kelime] Suriye [sansüre uğramış bir kelime] nin büyük bir kısmı üzerinde manda kabul eden Fransa için tehlikeli olup olmayacağını soruyorsanız, size serbestçe diyebilirim ki: Hayır!.. İşte esbâbı: Millî Harekât nev‘an nîm-i resmî bir hale gelerek şimdi yatıştı. Damat Ferit Paşa kabinesi zamanında Mustafa Kemal bir âsî idi. Bugün Rıza Paşa hükümetiyle meslektaş halini aldı. Mustafa Kemal maceraperest olmadığı gibi mutaassıp da değildir. Türkiye’nin beyne’l-milel mevki ne kadar tehlikeli olduğunu bilir ve bunu daha vahim bir hale getirmekten tevakki edecektir.”¹⁰⁴²

Hayim Nahum Efendi, Mustafa Kemal Paşa’nın padişahına sadık olduğunu ve hiçbir zaman onun emirlerine muhalefet etmeyi aklına getirmediğine de değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın programını, bütün Türkiye’nin programı olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda bu programın, Wilson esaslarının tamamen uygulanmasından, yani Osmanlı ülkesinin Osmanlı kalmasından ibaret olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁴³

Hayim Nahum Efendi’ye göre tamamıyla Türk olan yerlere bir çözüm bulunması halinde Türk milliyetperverlerinden herhangi bir tehlikenin gelmesi söz konusu değildir. Diplomatların işlerine karışmayı aklına getirmediğini hatırlatarak, herkesin menfaatleri çerçevesinde memnuniyet verici anlaşmaların yapılmasının mümkün olduğuna değinmiştir. Bununla birlikte Anadolu’da büyük bir masraf gerektiren ve kuvvetli olması gereken işgal ordularını, hangi hükümetin besleyip orada bulundurmak isteyeceğini sorgulamıştır.¹⁰⁴⁴

Hayim Nahum Efendi, Le Moniteur Oriental’in Paris özel muhabiri Mösyö Leon Mandil’e, kendisinin Hareket-i Milliye hakkındaki görüşlerini de açıklamıştır.

---

¹⁰⁴² Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 257-258; “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanâtı”, **Peyam**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Hayim Nahum Efendi’nin söz konusu bu açıklaması için ayrıca bkz.: “Hahambaşının Hakkımızdaki Fikri”, **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “Kuva-yı Milliye ve Müttefikler”, **İleri**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; “Hahambaşının Beyanât-ı Mühimmesi”, **Sabah**, 17 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1. Celal Nuri, Türklerin bir türlü söylemeye imkân bulamadığı gerçekleri, birkaç kelimeyle Fransa’ya ve dolayısıyla bütün medeniyet dünyasına sunduğu için Hahambaşı Efendi’ye tebriklerini bildirmiştir. Bkz.: Celal Nuri, “Aferin, Hayim Naum Efendi”, **İleri**, 18 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 2.

¹⁰⁴³ Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 258; “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanâtı”, s. 1.

¹⁰⁴⁴ Özel ve Hacııbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 259; “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanâtı”, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa'nın hareketinin asla ihtilâlcı olmadığını ve onun hükümetle işbirliği yaptığını ifade etmiştir.¹⁰⁴⁵

İstanbul'un işgali üzerine Ermeni gazetelerinde yapılan bir değerlendirmede, bu işgal haberinin Ankara'da Mustafa Kemal Paşa taraftarları üzerinde olağanüstü bir etki yarattığı kaydedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, işgali ertesi çarşamba günü bir beyannameyle bildirmiştir. Hıristiyanlara karşı kötü davranışta bulunulmamasına yönelik duvarlara beyannameler yapıştırıldığı için gayrimüslimlerin korku ve heyecanları sona ermiştir. Bunun dışında söz konusu bu Ermenice gazeteler, Adapazarı gibi yerlerde Türkler ile Ermenilerin birbirleriyle hoş geçinmeye başladıklarının, Ermeni Patrikhanesi'ne yazıyla bildirilmiş olduğunu yazmaktadır.¹⁰⁴⁶

İstanbul'un işgalinin azınlık basınında farklı yorumlara da sahne olduğu göze çarpmaktadır. Yergir gazetesinin Eskişehir özel muhabiri, bu işgal haberi üzerine Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'in beyannameler yayımlayarak, halka sakin olmayı tavsiye ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁴⁷ Bir diğer azınlık gazetesi de İstanbul'un işgali haberinin, Mustafa Kemal taraftarları üzerinde üzücü bir etki uyandırdığı bilgisini vermiştir. Bunlar, yukarıdan atıp tutmanın anlamsız olduğunu ve mevcut durumun devamı halinde daha önemli sonuçların meydana gelebileceğini anlamışlardır. Bunun üzerine hemen duvarlara beyannameler yapıştırılmış ve Hıristiyanlara zarar verecek herhangi bir harekette bulunulmaması uyarısı yapılmıştır. Aynı gazete, Ankara içinde genel bir sessizliğin hâkim olmasını dikkat çekici olarak görmektedir. Çünkü Mustafa Kemal bütün subaylarıyla Ankara'da bulunmaktadır. Hatta kaldığı ev bir bağ içinde ve seri ateşli toplarla çevrilidir. Bunun dışında Adapazarı'ndan gelen haberlerden orada dahi Harekât-ı Milliyecilerin çok ümitsiz oldukları anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁸

Cağdamard gazetesinin Samsun muhabirinin yazıyla bildirdiğine göre İstanbul'un işgali haberi Samsun'daki "milliyetçileri" ümitsizliğe düşürmüştür. "Çete başları" yanlarına birçok silah ve top alarak, iç taraflara doğru firar etmişler ve özellikle Amasya'da toplanmışlardır. Hatta Samsun'dan sekiz saat ötede siperler kazanmıştır. Mustafa Kemal de buradaki milliyetçilere telgraf çekerek, yabancı

---

¹⁰⁴⁵ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 256-257; "Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanâtı", **Yenigün**, 27 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; "Hahambaşı Efendi'nin Beyanâtı", **Peyam**, 27 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 1; "Hahambaşı Efendi", **İleri**, 27 Teşrin-i sani 1335/1919, s. 8.

¹⁰⁴⁶ "Taşra Ermenileri", **İkdam**, 21 Mart 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁴⁷ "İstanbul'un İşgali Anadolu'daki Tesirât", **Peyam-ı Sabah**, 21 Mart 1336/1920, s. 3.

¹⁰⁴⁸ **A.y.**

temsilcilerin derhal tutuklanması emrini vermiştir. Ancak milliyetçiler, bu tutuklama emrinin kötü bir tepki doğuracağı cevabını Mustafa Kemal'e vererek yeni talimat isteğinde bulunmuşlardır.¹⁰⁴⁹

---

¹⁰⁴⁹ "Samsun'da Vaziyet Ne Merkezde?", **Peyam-ı Sabah**, 4 Nisan 1336/1920, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN AÇILIŞINDAN DÜZENLİ ORDUNUN KURULUŞUNA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. IV-V. DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ VE KUVA-YI MİLLİYE

A. IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar

Salih Paşa hükümetinin İngilizlerin baskısı karşısında 2 Nisan 1920 tarihinde istifa etmesi üzerine Damat Ferit Paşa, 5 Nisan'da, 31 Temmuz 1920 tarihine kadar sürecek olan dördüncü hükümetini kurmuştur. Yeni hükümet, kurulduğu tarihten itibaren Anadolu Harekâtı'na karşı İngilizlerle birlikte icraatını daha da sertleştirmiştir.¹⁰⁵⁰

Hükümet, 10 Nisan 1920'de Kuva-yı Milliye aleyhinde bir beyanname yayımlamıştır. Beyannameye göre Osmanlı Devleti, o gün örneği görülmemiş bir tehlike içindedir ve milletin bilmeyerek ve istemeyerek dehşetli bir savaşa sürüklenip kesin bir yenilgiye uğramasından dolayı akla ve duruma uygun bir kurtuluş yolu tutulması gerekirken bu gerçek gereğince anlayamamıştır. Çünkü bazı kimselerin, hırs ve menfaatlerinin dürtüsüyle “Teşkilât-ı Milliye” adı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesat bir yandan siyasal durumu son derece tehlikeli bir hale getirirken diğer yandan da savaştaki kayıplardan ve özellikle savaş yıllarındaki yolsuzluk ve cinayetlerden dolayı vatanda yeni yaralara yol açmıştır. Geçmişteki bazı çirkin olaylar da Avrupa ve Amerika kamuoyunda Türklere karşı şiddetli bir düşünce ve akım yaratırken barış şartlarının bir kat daha şiddetlendirilmesi tehlikesini doğurmuştur. Bu durumun etkisiyle Büyük Devletler, Mütareke hükümlerini İstanbul'u geçici olarak askerî işgal altına almak suretiyle uygulamışlardır. Buna karşı beyannameye, isyancıların İstanbul ile Anadolu arasındaki haberleşme ve ilişkileri kesmeye çalışmaları en büyük vatan hainliği olarak görülmüştür. Bu durumda Teşkilât-ı Milliye denilen “isyen hareketi”, hem Anadolu'yu korkunç bir

¹⁰⁵⁰ Sarhan, a.g.e., Cilt 2, s. 463-464, 468; Tunaya, a.g.e., Cilt 2, s. 61.

istilaya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlamaktaydı.¹⁰⁵¹

Beynamede o gün Osmanlı milletinin en büyük düşmanları olarak, yalancı milliyet davasıyla şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenler gösterilmiştir. Bu kişiler, ağır suçlar işleyerek böylesi felaketli bir sonu hazırlamışlardır. Bu suçlar arasında Kanun-i Esasi'yi ve diğer kanunları ayaklar altına alarak halktan zorla para ve asker toplamak, buna uymayanlara eziyet ederek öldürmek ve hatta köyleri ve kasabaları basıp yağma etmek sayılmıştır.¹⁰⁵²

Beyannameye göre vatanın içine düştüğü türlü kötülüklerin giderilmesi, nüfus ve kuvvet bakımından kaybedilenlerin yerlerinin doldurulması gerektiğinden mevcut hükümet için her can ve emek her zamankinden daha değerli olarak görülmüştür. Bu yüzden hükümet varmak istediği bu olumlu amaca kan dökmeden ulaşmayı her bakımdan uygun görmekle beraber, devletin ve milletin gerçekten tehlike içinde bulunan hayatını ve huzurunu kurtarmak için “yola gelmeyenleri”, dinin emirleri ve kanunların hükümleri gereğince ve hatt-ı hümayunla tebliğ olunan padişah emrine uyarak yola getirmekte tereddüt etmeyecektir. Bundan dolayı beynamede, isyan hareketini düzenleyen ve kışkırtanların kandırma ve korkutmasına kapılarak ve yaptıklarının sonucunun ağırlığını düşünemeyerek hareket edenlerin affa uğramaları şarta bağlıdır. O şart da bu kişilerin bir hafta içinde pişmanlık göstermeleri ve padişaha bağlılıklarını bildirmeleridir. Buna karşılık isyan hareketini düzenleyen ve kışkırtanlarla onlara uymakta ısrar edenler ise din ve kanun bakımından yola getirileceklerdir.¹⁰⁵³

Böylece Damat Ferit Paşa söz konusu bu beyannameyle Kuva-yı Milliye'ye karşı bir kamuoyu oluşturmayı ve bu kuvvetlere karşı yürüteceği mücadelede halkın desteğini sağlamayı düşünmüştür.¹⁰⁵⁴

---

¹⁰⁵¹ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 342-343. Hükümet beyannamesinin aslı için bkz.: “Hükümetin Beyannamesi”, **Vakit**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Hükümetin Beyannamesi”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1-2; “Hükümetin Beyannamesi”, **İleri**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Hükümetin Pek Mühim ve Tarihî Beyannamesi”, **Alemdar**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf Devletlerince işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ile resmî ve özel tüm telgraf haberleşmelerinin yasaklandığına dair genelgeler yayımlamıştır. Bkz.: Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁰⁵² Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 343.

¹⁰⁵³ **A.g.e.**, s. 343-344. Sina Akşin'e göre millî hareketin başındakilere, af yolu kapalıydı ve onlar mutlaka cezalandırılacaklardı. Bkz.: Sina Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt III)**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 19.

¹⁰⁵⁴ Osman Akandere, “Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 359.

Bu gelişmeye karşılık Ankara'da 23 Nisan 1920'de olağanüstü yetkili bir meclis açılarak, milletin yazgısını kendi eline almıştır. Büyük Millet Meclisi'nin milleti temsil eden tek hâkim kuvvet olarak kendisini göstermesi üzerine Damat Ferit Paşa hükümeti yeni bir takım tedbirler almaya yönelmiştir.¹⁰⁵⁵ Bu çerçevede 24 Nisan günü Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazır Vekili¹⁰⁵⁶ sıfatıyla bir genelge yayımlamıştır. Burada erden müşire kadar bütün askerleri, padişaha sadakatini kanıtlamaya ve görevleri başına çağırıştır.¹⁰⁵⁷ İstanbul Muhafızlığı da Harbiye Nezareti'nin 24 Nisan günlü bir emirnamesini duyurmuştur. Buna göre görevde ya da açıkta bulunan ordu mensupları, Muamelat-ı Zatiye Dairesi tarafından onaylanmış fotoğraflı kimlikleriyle Teftiş-i Muhassesat Komisyonu'na başvurarak, bu Komisyon'un vereceği belgeyle maaşlarını alabileceklerdi. Maaşlar sadece hak sahiplerine verileceği gibi İstanbul'da var oldukları sabit olmadıkça hiç kimseye vasıtayla maaş verilmeyecekti. Bundan dolayı ilgili birimler hak sahiplerinin defterini tutarak Teftiş-i Muhassesat Komisyonu'na vereceklerdi ve Komisyon da bu birimlere memur gönderip defterleri yoklama yöntemiyle denetleyecekti.¹⁰⁵⁸

Kuva-yı Milliye'ye yönelik bir başka genelge de, sadaret makamının emriyle Dâhiliye Nezareti tarafından bütün vilayetlerle elviye-i gayri mülhakaya gönderilen genelgedir. Burada öncelikle, "milliyet" ad ve unvanı altında toplanıp bir takım teşkilâtlar oluşturan, halktan zorla para toplayıp onları yine zorla silah altına alan bazı kişilerin varlığından söz edilmiştir. Bu kişilerin "yola getirilmeleri" sırasında, mülkî ve inzibatî memurlara padişahına sadık olan tebaanın hiçbir şekilde rencide edilmemesi ve kanuni hüküm ile nizamlar dışındaki muamelelerden sakınılması uyarısında bulunulmuştur. Bu uyarıya uygun bir şekilde davranmayanlar hakkında gerekli kanuni işlemlerin yapılacağı da bildirilmiştir.¹⁰⁵⁹ Görüldüğü üzere

---

¹⁰⁵⁵ Şaduman Halıcı, "İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 40, Kasım 2007, s. 629.

¹⁰⁵⁶ Harbiye Nazırlığı görevinde 5 Nisan'dan beri vekâleten Kara Sait Paşa bulunuyordu. Ancak Sadrazam ve Hariciye Nazırını Damat Ferit Paşa, 20 Nisan 1920'den itibaren Harbiye Nazırlığı görevini de üzerine almıştır. Bu görev, 10 Haziran'a kadar sürecek ve bu tarihten itibaren de görev Ahmet Hamdi Paşa'ya verilecektir. Bkz.: Sarıhan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 493.

¹⁰⁵⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 6. Genelgenin aslı için bkz.: "Harbiye Nezareti'nin Bir Tamimi", *Vakit*, 25 Nisan 1336/1920, s. 1; "Bi'l-cümle Erkân ve Ümerâ ve Zâbitâna", *Peyam-ı Sabah*, 25 Nisan 1336/1920, s. 1; "Mühim Bir Tamim", *İleri*, 25 Nisan 1336/1920, s. 1; "Mühim Bir Tamim", *Alemdar*, 25 Nisan 1336/1920, s. 1; "Askerlere Bir Hitap", *İkdam*, 25 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁵⁸ Akşin, *İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)*, s. 29; "Erkân-ı Ümerâ ve Zâbitâna", *Alemdar*, 26 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁵⁹ "Kuva-yı İnzibatiye Harekâtı", *İleri*, 9 Mayıs 1336/1920, s. 2.

hükümet yayımladığı bu beyanname ve genelgelerle otoritesini askerî ve mülkî kesimler üzerinde sağlamayı ve sağlamlaştırmayı düşünmüştür.

Bu beyanname ve genelgelerin yanı sıra hükümetin Kuva-yı Milliye'ye karşı düşmanca ve oldukça sert tedbirlere başvurduğu da görülmektedir. Sadaret ve Hariciye Nezaretiyle birlikte Harbiye Nezareti ve Müşirlik unvanını da alan Damat Ferit Paşa, bu hükümeti döneminde Kuva-yı Milliyecileri padişah iradesi ve fetvalarla engellemeye çalışarak, onları padişaha karşı isyan etme suçuyla itham etmiş ve birçok yurtsever mebusu İngilizlere tutuklatıp sürgün ettirmiştir.¹⁰⁶⁰

Bir dönem jandarma kâtibiyken daha sonra eşkıyalığa yöneldiği için hükümetçe takip edilmekte olan Ahmet Anzavur'a 8 Nisan 1920'de paşalık rütbesi verip onu Karesi mutasarrıflığına tayin etmiştir.¹⁰⁶¹ Ayrıca tehcir ve taktik suçlarına bakmak üzere İstanbul'da kurulmuş olan Divan-ı Harb-i Örfi başkanlığına, 10 Nisan'da Nemrut sanıyla tanınan eski Bursa valisi Mirliya Mustafa Paşa getirilmiştir.¹⁰⁶² 15 Nisan'da da Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'ne yeniden Refik Halid Bey tayin edilmiştir.¹⁰⁶³

Bu tayinlere karşın Damat Ferit Paşa birçok Kuva-yı Milliye taraftarı mülkî ve askerî görevlilerin işlerine son vermiştir. Bunlar arasında Resulayn Kaymakamı Fehmi Bey, Ankara Defterdarı Yahya Galip Efendi, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusî, Bursa Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi, Isparta Müftüsü Hüseyin Hüsnü (Özdamar), Uşak Müftüsü Ali Rıza (Bodur), Burhaniye Müftüsü Mehmet (Tarhan), Antalya Müftüsü Ahmet Hamdi, Sinop Müftüsü İbrahim Hilmi Efendi, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Yusuf Rasih Bey, 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Miralay İzmirli İsmet, Miralay Bekir Sami Bey, İsmail Fazıl Paşa, Hüseyin Selahattin, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey, Manastırlı Remzi Bey, Binbaşı İsmail Hakkı, Tolçalı Süleyman, Süvari Binbaşısı Asitaneli Âdil, Binbaşı Rizeli Raşit Bey,

---

¹⁰⁶⁰ Metin Ayıışığı, "Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri İle Kuva-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918 - 16 Ekim 1920)", **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 23, Sayı: 45, Ağustos 1998, s. 70-71.

¹⁰⁶¹ Ayıışığı, **a.g.m.**, s. 71. Ahmet Anzavur'un tayini için bkz.: "Karesi Mutasarrıflığı", **Vakit**, 9 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁶² Pınar Taşer, "Mütareke Dönemi'nde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 157. Kürt Mustafa Paşa, o dönemdeki şiddetli zulmü yüzünden "Nemrut Mustafa Paşa" olarak ün salmıştır. Bkz.: Ertürk, **a.g.e.**, s. 343. Nemrut Mustafa Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ferudun Ata, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa, Bir İşbirlikçinin Portresi**, İstanbul, Temel Yayınları, 2008.

¹⁰⁶³ "Tevcihât", **Takvim-i Vekayi**, 17 Nisan 1336/1920, s. 1. Refik Halid Bey, I-III. Damat Ferit Paşa hükümetlerinde de bu görevde bulunmuştur. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 484.

Gelibolulu Bican Efendi, Piyade Binbaşısı Cemal Bey, Kartallı Hüseyin Avni Bey, 1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey gibi önemli isimler vardır.¹⁰⁶⁴

Bunun yanı sıra Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerle birlikte Kuva-yı Milliye aleyhindeki birçok iç isyanın destekleyicisi olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde Kuva-yı İnzibatiye adıyla kurulan askerî birliğin özel bir yeri vardır. Hükümet, 18 Nisan 1920'de çıkardığı bir kararnameyle jandarma kuvvetlerine benzer ve gönüllülerden oluşan Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulmasını kararlaştırmıştır. Kuva-yı İnzibatiye, Kuva-yı Milliye'yi yok etmek için kurulmuş olup Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine bağlıdır. Buradaki subaylar, görevli ve emekli olanlarla gönüllülerden oluşmaktadır.¹⁰⁶⁵ Yine aynı gün çıkarılan ikinci bir kararnameyle Kuva-yı İnzibatiye için 1.250.836 liralık olağanüstü ödenek ayrılmıştır.¹⁰⁶⁶

Kuva-yı İnzibatiye'nin asker ihtiyacını karşılamak için 23 Nisan günü Harbiye Nezaretince bir duyuru yapılmıştır. Bu duyuruda, İstanbul'da görevde ve açıkta bulunan tüm askerî idareciler ile subayların üç gün içinde Harbiye Nezareti'ne gelerek, yoklama yaptırmaları şart koşulmuştur. Bu şarta uymayanların ilişkileri kesilerek, firar etmiş sayılacak ve Divan-ı Harp'e verileceklerdi.¹⁰⁶⁷ 29 Nisan 1920'de ise Kuva-yı İnzibatiye Kumandanlığı'na, Ordu Kumandanlığı yetkisi ve maaşıyla, aynı zamanda İzmit ve Havalisi Fevkalade Kumandanı olarak eski Harbiye Nazırlarından ve padişahın yaver-i ekremi olan Süleyman Şefik Paşa tayin edilmiştir.¹⁰⁶⁸

Kuva-yı İnzibatiye 1. Alayı¹⁰⁶⁹, 29 Nisan 1920'de İzmit'e hareket etmeden önce Bolu'dan "Kuva-yı İnzibatiye Heyet-i İdaresi" adına Dâhiliye Nezareti'ne 27

¹⁰⁶⁴ Akandere, **a.g.m.**, s. 366-367.

¹⁰⁶⁵ Günay Çağlar, "Kuvây-ı İnzibâtiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 15, Mayıs 1995, s. 344. 18 maddelik bu kararname için bkz.: "Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi", **Vakit**, 25 Nisan 1336/1920, s. 2; "Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi", **Peyam-ı Sabah**, 25 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁶⁶ Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 167; "Kuva-yı İnzibatiye Tahsisatı", **Peyam-ı Sabah**, 25 Nisan 1336/1920, s. 2. Rahmi Apak, bu kararnamenin tarihini 19 Nisan 1920 olarak vermektedir. Bkz.: Apak, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁰⁶⁷ Çağlar, **a.g.m.**, s. 347; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 28.

¹⁰⁶⁸ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 75; "Süleyman Şefik Paşa", **Vakit**, 1 Mayıs 1336/1920, s. 1; "Tevcihât", **Takvim-i Vekayi**, 2 Mayıs 1336/1920, s. 1. Kuva-yı İnzibatiye teşkilâtıyla ilgili padişah iradesi üzerine gerekli hazırlıklarda bulunmak için bir "Erkân-ı Harbiye-i Hususiyeye Heyeti" oluşturulmuştur. Bu heyetin başkanlığına Bir Numaralı Divan-ı Harp üye mülazımlarından Miralay Ahmet Refik, yardımcılığına da Erkân-ı Harp Kaymakamlarından Hayrettin Beyler tayin edilmişlerdir. Bkz.: "Kuva-yı İnzibatiye", **Vakit**, 26 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁶⁹ Kuva-yı İnzibatiye üç alaydan oluşacak bir tümen şeklinde kurulacaktı. 1. Alay, İzmit'e gittikten sonra 2. Alay'ın mevcudu gün geçtikçe artmıştı. Bunlar 500 ile 600'erlik gruplar halinde İzmit'e gönderildikçe 2. ve 3. Alaylar oluşturulacaktı. 1. Alay'ın komutanı Binbaşı Hasan Tevfik'ti. 2.

Nisan'da bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta, askerlik mesleğinden uzaklaştırıldığı ileri sürülen “Selanikli Mustafa Kemal'in” yaptıklarına yer verilmiştir. Buna göre Selanikli Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla Ankara'da bağımsız bir hükümet kurmuş ve bu hükümet adına 1314 (1898/1899) doğumluları askerliğe çağırarak, ağnam vergisini ıskat etmiş (düşürmüş) ve Ankara ile etrafındaki hükümet sandıklarında bulunan paralara el koymuştur. Bunun dışında kendisi tarafından verilen emirlerin altını “Türk Hükümeti Reisi” diye imzalamış, halktan zorla para toplamış, gerek kendisinin ve gerekse taraftarlarının emirlerine uymayanları ölümle tehdit ederek, bazı yerlerde de bunu uygulamıştır.¹⁰⁷⁰

Telgrafta tüm bu hareketlerin, padişaha sadakatle bağlı olan Düzce ve Bolu halkının dinî ve millî hislerini tahrik ettiğine değinilmiştir. Kuva-yı Milliye'nin uyguladığı sansüre rağmen bu yöre halkının, fetva ile hatt-ı hümayunun içeriklerinden haberdar olarak silaha sarıldıkları ve aynı zamanda Gerede, Mudurnu, Nallıhan, Göynük ve Safranbolu gibi yerlerdeki halkın da onlara katıldıkları açıklanmıştır. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye'ye mensup bin kişi Düzce'de esir edilmiş ve bunlara gereken nasihatle bulunulduktan sonra köylerine gönderilmişlerdir. Hatta bu kuvvete kumanda eden Binbaşı Mahmut Bey'le diğer subaylar öldürülmüştür. Gerede üzerine yürüyen yirmi süvari, bir binbaşı ve bir miktar askerden oluşan kuvvet terhis edilmiş, ancak subay ve mebuslar geçici olarak Düzce'ye gönderilmişlerdir. Telgrafta, Geyve taraflarında bulunan âsîlerin Taraklı ve Göynük üzerine doğru yürüdüklerinin anlaşılması üzerine Adapazarı'nda bunlara karşı koymaları için kuvvet sevk edildiği belirtilmiş ve kısa bir süre içerisinde bunların mağlup edileceği ümidi taşınmıştır. Bu arada Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'in görevine de son verildiği açıklanmıştır.¹⁰⁷¹

İzmit ve Havalisi Fevkalade Kumandanı Ferik Süleyman Şefik Paşa da sadrazama İzmit'ten 9 Mayıs 1920 tarihli resmî bir telgraf göndererek, bölgenin mevcut durumu hakkında bilgi vermiştir. Buna göre Gerede'de yirmi dört saat süren bir muharebeden sonra “eşkıya” sürülerek yüz esir alınmış ve Kuva-yı Milliye firarileri takip edilmiştir. Kuva-yı Milliye tarafından Bolu'nun zapt edilmesi üzerine

---

Alay'ın komutanı ise subaylıkla ilgisi olmayan Çerkes Bekir'di. Bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 67-68.

¹⁰⁷⁰ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 136. Telgrafın aslı için bkz.: “Anadolu Ahvâli”, **Vakit**, 30 Nisan 1336/1920, s. 1; “Anadolu Ahvâli”, **İleri**, 30 Nisan 1336/1920, s. 2. Telgrafın tarihi, **Alemdar** gazetesinde 28 Nisan 1920 geçmektedir. Bkz.: “Şekavet-i Kemaliye'nin Tathîrine Doğru”, **Alemdar**, 30 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁷¹ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 136-137.

Hilafet Ordusu, silahlı çarpışma sonucunda Bolu'yu geri almış ve bu arada eşkiya yüz elli kadar maktul bırakmıştır. Bunun yanı sıra bu şiddetli çarpışmadan firar edenlerden “yirmi üç şakî” de Kıbrısçık'ta yakalanmıştır.¹⁰⁷²

Ayrıca Ferik Süleyman Şefik Paşa, Ahmet Anzavur Paşa ile Sapanca Müfreze Kumandanlığı'ndan alınan iki telgrafı da olduğu gibi sadrazama göndermiştir. Bu telgraflardan ilkinde maddeler halinde şöyle yazılmaktadır:

- “1. Dün Salmanlı civarında bizzat kumanda ettiğim gönüllü efradıyla âsiler arasında başlayan müsademe lehimizde neticelenmiştir.
2. Sakarya Boğazında başlayan müsademe de lehimizde devam etmektedir. Doğançay istirdâd edilmiş [geri alınmış] ve bir yüzbaşı ve yirmi nefer esir edilmiştir.
3. Yarın ileri hareket başlayacaktır.”¹⁰⁷³

İkinci telgrafta, Doğançay'ın düşmandan geri alındığı gibi on iki kişinin de esir edildiği vurgulanmaktadır.¹⁰⁷⁴ Gerçekten de Ahmet Anzavur 10 Mayıs'ta Adapazarı, 13 Mayıs'ta Kandıra ve 15 Mayıs'ta da Doğançay'ı şiddetli çarpışmalar sonucunda alabilmiştir. 16 Mayıs'ta Ahmet Anzavur kuvvetleri, Sakarya'nın batısındaki mevzilere taarruz etmişlerse de başarılı olamamışlardır. 17 Mayıs'ta Ahmet Anzavur, İkramiye üzerinden Geyve İstasyonu'na bir kez daha taarruz etmesine karşın Ali Fuat Paşa'nın kuvvetleri karşısında başarılı olamamıştır. Bu çarpışmada yaralanması üzerine Ahmet Anzavur İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁷⁵

Kuva-yı İnzibatiye'nin, Anzavur'un Geyve Boğazı saldırısına katılan birliklerinden önemli bir kısmı sonra teslim olmuşlar ve Kuva-yı Milliye'ye katılmışlardır. İzmit'teki Kuva-yı İnzibatiye birliklerinden de üst üste firarlar olmuş ve birçok subay ve er Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır.¹⁰⁷⁶ Bu arada Çerkes Ethem kuvvetleri, 23 Mayıs'ta taarruza geçerek Sapanca ve Adapazarı'nı ele geçirmişlerdir.¹⁰⁷⁷ Süleyman Şefik Paşa'dan sonra İzmit ve Havalisi Kumandanlığı'na atanan Mirliya Subhî Paşa, 7 Haziran'da Ali Fuat Paşa'yla temasa

¹⁰⁷² “Kuva-yı İnzibatiye Harekâtı”, **İleri**, 13 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁷³ “Kuva-yı İnzibatiye Harekâtı”, s. 2; “Resmî Malumat”, **Alemdar**, 13 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁷⁴ “Kuva-yı İnzibatiye Harekâtı”, s. 2; “Resmî Malumat”, s. 1.

¹⁰⁷⁵ **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 70-72.

¹⁰⁷⁶ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁰⁷⁷ **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 73.

geçerek, üzerlerine yürünüldüğü takdirde karşı koymayacaklarını ve tüm silah, cephane ve teçhizatlarıyla kendilerine katılacaklarını bildirmişlerdir.¹⁰⁷⁸

Son olarak Kuva-yı İnzibatiye birlikleri, 14 Haziran'da İzmit'ten tekrar harekete geçmiştir. Ancak bu birlikler de Ali Fuat Paşa'nın karşı taarruzu sonucunda yenilmiştir. Söz konusu tüm bu başarısızlıklar üzerine 20 Haziran'da Kuva-yı İnzibatiye birlikleri, İzmit'e gönderilen Gülcemal isimli vapurla İstanbul'a geri götürülmüştür. 25 Haziran 1920'de de Harbiye Nazır Vekili adına Ferik Ahmet Hamdi imzasıyla verilen emirle Kuva-yı İnzibatiye adı altında kurulan tüm askerî birliklerin lağvedildikleri, sadece merkez depo taburuyla Üsküdar'da yeni kurulan taburun Hırka-i Şerif'teki dağ takımının bırakıldığı bildirilmiştir.¹⁰⁷⁹

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer bir uygulaması, Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'dir. Müfettişliğin kurulması, 27 Nisan 1920'de Meclis-i Vükela'da görüşülerek kararlaştırılmıştır. Meclis-i Vükela tarafından hazırlanan kararnamenin padişah tarafından 28 Nisan 1920 tarihinde imzalanması sonucunda Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği kurulmuştur.¹⁰⁸⁰ Böylece Kuva-yı İnzibatiye ve Ahmet Anzavur kuvvetleri aracılığıyla millî direniş fiilen ortadan kaldırılacak ve ondan sonra bu Müfettişlik sayesinde Anadolu'da padişah ve hükümetin idaresi kurulacaktı.¹⁰⁸¹

Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'nin kurulduğu gün, bu müfettişliğe Müşir Zeki Paşa'nın tayin edildiğine dair padişah iradesi çıkmıştır.¹⁰⁸² Müşir Zeki Paşa da basına verdiği bir beyannameyle görevine başlamış, bütün milleti hilafet makamı etrafında toplanmaya çağırarak, "Yoksa değil tehlikeli anlarda asude zamanlarda bile nifak ve şikak bir heyet-i milliyenin şüphesiz mucib-i felaketidir." açıklamasını yapmıştır. Esnaf, rençper, asker, memur ve bütün vatandaşların

---

¹⁰⁷⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Editör: Osman Selim Kocahanoğlu, 2. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları, 2010, s. 473; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 134. İzmit Kolordusu Kumandanı Miriliva Subhî Paşa'nın İzmit'te Kuva-yı İnzibatiye karargâhındaki görevine başlamak üzere İstanbul'dan ayrıldığı haberi için bkz.: "Subhî Paşa Vazifesi Başında", **Peyam-ı Sabah**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁷⁹ **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 80; Akandere, **a.g.m.**, s. 366.

¹⁰⁸⁰ Ali Arslan, "Anadolu Fevkalade Müfettiş-i-i Umumiliği - IV. Ve V. Damat Ferit Hükümetlerinin Anadolu'daki Yönetimi Büyük Millet Meclisi'nden Geri Alma Teşebbüsü (1920)-", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 16, Kasım 1995, s. 444.

¹⁰⁸¹ **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 81.

¹⁰⁸² Arslan, **a.g.m.**, s. 447; "Müşir Zeki Paşa", **Peyam-ı Sabah**, 28 Nisan 1336/1920, s. 1; "Anadolu Fevkalade İslahat Müfettişliği", **Vakit**, 29 Nisan 1336/1920, s. 1. Müfettişliğin Karargâh Erkân-ı Harp Reisliğine, Erkân-ı Harp Miralayı Mahmut Belig Bey tayin edilmiştir. Bkz.: Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 84; "Anadolu Fevkalade İslahat Müfettişliği", s. 1; "İslahat-ı Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği", **Vakit**, 30 Nisan 1336/1920, s. 1.

hükümetin etrafında toplanması gerektiği bu felaketli günlerde, ihtiras peşinde koşanların mutlaka bir ihanet meyliyle Osmanlılığın yok olmasına neden olacaklarına dikkat çeken Müşir Zeki Paşa, kendisinin bu gibileri memleketin selâmeti adına “pençe-i kanuna” teslim edeceğini açıklamıştır.¹⁰⁸³

Ayrıca Müşir Zeki Paşa, basına Müfettiş-i Umumiliğe dair çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Bunlardan birinde, Müfettiş-i Umumiliğin teşkilât ve kadrosunun tamamlanmak üzere olduğunu, kendisinin projenin tamamlanması için çalıştığını ve Anadolu’da ıslahata başlamak üzere yakında İstanbul’dan hareket edeceğine yönelik ümidini ifade etmiştir.¹⁰⁸⁴ Ancak söz konusu bu Müfettişliğin Haziran başlarında hâlâ hedefleriyle uyumlu büyüklükte bir kadroya sahip olamadığı, Müşir Zeki Paşa’nın Alemdar gazetesine yaptığı başka bir açıklamasından anlaşılmaktadır.¹⁰⁸⁵ Sonunda söz konusu bu Müfettişlik, III. Tevfik Paşa hükümeti tarafından 3 Kasım 1920’de lağvedilecektir.¹⁰⁸⁶

Bunun dışında bu hükümet döneminde, devlet hizmetinde bulunan tüm memurların sadakat yemini etmesi kararlaştırılarak, “Sadakatname” başlıklı kâğıtlar düzenlenmiştir. Sivil ve askerler için olmak üzere iki türlü düzenlenen bu kâğıtlarda tüm kamu görevlilerinin, genel olarak, padişahın emirlerine uyacaklarına ve görevleri süresince siyasetle uğraşmayacaklarına dair yemin etmeleri istenmiştir.¹⁰⁸⁷

Sadrizam Damat Ferit Paşa da 26 Nisan 1920 tarihli sadaret emriyle Sadakatname örneklerini bütün sivil ve askerî birimlere göndermiş ve gerçekleştirilecek olan törenlerle yemin işleminin yapılmasını istemiştir. Bu emir üzerine her birim de kendisine bağlı sivil ve askerî makamlara emirnameler göndermiştir. Nitekim Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halid Bey de tüm şube ve kalem müdürlüklerine yemin örneklerini tebliğ edip törenlerle yemin işleminin gerçekleştirilmesini istemiştir.¹⁰⁸⁸

---

¹⁰⁸³ Arslan, **a.g.m.**, s. 448. Beyanname için ayrıca bkz.: “Zeki Paşa’nın Beyanname’si”, **Vakit**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 1; “Zeki Paşa’nın Hitabı”, **Akşam**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 1; “Müşir Zeki Paşa Hazretlerinin Hitabeleri”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 1; “Zeki Paşa”, **İleri**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 1; “Anadolu Islahatı Etrafında”, **Alemdar**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁸⁴ “Zeki Paşa Hazretleri’yle Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁸⁵ Arslan, **a.g.m.**, s. 448. Müşir Zeki Paşa’nın açıklaması için bkz.: “Zeki Paşa Hazretleri’yle Mülakat”, **Alemdar**, 3 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁸⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 269; “Kavânîn ve Nizâmât”, **Takvim-i Vekayi**, 10 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2; “Anadolu Islahat Müfettişliğinin Lağvı”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁸⁷ Halıcı, **a.g.m.**, s. 629-630. Sivil ve askerler için olmak üzere iki ayrı şekilde düzenlenen yemin metinleri için bkz.: “Teyid-i Sadakat”, **İleri**, 5 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹⁰⁸⁸ Halıcı, **a.g.m.**, s. 630. Çeşitli askerî birimlerden gönderilen Sadakatnameler ve yapılan yeminler için bkz.: “Teyid-i Sadakat”, s. 2; “Teyid-i Sadakat”, **İleri**, 14 Mayıs 1336/1920, s. 3; “Ordudan

Bunun üzerine Kuva-yı Milliye kanadından da padişaha sadakat telgrafları gönderilmiştir. Bu çerçevede Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey, yapılan resmî törenle sivil görevlilerin bağlılık yemini ettiklerini bildirmiştir. Erzurum Valisi Reşit Bey de 10 Nisan'da çektiği telgrafta vilayetine bağlı askerî görevlilerin yemin ettiklerine değinerek, yemin töreninin Kâzım Karabekir Paşa'nın da bulunduğu kalabalık bir kitle önünde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. 13. Kolordu Kumandanı Miralay Cevdet Bey de 10 Nisan'da çektiği telgrafla kolordusunun padişaha bağlılığını büyük bir coşkuyla gösterdiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa da yemin töreninin yapıldığını telgrafla bildirmiştir.¹⁰⁸⁹

Bunun dışında Amasya'dan Müftü Tevfik, Reis-ül ulema Mecdizade Kamil, Belediye Reisi Mustafa gibi birçok kişinin de isimlerinin yer aldığı bir topluluk tarafından padişaha sadakatlerini bildiren bir telgraf gönderilmiştir.¹⁰⁹⁰

Hükümet, Anadolu'dan gelecek mektuplarla telgrafların postanelerde sansüre tabi tutulmasını da kararlaştırmıştır.¹⁰⁹¹ Hatta Sansür Müfettişi-i Umumiliği'ne de Mülkiye Kaymakamları'ndan Mehmet Enver Bey tayin edilmiştir.¹⁰⁹² Ancak çok geçmeden hükümet sansür uygulamasından vazgeçmiştir.¹⁰⁹³

Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik diğer önemli bir uygulaması ise Kuva-yı Milliye önderlerinin, Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmalarıdır. Sanıkların hepsinin Ankara'da bulunmaları nedeniyle yargılama, ilk aşamada 3 grup halinde ve gıyaplarında sürdürülerek kısa

---

Yükselen Sadakat Sesi", **Alemdar**, 14 Mayıs 1336/1920, s. 1; "Teyid-i Sadakat", **İleri**, 15 Mayıs 1336/1920, s. 3.

¹⁰⁸⁹ Halıcı, **a.g.m.**, s. 633-634. Söz konusu telgraflar için bkz.: "Teyid-i Sadakat", **İleri**, 7 Mayıs 1336/1920, s. 2; "Anadolu'nun Tezahürat-ı Sadakat-kâranesi", **Alemdar**, 7 Mayıs 1336/1920, s. 1-2; "Anadolu'da", **İkdam**, 7 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁹⁰ Halıcı, **a.g.m.**, s. 633.

¹⁰⁹¹ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 47; "Anadolu Muhaberatına Sansür Vaz'ı", **İleri**, 18 Mayıs 1336/1920, s. 2. Hükümetin mektup ve telgraflara sansür koymasındaki amaç, Anadolu'dan gönderilen kışkırtıcı evrakın İstanbul'a girişine engel olmaktır. Bkz.: "Anadolu Muhaberatı", **İleri**, 19 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁹² "Sansür Müfettişi-i Umumiliği", **İleri**, 19 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁰⁹³ "Mektup Sansürü Hakkındaki Tasavvurdan Feragat Edildi", **İleri**, 21 Mayıs 1336/1920, s. 2. Dâhiliye Nazır Vekili Reşat Bey, Anadolu'dan gelecek olan propaganda evrakının önemli olmamasından dolayı ticarî vs. haberleşmelerin gecikmesine neden olmamak için sansürden vazgeçildiğini bildirmiştir. Bkz.: "Sansürden Sarf-ı Nazar Olundu", **İkdam**, 21 Mayıs 1336/1920, s. 1.

sürede sonuçlanmıştır.¹⁰⁹⁴ Refet Bey'in de aralarında bulunduğu birçok subayın yargılamaları ise 14 Temmuz 1920'de tamamlanmıştır.¹⁰⁹⁵

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin, 11 Mayıs 1920 tarihli kararına göre Kuva-yı Milliye adı altında çıkardıkları "fitne ve fesatla" Kanun-i Esasi'ye aykırı olarak halktan zorla para ve asker toplayan, kendilerine karşı gelenlere işkence ve eziyet edip "tahrîb-i bilâd" suçlarını işleyerek, memleketin dâhilî emniyetini bozdukları iddiâsıyla sanık olan Kuva-yı Milliye önderlerinin isimleri şöyledir:

"Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden azledilmiş ve askerlik mesleğinden çıkarılmış "Selanikli Mustafa Kemal Efendi", eski Yirmiyedinci Fırka Kumandanı miralaylıktan emekli "İstanbulu Kara Vasıf Bey", eski Yirminci Kolordu Kumandanı "Mirliva Salacaklı Ali Fuat Paşa", eski Washington sefiri ve eski Ankara Mebusu "Midillili Alfred Rüstem Bey", eski Sıhhiye Müdürü "İstanbulu Dr. Adnan Bey" ile Darülfünun Batı Edebiyatı eski hocası "İstanbulu Halide Edib Hanım."¹⁰⁹⁶

Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45. maddesinin birinci fıkrası, 55. maddesinin dördüncü fıkrası ve 56. maddesine göre söz konusu kişilerin sahip oldukları sivil ve askerî rütbeleri, nişanları ile resmi unvanları kaldırılarak, gıyaben idamlarına karar verilmiştir.¹⁰⁹⁷

Kuva-yı Milliye adı altında çıkarılan "fitne ve fesatın" düzenleyicilerine katılmak için firar ettiği iddiâsıyla sanık olan eski Harbiye Nazırı Ferik Kavaklı Mustafa Fevzi Paşa da bu "fitne ve fesat yuvasına" katılarak ve doğrudan doğruya meclislerine girerek, fesat karıştıran bir nutuk söylemiş ve Müdâfaa-i Milliye Vekili adı altında Harbiye Nezareti'ni üzerine alarak, hilafet ve saltanat makamına karşı düşmanca bir hareket sergilemiştir. Kendisinin cinayet ve kötü olayların düzenleyicilerinden ve teşvikçilerinden olduğu anlaşıldığı için Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45. maddesinin birinci fıkrası, 55. maddesinin dördüncü fıkrasına ve 56. maddesine göre askerlik mesleğinden çıkarılarak, sahip olduğu bütün nişan ve madalyaların geri alınmasına ve gıyaben idamına karar verilmiştir. 27 Mayıs 1920 tarihinde ise söz konusu bu karar, sanığın ele geçirilmesi halinde tekrar yargılanması üzerine padişah tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁹⁸

---

¹⁰⁹⁴ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 169.

¹⁰⁹⁵ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 126; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 33; "Mahkumiyet", **Takvim-i Vekayi**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 2-4.

¹⁰⁹⁶ Taşer, **a.g.t.**, s.165-166.

¹⁰⁹⁷ **A.g.t.**, s. 166.

¹⁰⁹⁸ **A.y.**

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığı, içlerinde 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey, 1. Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey, eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Miralay İsmet Bey gibi Kuva-yı Milliye'nin askerî önderlerinin bulunduğu ve bunun yanı sıra eski Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey, eski Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ile eski Ankara Kadısı Mehmet Rifat Efendi gibi sivil önderlerin de yer aldığı 17 kişilik bir liste hazırlamıştır. Listede adı geçen kişilerin, 30 Mayıs 1920 pazar günü öğle vakti saat birde duruşmaya gelmelerini duyurmuştur.¹⁰⁹⁹

Çok geçmeden mahkeme bu kişiler hakkındaki kararını da vermiştir. 6 Haziran 1920 tarihli karara göre Kuva-yı Milliye adı altında çıkardıkları “fitne ve fesatın” düzenleyicilerinden ve teşvikçilerinden oldukları iddiâsıyla sanık olan Üçüncü Kolordu Kumandanı “Miralay İstanbullu Hüseyin Selahattin Bey”, 12. Kolordu Kumandanı “Miralay İzmirli Fahrettin Bey”, 14. Kolordu Kumandanı “Mirliva Yozgatlı Yusuf İzzet Paşa”, 10. Fırka Ahz-ı Asker Kalemî Başkanı “Miralay Yanbolulu Abbas Hilmi Bey”, eski Harbiye Nezareti Müsteşarı “Miralay İzmirli İsmet Bey”, 56. Fırka Kumandanı “Miralay Bandırmalı Bekir Sami Bey”, eski Yozgat Mebusu feriklikten emekli “İsmail Fazıl Paşa”, eski Erzurum Mebusu “Celalettin Arif Bey”, eski Amasya Mebusu “Bekir Sami Bey”, eski Antalya Mebusu “Hamdullah Subhî Bey”, Süvari Kolağalığından istifa eden eski Aydın Mebusu “Cami Bey”, eski Denizli Mebusu “Hakkı Behiç Bey”, eski Sinop Mebusu “Rıza Nur Bey”, eski Kastamonu Mebusu “Yusuf Kemal Bey”, Eskişehir mutasarrıfı “Fatin Bey”, eski Karacabey Müftüsü “Mustafa Fehmi” ile eski Ankara Müftüsü “Mehmet Rifat Efendilerin”; isyanın düzenleyicileri ve teşvikçileri oldukları anlaşıldığından büyük suçlarından dolayı Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45. maddesinin birinci fıkrası, 55. maddesinin dördüncü fıkrası ve 56. maddesine göre söz konusu kişilerden asker olanların askerlik mesleğinden çıkarılarak, sahip oldukları nişan ve madalyaların geri alınmasına karar verilmiştir. Bunun yanı sıra asker olanlarla birlikte Celaleddin Arif, Hamdullah Subhî, eski mebuslardan Bekir Sami, Hakkı Behiç, Rıza Nur, Yusuf Kemal, Fatin Beyler ile Mustafa Fehmi ve Mehmed Rifat Efendilerin gıyaben

---

¹⁰⁹⁹ “Divan-ı Harbe Davet”, **Vakit**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 3; “Davet”, **İleri**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 4; “Mühim Haberler”, **Alemdar**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 1. Matbuat Müdüriyetinin yaptığı bir açıklamaya göre ise 1. Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey'in ismi yanlışlıkla davet listesinde yer almıştır. Bu nedenle de Miralay Cafer Tayyar Bey'le ilgili olarak kanuni takibat ya da yargılama yapılması hakkında herhangi bir kararın mevcut olmadığı duyurulmuştur. Bkz.: “Cafer Tayyar Bey Hakkında”, **Alemdar**, 26 Mayıs 1336/1920, s. 1.

idamlarına ve firarda olmaları nedeniyle hepsinin mallarına el konulmasına karar verilmiştir.¹¹⁰⁰

IV. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde dikkati çeken ve Paşa'nın kendisini de yakından ilgilendiren bir olayla ilgili haberin basında yankı uyandırdığı görülmektedir. Bu olay, Kuva-yı Milliye'nin önde gelen kimi isimlerinin, Damat Ferit Paşa'nın yanı sıra Ali Kemal ile Said Molla'yı öldürmek için bir komplo hazırlamalarıydı. Bu bağlamda 1 Haziran 1920 tarihli Alemdar gazetesi, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya karşı düzenlenen bir suikastın, Polis Umum Müdürlüğüne ortaya çıkarıldığını ve bundan dolayı bazı tutuklamaların gerçekleştirildiğini haber etmiştir. Tutuklananlar arasında Salihli Kuva-yı Milliye Reisi Dramalı Rıza, Bahriye Yüzbaşlarından Halil İbrahim Efendi, Tüccardan Tolçalı Süleyman ve ortağı Ahmet Halim Beylerle Ahmet Halim Bey'in biraderi Süvari Binbaşlarından Âdil Bey ve bunlara yataklık eden Üsküdar Belediye Dairesi memurlarından Mehmet Ali ve Muhasebat-ı Umumiye memurlarından Tefik Beyler, Bağlarbaşı'ndaki Birinci Muhafız Taburu Kumandanı Osman ve Yüzbaşlarından Bican Efendiler, Enver'in eski yaverlerinden Yüzbaşı Hasan Tahsin ve Mülazım Rüştü, Erkân-ı Harbiye Miralaylarından Aziz Sami, Yüzbaşı İhsan ve Fatih Ahz-ı Asker Şubesinde Kemal, İtfaiye Yüzbaşlarından Ali Rıza ve Üsküdar İmamı Hafız Nuri Efendiler vardır.¹¹⁰¹

Polis Umum Müdürü Hasan Tahsin Bey olaya ilişkin Vakit gazetesine yaptığı bir açıklamada, suikast girişiminden Bursa'ya gönderilen bir mektup sayesinde haberdar olduklarını belirtmiştir. Suikast planı önce Ankara'da kararlaştırıldıktan sonra Bursa'da işe başlamak üzere gereken tedbirler alınmıştır. Bundan dolayı söz konusu bu suikastta, Kuva-yı Milliye'nin bütün ileri gelen önderlerinin parmağı vardır.¹¹⁰²

Hasan Tahsin Bey, İstanbul Kuva-yı Milliye Merkezi'nin de bu işte önemli sorumluluğunun olduğuna değinmiştir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının görüşmeleri sonucunda suikast kararlaştırılmış ve İstanbul'a ulaşabilecek açık yolun, Bursa'da olması nedeniyle suikastla görevlendirilenler Bursa'dan İstanbul'a geçmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle Vali Hacim (Muhittin

---

¹¹⁰⁰ Taşer, **a.g.t.**, s. 166-167.

¹¹⁰¹ "Suikast Müretteplerinin Tevkifi", **Alemdar**, 1 Haziran 1336/1920, s. 1. Vakit gazetesi de suikast haberini, Alemdar gazetesinin 1 Haziran 1920 tarihli sayısında yazılanlara işaret ederek aktarmıştır. Bkz.: "Suikast", **Vakit**, 2 Haziran 1336/1920, s. 2.

¹¹⁰² Osman Akandere - Hasan Ali Polat, **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları**, Ankara, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s. 262-263; "Suikast Tertibatının Tafsilatı", **Vakit**, 3 Haziran 1336/1920, s. 1.

Çarıklı), Bursa Merkez Kumandanı Mehmet Ali, Üsküdar Tabur Kumandanı firari Remzi ve İbrahim ön hazırlıkları yapmakla görevlendirilmişlerdir. Bu kişiler, gerekli kararları aldıktan sonra işin eylemsel yönünü İstanbul'daki "Heyet-i Merkeziye'ye" bırakmışlardır. Heyet-i Merkeziye üyeleri Tüccardan Tolçalı Süleyman ve onun ortağı Halim ile Topçu Binbaşılardan İhsan Beylerden oluşmaktadır. Suikastta başarılı olabilmek bir takım harcamaların yapılmasını da gerektiriyordu. Ancak üyelerin elinde fazla para olmadığı için Heyet-i Merkeziye'nin reisi konumunda olan Tolçalı Süleyman Bey Bursa'dan para istemiştir. Polis Umum Müdürü Hasan Tahsin Bey'e göre bu talebi içeren mektubun, polisin eline geçmesi sayesinde bu meseleden haberdar olunmuştur. Bundan sonra polis başka mektuplar da elde ederek, suikast planını bütün ayrıntılarına kadar öğrenebilmiştir. Hatta Hasan Tahsin Bey, suikast sonucunda sadece Damat Ferit Paşa'nın değil aynı zamanda Ali Kemal Bey ile daha bir iki kişinin de öldürülmelerinin düşünüldüğünü ileri sürmüştür. Bunun üzerine polis bu meseleyi yakından takip edebilmek için Üsküdar Polis Müfettişi Kemal Bey'i "çetenin" içine sokmuştur. Çetenin tüm toplantılarına katılan Kemal Bey, sonunda Halil İbrahim'i tutuklamıştır. Tahkikat sırasında da Halil İbrahim, bütün arkadaşlarını ve suikast hazırlıklarını tüm ayrıntılarıyla anlatarak, arkadaşlarını ele vermiştir.¹¹⁰³

Vakit gazetesinin haberine göre suikastçıların yargılanmalarına, Mustafa Paşa'nın başkanlık ettiği Divan-ı Harb-i Örfi'de, 1 Haziran günü saat 11.00'de başlanmıştır.¹¹⁰⁴ Yargılama kısa sürede (9 Haziran 1920'de) sonuçlanmış ve Sadrazam Damat Ferit Paşa ile eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ve Adliye Müsteşarı Said Molla Beylere karşı suikast girişiminde bulunmanın yanı sıra geniş çaplı bir gizli teşkilât kurmakla suçlanan sanıklar, idam ya da 10'ar sene kürek cezasına çarptırılmışlardır. Mahkemenin gerekçeli kararına göre idam cezası alan sanıklar; Bekir Sami, Hacim, Remzi ve Nuri Beyler, Armutlulu Mehmet Kaptan, Dramalı Rıza, Halil İbrahim, Tevfik Sükuti, Mehmet Ali Beyler, Binbaşı İhsan, Binbaşı İsmail Hakkı, Tolçalı Süleyman, Ahmet Halim, İbrahim Ago Beylerle Bursa Yenişehir'den Hasan ve Bursalı Çoban İsmail olmak üzere 16 kişidir. 10 sene kürek

¹¹⁰³ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 263-264.

¹¹⁰⁴ "Maznunlar Divan-ı Harp'te", **Vakit**, 3 Haziran 1336/1920, s. 1.

cezasına çarptırılanlar ise Binbaşı Âdil, Binbaşı Raşit, Binbaşı Cemal Beyler ile Yüzbaşı Bican Beyefendi olmak üzere 4 kişidir.¹¹⁰⁵

Mahkûmlardan yakalanabilmiş olanlardan Dramalı Rıza, eski Bahriye Yüzbaşılardan Halil İbrahim, Üsküdar Belediye mevkii memuru Mehmet Ali ve Maliye Muhassasat-ı Zatiye mümeyyizlerinden Tevfik Sükuti İstanbul Beyazıt meydanında asılarak idam edilmişlerdir.¹¹⁰⁶

Bunlardan başka Kuva-yı Milliye taraftarı olduğu için Divan-ı Harb-i Örfilerce çeşitli cezalara çarptırılan birçok kişi vardır. İkinci Divan-ı Harb-i Örfi tarafından, Jandarma Mülazım-ı sanilerinden Kartallı Hüseyin Avni Efendi, Kuva-yı Milliye'ye katılmak için askerî birliğinden firar ile Bursa'ya kaçmak suçundan askerlik mesleğinden çıkartılarak, gıyaben yedi sene küreğe mahkûm edilmiştir.¹¹⁰⁷ Kuva-yı İnzibatiye'nin içerisinde olup da Kuva-yı Milliye'ye katılmak için firar eden Yüzbaşı Behzad Efendi de altı ay hapse mahkûm edilmiş ve işkence görmüştür. Sonrasında da bir yolunu bulup Anadolu'ya firar etmiştir.¹¹⁰⁸

Mahkeme tarafından Kuva-yı Milliye'ye yardım ettiği gerekçesiyle de birçok kişi suçlu bulunarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Nitekim Eskişehirli Hacı Veli Efendi Kuva-yı Milliye'ye yardım ettiği, Kuva-yı Milliye tarafından mebus seçildiği ve oğlunu Sivas Kongresi'ne gönderdiği için yedi sene küreğe mahkûm edilmiştir.¹¹⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Mustafa Fevzi Paşa, İsmet Bey gibi önde gelen Kuva-yı Milliye önderlerinin yanı sıra Kuva-yı Milliye'nin önder kadrosunda yer alan Miralay Refet Bey hakkında da Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin bir karar aldığı görülmektedir. Mahkeme, 14 Temmuz günlü kararıyla “Kuva-yı Bâgîye'ye” katılıp onun “eşkıyalığına” ortak oldukları için eski 3. Kolordu Kumandanı Piyade Miralay Refet Bey'in de aralarında bulunduğu, asteğmenden miralaya kadar çeşitli rütbelerde 63 kadar subayı idam cezasına çarptırmıştır. İdam cezasının yanı sıra bu kişilerin askerlikten çıkarılmaları, mallarına el konulması ve

---

¹¹⁰⁵ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 280. Sanıklardan Dramalı Rıza, bazı itiraflarda bulunduğu ve sahip olduğu gizli bilgileri açıkladığı için suikast cezasından muaf tutulmuştur. Buna karşın kendisi, Kuva-yı Milliye meselesi yüzünden suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılmıştır. Bkz.: Ata, **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa, Bir İşbirlikçinin Portresi**, s. 90.

¹¹⁰⁶ “Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu”, **Vakit**, 13 Haziran 1336/1920, s. 1; “Dört Suikastçının İdamı”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Haziran 1336/1920, s. 1; “Adaletin Heybet-nümûn Bir Tecellisi”, **Alemdar**, 13 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹¹⁰⁷ “Mahkumiyet”, **Takvim-i Vekayi**, 17 Temmuz 1336/1920, s. 5; Akandere, **a.g.m.**, s. 382.

¹¹⁰⁸ Akandere, **a.g.m.**, s. 382.

¹¹⁰⁹ Akandere, **a.g.m.**, s. 382; “Mahkumiyet”, **Takvim-i Vekayi**, 17 Temmuz 1336/1920, s. 4.

“aşırımı” oldukları silah, cephane gibi gereçlerin kendilerine tazmin ettirilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹¹⁰

2. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye’ye Yönelik Açıklamaları

IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye’ye yönelik icraatının oldukça sert olduğu görülmektedir. Bu hükümette görev alan kimi üyelerin ve birçok mülkî ve askerî bürokratin Kuva-yı Milliye’ye yönelik olumsuz bazı açıklamalarda buldukları görülmektedir. Hükümet üyelerinin basına yaptıkları açıklamalarla telgraf haberleşmeleri söz konusu hükümetin, Kuva-yı Milliye’yi algılayış biçimini göstermesi açısından önemlidir. Bu çerçevede daha hükümet beyannamesi yayımlanmadan önce iki nazır tarafından takip edilecek siyasete dair çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Evkaf Nazırı Osman Rifat Paşa hükümetin izleyeceği yol, dolayısıyla da programı hakkında bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Hükümetin programıyla ilgili olarak henüz arkadaşlarıyla bir şey görüşmediklerini ifade eden Osman Rifat Paşa, programın esas çizgilerinin de hatt-ı hümayunda mevcut olduğunu belirtmiştir. Henüz Heyet-i Vükela tarafından hiçbir meselenin müzakere edilmemesi nedeniyle genel affin şekli hakkında da herhangi bir kararın verilmediğine dikkat çekmiştir.¹¹¹¹ Osman Rifat Paşa, doğrudan Kuva-yı Milliye’ye yönelik bir değerlendirmesinde ise “Şimdilik bu babda bir şey söylemeyeceğim, birkaç gün sonra gelerseniz mütâlaâtımı yazarsınız. ...”¹¹¹² diyerek, yorum yapmamayı tercih etmiştir.

Nafia Nazırı Cemil Paşa da padişahın hatt-ı hümayunu doğrultusunda hareket etmeye kendilerinin hazır olduklarını belirtmiştir. Mevcut hükümetin bir beyanname yayımlamasının muhtemel olduğuna işaret eden Cemil Paşa, şu sözleriyle Kuva-yı Milliye ile ilişkisi üzerinden Salih Paşa hükümetini eleştirmiş ve kendi hükümetlerinin bu kuvvetlere yönelik düşüncesini ortaya koymuştur:

“Fakat bu hükümet-i sâbıkânın neşredeceği mevzu-i bahs olan beyanname değildir. Hükümet-i sâbıkâ Kuva-yı Milliye’yi âdeta himaye ediyorlardı. Onlar kerhen bir beyanname neşredeceklerdi. Mademki bugün hatt-ı hümayunlarıyla zât-ı hazret-i padişahî bu harekâtı takbîh [çirkin görme, beğenmeme] buyuruyorlar ve nev-ummâ [bir suretle] bir isyan

¹¹¹⁰ Sarihan, a.g.e., Cilt 3, s. 126; Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 33; “Mahkumiyet”, **Takvim-i Vekayi**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 2-4.

¹¹¹¹ “Yeni Hükümetin Nokta-i Nazarı”, **Vakit**, 7 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹¹² “Kabinenin Siyaseti”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Nisan 1336/1920, s. 1.

mahiyetinde görüyorlar, Heyet-i Vükelamız da zaten bu fikirde olduğundan artık yeni bir beyanname neşrine lüzum kalmamıştır. ...”¹¹¹³

İstanbul basınında hükümet beyannamesiyle şeyhülislam fetvalarının yayımlanmasından sonra İleri gazetesi yazarlarından biri, Nafia Nazırı Cemil Paşa ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Yazar, hükümet beyannamesiyle şeyhülislam fetvasının, Kuva-yı Milliye’ye tebliğ edilip edilmediğini ve hükümetin Kuva-yı Milliye’yi yola getirici bir harekette bulunmayı düşünüp düşünmediğini sormuştur. Bunun üzerine Cemil Paşa:

“Bu Şeyhülislam Efendi Hazretleri’nin bilecekleri bir iştir. Ben nafiaya ait hususat ile meşgul oluyorum. Nafiaya ait sualler sorarsanız onlara cevap verebilirim.”¹¹¹⁴ demiştir.

Ancak yazar, Cemil Paşa’nın Meclis-i Vükela’ya katılması dolayısıyla bu konuda bilgisinin olabileceğinden hareketle ısrarla sorusuna bir cevap aramıştır. Cemil Paşa da bu konuda herhangi bir bilgiye sahip olmadığını yinelemiş ve:

“Meclis-i Vükela’ca mevzu bahis olsa bile tabî burada söyleyemem, Avrupa’da bile Meclis-i Vükela müzakeratı tabî gazetecilere söylenmez; fetva-yı şerife Şeyhülislam Efendi Hazretleri tarafından ısdâr edilmiştir, tatbiki ise doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti’nin meşgul olacağı bir keyfiyettir. Binaen aleyh maalesef size bu hususta malumat veremeyeceğim.”¹¹¹⁵ demiştir.

Yazar, Kuva-yı Milliye’ye katılan halk efradı arasından, bir hafta içinde pişmanlık gösterenlerin affolunacaklarına dair hükümet beyannamesinde geçen bir haftalık süreye atıfta bulunarak, bu sürenin uzatılacağıyla ilgili söylentilerin doğru olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerine Cemil Paşa, hükümetin süre uzatacağından haberinin olmadığını belirtmiş ve hükümetin gerekli görmesi halinde süreyi uzatabileceğini, görmemesi halinde ise uzatmayacağını söylemiştir. Ancak o

---

¹¹¹³ “Cemil Paşa’nın Muharririmize Beyanâtı”, **Akşam**, 6 Nisan 1336/1920, s. 1; “Yeni Hükümetin Nokta-i Nazarı”, s. 1; “Cemil Paşa’nın Beyanâtı”, **İleri**, 7 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹¹⁴ “Nafia Nazırının Beyanâtı”, **İleri**, 13 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹¹¹⁵ **A.y.**

günkü durumda hükümetin süre uzatmaya gitmeme olasılığının daha güçlü olduğunu da dile getirmiştir.¹¹¹⁶

Bu arada hatt-ı hümayun ve fetvayla ilgili olarak Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi Vakit gazetesi yazarlarından birine görüş bildirmiştir. Yazar, Ali Rüştü Efendi'ye hatt-ı hümayun ile fetvanın Anadolu'ya tebliğ edilip edilmediğini sormuştur. Bu soruya karşılık Ali Rüştü Efendi, hükümetin gereken tebliğleri yapmak üzere olduğunu belirtmiştir. Ancak şimendifer ulaşımının kesik olması nedeniyle her tarafa göndermenin mümkün olamayacağını, bazı sahil kesimlerine hatt-ı hümayunla fetvanın yer aldığı gazetelerin gönderileceğini söylemiştir. Sonrasında ise hükümetin Anadolu'ya göndereceği özel memurlar aracılığıyla gerçeğin, Anadolu halkına bildirileceğini kaydetmiştir.¹¹¹⁷

“Âsîleri” cezalandırmak için hükümetin henüz bir kuvvet oluşturmaya gereksinim duymadığına değinen Ali Rüştü Efendi, gerekli görülmesi halinde jandarma kuvvetinden yararlanılabileceğini belirterek, “Hükümet gayeye vusûl için her türlü fedakârlığı icraya amade olduğu için gönüllü teşkilâtı vücuda getirilmesi jandarmada olduğu gibi, mükellef olmayarak bu iş için maaşla asker istihdam edilmesi de muhtemeldir. [Sansürlü birkaç satır]”¹¹¹⁸ açıklamasını yapmıştır. Böylece Ali Rüştü Efendi, Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulabileceğine yönelik sinyaller vermiştir.

Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, İkdâm gazetesine yaptığı bir açıklamada da Dâhiliye Nezareti'nin, hatt-ı hümayunla hükümet beyannamesini Kuva-yı Milliye'ye ulaştırmaya çalıştığını belirterek:

“... Kuva-yı Milliye'nin harekâtı pek çirkindir. Bunları bu hareketten vazgeçirmeye çalışacağız.”¹¹¹⁹ demiştir.

Aksi takdirde hükümetin zor kullanacağını ve ihtiyaç olması halinde ise jandarma unvanıyla bir kuvvet oluşturulacağını bu gazeteye de yinelemiş ve “Fakat

---

¹¹¹⁶ **A.y.**

¹¹¹⁷ “Vaziyet-i Umumiye Hakkında Mühim Bir Mülakat”, **Vakit**, 14 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹¹⁸ **A.y.**

¹¹¹⁹ “Hükümet-i Merkeziye ve “Kuva-yı Milliye””, **İkdâm**, 14 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 481.

zannetmem ki Kuva-yı Milliye buna hacet bırakmaz, emr-i padişahîye itaat eder.”¹¹²⁰ demiştir.

Anadolu’daki harekâtın mahiyeti hakkında da görüş bildiren nazırlar bulunmaktadır. Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi bu konuda şunları söylemiştir: “Harekât-ı isyanîyenin mahiyeti, zâhirde İzmir’i Yunanlılardan, Trakya ve Kilikya’yı Fransızlar ve Yunanlılardan kurtarmak maksadıyla millî kuvvetler namı altında ortaya atılanların Anadolu’da ahaliyi iz‘âc etmek [rahatsız etmek] istemelerinden ibarettir.”¹¹²¹

Ali Rüştü Efendi’ye göre o ana kadar bu hareketin, hilafet makamının arzusuna uygun olduğu zannedilmiş ve halk da bu şekilde aldatılmıştır. Ancak hatt-ı hümayunla fetva tüm gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı Ali Rüştü Efendi’ye göre asayişi bozmak amacıyla ortaya atılanların çıkarmış oldukları olayların, hilafet makamınca kınandığı Anadolu halkı tarafından anlaşılınca herkes düşüncesini değiştirecektir. Çünkü fetva ile hatt-ı hümayunu öğrenen Anadolu halkı buna uygun şekilde davranacaktır.¹¹²²

Dâhiliye Nazırı Reşit Bey de Anadolu’daki harekâtın mahiyeti hakkında açıklamada bulunmuş ve bu hareketin halkın gözünde meşru gösterilmek istendiğine işaret ederek:

“Fakat asıl millet, hiçbir zaman bu teşkilâta dâhil olmamış ve birçok halk bu teşkilâtı kabul etmemiştir. Yapılan şeyler güya zât-ı şahanenin emir ve arzusu ile vuku bulmuş gibi gösterildiğinden halk bi’z-zarur bir tavr-ı mutâvaat-kârî göstermiştir. Fetva-yı şerif ve hatt-ı hümayun ile bu yanlış fikirler tashih edilmiştir.”¹¹²³ deyip benzer bir görüş sergilemiştir.

Bilindiği üzere IV. Damat Ferit Paşa hükümeti, Ahmet Anzavur’a 8 Nisan 1920’de paşalık rütbesi vermiş ve onu Karesi mutasarrıflığına tayin etmiştir. Vakit gazetesi yazarı, Ahmet Anzavur Paşa’nın kuvvetlerinin “âsîleri” cezalandırmak için yeterli olup olmadığını sorunca Ali Rüştü Efendi, “Ahmet Anzavur Paşa’nın

¹¹²⁰ “Hükümet-i Merkeziye ve “Kuva-yı Milliye””, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 481.

¹¹²¹ “Vaziyet-i Umumiye Hakkında Mühim Bir Mülakat”, s. 1.

¹¹²² **A.y.**

¹¹²³ “Hükümet ve Anadolu Ahvâli”, **Vakit**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1.

kuvvetinin ne derece olduğuna dair malumatımız yoktur.” cevabını vermiştir.¹¹²⁴ Ahmet Anzavur’un harekâtıyla ilgili olarak Dâhiliye Nazırı Reşit Bey ise bunun hükümetin bir hareketi olması ve Anzavur’a resmî bir sıfat verilmesi nedeniyle bu konuda açıklamada bulunmayacağını söylemiştir. Reşit Bey, İstanbul ve Anadolu’da “âsî kuvvetlere” karşı asker toplanıp sevk edileceği yönündeki söylentilere de bir açıklık getirmiş ve konuyla ilgili olarak hükümetçe alınmış herhangi bir kararın olmamasından dolayı bu söylentilerin kesin olarak tekzip edilebileceğini vurgulamıştır.¹¹²⁵ Bunun yanı sıra kendisi tarafından Kuva-yı Milliye’nin cezalandırılmasına yönelik bir kanun tasarısı hazırladığına dair söylentiler üzerine Reşit Bey, bu konuya da bir açıklık getirmiştir. Kuva-yı Milliye’nin cezalandırılmasına yönelik düzenlemelerin kanuni merciinin, Harbiye Nezareti olduğunu söyleyen Reşit Bey’e göre bu nedenle Harbiye Nezareti’ne ait olan bir işin başka bir nezaret tarafından yapılması ihtimali bulunmamaktadır.¹¹²⁶

Kuva-yı Milliye’ye katılanlar arasından, bir hafta içinde pişmanlık gösteren ve padişaha bağlılıklarını bildirenlerin affolunacaklarına dair hükümet beyannamesinde geçen sürenin sona ermesinden sonra hükümetin ne yapacağına dair bazı nazırlar görüş bildirmişlerdir. Bu çerçevede Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, beyannamede belirtilen sürenin sona erdiği sırada “âsîlerin” isyanlarını sürdürmeleri halinde bu sürenin uzatılmayacağını ve bu tür hareketlerin bastırılmasına başlanacağını söylemiştir. Ancak Reşit Bey’e göre uzak yerlere, beyannameyle fetva geç ulaşacağından onlar için geçerli olan süre beyannamenin kendilerine ulaştığı ve bildirildiği tarihten başlamalıdır.¹¹²⁷

İleri gazetesi yazarlarından biri de Nafia Nazırı Cemil Paşa’ya bu sürenin pazar günü sona erdiğine dikkat çekerek, hükümetin pişmanlık göstermeyenler hakkında ne yapacağını sormuştur. Bunun üzerine Cemil Paşa, hükümetin eski kararında ısrarlı olduğunu ve ona göre hareket edeceğini ifade etmiştir.¹¹²⁸

Hükümet beyannamesinin Anadolu halkınca nasıl karşılandığına ve bu beyannamenin ne tür bir etki uyandırdığına dair Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, Vakıt

¹¹²⁴ “Vaziyet-i Umumiye Hakkında Mühim Bir Mülakat”, s. 1.

¹¹²⁵ “Dâhiliye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹²⁶ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **İkdam**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹¹²⁷ “Hükümet ve Anadolu Ahvâli”, s. 1. Dahiliye Nazırı Reşit Bey’in açıklaması için ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 484. Dâhiliye Nazırının benzer açıklamaları için bkz.: “Dâhiliye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Vakit**, 23 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹¹²⁸ Özel ve Hacıbrahimoğlu, **a.g.e.**, s. 141; “Nafia Nazırıyla Mülakat”, **İleri**, 22 Nisan 1336/1920, s. 1.

gazetesi yazarlarından birine bir açıklamada bulunmuştur. Reşit Bey, Anadolu’da hükümetin beyannamesinin iyi bir etki gösterdiğine işaret etmiş ve halkın hükümete her fırsatta sadakat gösterdiğine değinmiştir. Ancak bazı uzak yerlerden, henüz haber alınmadığı için buraların durumu hakkında hükümetin herhangi bir bilgisi bulunmamaktadır. Yine de hükümetin nüfuzu, o ana kadar birçok yerde kendini gösterdiğinden elde edilecek sonuca dair hükümet ümitli bir durumdaydı.¹¹²⁹

Yazar, Reşit Bey’e o ana kadar hükümete sığınıp af dileyenlerin olup olmadığını da sormuştur. Bunun üzerine Reşit Bey, Anadolu halkının ara sıra İstanbul’a gönderdiği heyetler aracılığıyla hilafet makamıyla hükümete karşı sadakat ve bağlılığını gösterdiğini vurgulamıştır. Çeşitli yerlerden gelen muhtıralar da bu durumu teyit ediyordu. Anadolu halkının bu tavrından dolayı hükümetin oldukça ümitli olduğuna işaret eden Reşit Bey’e göre bu durum halkın isyan hareketine gönül bağlamadığını da kanıtlamaktaydı. Ancak o ana kadar isyan ettiklerini resmen ilan edenlerden, henüz hükümete sığınıp teslim olan herhangi bir kişi bulunmuyordu.¹¹³⁰

Bunun dışında Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, hükümetle Teşkilât-ı Milliye’nin ilişkilerinde varılan noktanın ne olduğuna dair bir açıklamada bulunarak, hükümetin Kuva-yı Milliye’ye karşı takınacağı tavrı beyannamesinde açıkladığını söylemiştir. Hükümet bu görüşünde ısrarlıdır ve kendilerini bu görüşe sürükleyen nedenler, ne particilik fikri ne de gereksiz bir şiddet gösterme emelidir. Asıl mesele, Anadolu’daki karışıklığın devam etmesinin, devletin hayat ve bekası üzerinde olağanüstü bir etki oluşturmasıdır. Bu yüzden hükümet, bu tehlikeli durumu dikkate alarak asayişle memleketin huzur ve sükûnunu sağlamayı önemli bir görev olarak görmektedir.¹¹³¹

Bilindiği üzere Osmanlı barışına son şeklini veren İtilaf Devletleri, 26 Nisan’da San Remo’da kararlaştırılan metni bildirmek için IV. Damat Ferit Paşa hükümetini Paris’e çağırmıştır. Bu yüzden eski sadrazamlardan Tefik Paşa’nın başkanlığında Nafia Nazırı Cemil Paşa, Dâhiliye Nazırı Reşit ve Maarif Nazırı Fahrettin Beylerden oluşan bir heyet Paris’e gönderilmiştir. Heyet, Paris’e vardığında

---

¹¹²⁹ “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, s. 2.

¹¹³⁰ **A.y.**

¹¹³¹ Ş. Can Erdem, “Sadrâzam Damat Ferit Paşa”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 171; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Vakit**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırı Reşit Bey’in Beyanâtı”, **İleri**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Alemdar**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırı Reşit Bey’in Beyanâtı”, **İkdam**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1.

11 Mayıs'ta düzenlenen kısa bir törenin ardından antlaşma metni heyete verilmiş ve antlaşmaya ilişkin cevabın yazılı olarak verilmesi için 1 aylık süre tanınmıştır.¹¹³²

Bu gelişmenin ardından Evkaf Nazırı Osman Rifat Paşa, Journal D'Orient gazetesine barış konusunda hükümetin genel tutumunun ne olacağını uzun bir şekilde açıklamış ve halkın gereksiz yere telaşa kapılmamasını istemiştir. Bu arada hassas bir dönem yaşanıldığından hareketle Kuva-yı Milliye'nin de vatanın gerçek durumunu dikkate alarak hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Teşkilât-ı Milliye taraftarları, kurtuluşun silahlı direnişte olduğunu düşünmelerine karşın insan ve mühimmatça pek çok kaynağa sahip olan milletler bile silahlı direniş yoluyla başarı elde edemeyip mağlup olmuşlardı. Bu yüzden silahlı direniş yoluna başvurmak mantıksızdır. Nitekim hükümet de bu siyasî yolu kesin olarak kınamakta ve eylemleriyle de bunu kanıtlamaktadır. Ancak hükümetin bu görüşünü, Kuva-yı Milliye'ye kabul ettirip ettiremeyeceği bilinmemektedir. Çünkü Kuva-yı Milliye'ye bazı yerlerden maddî ve manevî yardımlarda bulunmaktadır.¹¹³³

Dâhiliye Nazır Vekili Reşat Bey de yaşanan gelişmeler hakkında bir değerlendirmede bulunmuş ve "Teşkilât-ı Milliyecilerin" gösterdikleri "aşırı harekâttan" dolayı mevcut durumun zor bir safhaya girdiğini söylemiştir. Bununla birlikte Reşat Bey, İtilaf Devletleri'nin barış antlaşmasında değişiklikler yapacaklarına dair ümidin kesilmediğine de işaret etmiştir.¹¹³⁴

Paris'te bulunan Sadrazam Damat Ferit Paşa da Anadolu'daki gelişmelere ilişkin 3-4 Temmuz günlerinde Bâb-ı Âli'ye gönderdiği telgraflarda, Kuva-yı Milliye'nin çılgınca hareketlerinin Avrupa kamuoyundaki kötü etkisinden bahsetmiştir.¹¹³⁵ Damat Ferit Paşa, Bâb-ı Âli'ye gönderdiği uzun telgrafında da Kuva-yı Milliye'nin direnmeye devam etmesi halinde Heyet-i Murahhasa'nın konumunun daha da tehlikeli bir hal alacağını açıklamıştır.¹¹³⁶

Bilindiği üzere Kuva-yı İnzibatiye birliklerine giren subay, astsubay ve erlerin birçoğu bir fırsatını bulunca Kuva-yı Milliye tarafına geçmişlerdir.¹¹³⁷ Buna karşın Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, Kuva-yı İnzibatiye'nin "âsîlere" katıldığı yönündeki söylentilerin doğru olmadığını, bilakis bunun tam tersinin yaşandığını ileri sürmüştür. Ona göre Mustafa Kemal tarafından zorla toplattırılan kişiler, birçok

¹¹³² Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 188.

¹¹³³ "Sulh ve Hükümet-i Osmaniye'nin Vaziyeti", **İkdam**, 22 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹³⁴ "Yeni Bir Nota Verilmeyecek", **Vakit**, 2 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹¹³⁵ "Heyet-i Murahhasa'nın Avdeti", **Vakit**, 5 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹¹³⁶ "Sulhumuz Etrafında", **Dersaadet**, 9 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹¹³⁷ **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 69.

yerde Kuva-yı İnzibatiye'ye sığınmaktadırlar. Ali Rüştü Efendi, bu tezini güçlendirecek örnekler veriyse de bundan sonraki ifadelerinin sansüre uğraması nedeniyle bu örneklerin ne olduğu anlaşılammaktadır.¹¹³⁸

Bu arada İtilaf Devletleri, barış şartlarını zorla kabul ettirebilmek için Yunan ordusunun, 22 Haziran'da Bursa, Uşak ve Nazilli yönünde genel bir saldırıya geçmesine izin vermiştir.¹¹³⁹ Bu sıcak gelişme üzerine Maliye Nazırı ve Dâhiliye Nazır Vekili Reşat Bey hükümetin tavrının ne olacağını açıklamıştır. Yunanistan'a "Kuva-yı Milliye'yi te'dîb etmek vazifesinin" verildiğine dair hükümetin elinde resmî bir bilginin olmadığına işaret eden Reşat Bey, sadece, Yunan askerî birliklerinin İzmir cephesinde ileri bir hareket başlattıkları haberini aldıklarını belirtmiştir. Bundan dolayı Meclis-i Vükela, o gün gerçekleştirdiği toplantısında bu meseleyi inceleyerek, üzerine düşen görevi yerine getirecektir.¹¹⁴⁰ Reşat Bey başka bir açıklamasında ise Anadolu'nun durumuna değinerek:

"Anadolu'dan resmî malumat alamıyoruz. Alınan hususî haberlere de itimat edemiyoruz."¹¹⁴¹ demiştir.

Trakya'nın durumu hakkında ise bölgede o anda sükûnetin hüküm sürdüğünü belirtmiştir.¹¹⁴²

Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi, Bosphore gazetesi yazarlarından biriyle yaptığı bir mülakatta, Yunan taarruzu hakkında kendi görüşlerini açıklamış ve "millîcileri" yola getirme görevini Müttefiklerin de yardımını alarak, kendilerine verilmesini tercih ettiklerini söylemiştir. Böyle olduğu takdirde Ali Rüştü Efendi, yola getirme işinin daha kolay olacağını düşünmektedir.¹¹⁴³

Damat Ferit Paşa hükümetinin, Yunan ordusunun taarruzunu protesto edeceği yönündeki söylentilere değinen Ali Rüştü Efendi'ye göre içinde bulunduğu hükümet, Mustafa Kemal taraftarlarını resmen mahkûm ederek, onların hilafet ile vatana hainliklerini ilan etmiştir. Bundan dolayı görevi âsîlere layık oldukları cezayı vermek olan bir hükümetin, aynı işi yapan Yunan ordusunu protesto etmesi

¹¹³⁸ "Ali Rüştü Bey'in Beyanâtı", **Peyam-ı Sabah**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 1; "Adliye Nazırının Beyanâtı", **İleri**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹³⁹ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 228-229.

¹¹⁴⁰ "Yunan Taarruzu ve Hükümetin Protestosu", **Vakit**, 28 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹¹⁴¹ "Yeni Bir Nota Verilmeyecek", s. 1.

¹¹⁴² **A.y.**

¹¹⁴³ "Adliye Nazırının Beyanâtı", **Peyam-ı Sabah**, 12 Temmuz 1336/1920, s. 2.

düşünülemezdi. Aynı zamanda Yunan ordusunun bu hareketinin zorlukla karşılaşmayacağını ileri süren Ali Rüştü Efendi'ye göre bunun nedeni; “Mustafa Kemal ordusunun” öteden beriden toplanmış “haydutlardan”, “sabıkalılardan” ve “sırf yağma hırsıyla hareket eden” bir takım kişilerden oluşması ve dolayısıyla da teşkilâtsiz ve inzibatsız bir ordudan ibaret olmasıdır.¹¹⁴⁴ Hatta Ali Rüştü Efendi, Yunan Başkomutanı General Paraskevopulos'un ordusunun askerî harekâtında hızlı olması halinde birkaç hafta zarfında Ankara surları önüne gelebileceğini iddiâ ederek, bu harekâtın uzun sürmeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁴⁵

Mustafa Kemal taraftarları arasında çekişme ve anlaşmazlık baş gösterdiğine ilişkin söylenti üzerine de Ali Rüştü Efendi, bu konuda henüz hiçbir resmî haber almadıklarını ifade etmiştir. Ancak halk savaşın bütün ağır tecrübelerini yaşadktan sonra tüm kuvvetiyle barış ve sükûnu arzu ettiğinden bu tür söylentilerin doğru olma ihtimali yüksekti. Buna karşın Mustafa Kemal, her türlü fedakârlık ve mahrumiyet talep etmekten başka bir uygulamada bulunmamaktaydı. Aynı şekilde Kuva-yı Milliye önderleri arasındaki ilişkiler çerçevesinde, Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal ile ilişkisini keserek, Erzurum'da bağımsızlığını ilan ettiğine dair söylentiler üzerine Ali Rüştü Efendi, “Buna dair hiçbir malumatım yoktur.”¹¹⁴⁶ açıklamasında bulunmuştur.

Bu sırada Dâhiliye Nazır Vekili Reşat Bey ise “Kuva-yı Bâgîye'den tathîr edilen” (temizlenen) yerlere mülkî memurların tayin edileceği yönündeki haberlere bir açıklık getirmiştir. Bu haberi doğrulayarak, Kuva-yı Bâgîye'den tathîr edilen yerlere namuslu memurların tayiniyle meşgul olduklarını ifade etmiştir. Kadroları tamamlama işlemini sürdürdükleri için henüz tayin edilen herhangi bir memurun olmadığını açıklamıştır.¹¹⁴⁷

Hükümet üyelerinin dışında bu hükümette görev alan birçok mülkî ve askerî bürokratin, Kuva-yı Milliye'ye ve bu kuvvetlere karşı girişilen faaliyetlere yönelik çeşitli açıklamaları ile hükümet merkeziyle olan telgraflaşmaları da basında yer almıştır.

Bürokratlar arasında önemli bir konuma sahip olan Karesi Mutasarrıfı Ahmet Anzavur Paşa'nın Bandırma'da yaptığı bir konuşma basına yansımıştır. Anzavur, bu konuşmasında öncelikle halka birlik ve beraberlik çağrısında

¹¹⁴⁴ **A.y.** Ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 123.

¹¹⁴⁵ “Adliye Nazırının Beyanâtı”, s. 2.

¹¹⁴⁶ **A.y.**

¹¹⁴⁷ “Dâhiliye Nazır Vekiliyle Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1336/1920, s. 1.

bulunmuştur. Ona göre yöre halkı birbirine düşmek yerine İslam ve halifelik çatısı altında toplanarak, ortak düşmana karşı güç birliği içerisinde bulunmalıydı. Belediye Reisi ile 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın Bandırma'dan geri çekilmelerini de bir kaçış olarak yorumlayıp eleştiren Anzavur, bu olaydan yola çıkarak görüşlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Gayri millî tavsif edeceğim o çapulcu kuvvetlere içinizde meyleden biri var ise gitsin, ben kendisine mezuniyet veririm. Hatta kendisini sıyanet için de muhafız terfik ederim [yanına veririm]. Kalbinde muhabbet-i vataniye hissini taşıyanlar, dinini, milletini sevenler benim ile beraber kalsınlar. Fakat dilleri dost, kalpleri düşman olsun.”¹¹⁴⁸

Sonrasında ise Ahmet Anzavur Paşa, İstanbul'a gelerek Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı Baltalimanı'ndaki yalısında ziyaret edip bazı talimatlar alarak İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu süreçteki bir konuşmasında, Mustafa Kemal Paşa tarafından toplanan kuvvetlerin tümünün zorla ve tehditle sevk edildiklerini ve bütün Anadolu halkının bu “âsî ve yordakçılarının zulmünden” titrediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra kendisinin padişahı, hükümeti ve vatani uğruna hayatını ve varlığını bağışladığını ifade eden Ahmet Anzavur Paşa:

“Zalimlere karşı mazlumları müdâfaa ediyorum ve hayatımın sonuna kadar da uğraşacağım ve Mustafa Kemal ile avanesini tepeleyeceğim. Padişah ile hükümet nüfuzunu Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile bu zalimlere göstereceğim.”¹¹⁴⁹ diyerek, Kuva-yı Milliye aleyhtarlığını sergilemiştir.

Ahmet Anzavur Paşa, ayrıca bir basın organına kendisinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik faaliyetlerinden söz etmiştir. Ona göre kendisi, o ana kadar masum milletin Kuva-yı Milliye yüzünden uğradığı felaketlere çare bulmak ve halkı o “Kuva-yı Bâgîye'ye” karşı müdâfaa etmek için çalışmıştır. İstanbul'da bulunuşuyla

---

¹¹⁴⁸ “Anzavur Paşa”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Nisan 1336/1920, s. 2. Anzavur kuvvetlerinin Gönen'e saldırıları sırasında Müfrez Komutanı Yarbay Rahmi ile birkaç subay, Gönen müftüsü Şevket Efendi, Müdâfaa-i Hukuk Heyeti Başkanı Hüseyin Bey ve buradaki vatansever gençlerden Rahmi ile Gazi Mihal Bey torunlarından Mehmet Bey şehit olmuşlardır. Bu olay üzerine 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, 5 Nisan 1920'de Bandırma'daki karargâhını bir süvari bölüğünün himayesinde Bursa'ya taşımıştır. Bkz.: **Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, s. 39-40.

¹¹⁴⁹ “Ahmet Anzavur Paşa”, **İkdam**, 26 Nisan 1336/1920, s. 1.

ilgili olarak kendisinin emir beklediğini ve padişah iradesiyle istenilen yere giderek bütün varlığıyla çalışacağını söylemiştir.¹¹⁵⁰

Ahmet Anzavur kendisinin kumandanlığını yürüttüğü ve “Kuva-yı Te’đbiyye” olarak adlandırılan kuvvetler hakkında ise şu açıklamayı yapmaktaydı: “Kuva-yı Te’đbiyye dediğiniz Kuva-yı Milliye’nin mezalim ve i’tisâfâtından [doğru yoldan çıkmalarından] bıkip usanan, bir kısmı ateşler içinde, darağaçlarında inleyen ölen ahali-yi masume ve mazlumedir.”¹¹⁵¹ Böylelikle Anzavur, Kuva-yı Milliye’ye karşı olan kuvvetlerinin temelinde halkın olduğunu ileri sürmüştür.

Bunun yanı sıra Anzavur, kendilerine ve halka gerekli mühimmatta ve yardımlarda hükümetin bulunması halinde Kuva-yı Milliye’nin bastırılabilceğini düşünmektedir. Halkın Kuva-yı Milliye’nin zorbaca ve zalimce hareketleri yüzünden kendilerine katıldıklarını iddiâ eden Anzavur’a göre kadınlara varıncaya kadar hemen herkes hükümetin yardımını beklemektedir.¹¹⁵²

Hükümetin diğere bir sadık bürokrati da İzmit Mutasarrıf Vekili İbrahim Hakkı Bey’dir. Kendisi, 14 Nisan 1920’de görevine başlamış ve Damat Ferit Paşa’nın güvenini kazanmış bir mutasarrıf olduğı gibi İngilizler ve Yunanlılarla tam bir uyum içerisinde görev yapmıştır. Kuva-yı Milliye’yi yola getirmek için hükümet taraftarı âsilerin, 23 Nisan’da ele geçirdikleri Adapazarı’na gitmiştir. Adapazarı’nda bulunan İbrahim Hakkı Bey, Dâhiliye Nezareti’ne 28 Nisan 1920’de bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, mevcut durumda İzmit ile Adapazarı arasında ve civarda Kuva-yı Milliye’nin tamamen ortadan kaldırdığını ve onları Geyve’den de uzaklaştıracaklarına dair güçlü bir ümit beslediğini açıklamıştır.¹¹⁵³

Bu haberden son derece memnun olan Damat Ferit Paşa da İzmit Mutasarrıf Vekili İbrahim Hakkı Bey’e çektiğı telgrafında, Adapazarı kazasının işgalinde hizmeti geçen subayların birer derece terfi ettirilmelerinin kararlaştırılmasından dolayı isimlerinin bildirilmesini istemiş ve İbrahim Hakkı Bey’in de mutasarrıflık görevine asaleten atandığını bildirmiştir.¹¹⁵⁴

---

¹¹⁵⁰ “Anzavur Paşa İle Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 3 Mayıs 1336/1920, s. 1. Ahmet Anzavur’un benzer açıklaması için bkz.: “Ahmet Anzavur Paşa’nın Beyanati”, **Alemdar**, 3 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹⁵¹ “Anzavur Paşa İle Mülakat”, s. 1.

¹¹⁵² **A.y.**

¹¹⁵³ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 77, 81-82. Telgrafın aslı için bkz.: “Anadolu Ahvâli”, **Vakit**, 30 Nisan 1336/1920, s. 1; “Anadolu Ahvâli”, **İleri**, 30 Nisan 1336/1920, s. 2; “Şekavet-i Kemaliye’nin Tathirine Doğru”, s. 1.

¹¹⁵⁴ Özel, **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, s. 82; “Sadrazam Paşa’nın Bir Telgrafı”, **İleri**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 2; “İzmit Mutasarrıfına Bir Taltifname”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 2.

Bolu havalisinde askerî birliklerin hareketini yakından takip eden ve üç cephede teftişte bulunan Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri Bey de görüşlerini ifade eden bürokratlardan biridir. Kendisi gözlemlerini ve teftişinden elde ettiği sonuçları içeren raporu, 22 Mayıs'ta telgrafla hükümete sunmuştur. Osman Nuri Bey raporda, “Kuva-yı Bâgîye” tarafından halkın para ve eşyasının gasp edilmesinin ve hatta kadınlara sataşılmasının, Mudurnu halkı üzerinde kötü bir etki uyandırdığını vurgulamıştır. Kuvvetlerinin “bâgîlere” göre maddî ve manevî açılarından üstün olduğuna ve aynı zamanda kendilerine yardımcı olmak üzere halktan büyük bir kuvvetin oluşturulduğuna işaret etmiştir. Mudurnu ve havalisini, Kuva-yı Bâgîye'den temizlemeyi Allah'tan dileyerek, buranın kan dökülmeksizin kendilerine teslim olmaları için halkın çeşitli araçlarla bilgilendirildiğini belirtmiştir. Osman Nuri Bey, bâgîlerin Beypazarı'nda bulunan az miktardaki süvari ve piyade kuvvetlerini, Mudurnu'ya gönderdiklerine dair güvenilir bir kaynaktan elde ettiği bilgiyi paylaşmıştır. Bunun yanı sıra bâgîlerin Ankara'da bulunan bin kişilik ihtiyatını da Eskişehir'e göndermeleri nedeniyle Mudurnu'ya gönderilecek başka kuvvetlerinin olmadığını ileri sürmüştür. Hatta Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'nun içlerinden artık kuvvet toplayamadığını ve toplayabildiği kuvvetlerin de orada burada “soygunculuk” yaptıktan sonra ortaya atılan bir takım “çapulculardan” ibaret olduğunu iddiâ etmiştir.¹¹⁵⁵

Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri Bey, sadarete çektiği bir telgrafla da Bolu ve havalisinde faaliyette bulunan hükümet kuvvetlerinin hiçbir direnişle karşılaşmaksızın içerlere doğru ilerlemekte olduğunu bildirmiştir. Bu arada “çete efradı” içerisinde silahlarını bırakıp dağılanlar olduğu gibi bunların büyük bir kısmı da hükümet kuvvetleriyle işbirliği etmektedir. Osman Nuri Bey, hükümet kuvvetlerinin işgal ettiği yerlerde sükûn ve asayişin mükemmel olduğunu ve herkesin işiyle meşgul bulunduğunu bildirmiştir.¹¹⁵⁶

Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri Bey başka bir telgrafında ise Kuva-yı Miliye adı altında hareket eden “bâgîlerin” Bolu havalisinde halkın para ve mallarını gasp ettiklerini ve kadınlara sataştıklarını ileri sürmüştür. Bundan dolayı bâgîlere karşı halk derin bir nefret beslemektedir. Savaş harekâtı, hükümetin lehinde geliştiği gibi Haclar karyesiyle Tepe Derbendi Boğazı Kuva-yı İnzibatiye'nin işgali altındadır.

---

¹¹⁵⁵ “Adapazarı - Mudurnu ve Sapanca Cephelerinde Vaziyet”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹⁵⁶ “Anadolu'da”, **Alemdar**, 23 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Hükümet kuvvetleriyle çarpışmak isteyen “âsîlerin” Anadolu içlerinden yeni kuvvetler toplamaya çalışırken zorluklar yaşadıkları, ele geçirilen esirlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Osman Nuri Bey, bin zorlukla toplanan kuvvetlerin de “çapulculardan” oluştuğunu bildirmiştir.¹¹⁵⁷

Hükümetin gözde bürokratlarından bir diğeri de Adliye Nezareti Müsteşarı Said Molla Bey’dir. Kendisi, Journal D’Orient gazetesinde Kuva-yı Milliye’ye işaret ederek, “Teşkilâtçıların hareketi muhakkak bir akamete mahkûmdur.” demek yoluyla karşı tavır almıştır. Ona göre “âsîler” Müslüman halk içerisinde çok az bir azınlığı oluşturmaktadır. Hatta onları taşra halkından ayıran ırksal farklılıklar da söz konusudur. Buna örnek olarak da (Alfred) Rüstem Bey verilebilir ki onun gibi bir yabancıyı Anadolu köyleri üzerinde etkili olabilmesi mümkün görülmemektedir. Said Molla Bey, “millî” olarak adlandırılan bu hareketin çarçabuk sona ermesini iktisadî nedenlerden dolayı da zorunlu görmektedir. Onun bu şekilde düşünmesinin nedeni, İstanbul’la ulaşımın sağlanamamasından dolayı Anadolu’daki köylülerin biriken zahirelerini sevk edemeyerek büyük maddî zarara uğramalarıdır. Said Molla Bey, bu şartlar altında hoşnutsuzluklarını gizleyemeyen köylülerin “Teşkilât’a” karşı genel bir isyanda bulunmalarını kaçınılmaz görerek, şu yorumda bulunmuştur:

“Ankara’daki efendiler bütün bu ihtimalleri der-pîş etmeğe [göz önünde bulundurmağa] mecbur olmuşlardır. Binaen aleyh maksatları, Ali Rıza Paşa mevki-i iktidara gelmeden evvel vukua getirilene müşâbih [benzeyen], bir darbe-i hükümeti tekrar etmek ve bu suretle kendilerine menâfi-i şahsiye temin eylemektir.”¹¹⁵⁸

Said Molla Bey, Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin siyasetlerini de eleştirmiştir. Ona göre Ali Rıza Paşa kendi döneminde, memleketin felaketine neden olan bir yaklaşım sergilemiştir. Oysa Ali Rıza Paşa’nın Anadolu’daki duruma hâkim olmadığını anlar anlamaz iktidardan çekilmesi halinde yaşanan felaketlerin derecesi daha sınırlı olabilirdi. Ali Rıza Paşa böyle yapacağı yerde hükümetini etrafındaki “fasık¹¹⁵⁹ kimselerin” ellerine yavaş yavaş terk etmiştir. Said Molla Bey, Ali Rıza Paşa’nın aslında kötü niyet besleyen bir kişi olmadığını, Paşa’nın farkında olmaksızın hükümetin zararına olacak bir şekilde âsîlerin kuvvetini arttırmaya

---

¹¹⁵⁷ A.y.

¹¹⁵⁸ “Harekât-ı Milliye Akamete Mahkûm”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹¹⁵⁹ Fâsık, Allah’ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden anlamlarındadır. Bkz.: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 251.

yardımcı olduğunu söylemiştir. Salih Paşa hükümetiyle ilgili olarak da Osmanlı Devleti'nin bütün tarihi süresince bu hükümet kadar zayıf bir hükümetin iktidara gelmediğini ileri sürmüştür.¹¹⁶⁰

Said Molla Bey, vatanperver ve millî hislerin temizliğini takdir ettiğini söylemiştir. Ancak makul ve millî bir hareket karşısında bulunmadıklarını ileri sürüp bu görüşünü şu örneğe dayandırarak açıklamıştır:

“Muharebe esnasında şehrimizdeki bi'l-cümle Alman şirketleri “Millî Osmanlı Şirketi” unvanını ihrâz iddiâsında bulunmuşlardı. Hâlbuki o suiistimale karşı itiraz edecek kimse zuhur etmemişti. Zira bu günkü güya milliyetçiler, dünkü muhtekirlerimiz arasında en ziyade haris olanlar idi. Yeni yaftalarını istifade-i şahsiyelerini tezyid [arttırma] için bir vasıta olarak kullanıyorlar. His olunan yegâne fark şudur ki şimdi artık sermayedar olarak Almanya'yı değil, Anadolu'yu kullanıyorlar. ...”¹¹⁶¹

Said Molla Bey, tüm bu söylenenlerden şu sonucu çıkarmaktadır: “Millî denilen harekete Anadolu halkı katıyyen taraftar değildir ve hiçbir vech ile olamaz.” Yine ona göre çoğunluğu Makedonya'dan gelen bazı kışkırtıcılar, bir takım yalan söylentiler yayarak halkı ayaklandırmak istemektedirler. Bu kişiler, halifenin kötü muameleye hedef olduğunu, Ayasofya Cami'nin Türklerin elinden alındığını vb. gibi iddiâ etmektedirler. Oysa gerçekten haberli olanlar, tüm bunların “Teşkilâtçıların” birer yalanı olduğunu anlamaktadırlar.¹¹⁶²

Hükümetin ön plandaki bürokratlarından bir diğeri de Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halid Bey'dir. Kendisi, posta ve telgraf işlerinin o günkü durumuna dair bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Rumeli tarafındaki haberleşmelerin düzenli bir şekilde devam ettiğine değinen Refik Halid Bey, Anadolu tarafındaki postaların ise incelenmesi gereken pek çok yönünün olduğuna işaret etmiş ve bu yönleri üç noktada toplayarak şunu söylemiştir:

“Birincisi: Bir müddetten beri devair-i merkeziyeden Anadolu'ya gönderilen muharrerât-ı resmîye [resmî yazılar, mektuplar] Kuva-yı Bâgîye sansürleri tarafından iade olunmaktadır. İkincisi: Merkezlerden bir kısmı tarafından muharrerât-ı şahsiye iade edilmiyorsa da sansüre tabi tutuluyordu. Sansür Türkçe ve Fransızca lisanlarından gayrı

¹¹⁶⁰ “Harekât-ı Milliye Akamete Mahkûm”, s. 2.

¹¹⁶¹ A.y.

¹¹⁶² A.y.

mektup kabul etmiyor. Ve gitmiş olanları da iade ediyor. ... Üçüncüsü: Bazı merkezlerse resmî ve gayri resmî bütün muharrerâtı her ne lisan ile olursa olsun çantaları açmaksızın iade ediyor. Bundan da Anadolu'daki eşkıyanın umumi bir karar ittihaz ve tatbik edemeyerek gelişi güzel hareket ettiği anlaşılıyor. Posta ve Telgraf İdaresi bütün bu mevaki ve mümanaatlara rağmen çantalarını Anadolu dâhiline sevk etmek için uğraşmaktadır.”¹¹⁶³

Ayrıca Refik Halid Bey, İstanbul'da çıkan gazetelerin hepsinin Kuva-yı Bâgîye tarafından iade edildiğini belirtmekle beraber İzmir, Adana ve bazen de Trabzon, İzmit, Bolu ve civarının ayrı tutulması gerektiğini söylemiştir. Bununla birlikte şahsî ve ticarî dahi olsa Avrupa'dan gelen tüm telgraflar Kuva-yı Bâgîye tarafından kabul edilmediğinden bu durum ticarete de büyük bir zarar vermektedir. Bundan dolayı söz konusu bu gelişme, Milletlerarası Telgraf İdaresi'ne de bildirilmişti.¹¹⁶⁴

Hükümetin önde gelen bürokratlarından bir diğeri olan Polis Umum Müdürü Hasan Tahsin Bey de “Teşkilâtçılar” olarak adlandırdığı Kuva-yı Milliye'nin hareketi hakkında bir açıklamada bulunmuş ve Müttefik Devletlerin arzularına uygun olmayan her hareketin, sonuçsuz kalmaya mahkûm olduğunu ileri sürmüştür. Hasan Tahsin Bey'e göre Teşkilâtçılar hareketleriyle “sırf bulanık suda balık avlamaya” çalışmaktadırlar.¹¹⁶⁵

Eski Konya Valisi Cemal Bey, bu hükümet döneminde Damat Ferit Paşa'nın sağ kolu yani Sadaret Müsteşarı olmuştur. Cemal Bey, Peyam-ı Sabah gazetesine yaptığı bir açıklamada, Yunan taarruzu karşısında kaçan taşra memurlarının yerine Kuva-yı Milliye ile kesinlikle ilgisi olmayan ve görevlerini tarafsızca yapacak dürüst ve namuslu kişilerin gönderilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece taşradan merkeze memur göçünün önü alınabilecekti.¹¹⁶⁶

Dâhiliye Nezareti tarafından Bursa'daki mülkî idareyi düzenlemek için gönderilen Mülkiye Müfettişlerinden Bâdî Bey, İstanbul'a döndükten sonra Vakit gazetesine bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasında, “Kuva-yı Bâgîye'nin” firarı ve Yunanlıların işgali yüzünden vilayetin idari işlerinin bozulduğunu ve kendisinin bunları düzeltmek için görevlendirildiğini söylemiştir. Bursa'ya varır varmaz işe başladıklarına değinen Bâdî Bey, Kuva-yı Bâgîye olarak adlandırdığı kuvvetlerin

¹¹⁶³ “Postalarımız Hakkında”, **Alemdar**, 24 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹¹⁶⁴ **A.y.**

¹¹⁶⁵ “Hasan Tahsin Bey'in Beyanâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Haziran 1336/1920, s. 3.

¹¹⁶⁶ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 167; “Sadaret Müsteşarıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Temmuz 1336/1920, s. 1.

buradaki faaliyetlerine ve halkın bu kuvvetlere karşı beslediği duyguya ilişkin şunları söylemiştir:

“... Kuva-yı Bâgîye üç aydan beri memurîn [memurlar] ile eytâm ve erâmile [yetimler ve dullar] on para maaş vermemiştir. Yunanlıların geldiğini haber alan bu âsîler sandık mevcuduyla polis, jandarmaya ait mebalîği, hatta yirmi bin lira tahmin edilen kıymetli evrakı alıp savuşmuşlardır. Ahali-i mahalliye ve eşraf-ı belde ile vâki olan temaslarımız neticesinde kendilerinin Kuva-yı Bâgîye’den fevkalade müteneffir [nefret ettikleri] oldukları anlaşılmalıdır. ...”¹¹⁶⁷

Ayrıca Bâdî Bey, Bursa şehri içerisinde Yunan askerleriyle Osmanlı polisinden oluşan devriyelerin ve şehir dışında ise yine Osmanlı ve Yunan jandarmalarından oluşan süvari müfrezelerinin aracılığıyla Bursa’da asayişin sağlandığına işaret etmiştir. Bursa vilayeti polis kadrosunun 137 kişi olduğunu açıklayan Bâdî Bey, Kuva-yı Bâgîye tarafından bu miktarın 180’e çıkarıldığını belirtmektedir. Bunun üzerine Bâdî Bey, kadro içerisindeki fazla polisleri açığa çıkarmıştır. Hatta Kuva-yı Bâgîye tarafından Sıhhiye Müdürlüğü’ne tayin olunan Dr. Tevfik Bey’in de görevine son vererek, aldığı maaşları geri istemiştir. Bâdî Bey’e göre Kuva-yı Bâgîye’nin diğer bir faaliyeti de iktisadî hayata ilişkindir. Bu çerçevede Kuva-yı Bâgîye mayısın ilk haftasında koyduğu Oktruva vergisiyle 45 gün zarfında 160.000 lira tahsil etmiştir. Bunun yanı sıra zorla aldığı îânenin toplamı da 40.000 liraya ulaşmıştır.¹¹⁶⁸

Hükümetin önemli askerî bürokratlarından biri olan İzmit ve Havalisi Kuva-yı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa, yaptığı bir açıklamada İzmit ve çevresinde “milliyetperverlere” karşı gerçekleştirilen çarpışma hakkında bilgi vermiştir. Kendi askerî birlikleri karşısında milliyetperverlerin hemen firar ettiklerini ve Adapazarı’nın kendi ellerinde olduğunu belirterek şu temenni de bulunmuştur: “... Ümit ederim ki birkaç gün zarfında İzmit havalisinde bir tek milliyetperver kalmayacaktır.”¹¹⁶⁹

Süleyman Şefik Paşa, Karamürsel’in milliyetperverler tarafından işgal edildiği söylentisi üzerine şunu söylemiştir:

¹¹⁶⁷ “Bursa Ahvâli”, **Vakit**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 1. Mülkiye Müfettişi Bâdî Bey’in benzer açıklaması için ayrıca bkz.: “Bursa’ya Giden Mülkiye Müfettişinin Beyanâtı”, **İleri**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 1; “Bâdî Bey’le Mülakat”, **Alemdar**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹¹⁶⁸ “Bursa Ahvâli”, s. 1.

¹¹⁶⁹ “Kuva-yı İnzibatiye Harekâtı”, **İleri**, 16 Mayıs 1336/1920, s. 3.

“Bunlar milliyetperverler değil, birkaç sergüzeştçi zabitin kumandası altında hareket eden elli altmış kişilik çetelerdi. Bunlar da kıtaâtımız tarafından muhasara edilmiştir. Kıtaâtımızın birkaç güne kadar bunları esir edeceklerini ümit ederim.”¹¹⁷⁰

Süleyman Şefik Paşa, milliyetperverleri cezalandıracak tedbirlerin daha önce alınması gerektiğini vurgulayarak, halkın padişahına sadık olduğunu söylemiştir. Fetva ile padişah emirlerinin halk tarafından büyük bir heyecanla kabul edildiğinin altını çizerek, “Kendilerine milliyetperver namı veren bu eşkıya teşkilâtının her halde ve neticede hakkından geleceğimize eminim. ...”¹¹⁷¹ demiştir.

28 Mayıs 1920 tarihli Peyam-ı Sabah gazetesi, yetkili bir kaynaktan aldığı bir bilgiyi okuyucularıyla paylaşmıştır. Buna göre hükümet, barış antlaşmasının kendilerine tebliğ edildiği günden itibaren memleket içerisinde izlediği siyaset açısından kan dökülmesinden yana değildir. Bu yüzden hükümet ne Anadolu’da ne de Trakya’da geniş bir te’dib hareketinden de yana değildir. Hükümetin o anki siyaseti, Anadolu’daki yerel halkı “Kuva-yı Bâgîye’nin” zulüm ve kötülüğünden koruma yönünde olacaktır. Ancak barış antlaşması imzalandıktan ve memleketin yazgısı kesin olarak belirlendikten sonra “bâgilerin” yola getirilmeleri söz konusu olabilecektir. Bu arada hükümet, siyasî hukuk ve menfaatlerin siyaset yoluyla korunabileceği görüşünü sürdürmektedir.¹¹⁷²

Bu konuyla ilgili olarak Harbiye Müsteşarı Miralay Behzad Bey de önemli açıklamalarda bulunarak, sadrazamın görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sadrazam Paşa şimdilik kan dökülmesine taraftar olmadıklarından harekâtı durdurmak arzusundadırlar. Hükümet hukuk ve menâfi-i milleti tamamen müdâfaada ısrar etmekle beraber beyhude mazlum kanı dökülmesine taraftar değildir.”¹¹⁷³

Yine Miralay Behzad Bey’e göre “âsîler”, Anadolu’da asayiş bozucu hal ve harekete devam ettiği sürece o ana kadar olduğu gibi yine kan dökülecek ve pek çok

---

¹¹⁷⁰ A.y.

¹¹⁷¹ A.y.

¹¹⁷² “Hükümetin Siyaset-i Dâhiliyesi”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹¹⁷³ “Hükümetin Siyaseti”, **Vakit**, 29 Mayıs 1336/1920, s. 1.

mazlum kanı boşa akacaktır. Bu nedenle hükümet tüm çalışmalarını, asayiş yerleştirmeye ve halkı “zalimlerin” elinden kurtarmaya ayıracaktır.¹¹⁷⁴

Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumisi Zeki Paşa, aynı konuya değindiği bir açıklamasında barış şartlarının son derece ağır olmasından dolayı bu şartlar altında geniş çaplı bir işe girişmek konusunda dikkatli olunması gerektiğine işaret etmiştir. Ona göre halkın mal ve canına yönelik olarak herhangi bir tecavüz hareketinde bulunanlar ne zaman olursa olsun cezalandırılacaklardır.¹¹⁷⁵

Hükümetin gözde askerî bürokratlarından bir diğeri, Birinci Divan-ı Harb-i Örfî Başkanı Mirliya Mustafa Paşa'dır. Kendisi, Dersaadet gazetesi yazarlarından birine Birinci Divan-ı Harp ile İkinci Divan-ı Harp'in görevleri hakkında bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Taktik ve tehcir meseleleriyle Kuva-yı Milliye'ye ait önemli konuların tahkik, tetkik ve muhakemelerinin Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'ye ait olduğuna değinen Mustafa Paşa, ihtikâr vb. gibi meselelerin İkinci Divan-ı Harb-i Örfî tarafından tetkik edildiğine işaret etmiştir. Bu arada yazar, vapurunda bulunan iki subayı Mudanya'da Kuva-yı Milliye'ye teslim eden Kırlangıç vapuru süvarisi Rahmi Kapudan ile arkadaşları hakkındaki soruşturma evrakının ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine Mustafa Paşa, bu konuyla ilgili olarak yakın zamanda bir oturum yapıldığını belirtmiştir. Sorgulama sırasında bazı kişilerin isimleri geçmişse de asıl sanıklardan olan vapurun kâtibinin firar etmiş olması nedeniyle yargılama sonraki bir güne bırakılmıştır. Bununla birlikte Mustafa Paşa, bu meselenin bir iki oturum sonrasında sona ereceğini düşünmektedir.¹¹⁷⁶

B. V. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye

1. Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Uygulamalar

Damat Ferit Paşa, Sevr Barış Antlaşması'nın imzalanması kararına yönelik olarak hükümet içerisindeki hoşnutsuzluktan dolayı 31 Temmuz 1920 tarihinde istifa ederek, Heyet-i Vükela'yı tasfiye etmiştir. Antlaşma konusunda sorun yaratmayacak

---

¹¹⁷⁴ A.y.

¹¹⁷⁵ “Zeki Paşa Hazretleri'yle Mülakat”, s. 1. Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Remzi Paşa da aynı konuya temas ettiği bir açıklamasında, “Teşkilâtçıları te'dib için verilen emrin tehir edilmiş olduğuna dair resmî hiçbir muamelatım yoktur. Ben bu havadisi gazetelerin birinde okudum.” demiştir. Bkz.: “Hüseyin Remzi Paşa'nın Beyanâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹¹⁷⁶ “Birinci Divan-ı Harp Reisi Mustafa Paşa Hazretleriyle Mülakat”, **Dersaadet**, 13 Temmuz 1336/1920, s. 1.

üyelerden oluşan yeni bir hükümeti de aynı gün kurmuştur. Damat Ferit Paşa'nın bu son hükümeti 17 Ekim 1920 tarihine kadar devam edecektir.¹¹⁷⁷

Hükümet 4 Ağustos 1920'de barış antlaşmasıyla Kuva-yı Milliye'ye yönelik bir beyanname yayımlamıştır. Beyanname, İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne yükletilen ve ağır şartları herkesçe bilinen antlaşmanın küçük değişikliklerle kesinleştiği belirtiliyordu. Bu antlaşma, padişahın huzurunda toplanan Meclis-i Âli'de (Saltanat Şurası'nda) bir çekimser oya karşı hazır bulunan diğer tüm üyelerin oylarıyla ve “zayıf bir varlığı tamamıyla yok olmaya tercih etme” gerekçesiyle kabul edilmişti.¹¹⁷⁸

Beyannameye göre antlaşmada kabulü istenilen önemli hükümlerden biri başkent İstanbul'a yönelikti. Buna göre devletin başkent İstanbul'da kalması Anadolu'da asayişin iadesine bağlıydı. Ancak İstanbul'da gizlice ve Anadolu'da silahlı olarak Kuva-yı Milliye adı altında çalışan “İttihat Komitesi'nin” yaygara ve kandırıcılığı, “erbâb-ı fesâdın” (eşkiyanın) siyaset alanında kendilerini haklı göstermelerine yol açmıştı. Bu durum böyle sıkıntılı bir zamanda kamuoyuna etki yapmaktan geri kalmıyordu. “Usâtın” (âsîlerin) İstanbul'daki ve her taraftaki memurları, antlaşmanın reddine imkân kalmayınca devleti bu çöküntüye düşüren âsîlerle anlaşmak gibi hayali bir çareden bahsetmeye başlamışlardı. Aynı amaçla eski Heyet-i Vükela'dan bazıları tarafından Anadolu'ya gönderilen özel memurların, orada ve oradan gelen kişilerin de İstanbul'da yaptıkları aylarca süren görüşmelerin nasıl sonuçsuz kaldığı herkesçe bilinmekteydi. Bu yüzden bu görüşmelerin tekrarlanmasının, vakit kaybından başka fayda sağlamayacağı yaşanan tecrübelerle kanıtlanmıştır. Ancak İstanbul ile Türklerin millî varlığı tehlikeye düştüğünden Osmanlı Devleti'nin bu felaket çıkmazında kaybedeceği zaman kalmamıştır. Bu kargaşanın bir süre daha uzaması, Ermenistan meselesinin dahi Türklerin aleyhine sonuçlanmasına ve Doğu vilayetlerinin yitirilmesine yol açabilecektir. Bununla birlikte Anadolu'nun kuzeyinde sadece Türklere ait olan üç ya da dört vilayetin de ayrılması halinde geri kalan kısım Türklere bırakılsa bile, elde ancak bir aşiretin yaşayabileceği kadar bir toprak kalacaktır.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁷ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 150; Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 61.

¹¹⁷⁸ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 241. Hükümet beyannamesinin aslı için bkz.: “Beyanname”, **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1; “Tebliğ-i Resmî”, **Vakit**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1; “Tebliğ-i Resmî”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1; “Hükümetin Beyannamesi: Tebliğ-i Resmî”, **Dersaadet**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1; “Hükümetin Beyannamesi”, **İleri**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1; “Tebliğ-i Resmî”, **Alemdar**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹¹⁷⁹ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 241.

Yine beyannameye göre âsîlerin memleketi kurtarmak uğrunda canlarını bile verecekleri ve bu fedakârlıklarından Osmanlı milletinin yararlanacağı yönündeki açıklama ve yaygın söylentilerin, yanlış ve boş olduğu ortaya çıkmıştır. Bu üzüntü verici durum karşısında bu kişilerin memleketi terk etmeleri gerekirken aldatıcı tavırlarında ısrar ediyorlardı. Ayrıca âsîler, dışarıdan yardım alma ihtimali olduğunu da ustaca halk arasında yaymakta ve hatta Bolşeviklerden de yardım istemekteydiler. Oysa Osmanlı milletine bundan daha büyük bir saygısızlık olamazdı. Çünkü Türk kavmi, güzel ve erdemli ahlakıyla dünyanın en büyük devletlerinden birini kurduğu gibi varlığını namuslu ve edepli, uysal ve soylu, İslam kurallarına saygılı bir şekilde yüzyıllarca sürdürmüştü. Bu nedenle bu kavim hakkı ve gerçeği inkâr eden, malların ve eşlerin ortaklığıyla insanları öldürme ve malları zorla alma esaslarına dayanan, insanlıktan çok “behîmiyyete” (hayvanlığa) yakın olan bir hareketten ve Bolşevikler gibi Allah ve insanlık düşmanlarından yardım isteyemezdi.¹¹⁸⁰

Beyannamede hükümetin, âsîlerin sayısını çok az olarak gördüğü ve asayişin geri getirilmesi ile âsîlerin bastırılmaları konusunda kararlı olduğu da ifade edilmiştir. Buna göre hükümetin bu konuda izleyeceği yol, dört ay önce çıkarılan padişah iradesiyle ortaya konulmuştur. Bu çerçevede hükümet, asıl suçlularla düzenleyiciler ve kışkırtıcıların dışında onlara zorla boyun eğen subay, memur ve halktan kişileri sorumluluktan kurtarmalıdır. Beyannamede son olarak hükümetin, memleket içinde savunmasız insanları yok etmekten çekinmeyen bu âsîlerin hareketlerinden suçsuz Osmanlı milletinin namusunu, canını ve malını kurtaracağı ve huzur ile rahatını temin ettikten sonra medenî, maddî ve manevî gelişimini sağlayacağı vurgulanmıştır.¹¹⁸¹

Bu beyannamenin yanı sıra Osmanlı subaylarının siyasetle uğraşmalarını engellemek için de İstanbul Mintikası İnzibat Kumandanlığı tarafından karakollara bir genelge gönderilmiştir. Burada, subayların siyasetle uğraştığı günden itibaren Osmanlı hükümetinin sınırsız felaketlere uğradığı hatırlatılmıştır. Bunun yanı sıra subayların, halife ve padişahın oluşturduğu hükümete mutlak itaatle yükümlü oldukları ve emirlerin ancak üstten asta doğru olabileceği vurgulanmıştır. Siyasetle

---

¹¹⁸⁰ A.g.e., s. 242.

¹¹⁸¹ A.y.

uğraşan subay cemiyetlerinin görülmesi ve hissedilmesi halinde bunların ve bunları hoş görenlerin yakalanarak, kanuna teslim edilecekleri bildirilmiştir.¹¹⁸²

Sadrazam Damat Ferit Paşa da vekâleten üzerinde bulunan Harbiye Nazırlığı görevini, 28 Ağustos 1920'de Hüseyin Hüsnü Paşa'ya devrederken subaylara hitaben bir bildirge çıkartmıştır. Bu bildirgeye göre halkın düşüncelerindeki çelişki askerlere de bulaşmıştır. Bunun sonucunda yetmiş yıl önce İngiltere ve Fransa gibi iki büyük devletin ordularıyla birlikte doğunun siyasal denge işlevini üstüne almış olan Osmanlı ordusunun düzeni son on yıldır bozulmuştur. Buna karşın Damat Ferit Paşa bu nifakı gidermek amacıyla mülkiyeden tarafsız bir Harbiye Nazırı olarak görevi üstlendiğini vurgulamıştır. Bu sırada binlerce subayın, padişaha sadakat ve bağlılıklarını belirten dilekçeler sunmalarını, dört aylık çalışmanın değerli bir ürünü olarak değerlendirmiştir. Subaylara veda ederken Anadolu'da "usâtın" yola getirilmesiyle memlekette asayişin sağlanması görevlerini yürüten Kuva-yı İnzibatiye'de canlarını veren subay ve halktan kişilerin ruhlarına Fatiha okumuştur. Bunun yanı sıra Damat Ferit Paşa, devleti saran tehlikelerden korunmak için Osmanlı ordusunun altı yüz yıl padişahlara saygı ve itaatle başarılı olduğunu hatırlatıp kurulmakta olan yeni orduda siyasetle uğraşmamayı tavsiye etmiştir.¹¹⁸³

Bu arada hükümet, o dönemde Anadolu'dan gelen memurlardan şüphe duyarak onları sorgulama yoluna gitmiştir. Ancak bununla baş edemediği için 16 Eylül 1920'de aldığı bir kararla Anadolu'da Kuva-yı Bâgîye'nin işgali altında bulunan yerlerden İstanbul'a gelenlerin tümünün Divan-ı Harplerce sorgulanması yerine gelenlerden memur olanların bir hafta içinde bağlı oldukları daireye başvurarak, oraya bilgi vermelerini uygun görmüştür. Aynı şekilde gelenlerden asker olanların da Harbiye Nezareti'nde Muamelat-ı Zatiye İdaresi'ne başvurarak, buraya bilgi vermeleri istenmiştir.¹¹⁸⁴ Gelenlerden asker olanlar hakkında memurin-i mahsusanın soruşturma yaparak, personel dairesine bilgi vermesi kararlaştırılmıştır. Asker ya da askerlikle ilgili olmayanların Kuva-yı Bâgîye ile ilişkisinin olup

¹¹⁸² Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 227-228; "Zabitler ve Neferler", **Dersaadet**, 23 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹¹⁸³ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 228; "Damat Ferit Paşa Hazretleri'nin Orduya Vesâyâsı", **Dersaadet**, 29 Ağustos 1336/1920, s. 1; "Damat Ferit Paşa Hazretleri'nin Orduya Vesâyâsı", **Peyam-ı Sabah**, 30 Ağustos 1336/1920, s. 1; "Ferit Paşa Hazretleri'nin Orduya Vesâyâsı", **İkdam**, 30 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹¹⁸⁴ "Kuva-yı Bâgîye İşgalindeki Mahallerden İstanbul'a Gelenler", **Dersaadet**, 3 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 2; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 226.

olmadığı polis tarafından uygun bir şekilde soruşturulacak ve dairelerine bilgi verilecektir.¹¹⁸⁵

Sadrizam Damat Ferit Paşa'nın beşinci hükümetinde, Kuva-yı Milliye'ye yönelik en önemli uygulaması, Divan-ı Harp'te Kuva-yı Milliyecilerin ve Kuva-yı Milliye taraftarı olarak görülen kişilerin yargılamalarına devam etmesidir. Bu bağlamda Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılananlardan birisi, Süvari Üsteğmeni Cülûsî Efendi'dir. Kendisi mahkeme tarafından üç suçlamayla yargılanmıştır. Bu suçlamalardan ilki, Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci yaveri olması iddiâsıyla ikincisi Bursa'ya gidip gelerek, Kuva-yı Bâgîye'ye bağlılığını ortaya koymasındadır. Üçüncü suçlama ise Mustafa Kemal Paşa'nın birinci yaveriyle görüşerek, İstanbul ile Bursa arasında Kuva-yı Bâgîye'nin haberleşmesini sağlamasıdır. Bütün bu suçlamalara karşılık yapılan yargılama sonucunda Cülûsî Efendi'nin beraatine karar verilmiştir.¹¹⁸⁶

Yine Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin yaptığı yargılama sonucunda eski Dâhiliye Nazırlarından Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran) 7 Ağustos 1920'de idama mahkûm edilmiştir. Ebubekir Hazım Bey, 1909'da Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra Yıldız Sarayı'nda sayım yapılırken Abdülhamit'in özel eşyasının yağmasından, Bursa valiliği ve sonrasında Dâhiliye Nazırlığı dönemlerinde Kuva-yı Milliye'yi kışkırttığından dolayı suçlu bulunduğu gibi İstanbul'un işgali sırasında "Bu zırhlıların topları İstanbul'a ne yapabilir?" diyerek devlet adamına yakışmayacak bir dil kullanması da suçları arasında gösterilmiştir.¹¹⁸⁷ Ancak Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin verdiği idam hükmü, adı geçen kişinin devlete olan hizmetleri ve yaşlılığı dikkate alınarak, padişah tarafından kürek cezasına çevrilmiştir.¹¹⁸⁸

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi; Kuva-yı Bâgîye'ye katılıp halen firarda oldukları anlaşılan 17. Kolordu Kumandanlığı'ndan açıkta olan Mirliya Asitaneli Nurettin Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Reis-i saniliğinden açıkta olan Mirliya Diyarbakırlı Kâzım Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dokuzuncu Şube

¹¹⁸⁵ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 226.

¹¹⁸⁶ "Divan-ı Harp'te", **Dersaadet**, 2 Ağustos 1336/1920, s. 3.

¹¹⁸⁷ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 162; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 205. Mahkemenin verdiği idam kararı için bkz.: "Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin Kararı", **Dersaadet**, 10 Ağustos 1336/1920, s. 3-4; "İdam Kararı", **İleri**, 10 Ağustos 1336/1920, s. 2; "Hazım Bey Muhakemesi Neticesi", **Alemdar**, 10 Ağustos 1336/1920, s. 3.

¹¹⁸⁸ "Tahfif-i Mücâzât", **Takvim-i Vekayi**, 10 Ağustos 1336/1920, s. 1; "Tahfif-i Mücâzât", **Peyam-ı Sabah**, 11 Ağustos 1336/1920, s. 2; "Tahfif-i Mücâzât", **Dersaadet**, 11 Ağustos 1336/1920, s. 3; "Hazım Bey'in Tahfif-i Cezası", **Alemdar**, 11 Ağustos 1336/1920, s. 1.

Müdüriyeti'nden açıkta olan Kaymakam Taşköprülü Hüseyin Hüsnü Bey, 23. Fırka Kumandanlığı'ndan açıkta olan Miralay Bursalı Bahaeddin Bey, Ordu Dairesi eski Reisi ve Teşkilât Komisyonu Başkanlığı'ndan açıkta olan Miralay Asitaneli Behiç Bey ile lağvedilmiş olan Karargâh-ı Umumi İkinci Şube Müdüriyeti'nden açıkta bulunan Erkân-ı Harbiye Kaymakamları'ndan Firuz Ağalı Seyfi Bey'in padişaha karşı isyan ve halkı birbiri aleyhine ayaklanmaya teşvik suçlarını ispatlanmış sayarak, askerlik mesleğinden çıkartılmalarına, sahip oldukları bütün nişan ve madalyalarının alınmasına, idamlarına ve hepsinin mallarına el konulmasına gıyaben ve oybirliğiyle karar vermiştir.¹¹⁸⁹

Bunun yanı sıra Birinci Divan-ı Harb-i Örfi, Hürriyet ve İtilaf Partisi Merkez-i Umumisi üyelerinden ve eski Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Hakkı Bey hakkında da bir hüküm vermiştir. Buna göre İsmail Hakkı Bey, Bursa valiliği sırasında Dâhiliye Nezareti'ne çektiği şifreli telgraflarda, İzmir olayının halledilmesini siyasî yollardan mümkün görmediğini belirtmiştir. Ayrıca kahramanca savaşan Kuva-yı Milliye'nin kuvvetlendirilmesi gerektiğini söylerken Türklüğün sadece müdâfaa-i vatan komiteleri oluşturulması suretiyle ve savaşarak varlığını gösterebileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra hükümet tarafından gizli bir şekilde bu kuvvetlere yardım yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Hatta hükümetin bu konuda kesin bir karar vermesi halinde kendisinin de görev alabileceğini bildirmesine karşın bu önerileri hükümetçe reddedilmiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından İsmail Hakkı Bey'in idare-i örfiye bölgesi dışına çıkarılmasına oybirliğiyle karar verilmiştir.¹¹⁹⁰

Bunun dışında hükümet bir kararname yayımlayarak, basın üzerinde ağır bir baskı uygulamıştır. İlgili kararnamenin 1. maddesine göre gazetelerle ya da risalelerle iç emniyeti ve devletin dış ilişkilerini bozucu beyannameler, konuşmalar, makaleler ya da hükümetle ilgili evrak yayımlayanları cezalandırma kararı verilmiştir. Bu kişiler memur iseler görevlerinden ve emeklilik haklarından mahrum bırakılacaklardır. Memur değilse görevde bulunmak hakkından mahrum edilecekleri gibi üç aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaklardır. Bu hapis cezası, memur olup da bu suçu tekrar işleyenler hakkında da uygulanabilecektir. Kararnamenin 2. maddesinde ise 1. maddede söz edilen

¹¹⁸⁹ "İdam Kararı", **Dersaadet**, 17 Ağustos 1336/1920, s. 3; "Divan-ı Harp Kararı", **İleri**, 17 Ağustos 1336/1920, s. 2; "İdam Kararı", **Alemdar**, 17 Ağustos 1336/1920, s. 7; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s.170.

¹¹⁹⁰ "Divan-ı Harp Kararları", **Dersaadet**, 13 Eylül 1336/1920, s. 3; "Gümülcineli İsmail Bey", **İleri**, 13 Eylül 1336/1920, s. 2; "Gümülcineli İsmail Bey", **İkdam**, 13 Eylül 1336/1920, s. 1.

beyanname, konuşma, makale ya da hükümetle ilgili evrak yayımlayan gazetelerin, on beş günden altı aya kadar tatil edilmelerine karar verilmiştir. Aynı zamanda bu gazetelerin sorumlu müdürleri, yüz liradan bin liraya kadar para cezasıyla ya da bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaklardı.¹¹⁹¹

Basın üzerinde gerçekleştirilmeye çalışılan bu baskıya karşın hükümetle ilgili olarak 19 Eylül 1920 tarihli Peyam-ı Sabah gazetesinde bir değerlendirme yapan Ali Kemal, hükümetin istifasını ve yerine Anadolu harekâtını bastırarak kuvvette yeni bir hükümetin kurulmasını istemiştir. Ancak söz konusu bu istek, Damat Ferit Paşa'yı oldukça sınırlendirmiştir. Bunun üzerine hükümet, 21 Eylül'de basına sunduğu bir tebliğle Ali Kemal'in hükümet aleyhinde yazdıklarını kınamıştır. Aynı tebliğde, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey'in hükümetten istifalarının nedeni olarak bu kişilerin altı ay önce yayımlanan hükümet beyannamesinde yer alan bir konuya itirazları gösterilmiştir. Buna göre bu iki nazır, Anadolu hareketinden dönenlerin affedileceklerine ilişkin hükmün bir kez daha yayımlanmasına karşı çıkmış ve bu nedenle de istifa etmişlerdir.¹¹⁹²

Sadrazam Damat Ferit Paşa son hükümetindeki uygulamalarından da bir sonuç alamamış ve Anadolu'daki millî hareketi yok edememiştir. İngilizler de kendisini eskisi gibi desteklememeye başlamışlardır. Hatta Sevr Barış Antlaşması'nı yürürlüğe koyamayacaklarını anladıkları için Ankara hükümetiyle bir anlaşmaya varılmasını önermişlerdi. Ancak bu yöndeki telkinlerin artması üzerine millî hareketin, şiddetle bastırılması gerektiğini düşünen Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey hükümetten istifa etmişlerdir. Bu gelişmeden bir süre sonra da İstanbul'daki Yüksek Komiserler, padişahı ziyaret edip ondan Anadolu ile uzlaşacak bir hükümet kurmasını istemişlerdir. Çok geçmeden de 17 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa istifasını verme gereğini duymuştur.¹¹⁹³

2. Dönemin Bürokratları ve Hükümet Üyelerinin Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları

V. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde Kuva-yı Milliye'nin tartışılmasını gerektiren olayların başında, İstanbul'dan Anadolu'ya gizlice silah ve insan kaçırılması gelmektedir. Bu konuya ilişkin Dersaadet gazetesi yazarlarından biri,

¹¹⁹¹ "Kavânin ve Nizâmât", **Takvim-i Vekayi**, 7 Ağustos 1336/1920, s. 1-2; "Matbuat Hakkında", **Dersaadet**, 11 Ağustos 1336/1920, s. 3. Ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 163.

¹¹⁹² Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 216-217; "Tebliğ", **İleri**, 21 Eylül 1336/1920, s. 1; "Tebliğ", **Alemdar**, 21 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹¹⁹³ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 241; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 247.

Merkez Kumandanı Miralay Emin Bey’le bir mülakat gerçekleştirmiştir. Emin Bey, İstanbul ve buraya bağlı olan yerlerde asayişin yerinde olduğuna değinince yazar, yakın zamanda ortaya çıktığı söylenen teşkilâtla buna yönelik gerçekleştirilen tutuklamalar hakkında bilgi istemiştir. Bunun üzerine Emin Bey kendi memurlarının, Dündar adıyla bilinen Mehmet Ali adındaki bir kişiyi tutukladıklarını belirtmiştir. Bu kişinin, zamanında İttihat ve Terakki’nin Bergama muhabirliğini yerine getirdiğini ve I. Dünya Savaşı’nda da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi’nde bulunmuş bir ihtiyat subayı olduğunu açıklayarak şunu söylemiştir:

“Kendisinin İstanbul’da büyük bir teşkilât ile alakadar olduğu haber alınması üzerine iki memurumuz bu işin tahkikine başlamışlar ve Mehmet Ali’ye nüfuz ederek, kendilerine Kuva-yı Milliyeci süsü vererek Anadolu’ya firar etmek niyetinde olduklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Ali, firarlarını elinden geldiği kadar teshil edeceğini ve fakat iki üç haftadan beri Anadolu ile muhabere edemediğini anlatmış ve ertesi akşam için randevu vermiştir. Memurlarımız da bunu evden çıkarken tevkif etmişlerdir.”¹¹⁹⁴

Merkez Kumandanı Miralay Emin Bey, bu tutuklama sırasında Mustafa Kemal Paşa’ya ait telgraflarla Hacim Muhittin’le gerçekleştirilen haberleşme evrakının yanı sıra İttihat ve Terakki çetesinin Bergama merkezine ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Şubesi’ne ait pek çok dosyanın ele geçirildiğine değinmiştir.¹¹⁹⁵

Dersaadet gazetesi yazarı, Topkapı civarında “Kuva-yı Bâgîye’ye” eşya vesaire kaçırmak suçuyla sanık olan kişilerin tutuklanma gerekçeleri hakkında da bilgi edinmek istemiştir. Bunun üzerine Merkez Kumandanı Miralay Emin Bey, bir-iki ay önce İlhami, Ali ve arkadaşlarının iki neferle birlikte Anadolu’ya kayıkla silah ve insan kaçırdıkları devriyeler tarafından Ali ile iki arkadaşının yakalandıklarını ifade etmiştir. İlhami kaçmayı başarıp şehir içerisinde gizlenmişse de kurtulamayacağını anlayarak bir miktar silah ve savaş malzemesiyle Anadolu’ya firar etmiştir. Bu “çetedeki” diğer kişiler, polisçe tutuklanmışlarsa da kesin bir ipucu elde edilemediğinden serbest bırakılmışlar ve soruşturmanın başka noktadan yapılması zorunluluğu doğmuştur. Yine bu çeteye yataklık eden 40-45 yaşlarındaki ebe Şahende ile görüşen memurlara, Anadolu’dan gelerek para getirdiklerini ve silah

¹¹⁹⁴ “Şehrimizin Asayışı Hakkında Mülakatımız”, **Dersaadet**, 6 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹¹⁹⁵ **A.y.**

kaçırmak istediklerini söylemişlerdir. Hatta Şahende Hanım, silahların o anda Topçu Mesaha Mektebi'nde olduğunu açıklamıştır. Ancak Merkez Kumandanı Miralay Emin Bey, söz konusu bu mektebi aradılarsa da silahları bulamadıklarını ve Şahende ile arkadaşlarının halen tutuklu olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁹⁶

Dersaadet gazetesi yazarı, Mümtaz isimindeki bir kişinin tutuklanma nedenini öğrenmek isteyince Merkez Kumandanı Miralay Emin Bey, Kuva-yı Milliye'nin Heyet-i Merkeziye üyelerinden ve Balıkesir Kumandanı Hulusi'nin yeğeni olan Mümtaz'ın, bir ay önce İstanbul'a gelerek, eski şeyhülislamlardan Musa Kâzım Efendi'nin evinde oturduğu haberini aldıklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Emin Bey bir memurunu bu işle görevlendirmiştir. Bu memur söz konusu eve giderek, Musa Kâzım Efendi'nin damadı Binbaşı Osman Şevket Bey'e ait eşyayı almak için Kuva-yı Milliye tarafından gönderildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Mümtaz, kendisinin de oradan geldiğini ve Balıkesir ile Bursa cephelerinde bulunduğunu belirtmiş ve bu sırada Mümtaz'ın tutuklanma işi gerçekleştirilmiştir.¹¹⁹⁷

O sırada Kuva-yı Milliye konusu, Sevr Barış Antlaşması üzerinden de gündeme getirilmiştir. Barış murahhaslarından olan Şura-yı Devlet Reisi ve Ayandan Rıza Tevfik Bey, Paris'ten İstanbul'a döndükten sonra bazı açıklamalarda bulunmuştur. Rıza Tevfik Bey, barış antlaşması için Paris'e vardıklarında, bu antlaşmanın Türklerin lehine değiştirilebilmesi için uygun bir ortam olduğunu gördüklerini söylemiştir. Buna karşın "İzmit'te Kuva-yı Milliye'nin aldığı vaziyet-i hasm-âne değil bizim hatta hukukumuzu dostlarımızın bile müdâfaa edememesini intac etmiştir." diyerek antlaşmanın sorumluluğunu Kuva-yı Milliye'nin üzerine atmak istemiştir. Rıza Tevfik Bey, Avrupa kamuoyunun kendilerinin aleyhinde olduklarına işaret ederek, kendisinin ve arkadaşlarının bu kamuoyunun önünde Türklerin haklarını müdâfaa etmek için tüm gayretlerini sarf etmekten çekinmediklerini belirtmiştir. Merkezî hükümet ve Kuva-yı Bâgîye'nin durumlarını ayrı ayrı açıklayarak, bazı dış etkenlerin içerdekilere cesaret verici ve kışkırtıcı olabileceğini ileri sürmüş ve bunların önünün alınmasını istemiştir. Rıza Tevfik Bey'e göre antlaşmanın imzalanmaması halinde saltanat ve hilafetin maddî ve manevî varlığı tehdit altına girecekti. Bundan dolayı Osmanlı Heyet-i Murahhasası antlaşmayı imzalamakla memleketin gelecekteki kötü durumuna bir set çekmiş oluyordu. Sevr Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni bir dönemin açıldığına

---

¹¹⁹⁶ A.y.

¹¹⁹⁷ A.y.

dikkat çeken Rıza Tefkik Bey, memleketin kurtuluşunu ise “zorbalara” olarak nitelendirdiği kişilerin faaliyetlerinin önlenmesine bağlı görmekteydi.¹¹⁹⁸

Kuva-yı Milliye’ye yönelik idam kararlarını veren Birinci Divan-ı Harb-i Örfi Başkanı Mustafa Paşa da bir açıklama yaparak, bir taraftan kendisini savunmuş diğer taraftan da Kuva-yı Milliye’ye yönelik olumsuz düşüncelerini ifade etmiştir. Mustafa Paşa bu açıklamasında, kendisini şiddetle hareket etmekle suçlayanların ya İttihatçı ya milliyetperver ya da bu iki zümrenin cinayetlerini örtmekte menfaat gören kişiler olduklarını ileri sürmüştür. Bundan dolayı kendisinin, sert bir kişi olduğuna yönelik söylemlerin kesinlikle yalan olduğunun altını çizmektedir.¹¹⁹⁹

Mustafa Paşa’ya göre verdikleri hükümlerle hiç kimseye karşı herhangi bir kin beslemediklerini ve düşmanca hareket etmediklerini göstermişlerdir. Yine kendileri, her zaman kanundaki asgari cezayı uygulamışlardı. Bundan dolayı herkesin, Divan-ı Harp’in bir dakika bile hak ve adaletten ayrılmadığından emin olması gerekmektedir. Ancak yine herkesin, “usûatın” meşru olmayan hareketlerinin uzun bir süre daha devam edemeyeceğini de bilmesi lazımdı. Aynı zamanda fetva hükümleri derhal uygulanmalıydı; çünkü Divan-ı Harp’in kararları bu esastan ilham almaktaydı. Mustafa Paşa bu uğursuz hareketin sonsuza kadar devam edemeyeceğine işaret ederek, Kuva-yı Milliyeciler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“Kendilerine milliyetperver süsü verenler ümitlerini takibat-ı adliyyeye uğrayan çetelerle taktik ve tehcire iştirak eden canilere istinat ettiriyorlar. Mahkememiz tarafından icra edilen tahkikat ve tetkikat neticesinde Kemalcilerin merkez faaliyetinin İstanbul’da olduğuna kani olduk. Hareket Anadolu’ya yavaş yavaş ve tedricen merkezden sirayet eylemiştir.”¹²⁰⁰

Bu dönemde Kuva-yı Milliye’yi ilgilendiren gelişmelerin başında V. Damat Ferit Paşa hükümetinin istifası gelmektedir. Bu istifa üzerine hükümetin Dâhiliye Nazır Vekili olan Reşit Mümtaz Paşa bir açıklamada bulunmuş ve Damat Ferit Paşa’nın sağlık durumu dolayısıyla istifa ettiğini söylemiştir. Kendisine yöneltilen

---

¹¹⁹⁸ “Rıza Tefkik Bey’le Mülakat”, **Vakit**, 4 Eylül 1336/1920, s. 1. Rıza Tefkik Bey’in benzer açıklaması için bkz.: “Rıza Tefkik Bey’le Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Eylül 1336/1920, s. 1; “Rıza Tefkik Bey’in Avdeti ve Beyanâtı”, **İleri**, 4 Eylül 1336/1920, s. 4.

¹¹⁹⁹ “Divan-ı Harp Reisinin Beyanâtı”, **Akşam**, 14 Eylül 1336/1920, s. 1; “Divan-ı Harp”, **Vakit**, 15 Eylül 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 212.

¹²⁰⁰ “Divan-ı Harp Reisinin Beyanâtı”, s. 1; “Divan-ı Harp”, s. 1.

hükümetin Anadolu'ya karşı nasıl bir siyaset izlediği yönündeki bir soru üzerine bu konuda bir yorum yapmak istemediğini ifade etmiştir.¹²⁰¹

Nafia Nazır Vekili Zeki Paşa da Damat Ferit Paşa'nın sağlık durumu dolayısıyla hükümetin istifasını padişaha sunacağını, Meclis-i Vükela'ya bildirdiğini kaydetmiştir. Bundan dolayı hükümete istifa etmiş gözüyle bakılabilirdi. Buna karşılık Zeki Paşa, sadrazamın istifasına neden olarak memleketin iç ve dış şartlarındaki bir takım gelişmelerin etken olduğunu da düşünmekteydi.¹²⁰²

Aynı şekilde Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa da Damat Ferit Paşa'nın sağlık durumu dolayısıyla istifa ettiğini belirtmiş ve hükümetin istifasının Anadolu meselesiyle ilgili olduğu yönündeki söylentilere karşılık, "Bilmiyorum. .. Malumatım yok .."¹²⁰³ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

II. SARAY ÇEVRESİ VE KUVA-YI MİLLİYE

Padişah Vahdettin, Sadrazam Salih Paşa'nın 2 Nisan 1920'de istifa etmesi üzerine Damat Ferit Paşa'yı tekrar iktidara getirmiştir. Padişah, Damat Ferit Paşa'nın dördüncü hükümetinin listesini onaylarken sadrazama gönderdiği 5 Nisan 1920 tarihli hatt-ı hümayunda o güne değin yaşananların bir değerlendirmesini yaparak, alınması gereken tedbirleri sıralamıştır. Ona göre Mütareke'nin yapılmasından sonra iyileşme noktasına yaklaşan siyasi durumu, "milliyet" adı altında yapılan karışıklıklar ağır bir hale getirmiştir. Buna karşın o ana kadar alınmaya çalışılan uzlaştırıcı tedbirler faydasız kalmıştır. Son zamanlarda beliren olaylara göre bu isyan durumunun devam etmesi daha kötü durumlara yol açabileceğinden söz konusu karışıklıkların bilinen düzenleyicileriyle kışkırtıcıları hakkında kanuni hükümlerin uygulanması gerekmektedir. Ancak padişah, aldatılarak bu isyana katılanlar için genel af ilan edilmesini de buyurmuştur. Bütün memlekette asayiş ve düzenin sağlanıp sağlamaştırılması için gereken tedbirlerin çok hızlı bir şekilde alınıp uygulanmasını ve saltanat ile hilafet makamına bağlı bütün tebaanın bu bağlılıklarının kuvvetlendirilmesini de istemiştir. Böylece İtilaf Devletleri'yle güven verici samimi ilişkiler kurulması mümkün olabilecekti. Bunun yanı sıra devlet ve millet menfaatlerinin hak ve adalet esasına dayanılarak savunulmasına gayret edilmesini isteyen padişaha göre barış koşullarının yumuşatılmasına çalışılmalı ve barış antlaşması da bir an önce imzalanmalıydı. Son olarak toplumdaki sıkıntıların

¹²⁰¹ "Kabinenin İstifası", **Peyam-ı Sabah**, 19 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹²⁰² "Yeni Kabine Hakkında", **Akşam**, 19 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹²⁰³ "Hadi Paşa'nın Beyanatı", **İleri**, 20 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

olabildiğince hafifletilmesi gereğine işaret etmiş ve bunun için her türlü malî ve iktisadî tedbirlere başvurulmasını buyurmuştur.¹²⁰⁴

Padişahın hatt-ı hümayununun dışında Kuva-yı Milliye'ye yönelik olarak saray ve çevresinin önemli girişimlerinden bir diğeri de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin, Anadolu Harekâtı'nı teşkilâtlandırıp idare edenleri “âsî” sayan fetvası olmuştur. Söz konusu bu fetvaya göre İslam şehirlerinde bazı kötü kişiler birleşip kendilerine başkanlar seçmiş, padişahın sadık tebaasını yalan ve dolanla kandırarak, padişahın emri olmaksızın halktan asker toplamaya kalkmışlardır. Görünüşte askeri yedirip içirmek ve giydirmek bahanesiyle gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla şeriata ve padişahın emirlerine aykırı olarak bir takım vergiler ve borç para toplamakta, çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyasını zorla almaktadırlar. Hatta bazı köy ve beldelere saldırarak yıkım ve ölümlere yol açmışlardır. Padişah tarafından tayin edilmiş olan bazı asker, sivil ve bilgili memurları azledip yerlerine kendi arkadaşlarını getirmişlerdir. Merkezle taşra arasında haberleşme ve ulaşımı keserek, devletçe verilen emirlerin ulaşmasını engellemiş ve merkezi memleketten soyutlamışlardır. Halifelîğin yüceliğini küçültüp etkisini azaltmaya yönelerek, yüce imamlık makamına ihanet etmekle İmam'a itaat etmenin dışına çıkıp Osmanlı Devleti'nin yasalarını ve düzenini ve memleketin asayişini bozmak için yalan dolu haberler yayarak, halkı karışıklıklara sürüklemişlerdir.¹²⁰⁵

Tüm bu suçlamalar dolayısıyla Kuva-yı Milliye idarecilerinin şeriata aykırı davrandıkları ileri sürülmüş ve bu kişilere yönelik olarak nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair Dürrizade Abdullah Efendi, fetvasında 5 soru ve cevaba yer vermiştir. Bu sorulardan ilkinde, memlekette fitne yaratmaya çalıştıkları ortaya çıkan ve gerçeklik kazanan söz konusu idareciler ile onlara yardım edenler, “âsî” olarak nitelendirilmişlerdir. Dağılmaları hakkında yayımlanan padişah emrinden sonra da

¹²⁰⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar IV**, 3. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982, s. 2051-2052; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 115. Hatt-ı Hümayun, gazetelerin 6 Nisan 1920 tarihli sayılarında yayımlandığı gibi 11 Nisan 1920 tarihli sayılarında da Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası ve hükümetin beyannamesiyle birlikte tekrar yayımlanmıştır. Bkz.: “Dördüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi - Hatt-ı Hümayun'un Kıraati”, **Vakit**, 6 Nisan 1336/1920, s. 1; “Hatt-ı Hümayun Suret-i Münifesi”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Nisan 1336/1920, s. 1; “Suret-i Hatt-ı Hümayun”, **Alemdar**, 6 Nisan 1336/1920, s. 1; “Hatt-ı Hümayun'un Sureti”, **Vakit**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Hatt-ı Hümayun Suret-i Münifesi”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Suret-i Hatt-ı Hümayun”, **Alemdar**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁰⁵ İnal, **a.g.e.**, s. 2054-2055; Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 341-342; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 116-117. Fetvanın aslı için bkz.: “Fetva-yı Şerife Sureti”, **Vakit**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Fetva-yı Şerife Sureti”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; “Fetva-yı Şerife Suretidir”, **Alemdar**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1.

inat ve fesatlarında ısrar etmeleri halinde onların kötülüklerinden memleketi temizlemek ve halkı kurtarmak vacip görülmüştür. Ayrıca bu kişilerin öldürülmeleri şeriata uygun ve zorunlu olarak değerlendirilmiştir. Fetvadaki diğer dört soru ve cevabında ise âsîlere karşı savaşacakların kazanacakları sevap ile bu savaşa katılmayanların neler kaybedeceklerine yer verilmiştir. Buna göre memlekette savaşmaya ve çarpışmaya kuvveti bulunan tüm Müslümanların, Halife Mehmet Vahdettin Han'ın etrafında toplanıp yapılacak çağrıya ve verilecek emre uyarak sözü edilenlerle savaşmaları vaciptir. Halife tarafından âsîlerle savaşmaları için tayin olunan askerler, savaştan kaçarlarsa büyük günah işlemiş olacaklarından bu dünyada şiddetli cezaya ve öteki dünyada da azap çekmeye müstahak olurlardı. Bu şekilde halifenin askeri olup da âsîleri öldürenler gazi ve âsîler tarafından öldürülenler de şehit olacaklardı. Âsîlerle savaşılması için verilen padişah emrine uymayan Müslümanlar günah işlediklerinden şeriatın öngördüğü cezalara müstahak olacaklardı.¹²⁰⁶

Görüldüğü gibi padişah, söz konusu bu fetva aracılığıyla Kuva-yı Milliye'yi teşkilâtlandırıp idare edenleri “âsî, kanun tanımayan, düzeni ve asayiş bozan, halifelik makamına ihanet eden kişiler” olarak nitelendirmiş ve kamuoyunu bu kuvvetlere karşı mücadeleye sevk etmeye çalışmıştır. Nitekim padişahın hatt-ı hümayunu ile şeyhülislam fetvası, etkisini göstermiş ve başta Anzavur, Bolu, Düzce, Yozgat ve Konya isyanları olmak üzere Anadolu'da Kuva-yı Milliye'ye karşı baş gösterecek olan birçok isyanın kaynağını oluşturmuştur.

Padişahın, IV. Damat Ferit Paşa hükümeti dönemindeki önemli faaliyetlerinden biri de Mebusan Meclisi'ni feshetmesidir. Hatırlanacağı üzere Mebusan Meclisi 18 Mart 1920 tarihinde, güvenli bir ortamda görev yapma olanağının doğmasına kadar Meclis görüşmelerinin ertelenmesine karar vermişti. Meclis'in toplantılarına Ankara'da devam etmesi ihtimalini önlemek için 11 Nisan 1920 tarihli padişah iradesiyle dört ay içinde yapılacak seçimle yenilenmek üzere Mebusan Meclisi'nin feshedildiği duyurulmuştur.¹²⁰⁷

¹²⁰⁶ İnal, **a.g.e.**, s. 2055; Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 342; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 117.

¹²⁰⁷ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 151. Vakit gazetesi, Mebusan Meclisi'nin feshini gerektiren nedenler üzerine bazı araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalara göre seçimlerin tam bir özgürlük ve serbestlik içinde gerçekleştirilmemesi ve gayrimüslim unsurların seçimlere katılmamalarından dolayı Meclis'in millî hâkimiyeti tamamen temsil edemediği ortaya çıkmış ve bu durum üzerine Meclis feshedilmiştir. Ayrıca mevcut durumun doğurduğu bazı siyasî nedenler de Meclis'in feshini gerektirmiştir. Bkz.: “Meclis-i Mebusan'ın Feshi”, **Vakit**, 13 Nisan 1336/1920, s. 1.

Padişahın, Kuva-yı Milliye aleyhindeki faaliyetlerinden bir diğeri de Birinci Divan-ı Harb-i Örfi tarafından verilen idam kararlarını onaylamasıdır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey ile Halide Edib Hanım hakkında 11 Mayıs'ta verilen karar, sanıkların ele geçirilmesi halinde tekrar yargılanmaları şartıyla 24 Mayıs 1920 tarihinde padişah tarafından onaylanmıştır. Aynı şekilde eski Harbiye Nazırı Ferik Fevzi Paşa hakkında 24 Mayıs'ta verilen karar, sanığın ele geçirilmesi halinde tekrar yargılanması şartıyla 27 Mayıs 1920 tarihinde padişah tarafından onaylanmıştır. Yine Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin, içinde eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Miralay İsmet Bey'in de yer aldığı birçok Kuva-yı Milliye önderi hakkında 6 Haziran 1920 tarihinde verdiği karar, sanıkların ele geçirilmesi halinde tekrar yargılanmaları şartıyla 15 Haziran 1920 tarihinde padişah tarafından onaylanmıştır.¹²⁰⁸

Hatırlanacağı üzere Sadrazam Damat Ferit Paşa, eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ve Adliye Müsteşarı Said Molla Beylere karşı suikast girişiminde bulunma ve geniş çaplı bir gizli teşkilât kurmakla suçlanan Kuva-yı Milliye önderlerinden Dramalı Rıza Bey'in de bulunduğu 16 kişi hakkında idam cezası verilirken, Binbaşı Âdil Bey'in de yer aldığı 4 kişi hakkında da 10'ar sene kürek cezası verilmiştir. Padişah da bu kararı 11 Haziran'da onaylamıştır.¹²⁰⁹ Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin, Miralay Refet Bey'in de aralarında bulunduğu 63 subay hakkında 14 Temmuz günü verdiği idam cezası da padişah tarafından 25 Temmuz'da onaylanmıştır.¹²¹⁰

III. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE

A. Kuva-yı Milliye Önderlerine Yönelik Değerlendirmeler

1. Anadolu ve Trakya Önderleri

İstanbul basınında, gerek Anadolu'da ve gerekse Trakya'da faaliyette bulunan Kuva-yı Milliye önderlerine yönelik olarak çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. İstanbul basınına göre Anadolu'daki Kuva-yı Milliye önderlerinin başını Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Bekir Sami Bey, Celaleddin Arif Bey, Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar, Çerkes Ethem, Demirci Mehmet Efe

¹²⁰⁸ Taşer, **a.g.t.**, s. 166-167.

¹²⁰⁹ "Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu", s. 1; "Dört Suikastçının İdamı", s. 1; "Adaletin Heybet-nümûn Bir Tecellisi", s. 1.

¹²¹⁰ Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 33; "Mahkûmiyet", **Takvim-i Vekayi**, 29 Temmuz 1336/1920, s. 2-4.

gibi kişiler çekmektedir. Trakya’da ise Cafer Tayyar isminin ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu bağlamda Ali Kemal, “Celaleddin Arifler, Adnanlar ve Halide Ediplerin”, Salih Paşa hükümetinin zaafından hatta bu hükümetin alttan alta müsaadesinden yararlanarak, Anadolu’ya geçtiklerini ileri sürmüştür. Söz konusu bu kişiler, Ankara’ya varır varmaz sevinç gösterilerinde bulunmuşlar ve “çılginca” beyannamelerle gerek hükümete ve gerekse büyük bir devlete karşı “yıldırımlar yağdırmışlardır”. Böylece bu kişiler, millî hâkimiyetle “küstahta” oynamışlardır. Ancak bu şekilde hareket ettikleri için bu kişilerin foyaları ortaya çıkmakta ve maskeleri aşağıya inmektedir.¹²¹¹

Ali Kemal, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye önderlerinin kendilerini olduklarından farklı gösterdiklerini de düşünmektedir. Nitekim Mustafa Kemal’den Kâzım Karabekir’e varıncaya kadar askerlik sıfatını hakir gören bu “zorbalar”, o ana kadar kendilerini saltanat ve hilafetin temsilcileri gibi göstererek, halkın kendilerine boyun eğmelerini sağlamışlardır. Ali Kemal, Kuva-yı Milliye önderlerinden “başbozuk sergerdeler” olarak bahsetmiş ve adını vermeden bunlardan birinin eskiden beri Anadolu’da bir “Cumhuriyet masharalığı” (maskaralığı) hayalini besleyen bir arkadaşına şunu yazdığını ileri sürmüştür:

“Müdâfaa-i hukuk-ı milliye işi için bu memlekette hangi köye gitsek, hangi köylüye müracaat etsek bize derhal padişahın emriyle mi hareket ediyorsunuz diye soruyorlar. Her ne suretle olursa olsun nüfuz-ı hümayuna dayanılmadıkça bu halka asla hükmedilemez, biz daima saltanat ve hilafetin en sadık bendeleri gibi görünmeğe mecburuz.”¹²¹²

Ancak Ali Kemal, fetva-yı şerife ile hatt-ı hümayunun ilanından sonra bu foyanın meydana çıkacağından ve halkın bu “serserileri” “ellerinde sopalarla” kovalayacağından emindir. Nitekim Adapazarı’nda yaşanan olayların bunu kanıtladığını düşünmektedir.¹²¹³

Bunun dışında Ali Kemal, Mustafa Kemal’in dokuz-on ay önce Havza’da yaptığı konuşmasından ve yakın zamanda da Ankara’da yayımladığı

¹²¹¹ Ali Kemal, “Eğleniyorlar”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 483.

¹²¹² Ali Kemal, “Zavallı Anadolu!”, **Peyam-ı Sabah**, 18 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²¹³ **A.y.**

beyannamesinden yola çıkarak bir değerlendirmede bulunmuştur. Buna göre Mustafa Kemal, sahte bir taassup ve riya kisvesine bürünerek, Hıristiyanlara karşı cihat ilan ettiğini öne sürüp saf müminleri aldatmaya çalışmaktadır. Oysa “Mustafa Kemaller, Halide Edipler, Ahmet Rüstemler, Bekir Samiler ve Celalettin Arifler” gibi kişilerin fesatları ve Allah’ın yolundan çıktıkları herkesçe bilinmektedir. Bundan dolayı bu kişilerin böyle iddiâlara kakışmaları kendilerini gülünç duruma sokmaktadır.¹²¹⁴

Bütün bunlardan sonra Ali Kemal, Kuva-yı Milliye’ye karşı yapılması gerekeni şöyle anlatmaktadır: “Hulâsa, harice karşı hukuk-i magsûbemizi [zorla alınmış haklarımızı] müdâfaa ve varlığımızı muhafaza için en birinci vazifemiz ne emel beslediklerini hepimizin ayânen [açıkça] bildiğimiz bu muzırr [zararlı] mahlûkattan, bu haşerattan Anadolu’yu temizlemektir.”¹²¹⁵

Böylece memleketin içerisinde bulunduğu kötü durumdan Kuva-yı Milliye önderlerini sorumlu tutan Ali Kemal, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye önderlerinin faaliyetlerine yönelik olarak ağır bir eleştiride bulunarak, şu soruyu sormaktadır: “Anadolu’nun başıbozukları, önde o Mustafa Kemal baykuşu olduğu halde kuvvet, mukavemet, silah diye atıyor, tutuyorlar, zaten böyle atmakla ve tutmakla bu devleti, bu milleti bu vartalara [tehlikeli durumlara] sokmadılar mı?” Ali Kemal’e göre tüm bu faaliyetler yüzünden, memleketin daha büyük tehlikelere ve korkunç istilalara uğraması söz konusudur. Aynı şekilde halk da bir derece daha ezilecek, en son yurdundan ve rızkından olacaktır. Buna karşın Ali Kemal, “ceplerini doldurmuş olan o dayıların” aynı İttihatçı önderlerin yaptıkları gibi ya Avrupa’ya ya da Kafkasları aşarak, İran ve Turan’a kaçacaklarını ileri sürmektedir.¹²¹⁶

Nitekim Ali Kemal, bu görüşünü destekleyecek bir gelişmenin de yaşandığını ileri sürmüş ve “Mustafa Kemal kalleşinin” sadece kendisini ve “avenesini” kurtarmak için giriştiği bir “hileden” bahsetmiştir. Güvenilir bazı iddiâlara göre bu “hinoğluhinler” yakınlarda Anadolu’dan İstanbul’a özel bir murahhas gönderip yüksek mevkideki bazı kişilere müracaat etmişlerdir. Böylelikle öncesinde İstanbul’a ve özellikle hükümet üyelerine karşı âdeta birer “aslan”, birer “kaplan” olan bu kişiler, bu sefer “tilkileşirler” hatta “kedileşirler”. Öyle ki barış ve ittifaktan bahsetmeye başlarlar. I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra da İttihatçı önderler bu siyaseti güderek, arkalarını güvene alıp yurtdışına kaçmışlardır. Ali

¹²¹⁴ Ali Kemal, “Bülend Bir Hitabe”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²¹⁵ **A.y.**

¹²¹⁶ Ali Kemal, “Şecâat Gerek”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Kemal'e göre bu kez de Kuva-yı Milliyeciler aynı tuzağı kurmaya çalışmaktadırlar. Bu tuzağa düşülmemesi gerektiğini belirten Ali Kemal:

“ ... o devlet ve millet hainleriyle aramızda bir münasebet olabilir, o da adalettir, bir vasıta bulunabilir, o da Divan-ı Harp'tir, bir elçi tayin edilebilir, o da bu Divan'ın reis-i âdilidir. Mustafa Kemal'den itibaren bütün o caniler gelirler, o mahkeme-i küberânın huzurunda müdâfaalarını serd ederler, kellelerini sille-i terhibden [çok korkutan silleden] kurtarabilirlerse bahtiyardırlar.”¹²¹⁷ diyerek, Kuva-yı Milliyecilerle bir uzlaşmanın olamayacağını ifade etmiştir.

Aynı şekilde Refî' Cevad da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını “seyyar cambaz kumpanyalarına” benzeterek, bu kişilerin hünerlerini sergilemek üzere başka diyarlara gideceklerini öne sürmüştür. Çünkü “Kuva-yı Milliye dolabının” artık dönecek hali kalmamıştır.¹²¹⁸

Kuva-yı Milliye önderleri aleyhindeki bu görüşlere karşılık, IV-V. Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın, bu kuvvetlerle önderlerinin lehinde yazılar kaleme alamadıkları görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden birinin, Kuva-yı Milliye lehinde yayın yapılması halinde Divan-ı Harb-i Örfî'ye sevk edilme tehlikesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Vakit gazetesi, 4 Temmuz 1920 tarihli sayısının ilk sayfasında, üç Kuva-yı Milliye önderinin yer aldığı bir resim yayımlamıştır. Bu resmin altında “Anadolu Harekâtı'nı İdare Edenler: Mustafa Kemal, İsmet Bey, Kavaklı Fevzi” yazmaktadır.¹²¹⁹ İkdâm gazetesi de 3 ile 4 Temmuz tarihli sayılarında Kuva-yı Milliye lehinde yayında bulunmuştur. Bunun üzerine Vakit ile İkdâm gazeteleri, Anadolu Harekâtı lehinde yayın yaptıkları gerekçesiyle Divan-ı Harb-i Örfî'ye cezaya çarptırılmışlardır. Bunlardan Vakit gazetesine, 4 Temmuz 1920 tarihli sayısında yayımladığı resimden dolayı 10 gün süreyle yayın yasağı getirilmiştir. İkdâm gazetesine de 3 ile 4 Temmuz tarihli sayılarında Kuva-yı Milliye lehinde yayında bulunduğu için 8 gün süreyle yayın yasağı verilmiştir.¹²²⁰

---

¹²¹⁷ Ali Kemal, “Yılanı Başından Ezmeliydi”, **Peyam-ı Sabah**, 31 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹²¹⁸ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 92; Refî' Cevad, “Kuva-yı Gayri Milliye Suya Düşükten Sonra”, **Alemdar**, 2 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²¹⁹ “İzmir Cephesinde Vaziyet”, **Vakit**, 4 Temmuz 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 111.

¹²²⁰ “Divan-ı Harp Kararı”, **Dersaadet**, 14 Temmuz 1336/1920, s. 3; “Divan-ı Harp Kararı”, **Vakit**, 16 Temmuz 1336/1920, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 129.

Buna karşın muhalif basının aleyhte yayınlarını sürdürdüğü görülmektedir. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye önderlerinden Miralay Bekir Sami Bey'in faaliyetleri ile Bursa'daki Kuva-yı Milliye'nin oluşumu da, bu basının gündeminde yer almaktadır. Bursa'da Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulmasında ve faaliyetlerini gerçekleştirmesinde 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey'in önemli rolü olmuştur. Sonraki süreçte kendisi Hüdavendigâr vali vekilliği görevini de üstlenmiştir. Hatırlanacağı üzere 2 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa hükümeti işbaşına gelmiştir. Bu hükümet döneminde Nemrut Mustafa Paşa'nın yerine 11 Ekim 1919'da Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran) ikinci kez Hüdavendigâr valiliğine tayin edilmiştir. Ancak Ali Rıza Paşa hükümetinde yapılan bir değişiklik sonucunda Ebubekir Hazım Bey İstanbul'a çağrılarak, 8 Şubat 1920'de Dâhiliye Nazırlığı görevine getirilmiştir. Hüdavendigâr valiliğine de Keşfi Bey'in tayin edilmesi Millî Mücadele önderlerinin tepkisine yol açmıştır. Keşfi Bey'in valiliği döneminde özellikle Anzavur Ahmet isyanı bölgede önemli bir karışıklığa neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Nisan 1920'de yayımladığı bir bildiri doğrultusunda harekete geçen Bekir Sami Bey, valiyi görevinden alarak İstanbul'a göndermiş ve vali vekilliği görevini de üzerine almıştır. BMM'nin açılışından bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Hacim Bey'i (Hacim Muhittin Çarıklı) Hüdavendigâr valiliğine tayin etmiştir. Hacim Bey, valiliği döneminde Bekir Sami Bey'le uyum içinde çalışarak Kuva-yı Milliye ruhunu Bursa'da canlı tutmuştur.¹²²¹

Peyam-ı Sabah gazetesi Bursa özel muhabiri, 13 Nisan 1920 tarihli yazısında, Bursa halkının Kuva-yı Milliye'den nefret ettiğini iddiâ etmiştir. O gün Bursa'nın gerçek valisinin Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey olduğunu belirten muhabir, bütün idareyi eline almış olan bu kişinin valiyi ve mülkî idareyi gölgede bıraktığını ve halkın hayatının bu kişinin elinde olduğunu ileri sürmüştür. Ancak o ana kadar "Allah gibi" işleri gören bu kişi, halkın nefret ve galeyanından korkmaya başlamıştır. Özellikle hatt-ı hümayun, fetva-yı şerifeyle hükümet beyannamesi, Kuva-yı Milliye'yi âdeta "deli divane" etmiştir. Hatta önceki gün İstanbul'dan gelen ve içerisinde hatt-ı hümayun, fetva-yı şerifeyle hükümet

---

¹²²¹ Orhan Hülâgü, "Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuvay-ı Milliye'nin Teşkili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 14, Sayı: 41, Temmuz 1998, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

beyannamesi suretleri bulunan gazetelere hemen “Kuva-yı Milliye çetelerine” mensup kişilerce ve resmî polis memurlarınca el konulmuştur.¹²²²

Muhabire göre Bekir Sami Bey, hükümet tarafından gönderilecek olan “Kuva-yı Te’dfiyye’ye” karşı koymak için görevli kişileri silah altına davet etmiş ve üç gün içerisinde bu davete uymayanların kurşuna dizileceklerini duyurmuştur. Oysa Bursa halkı gündüz duvarlara yapıştırılan bu ilanları geceleyin yırtıp atmıştır. Bunun dışında Bursa’da öyle iddiâ edildiği gibi Kuva-yı Milliye’nin düzenli bir kuvveti de bulunmamaktadır. Onların bütün kuvvetleri hapishanelerden çıkararak, 45 lira bir ücret karşılığında “çetelere” yazdırmış oldukları “cani ve haydutlardan” oluşmaktadır. Bu kişiler, çevrede dolaşırken silahlı oldukları için fırsat buldukça gelip geçenleri soymaktan çekinmemektedirler.¹²²³

Bu dönemde yaşanan önemli bir gelişme Yunan ordusunun 22 Haziran’da Batı Anadolu’da taarruza geçmesidir. Yunan taarruzu karşısında Vali Hacim Bey ile 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey’in kaçtıkları da ileri sürülmüştür. Bursa’da birçok mezalim yaptığı iddiâ edilen Vali Hacim ile Bekir Sami’nin sonunda layık oldukları cezayı buldukları belirtilmiştir. Bu iki kişi diğer “hempaları” gibi Yunanlıların ileri hareketinden ürkerek, firara karar vermişler ve bunun için otomobillerini hazırlamışlardır. Hatta otomobillerine altın olarak 15.000 liralık bir meblağ da yüklemişlerdir. Ancak söz konusu bu iki kişi “sırta kadem basacakları” sırada Bursa halkı tarafından yakalanarak, İngiliz Askerî İdaresi’ne teslim edilmişlerdir.¹²²⁴

Bursa’dan gelen bir yolcunun, Peyam-ı Sabah gazetesine yaptığı bir açıklamaya göre ise Yunan askerî birliklerinin, Bursa’ya girişlerinden yarım saat önce “millîcilerin valisi Hacim” refakatinde bulunan bir Erkân-ı Harp zabitiyle Eskişehir’e doğru otomobille firar etmiştir.¹²²⁵

Batı Anadolu’daki Yunan taarruzuna değinen önemli kalemlerden biri de Ali Kemal’dir. Bu gelişmeden hareketle Batı Anadolu halkının, Yunan istilasına razı olduğunu ileri süren Ali Kemal, buna gerekçe olarak da Kuva-yı Milliye önderlerinin doğru yoldan sapmalarını göstermektedir. Ali Kemal’e göre Simav ve benzeri yerlerde yaşayan halk, Kuva-yı Milliye tarafından “soyulup vuruldukları” için Bozkırlıların, Yozgatlıların, Zilelilerin kötü sonlarına uğrama korkusuyla Yunan

¹²²² “Bursa Ne Halde?”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹²²³ **A.y.**

¹²²⁴ “Ceza-yi Sezâlarını Buldular”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹²²⁵ “Bursa’da Vaziyet”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Temmuz 1336/1920, s. 2.

istilasına razı olmuşlar, hatta Yunanlıları memleketlerine davet etmişlerdi. Anadolu halkı gibi din ve ırkını hiçbir şeye değişmeyen Müslümanları, bu şekilde davranmalarına neden olan unsur, o “zalimlerin” doğru yoldan sapmalarıdır. Ali Kemal, halkın bu tavrından dolayı mazur görülmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: “... Bozkır’ı vuran Afyon Karahisarlı Arif gibi, Zile’yi yerle yeksan eden Çerkes Ethem gibi şakîlerin tehdit ve tedmîrleri [yok etmeleri] altında yaşamaktan ise velev [isterse] en büyük düşmanımız olsun herhangi bir devlet-i ecnebiyenin hüküm ve nüfuzu altına girmek evlâdır [daha uygundur], diye düşünenler yalnız canlarıyla, başlarıyla uğraştıkları için mazurdurlar.”¹²²⁶

Bunun dışında Ali Kemal, yaklaşık bir buçuk ay önce İzmir cephesinde Yunan taarruzu başladığında bütün o “düzme” kahramanların kaçmak zorunda kaldıklarını vurguladığı gibi “Mustafa Kemal ve hempalarının” Eskişehir’de karargâhlarını kurarak, Yunanlılara karşı büyük bir saldırıya hazırlandıkları yönünde gazetelerde geçen haberlere de değinmektedir. Ali Kemal’e göre bu “çılginca” teşebbüsün sonu şu şekilde özetlenebilir: “İzmihlal [yok olma], yine izmihlal, daima izmihlal.” Çünkü Yunanistan’ın ordusu, mühimmatı, teçhizatı olduğu gibi İngiltere gibi büyük bir devlet de yardımcısıdır. Oysa bu “sergerdeler” her konuda yoksuldurlar. “Gaddarlıkları ve haydutlukları” yüzünden Anadolu halkı onların can düşmanıdır. Anadolu halkı ile aralarında da büyük bir fark vardır. Anadolu Allah’ını, peygamberini ve dinini sever; ancak onlar “zındıktırlar” (münafıktırlar).¹²²⁷

Ali Kemal’in eleştirilerinden Demirci Mehmet Efe de nasibini almıştır. Demirci Mehmet Efe’yi “habis” (alçak) ve onun adamlarını da “avene” olarak nitelendirmiş ve Yunan taarruzu ilerlerken Denizli’de bu kişilerin yaptıklarını iddiâ ettiği kötülüklerden bahsetmiştir. Öyle ki bu kişiler, Yunanlıların saldırısına uğrayınca vatani müdâfaa edecekleri yerde kaçmayı tercih etmişler ve halkı istedikleri gibi soyamayınca da işkencelerle yok etmeye çalışmışlardır. Yine bu kişiler Allah’tan korkmayarak ve vicdanlarından utanmayarak, Müslümanlık iddiâsında da bulunmuşlardır. Aynı zamanda Ali Kemal, “Demirci Efe” tarzındaki takma unvanları, uydurma birer unvan olarak değerlendirmektedir. Çünkü nereden

¹²²⁶ Ali Kemal, “Tahminimizden Daha Aşağı”, **Peyam-ı Sabah**, 2 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹²²⁷ Ali Kemal, “Başka Bir Kafa”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Ağustos 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 163. Ali Kemal, Anadolu’yu felakete sürükledikleri iddiâsıyla Kuva-yı Milliye önderlerinin ya “çılgin” olabileceklarini ya da “zındık-âne kurnaz” olacaklarını düşünmektedir. Bkz.: Ali Kemal, “Ya Çılgin, Ya ...”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Ağustos 1336/1920, s. 1.

geldikleri ve nereye gittikleri bilinmeyen bu “haydutların” her türlü hal ve hareketleri gibi varlıkları da yalanla örtülmüştür.¹²²⁸

Bilindiği üzere fetva-yı şerifeye karşılık olarak Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Ankara Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi de olan Mehmet Rifat Efendi'nin başkanlığındaki bir grup tarafından karşı fetva hazırlanmıştır. Burada, Anadolu'daki millî harekâtın meşru olduğu, padişah ve halifenin dahi esir bulunduğu, düşman elinde esir olan halifeye zor ve baskı kullanılarak fetva yayınlatıldığı, haliyle bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu bu fetva, 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde Öğüt, İrade-i Milliye ve Açıksöz gibi Millî Mücadele'yi destekleyen Anadolu basını tarafından yayımlanmıştır.¹²²⁹

Buna karşılık söz konusu bu karşı fetva İstanbul basınında yayımlanmamış, ancak fetvayla ilgili bir takım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Peyam-ı Sabah gazetesi Bursa özel muhabiri, 19 Nisan 1920 tarihli yazısında İttihatçıların, diğer bir deyişle Kuva-yı Milliye'nin fetva-yı şerifeden dolayı endişe duyduklarını ileri sürmüştür. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye, bu fetva-yı şerifenin halk üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak için Anadolu'daki müftü ve ulemayı toplayıp fetva-yı şerifenin Kuva-yı Milliye'yi içine almadığına dair onlardan zorla karşı fetvalar alarak yayımlamıştır.¹²³⁰

Alemdar gazetesinde bir yazı kaleme alan Ahmet Rasim Avni de İttihatçılar olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliyecilerin, fetva-yı şerifeye karşılık “fetva-yı ricaliye” çıkardıklarına değinmiştir. Ahmet Rasim Avni, bu kişilerin dinin ve milletin en büyük düşmanları olduklarını ileri sürerek, şu yorumda bulunmuştur:

“En ziyade nefret ettikleri şey İslamiyet ve şeriat olduğu halde dinden, imandan, fetvadan, şeriattan bahsediyorlar. Aman yâ-Rabb bunlar ne deccal, ne iblis herifler!”¹²³¹

Karşı fetvadan, “fetva-yı ricaliye” olarak bahseden bir değerlendirmede de “Mustafa Kemal ve hempalarının” çıkardıkları bu fetvaya, onların zoru ve ısrarıyla imza edenlerin isimleri sıralanmıştır.¹²³²

---

¹²²⁸ Ali Kemal, “Akıbetleri”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Ağustos 1336/1920, s. 1. Ali Kemal'in, Demirci Mehmet Efe hakkındaki başka bir açıklaması için ayrıca bkz.: Ali Kemal, “En Büyük Düşmanımız”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹²²⁹ Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadelede Din Adamları II**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 37-38.

¹²³⁰ “Bursa Mektubu”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Nisan 1336/1920, s. 2.

¹²³¹ Ahmet Rasim Avni, “Fetva-yı Ricaliye'yi İptal”, **Alemdar**, 11 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Bu gelişmelerle birlikte Kuva-yı Milliye'nin halk önderlerinden Çerkes Ethem hakkında da görüş bildirilmiştir. Bu bağlamda “Kuva-yı Bâğîye'nin” Adapazarı ve havalisinden sürdürdüğü “mazlumlardan” bazıları, Peyam-ı Sabah gazetesine bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Bu görüşlerden hareketle kaleme alınan bir yazıya göre söz konusu bu kişilerin yaptıkları değerlendirmelerden, Kuva-yı Milliye'nin ruhunun Mustafa Kemal'de değil Çerkes Ethem'de olduğu anlaşılmıştır. Çerkes Ethem, zamanında İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaçırarak¹²³³ “ünlü şakî” olarak tanımlanmıştır. Çerkes Ethem kendisini İzmir cephesinde “Müdâfaa-i Milliye Reisi” olarak göstermesine karşın aslında maiyetindeki “ipten, kazıktan kurtulma bir iki bin kişilik bir haydut alayıyla” âdeta Kuva-yı Milliye'nin eli ve ayağı olmuştur. Aynı zamanda Kuva-yı Milliye'nin yegâne “vasıta-i tenkilidir”. Nitekim böyle olduğu Biga, Adapazarı, Düzce vb. gibi isyanları bastırmak için Çerkes Ethem'e başvurulmasından anlaşılmaktadır. Son zamanlarda da Yozgat'ı cezalandırmak için gönderilmiştir. Hatta o havalide “yakmak ve yıkmakla, asmak ve kesmekle” meşgul olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü Çerkes Ethem için insanla sineğin hiçbir farkı olmadığından her ikisini de korkusuzca öldürebilmektedir. Hatta kimi çevrelerce insan öldürmekten büyük bir zevk aldığı da ileri sürülmüştür. Kuva-yı Milliye tarafından da bu “gaddarın” maiyetindeki “avenesiyle” işlediği bu vahşetler oldukça takdir görülmektedir.¹²³⁴

İstanbul basınında, Anadolu'da faaliyette bulunan Kuva-yı Milliye önderlerine yönelik olarak bu olumsuz değerlendirmeler yapılırken Trakya'da ise 1. Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey'in eleştiri süzgecinden geçirildiği görülmektedir. Bilindiği üzere Cafer Tayyar Bey, Trakya-Paşaeli Müdâfaa Heyet-i Osmaniyesi'yle işbirliği yapmış ve İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal Paşa'yla da işbirliği içerisinde Trakya'daki mücadeleyi sürdürmeye çalışmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine Cafer Tayyar Bey, İstanbul'la bağlantısını büyük ölçüde kesmiş ve yayımladığı Kolordu emriyle Doğu Trakya'da seferberlik ilan etmiştir. Kendisi, Kolordu'nun seferberlik ilanı ile artan ihtiyacını karşılamakta zorlanınca İstanbul'a gitmiştir. Ancak İstanbul'da bulunduğu sırada beklediği

¹²³² “Fetva-yı Deccaliyeyi İmzalayanlar”, **Alemdar**, 11 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²³³ Çerkes Ethem, Vali Rahmi Bey'in oğlu Alp Aslan'ı 12 Şubat 1919 Çarşamba günü kaçırarak fidye istemiştir. Anılarında, alacağı fidyeyle Yunanlılara karşı direnme örgütünü kurmak istediğini ileri sürmüştür. Bkz.: Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken...**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007, s. 169, 172.

¹²³⁴ “Zavallı Anadolu!”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Temmuz 1336/1920, s. 2.

yardımı alamadığı gibi Kolordu Kumandanlığı'ndan da azledilmiştir. Buna karşın TBMM, kendisine “Rumeli Umum Kumandanlığı” unvan ve yetkisini vermiştir.¹²³⁵

Cafer Tayyar Bey hakkında yapılan değerlendirmelerde ise öncelikle Trakya halkının Kuva-yı Milliye ile Cafer Tayyar Bey'e karşı olduğu tezi savunulmuştur. Trakya'da Cafer Tayyar tarafından başlatılmak istenilen hareketin, yöre halkının karşı koyması ve muhalefeti yüzünden sonuçsuz kaldığı ve yine kendisi tarafından ilan edilen seferberliğe halkın kesinlikle uymadığı ileri sürülmüştür. Öyle ki İpsala halkı, Cafer Tayyar aleyhine silahlı olarak isyan edip askere alınmaya karşı çıkmış ve Kuva-yı Milliye'nin burada görevli olan memurlarını kovmuştur. Hükümete bağlılıklarını sunmak için de eşraftan Ahmet Hikmet ve İhsan Beylerden oluşan özel bir heyeti İstanbul'a göndermişlerdir. Yazıda, genel olarak Trakya halkının, Kuva-yı Milliye ve Cafer Tayyar Bey'in hareketi aleyhinde olduğu sonucuna varılmıştır. Cafer Tayyar'ın nüfuzu Kolordu Merkezi olduğu için Keşan, Uzunköprü ve Lüleburgaz kazalarında etkilidir. Ancak gerçeği anlamaya başlayan halk, bu kazalarda da Kuva-yı Milliye'ye karşı isyana hazırlanmaktadır. Cafer Tayyar'ın seferberlik emrine karşın maiyetindeki bütün kuvveti 1500 kişiyi geçmemektedir. Hatta bu kuvvet de firarlar yüzünden günden güne azalmaktadır.¹²³⁶

Ali Kemal de “Cafer Tayyar şaklabanının” maiyetinin, yakında onun elini kolunu bağlayıp hükümete teslim edeceğini düşünmektedir. Ona göre “Mustafa Kemal ve hempaları” eşkıyalık yolunda ne kadar ilerlerse ilerlesinler, yakında “kafalarını duvara” çarptıklarında tuttıkları yolun berbat bir çıkmaz olduğunu anlayacaklardır. Çünkü saltanat ve hilafete bağlı olan Anadolu Türkleri, bu “âsîlere” hadlerini bildirecektir.¹²³⁷

Bu arada gerek Fransızca ve gerekse Türkçe gazetelerden bazılarının, Edirne vilayeti içerisinde “isyan” mahiyetinde bir takım hareketlerin meydana geldiğini ve Miralay Cafer Tayyar Bey'in bu hareketlerin faili olduğunu savunmaları üzerine İleri gazetesinde, güvenilir bir kaynaktan alınan bilgiye dayanılarak bir yazı kaleme alınmıştır. Buna göre bu hareketlerin hilafet ve saltanat makamıyla hükümete yönelik bir “isyan” mahiyetinde olması söz konusu değildir. Hatta o havalideki bu hareketlerin, Anadolu Harekât-ı Milliyesi'yle kesinlikle bir ilgisi bulunmamaktadır.

---

¹²³⁵ Zülal Keleş, “Cafer Tayyar Paşa”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 15, Sayı: 44, Temmuz 1999, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.

¹²³⁶ “Trakya'da Vaziyet Ne Merkezde?”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²³⁷ Ali Kemal, “En Doğru Yol”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 494.

Çünkü Trakya Müslümanlarının bütün amaçları, Yunanlıların Doğu Trakya üzerindeki ihtiraslarına engel olmaktır. Nitekim önceki gün İstanbul'a gelen Cafer Tayyar Bey de Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya bu konu hakkında gerekli bilgiyi vermiştir.¹²³⁸

Bu noktadan hareketle Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'a gelişi de İstanbul basınına konu olmuş ve onun hükümetten aldığı emre uyarak İstanbul'a gelmesiyle hükümete itaat ettiğini gösterdiği vurgulanmıştır. Böylelikle bu mesele etrafında dolaşan söylentilerin tamamıyla gerçek dışı olduğu da anlaşılmıştır.¹²³⁹

Bunun yanı sıra Cafer Tayyar, Mustafa Kemal'in ikinci bir nüshası olarak nitelendirilmiş ve hükümetin, fetva-yı şerife ve padişah iradesiyle "vatan haini ve âsi" sayılan bir kişiyi İstanbul'a çağırarak onunla görüşmesi ise eleştirilmiştir. Cafer Tayyar'dan, bir daha Edirne'ye dönmeyeceğine dair söz de alınmasına karşın bazı siyasî nedenlerden dolayı onun Edirne'ye dönüşüne engel olunamamıştır.¹²⁴⁰

Cafer Tayyar Bey'in eleştirilmesine neden olan bir olay da Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından 20 Temmuz 1920'de işgale başlanmasıdır. Anadolu'dan yardım alamayan ve sırf kendi olanaklarıyla bölgeyi savunmaya çalışan Cafer Tayyar Bey, üstün Yunan kuvvetlerine karşı koyamamış ve Trakya bir hafta içinde Yunan kuvvetlerince işgal edilmiştir. Tekirdağ, Muratlı, Çorlu ve Silivri'yi işgal altına alan Yunan kuvvetleri, 25 Temmuz'da Edirne'yi, ertesi gün de Kırklareli'ni ele geçirmişlerdir. Cafer Tayyar Bey de yaralı olarak Yunanlılardan korkan bir köylü tarafından 26 Temmuz 1920'de Yunanlılara teslim edilmiştir.¹²⁴¹

Cafer Tayyar Bey'in esaretini yorumlayan Ali Kemal, onun "yakayı ele verdiği"ne" işaret etmiştir. Yazara göre Kafkasları aşarak Rusya'ya ve Almanya'ya zamanında gitmezlerse Anadolu'daki "zorbaların" yani "Mustafa Kemallerin, Ali Fuatların" ve sairlerin de sonları yakında bu şekilde olacaktır. Ancak Ali Kemal, bu "canavarların" layık oldukları cezaya uğradıklarını görmek istediklerini de belirtmiştir.¹²⁴² Çünkü ona göre Kuva-yı Milliyeciler tahmininden daha da "aşağı" bir seviyededirler. Nitekim Kuva-yı Milliyecilerin "aşağı oldukları", Trakya ve Anadolu'da gerçekleştirilen Yunan taarruzundan beri meydana gelen askerî ve millî onuru zedeleyici olaylardan anlaşılmıştır. Ali Kemal, bu tezini desteklemek için

¹²³⁸ "Edirne Vilayetinde", **İleri**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²³⁹ "Cafer Tayyar Bey", **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1; "Cafer Tayyar Bey", **İleri**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁴⁰ "Bir Hakikat Karşısında", **Alemdar**, 30 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹²⁴¹ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 133, 143; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 229.

¹²⁴² Ali Kemal, "Yılanı Başından Ezmeliydi", s. 1.

Cafer Tayyar örneğini vermiştir. Ona göre Cafer Tayyar'ın Trakya'da "müdâfaa-i milliye" (millî savunma) adı altında yaptıkları dünyada görülmuş "maskaralıklardan" biri değildir. Büyük bir milletin savunucusu sıfatıyla ortaya atılan bir askerin, ordusunun başında mertçe canını vermesi gerekirken bu "şaklaban" (Cafer Tayyar) gibi silahını bir kenara bırakarak, her taraftan kuşatıldığı için Bulgaristan'a kaçmayı başaramayınca "bir fare deliği ararken attan düşmez", düştükten sonra da bir karpuz tarlasında "tavuk gibi yakayı ele vermez". Ali Kemal, bu derece "alçakça" bir esarete karşı ölümü tercih etmeyen bir insandan hiçbir şey beklenmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁴³

Refi' Cevad de Cafer Tayyar kuvvetlerinin nasıl bir "rezaletle" dağıldığını gördüklerini ifade etmiştir. Yazara göre Cafer Tayyar'ın "hezimeti", Kuva-yı Milliye "blöfünün" çok "saçma" olduğunu Avrupa'ya açık bir şekilde de göstermiştir. Bundan dolayı bu blöfte ısrar etmek anlamsızdır.¹²⁴⁴

Bunun dışında Cafer Tayyar'ın esareti sırasında, Atina gazetelerinden birine yaptığı bir açıklamadan hareketle Kuva-yı Milliye aleyhinde bir yazı kaleme alınmıştır. Buna göre Cafer Tayyar, yenilgisine başka bir anlam vermek için iki noktaya dayanıp özetle şöyle demektedir:

"Mağlup oldum çünkü Trakya halkı benimle beraber değildi. Mağlup oldum, çünkü maiyetimdeki fırkalardan bazısı esasen bî-sûd [boş] bir mukavemetin ve harbin aleyhinde bulunuyordu."¹²⁴⁵

Yazıda, Cafer Tayyar'ın halkın kendisine taraftar olmadığını ve emrindeki askerî birliklerin de müdâfaa aleyhinde olduklarını bildiği halde niçin koca bir memleketin tarihiyle oynamak cesaretini gösterdiği sorgulanmıştır. Bu kadar "çılginca" hareketlerden sonra Cafer Tayyar'ın bir kurşunla beynini parçalayacak kadar onur ve cesareten mahrum olması eleştirilmiştir. Yine Cafer Tayyar'ın düşmana teslim olduktan sonra bu hareketini mazur göstermek için bütün kabahati millete ve orduya yüklediği ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra Anadolu'nun da Edirne'yle aynı durumda olduğu ve Mustafa Kemal'in Cafer Tayyar'dan kat kat kötü olduğu vurgulanmıştır. Trakyalılar gibi Anadolu'lular da bu "zalim bâgilerin" en katı aleyhtarlarıdır. Zaten Anadolu'nun çeşitli yerlerinde meydana gelen isyanlar bunu

¹²⁴³ Ali Kemal, "Tahminimizden Daha Aşağı", s. 1.

¹²⁴⁴ Refi' Cevad, "Yunanistan'a Yeni Bir Salahiyet", **Alemdar**, 13 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹²⁴⁵ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 74-75; "Cafer Tayyar - Anadolu", **Alemdar**, 15 Ağustos 1336/1920, s. 1.

göstermektedir. “Mustafa Kemal ve hempaları” da Cafer Tayyar’ın akıbetine uğradıkları zaman aynı açıklamalarda bulunabilirlerdi. Yani millet ve ordunun kendileriyle beraber olmadığını söyleyerek, lekeyi onlara yükleyebilirlerdi. Bununla birlikte yazıda, Anadolu’nun mevcut durumunun, hükümet tarafından Kuva-yı Milliye’ye karşı başlatılacak olan bastırma hareketine oldukça uygun olduğu belirtilmiş ve bu fırsatın kaçırılmaması gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁴⁶

2. Kuva-yı Milliye Önderleri Arasındaki Anlaşmazlıklar

İstanbul basınında Kuva-yı Milliye önderleri arasında çeşitli anlaşmazlıkların yaşandığına dair iddiâlar gündeme getirilmiştir. Nitekim Alemdar gazetesi Ankara özel muhabiri, mülkî işleri idare eden Mustafa Kemal ile askerî harekâtı idare eden Ali Fuat arasında idari nedenler dolayısıyla büyük bir soğukluğun hüküm sürdüğünü ileri sürmüştür. Bundan dolayı Mustafa Kemal, Ali Fuat’ın Diyarbakır’a hareketini emretmiştir.¹²⁴⁷ Refi‘ Cevad da Mustafa Kemal ile dostlarının arasının açıldığını güvenilir kaynaklardan aldığı haberler ışığında düşünmektedir. Buna göre İstanbul’dan firar ederek, Kuva-yı Milliye’ye katılanlardan bazıları, İstanbul’a gönderdikleri mektuplarla pişmanlıklarını açıktan açığa göstermişlerdir. Bu kişiler, Mustafa Kemal’in kovuşturmasından kurtulmak için fırsatını buldukları an da İstanbul’a gelmeye can attıklarını söylemişlerdir.¹²⁴⁸

Kuva-yı Milliye önderleri arasında çeşitli anlaşmazlıkların olduğunu düşünen yazarlardan bir diğeri de Ali Kemal’dir. O, kendilerine gelen en son haberleri ve Ankara’da çıkan Anadolu’da Yenigün vs. gibi gazeteleri referans göstererek, gerekçesiyle birlikte şu iddiâda bulunmuştur:

“... nifak ve şikak “hizb-i meş’ûmu [uğursuz hizbi] tepeden tırnağa istila eylemiştir, kadın olduğu için nüfuzunu bir derece daha kuvvetle ilka eden Halide Edip Hanım âdetâ Mustafa Kemal’e ve hempalarına, o zümre-i mütegalibeye karşı bir firka-i muhalife teşkil eylemiştir, alenen muhalefetten, muarazadan geri kalmıyor. Bu itirazların ruhunu teşkil eden ise Büyük Millet Meclisi’nin istibdada, keyfe alet olduğu, hürriyete, hakikate asla hizmet edemediğidir.”¹²⁴⁹

¹²⁴⁶ Ayıışı, **a.g.e.**, s. 75. Cafer Tayyar Bey’in esareti, Lozan’da 30 Ocak 1923’te yapılan anlaşma gereği karşılıklı esir değişimi sonucunda 4 Haziran 1923’te son bulmuştur. Bkz.: Keleş, **a.g.m.**

¹²⁴⁷ “Kuva-yı Milliye(!)nin Marifetleri”, **Alemdar**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁴⁸ Refi‘ Cevad, “Anadolu”, **Alemdar**, 27 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹²⁴⁹ Ali Kemal, “Ankara Yârânı”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Eylül 1336/1920, s. 1.

Hatta Ali Kemal daha da ileri giderek, bir yazısında Ankara'da bulunan Halide Edip Hanım'a açık bir mektup kaleme almıştır. Burada, ilk olarak Halide Edip Hanım'ın "Mustafa Kemal şaklabanına" karşı isyan bayrağını açtığını ve heyecanlı bir konuşma yaptığını haber aldıklarını belirtmiştir. Bunun dışında Mütareke'den kısa bir süre sonra kendisini, Matbuat Cemiyeti'nin ısrarla davet ederek, Wilson Prensiplerinden, millî müdâfaadan ve Türklüğün ebedî haklarından bahsettiklerini açıklamıştır. Bu kutsal kavramlara rağmen kendisinin anlayış ve gönülü "Yunus Nadilerle, Celal Nurilerle, Velidlerle" aynı yerde bulunmayı kabul etmiyordu. Bununla birlikte bu toplantıya katılan Ali Kemal, burada söz alan Halide Edip Hanım'ın Wilson'ın milliyet düsturlarına dair fikirlerini mükemmel bir şekilde anlattığını kaydetmiştir. O zamanlar Halide Edip Hanım'ın başka bir insan olduğunu, Avrupa ve Amerika'yı daha iyi tanımış görüldüğünü belirtmiştir. Ancak Ali Kemal, sonraki toplantılarda Halide Edip Hanım'ın o kadar da samimi olmadığını anladığını ifade etmiştir. Çünkü Ali Kemal'e göre Halide Edip Hanım'ın bütün o söz ve davranışları muhalifleri oyalamak, mümkünse de muhalifler arasında nifak çıkarmak içindi. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne alttan alta hizmet ediyordu. Nitekim "Ocağın" İzmir felaketini fırsat bilerek ortaya atılması ve Kuva-yı Milliye'nin de böylece ortaya çıkmasıyla bütün "yamaklar" gibi Halide Edip Hanım da galeyana gelmiştir. Bu seferki ümit ışığı Moskof topraklarından doğduğu için de Bolşeviklikten beklentiler oluşmuştur.¹²⁵⁰

Ali Kemal, yine bu mektubunda memleketin yok olmasında Halide Edip Hanım'ın da rolünün olduğunu düşünmekteydi. Öyle ki bu durumu Halide Edip Hanım da günün birinde anlayacaktı. Bununla birlikte Halide Edip Hanım pişmanlık gösterdiği takdirde hükümet de bunu dikkate alarak kendisini affedebilecekti.¹²⁵¹

Ali Kemal, Kuva-yı Milliye önderleri arasındaki anlaşmazlığın nedenini ele aldığı bir yazısında ise anlaşmazlığa gerekçe olarak Yunan taarruzunu göstermektedir. Nitekim Ali Kemal'e göre Yunan taarruzu başladığından beri Karesi sancağı, Bursa vilayeti elden çıkıp da Eskişehir ile Konya'nın tehlikeye düşmesiyle Ankara hükümeti, madden ve manen sarsılmıştır. Bu hükümet için Marmara havzasına ve hatta kısmen Akdeniz'e temas eden yerler, birer zengin "yağma ocağıydı". Ancak Yunan taarruzuyla bu saha daraldı. Bunun sonucunda bu "çetelerin" rızkı kalmadı. Ali Kemal'e göre tüm bu olumsuzluklara bir de akıbetin

¹²⁵⁰ Ali Kemal, "Açık Mektup", **Peyam-ı Sabah**, 17 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹²⁵¹ **A.y.**

karanlık olacağına dair endişeler eklenince “Ankara yârânının” çoğunluğu, doğal olarak “zorbalara” karşı memnuniyetsizliklerini göstermişlerdir. Ali Kemal, bu nifakın gittikçe artacağını ve yakında önü alınamaz bir dereceye varacağını düşünmektedir. Bu arada halkın, bu hükümete karşı isyan ettiğini de göz ardı etmemek gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bu “âsîler” sadece dışarıdaki düşmanlarıyla uğraşmamaktadırlar. Bir yandan Aziziye, diğer yandan da Adapazarı çevrelerinde olduğu gibi içerideki muhalifleriyle de çarpışmaktadırlar.¹²⁵²

Yunan taarruzunun etkisi başka bir yazıya da kaynak olmuştur. Bu yazıda güvenilir bir habere yer verilmiştir. Buna göre Yunan askerlerinin Eskişehir’e doğru ilerlemesinden beri Kuva-yı Milliye erkânı arasında bir anlaşmazlık söz konusudur. Öncelikle de Mustafa Kemal’in aleyhinde alttan alta bir galeyana olduğu ileri sürülmüştür. Bunun nedeni askerî müdâfaaların iflas etmesi ve cephelerin dağılmasıdır. Ancak yine de Mustafa Kemal’in tarafını tutan Celaleddin Arif ve Rıza Nur gibi “dalkavukların” da olduğu ileri sürülmüştür. Bunun yanı sıra Yunanlılara karşı ikinci bir cephe oluşturmak için yeniden müfrezelerin düzenlendiğine dair söylentilere de yer verilmiştir. Bu çerçevede “çeteler” hazırlanmışsa da bu kez de bu “haydut alayları” düşmanı bir kenara bırakarak, köyleri ve köylüleri soymaya çalışmışlardır. Bu yüzden Mustafa Kemal ve taraftarlarının, bu kez de söz konusu bu fenalığın önünü almanın çarelerini düşündükleri ifade edilmiştir.¹²⁵³

Bunun yanı sıra yazıda, BMM’nde Hamdullah Subhî ve Ahmet Ferit (Tek)’in Millî Türk Partisi’ni temsil ettikleri, onlara karşı da “Mustafa Kemal’in kuklalarının” İslamiyet adına “kavuk salladıkları” iddiâ edilmiştir. Hatta iki taraf arasında bazı celselerde hararetli konuşmaların da olduğu belirtilmiştir. Artık düşman kesilen bu eski dostların, yakında birbirlerini idama mahkûm ettiklerinin ve hatta idam ettirdiklerinin duyulması halinde bu duruma şaşılmaması gerektiği açıklanmıştır.¹²⁵⁴

B. Kuva-yı Milliye’nin Faaliyetleri Üzerine Değerlendirmeler

1. TBMM’nin Kuruluşu, Yapısı ve Çalışmaları

Ankara’da 23 Nisan 1920’de olağanüstü yetkilere sahip BMM’nin açılmasıyla Türk Kurtuluş Savaşı yeni bir aşamaya girmiştir. Türk milleti,

¹²⁵² Ali Kemal, “Ankara Yârânı”, s. 1.

¹²⁵³ “Ankara Ahvâli”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹²⁵⁴ **A.y.**

“hâkimiyet milletindir” ilkesine dayanarak, kendi geleceğine karar vermek için kendi idarî organlarını oluşturmuştur. Ne var ki böylesi önemli bir gelişmeyi, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin ve İtilaf Devletleri’nin şiddetli sansürü dolayısıyla İstanbul basını verememiştir.¹²⁵⁵ İstanbul basınında BMM’nin kuruluşu, yapısı ve çalışmalarına yönelik olarak yapılan yorumların ise aleyhte olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Kuva-yı Milliye’ye koyu muhalefetiyle tanınan yazarlardan biri olan Ali Kemal, BMM açılmadan birkaç gün önce kaleme aldığı bir değerlendirmesinde Halide Edip’i de dâhil ederek şu eleştiride bulunmuştur:

“ ... o zorbalara hükümetler, Meclis-i Millî-i Fevkaladeler teşkil eylemek, ... Halide Edip Hanım tûtîsini Maarif Nazırı tayin etmek, sonra da henüz hiçbir müterakkî memlekette tâife-i nisâdan nazır yok iken Mustafa Kemal’in hükümetinde bir Türk kadını bu mertebeye ihrâz eyledi diye Avrupa’ya musanna telgraflar göndertmek gibi masharalıkları [maskaralıkları] hoş görmeli ve kâhkahalarla karşılamalıyız, böyle sükût ettikçedir ki İttihat ve Terakki Ocağı’nın rezaletleri büsbütün tezâhür eyler.”¹²⁵⁶

Ali Kemal’in bu satırları, onun Anadolu’daki yeni siyasal oluşumu ne denli yanlış değerlendirdiğini ortaya koyduğu gibi Türk kadınının siyasal yaşamdaki konumuna da olumsuz yaklaştığını göstermektedir.

Ali Kemal, BMM açıldıktan sonra da eleştirilerine devam etmiştir. BMM’nin açılışını bir “maskaralık” olarak nitelendiren yazar, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Maraş olayları da dâhil olmak üzere yaptıkları yanlışlardan hiçbir ders çıkarmadıkları düşüncesindeydi.¹²⁵⁷

Bunun dışında Ali Kemal, Kuva-yı Milliyeciler için kullandığı “serseri, Ocak yordakçısı, herif” gibi tabirleri, BMM çatısı altında toplananlar için de kullanmayı sürdürmüştür. BMM adı altında boş yere Ankara’da toplanan “serserileri” ve büyük bir devlet yıkılırken hâlâ daha menfaat peşinde koşan o “Ocak yordakçılarını” sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu kişilerin o sırada söyledikleri ve yaptıklarıyla millete yaptıkları kötülükleri, Yunanistan Başvekili de dâhil olmak üzere Türklerin varlığının en amansız düşmanlarının bile yapmadığını ileri sürmüştür.¹²⁵⁸

¹²⁵⁵ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 1, 3.

¹²⁵⁶ Ali Kemal, “En Doğru Yol”, s. 1.

¹²⁵⁷ Ali Kemal, “Her Hakikati Bilmeliyiz”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²⁵⁸ Ali Kemal, “Sözle Müdâfaa”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Yine Ali Kemal, devleti yok etmek için senelerce İstanbul'da faaliyette bulunan Ocak taraftarlarının, bu kez de Ankara'da garip bir hükümet kurduklarını ve "beş on demirbaş serseri" de BMM adı altında bir araya topladıklarını açıklamıştır. Mustafa Kemal'in "reisü'l-rüesa" (başkanların başı) yani bir çeşit saltanat vekili olduğunu ileri süren Ali Kemal, diğer nazırların da seçilmesi üzerine "büyük bir heyetin" oluştuğunu iğneleyici bir üslupla ifade etmiştir. Hatta bu "başarılı" adımın ardından, devletin kurtuluşunu gerektiren unsurların tamamlandığını, böylece İzmir ve Trakya'nın "kurtarıldığını" belirtmiştir. Ali Kemal'e göre o "hükümet-i garrâ" (gösterişli hükümet), bu şekilde kurulduktan sonra BMM'yi olağanüstü bir toplantıya çağırarak, üç gün üç gece görüşmelerde bulunup bir takım kararlar almıştır. Bu kararların içerisinde en "parlağı" "BMM Reisi" unvanıyla Mustafa Kemal'in padişaha çektiği telgraftır. Söz konusu bu telgraf, bu kişilerin idrak ve irfanlarının birer delili ve siyasetlerinin birer örneğidir. Dolayısıyla Ali Kemal, telgrafta yazılanların gerçeği yansıtmadığını düşünmekte ve şu tespitte bulunmaktadır: "Ankara'da Büyük Millet Meclisi diye toplanan o küçük heriflerin eser-i sakimlerine [yanlış eserine] bir defa daha salık olursak [girersek] harita-i âlemden büsbütün silineceğimize şüphe etmemeliyiz. ..."1259

Bunun yanı sıra Ali Kemal, Ankara'da bir şekilde hüküm süren "hükümet-i bâgîye" ile Anadolu halkı arasında vicdanen, ahlaken ve dinen herhangi bir münasebetin olmadığı düşüncesini taşımaktadır.¹²⁶⁰

BMM'nin kuruluş süreciyle ilgili olarak Ali Kemal'in dışında da çeşitli eleştirel değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birinde "Mustafa Kemal ve hempalarının" son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne mebus diye gönderdikleri "yadigârların" çoğunlukla tehcir, taktil ve ihtikâr gibi suçlara bulaşmış oldukları ileri sürülmüştür. Damat Ferit Paşa hükümeti dördüncü kez iktidara gelince bu "haydutlardan yakayı ele vermeyenler" kanunsuzluğu ve hükümete sızlığı Ankara'da buldukları için "kapağı Ankara'ya atmışlardır." Ankara'da bir iş görmüş olmak için de bir "Meclis-i Millî" kurmuşlardır. Hatta Eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa gibi "saman altından su yürüten bazı sinsi zorbalarda" onlara katılmışlardır. Buna karşılık "başibozukların" bu hareketleri çok anlamsız olduğu gibi "firari Fevzi Paşalar, Miralay İsmetler" ve bu gibilere bir ceza verilmesi de gerekmektedir. Ayrıca

¹²⁵⁹ Ali Kemal, "Büyük Millet Meclisi", **Peyam-ı Sabah**, 28 Mayıs 1336/1920, s. 1. Başkanlık Divanı'nın, 27 Nisan 1920'de, padişaha çektiği bağlılık telgrafı için bkz.: Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 172-173.

¹²⁶⁰ Ali Kemal, "Felaketin Büyüğü", **Peyam-ı Sabah**, 2 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

Ankara’da Millet Meclisi diye ortaya atılan oluşumun üyelerinin ve o “sahte hükümetin” küçük, büyük bütün memurlarının gıyaben de olsa Divan-ı Harb-i Örfî’ye teslim edilmeleri lazımdı. Bunun yanı sıra yine kanun gereğince bu “âsîlerin” mal ve mülkleri de müsadere edilmeliydi. Böylece yaptıkları “maskaralıkların” neye mal olduğunu gören bu maskaralar, hilafet ve saltanat ile hükümeti küçük görmeye artık cesaret edemeyeceklerdi.¹²⁶¹

BMM’ye yönelik eleştiriler, gerçekleştirilen mebus seçimine ilişkin olarak da devam etmiştir. Bu eleştiride, zamanında BMM adı verilen “maskaralık” için her yerden olduğu gibi Yozgat’tan da mebus çıkarılmak istendiği ileri sürülmüştür. Ancak başta eski mebus Abdülcabbarzâde Edip Bey ve Hafız Ömer Şahabi Efendi olmak üzere belde eşrâfî bu seçimlere muhalefet etmişlerdir. Eşrâftan yirmi kişinin imzasıyla Ankara’ya, mebus seçimlerinin padişah iradesiyle olabileceğine yönelik bir muhtıra gönderilmiştir. Buna karşın “Mustafa Kemal kallesi”, Yozgat’ın bu metaneti karşısında oldukça sinirlenmiştir. Ankara Defterdarı ve Vali Vekili Yahya Efendi, Edip Bey’in biraderi ve eski Tokat Mutasarrıfı Yozgatlı Cemal Bey’i bu konuyu görüşmek üzere Ankara’ya davet etmiştir. Ancak Cemal Bey ihtiyarlığını bahane ederek Ankara’ya gelmemiştir. Bunun üzerine de bu çekişme büyümüştür. İlgili eleştiride, Bursa’daki bir gazetenin yayınına atfedilerek, “Kuva-yı Bâgîye’nin” Edip Bey ile Hafız Ömer Efendi’yi diğer arkadaşlarıyla birlikte idama mahkûm ederek astıkları iddiâ edilmiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine Yozgatlılar intikam almak için ayaklanmışlardır.¹²⁶²

Seçim sürecine ilişkin bir diğer eleştiri de BMM’nin halk tarafından seçilmediğine yöneliktir. Anadolu’dan Peyam-ı Sabah gazetesine gönderilen bir yazıya göre Ankara’da toplanan BMM halk tarafından seçilmemiştir. Çoğunlukla bir takım “âdî eşhâstan” (değersiz kişilerden) oluştuğu iddiâ edilen bu kişiler hakkında şu nitelendirilmelerde bulunulmuştur:

“Bu adamlar ancak mekteb-i rüşdî ve idâdî tahsili görmüş mekteb muallimi, mahkeme mübaşiri, kâtiplikten dönme avukat, İttihat ve Terakki Cemiyeti Murahhaslığından bozma müstantik [sorgu hâkimi], müvezziden [dağıtıcılıktan] yetişme telgraf müdürü ve saire takımındandır. Bunların içersinde iki satırlık telgrafnamesinde beş altı imla yanlışını

¹²⁶¹ “Peyam-ı Eyyâm”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²⁶² “Yozgat Ahvâli”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Temmuz 1336/1920, s. 3.

gördüğüm ve imzasını yazamadığımı bildiğim mekteb medrese görmemiş daha aciz kimseler de vardır. ...”¹²⁶³

Aynı eleştiride, BMM’ndeki mebus sayısının İstanbul’dan kaçıp gelenlerle birlikte 365 kişiyi¹²⁶⁴ bulduğu belirtilmiştir. Mebusların dört aylık için bin beş yüz lira tahsisatı peşin aldıktan sonra bunlardan bir kısmının evlerine çekilerek “metresleriyle” eğlencelere daldıkları iddiâ edilmiştir. Mebuslardan diğer bir kısmı ticaretle ve çete kumandanı olmalarından dolayı soygunculukla uğraşmaktadırlar. Diğer bir kısmı ise “Ocakçılar”dır ki bunlar da nezaret, müdüriyet gibi büyük mevkilerde oturarak, “tiryakisi” oldukları “tahakkümü” yerine getirmektedirler.¹²⁶⁵

2. Kuva-yı Milliye’nin Dönemin İstanbul Hükümetleriyle Olan İlişkileri

a. IV. Damat Ferit Paşa Hükümeti İle Olan İlişkiler

İstanbul basınında, IV. Damat Ferit Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkileri ele alan çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazıların bir kısmında hükümete yönelik olumlu mesajlar verilirken özellikle Sevr Barış Antlaşması sürecinde olumsuz görüşlerin dile getirildiği de göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Ali Kemal, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin yüce bir amaç gözeterek kurulduğuna işaret etmiş ve bu amacın ne olduğuna dair bir açıklamada bulunmuştur. Bu amaç, öncelikle barışı sağlayarak memlekette huzura ulaşmak, bu sayede de milletin senelerden beri ezilmiş olan vücudunu tedavi edebilmesine ortam hazırlamaktır. Böylesi emniyetli bir ortama ulaşabilmek için de dâhili durumun düzeltilmesi gerekmektedir. Bu noktada yapılacak şey, “İttihat ve Terakki Ocağı’nı” söndürmektir. Çünkü yaşanan bütün felaketlerin kaynağı bu “uğursuz Ocak”tır. I. Dünya Savaşı’yla beraber bu Ocağın söneceği düşünülmesine karşın öyle olmadığı gibi Ocak yeni belalara da neden olmuştur. Bundan dolayı milletin vücudundan bu hastalıklı uzuv kesilip atılmadığı sürece millet asla selâmete kavuşamayacaktır. Hatta Ali Kemal, Kuva-yı Milliye “bastırıldıktan” sonra bile o “zorbaların” yine başka bir

¹²⁶³ “Anadolu Haberleri”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹²⁶⁴ BMM’nin 18 Ağustos 1920 tarihli toplantısında okunan Hukuk-ı Esasiye Encümeni Mazbatasında mebus sayısı 365 olarak gösterilmiştir. BMM’nin şeklini saptamak için 1 Eylül 1920’de hükümetin önerdiği yasa tasarısının gerekçesinde ise mebus sayısının 360’ı geçtiği kaydedilmiştir. Bkz.: Güneş, **a.g.e.**, s. 76.

¹²⁶⁵ “Anadolu Haberleri”, s. 1.

kisveyle ortaya çıkacaklarını ve milletin huzurunu bozup varlığını tehlikeye atacaklarını ileri sürmüştür.¹²⁶⁶

Ali Kemal, bütün o “zorbalara” ve “zorbalıklara” rağmen Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlık makamına geçmesini memleket için iyiye alamet olarak görmektedir. Kendisi, “Anadolu'nun başıbozukları” olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliye'nin insafa gelerek, kabul edilemez sevdalarından ve “uğursuz” mesleklerinden vazgeçmelerini dilemiştir. Böyle yapmamaları halinde ise onların zorla yola getirilmelerini hükümet sağlayacaktır.¹²⁶⁷

Kendisi ayrıca, Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin Kuva-yı Milliye'ye karşı izledikleri siyasetlerden yola çıkarak, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin ne yapması gerektiğini açıklamıştır. Öncelikle Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin Kuva-yı Milliye'ye karşı izledikleri siyasetleri eleştirerek konuya giriş yapmıştır. Çünkü Ali Kemal'e göre “Mustafa Kemal ve hempaları”, o ana kadar iktidarda bulunan eski hükümetlerin izledikleri siyasetten yararlanarak, çaresiz Anadolu halkına millî hareketlerin padişah tarafından tasvip edildiğini yaymışlardı. Böylece zorbalar hükümeti bir vesileyle ele geçirerek, saltanat ile hilafet adına hareket ettiklerini iddiâ etmişlerdi. Bundan dolayı dış dünyada, bütün Anadolu'nun Kuva-yı Milliye'den ibaret olduğu düşüncesi oluşmuştu. Hatta bu “başıbozukların” yaptıklarından hükümet ile Osmanlı saltanatı da sorumlu tutulmuştu.¹²⁶⁸ Bundan dolayı Ali Kemal, Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerine yönelik olarak şu ağır yargıda bulunmuştur: “... doğru söylemek lazımsa padişahımıza âdeta ihanet etmiş oldular.”¹²⁶⁹

Millî hareketlerin padişah tarafından tasvip edilerek, Anadolu halkının aldatıldığı yönünde Ali Kemal tarafından ileri sürülen görüş, Alemdar gazetesinde de savunulmuştur. Bu bağlamda Alemdar gazetesinde yapılan değerlendirmelere göre “Kemalî çeteleri”, kendilerini padişahın istekleri doğrultusunda hareket ediyormuşçasına göstermişler ve ona dayanarak halkı aldatmışlardır. Ancak hatt-ı hümayun, fetva-yı şerife ve hükümet beyannamesini öğrenen halk bu “çetelere” karşı

---

¹²⁶⁶ Ali Kemal, “Yeni Hükümet”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁶⁷ **A.y.** Ali Kemal, padişahın Damat Ferit Paşa'nın dördüncü hükümetinin listesini onaylarken sadrazama gönderdiği 5 Nisan 1920 tarihli hatt-ı hümayunla Anadolu'da baştanbasa karışıklık çıkararak “bâgıların” mahiyetini ortaya koyduğunu ve layık oldukları cezaya yönelik bir emir verdiğini düşünmektedir. Bkz.: Ali Kemal, “Hatt-ı Hümayun”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁶⁸ Ali Kemal, “Hatt-ı Hümayun”, s. 1; “Eğleniyorlar”, s. 1.

¹²⁶⁹ Ali Kemal, “Hatt-ı Hümayun”, s. 1.

büyük bir galeyana ve asabiyet göstermeye başlamıştır.¹²⁷⁰ Nitekim Ankara’da bulunan “Kuva-yı Gayri Milliyeciler” Sivas’a çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak Sivahlılar, bu kuvvetleri şehirlerine sokmamaya ve gerekirse silahlı olarak da karşılık vermeye karar vermişlerdir. Hatt-ı hümayun ile fetva-yı şerife suretleri, Ankara’ya geldiği zaman halk büyük kitleler halinde sokaklara dökülerek tekbirler getirmiştir. Bunun yanı sıra “bâgilere” kesinlikle yardım etmeyeceklerini ve gerekirse onları fiilen bastırmaya iştirak edeceklerini söylemişlerdir. Nitekim “Mustafa Kemal ve hempalarının” Ankara’dan firarlarını özellikle bu gösteriler hızlandırmıştır.¹²⁷¹

Ali Kemal’in ise yazılarında, geçmiş hükümetlere yönelik eleştirilerini sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin Kuva-yı Milliye’ye yardımda bulduklarını ya da en azından göz yumduklarını düşünen Ali Kemal, Harbiye ve Dâhiliye içerisindeki memur kadrosunun Kuva-yı Milliyecilere hizmet ettiklerini de düşünmekteydi.¹²⁷² Ali Kemal’e göre “Mustafa Kemalleri” alet olarak kullanan İttihatçılar, kaleyi içinden şu şekilde zapt etmişlerdi: “Ali Rıza Paşa gibi saf bir zatı sadarete ref’ edince, alehusus mahud Küçük Cemal gibi Ocağın bir amir bir zabıtini de Harbiye Nezareti’ne getirince askerinden, jandarmasından, polisinden posta ve telgrafına kadar devairi ele geçirdi, zaten Hariciye ve Dâhiliye esas itibariyle ezelden ona merbut idi.”¹²⁷³

Bunun sonucunda Ali Kemal, Anadolu’daki büyük çoğunluğun muhalefetine rağmen “Kuva-yı Milliye oyununun” başarılı olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki bu kuvvetler, Avrupa’ya karşı Türklüğü tamamen temsil ediyormuş gibi görünmüşlerdi. Bu noktada Ali Kemal gerçeğin gün yüzüne çıkabilmesi için ne yapılması gerektiğini de açıklamıştır. Ona göre her şeyden önce devlet dairelerinin Kuva-yı Milliye taraftarlarından tamamen temizlenmesi gerekmektedir.¹²⁷⁴ Merkeze bir düzen verilmeli ve memur kadrosunun mevcut hükümetin siyasetine samimiyetle taraftar olması sağlanmalıydı. Bu şekilde hareket etmeyenlerin ise şiddetle

¹²⁷⁰ “Harekât-ı Te’ðibiyye İnkışaf Ediyor”, **Alemdar**, 13 Nisan 1336/1920, s. 1; “Kuvve-i Gayri Milliye’nin İnhidamına Doğru”, **Alemdar**, 15 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁷¹ “Kuvve-i Gayri Milliye’nin İnhidamına Doğru”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 485.

¹²⁷² Ali Kemal, “Azmi Kat’i”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1336/1920, s. 1. Ali Kemal, başka bir yazısında, Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetlerinin iktidara gelişlerinin Kuva-yı Milliye sayesinde olduğuna dikkat çekerek, bu hükümetlerin istifalarından dolayı duyduğu memnuniyetini şu şekilde dile getirmiştir: “Kuva-yı Milliye sergerdelerinin tuttıkları tarîk-i belâdet [akılsız yol] bu devlet gemisini ne fırtınalara, ne tehlikelere sevk eyledi, görüldü. O kuvvetlerin mevki-i iktidara ref’ eyledikleri Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetleri sükût etmeseydi, maazallah daha ne belalara giriftar [tutulmuş] olacaktık.” Bkz.: Ali Kemal, “Padişahın ve Hükümetin Etrafında”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁷³ Ali Kemal, “Salâha Doğru ..”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁷⁴ **A.y.**

cezalandırılmalarını istemiş ve aynı yöntemin vilayetler için de kullanılmasını öngörmüştür. Vali, mutasarrıf ve kaymakamların başta Mustafa Kemal olmak üzere Kuva-yı Milliyeciler'den emir alarak hareket etmeleri halinde hükümetin ona göre muamelede bulunacağını kaydetmiştir. Hatta bu kişilerin “âsî” sayılıp Divan-ı Harp'e verileceklerini ve mahkûm edileceklerini belirtmiştir. Bu yöntemin başarılı olacağını da şu şekilde açıklamaktaydı: “Biz o kanaatteyiz ki bu âsîlerden bir kaçı müstahak oldukları ukubete [ceza] çarptırılınca öbürleri kolay itaat yoluna girerler, Anadolu da bu yeni Celâlîlerden kolay kurtarılır.”¹²⁷⁵

Benzer bir görüşü savunan Rıza Tevfik de IV. Damat Ferit Paşa hükümetine Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyasetinde 2 şey tavsiye etmiştir. Bunlardan ilki, hükümetin Kuva-yı Milliye'den “tathîr olunan” yerlere hemen memurlar göndermesidir. İkincisi ise İstanbul'u “eşirrâdan” (kötülük edenlerden) biraz temizlemesidir.¹²⁷⁶

Ali Kemal ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelik ağır eleştirilerine devam etmiştir. Ona göre “Mustafa Kemal ve hempalarında” akıl ve vatanlarına karşı sevgi olsaydı bu devletin siyasetini çekip çevirmeye kalkışmazlardı. Böylece memleket ve milleti, o tehlikeli zamanlarda bu şekilde altüst etmeyerek, o zor görevi Bâb-ı Âli'ye bırakırlardı. Ali Kemal, tüm bu gerçekleri bilen mevcut vükelanın, kesin bir kararla söz konusu “yolsuzluklara” ve “pervasızlıklara” bir son vereceğine inanmaktadır.¹²⁷⁷ Hatta Kuva-yı Milliyecilerden “sahtekârlar” olarak bahsederek, onların “hıyanet meşalelerini” söndürmek için mevcut hükümetin gayretine, azmine ve adaletine gerek duyulduğunu vurgulamıştır.¹²⁷⁸ Çünkü IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasıyla dışarının Osmanlı memleketine ve milletine yönelik algısı olumlu yönde değişmiş ve memleketin dışarıdaki konumu hemen iyileşme emareleri göstermiştir. Öyle ki Avrupa öncelikle, Türklük, Osmanlılık ve Müslümanlık dünyasında büyük bir nüfuza sahip olan halifenin, memleketini hayra sevk ederek doğuda genel barışa hizmet edebilecek bir hükümdar olduğunu anlamıştır. İkinci olarak da Türklerin hepsinin, Teşkilât-ı Milliye'den ve Teşkilât-ı Milliye

---

¹²⁷⁵ Ali Kemal, “Azmi-i Kat'î”, s. 1.

¹²⁷⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 117; Rıza Tevfik, “Yanlışlıklar ve Mantıksızlıklar”, **Alemdar**, 8 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹²⁷⁷ Ali Kemal, “Azmi-i Kat'î”, s. 1.

¹²⁷⁸ Ali Kemal, “Eğleniyorlar”, s. 1.

tarafklarından ibaret olmadıkları gün yüzüne çıkmıştır. Bundan dolayı “zorbaların” yaygara ve yalanlarına aldanmamak gerekmektedir.¹²⁷⁹

Ali Kemal tarihten de örnekler vererek, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin “fitne-i bgyeyi” cezalandırabilmesi halinde Kuyucu Murat Paşa’nın Celalîleri, Köprülü Mehmet Paşa’nın da diğer şakleri yok etmesine benzer bir hizmet yapmış olacağını belirtmiştir. Ancak bu başarıya ulaşmak için o “b-amn” (amansız) paşaların yaptıklarını yapmalıydı.¹²⁸⁰ Bundan dolayı Kuyucu Murat Paşa, Celallere nasıl davrandıysa bu hükümetin de “Kemalî eşkıyasına” aynı şekilde davranması gerekmektedir.¹²⁸¹ Ali Kemal, Celallerden hareketle “Kemalîler” olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliyeciler hakkında şu değerlendirmede de bulunmuştur:

“ ... zamanımızın Kemalleri Türklük, şecâat, insanlık itibariyle o Celallerden birkaç derece aşağıdırlar. Böyle olduğu için de hem daha ziyade te’dbe mstahaktırlar, hem de daha kolay tenkil olunurlar.”¹²⁸²

Nitekim fetva-yı şerife ile hatt-ı hümayunun, Anadolu’ya yavaş yavaş yayılmaya başlamasıyla birlikte Adapazarı’ndan itibaren Kuva-yı Milliyecilere karşı baş gösteren isyanlar ve padişaha sunulan sadakatnameler bu gerçeği doğrulamaktadır.¹²⁸³

Aynı şekilde Refi’ Cevad da Ali Kemal gibi tarihten örnekler göstermiş ve IV. Murat’ın memleketini seven vatan evladını etrafına alarak bir elinde fetva diğer elinde de kılıçla “eclfı (ayak takımlarını) tepelediğini” belirtmiştir. Sultan II. Mahmut’un da aynı kahramanlıkla “Yeniçerilerin kazanlarını başlarına devirdiğini” açıklamıştır. Nitekim ona göre IV. Damat Ferit Paşa hükümeti de vatani kurtarmak için “din ve devlet hainlerine” karşı aynı yolu izlemekten başka çare görmemektedir.¹²⁸⁴

Aynı zamanda Refi’ Cevad, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin icraatından memnun olduklarını ve bununla gndklerini açıklamıştır. Ancak bu icraatta, biraz

¹²⁷⁹ Ali Kemal, “Padişahın ve Hükümetin Etrafında”, s. 1.

¹²⁸⁰ Ali Kemal, “şeriat, Padişah, Adalet”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Nisan 1336/1920, s. 1; Akşın, **İç Savaş ve Sevr’de lm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 31. Ali Kemal’in benzer nitelikli bir yazısı için bkz.: Ali Kemal, “Zavallı Anadolu!”, s. 1.

¹²⁸¹ Ali Kemal, “En Doğru Yol”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 494.

¹²⁸² Ali Kemal, “Anadolu ve Padişah”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁸³ **A.y.**

¹²⁸⁴ Refi’ Cevad, “Tarih Tekerrürden İbaretir”, **Alemdar**, 12 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 480.

daha hızlı ve özellikle de sert davranılması yönünde bir uyarı da yapmıştır. Bununla birlikte hükümet isabetli adımlar da atmıştır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye adı altında toplanan “eşkiyadan” memleketi “tathîr etmek” için bütün Müslümanlara fetva-yı şerifeyi tebliğ etmiştir. Refi‘ Cevad, hükümetin önemli bir diğer icraatının da Mebusan Meclisi’nin feshi olduğunu açıklamıştır. Ona göre Kuva-yı Milliye adı altında hareket eden “eşkiya”, İstanbul’da bir şube açmak ihtiyacı duyduğu için mebus sıfatıyla gelişigüzel bulduğu birkaç kişiyi Fındıklı Sarayı’na göndermişti. Oysa bu kişilerin önemli bir kısmı mebus olmadıkları gibi “körü körüne çetenin yordakçıları ve alkışçılarıydı”. Çünkü bu kişiler, Mustafa Kemal’in emri doğrultusunda konuşuyorlardı.¹²⁸⁵ Oysa Refi‘ Cevad, bağımsızlığa kavuşabilmek için şu şekilde hareket edilmesi gerektiğini düşünüyordu:

“İstiklâlimizi kurtaracak olan hareket ancak Anadolu’daki usâtın tepelenmesiyle mümkün olacaktır. Binaen aleyh koca bir saltanatın ırzı, hayatı, malı ancak Anadolu Harekâtı’nın bir an evvel neticelenmesiyle taht-ı temine alınabilecektir.”¹²⁸⁶

Ali Kemal de Refi‘ Cevad gibi IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye’ye yönelik siyasetinden umutludur ve padişahın itimadını kazanmış bir iktidar olan bu hükümetin, Anadolu’yu kolaylıkla o “fitne-i bâğîyeden, Celalîlerden, Kemalîlerden” kurtarabileceğine inanmaktadır. Bunun için iktidarın kesinlikle zayıflık göstermeyerek, “fesadı kökünden kurutması” gerekiyordu.¹²⁸⁷ Ali Kemal, bu konuda hükümete duyduğu güveni de şu ifadesiyle ortaya koymuştur: “Bizce hükümet-i hazıra hatta zorbalarinkiler de dâhil olmak üzere şimdiye kadar gördüğümüz hükümetlerin en kavîsidir, ...”¹²⁸⁸

Bununla birlikte Ali Kemal, bu “zorbaların” fikir ve sevdalarından kesinlikle vazgeçmeyeceklerini de düşündüğünden hükümetin bu kişileri hızlı bir şekilde cezalandırması gerektiğini şu şekilde savunmaktadır:

“... Hâlâ zabıtamız, jandarmamız, polisimiz, ordumuz bi-hakkın temizlenmedi, hâlâ bu yerlerde menhûs [uğursuz] bir Ocak gayretiyle - gözlerine ve dizlerine dursun -

¹²⁸⁵ Refi‘ Cevad, “Meclis’in Feshi ...”, **Alemdar**, 15 Nisan 1336/1920, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 485.

¹²⁸⁶ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 24; Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 85; Refi‘ Cevad, “Son Vaziyet Karşısında”, **Alemdar**, 3 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹²⁸⁷ Ali Kemal, “Salâha Doğru ..”, s. 1.

¹²⁸⁸ Ali Kemal, “Hükümetin Kuvveti”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Nisan 1336/1920, s. 1.

ekmeğini yedikleri bu vatana ihanet edenler var. ... İbtida-i emirde hainlerin kafalarını ezmelidir ki sonra sıra o âsîlere gelsin.”¹²⁸⁹

Bunun yanı sıra Ali Kemal, Kuva-yı Milliyecilerin Divan-ı Harp’te yargılanmaları gerektiğini de düşünmektedir. Hatta isim vermeden, bu Divan-ı Harp’e adalet ve memleketi candan düşünen kuvvetli bir askerin başkanlık etmesi gerektiğine işaret etmiştir.¹²⁹⁰ Kendisi, bir Divan-ı Harp’in kurulması zorunluluğunu şu açıklamasıyla da savunmaktadır:

“Biz iman ve vicdan sahibi hiçbir hâkim tasavvur edemeyiz ki bu mücrimlerin [suçluların] cezalarını vermekte tereddüt eylesin, iş öyle bir mahkemeyi bir an evvel vücuda getirmekte, o hâkimleri bulmaktadır. Yoksa işte vatan-ı maktul, işte cürm-i meşhud [göz önünde işlenen suç], işte caniler, hep meydandadır.”¹²⁹¹

Nitekim Ali Kemal’in bu düşüncelerini doğrularcasına dönemin İstanbul basınında da hükümetin beyannamesinde verilen sürenin sona ermesi üzerine Anadolu “isyanının” düzenleyici ve kışkırtıcılarından olan “Mustafa Kemal ve hempalarının” Divan-ı Harb-i Örfi’ye verildikleri bilgisi aktarılmıştır.¹²⁹²

Ali Kemal’in zaman içerisinde hükümete yönelik üslubunda ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu dönemde hükümetten desteğini tamamen çekmemekle birlikte Kuva-yı Milliye’ye karşı daha aktif tedbirler alınması yönünde uyarılarda bulunmaktadır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliyecilerden “hainler” olarak bahsederek, onların hâlâ daha faaliyetlerine devam ettiklerini ve hükümetin başarılı olmaması için ne gerekiyorsa yaptıklarını ileri sürmüştür. Aynı zamanda bunlara karşı, hükümetin istenilen düzeyde bir sürat ve kuvvet gösterememesinden yakınmış¹²⁹³ ve IV. Damat Ferit Paşa hükümetine düşen birinci görevin ne olduğunu da açıklamıştır. Buna göre bu görev, barış antlaşmasını yapıp mütareke kayıtlarından kurtularak hareket serbestisi kazandıktan sonra “âsîleri” kolayca bastırmaktır. Çünkü

¹²⁸⁹ Ali Kemal, “Düğünden Yasa”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁹⁰ Ali Kemal, “En Doğru Yol”, s. 1.

¹²⁹¹ Ali Kemal, “Ne İfrât, Ne Tefrît! ”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁹² “Mustafa Kemal ve Hempaları”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1; “Mustafa Kemal”, **İleri**, 23 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁹³ Ali Kemal, “Ne İfrât, Ne Tefrît!”, s. 1. Alemdar gazetesindeki bir yazıda, son birkaç gündür İstanbul’da dolaşan bir söylentiye yer verilmiştir. Bu söylentiye göre güya IV. Damat Ferit Paşa hükümeti, Kuva-yı Milliye ile bir uzlaşma yapacaktı. Ancak yazıda, bunun kesinlikle doğru olmadığı vurgulanmıştır. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 34; “Müstahberât-ı Hususiye”, **Alemdar**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 1.

o zaman düzenli kuvvetlere, silah, zabıta ve hatta askere sahip olunabilecektir. Böylece şeriat hükümleri, padişah fermanı ve hükümet emirlerine itaat etmeyen her “bâğı” kolay bir şekilde cezalandırılabilir.¹²⁹⁴

Bunun dışında Ali Kemal, hükümetin Kuva-yı Milliye’ye yönelik uygulamalarından biri olan Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği’ne de değinmiştir. Ona göre Müşir Zeki Paşa, Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği göreviyle Anadolu’da huzur ve asayiş sağlayarak, övülmeye değer bir hizmet yerine getirmiş olacağı gibi bütün o parlak askerî hayatına şanlı bir sayfa daha ilave etmiş olacaktır. Hatta Müşir Zeki Paşa görevi için Anadolu’ya gittiği zaman “Mustafa Kemaller, Kâzım Karabekirler ve Bekir Samiler” gibi o ana kadar memleket ve millete ihanetlerinden başka marifetleri görülmeyen söz konusu bu “maskaraları” gölgede bırakacaktır.¹²⁹⁵ Bunun yanı sıra Ali Kemal, Müşir Zeki Paşa’nın görevine başladığı sırada basına verdiği beyannamesini övücü bir yazı da kaleme almıştır.¹²⁹⁶

İlerleyen günlerde de Ali Kemal, hükümetin Müşir Zeki Paşa’ya vermesi gereken bir görevden bahsetmiştir. Öncelikle Ali Kemal, “Ankara âsilerinden” daima nefret ettiklerini vurgulamış ve mevcut hükümetin, henüz yabancıların istilasına uğramamış Kastamonu, Ankara, Trabzon ve Sivas gibi yerlerde işe müdahale ederek, halkı o “fitne-i bâğıyenin pençesinden” kurtarabilmenin çarelerini bulmasını istemiştir. Ona göre Anadolu Müfettiş-i Umumisi Zeki Paşa, içeriden ve dışarıdan hazırlayacağı yeteri kadar kuvvetle Samsun’a giderse Amasya’yı, Sivas’ı ve hatta Erzurum’a kadar bütün o bölgeyi kolay bir şekilde disiplin altına alabilirdi. Dolayısıyla orayı, o “uğursuz” kuvvetlerden “temizleyebilirdi”. Ali Kemal’e göre “Mustafa Kemal afeti” ortaya çıktığından beri o vilayetlerdeki birçok halk, İstanbul’a sığınmıştı. Sığınan bu kişiler, Anadolu halkının sahipsizlik ve kimsesizlikten dolayı o “zorbalara” güç bela boyun eğdiklerini iddiâ ediyorlardı. Hükümet nüfuzunu bir parça gösterseydi, bütün o halk Ankara’ya karşı yürümeye hazırды. Ancak bu doğru sözleri zamanında dinleyen olmadı. Bu yüzden hükümetin, hemen işe koyularak zamanında ihmal ettiği bu görevini yerine getirip “Mustafa Kemal belasını” o bölgeden kaldırması ve o bölgeyi yabancı istilasından kurtarması gerekiyordu.¹²⁹⁷

Buna karşılık Ali Kemal’in hükümete yönelik bakışı İtilaf Devletleri’nin barış antlaşmasını Türklere tebliğinden sonraki süreçte önemli bir şekilde

¹²⁹⁴ Ali Kemal, “Bilemem Halimiz Neye Varacak?”, **Peyam-ı Sabah**, 22 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁹⁵ Ali Kemal, “Devr-i Hamîdide Ricâl-i Devlet”, **Peyam-ı Sabah**, 30 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹²⁹⁶ Ali Kemal, “Bülend Bir Hitabe”, s. 1.

¹²⁹⁷ Ali Kemal, “En Fena Siyaset Siyasesizliktir”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Temmuz 1336/1920, s. 1.

değiştirilmiştir. Bunun gerisinde IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin, Kuva-yı Milliye'ye yönelik siyasetinde bir değişikliğin olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ona göre Anadolu'daki "bâgileri" cezalandırma fikrinden hükümet vazgeçmiş ve böylesine tehlikeli bir zamanda her ne nedene dayanırsa dayansın, bir memleketin evladı arasında kan dökülmesini doğru bulmamıştır. Bundan dolayı hükümet, barış antlaşması yapılmaya kadar Kuva-yı Milliyecilerle mütareke yapmayı zorunlu görmüştür. Ali Kemal ise hükümetin bu siyasetini, İttihat ve Terakki ile Kuva-yı Milliye'nin de samimiyetle kabul etmeleri şartıyla mantıklı bulmaktadır. Ancak Ali Kemal, "zorbaların" bunu kabul etmeyeceklerini aksine hükümetin bu iyi niyetini yanlış yorumlayarak, bir zayıflık olarak görececeklerini düşünmektedir. Ona göre "zorbalar" fırsattan yararlanarak, yine memlekette huzursuzluk çıkaracaklar, her tarafa dehşet saçıp "dolaplarını döndürmek" isteyeceklerdir. Nitekim gelişmelerden hareketle durumun böyle olduğunu şu örnekle açıklamaktadır:

"Hükümetçe bu rıfk ve mülâyemet siyaseti tatbik edilmeğe başlar başlamaz Ankara sefilleri kabardılar, burunlarını Kaf Dağı'na diktiler. ...Masharalar [maskaralar] "Hıyanet-i Vataniye" Kanunu diye icat eyledikleri tarz-ı şenâate [kötülük yoluna] tevfikân Anadolu'da kendilerine râm olmayan [boyun eğmeyen] izzet-i nefis ve haysiyet-i zâtiyye eshâbını muhalif diye darağacına çektiler, vurdular.."1298

Bu aşamada hükümetin, "Kuva-yı Bâgîye'yi" cezalandırmaktan vazgeçtiğini ve öncelikle dış belaları ortadan kaldırmayı düşünerek, var gücüyle barış şartlarını değiştirmeye çalıştığını açıklamıştır. Hatta Damat Ferit Paşa, İtilaf Devletleri nezdinde genel ve özel birçok teşebbüste bulunmuş ve Paris'e dahi gitmiştir. Ali Kemal'e göre tüm bu gayretler sonuç vermeye başlamış ve önemli İngiliz gazeteleri bile İzmir ve Edirne konularında önemli değişikliklerin yapılması gerektiğinden bahsetmiştir. Avrupa kamuoyu da Türklerin lehine dönmeye başlamıştır. Ancak Ali Kemal, Kuva-yı Milliye'nin bu durumu bozduğunu düşünmektedir. Anadolu'da işlenmedik "cinayet" bırakmayarak, "çete" halinde İstanbul'a doğru yürüdüklerini ileri sürmüş ve şu açıklamada bulunmuştur:

"Kuva-yı Milliye namına bir sürü düstursuz, pervasız çeteler Darıca, Tuzla, Pendik, Kartal sıra ile bu havaliye inerler, belki Erenköy'üne kadar gelirler. Mütareke ahkâmınca

¹²⁹⁸ Ali Kemal, "Bu Canavarlar da Böyle Bırakılmaz", **Peyam-ı Sabah**, 10 Haziran 1336/1920, s. 1.

ordusundan, silahından ve sairesinden tecrit edilen bir hükümet, payitahtı da işgal edildikten sonra bu kuvvetlere, arz ettiğimiz muahede-i sulhiye zaruretleri de munzamm olduğu [eklendiği] için, elbette karşı gelemez. ... Derken bu çirkinlikler bir mu'tâd Avrupa'ya aks eyler, efkâr-ı umumiye tekraren lehimizden aleyhimize döner, muahede-i sulhiyenin tadil ruhuna dair ümitlerimiz târâc [talan] olur. Düşmanlarımızın ekmeğine yine yağ sürülür.”¹²⁹⁹

Mevcut hükümetin, bu “türedilere” üstün gelemediğini itiraf eden Ali Kemal, bu hükümetin Anadolu'yu altüst olmaktan kurtaramadığını vurgulamıştır. Oysa Ali Kemal, başlangıçta bu hükümetten oldukça umutluydu. Hükümet kurulduğu zaman hatt-ı hümayunla fetva-yı şerife'nin ilanının ardından Anadolu'da “müstebitlere” karşı Düzce, Bolu, Geyve ve Ankara'ya kadar saf Türk halkının isyan ederek, onları korkuttuğunu belirtmişti. Ancak bu sırada barış antlaşmasının Türklere tebliğ edilmesi üzerine hükümet, bu derece hassas bir dönemde memleket fertleri arasında kan dökülmesini uygun görmeyerek, düşünmeye başlamıştı. Bu sırada “zorbalar”, bu durumu fırsat olarak görüp hezimetlerini zafere çevirmeyi başarmışlardı. Bir parça kuvvet elde eder etmez de doğru yoldan saparak, hükümet etme yetkisini yeniden ele almışlardı.¹³⁰⁰

Bu arada İtilaf Devletleri'nin barış şartlarını zorla kabul ettirebilmek için 22 Haziran 1920'de Batı Anadolu'da Yunan ordularını taarruza geçirmesi üzerine Ali Kemal, memleketin durumunu oldukça talihsiz görmüştür. Onun bu şekilde düşünmesine neden olan unsur, Kuva-yı Milliyecileri cezalandırma görevinin İtilaf Devletleri tarafından I. Damat Ferit Paşa hükümetine değil de Yunanistan'a bırakılmasıdır. Böylece I. Damat Ferit Paşa hükümeti, “Mustafa Kemal Paşa gailisini” zamanında ortadan kaldırmış olacaktı. Zararın neresinden dönülürse kâr olduğunu belirten Ali Kemal, gelecekteki felaketlerden korunmaya çalışılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁰¹ Bu konuda yaşanan başarısızlık memleketin dış siyasetini de etkilemiş ve yabancı devletlerin Türklere yüz çevirmelerine neden olmuştur. Bunun sonucunda da o “hizb-i meş'ûmu” ortadan kaldırma görevi bir yabancı hükümete (Yunanistan'a) verilmiştir.¹³⁰²

Bununla birlikte Ali Kemal gelinen noktada, IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin yapması gereken en önemli işin, Yunan taarruzundan sonra ortaya çıkan

¹²⁹⁹ Ali Kemal, “Ağla, Ey Gözlerim Ağla”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁰⁰ Ali Kemal, “Manidar Bir Galat-ı Rüyet”, **Peyam-ı Sabah**, 25 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁰¹ Ali Kemal, “Kim Hayrette Değil?”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Temmuz 1336/1920, s. 1; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 167.

¹³⁰² Ali Kemal, “Hükümet-i Hazıra”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Temmuz 1336/1920, s. 1.

yeni duruma karşı belirgin ve açık bir siyaset gütmek olduğunu belirtmiştir. Ona göre “Mustafa Kemal ve hempaları”, hiçbir gerçeğe uymadıkları gibi hiçbir hayale sığmayan “çılginca” hareketlerle memleketi tehlikeye sokmuşlardır.¹³⁰³

Bu gelişmelerden sonra Ali Kemal’in açık bir şekilde IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin başarısızlığını ifade ettiği görülmektedir. Buna ilişkin bir açıklamasında, Salih Paşa hükümetinin istifasından sonra yerine kurulan bu hükümetin kuruluş tarzını takdir edenlerden biri olduğunu ve bu hükümetin başarılı olmasını dilediğini belirtmiştir. Hükümeti oluşturan “mümtaz simaları” tanıdığını belirten ve bu kişilere saygı duyan Ali Kemal, hükümetten memleketin kurtuluşuna yönelik birçok ümit beslediklerini vurgulamıştır. Ancak bu ümitlerin hiçbirinin o ana kadar gerçekleşmediğini ifade ederek, o andan itibaren de gerçekleşmesine imkân görmemiştir. Bu noktada başarısızlığın nedeni, iç ve dış siyasette vükelanın belirgin bir hareket tarzı izlememeleri ve görüşlerinde bir ihtilaf oluşmasıdır. Nitekim nazırlardan bir kısmı, o “fırka-i bâgîyeye” karşı müsamaha ve nezaket taraftarı olmuşlar ve böylesine hassas bir dönemde son derece gevşek davranmışlardır. Bu durum yanlış yorumlara neden olmuş ve bir zayıflık işareti olarak algılanmıştır. Bunun yanı sıra Ali Kemal, bu siyasetin şu sonuca da yol açtığını ileri sürmüştür: “... Anadolu’daki şakîleri kaplarından taştıran, kuva-yı tenkiliyemizin iflasına sebebiyet veren de başlıca bu çapraşık düşünceler idi. ...”¹³⁰⁴

Ali Kemal, hükümetin Kuva-yı Milliye’ye yönelik siyasetinin şu sonucu da beraberinde getirdiğini açıklamıştır: “Hükümet-i hazıranın Kuva-yı Milliye ateşine karşı bu rıfk [yumuşaklık] ve mürüvveti [cömertliği] son günlerde arz ettiğimiz gibi arttığı için muhitimizde Ocak gayreti yeniden alevlendi, hatta Balıkesir’den, Bandırma’dan ve Bursa’dan Ankara’ya kapağı atamayan zorba yamakları yine bu iklimi en müsait bularak tebdil-i kıyafetle payitahtımıza geldiler, pusulara gizlendiler, tabîi öyle ahmakçasına durmazlar, gitgide dolap tezvîrlerini [yalan dolanlarını] tedvire [çevirmeye] başlarlar, zaten başladılar da! ...”¹³⁰⁵

Rıza Tevfik ise Türk hükümetinin bu “haydutlarla” başa çıkamamasından dolayı Avrupa medeniyetinin gereksinimlerine göre bu meselenin çözüme

¹³⁰³ Ali Kemal, “En Fena Siyaset Siyazetsizliktir”, s. 1.

¹³⁰⁴ Ali Kemal, “Hükümet-i Hazıra”, s. 1.

¹³⁰⁵ A.y. Ali Kemal, tüm bu sorunların hükümet tarafından çözümlenmesi gerektiğini de düşünmektedir.

kavuşturulacağını düşünmektedir. Böylece Anadolu, bu “muzırr (zararlı) haşerattan” tamamıyla “tathîr edilecektir”.¹³⁰⁶

IV. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde yaşanan önemli bir gelişme de Saltanat Şurası’nda (22 Temmuz 1920’de) Sevr Barış Antlaşması’nın taslağının kabulü olmuştur. Bunun üzerine Ali Kemal, artık barış antlaşmasının kabul edildiğini, bunun için de samimi bir şekilde uygulamaya koyarak İtilaf Devletleri’yle iyi ilişkiler kurmaya çalışılmasını tavsiye etmiştir. Böylece İttihat ve Terakki usulü bir tarafa bırakılmalı ve asrın öğretilerine göre memleket idare edilmelidir.¹³⁰⁷

Bu arada yaşanan sıcak bir gelişme de Edirne’nin 25 Temmuz 1920’de Yunanlıların eline geçmesidir.¹³⁰⁸ Bu olay üzerine Ali Kemal, Edirne felaketinin korkunç bir şekilde sona erdiğine dikkat çekmiştir. Edirne konusunda bazı hükümet ileri gelenlerince işlenen siyaset hatalarından bahsetmiştir. Ali Kemal, hükümetin Cafer Tayyar’a karşı yürüttüğü hareket tarzının büyük bir hata olduğunu belirtmiş ve “o derece büyük bir hata ki Mustafa Kemal guruhunu te’dîb ve tenkil ederek devlet ve milleti o hatar-ı malumdan [bilinen tehlikeden] kurtarmak emr-i hayrına âdeta mani oldu, o ümitleri suya düşürdü, öyle ya, Mustafa Kemal, Cafer Tayyar, Hoca Ali Hoca demekti, her iki mahlûk da biri Rumeli’de, diğeri Anadolu’da hizb-i meş’ûmun alet-i icraatı idiler, ...”¹³⁰⁹ açıklamasında bulunarak, o büyük hatanın ne olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa ile Cafer Tayyar Bey arasındaki benzerlikleri ortaya koymuştur.

Ali Kemal, Sadrazam Damat Ferit Paşa Paris’teyken Cafer Tayyar’ın İstanbul’a çağrılmasının ve ona maddî ve manevî lütuflarda bulunulmasının mazur görülebilme gerekçesini de şu sözlerle açıklamıştır:

“... o da o ictihad-ı siyasiye fikren iştirak eylemek, hiç değilse Ali Rıza Paşalar ve Salih Paşalar gibi bu Kuva-yı Milliye oyunundan memleket için bir hayır ummaktı. Fakat öyle olunca da Damat Ferit Paşa ile beraber mevki-i iktidara gelmek hukuk-ı kadîmeye [eskiden beri olan tanışıklığa] riayeten [saygı göstererek] mesleksizlik diyemezsek de siyasetsizlikti.”¹³¹⁰

¹³⁰⁶ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 122; Rıza Tevfik, “Son Anadolu Vukuatı ve Hakikî Türkler”, **Alemdar**, 11 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹³⁰⁷ Ali Kemal, “İki Yoldan Biri”, **Peyam-ı Sabah**, 25 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹³⁰⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 141.

¹³⁰⁹ Ali Kemal, “Bir Ders-i Elîm Daha”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹³¹⁰ **A.y.**

b. V. Damat Ferit Paşa Hükümeti İle Olan İlişkiler

İstanbul basınında, V. Damat Ferit Paşa hükümetiyle Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkileri ve bu hükümetin istifa sürecini ele alan çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye'ye yönelik olarak yeni hükümetin 4 Ağustos 1920'de yayımladığı beyanname konu alınmıştır. Söz konusu bu beyanname hakkında görüş bildiren yazarlardan biri Ali Kemal'dir. Kendisi, hükümetin memleketin iç ve dış durumunu düzeltebilmesi için bir takım tedbirler alması gerektiğini vurgulamıştır.¹³¹¹ Hükümetin beyannamesinde geçen emelleri uygulamaya hızlı bir şekilde koyabilmesi için öncelikle Anadolu'nun henüz istilaya uğramayan yerlerini, "Mustafa Kemallerden, Ali Fuatlardan, o ipsiz sapsız, akılsız fikirsiz zorbalardan, canilerden" temizlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Hükümetin bu görevi yerine getirmemesi halinde Yunan Başkumandanı'nın da açık bir şekilde bildirdiği gibi Bursa'ya kadar gelen Yunan istilasının Ankara'ya, Trabzon'a ve hatta daha ilerilere kadar uzadığını görmek mümkün olabilecektir.¹³¹²

Ali Kemal'e göre hükümetin beyannamesindeki vaatlerini yerine getirebilmesi için bir gerçeği göz ardı etmemesi gerekmektedir. O da "Kuva-yı Milliye bâğlarının" bütün dayanaklarının merkezde yani İstanbul'da olduğudur. İlk günden beri Mustafa Kemal'i, Mustafa Kemal yapan ve bu "fitne-i şekavetin" başına geçiren Harbiye Nezareti olmuştur. Özellikle Ali Rıza ve Salih Paşaların sadaretleri zamanında "Cemaller, Cevatlar, Fevziler" Harbiye Nezareti'nde Kuva-yı Milliye hesabına canlarını feda edercesine çalışmışlardı. Bu sayede Kuva-yı Milliye, İstanbul'da büyük bir faaliyet içerisine girip basın da dâhil olmak üzere bütün çevreleri "avucu içine" aldı ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'ni vücuda getirdi. Böylece Ocak bütün kuvvetiyle "tutuştı" ve Anadolu'yu da "baştanbaşa ateşe verdi". Sonrasında Damat Ferit Paşa dördüncü hükümetini kurarak tekrar iktidara geldi. Ancak arkadaşlarının azimsizliği yüzünden Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldıramadı. Bunun sonucunda da Heyet-i Vükela'da değişiklik yapmak zorunda kaldı.¹³¹³

Ali Kemal, gelişmeleri bu şekilde özetledikten sonra sorunu çözmeye nereden başlanması gerektiğini de açıklamıştır. Ona göre "Anadolu âsîlerini" bastırmaya girişmeden önce ilk olarak, onların İstanbul'daki o "eli bayraklı hafî ve aleni yordakçılarını, yardımcılarını" ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bunun dışında

¹³¹¹ Ali Kemal, "Müşkil Bir Vaziyet", **Peyam-ı Sabah**, 1 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹³¹² Ali Kemal, "Yeni Ruh", **Peyam-ı Sabah**, 5 Ağustos 1336/1920, s. 1. Ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 160.

¹³¹³ Ali Kemal, "Yeni Ruh", s. 1.

“şakîlere” mülayim gözlerle bakanlar ve bilir bilmez onlara göz yumanlar, buldukları mevki ve memuriyetlerden uzaklaştırılmalıydılar.¹³¹⁴

Hükümetin 4 Ağustos 1920’de yayımladığı beyannameyle ilgili olarak görüş bildiren önemli yazarlardan bir diğeri de Refi‘ Cevad’dır. Kendisi, beyannameye yönelik olarak olumlu bir değerlendirmede bulunmuştur. Ona göre “Kuva-yı Bâgîye’den”, Kuva-yı İnzibatiye’ye akın akın katılanlar olmuştur. Buna karşın “halifenin askerinden” tek bir kişi dahi “Kuva-yı Gayri Milliye”ye katılmamıştır. Bu yüzden durumun ne derece hükümetin lehinde olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Refi‘ Cevad; genç, dinamik, azimli ve cesur bir kumandanın Anadolu isyanını on beş günde bitirebileceğini ileri sürmüştür. Çünkü hükümet beyannamesinin içeriğinden, hükümetin devleti kurtarmak için “âsîleri” yola getirmeye mecbur olduğu anlaşılmaktadır. Refi‘ Cevad’a göre o gün hükümetten gelecek en küçük bir hareket, Anadolu’yu baştanbaşa ayaklandıracak ve “Mustafa Kemal ile hempalarını” “sopa ile kovduracaktır”. Hükümetin bu defa başarılı olması, devlet için bir ölüm kalım meselesidir. Ancak hükümetin sadece Anadolu’daki âsîlerle değil İstanbul’da gizlice faaliyette bulunan kişilerle de meşgul olması gerekmektedir. Çünkü Anadolu Harekâtı’nın dimağı, İstanbul’daki İttihatçılardır. Refi‘ Cevad, beyannamede geçen genel af meselesine de değinmiş ve bu meseleyi biraz geniş ve etraflı bulduğunu belirterek, kaygılarını dile getirmiştir.¹³¹⁵

Ali Kemal ve Refi‘ Cevad gibi Kuva-yı Milliye’ye muhalif olan kişilerin yanı sıra bu kuvvetlere olan destekleriyle tanınan basın organlarının da Kuva-yı Milliyecilerin hareketinden “isyan” şeklinde bahsederek, söz konusu bu beyanname hakkında görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu çerçevede kaleme alınan bir yazıya göre beyannameden, Anadolu Harekâtı’na neden olanlarla doğrudan doğruya görüşmelerde ve pazarlıkta bulunmanın geçmişteki tecrübelerle dayanarak faydasız görüldüğü anlaşılmıştır. Bundan dolayı hükümet, isyancıların bastırılması ve cezalandırılmasına karar vermiştir. Ancak hükümet bu kararını uygularken gerçektende de suç işlememiş ve bu harekâtın düzenleyicilerinden ve kışkırtıcılarından olmamalarına karşın zorla onlara boyun eğmiş subay, mülkî memur ve halktan kişileri her türlü sorumluluktan ayrı tutmayı tercih etmiştir.¹³¹⁶

---

¹³¹⁴ A.y.

¹³¹⁵ Refi‘ Cevad, “Hükümetin Beyannamesi”, **Alemdar**, 5 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹³¹⁶ “Tebliğ-i Resmî Münasebetiyle”, **İkdam**, 5 Ağustos 1336/1920, s. 1.

Yazıda, Damat Ferit Paşa'nın dördüncü hükümeti zamanında yayımladığı beyannamesinde de (10 Nisan 1920) “Anadolu'nun teskini” için aynı siyaseti tercih ettiği vurgulanmıştır. Ancak bu beyannamede hükümet, isyan hareketini düzenleyen ve kışkırtanların kandırma ve korkutmasına kapılarak, onlara katılanların bir hafta içinde pişmanlık gösterip padişaha bağlılıklarını bildirmeleri halinde affolunacaklarını belirtmişti. İki beyanname arasındaki tek fark buydu. Bu fark dışında IV. ve V. Damat Ferit Paşa hükümetlerinin Anadolu'nun teskini hakkındaki siyasetlerinin aynı olduğu ifade edilmiştir.¹³¹⁷

Bununla birlikte izlenen siyasetin tekrar uygulanmasıyla aynı sonucu vereceği yönünde bir tespitte bulunmakta da aceleci olunmamalıydı. Çünkü o zamandan beri memlekette ve halkın ruhsal durumunda önemli değişiklikler yaşanmıştı. Yazıda buna gerekçe olarak Sevr Barış Antlaşması gösterilmektedir. Buna göre Sevr Barış Antlaşması, Türklere henüz tebliğ edilmediği bir sırada “harekât-ı isyanienin” barış antlaşması hükümlerini hafifleteceğine dair kamuoyunda bir kanaat oluşmuştu. Ancak antlaşmanın kabul edileceğinin anlaşılmasıyla birlikte bu kanaat ortadan kalkmış ve bundan dolayı da Anadolu'daki harekât-ı isyanienin varlık nedeni kalmamıştır.¹³¹⁸

Öte yandan yine kamuoyunda oluşan Anadolu'ya yönelik yabancı kuvvetlerin bir saldırısına karşılık Kuva-yı Milliye'nin karşı koyabileceği düşüncesinin de Yunan taarruzuyla doğru olmadığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra “Kuva-yı Milliye çetelerinin” halkın üzerinde uyguladıkları baskı ve şiddet siyaseti de halkın nefret ve husumetine neden olmuştur. İşte tüm bu nedenlerden dolayı Kuva-yı Milliye'nin konumu geçmişte olduğundan çok farklı bir noktadadır. Hükümetin de bu durumu dikkate alarak, bir siyaset izlemesi başarı şansını arttıracaktır.¹³¹⁹

Söz konusu bu beyannameyle hükümetin Anadolu'daki isyanı kesin olarak bastırmaya karar verdiğini duyurduğu, dile getirilen görüşler arasındadır. Buna göre hükümet, bastırma harekâtına başlamak için barış antlaşmasının imzalanmasını beklemekteydi. Nitekim barış antlaşması imzalandığı için de hükümet, antlaşmasının uygulanmasıyla birlikte isyana son vermeyi de yapılması gereken öncelikli işler arasına koymuştur. Bundan dolayı hükümetçe, “Kuva-yı Bâgîye'nin”

---

¹³¹⁷ A.y.

¹³¹⁸ A.y.

¹³¹⁹ A.y.

cezalandırılmasına başlanması kararlaştırmıştır. Ancak bunun için Anadolu'ya gönderilecek olan askerî kuvvetin miktarı henüz belirlenmemiştir.¹³²⁰

İstanbul basınında, hükümetin 4 Ağustos 1920'de yayımladığı beyannameyle ilgili olarak görüşlerin ifade edilmesinin ardından Ali Kemal, hükümetin Kuva-yı Milliye'ye karşı izlediği siyasete yönelik olarak ilginç bir tespit de bulunmuştur. Kendisi, İstanbul'un Kuva-yı Bâğîye'ye karşı Anadolu'nun yardımına koşmamasından dolayı Anadolu'nun işi kendi eline aldığı kaydetmiştir. Bunun sonucunda âsîlerin aleyhinde Düzce ve Bolu havalisi bütünüyle isyan ettiği gibi Sivas vilayeti, özellikle de Aziziye tarafları âdeta “coşmuştur”. Ali Kemal, Anadolu'nun bu hareketini bir uyanış olarak görmektedir. İstanbul'un geçmişteki hükümetlerin yaptığı gibi tekrar oyunbozanlık etmemesi halinde Anadolu'nun o “beladan” bizzat kurtulacağını ileri sürmüştür. Aslında Ali Kemal, Yunanlıların Anadolu'nun içlerine kadar ilerledikleri bir sırada, Türklerin birbirleriyle savaşmasını doğru bulmamaktadır. Ancak dünyada “keyfinden, ihtirasından, Ocağından” başka bir endişe gözetmeyen ve amaç gütmeyen bir taifeyle uzlaşmanın mümkün olamayacağını da ifade etmiştir.¹³²¹

Bu noktadan hareketle Ali Kemal hükümetin Kuva-yı Milliye'ye son vermesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Ona göre hükümetin o gün yerine getirmesi gereken birinci işi şu olmalıdır: “... Muahede-i sulhiyenin devletlere karşı taahhüd eylediği tatbik-i ahkâmı için Anadolu'nun asayişini iade etmektir, daha sarih bir ifade ile Mustafa Kemal gairesini def' eylemektir.”¹³²²

Yine Ali Kemal, “Mustafa Kemal gairesini” ortadan kaldırma konusunda Lûtfî Fikrî Bey'e varıncaya kadar herkesin aynı fikirde olduğunu ve aynı amacı taşıdığını belirtmiştir. Ancak hedefe doğru yürüme noktasında bir ayrılığın söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Oysa Ali Kemal'e göre “Anadolu isyanını” bastırmanın iki yolu vardır. Bunlardan ilki, Ali Rıza Paşa hükümetinin yaptığı gibi “Mustafa Kemal ile, Ankara yârânı” (dostları) ile uzlaşmak ve anlaşmaktır. Ancak Ali Kemal, bu tecrübenin geçmişte büyük tehlikelere yol açmasından dolayı tekrar buna kalkışılmaması gerektiğini düşünmektedir. İkinci yolda ise bu isyanın, bir yandan yasak ve zorlamayla diğer yandan da siyasî tedbirlerle önü alınabilecektir.¹³²³

¹³²⁰ “Anadolu Ahvâli”, **Vakit**, 16 Ağustos 1336/1920, s. 2.

¹³²¹ Ali Kemal, “Anadolu'da İntibah”, **Peyam-ı Sabah**, 16 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹³²² Ali Kemal, “Hulus, Vuzuh”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹³²³ **A.y.**

Ali Kemal'e göre bu iki yolun, bir de orta yolu vardır. Bu orta yolda, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla görüşülerek onlara şu söylenebilir:

“Ağalar, işte gördünüz, bu tuttuğunuz yol bizi nerelere götürdü? Bu gaflette ısrar ederseniz bütün Anadolu'yu ecnebi istilasına maruz bırakırsınız, artık o sevdadan vazgeçiniz, bizimle ittifak ediniz, şöyle yapınız böyle yapınız..”¹³²⁴

Ancak Ali Kemal, bu teklifi “zorbaların” kabul etmeyeceklerini düşünmektedir. Kendisi, Kuva-yı Milliye'yi ortadan kaldırma konusunda bu üç yoldan birinin izlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Çünkü ona göre en kötü siyaset siyasesizliktir. Bu üç yoldan hiçbirine yanaşmayarak, tereddüt içinde kalanlar hiçbir iş göremezlerdi. Bundan dolayı Mütareke'den beri iktidarda bulunan hükümetlerin başarısızlıkları bu gerçeklikte aranmalıydı. Ali Kemal, bu mücadelede tarafsızlığın ve ilgisizliğin bir Türk için memleketine ihanetle eşdeğer olduğunun altını çizerek, “Mustafa Kemallerin tuttıkları yolu makbul görenler ona salık olmalıydılar, görmeyenler bize iltihak etmelidirler. ...”¹³²⁵ açıklamasını yapmıştır.

Bu görüşleriyle birlikte Ali Kemal, V. Damat Ferit Paşa hükümetinden ne istediğini de açıklamaktadır. Öncelikle hükümetin memleketi, Anadolu “galesinden” kurtarmasını ve devletin konumunu Avrupa'nın karşısında kuvvetlendirmesini beklemektedir. Ancak bu konularda hükümet kayıtsız kalmıştır. Ali Kemal'e göre hükümet Anadolu'yu yatıştırılamayacaksa çekilmeli ve yerine bunu yapacak bir hükümet kurulmalıdır.¹³²⁶ Çünkü memleketin kurtuluşu Anadolu'da asayişin sağlanmasına bağlıdır.¹³²⁷

Aynı zamanda Ali Kemal, Türklerin layık oldukları bir hükümete hiçbir zaman sahip olamadıklarını da düşünerek şu yorumu yapmıştır:

“... Bugün Anadolu'da, o Türk ilinde Türkü ve Türklüğü bi-hakkın temsil eden bir hükümet olaydı, bu dâhilî ve haricî musibetlerimizin çoğu izâle olunurdu, ... Bu muhakemelerden şu neticeyi istidlâl edebiliriz [çıkarabiliriz]: Şimdiye kadar yapamadığımızı yapmalı, [sansüre uğramış kelimeler] gerek hizb-i meş'ûmun o sırra kadem basan serserileri,

---

¹³²⁴ A.y.

¹³²⁵ A.y.

¹³²⁶ Ali Kemal, “Dost Sözü”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Eylül 1336/1920, s. 1; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 231-232; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 216.

¹³²⁷ Ali Kemal, “Anadolu'nun Temin-i Asayışı”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Eylül 1336/1920, s. 1.

gerek Anadolu'nun mahvına çalışan Kuva-yı Milliye bâgileri gibi tasallut erbâbından kurtulmalıyız.”¹³²⁸

Bu yorumun ardından Ali Kemal, hükümete yönelik eleştirisini daha da arttırarak, “zorbalara” kesinlikle söz geçiremeyen merkezî hükümetin, barış antlaşmasını kabul etmeyi tamamıyla mahvolmaya ve İstanbul'dan da çıkarılarak bütünüyle perişan olmaya tercih ettiğini belirtmiştir.¹³²⁹

Refi‘ Cevad da hükümetin Kuva-yı Milliye'ye yönelik olarak izlediği siyaseti eleştirmektedir. Kendisi, hükümetin o ana kadar “usâtı” cezalandırmak için ihtiyaç duyulan harekette bulunmadığını düşünmektedir. Öyle ki Anadolu halkı, merkezden gördüğü manevî yardımın yüzde biri kadar maddî ve fiilî bir yardım görseydi, o ana kadar bu mesele hallolunmuş olacaktı. “Kemalîlerin” cezalandırılmamaları memlekete kötü bir etki yapmış ve siyasî durum tamamıyla karışık bir şekil almıştır. Çünkü günden güne zaten Türklerin aleyhine olan kamuoyu gittikçe daha aleyhtar bir hal almaya başlamıştır. Sonunda da Venizelos'un bütün iddiâlarına Avrupa hak vermeye başlamıştır. Böylelikle “zavallı Türk”, gerçekte en fazla maddî ve manevî yardıma ihtiyaç duyduğu bir sırada Mustafa Kemal taraftarlarının yaptıkları cinayetlerin yükünü sırtında taşımak zorunda kalmıştır. Refi‘ Cevad, Türklerin bu duruma düşmesinin en büyük nedenini Kuva-yı Te'dîbiyye'nin istenildiği şekilde hazırlanmamasında görmekte ve dolayısıyla da bu konuda hükümeti eleştirmektedir. Ancak yazar, Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamak suretiyle o gün hükümetin bir taahhüt altına girdiğini ve bu taahhüt dolayısıyla da usâtı yola getirmeye zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Bunun için de hükümetin, bu kez Kuva-yı Tenkiliye'yi esaslı bir şekilde hazırlaması gerekmektedir. Bu kuvvetleri oluştururken de kişiler üzerinde durmamalı, “adam için iş değil, iş için adam aramalıdır”. Hükümetin göstereceği iyi niyet ile adam seçme konusunda atacağı isabetli bir adım onu başarıya ulaştıracaktır. Bu konuda Refi‘ Cevad hükümete şu uyarıda da bulunmuştur:

¹³²⁸ Ali Kemal, “Felaketin Büyüğü”, s. 1.

¹³²⁹ Ali Kemal, “Bir Kıvılcım Daha”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

“Hükümet şunu katiyetle bilmelidir ki Anadolu arkasındadır. Millet onunla beraberdir. Fakat hükümetten biraz mevcudiyet ve hayat istiyor. Hükümet bu mevcudiyeti ve hayatı göstermekle memleketin hayatını kurtarmış olacağını unutmamalıdır.”¹³³⁰

V. Damat Ferit Paşa hükümetinin istifası üzerine dönemin İstanbul basınının, bu istifayı Kuva-yı Milliye’yle de ilişkilendirerek çeşitli değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ali Kemal, söz konusu bu istifa üzerine kaleme aldığı bir yazısında, Damat Ferit Paşa’nın Anadolu’daki “bâgileri” bastıramadığı zaman istifa etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Damat Ferit Paşa bu fazileti gösteremeyerek, hem kendisine hem de memlekete kötülük etmiştir.¹³³¹

Kuva-yı Milliye’yi destekleyen basın organlarından İleri gazetesinde kaleme alınan bir yazıda, hükümetin istifası ve bu istifanın altında yatan nedenle ilgili olarak şu yorum yapılmıştır:

“Damat Ferit Paşa kabinesinin istifası hakikat halde bir sukut mahiyetindedir. Bu sukutun sebebi ise müstafî kabine tarafından takip edilen siyasetin muvaffakiyete makrûn [ulaşmış] olamamasından ibarettir. Ferit Paşa kabinesinin Anadolu’ya karşı tuttuğu siyasetin esası tenkil ve te’dîb idi. Şu halde kabinenin istifası tenkil ve te’dîb yerine müsâlemet [barış] siyasetinin ikamesi demektir. ...”¹³³²

Bunun yanı sıra Anadolu meselesinin barış yoluyla çözümlenmesinin mümkün olup olamayacağına dair İstanbul’da iki görüşün olduğu belirtilmiştir. Bu görüşlerden ilkinde göre Anadolu ile İstanbul arasında Sevr Barış Antlaşması esasları çerçevesinde bir uzlaşma sağlanması mümkün değildir. İkinci görüş ise böylesi bir uzlaşmaya imkân vermektedir. Bunun dışında Anadolu’ya karşı izlenmesi gereken barış siyasetini de herkes farklı şekillerde yorumlamaktadır. Nitekim V. Damat Ferit Paşa hükümeti de son zamanlarda barış siyasetine meylettğini göstermişti. Hatta eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ile eski Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemal Bey’in hükümetten istifaları üzerine Bâb-ı Âli, basına 21 Eylül 1920 tarihli bir tebliğ sunmuştu. Bu tebliğde, Mustafa Sabri Efendi ile Cemal Bey’in istifalarının nedeni

¹³³⁰ Refî‘ Cevad, “Anadolu ve Payitaht”, **Alemdar**, 17 Ağustos 1336/1920, s. 1.

¹³³¹ Ali Kemal, “Niçin ve Nasıl?”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 250.

¹³³² “Müsâlemet Siyaseti”, **İleri**, 20 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

olarak, padişahın düzenleyicilerle kışkırtıcıları ayrı tutmak üzere Anadolu'da altı ay önce ilan ettiği genel affın bir kez daha yayımlanmasıyla ilgili olarak hükümetin aldığı karara karşı çıkmaları gösterilmiştir. Bundan dolayı Mustafa Sabri Efendi ile Cemal Bey istifa etmişlerdir. Bu tebliğle birlikte hükümetin yeni bir siyaset izlemesi beklenirken bu gerçekleşmemiştir.¹³³³

Bununla birlikte Anadolu'ya karşı güdülecek olan barış siyasetinde, Anadolu'dakilerin amaç ve isteklerini araştırmadan önce diğer bazı tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü İstanbul'da baskı siyasetinin devam etmesi halinde hangi koşullarda barış teklif edilirse edilsin iyi bir sonuç vermesi mümkün değildir. Bunun için de her şeyden önce İstanbul'da tam bir hürriyet taraflısı idarenin kurulması gerekmektedir.¹³³⁴ Böylece istifa eden V. Damat Ferit Paşa hükümeti yerine kurulacak olan hükümetin, baskı siyasetinden uzak bir siyaset izlemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yine İleri gazetesinde kurulacak olan yeni hükümetin izlemesi gereken iç siyasete de değinilmiş ve Anadolu'daki kuvvetler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre yeni hükümet, öncelikle Anadolu'daki kuvvetlerle bir anlaşma sağlamalı ve sonrasında da Sevr Barış Antlaşması'nı uygulamaya koymalıdır.¹³³⁵

Kurulacak olan yeni hükümetin izleyeceği siyasete yönelik olarak bir tavsiyede bulunulmuştur. Tavsiyede bulunulurken de öncelikle, eski hükümetin siyaseti eleştirilmiştir. Buna göre Damat Ferit Paşa Anadolu'ya karşı önce bir şiddet siyaseti yürütmüş; ancak bunda başarılı olamayınca daha ılımlı bir siyasete yönelmek istemiştir. Bununla birlikte hükümet içerisinde çıkan anlaşmazlıklar, bu siyasetin hayata geçmesini engellemiştir. Öte yandan bu siyasetin uygulanması halinde dahi Kuva-yı Milliyecilerin bu hükümetle uzlaşmaları beklenemezdi. Bu nedenle kurulacak yeni hükümete büyük bir sorumluluk düştüğü belirtiliyor ve hükümetin öncelikle "muayyen" bir siyaset izlemesi gerektiği ifade ediliyordu. Bu siyasetin nasıl olması gerektiğine ilişkin de şu değerlendirmede bulunuluyordu:

"İcab-ı zaman, Anadolu ile itilafıdır. Kabineyi teşkil edeceği tahmin olunan Tevfik Paşa'nın Heyet-i Vükela'yı bu hususa kadir kimselerden terkip etmesi iktiza eder. Ancak bu takdirde tebeddül-i vükeladan bir netice-i hüsne [güzel sonuç] hâsıl olabilir."¹³³⁶

---

¹³³³ A.y.

¹³³⁴ A.y.

¹³³⁵ "Yeni Vaziyet", **İleri**, 19 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹³³⁶ "Muayyen Bir Siyaset", **İleri**, 20 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

Damat Ferit Paşa'nın istifasına yönelik bir başka görüş de bu istifanın memleketin genel siyasetinde meydana gelen değişiklikten kaynaklandığı yönündedir. Bunun dışında memleketin genel siyasetinin tek bir noktada toplandığı vurgulanmış ve bu siyasetin ne olduğu şu şekilde açıklanmıştır:

“O da, bizim için meselelerin meselesi olan, Anadolu meselesi idi. Gerek muahede-i sulhiyemizin imzasına takaddüm eden devrede, ve gerek imzayı takip eden zamanlarda, hükümetin siyaseti, Anadolu'yu teskin etmek, nüfuz-ı hükümeti orada hâkim kılmak, hulasa, merkez ile Anadolu'yu tevhid eylemek idi.”¹³³⁷

Aynı zamanda Sevr Barış Antlaşması'nı uygulayabilme noktasında Anadolu meselesinin çözümlenmesi hükümet için bir zorunluluk halini almıştır. Bu meselenin çözümlenebilmesi için de iki siyasî yol söz konusudur. Bunlardan ilki, “cebr ve tenkil” yolunu kullanarak, Anadolu'yu hükümetin kudretine boyun eğdirmektir. İkincisi ise Anadolu ile görüşme ve pazarlıklarda bulunup uyuşarak, merkezle Anadolu'yu birleştirmektir. IV. ve V. Damat Ferit Paşa hükümetleri bu siyasetlerden ilkini, yani cebr ve tenkil siyasetini kullanmışlardır. Ancak buna rağmen Anadolu meselesini çözüme kavuşturamamışlardır. Söz konusu bu siyaseti temsil eden Damat Ferit Paşa'nın istifasından sonra, o hükümetin yerine geçecek olan yeni hükümetin tekrar aynı siyaseti izlemesi mümkün değildi. Yeni hükümetin, istifa eden hükümetin siyasetinin zıddı olan diğer siyaseti, yani Anadolu ile anlaşma siyasetini kabul edip uygulaması gerekmektedir. Bu noktada “Anadolu'dakilerin” de mevcut şartları dikkate alarak, hükümetin kabul edemeyeceği tekliflerde bulunmaktan sakınmaları gerekmektedir.¹³³⁸

3. Kuva-yı Milliye'nin Askerî ve Ekonomik Faaliyetleri

Millî Mücadele'nin ekonomik masraflarının büyük bir kısmını, “nakdî ve aynî teberru” adıyla, sonrasında da “vergi” ve “tekâlif-i harbiye” olarak tamamıyla halk üstlenmiştir. BMM hükümeti, Anadolu'da bir devlet düzeni kurana dek halktan bu paralar alınmaya devam edilmiştir. Halktan karşılanan bu paraların miktarı, Kuva-yı Milliye'nin ve Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Teşkilâtları'nın değer ölçülerine bağlıydı. Buna karşın sabit bir değer olmayışı, bazı Kuva-yı Milliye

¹³³⁷ “Kabinenin İstifası”, **İkdam**, 19 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹³³⁸ **A.y.**

kumandanlarının yardım toplarken halkı “soymalarına” neden olmuştur. Aynı şekilde özellikle Çerkes Ethem’e bağlı Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin asker toplama işini kendilerinin üstlendikleri görülmektedir. Tüm bu olumsuzluklar, halkın şikâyetine yol açtığı gibi yılgınlık, tedirginlik ve hatta Kuva-yı Milliye’nin aleyhine dönme gibi sonuçlara da neden olmuştur.¹³³⁹

İstanbul basınında Kuva-yı Milliye’nin askerî faaliyette bulunduğu, usulsüz olarak askere alma işlemini gerçekleştirdiği ve aynı şekilde halktan zorla vergi topladığına dair çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Ali Kemal, Kuva-yı Milliye’den bahsederek, Ali Rıza Paşa hükümetinin iktidara geldiği sırada o “hizb-i meş’ûmun” büyük bir sevinç yaşadığına değinmiş ve bu sevincin Erzurum’dan başladığına dikkat çekmiştir. Ali Kemal bir benzetme yaparak, Bursa eteklerine kadar bütün Anadolu’da telgrafhanelerin, kısmen da olsa hükümet konaklarının ve Kuva-yı Milliye’nin “dolap” çevirebildiği yerlerin birer “düğün evine” döndüğünü açıklamıştır. Her sancağa, her kazaya ve hatta her nahiyeye çok miktarda îâne adıyla vergiler konulmuş ve askere alınma işlemi de gerçekleştirilmiştir. Ali Kemal’e göre bu “sergerdelere” zevk ve saltanat için para gerekmekteydi. Onlar bu paralarla “şakî ve şerirleri” tutup çaresiz halkı işlerinde aracı olarak kullanıyorlar ve o sayede de hâkimiyetlerini sağlıyorlardı. Bir yandan da İzmir cephesinde şiddetli çarpışmalar varmışçasına asılsız resmî tebliğlerde bulunmaktan geri kalmıyorlardı. Hatta İzmir’i kurtarmak, “Yunanlıları denize dökmek” üzere olduklarını da peş peşe duyuruyorlardı. Ali Kemal’e göre tüm bu “şaklabanlık ve şarlatanlıklarıyla” sadece Anadolu’yu değil İstanbul’u bile yanlarına alarak, Sadrazam’dan Dâhiliye Nazırı’na kadar bütün Bâb-ı Âli’yi “parmaklarının ucunda” oynatıyorlardı.¹³⁴⁰

Bilindiği üzere Fransızlar, Maraş halkının ve Kuva-yı Milliyecilerin direnişleri karşısında 11 Şubat 1920’de Maraş’tan çekilmek zorunda kalmışlardır.¹³⁴¹ Bu önemli gelişmeye karşın Ali Kemal, Kuva-yı Milliyecilerin bu askerî başarısını görmemeyi tercih etmektedir. Ona göre İttihat ve Terakki’yi sürdüren Kuva-yı Milliye’nin Maraş vs. olaylarıyla memlekete yaptığı kötülüğü en tehlikeli düşman orduları bile yapmamıştır. Çünkü sırf bu yüzden birkaç aydan beri Avrupa ve hatta

---

¹³³⁹ Türkmen, **a.g.e.**, s. 281-282; Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, 2. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998, s. 34.

¹³⁴⁰ Ali Kemal, “Düğünden Yasa”, s. 1.

¹³⁴¹ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 161.

Amerika, Türklerin aleyhine ayaklanmış ve dolayısıyla da barış şartları Türkler için son derece ağırlaşmıştır.¹³⁴²

Yine Maraş olaylarına dayalı olarak ve “Teşkilât-ı Milliye zorbaları” yüzünden devletlerle olan ilişkiler gerginleşmiş ve hatta ilişkilerde bir husumet ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Avrupa’da ve hatta Amerika’da kamuoyu Türklere karşı yeniden heyecana kapılmıştır. Çünkü “zorbaların” bir marifet gibi gösterdikleri Maraş vs. olaylar, Avrupa ve Amerika’da kötü birer etki yaratmıştı. Böylece Türklerin dışarıda dostu kalmadığı gibi düşmanı da artmıştır. İçeride ise tamamen perişan olunmuştur. Anadolu harabeye dönmüş ve Anadolu halkı da ezildikçe ezilmiştir. Öyle ki Bozkır, Gönen gibi yerlerde kendilerini millî kuvvetler olarak adlandıran kuvvetlerin işledikleri cinayetler, I. Dünya Savaşı sırasında Moskof ordularının istila ettikleri yerlerde dahi görülmemiştir.¹³⁴³

Görüldüğü üzere Ali Kemal, Kuva-yı Milliyecilerin askerî faaliyetlerini ele alırken Bolşeviklerle karşılaştırma yoluna gitmiştir. Bolşeviklerin mezaliminden çok bahsedildiğine dikkat çekmiş ve Kuva-yı Milliyecileri işaret ederek, bu “şakîlerin” yaptıklarına göre Bolşeviklerin yaptıklarının hafif kaldığını ileri sürmüştür. Çünkü dünyada hiçbir hükümet; Yozgat, Zile, Bozkır, Tokat vesairede yaşandığı gibi köy ve şehirleri topa tutarak, ihtiyar ve çocuklara varıncaya kadar masum halkı yok ederek, kuvvetini sürdürmeye çalışmamıştır. Bunun üzerine Ali Kemal, şu soruyu sormuş ve cevabını da şu şekilde vermiştir:

“Mustafa Kemal ve hempalarının bu kahir-âne ve gaddâr-âne hükümet ve hâkimiyetlerinden maksûd [istenilen şey] ne idi? Güya Teşkilât-ı Milliye’yi vücuda getirerek İzmir’i, Edirne’yi kurtarmak değil miydi? Bu vâhi [boş] iddiâların akıbeti neye müncerr oldu [varıp sona erdiğini], gördük, ...”¹³⁴⁴

Refi‘ Cevad da İttihat ve Terakki’ye ve ona paralel olarak da Kuva-yı Milliye’ye yönelik olarak hakarete varan sözler sarf etmiştir. Nitekim Refi‘ Cevad’e göre “Ocak”, “Mustafa Kemal Paşa’sı, Rauf Bey’i ve bilmem hangi ağasıyla” tekrar bu mazlum milleti rahat bırakmamaktadır. Onların “cellâtları”, kasabaları haraca bağlamakta ve Anadolu’nun son kalan birkaç damla kanını da bu “sülükler emmektedir”. Bu kişiler Anadolu’yu “kasıp kavurarak”, soygunculuğu alabildiğine

¹³⁴² Ali Kemal, “Hükümetin Kuvveti”, s. 1.

¹³⁴³ Ali Kemal, “Yine Bu Vatani Samimi Sevenlere”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹³⁴⁴ Ali Kemal, “Vicdanı Pak Türklere”, **Peyam-ı Sabah**, 30 Temmuz 1336/1920, s. 1.

arttırmışlardır. Bu durum Avrupa'nın Türklerin aleyhinde yeni kararlar vermesine de neden olmuştur. Kuva-yı Milliyecileri "sahte vatanperver" olmakla suçlayan Refi' Cevad, bu kişilerin "Ah vatan!" diyerek halkın önemli bir kısmını aldattıklarını belirtmiştir.¹³⁴⁵

Alemdar gazetesi Ankara özel muhabiri ise "Kemalî çetesinin" İzmir müdâfaası adına alınan harp vergilerinin yanı sıra "zavallı yoksul" halka yeni vergiler koymaya çalıştığını ileri sürmüştür. Özellikle Nallıhan, Ayaş, Beypazarı, Mihaliççık, Sivrihisar kazalarından 120 bin lira istenmiştir. Adı geçen bu kaza halkı da memleketi müdâfaa adına "İttihat ve Terakki esâfilinin" şahsî ihtirasları uğruna heba edilmek üzere istenilen parayı vermeye güçlerinin yetmediğini söyledikleri için "çetenin" bin türlü mezalimine uğramaktadır. Bu arada Mihaliççık kazasına konulan 60 bin lira vergiye halk adına itiraz eden Hacı Hüseyin Ağa, çete efradının taarruzuna uğramışsa da kendisinin mahiyeti çok olduğu için bir şey yapamamışlardır.¹³⁴⁶

Peyam-ı Sabah gazetesi Bursa özel muhabiri de 19 Nisan 1920 tarihli yazısında Kuva-yı Milliyecilerin halkı zorla askere çağırdığına değinmiştir. Muhabir, Bursa'daki "Kuva-yı Milliye sergerdesi Miralay Bekir Sami'nin" silah altına çağırdığı 1314 (1898/1899) - 1315 (1899/1900) doğumluların zorla toplattırıldıklarını ileri sürmüştür. Bursa halkı, bu "Kuva-yı Gayri Milliye şerirlerinden" kurtulmak için merkezî hükümetin icraatını ve Ahmet Anzavur Paşa'nın bir an önce Bursa'ya gelmesini beklemektedir. Muhabir, o ana kadar Bursa vilayetinde bu derece "sert ve dehşet verici" bir idarenin görülmediğini düşünmektedir.¹³⁴⁷

Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği askerî faaliyete ilişkin bir yazıda ise onun, Yunanlılarla Uşak muharebesi yapılmadan önce büyük bir heyetle cephedeki askerî harekâtı bizzat idare etmek için Konya'ya ve oradan da cepheye gittiği ifade edilmiştir. Hatta kendisi, Yunanlılara kesin bir darbe indireceğini vaat ederek, halkı ve "yardakçılarını" da oyalamıştır. Ancak Uşak'ta mağlup olunca tekrar Konya'ya çekilmiştir.¹³⁴⁸

---

¹³⁴⁵ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 43, 90-91; Refi' Cevad, "Kuva-yı Gayri Milliye Suya Düştükten Sonra", s. 1.

¹³⁴⁶ "Kuva-yı Milliye(!)nin Marifetleri", s. 1.

¹³⁴⁷ "Bursa Mektubu", s. 2.

¹³⁴⁸ "Ankara Meclisi'ndeki Arbedeler", **Peyam-ı Sabah**, 10 Eylül 1336/1920, s. 1.

Mustafa Kemal'in başka bir faaliyeti olarak da kendisinin Konya'ya giderek, halka hitaben bir konuşma yaptığı belirtilmektedir.¹³⁴⁹ Bu konuşmasında halktan asker ile para istemiş ve bu isteğine uyulmaması halinde Konyalıların cezalandırılacaklarını duyurmuştur. Mustafa Kemal'in bu tehditlerine itibar etmeyen Yozgatlıların başlarına gelen "felaketleri" hatırlayan Konyalılar, 21 yaşından 31 yaşına kadar olan tüm mükelleflerin, silah altına alınmasına ve iki ay zarfında yüz elli bin lira harp tazminatı vermeye razı olmuşlardır. Hıristiyanlar ise yüksek bir bedel-i nakdî vermek şartıyla askerlik yükümlülüğünden ayrı tutulmuşlardır.¹³⁵⁰

Bu konuların dışında Kuva-yı Milliye'nin ekonomik faaliyetleri kapsamında ayrıntılı bir yazı da kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye'nin hâkim olduğu yerlerde, giren ve çıkan eşyadan okka başına oktruva vergisini halktan zorla tahsil ettiği ileri sürülmüştür. Buna göre buğdaydan 2, yemiştan 1, fasulyeden 2, pirinçten 4 kuruş, patatesten 20 para, bademden 2,5 kuruş, cevizden 1,5 kuruş, fındıktan 2, zeytin tanesinden 2, balığın 44 okkasından 5, anasondan 2, kuru üzümünden 4, incirden 3, undan 2,5, şekerden 4, kahveden 10, sabundan 2, çaydan 20, biberden 2, afyondan 50 kuruş, yumurta başına 5 para, işlenmiş deri başına 10, işlenmemiş koyun derisinden 4, keçi derisinden 3, manda derisinden 5, basma arşınından 10, sığır başına 150, koyun başına 25, keçi başına 10, tavuk başına 2,5, hindi ve kaz başına 5, otomobillerden 1000, motosikletlerden 500, yazı makinesinden 100, bisikletlerden 200 kuruş tahsil etmektedir.¹³⁵¹

4. Kuva-yı Milliye'nin Gerçekleştirdiği Yargılamalar

İstanbul basınında Kuva-yı Milliye'nin keyfi bir şekilde hareket ederek, halka birçok zulümlerde bulunduğu ve usulsüz yargılamalarla halkı idam dâhil çeşitli şekillerde cezalandırdığı ileri sürülmüştür. Kuva-yı Milliye'nin yaptığı öne sürülen keyfi yargılamaları ele alan yazılarda da yargılamalar Kuva-yı Milliye önderlerinin ve BMM'nin yaptıkları olmak üzere iki şekilde kategorize edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibi çeşitli Kuva-yı Milliye önderlerinin yaptıkları yargılamalar sıralanmıştır. Kurumsal bazda ise BMM'nin özellikle İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla gerçekleştirdiği yargılamalar hedef alınmıştır.

¹³⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'ne bakıldığında Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir konuşma yapmadığı görülmektedir.

¹³⁵⁰ "Anadolu Haberleri", **Peyam-ı Sabah**, 12 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹³⁵¹ "Kuva-yı Milliye'nin Vergileri", **Peyam-ı Sabah**, 29 Mayıs 1336/1920, s. 2.

Kuva-yı Milliye önderlerinin yaptıkları yargılamalara değindiği bir yazısında Ali Kemal, “Mustafa Kemal haydudunun” Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Bekir Sami vs. gibi “çete reislerine” istediklerini idam etme yetkisini verdiğini iddiâ etmiştir. Bu iddiâsını, Peyam-ı Sabah gazetesinin Bursa muhabirinin bir haberine dayandırmaktadır. Buna göre Kuva-yı Milliyeciler Bursa’da bir beyanname yayımlayarak, millî birliği bozacak her türlü söz, propaganda ve davranışın cezasının idam olacağını duyurmuşlardı. Buna karşılık Ali Kemal, hükümete karşı bir ortamda bu tür beyannameleri ucuz bir kahramanlık olarak nitelendirmekte ve başta Mustafa Kemal olmak üzere Kuva-yı Milliye önderlerinin I. Dünya Savaşı sırasında burunlarının bile kanamadığını ileri sürmektedir.¹³⁵²

Diğer yandan bu kişilerin kahramanlıkları somut bir fayda sağlamayan bir nitelikteydi. Onların sözde kahramanlıkları, İzmir’i kurtarmaya yetmediği gibi Anadolu köylüsünü daha fazla yoksullaştırıp barış koşullarını ağırlaştırmaktan öte bir işe yaramamıştı. Geçmişte de idam cezasının bu denli kolay verilmesini doğru bulmayan Ali Kemal, Tanzimat’tan sonra bu konuda bir ilerleme sağlandığını söylemektedir; ancak İttihatçıların iktidara gelmeleriyle tekrar siyasî idamların başladığını düşünmektedir. Bu çerçevede İttihatçıların selefi Kuva-yı Milliyeciler de İttihatçıların bu olumsuz geleneğini devam ettiriyorlardı.¹³⁵³ Ancak Ali Kemal, İttihatçıların cezalarını göreceklelerinden emin olmakla birlikte onlardan “daha âdî, daha kötü” oldukları için Kuva-yı Milliyecilerin “belalarını” daha önce bulacaklarını düşünüyordu.¹³⁵⁴

Ali Kemal, Kuva-yı Milliye önderlerinin yargılamaya yönelik uygulamalarına ve bu uygulamaların sonuçlarına dair de çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, Karabekir ve Bekir Sami gibi Kuva-yı Milliye önderlerinin muhalif oldukları iddiâsıyla bazı zayıf halk efradını idam edip bu hareketleriyle övündüklerini ileri sürmüştür. Aynı şekilde bu kişiler, Anadolu’nun çeşitli köy ve kasabalarında hükümeti ele geçirdikleri iddiâsıyla böbürlenmektedirler. Ancak Ali Kemal’e göre bu kişiler “Enverler, Cemaller ve Talatlar” gibi korkakçasına Almanya ve İsviçre’ye kaçacaklardır. Zaten geçmişte olduğu gibi o anda da bu kişiler, gömleğine varıncaya kadar halkı soyarak ceplerini

¹³⁵² Ali Kemal, “İdam! İdam!”, **Peyam-ı Sabah**, 25 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹³⁵³ **A.y.**

¹³⁵⁴ Ali Kemal, “İdam! İdam!”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 9; Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 31.

doldurmaktadırlar. Ali Kemal, bu ifadelerinden sonra Kuva-yı Milliye önderlerine yönelik olarak şu ağır tespitte bulunmuştur:

“Zerre kadar izzet-i nefis [onur], hayâ, vicdan-ı eshâbından [vicdan sahipleri] olaydılar, bu haydutlar bu devlet ve milletin hal-i hazırında derece-i mesuliyetlerini idrak ile intihar ederlerdi! Lakin onlarda mertlikten o zerre bile yok!”¹³⁵⁵

Kuva-yı Milliye önderlerinin keyfi yargılamalarına bir yenisini ekleyen Ali Kemal, Peyam-ı Sabah gazetesinde geçen bir haberden hüzün duyduğuna dikkat çekerek, haberde geçen olayı¹³⁵⁶ aktarmıştır. Buna göre İzmit'teki Kuva-yı İnzibatiye'den iki subay, deniz yoluyla İstanbul'a gelmek üzere Kırlangıç vapuruna binmişlerdir. Karamürsel'e geldiklerinde vapurun kaptanı Rahmi Efendi ile onun kâtabi karaya inerek “zorbaları” bulmuşlar ve subayların vapurda olduklarını haber vermişlerdir. Bu “canavarlar” da vapura gelerek, subayları götürmüşlerdir. Bundan sonra bu subayların çekmedikleri kalmamıştır. Birçok işkencelerden sonra subaylardan genç olanı kaçmayı başarabilmiştir. Diğerisi ise “Bekir Sami cellâdının” emriyle idam olunmuştur. Bu arada Kırlangıç vapuru yolculuğuna devam eder. Bu kötülüğü yapan Rahmi Kaptan ile onun kâtabi ise İstanbul'da sevinç ve kıvançla gezerler. Buna karşın ne Bahriye Nezaretince ne de Harbiye Nezaretince bu iki kişi, ne bir soruya ne de bir azarlamaya maruz kalır. Hatta subaylardan kaçmayı başarıp, İstanbul'a gelir gelmez Harbiye Nezareti'ne gider ve Merkez Kumandanlığı'na başvurur. Ancak derdini hiç kimseye anlatamaz. Çünkü Ali Kemal'e göre Harbiye Nezareti, hâlâ daha o “Ocağın” tarafını tutmaktadır. Hatta Ali Kemal, Harbiye Nezareti binasının bile İttihatçıları çağırdığını ve bu Nezaret sayesinde Kuva-yı Milliyecilerin başarılı olduklarını şu şekilde açıklamıştır:

“... o binanın da zemini, çatısı, taşı, toprağı, ne olursa olsun, yine: “Yaşasın Enver!” diye bağırır, Enver'in, İttihat ve Terakki'nin, Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde olunca adl [doğruluk] ve hakk düsturlarını bilâ-fütûr [korkusuzca] ayak altına alır. Mustafa Kemaller, Bekir Samiler, bütün o haydutlar bir senedir Anadolu'da galebelerini [üstünlüklerini], muvaffakiyetlerini hep bu sayede temin ettiler, ...”¹³⁵⁷

¹³⁵⁵ Ali Kemal, “Allah Yardımcıları Olsun”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹³⁵⁶ Olay için bkz.: “Kuva-yı Milliye Neler Yapıyor?”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Haziran 1336/1920, s. 2.

¹³⁵⁷ Ali Kemal, “Elîm Bir Hadise Münasebetiyle”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Haziran 1336/1920, s. 1.

Ali Kemal, iki subayın başına gelen bu olaydan bir ders çıkarılması gerektiğine işaret etmiş ve olayın gerçekten de bu şekilde olması halinde Kırılgiç vapuru kaptanıyla kâtibinin darağacına gönderilmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra kaptanla kâtibin cinayeti işledikten sonra hiç korkmadan İstanbul'a gelmelerini, Nezaretlerin hâlâ daha o "yaman ellerde" olmasına bağlamıştır. Ali Kemal kendilerinin, zorbalara başlıca kuvvetlerinin bir yandan "dolaplarında" diğer yandan da İstanbul ve Avrupa'da olduğunu her zaman söylediklerini belirtmiştir.¹³⁵⁸

Ali Kemal, yargılamalar konusunda Ali Fuat Paşa'yı da ağır bir dille eleştirmiştir. Buna göre Yunan istilasından kısa bir süre önce Uşak'taki "Ali Fuat haydudu" belde eşrafından dört "masumu" muhalefet ettikleri için yargılamaksızın idam ettirmiştir. Ali Kemal bu kişilerden şehit olarak bahsederek, bu kişilerin memleketin en saygın erkânından oldukları için idamlarının bütün halk üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak zayıf ve çaresiz olan halk bu zulme karşı gelememiş, sadece beddua etmekle yetinmiştir. Zaten kısa bir süre sonra da Yunanlılar bu bölgeye kolay bir şekilde girmişlerdir. Silahları ve kuvvetleri olmayan fakir halka karşı öncesinde "aslanlar, kaplanlar gibi kükreyen Ali Fuatlar ve Şefikler", daha düşmanın top seslerini uzaktan işitir işitmez kaçmışlardır.¹³⁵⁹

Ali Kemal'in başyazarlığını yaptığı Peyam-ı Sabah gazetesinde de Mustafa Kemal Paşa üzerinden yargılamaların konu edildiği görülmektedir. Gazetenin Bursa özel muhabiri, 19 Nisan 1920 tarihli yazısında Bursa gazetelerinin Mustafa Kemal'in yeni bir emirnamesini büyük harflerle yayımladıklarını belirtmiştir. Mustafa Kemal, bu emirnamesinde 61. Fırka Kumandanı Miralay Kâzım'a (Özalp) ve Bursa'daki "Kuva-yı Milliye sergerdesi Miralay Bekir Sami'ye" idam yetkisi vermiştir. Buna karşın muhabir, İslam diniyle Kanun-i Esasi'ye göre bir insanın idam edilebilmesi için mutlaka hilafet ve saltanat makamının izninin alınması gerektiğini hatırlatmıştır. Bu emirnameyle ortaya atılan tehditler, Bursa'da halkın Kuva-yı Milliye'den ne derece nefret ettiğini de göstermektedir. Çünkü Bursa halkı, gerçekten de Kuva-yı Milliye taraftarı olsaydı idamla tehdit edilmesine gerek kalmayacaktı.¹³⁶⁰

---

¹³⁵⁸ A.y.

¹³⁵⁹ Ali Kemal, "En Büyük Düşmanımız", s. 1. Aynı yazıda Ali Kemal'in ifade ettiğine göre bu "zorbalara" hadlerini bildirmek için Türklerin, özellikle de Anadolu Türklerinin önemli bir dayanağa ihtiyacı vardır, o da "maarifdir". Çünkü yaşanan bütün bu felaketler cehaletten kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Anadolu Türklerinin yeterli çoğunlu okur-yazar olsaydı bütün bu "müstebitlerin" mağduru olmazdı.

¹³⁶⁰ "Bursa Mektubu", s. 2.

Aynı konuya ilişkin Adapazarı üzerinden gelen bir değerlendirmede de “Kuva-yı Bâgîye’nin” Adapazarı kazasındaki köyleri yaktığı, halkın mal ve eşyasını yağma ettiği ve kendilerine karşı gelen eşrâfî idam ettiği ileri sürülmüştür. Bunun sonucunda da “Kuva-yı Bâgîye’nin” zulmünden kaçan halk dağlara sığınarak, silahlı olarak bu kuvvetlere karşı koymaktadır.¹³⁶¹

Dönemin önde gelen Kuva-yı Milliye muhaliflerinden Refî‘ Cevad da bu yargılamalara yönelik bir eleştiri yapmıştır. Kendisi, geçmişte İttihat ve Terakki önderlerinden Enver Paşa’nın idam cezasına yönelik bir uygulamasını örnek göstererek, Kuva-yı Milliyecileri eleştirmektedir. Buna göre Enver Paşa, mahkeme kararını beklemeden bazı kişiler hakkındaki idam kararını kendisi vermiştir. Refî‘ Cevad aynı uygulamayı Kuva-yı Milliyecilerin tekrarladıklarını düşünmektedir. Köy basıp yağmalamak gibi kanunsuz faaliyetlerde bulunan Kuva-yı Milliyeciler, bu kanunsuzluklarına idam cezasını da eklemişlerdi. Bundan dolayı bu “canavarların” yakalanarak hapsedilmeleri gerekmektedir.¹³⁶²

Yargılamalar konusu Yozgat isyanı vesileyle de konu edilmiştir. Buna göre “Mustafa Kemal bâgısı” Yozgat’ta cinayetler işlemiş ve oradaki camiyi top mermileriyle tahrip edip mahallî eşrâftan birçok kişiyi idam ettirmiştir. Yozgat’tın mahallî eşrâflarından Hacı Bekir Bey’in oğlu tedavi için İstanbul’a geldiği bir sırada “Kuva-yı Bâgîye’nin” işlediği cinayetlere ilişkin önemli bilgiler vermiştir. Buna göre Yozgat halkı, Mustafa Kemal tarafından yapılan “fazâhatlere” (alçaklıklara) dayanamayarak, padişaha ve hükümete bağlılık gösterip fetva-yı şerifeye uymuştur. Bunun üzerine de Mustafa Kemal onların üzerine fazlaca bir kuvvet göndermiştir. Halk, Kuva-yı Bâgîye’ye karşı uzun bir süre karşı koyabilmişse de sonunda Kuva-yı Bâgîye’nin top kullanması nedeniyle halk kuvvetleri dağılmak zorunda kalmıştır. Bundan sonra Yozgat’a giren “Kuva-yı Bâgîye Rüesası”, kendilerinin düzenledikleri ve Anadolu’nun her tarafında uyguladıkları Hıyanet-i Vataniye Kanunu’na uygun olarak, mahallî eşrâfından olan İslam, Ermeni ve Rumlardan 180 kişiyi üç gün içerisinde asarak idam ettirmiştir.¹³⁶³

Yukarıda belirtildiği gibi Kuva-yı Milliye önderlerinin dışında kurumsal bazda da BMM’nin özellikle İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla gerçekleştirdiği yargılamalar İstanbul basınında konu edilmiştir. Bilindiği üzere askerlikten

¹³⁶¹ “Adapazarı’nda Vaziyet”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Haziran 1336/1920, s. 2.

¹³⁶² Refî‘ Cevad, “Yeni İdamlar Münasebetiyle”, **Alemdar**, 26 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹³⁶³ “Yozgat’ta Kuva-yı Bâgîye’nin Cinâyâtı”, **İkdam**, 2 Ağustos 1336/1920, s. 1.

kaçışların önlenmesi için 11 Eylül 1920’de Firariler Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte İstiklâl Mahkemeleri de kurulmuştur. Bu mahkemelere asker kaçaklarına ilişkin her türlü davalar verilirken çok geniş yetkiler de tanınmıştır. Başlangıçta İstiklâl Mahkemeleri, sadece kaçak suçlarına bakması için kurulmuşken kısa bir süre sonra yetkileri; vatana ihanet, casusluk, yolsuzluk, isyan, eşkıyalık, saldırı ve bozgunculuk gibi konulara da bakacak şekilde genişletilmiştir.¹³⁶⁴

Ali Kemal, daha İstiklâl Mahkemeleri kurulmadan önce Hıyanet-i Vataniye Kanunu¹³⁶⁵ üzerinden de bir eleştiride bulunmuştur. BMM’nin koyduğu Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nu, bir “cinnet ve cinayet” olarak değerlendirmiş ve bir kuru söz için bile en belirgin cezanın idam olduğunu kaydetmiştir. Bundan dolayı Anadolu’daki mezalimin önüne geçilmesi ve “Kuva-yı Milliye haydutlarının” ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁶⁶

Peyam-ı Sabah gazetesine göre de Mustafa Kemal, memleketin her tarafında askerlikten firar edenlerin muhakeme ve mahkûmiyetleriyle meşgul olması için İstiklâl Mahkemeleri adı altında birer Engizisyon Mahkemeleri kurdumuş ve bunun için de bir kanun yayımlatmıştır. Ancak söz konusu bu kanun, bir “Hükm-i Karakuşî”¹³⁶⁷ içine almaktadır. Bu kanun taslağının, mahkeme üyelerine verdiği yetkilerin genişliğinden yola çıkılarak bir yargıda bulunulmuştur. Buna göre

---

¹³⁶⁴ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 171-172; Aybars, **a.g.e.**, 54. Firariler Hakkında Kanun’un 1. maddesinde İstiklâl Mahkemeleri’nin kimleri yargılayacakları açıklanmıştır. İlgili maddeye göre muvazzaf ve gönüllü ile askerlik hizmetine girip de firar edenler veya her ne şekilde olursa olsun firara neden olanlar, kaçanları yakalama ve bir yere gönderme işinde kayıtsızlık gösterenler, kaçanları saklayan ve giydirenler hakkında mülkî ve askerî kanunlarda bulunan hükümler uygulanacaktı. Ayrıca gerektiğinde bunların dışında ceza kararlarına bağımsızca hükmetmek ve bunları uygulamak da söz konusuydu. Bkz.: Aybars, **a.g.e.**, 52-53; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 172.

¹³⁶⁵ 29 Nisan 1920’de kabul edilen bu kanunla, BMM’nin yasallığına karşı isyanı içine alan sözlü veya fiili ya da yazıyla muhalefet eden veya fesat hareketlerine girişen kişiler vatan haini sayılacaklardı. Vatana ihanette bulunanlar asılarak idam olunacaklardı. İkinci dereceden suçta karışmış olanlarla müteşebbisleri de Ceza Kanunu’nun 45. ve 46. maddeleri gereğince cezalandırılacaklardı. Bkz.: Aybars, **a.g.e.**, 39-40.

¹³⁶⁶ Ali Kemal, “Sözle Müdâfaa”, s. 1. Peyam-ı Sabah gazetesindeki bir yazıda, Bayramiç Jandarma Takım Kumandanı Üsteğmen Haydar Efendi’nin hıyanet-i vataniye suçundan dolayı Kuva-yı Milliyeciler tarafından Bayramiç’te tutuklanıp iki ay kadar Balıkesir hapisanesinde hapsedildiği ileri sürülmüştür. Ancak Yunan kuvvetlerinin Balıkesir’e yaklaşması üzerine “Kuva-yı Milliye kabadayılarının” şehirden firar etmelerinden istifade eden Haydar Efendi, hapishaneden çıkarak Bandırma yoluyla İstanbul’a gelmeyi başarmıştır. Bkz.: “Kuva-yı Milliyecilerin Cinayetleri”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹³⁶⁷ Hükm-i Karakuşî (Karakuş hükümü): mantığa uymayan, hesaba kitaba gelmeyen hüküm anlamındadır. Bkz.: Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 389.

Anadolu'nun her tarafında her gün yüzlerce idam sehпасı işleyecek ve halkı zorla askere almak için işitilmemiş zulümlere başvurulacaktır.¹³⁶⁸

BMM'nin açılmasından sonra bu kurumun aldığı yargılama kararlarını eleştirenlerden biri de Refi' Cevad'dır. Ona göre "Ankara yârânı", Anadolu'ya tasallut ettiği "çetelere" geniş yetkiler vermiştir. Böylece "çete reisi", millî emeller adına istediği zorlayıcı muamelede bulunabilecektir. Örneğin herhangi bir köye girerek binlerce lira isteyebilirdi. Köylü tarafından bu paranın sağlanmaması ya da kendisine muhalefet edilmesi halinde derhal istediğini öldürebilirdi. Bu kararın temyizi de yoktu. Yani bu keyfi bir uygulamaydı. Tüm bunlardan hareketle Refi' Cevad, İttihatçuların Anadolu'ya karşı büyük bir düşmanlığının olduğunu ifade etmiştir. Çünkü 31 Mart olayında isyan eden askerlerin çoğunluğu Anadolu'lulardan oluşmaktaydı. O zaman olayı bahane eden İttihatçılar birçok masum askeri idam ettirmişti. İttihat ve Terakki, bu düşmanlığı unutmadığı için bütün belaları Anadolu'ya yüklemiştir. İttihat ve Terakki'nin geçmişte olduğu gibi o gün de en büyük arzusu, Hareket Ordusu gibi İstanbul'a girmektir. İstanbul'a girdikten sonra da hemen idam sehpaları kurarak, yağmalarda bulunacaktır.¹³⁶⁹

5. Kuva-yı Milliyecilerin Suikast Teşebbüsleri

IV. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde, 1920 yılı Haziran ayının ilk günlerinde, bazı Kuva-yı Milliye önderlerinin isimleri suikast teşebbüsüne karışmıştır. Bu suikast teşebbüsü İstanbul basınında da yankı uyandırmıştır. Basında ilk sayfalarda yer alan haberlere göre Ankara ve Bursa'daki Kuva-yı Milliye ileri gelenlerince planlanan ve Damat Ferit Paşa ile Ali Kemal ve Sait Molla'ya yönelik olarak düzenlenen bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmış ve suikastçılar tutuklanmıştır. Ayrıca suikasta yardım edecek olan Kuva-yı Milliye hareketinin İstanbul'daki gizli örgütü de ortaya çıkarılarak birçok kişi yakalanmıştır. Sonrasında ise suikast teşebbüsü suçundan yakalanan sanıklar, Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmışlardır.¹³⁷⁰

Suikast olayını ele alan bir değerlendirmeye göre Anadolu'da fesatça faaliyetlerde bulunan "bâgiler", Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı kendi maneviyatlarına karşı bir engel olarak gördükleri için onu öldürmeye karar vermişlerdir. Bunun için fedailerden "Çete Reisi Dramalı Rıza" ile Bahriye Yüzbaşlarından Halil İbrahim'i

¹³⁶⁸ "Anadolu Haberleri", **Peyam-ı Sabah**, 4 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹³⁶⁹ Refi' Cevad, "İttihatçı Cilveleri", **Alemdar**, 23 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁷⁰ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 233-234.

bu işe memur etmişlerdir. Yanlarına da muavin sıfatıyla yine “Kuva-yı Milliye elebaşlarından” İsmail ve Hasan adında iki kişiyi vermişlerdir. Suikastı gerçekleştirmek için bu kişiler Bursa’dan İstanbul’a geçmişlerdir. İstanbul’da Binbaşı Âdil, Maliye Nezareti mümeyyizi Tevfik Sükuti, Belediye memurlarından Mehmet Ali, Binbaşı Cemal, Yüzbaşı Tahsin, Erkân-ı Harp Miralayı Aziz Samih, İhsan, Kemal, Bican ve Mülazım Rüştü Bey Efendilerle suikastı gerçekleştirebilmek için işbirliği yapmışlardır.¹³⁷¹

Buna karşılık bu suikastın faillerini yakalamak için gereken tedbirler alınmış ve Üsküdar Polis Müfettişleri’nden Kemal Bey bu işi takibe memur edilmiştir. Kemal Bey, suikastçılarla temasta bulunarak onların güvenini kazanmış ve “çetenin” bütün sırlarını öğrenmiştir. Kemal Bey, güya Halil İbrahim’le suikastın son ayrıntılarını kararlaştırmak üzere Aksaray’da bir evde birkaç kez görüşmüştür. Failleri yakalamak için Kemal Bey, Beyazıt civarındaki bir kahvehanede suikastı düzenleyenlerin görüşmelerinde hazır bulunmuştur. Sonrasında kahveden çıkmış ve sokağa sapacakları sırada önlerine çıkarak, tabancasını önde yürüyen Halil İbrahim’in göğsüne dayayıp arkada bekleyen taharri memurlarıyla birlikte onları yakalamayı başarmıştır.¹³⁷²

Gerçekleştirilen tahkikat sonucunda bu kişilerin suikastı, başlangıçta Baltalimanı yolu üzerinde sonrasında ise Galata’da yapmaya karar verdikleri anlaşılmıştır. Ancak suikastçılar, bu iki yeri kaçışlarında uygun görmedikleri için bu yerlerden vazgeçmişlerdir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti’nde, Parmaklık civarında suikastı yapmaya karar vermişlerdir. Suikastı yaptıktan sonra da bu kişiler, gerekirse kendilerini aşçıbaşı olarak saklayacaklarını söyleyen Bağlarbaşı Muhafız Jandarma Tabur Kumandanı Osman ve Yüzbaşı Bican Beylerin yanında bir süre gizlendikten sonra Anadolu’ya kaçmayı planlamışlardır. Bursa’dan gelen suikastçılara, Kuva-yı Milliyecilerin bin dört yüz lira verdikleri ve bunun dışında dört bin lira daha göndermek üzere oldukları da anlaşılmıştır. Hatta suikast başarıyla sonuçlansaydı, Rıza ve Halil İbrahim’e beşer bin lira daha verilecekti. Sonuçta suikastçılar tutuklanarak, yargılanmak üzere Merkez Kumandanlığı aracılığıyla Divan-ı Harp’e gönderilmişlerdir.¹³⁷³

---

¹³⁷¹ “Suikast Tertibatı”, **Peyam-ı Sabah**, 2 Haziran 1336/1920, s. 3. Suikast meselenin ayrıntıları için ayrıca bkz.: “Suikast Meselesi Tafsilat ve Teferruatı”, **Alemdar**, 2 Haziran 1336/1920, s. 1; Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 259-262.

¹³⁷² “Suikast Tertibatı”, s. 3.

¹³⁷³ **A.y.**

Bu değerlendirmenin yanı sıra, suikastın başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Ali Fuat Paşa'nın da bilgisi dâhilinde planlandığı da ileri sürülmüştür. Öyle ki Divan-ı Harp tarafından yapılan tahkikat sonucunda suikastı, Mustafa Kemal ile Bursa'da bulunan Ali Fuat Paşaların düzenledikleri anlaşılmıştır. Hatta sanıkların itiraflarına göre Mustafa Kemal, Ankara'da kendi özel dairesinde Dramalı Rıza ile Yüzbaşı İbrahim Halil'i kabul etmiş ve suikastta bulunmaları için onları teşvik etmiştir. Bunun dışında Mustafa Kemal'in bu iki "hayduda":

"Bu bir cinayet, bir suikast değil bir vazife-i vataniyedir. Bununla yalnız şahsınıza değil fakat memlekete de hizmet etmiş olacaksınız. Bu hizmet-i vataniyeye bir nişane olmak üzere kendi tabancamı veriyorum."¹³⁷⁴ dediği ileri sürülmüştür.

Hatta Mustafa Kemal, suikastın başarıyla sonuçlanması halinde vermeyi vaat ettiği beşer bin liraya mahsuben ilk para mükâfatı olarak biner lirayı Dramalı Rıza ile Yüzbaşı İbrahim Halil'e hediye etmiştir.¹³⁷⁵ Görüldüğü üzere basında suikastın, Ankara ve Bursa'daki Kuva-yı Milliye ileri gelenlerince planlandığına ilişkin görüşler belirtilmiştir. Gerçekte ise suikastın planlanması, Bursa'daki Kuva-yı Milliye ileri gelenleri ve onlarla yakın temasta olan İstanbul'daki Karakol Cemiyeti mensupları tarafından yapılmıştır.¹³⁷⁶

Dönemin önde gelen kalemlerinden olan Refi' Cevad ile Ali Kemal, suikastçıların şiddetle cezalandırılmaları gerektiğini savunmuşlardır. Refi' Cevad, iç düşmanlara karşı bu kayıtsızlığın devam etmesi halinde söz konusu bu suikast ve cinayetlerin hiçbir zaman arkasının kesilmeyeceğini düşünmektedir. Bundan dolayı memleketin huzuru için hükümetin, bu meseleyi gereken "şiddet ve ehemmiyetle" takip etmesi gerekmektedir.¹³⁷⁷ Ali Kemal de Sadrazam Damat Ferit Paşa, Sait Molla ve kendisine yönelik düzenlenen suikasttan yargılananların kısa zamanda hak ettikleri cezayı bulmalarını istemiştir.¹³⁷⁸

Daha önce de değinildiği üzere bu konuya ilişkin Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yapılan yargılama 9 Haziran 1920'de sonuçlanmıştır. Buna göre Sadrazam

---

¹³⁷⁴ "Suikast Tafsilatı", **Peyam-ı Sabah**, 3 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁷⁵ **A.y.**

¹³⁷⁶ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 244.

¹³⁷⁷ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 239; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 69; Refi' Cevad, "Suikast Hakkında", **Alemdar**, 3 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁷⁸ Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 267; Özsoy, **a.g.e.**, s. 186; Ali Kemal, "Bu Canavarlar da Böyle Bırakılmaz", s. 1.

Damat Ferit Paşa ile eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ve Adliye Müsteşarı Sait Molla Beylere karşı suikast girişiminde bulunmanın yanı sıra geniş çaplı bir gizli teşkilât kurmakla suçlanan sanıklar, idam ya da 10’ar sene kürek cezasına çarptırılmışlardır. Mahkûmlardan yakalanabilmiş olanlardan Dramalı Rıza, eski Bahriye Yüzbaşlarından Halil İbrahim, Üsküdar Belediye mevkii memuru Mehmet Ali ve Maliye Muhassasat-ı Zatiye mümeyyizlerinden Tevfik Sükuti İstanbul’da Beyazıt meydanında asılarak idam edilmişlerdir.

Buna karşılık Dramalı Rıza Bey yargılama sırasında bir takım ihbarlarda bulunduğu için suikast suçundan affedilmiştir. Ancak suikast girişiminden önce işlediği diğer suçlar yüzünden idama mahkûm edilmiştir. Buna göre kendisi şu suçları işlemiştir:

1. Biga’da elli kişiyi bir camiye kapatarak üzerlerine gaz döküp hepsini yakmıştır.
2. Gönen kazasında Yenice köyünde 13 masum ve günahsız askeri kurşuna dizmiştir.
3. Biga kazasının Tavşan karyesinde iki çaresiz Türkü cami duvarı dibinde kurşunla öldürüp cenazelerini defin ettirmeyerek köpeklere attırmıştır.
4. Agonya karyesinde üç Pomağı koyun boğazlar gibi kendi eliyle boğazlamıştır.
5. Agonya karyesinde cephanesini bulunan bir camiyi ateşleyerek birçok çocuğun ölmesine neden olmuştur.¹³⁷⁹

Aynı değerlendirmede, mahkûmların kendilerini yanıltarak, idamlarına neden olan “Kuva-yı Milliye sergerdelerine” lanet okudukları ileri sürülmüştür. Bunlardan Mehmet Ali, son dakikada İttihat ve Terakki’ye mensup olduğunu söyleyerek, aklınca çevresindeki kişileri tehdide kalkışmıştır. Dramalı Rıza, zabitanın nezareti altında kalmak şartıyla affi halinde İstanbul’da tanıdığı birçok Millî Teşkilât mensubunu ihbar edip hükümete teslim edeceğini söylemiştir. Hatta kendisi, pek çok ismin yer aldığı bir liste vermişse de birçok cinayetin faili olması nedeniyle kendisinin idamıyla adalet yerine getirilmiştir.¹³⁸⁰

¹³⁷⁹ “Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu”, s. 1.

¹³⁸⁰ “Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu”, s. 1; Erdem, **a.g.t.**, s. 186-187, dipnot 131. Söz konusu değerlendirmede, mahkûmlara abdest aldırıldığı sırada Halil İbrahim ile Dramalı Rıza arasında son defa kendilerine gönderilen bin lira yüzünden kavga çıkmasına ramak kaldığı ileri sürülmüştür. Halil İbrahim söz konusu bu bin liranın hissesine düşen kısmını çoluk çocuğuna göndereceğini söyleyerek, hesap sormuş ve Dramalı Rıza’ya “Yalnız senin soyuna sopuna yedirmem.” demiştir. Böylece suikastçıların bu işi sadece para için gerçekleştirdikleri çağrışımı

İdam cezalarının uygulanmasından sonra bir değerlendirme yapan Refi‘ Cevad, kendilerine muhalefet edenlerin yaptıkları gibi bu idam olayını zevk ve sevinçle karşılamadıklarını ifade etmiştir. Hatta bu idamlar karşısında derin bir esef duyduklarını belirterek şu açıklamada bulunmuştur:

“Gönlümüz arzu ederdi ki on senedir bu mülkü bu hale getirenler milletin ve memleketin mukadderâtından ellerini çeksinler. ... Fakat kabil değil, İttihat ve Terakki sanki Devlet-i Âliyye’nin son hafre-i memâtını [ölüm toprağını kazma] kazmak vazifesiyle mükellef imiş gibi davranıyor. Ne mukabilinde olursa olsun bu memleketin ölümünü istiyor.”¹³⁸¹

Refi‘ Cevad, adalette merhametin olduğunu ancak bu merhametin “canilerin” cezasız kalmasını gerektirmediğini vurgulamıştır. Bundan dolayı asılarak idam edilen bu dört kişi de işledikleri cinayetlerin hakkı olan cezayı görmüşlerdir.¹³⁸²

6. Sevr Barış Antlaşması ve Yunan Taarruzu

Son şekli İtilaf Devletleri tarafından San Remo Konferansı’nda düzenlenen Sevr Barış Antlaşması taslağı, 11 Mayıs 1920’de, Paris’te bulunan Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetine verilmiş ve Osmanlı Devleti’ne cevap için bir aylık süre tanınmıştır. Ancak antlaşma taslağını inceleyen Osmanlı heyeti, antlaşmayı kabul edilemez bulduğundan padişahın onayıyla Damat Ferit Paşa baş delegeliğe atanarak Paris’e gitmiştir. Burada beklediği sonucu alamayan Damat Ferit Paşa memlekete geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu sırada yaşanan diğer bir önemli gelişme de antlaşmanın Osmanlı Devleti’ne kabul ettirilebilmesi için İngilizlerin onayıyla 22 Haziran 1920’de Batı Anadolu’da Yunan taarruzunun başlatılmasıdır. Tüm bu gelişmeler üzerine 22 Temmuz 1920’de padişahın huzurunda, Yıldız Sarayı’nda toplanan Saltanat Şurası’nda antlaşmanın imzalanmasına karar verilmiş ve 10 Ağustos 1920’de antlaşma imzalanmıştır.¹³⁸³

a. Sevr Barış Antlaşması Süreci

Sevr Barış Antlaşması’na yönelik olarak yaşanan gelişmelerin, İstanbul basınında çeşitli değerlendirmelere konu olduğu görülmektedir. Bu

---

yapılarak, Kuva-yı Milliye ve mensupları küçük düşürülmeye çalışılmıştır. Bkz.: “Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu”, s. 1; Erdem, **a.g.t.**, s. 186-187, dipnot 131.

¹³⁸¹ Refi‘ Cevad, “İdam!”, **Alemdar**, 13 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁸² Akandere - Polat, **a.g.e.**, s. 286-287; Refi‘ Cevad, “İdam!”, s. 1.

¹³⁸³ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 188-191, 228-229.

değerlendirmelerde barış antlaşmasının bu derece ağır olmasında Kuva-yı Milliye'nin büyük bir sorumluluğunun olduğu tezi işlenmiştir. Bu tezi işleyenlerin başında Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal gelmektedir. Kendisi, Osmanlı heyetinin barış antlaşması taslağını almak için Paris'e gittiği sırada kaleme aldığı bir yazıda konuyu Kuva-yı Milliye'ye bağlayarak:

“Kuva-yı Milliye belasının bu devlete zararı İttihat ve Terakki afetinin hasarından aşağı olmadı, ... bu gün şerâit-i sulhiyemiz, tahammülün kat kat fevkindedir, o derece ağırdır, devletlerin aleyhimizdeki mukarrerâtı cidden bî-amândır, zannetmeyiz ki Avusturya da dahil olmak üzere sabık Müttetiklerimizin, o mağlup devletlerin hiçbiri bu derece hırpalanmış olsun..”¹³⁸⁴ açıklamasında bulunmuştur.

Bunun dışında Ali Kemal, çoğunluğu Türklerle meskûn olduğu için asırlardan beri Türk diyarı olarak sayılan Anadolu'nun bütünüyle Türklerde kalacağına, İstanbul ile Edirne ve havalisinin de Türklerden koparılamayacağına dair ümidini dile getirmiştir. Ancak “zorbaların” çılgınca hareketleriyle Büyük Devletlere karşı hücum, tehdit ve düşmanlıkları bu ümidin de yok olmasına neden olmuştu. Ali Kemal, “şakîlerin” sonunda ya “cehennemi boylayacaklarını” ya da emir altına gireceklerini düşünmektedir. Onu asıl endişeye sevk eden, barış şartlarının ağırlıdır. Bunu da şu şekilde dile getirmiştir:

“İzmir öyle, Trakya böyle, şark hududumuz kim bilir nasıldır? Biz ne yapacağız?”¹³⁸⁵

Ali Kemal, barış şartlarının 11 Mayıs'ta Osmanlı murahhaslarına tebliğ edileceğine dikkat çektiği bir yazısında, şartların ağırlığını Kuva-yı Milliye'ye şu şekilde bağlamıştır: “Bu Kuva-yı Milliye afeti yüz göstermeden, Ali Rıza ve Salih Paşa hükümetleri mevki-i iktidara gelerek bu devletin yularını yine baldırı çıplaklara teslim etmeden, Maraş vesaire hadiseleriyle Anadolu altüst edildikten mâ-adâ haklı ve haksız cihan-ı medeniyet aleyhimize ayaklandırılmadan evvel bu şartlar bu derece ağır değildi.”¹³⁸⁶

---

¹³⁸⁴ Ali Kemal, “Allah Yardımcıları Olsun”, s. 1.

¹³⁸⁵ A.y.

¹³⁸⁶ Ali Kemal, “Yarın!”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Ali Kemal, böylesi olumsuz bir atmosferde, IV. Damat Ferit Paşa hükümeti ile Paris'te bulunan Osmanlı murahhaslarının ne yapması gerektiğini de sorgulamıştır. Çünkü Türklüğü ve Türk Devleti'ni kökünden baltalayan ve son derece ağır olan barış şartlarını, başta padişah olmak üzere en ılımlı ve makul Türklerin bile kabul edemeyeceğini düşünmektedir. Dolayısıyla hükümetin de buna razı olmayacağını ileri sürmektedir. Ali Kemal, bu düşüncesiyle Kuva-yı Milliye'nin manasız hareket ve karşı koymalarına taraftar olmadıklarını aksine sırf bu hareket ve karşı koymalar yüzünden barış şartlarının ağırlaştığını her zaman söylediklerini belirtmiştir.¹³⁸⁷

Bunun yanı sıra Ali Kemal, devlet ve millet olarak haysiyet ve itibarın geri kazanılmasını, Anadolu isyanının bir an önce sona erdirilmesine bağlamaktadır. Böyle olması halinde padişah ve hükümetin, Büyük Devletlere karşı Türklerin millî haklarını müdâfaa etmelerinin daha etkili olacağını düşünmekte ve bu durumun tehlikeyi azaltacağına inanmaktadır.¹³⁸⁸

Osmanlı murahhaslarına Versay'da barış şartlarının 11 Mayıs'ta tebliğ edilmesi üzerine de Ali Kemal, Türklerin medenî devletlere karşı haklarını ne şekilde müdâfaa etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“İşte bütün dava bu noktada meknuzdur [saklıdır]. Kuva-yı Milliye bâgilerinin yaptığını yapmak, (Don Kişot)varî ayaklanarak Anadolu'yu altüst etmek, hîn-i hâcette [gerektiği zamanda] yakmak ve yıkmak cüz'îce irfan ve izân sahibi bir ferdin ihâtasına [anlayışına] sığmaz.”¹³⁸⁹

Öyle ki Ali Kemal'e göre Kuva-yı Milliye'nin hareket tarzını benimsemek doğru değildir. Çünkü böyle yaparak, Yunanlıların İzmir'den çıkarılması sağlanamadığı gibi Aydın vilayetinin büyük bir kısmına da Yunanlıların yerleşmesine neden olunmuştur. Bunun yanında devletlerin barış konusundaki aracılıkları önemsiz hale getirilmiştir. Kılıç ve kuvvetle başarılı olunamamış ve izlenmesi gereken yegâne yolun siyaset olduğu gerçeği de idrak edilememiştir. Bundan dolayı Türklerin üzerine düşen en büyük görev, her hale rağmen İtilaf Devletleri'ne güven duyarak, geçmişte yapılan hataları onların unutulmasını sağlamak ve hatta olabildiğince bu hataları düzeltebilmektir. Ancak silahlı direniş, “serkeşlik”

¹³⁸⁷ A.y.

¹³⁸⁸ A.y.

¹³⁸⁹ Ali Kemal, “Nasıl Müdâfaa-i Hukuk Etmeliyiz?”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Mayıs 1336/1920, s. 1.

ve savaş yolları o hataların daha da katmerleşmesine neden olmaktadır. Tüm bunlardan dolayı bu “Ocak dumanı” Türklerin üzerinden kaldırılmalıdır. İşte o zaman Türklerin zorla alınmış haklarını geri istemesi ve varlığını hakkıyla müdâfaa etmesi daha kolay olacaktır.¹³⁹⁰

Bunun dışında Ali Kemal, Mütareke’den itibaren Türklerin İttihatçılardan tamamıyla arındığını dünyaya göstermesi gerekirken bunu yapamadığına dikkat çekmiş ve konuyla ilgili olarak Kuva-yı Milliye’yi şu şekilde suçlamıştır: “Heyhat [ne yazık]! Kuva-yı Milliye serserileri bilakis o feci maziye ne derece bağlı olduklarını aylardan beri yaptıklarıyla ispat ettiler, kâinatın tel’in eylediği [lanetlediği] bir Ocağı yeniden tutuşturmak istediler, hâsılı Türkleri ve Türklüğü bir mu’tâd enzâr-ı medeniyette [medeniyetin gözü önünde] lekeleyerek düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürdüler. ...”¹³⁹¹

Barış şartlarını konu aldığı başka bir yazısında da Ali Kemal, “... şerâit-i sulhiyemizin bu derece ağırlaşmasına “Kuva-yı Milliye” dedikleri İttihat ve Terakki istihalesinin dolapları, fesatları bâdî [neden] oldu.” demiştir. Başta Enver olmak üzere bütün “İttihatçı zorbaların” Bolşeviklerle birlikte çalıştıklarını ve Anadolu’ya uzanabilmek için önlerine gelen tüm taşkın kişilerle birleştiklerini vurgulamıştır. Hatta “tiksinti veren Mustafa Kemal gürhunun” da onlarla açıktan açığa ilişkide bulunduğunu ileri sürmüştür.¹³⁹²

Ali Kemal, barış şartlarını değiştirmeye çalışırken devletlere karşı müdâfaa tarzlarının ne olacağını da açıklamaktadır. Buna göre her ne olursa olsun, Bolşeviklerle işbirliği yapmayacaklarını, hatta o “insanlık düşmanlarını” memlekete sokmamak için ellerinden ne geliyorsa yapacaklarını belirtmiştir. Böylece Avrupa’ya Türklerin meşru ve haklı isteklerini daha büyük bir güvenle arz edebileceklerine işaret etmiştir. Tüm bunlardan hareketle Ali Kemal, Türklerin haklarının er geç devletlerce insafı bir şekilde değerlendirileceğine inanmaktadır.¹³⁹³

Dönemin önemli kalemlerinden Refi‘ Cevad da Sevr Barış Antlaşması sürecine ilişkin görüş bildirmiştir. Yazar, bu antlaşmanın imzalanmasından önce endişelerini ifade etmiş ve Damat Ferit Paşa’nın bu antlaşmayı imzalamayarak cesaret ve yiğitliğini göstereceğine yönelik kuvvetli bir inanç beslemiştir.

---

¹³⁹⁰ A.y.

¹³⁹¹ A.y.

¹³⁹² Ali Kemal, “Sulh Şartları ve Tarz-ı Müdâfaamız”, **Peyam-ı Sabah**, 14 Mayıs 1336/1920, s. 1. Kuva-yı Milliye yüzünden barış şartlarının ağırlaştığından yakınan başka bir yazısı için bkz.: Ali Kemal, “Lanet! Lanet! Lanet!”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹³⁹³ Ali Kemal, “Sulh Şartları ve Tarz-ı Müdâfaamız”, s. 1.

Mütareke'den itibaren bütün şartlara harfiyen uyduklarını ve her şeye razı olduklarını vurgulayan Refi' Cevad, "Anadolu'daki bir avuç bâgilerin" hareketlerinden hükümeti sorumlu tutmanın ve bu hareketler dolayısıyla Türklerin hakkında ağır kararlar vermenin doğru olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu kişiler, İzmir'in işgalini bahane ederek, "adaletin pençesinden" kurtulmaya çalışan bir "alay caniden" ibarettirler. Bundan dolayı "Enver, Talat ve hempaları" gibi "dört baldırı çıplak" için memleketi felaketlerin en büyüğüne maruz bırakmak nasıl ki doğru değilse Mustafa Kemal, Ali Fuat gibi yine "dört baldırı çıplağın yaptığı delilik" için memleketi tamamen mahvetmek de doğru olamazdı. Türk vatanının "Talat, Enver, Mustafa Kemal" olmadığını, vatan aşkıyla yanan bu toprağın gerçek evladının da olduğunu Büyük Devletler bilmeliydiler.¹³⁹⁴

Bunun yanı sıra Refi' Cevad da Ali Kemal gibi silah yolunun değil de barış yolunun tercih edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda İtilaf Devletleri'nin, Türklerin göstereceği bu barış yoluna aynı şekilde karşılık vereceği öngörüsünde bulunmuştur. Ancak Refi' Cevad, Kuva-yı Milliye adı altındaki harekâtın Avrupa'yı çok fazla meşgul ettiğine dikkat çekmeden de geçememiştir. Mustafa Kemal harekâtıyla "Kuva-yı Milliye-i hakikiyeyi" birbirine karıştırmamanın doğru olmadığına işaret eden Refi' Cevad, Mustafa Kemal harekâtıyla ilgili olarak şu ayrımda bulunmuştur:

"Şimdiye kadar Ankara'da tesis-i hükümet (!) eden bu zevât [kişiler] devletin hukukundan, milletin mevcudiyetinden ziyade kendi kendilerini düşünmüşlerdi. Bir kere Trakya ile İzmir hakkında Düvel-i İtilafiye'den âdilâne bir karar istihsal edilecek olursa o zaman Ankara yârânının [dostlarının] yüzlerindeki maske tabîatiyle [doğal olarak] düşecek ve Anadolu o zaman hukuk-ı tabîiyyesi olan sulh ve sükûna nihayet mazhar olabilecektir."¹³⁹⁵

Görüldüğü üzere Ali Kemal ve Refi' Cevad gibi dönemin önde gelen iki kalemi, barış antlaşması şartlarının ağır olmasında Kuva-yı Milliye'nin büyük bir sorumluluğunun olduğunu düşünmektedirler.

---

¹³⁹⁴ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 70-72; Refi' Cevad, "Herşey Mahvoldu, Yalnız Namus ...", **Alemdar**, 19 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹³⁹⁵ Refi' Cevad, "Terk-i Silaha Doğru ...", **Alemdar**, 25 Mayıs 1336/1920, s. 1.

b. Yunan Taarruzu

İstanbul basınında, 22 Haziran 1920’de Batı Anadolu’da başlayan Yunan taarruzu ve bu taarruzun neden ve sonuçlarına ilişkin olarak çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Ali Kemal, öncelikle I. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkan ve Mütareke ile resmen bağlanmış olan Türklerin Yunanistan’la çarpışamayacaklarını ileri sürmüş, çarpışmaları halinde ise büyük zarara uğrayacaklarını ifade etmiştir. Yunan orduları düzgün teçhizata ve Müttefiklerin yardımlarına sahip oldukları için Anadolu’da er ya da geç amaçlarına ulaşacaklardır. Amaçlarına ulaştıkça da “zorbalardan” ziyade zavallı Türk’e darbe indireceklerdir. Ali Kemal, konuyu Kuva-yı Milliye’ye getirerek, şu açıklamayı yapmıştır:

“Mustafa Kemaller, Bekir Samiler, Ali Fuatlar o nev’ kahramanlardandırlar ki düşman İzmir cephesini, son aldığımız haberlere göre, böyle târâc [talan] ederekten ilerlerken Düzce’de, Bolu’da ve sairede Hürriyet ve İtilaf Merkez-i Umumisini satvet ve hamaset içinde muhasara [kuşatma], azasını itlâf [öldürme] ile uğraşırlar. Yarın Balıkesir, Bandırma, hatta Bursa da böyle gelişigüzel işgal olunur da Ankara havalisinde bulunmakta nefis-i nefisleri [tatlı ruh ve hayatları] için bir tehlike hissederlerse Sivas ovalarını, Erzurum dağlarını boylayarak hîn-i hâcette [gerektiği zaman] sırta bile kadem basarlar. ...”¹³⁹⁶

Bunun dışında Ali Kemal, İtilaf Devletleri’nin barış antlaşmasının bazı hükümlerini uygulamaya başladığını ve bu doğrultuda Yunan kuvvetlerinin İzmir havalisinde çeşitli cephelerden ilerlediğini kaydetmiştir. Hatta alınan haberlere göre bu kuvvetler kolayca zaferlere de erişebilmiştir. Ali Kemal bu durumu doğal karşılayarak, sorumlusunun Kuva-yı Milliye olduğunu şu şekilde açıklamıştır: “... zorbalarımız o derece attılar ve tuttular ve bazı mahâfili de öyle aldatmaya muvaffak oldular ki şimdi Yunan ordularına karşı belli başlı bir kuvvetimiz olduğuna hariçte ve dâhilde inananlar çoktur. ...”¹³⁹⁷

Ali Kemal, bu savaşta Türklerin gereksiz yere can verdiklerini belirtmiş ve Türklerin bu orantısız savaşa “zorbaların” baskısıyla girdiklerini ileri sürmüştür. Buna karşın zorbaların hiçbir tehlikeye uğramadıklarını kaydederek şu örneği

¹³⁹⁶ Ali Kemal, “Korktuğumuz Yine Başımıza Geldi”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹³⁹⁷ Ali Kemal, “Teşrih-i Dava”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Haziran 1336/1920, s. 1.

vermiştir: “... Daha ilk top ateşine tutulur tutulmaz Bekir Samilerin, Ali Fuatların Geyve Boğazi’nda soluğu aldıklarını işittik, ...”¹³⁹⁸

Yunanlıların Anadolu’daki taarruzuyla İtilaf Devletleri karşısında IV. Damat Ferit Paşa hükümetinin konumu da yeni bir safhaya girmiştir. Öncelikle, Anadolu’daki “bâgilerle” hükümet arasında hiçbir münasebet olmadığı gibi aksine çok açık ve derin bir karşıtlık bulunmaktadır. Bu yüzden Anadolu’daki bâgilerin yaptıklarından hükümeti sorumlu tutmak doğru değildir. Ali Kemal, bu şekilde düşünmesine karşın hükümete yönelik şu eleştiriyi yapmaktan da geri kalmamaktadır: “... mevki-i iktidara gelemeden beri acaba niçin o başıbozukları tenkil etmedi de bu ecnebi müdahalelerine meydan açtı. ...”¹³⁹⁹

Buna karşılık Ali Kemal sadece hükümeti eleştirmekle de kalmamıştır. Aynı zamanda kendisi de dâhil olmak üzere muhaliflerin, bir sene öncesinde olduğu gibi bu kez de görevlerini hakkıyla yapamadıklarını itiraf ederek, bir özeleştiri de bulunmuştur. Çünkü görevler hakkıyla yapılmış olsaydı “Kuva-yı Bâgîye” zamanında bastırılarak, bu üzücü müdahalelerin olması da önlenmiş olacaktı. Böylece “Sulh Meclis-i Âlisi’nde” Türklerin konumu daha farklı olacaktı. Ali Kemal, Osmanlı murahhas heyetinin İtilaf Devletleri’ne Türklerin gerçek durumunu açıklaması, “Mustafa Kemal ve avanesiyle” siyasî olarak karşıt olduğunu fiilen kanıtlanması halinde başka felaketlerin önünün alınabileceğini düşünmektedir.¹⁴⁰⁰

Ali Kemal, Anadolu’nun önemli bir kısmını Yunanistan’ın istila etmesinin kökeninde ısrarla “Kuva-yı Bâgîye’nin” ortadan kaldırılmamasını da görmektedir. Ona göre bu görevi Türkler yerine getirmiş olsaydı Yunan istilasına gerek kalmayacaktı. Ancak Türkler tarafından o “bâgilerin” cezalandırılmaması halinde Anadolu’nun geri kalan kısımlarını da bekleyen bir tehlike vardı. O da Anadolu’nun geri kalan kısımlarında, Büyük Devletlerin bir ücret karşılığında cezalandırma görevini Yunanistan’a vermesidir.¹⁴⁰¹ Bundan dolayı “Anadolu gairesinden, o hâileden (trajediden), o beladan” bir an önce kurtulmak gerekmekteydi.¹⁴⁰²

Bunun dışında Ali Kemal ilginç bir denklem kurarak, Yunan taarruzu üzerinden Anadolu’daki iç isyanları da değerlendirmiştir. Ali Kemal, bu taarruz yüzünden “zorbaların” ezici kuvvetlerinin sarsıntıya uğradığını ileri sürmüştür. Bu

---

¹³⁹⁸ A.y.

¹³⁹⁹ A.y.

¹⁴⁰⁰ A.y.

¹⁴⁰¹ Ali Kemal, “Tehlikeye Karşı Yürümek”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁰² Ali Kemal, “Necât-ı Vatan”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Eylül 1336/1920, s. 1.

sarsıntıyı idrak eden halkın isyan ettiğini belirtmiş ve “Bilhassa Yozgat taraflarında böyle hadiseler vukua geldi, ...” diyerek, örnek olarak Yozgat isyanını vermiştir. Kuva-yı Milliyeciler tahakkümlerine artık boyun eğmek istemeyen Yozgat üzerine toplarıyla, tüfekleriyle, mitralyözleriyle âdeti bir ordu sevk etmişlerdir. Ali Kemal, o “serdengeçtilerin” Yunan taarruzunu bir tarafa bırakarak, isyan eden bölge halkını bastırmaya çalışmasını bir sonuca bağlamaktadır. Buna göre bu kişiler, bu şekilde davranarak, geri çekilecekleri yolu açık tutmaya çalışmaktadırlar. Çünkü ileride bu “yadigârlar”, birbirlerinin ardı sıra Ankara’dan Sivas’a, Sivas’tan Erzurum’a, oradan da Kafkasya’ya kaçacaklardır.¹⁴⁰³

Kuva-yı Milliye’nin Yunan taarruzu karşısında geri çekilmesi Aydın vilayeti üzerinden de ifade edilmektedir. Buna göre “zorbalar” Aydın vilayetinin geri kalan kısımlarını, bütün Karesi sancağını, hatta Hudavendigâr vilayetini direnmeden düşmana teslim edip kaçmışlardır. Ali Kemal bu gelişme üzerine “bu bî-sûd [boş] kavgayı esasen tasvip edenlerden olmadığımız halde Türklük namına dil-hûn olduk [içimiz kan ağladı], çünkü hakaik-i ahvâli bilmeyenler, hakikî Türklerin o guruh-ı mekrûhtan [iğrenç guruh-tan] ne derece müteneffir [nefret ettiğini] olduklarını anlamayanlar bu Kuva-yı Milliye teşkilâtında milletin bir iştirakı var sanıyorlardı.”¹⁴⁰⁴ açıklamasını yapmıştır.

Nitekim İdam gazetesindeki bir yazıya göre de Anadolu halkı, Yunanlıların İzmir’i işgaline karşı Kuva-yı Bâgîye’nin müdâfaa amacını ileri sürerek kendilerini aldattıklarını anlamıştır. Buna delil olarak Kuva-yı Bâgîye’nin Yunanlıların işgali karşısında “korkakçasına” kaçması gösterilmiştir. Bunun üzerine Anadolu halkı, bu “gayri meşru idareye” karşı savaşılmaya başlamıştır.¹⁴⁰⁵

Bu arada Ali Kemal, Avrupa’nın bazı çevrelerinde Kuva-yı Milliye’ye yönelik olarak yanlış bir algının oluştuğuna işaret etmiştir. Buna göre İttihat ve Terakki ya da Kuva-yı Milliye erkânı, Türklerin somut bir “muradı” demektir. Bundan dolayı Osmanlı memleketinde sükûn ve asayiş sağlamak için devletlerin onlarla uzlaşıp anlaşmaktan başka çareleri yoktu. Çünkü böylesine büyük bir kuvveti, zorla yola getirmek için büyük ordu ve askere gereksinim vardı. Ancak bunu gerçekleştirmek o günün şartlarında mümkün görülüyordu. Ali Kemal, bu fırsattan yararlanan “zorbaların” Anadolu’da faaliyetlerini arttırdıklarına değinmiştir. Hatta

¹⁴⁰³ Ali Kemal, “Anadolu’nun Hali”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁰⁴ **A.y.**

¹⁴⁰⁵ “Yozgat’ta Kuva-yı Bâgîye’nin Cinâyâtı”, s. 1.

İzmit'e doğru yönelerek, akılları sıra İstanbul'u tehdide kalkıştıklarını ileri sürmüştür. Ali Kemal geçen bayramın dördüncü günü, "yeni Kabakçı'nın" özel bir törenle İstanbul'a girerek, hükümeti tamamıyla ele alacağına yönelik söylentilerin bile dolaştığına işaret etmiştir. Buna karşın İzmit'teki cinnet ve cinayetler, İtilaf Devletleri'ni bir karar almaya zorlamıştır. Bunun sonucunda da Yunan orduları taarruza geçmiştir. Tüm bu gelişmeler, "millî" unvanını takınan o teşkilâtın aslında bir "hiç" olduğunu göstermiştir. Çünkü "kudret, intizam ve meziyetinden" mahrum olan bu teşkilât, Yunanlılara karşı hiçbir direniş gösterememiştir. Bunun dışında Anadolu halkının kesinlikle bu "sergerdelerle" beraber olmadığı da anlaşılmıştır.¹⁴⁰⁶

Tüm bunlardan hareketle Ali Kemal şu sonuca varmaktadır: "Bizce Kuva-yı Milliye iflas etmiştir, ta Selanik'ten beri mahiyet-i fazîhasını [çirkin iç yüzünü] bilahire cihanın anlayacağı Mustafa Kemal menhûsu [uğursuzu] bu memlekete edebileceği fenalığı etmiştir, artık zannetmeyiz ki Anadolu'da o afet devam edebilsin."¹⁴⁰⁷

Yunan taarruzunu irdeleyenlerden biri de Refî' Cevad'dır. Türklerin siyâsî ufkunun birden bire karardığına işaret eden yazara göre böyle olmasının nedeni Kuva-yı Milliye'nin hareketleridir. Çünkü Venizelos; Kuva-yı Milliye'nin "İttihatçı dolabı" olmasından, "çetenin dünkü cellâtlarının" o gün Anadolu'yu zorla isyan ettirmek için yaptıkları "edepsizliklerden" ve yine Kuva-yı Milliye'nin sırtlarında sehpalarla köy köy dolaşmalarından yararlanmıştı.¹⁴⁰⁸

Bunun dışında Refî' Cevad, barış antlaşmasında değişiklikler ve hatta belki de düzeltmeler yapılacağı bir sırada İzmit'te bulunan İngiliz kuvvetlerine Kuva-yı Milliye'nin top atmasını ağır bir dille eleştirmiştir. Ona göre Kuva-yı Milliye İzmit'e taarruz etmeseydi barış antlaşmasında değişiklikler yapılacaktı. Bunun yanı sıra hiçbir zaman Yunanistan konferans kararıyla taarruza geçmeyecekti. Refî' Cevad, geçmişte İzmir ve Trakya'nın geleceğinden ümitli olduğunu ifade etmesine karşın bu ümidini, İttihat ve Terakki ya da Kuva-yı Milliye altüst etmiştir. Bundan dolayı Kuva-yı Milliye önderlerine seslenerek:

---

¹⁴⁰⁶ Ali Kemal, "Bir Hakikat Meydana Çıktı", **Peyam-ı Sabah**, 14 Temmuz 1336/1920, s. 1. Ali Kemal'e göre "zorbalı" hiçbir cephede başarılı olamaz ve Yunan hücumuna da kesinlikle dayanamaz. Çünkü kuvvetleri yoktur ve "derme çatma çetelerle" düzgün bir orduya göğüs germeleri de mümkün değildir. Bkz.: Ali Kemal, "Anadolu'nun Hali", s. 1.

¹⁴⁰⁷ Ali Kemal, "Bir Hakikat Meydana Çıktı", s. 1.

¹⁴⁰⁸ Refî' Cevad, "Korktuğumuz Başımıza Geldi", **Alemdar**, 26 Haziran 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 101.

“... Kuva-yı Milliye namıyla hareket eden paşalar, beyler, efendiler bunu anlasınlar ve artık bu milletin mukadderâtına böyle ikide birde burunlarını sokmasınlar. Mukaddes gaye böyle takip edilmez. Memleketi müdâfaa edenlerin payitaht kapısında, İzmit’te ne işleri var?”¹⁴⁰⁹ uyarısında bulunmuştur.

İzmit’teki gelişmeler Vakit gazetesinde de eleştiri konusu olmuştur. Buna göre yakın zamanlarda, İzmit’te bulunan İngiliz askeri üzerine Türk millîcilerinin nedensiz bir tahrikle hücum ettikleri hatırlatılmıştır. Bu olayla birlikte millîciler, Mütareke’yi ihlal ettikleri gibi suçüstü de yakalanmışlardır. Çok geçmeden de layık oldukları ceza arkasından gelmiştir. Nitekim İzmir’de bulunan Rum ordusuna İtilaf Devletleri ilerlemesi için izin vermiştir. Rum ordusu “âsîlere” karşı başarılı da olmuştur. Soma, Akhisar, Alaşehir ve Köşk’ü işgal ederek, büyük miktarda mühimmatı ganimet yoluyla almıştır.¹⁴¹⁰

Refî‘ Cevad ise Kuva-yı Milliye’den “haydut” olarak bahsederek, bu kuvvetlerin Yunan taarruzu karşısında firar ettiklerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu hayâdîdin [haydutların] te’dfbine konferans kararıyla Yunanistan memur edildiği zaman Kuva-yı Milliye’nin iflas eylediğini anlamıştık. Haydutlar, yükte hafif pahada ağır ne varsa kaldırarak bir tüfeng [tüfek] bile atmadan savuştular.”¹⁴¹¹

Refî‘ Cevad, Kuva-yı Milliye’ye yönelik eleştiri dozunu daha da arttırarak, İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Devleti’yle yapacakları barış antlaşmasının hükümlerine karar verirken İttihatçıların geçmişte ve o anda yaptıkları kötü davranışlardan dolayı Türk milletini sorumlu tutmalarını bir haksızlık olarak görmüştür. Bu yüzden de Anadolu halkının, Kuva-yı Milliye ile herhangi bir ilgisinin olmadığına dair argümanlar sunmuştur. Çünkü yazara göre “Kuva-yı Milliye rezaletinde” Türkün bir ilgisinin olması halinde Yunan taarruz kuvvetlerini, bir

---

¹⁴⁰⁹ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 99; Refî‘ Cevad, “Yunan Taarruzu ve Kuva-yı Milliye”, **Alemdar**, 30 Haziran 1336/1920, s. 1. Refî‘ Cevad, başka bir yazısında tam da barış antlaşmasında değişikliklerin yapılacağı sırada İzmit’teki İngiliz kuvvetlerine taarruzda bulunması için Venizelos’un, Kuva-yı Milliyecileri kaç liraya satın aldığı sormuştur. Bkz.: Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 131; Refî‘ Cevad, “Yaptıkları Cinayetler”, **Alemdar**, 17 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹⁰ “İzmir Cephesinde Yunan Taarruzu”, **Vakit**, 27 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹¹ Refî‘ Cevad, “Ne Yapmalıyız?”, **Alemdar**, 20 Temmuz 1336/1920, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 135-136.

kurtarıcı olarak görüp iyi bir şekilde kabul etmezdi. Kuva-yı Milliye'nin yaptığı “zulümler” yüzünden Anadolu, Yunanistan'ı dahi ona tercih ediyordu.¹⁴¹²

Refi' Cevad, önce Bursa'nın sonrasında da Edirne'nin Yunan kuvvetlerince işgali üzerine de Kuva-yı Milliye'nin boş hareketlerinin memleket ve devletin menfaatine olmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye'nin parlak sözlerle kamuoyunu aldatarak, boş yere kan dökülmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Bunun sonucunda da büyük bir “rezalet” gördüklerini ifade eden yazar, bu rezaletin ne olduğunu şu sorusuyla açıklamıştır:

“Rumeli'deki Türk unsurunun âfîsinden [geleceğinden] korkuyoruz. Bursa'yi müdâfaa eylemedikten, Edirne'nin sükûtuna mâni olamadıktan sonra bu bî-sûd [boş] hareketlere ne lüzum vardı? ...”¹⁴¹³

Yunan ordusu, Batı Anadolu'da ileri harekâtına devam ederken Refi' Cevad bir değerlendirmede daha bulunmuştur. Yunan askerî kuvvetlerinin Afyonkarahisar'a doğru ilerlediklerini açıklamış ve bu satırları yazdığı sırada burayı da işgal etmiş olabilecekleri yönünde görüş bildirmiştir. Yazara göre Yunanlılar bu askerî yürüyüşle bütün Anadolu'yu baştanbaşa kat edeceklerdir. Çünkü Yunanlılar, Mustafa Kemal'in milleti soymaktan başka bir işi olmayan “çapulcuları” tarafından en ufak bir direnişe maruz kalmamıştır. Refi' Cevad'e göre şuradan buradan toplanan bu “serseriler”, karşılarında düzenli bir kuvvet gördükleri an da “çil yavrusu” gibi dağılmışlardır. Ancak her ne olursa olsun bu “namertliğin” de cezasını yine millet çekmektedir.¹⁴¹⁴

Bunun yanı sıra Refi' Cevad, Yunanistan'ın kısa bir süre içerisinde “Mustafa Kemal denilen çapulcuları” tamamıyla bastıracağını düşünmektedir. Yazar, herhangi bir düzenli kuvvetin sağlam ve emin ellere verilmiş olması halinde bu “eşirrânın” (kötülük edenlerin) yola getirilebileceği sonucunu çıkarmaktadır. Bundan dolayı bu işi, zamanında Türkler başarılı bir şekilde yapmış olsalardı o ana kadar Anadolu asayişi çoktan yerine getirilirdi ve Yunanistan'ın da işgaline gerek kalmazdı.¹⁴¹⁵

---

¹⁴¹² Refi' Cevad, “Kurt İle Kuzu Hikâyesi”, **Alemdar**, 23 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹³ Refi' Cevad, “Bî-sûd Hareketler”, **Alemdar**, 28 Temmuz 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 147.

¹⁴¹⁴ Ayıışı, **a.g.e.**, s. 76-77; Refi' Cevad, “İntibâh! Biraz İntibâh!”, **Alemdar**, 8 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹⁵ Ayıışı, **a.g.e.**, s. 77.

Refi‘ Cevad ilginç bir tespit de bulunarak, artık Yunanistan’ın Anadolu Harekâtı’nı “teskin” için bir tedbir almasına gerek olmadığını ifade etmiştir. Çünkü “Mustafa Kemal çetelerinin” halka karşı işlediği cinayetler, Anadolu kamuoyunda gerekli uyanışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan dolayı “Kuva-yı Milliye adını takınan eşkiyanın” tecavüzlerine karşı yerel halk, silahla karşılık verecek ve bu harekâtın yerinde sönmesi kısa bir süre içerisinde mümkün olacaktır.¹⁴¹⁶

İleri gazetesi ise Yunan taarruzuna farklı bir açıdan bakmaktadır. Yunan kuvvetlerinin, Mustafa Kemal kuvvetlerini “bastırmakla” görevlendirildiğine işaret edilmekle birlikte Yunan taarruzunun bundan daha büyük bir amacı hedeflediği ileri sürülmüş ve “ez-cümle Boğazların ve civarının emniyetini ve mutasavver [akla gelebilir] Bolşevik afyonuna karşı Bahr-i Sefid [Akdeniz] sevâhilinde [kıyılarında] bir sedd-i metin [sağlam bir set] tesisi emelini istiksâ eylemektedir [varmaya çalışmaktadır].”¹⁴¹⁷ denilerek, bu taarruzun gerisinde Bolşeviklere karşı duyulan tedirginliğin etkili olduğu belirtilmiştir.

Bu tespitlerin yanı sıra Yunan kuvvetlerinin, Mustafa Kemal tarafından birkaç kez hücumu uğraması üzerine büyük bir Yunan ordusunun Anadolu içlerine doğru sevk edildiği kaydedilmiştir. Yunanlıların son yaptığı taarruza yönelik olarak Rumca gazeteler birtakım söylentilerde bulunmuşlardır. Bu söylentilere göre Yunanlıların yaptığı bu son taarruz, Afyon Karahisar’ın işgaliyle Mustafa Kemal kuvvetlerinin tamamen dağıtılmasını hedef alıyordu. Yine bu söylentilere göre Mustafa Kemal kuvvetlerinin çekilmesi, Bilecik dağ geçitlerinde toplanmak amacıyla yöneliktir. Bu söylentilerin ele alındığı bir değerlendirmede bunların doğru olması halinde iki taraf arasındaki çarpışmanın o civarda gerçekleşeceği yorumu yapılmıştır. Yunanlıların düzenli kuvvetleriyle çarpışan Kuva-yı Milliye’nin “derme çatma çetelerden” ibaret olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın “çete hücumlarına” maruz kalmanın Yunanlılar için hoş bir durum olmadığı da ortaya çıkmıştır. Çünkü söz konusu bu çete çarpışmaları, Yunanlılar için en azından bir meşgale oluşturmaktadır.¹⁴¹⁸

Görüldüğü üzere Kuva-yı Milliye’yi destekleyen İstanbul basınının da muhalif basın gibi Yunan taarruzuyla ilgili değerlendirmelerde bulunurken aleyhte yazılar kaleme aldığı göze çarpmaktadır. Ancak 17 Ekim 1920’de V. Damat Ferit

¹⁴¹⁶ Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 229; Refi‘ Cevad, “Yunan Harekâtı”, **Alemdar**, 29 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹⁷ “Ne Oluyoruz?”, **İleri**, 3 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹⁴¹⁸ “Yunan Ahvâli”, **İleri**, 8 Eylül 1336/1920, s. 1.

Paşa hükümetinin istifası üzerine Kuva-yı Milliye'yi destekleyen gazetelerden biri olan İleri gazetesinde, Yunan taarruzuyla amaçlanan Kuva-yı Milliye'yi bastırma hareketinin halkı rencide ederek, “Kemalcilere” katılımın önünü açtığı ileri sürülmüştür.¹⁴¹⁹

7. Ermenistan'a Yönelik Askerî Harekât

Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı Devleti'nin doğuda savaştan önceki sınırlarına çekilmesi Ermenistan'daki Taşnak hükümetine cesaret vermiştir. Böylelikle Ermeniler bir yandan Erivan ve yöresindeki Türkleri katliama çalışırken diğer yandan da doğu vilayetlerine karşı saldırıya geçmişlerdi. BMM'nin açılmasından sonra Ermenilere karşı yürütülecek askerî harekât için bir süre beklenilmiştir. Bu arada 9 Haziran 1920'de doğu vilayetlerinde seferberlik ilan edilerek, belli yaştaki insanlar silah altına çağırılmış ve 15. Kolordu Kumandanlığı, Doğu Cephesi Kumandanlığı'na çevrilerek, Kâzım Karabekir'in yetkileri artırılmıştır. BMM'nin, Ermenilere karşı yürütülecek olan askerî harekâta karşı Sovyetlerin tutumunun kesinlik kazanmasına kadar ileri harekâtı ertelemesine karşın Ermenilerin saldırıları giderek artmıştı. Bunun üzerine BMM hükümeti, 20 Eylül'de doğuda harekete geçilmesi kararını vermiştir. Doğu Ordusu 28 Eylül'de sınırı geçerek, ertesi gün Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Oltu'yu, 30 Ekim'de Kars'ı ele geçirmiştir. Söz konusu bu askerî harekât Doğu Ordusu'nun 7 Kasım'da Gümrü'ye girmesiyle sonuçlanmıştır. Ermenilerin barış istemesi üzerine önce bir ateşkes antlaşması, daha sonra da 2 Aralık 1920'yi 3 Aralık'a bağlayan gece Gümrü Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴²⁰

Bu askerî harekâta ilgili olarak Ali Kemal olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur. Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa kuvvetlerinin, doğuda Ermenistan'la yaptığı mücadeleyi eleştiren Ali Kemal:

“Mustafa Kemal ve hempaları Ermenistan ile Kars, Ardahan diye muharebeye tutuştular, Batum için de Gürcistan ile tutuşmak üzeredirler. Şarlatanlık, şaklabanlık aynı zamanda beyinsizlik olsa olsa bu kadar olur..”¹⁴²¹ diyerek, bu denli zorunlu bir savaşa olan bakış açısını göstermiştir.

¹⁴¹⁹ “İtilaf”, **İleri**, 18 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴²⁰ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 201-203; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 155-156.

¹⁴²¹ Ali Kemal, “Bir Kıvılcım Daha”, s. 1.

Oysa gerçek amaç vatani müdâfaa etmekse o kadar uzaklara gitmeye gerek yoktu ve ona göre öncelikle İzmir'in kurtarılması gerekmekteydi. Ermenistan'la yapılan bu savaş, Mustafa Kemal'in ve ona körü körüne itaat eden "Ankara yârânının" barış antlaşmasını uygulamak istemediklerini de göstermekteydi. Bu yüzden Ali Kemal, Müsâlemet İttifakı Başkanı Lûtfî Fikrî Bey'in teşebbüsüne atıfta bulunarak, bu uzlaşma ve ittifak tekliflerine karşı hükümetin uyanık ve dikkatli davranması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴²²

Görüldüğü üzere Ali Kemal, bir yandan hükümeti Lûtfî Fikrî Bey'in uzlaşma tekliflerine karşı uyarırken diğer yandan da Doğu Ordusu'nun Ermenistan'a yönelik askerî harekâtını, Sevr Barış Antlaşması'nı kabul etmemeye eşdeğer görmektedir. Nitekim kendisi, "Mustafa Kemal ve hempalarının" barış antlaşmasını kabul etmediklerini, Bolşeviklerle ittifak edip Avrupa'ya meydan okuduklarını düşünmektedir. Öyle ki bu kişiler davayı siyasetle değil kuvvetle çözmeye çalışmaktadırlar. Böyle olduğu da Ermenistan'la savaşmalarından anlaşılmaktadır. Ali Kemal, Kuva-yı Milliyecilerin bu siyasetini desteklemediklerini ve yine onların bu hareketlerini tasvip etmediklerini belirtmiştir.¹⁴²³

Ali Kemal, Ermenistan'a karşı yapılan taarruzdan hareketle Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerini Turancılık bağlamında da değerlendirmiştir. Ona göre İttihatçılar gibi Kuva-yı Milliyecilerin de ana hedefi Turancılık siyasetini hayata geçirebilmektir. Bu nedenle de Kuva-yı Milliyeciler için başkent İstanbul'un kaybedilmesi gibi büyük bir tehlikenin bile önemi yoktu. Ali Kemal bu düşüncesine delil olarak Kuva-yı Milliyecilerin şu faaliyetlerini örnek olarak vermektedir:

"... Bütün İzmir cephesinden, Karesi'den, Bursa'dan Mustafa Kemal kuvvetleri ne büyük kolaylıkla, âdeta çala taban çekildiler, belki Eskişehir'de, Ankara'da, Konya'da yine aynı suretle mukavemet etmezler, fakat şimdi var satvetlerini bir yere toplayarak Kafkasya'ya doğru ne azim ile yürüyorlar? Önlerine hâil [engel] çıkmak isteyen Ermenistan'ı, Gürcistan'ı nasıl tarumar etmeğe çalışıyorlar?"¹⁴²⁴

Ali Kemal, aynı konuya Yunanistan'ın taarruzu üzerinden de bir eleştiri getirmektedir. Ona göre memleketin büyük bir kısmının Yunanlılar tarafından istila edildiği bir sırada Kafkaslara doğru hücum edilmesi çok yanlıştır. Kendisi,

---

¹⁴²² A.y.

¹⁴²³ Ali Kemal, "Bir Siyasete Muhtacız", **Peyam-ı Sabah**, 14 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴²⁴ Ali Kemal, "Mefkûre!", **Peyam-ı Sabah**, 16 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

Ermenilerin Doğu vilayetlerine girmeleri halinde onlara karşı koymak için savaşmayı bir dereceye kadar kabul etmektedir. Ancak böyle bir neden olmaksızın harekete geçilmesi sadece Ermenistan ile Gürcistan'a değil onları koruyan İtilaf Devletleri'ne hatta Cemiyet-i Akvam ile bütün medenî dünyaya karşı da savaş ilan edilmesi anlamına geliyordu. Bu da siyasî bir hata demektir.¹⁴²⁵

Ermenistan'da çıkan söylentilerden hareketle yapılan bir değerlendirmede de Doğu harekâtının eleştirildiği görülmektedir. Buna göre Yunanlılara karşı “çete muharebesinden” başka bir şey yapmamış olan Kuva-yı Milliye'nin büyük bir taarruza geçmesinin hiçbir sözle açıklanamayacağı belirtilmektedir. Hatta bu durum karşısında kafaların karışık olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“... Kuva-yı Milliye çete midir, teşkilât-ı muntazamaya malik bir kuvvet midir; hâlâ anlayamadık. Yunan ordusunun çarpıştığı kuvvetler, müsellâh [silahlı] çetelerden başka bir şey değildi. Yunan tebliğ-i resimleri birçok üseradan ve bî-pâyân [sonsuz] telefattan [can kayıplarından] bahsetmiş idi. Binâberîn [bundan dolayı] ortada eli silah tutar kimse kalmamak lazım gelir. Hele Kuva-yı Bâgîye dediğimiz âsîlerin arasında da bir nizâ [çekişme] başlamış olduğu rivayet edildiğine göre bu kadar mühim bir taarruzu hangi kuvvetin idare ve icra ettiği câ-y-i sualdir [sorulacak şeydir]. ...”¹⁴²⁶

Bunlara ilaveten Ermenistan hükümetinin savaş açtığını bildirmesinin de yadırgandığı şu şekilde açıklanmıştır:

“Kime karşı ilan-ı harp ediliyor? Kuva-yı Milliye'ye ve bâgîyeye mi ilan-ı harp edilmiş? Bunların, hesaba bakılırsa bir fie-i kalîleden [az cemaatten] başka bir şey olmaması lazım gelir. ...”¹⁴²⁷

Oysaki savaş ilanının, herhangi bir kuvvete ve özellikle de askerî bir teşkilâta sahip olsalar bile muharip sıfatını elde edemeyecekleri için “âsîlere” karşı değil de usulen devletlere karşı yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı Ermenistan'ın Anadolu'ya karşı resmen savaş açması oldukça garip bir durumdu.¹⁴²⁸

¹⁴²⁵ Ali Kemal, “En Son Hata”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴²⁶ “Ermenistan ve İlan-ı Harp”, **İleri**, 13 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴²⁷ **A.y.**

¹⁴²⁸ **A.y.**

C. İç İsyanlar ve Kuva-yı Milliye: Ahmet Anzavur Olayı ve Kuva-yı İnzibatiye

IV. Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından 8 Nisan 1920’de paşalık rütbesi verilen ve Karesi mutasarrıflığına tayin edilen Ahmet Anzavur’la ilgili olarak Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetelerinde övücü yazılar kaleme alınmıştır. Hatta Alemdar gazetesi Anzavur’un bir resmini de yayımlamıştır. Resmin altında “Biga, Gönen ve Havalisini Gayri Millî Çetelerden Tathîr Eden Binbaşı Ahmet Anzavur Bey” şeklinde övücü bir ibare bulunmaktadır.¹⁴²⁹ Ahmet Anzavur Bey’in millî harekete karşı ikinci isyanındaki ve Kuva-yı İnzibatiye’nin kurulmasından sonraki faaliyetlerine ilişkin basında çeşitli yazılar yazılmıştır. Bu yazılardan birinde, Ahmet Anzavur Bey’in 5 Nisan’da Gönen kasabasındaki “millî çeteleri” kuşatma altına aldığı, iki gün süren şiddetli bir muharebeye girişerek, bu “çeteleri” mağlup ettiği ileri sürülmüştür. Hatta Gönen’de gerçekleştirilen silahlı çarpışma sırasında Kuva-yı Milliye Reislerinden 174. Alay Kumandanı Kaymakam Rahmi Bey maktul düşmüştür. Gönen’deki halk ise Ahmet Anzavur Bey’i sevinçle karşılamıştır. Anzavur Bey’in Gönen’den Bandırma’ya doğru hareket etmesi üzerine Teşkilât-ı Milliyeciler Bandırma’dan firar etmişlerdir. Anzavur Bey Bandırma çevresindeki “gayri millî kuvvetlere” de taarruz etmiş ve onları bozguna uğratmıştır.¹⁴³⁰

Bunun yanı sıra Anzavur kuvvetlerinin Mihaliç’e geldiği ve kendisine burada büyük bir karşılama yapıldığı da vurgulanmıştır. Hatta fetva-yı şerife ile irâde-i seniyyeyi öğrenen bütün yöre halkı, silahlı ve silahsız olarak Ahmet Anzavur’a katılarak, memleketi “zalim çetelerden tathîre” kesin olarak karar vermiştir. Anzavur’un arkadaşları arasında Gâvur İmam ile Şah İsmail’in de bulunduğu belirtilmiş ve Anzavur’un başarısında bu iki kişinin büyük hizmetlerinin olduğuna değinilmiştir.¹⁴³¹

Bunun dışında güvenilir bir kaynaktan alınan habere göre 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Ahmet Anzavur’a teslim olmuştur. Yine alınan haberlerden yola çıkılarak, Kuva-yı Milliye karargâhının Ankara’dan Sivas’a taşındığı açıklanmıştır. Bursa’daki gelişmelere de değinilerek, Bursa’da Kuva-yı

¹⁴²⁹ “Ahmet Anzavur Bey”, **Alemdar**, 7 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴³⁰ “Ahmet Anzavur Bey’in Muvaffakiyyâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Nisan 1336/1920, s. 2. Gerçekten de Gönen’de bulunan Kaymakam (Yarbay) Rahmi Bey ve subay arkadaşları, Anzavur’un Gönen’e saldırması sonucunda şehit olmuşlardır. Bkz.: Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 21.

¹⁴³¹ “Harekât-ı Te’ðibiyye İnkışaf Ediyor”, s. 1; Akşin, **İç Savaş ve Sevr’de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 22.

Milliye'nin gördüğü baskı üzerine kısmen çekildiği ve kısmen de hükümet tarafından gönderilmiş olan “Kıtâât-ı Te'dîbiyye'ye” teslim olduğu ileri sürülmüştür.¹⁴³²

Anzavur kuvvetlerinin, Bandırma'ya zafer kazanmış bir şekilde girmesi üzerine oradayken Ahmet Anzavur'a, Kirmasti ve Karacabey halkı tarafından özel bir heyetin gönderildiği iddiâ edilmiştir. Bu heyet, Ahmet Anzavur'un kasabalarına gelmesini ve kendilerini Kuva-yı Milliye'den kurtarmasını istemiştir. Bu arada Kirmasti'deki Kuva-yı Milliye taraftarlarından Belediye Reisi Ahmet Ağa, Rusçuklu Hamdi, Mantarcı Hüseyin, Batumlu Ahmet ile 172. Alay Kumandanı Osman Bey firar ederek Bursa'ya gitmişlerdir. Oradan sağladıkları 250 askerlik “millî bir çeteyi” Ahmet Anzavur'un kuvvetine karşı koymak için Kirmasti ve Karacabey taraflarına göndermişlerdir. Ahmet Anzavur maiyetindeki kuvvetle bu “bâgilere” taarruz etmiştir. Üç gün süren şiddetli bir çarpışmadan sonra bâgileri tarumar ederek, Karacabey'e girmiş ve sonrasında Kirmasti'ye yönelmiştir. Karacabey - Kirmasti hattı üzerindeki çarpışmada mağlup olan “çeteler” firar ederlerken Kirmasti'ye uğramışlardır. Burada hükümet dairesine girerek, Ziraat Bankası'nın kasasını kırıp içinde bulunan 40.000 lirayı gasp ettikleri gibi belediye kasasındaki 8.000 lirayı da almışlardır. Bunun dışında Ahmet Anzavur'u Kirmasti'ye davet etmiş olan eşrafin evlerine girerek yağmacılıkta da bulunmuşlardır.¹⁴³³

Ahmet Anzavur'un öncü askerleri, Kirmasti'ye girdikleri anda ise bu “şakîler” firar etmişler ve onun öncü askerleri tarafından takip edilmişlerdir. Ahmet Anzavur maiyetindeki kuvvetle birlikte kasabaya girdiği zaman halk tarafından alkışlarla karşılanmış ve hemen sükûn ve asayîşi sağlamıştır. O gün Kirmasti ile Karacabey'den Bandırma'ya kadar olan bölgede tam bir asayiş hüküm sürmektedir. Anzavur ile mücahitlerinin faaliyette buldukları yerlerde halk onlara karşı direnmemekte, tam tersine onlara katılmaktadır. Buna karşılık halk, Kuva-yı Milliye adı altında faaliyette bulunan “haydutlara” karşı direnmektedir. Bu arada İmam Ali Efendi'nin kumandası altında bulunan diğer bir mücahitler kolu da Balıkesir'deki Kuva-yı Milliye'ye karşı harekâtına devam etmektedir.¹⁴³⁴

Ahmet Anzavur'un Bandırma civarında Kuva-yı Milliye ile giriştiği bir muharebede mağlup olduğu yönündeki söylentilerin de İstanbul basını tarafından

---

¹⁴³² “Harekât-ı Te'dîbiyye İnkişaf Ediyor”, s. 1. 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Bandırma'da kalmanın tehlikeli olduğunu anlayınca askerlerini ve ailelerini Balıkesir'e göndermiş ve kendisi de karargâhıyla Bursa'ya gitmiştir. Bkz.: Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 21.

¹⁴³³ “Karacabey ve Kirmasti'nin Tahlisi”, **Peyam-ı Sabah**, 18 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴³⁴ **A.y.**

yalanlandığı görülmektedir. Buna göre Ahmet Anzavur'un kumandası altında bulunan hükümet kıtââtı, biri sağ diğeri sol olmak üzere iki kola ayrılmıştır. İmam Feyzi Efendi'nin kumandası altında bulunan ve Balıkesir üzerine yürüyen sağ kol, “Kuva-yı Milliye çeteleriyle” giriştiği bütün çarpışmalarda zafer kazanmıştır. Doğrudan doğruya Ahmet Anzavur'un kumandasında bulunan sol kol ise henüz askerî harekâta başlamamıştır. Bundan dolayı Anzavur Bandırma civarında hiçbir mağlubiyete uğramamıştır. Hatta Mustafa Kemal'in zorla oradan buradan devşirerek, Ahmet Anzavur ile “mücahit” arkadaşlarına karşı sevk ettiği “derme çatma kuvvetleri” ilk fırsatta firar ederek, hükümet kuvvetlerine katılmışlardır. Bu gelişmeler karşısında meselenin, Kuva-yı Milliye'nin dağılmasıyla sonuçlanacağı yönünde bir öngörude bulunmaktadır.¹⁴³⁵

Alemdar gazetesinde kaleme alınan bir yazı da âdetâ yukarıdaki yazıyı destekler bir niteliktedir. Nitekim bu yazıda, Ahmet Anzavur'un Bandırma'ya, İmam Feyzi Efendi'nin kumandası altında hareket eden kuvvetlerin de Balıkesir'e zafer kazanmış bir şekilde girdikleri ileri sürülmüştür.¹⁴³⁶

İstanbul basınının muhalif kanadı, Ahmet Anzavur'un kazanmış olduğu “parlak zaferleri” sıralamaya devam etmektedir. Bu bağlamda Ahmet Anzavur, “Kuva-yı Te'dibiyye Umum Süvari Kumandanı” olarak nitelendirilerek, onun önderliğindeki süvari ve piyade kuvvetlerinin Doğançay civarında Kuva-yı Milliye'yi tarumar ettiği ve “bâgilerden” 100 esir aldığı, bu esirler arasında 10 zabitin olduğu belirtilmiştir.¹⁴³⁷ Bunun yanı sıra Anzavur'un harekâtında başarısını sürdürdüğü ve Doğançay'dan sonra Geyve Boğazı'nın da zapt edildiği vurgulanmıştır.¹⁴³⁸ Anzavur'un askerî birlikleriyle Kuva-yı Milliye arasında önceki gün Geyve civarında başlayan çarpışmaların, Kuva-yı Milliye'nin aleyhine olarak devam ettiği de aktarılan bilgiler arasındadır. Hatta Anzavur'un, Kuva-yı Milliye'den sayıları 70'i geçen esir aldığı da söz konusu edilmektedir.¹⁴³⁹

Alemdar gazetesi Adapazarı özel muhabiri de bir yazısında, Geyve Boğazı'nın dört-beş saat süren dar ve kayalık bir yer olduğunu ve boğazı çevreleyen dağların zirvelerinde sık ormanların bulunduğunu açıklamıştır. Burada oturan Laz köylülerine, “Kuva-yı Gayri Milliye çeteleri” padişahın Malta'ya gönderilerek, esir

¹⁴³⁵ “Anzavur Paşa'nın Harekâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴³⁶ “Anadolu'da Vaziyet - Kemalîlerin Tenkili”, **Alemdar**, 22 Nisan 1336/1920, s. 1; Akşin, **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, s. 26.

¹⁴³⁷ “Anzavur Paşa'nın Büyük Bir Muvaffakiyeti”, **Peyam-ı Sabah**, 12 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁴³⁸ “Geyve Boğazı Zapt Edildi”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁴³⁹ “Mühim Haberler”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Mayıs 1336/1920, s. 2.

edildiğini söylemişlerdir. Bunun yanı sıra bu “çeteler”, kendilerine karşı yabancı bir kuvvetin gönderileceğini belirtmişler ve kendilerinin esir olan padişahı kurtarmaktan başka amaçlarının olmadığını açıklamışlardır. Bu şekilde halkı aldatarak, Anzavur’un maiyetindeki hükümet kuvvetlerine karşı halkın ateş açmasına neden olmuşlardır. Hatta bu yüzden hükümet kuvvetleri geçici bir süre için duraksamak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum sona ermiş ve hükümet kuvvetleri “âsîleri” dört koldan kuşatma altına almıştır. Bu korkulacak hal karşısında Ali Fuat Paşa’nın Anzavur’a özel bir heyet göndererek, kendilerinin de aynı milletin fertlerinden olduklarını ve dış düşmanlara karşı birlik olmayı teklif ettiği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Anzavur hemen ret cevabını vermeyerek, heyetten ne istediklerini sormuştur. Heyettekiler de Anzavur’un maiyetindeki bazı “rüesa-yı cihadın” yola getirilmesi için kendilerine teslimini istemişlerdir. Bunun dışında Anzavur kuvvetlerinin, Kuva-yı Milliye kanadından ele geçirdikleri esirlerin hepsinin şunu söyledikleri de belirtilmektedir:

“Bizi İngilizlere götüreceklerini söylemişlerdi. Hâlbuki kendimizi kardeşlerimizin yanında bulduk. Hainler bizi aldatmışlar.”¹⁴⁴⁰

Bu şekilde yalan haber ve yazılarla sütunlarını dolduran ve Kuva-yı Milliye’ye koyu muhalifliğiyle bilinen Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazeteleri, Anzavur Ahmet’in başarısızlıklarını bildirmemeyi tercih etmişlerdir.

Bunun dışında muhalif basın, hükümetin meşru kuvvetleri olarak gördüğü Kuva-yı İnzibatiye’nin askerî harekâtıyla Bolu, Düzce ve Adapazarı vb. gibi yerlerde hilafet taraftarlarının yaptığı isyana yönelik olarak olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerden birinde, şiddetli ve kanlı bir çarpışmadan sonra Adapazarı’nın, Teşkilât-ı Milliye kuvvetlerinden tamamıyla “tathîr edildiği” ileri sürülmüştür. Hükümet-i meşrua kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgi alan “Teşkilâtçılar” birçok can kaybı vererek, bozguna uğramış bir şekilde firar

---

¹⁴⁴⁰ “Anadolu’da Hal ü Vaziyet”, **Alemdar**, 24 Mayıs 1336/1920, s. 1. Balıkesir’den İstanbul’a gelen bir kişi de Kuva-yı Milliye aleyhinde bir bilgiyi paylaşmıştır. Buna göre bu kuvvetler, halkın tamamının kendileri aleyhine olduğunu bildikleri için halkı kendi taraflarına çekmek için yalanlar uydurmuşlar ve padişahın, İngilizlerin elinde esir olduğunu söylemişlerdir. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 62; “Kuva-yı Milliye’yi Teşhir ve Teşrih”, **Alemdar**, 29 Mayıs 1336/1920, s. 2.

etmişlerdir. Hatta maktuller arasında “Teşkilâtçı Reislerden Miralay Mahmut Bey” de vardır.¹⁴⁴¹

Aynı şekilde Düzce ve Adapazarı gibi Bolu, Gerede, Çerkeş, Mudurnu, Beypazarı ve Safranbolu'nun da “çetelerin eşkıyalığından tathîr edildiği” aktarılmaktadır. Hatta “muzaffer” hükümet kuvvetleri, kaçan “Kuva-yı Gayri Milliye çetelerini” takip ederek, Nallıhan - Ankara istikametine doğru ilerlemişlerdir. Düzce'den Adapazarı üzerine yürüyerek kasabaya giren ve orayı tathîr eden hükümet kuvvetlerinin miktarı iki bini aştığı gibi bu kuvvetler, Adapazarı'ndan doğu ve güneye doğru tathîr hareketine devam etmektedirler. Düzce'de meydana gelen ilk çarpışmada “Gayri Millî Çeteler Rüesasından Miralay Mahmut Bey'in” de maktul düştüğü ve birçok “çetecinin” esir edildiği ileri sürülmüştür. Yine Düzce'de âsilere ait 7 mitralyöz, 3 topla mühimmat dolu birçok cephane arabası ve bomba sandığı ele geçirilmiştir. Hükümet kuvvetleri, bir yandan Ankara üzerine yürürken diğer yandan da Kastamonu'ya doğru ilerleyerek, orasını da tathîr etmeye çalışmaktadırlar.¹⁴⁴²

Nitekim kısa bir süre sonra Kastamonu'nu da Kuva-yı Milliye'den tathîr edilmiştir. Hükümet kuvvetlerine katılmaya karar veren Kastamonu halkı, hükümet meydanında toplanarak, Kuva-yı Gayri Milliye aleyhinde büyük mitingler yapmışlar ve “Padişahım çok yaşa” şeklinde bağırışlardır.¹⁴⁴³

Kuva-yı İnzibatiye'nin Düzce, Adapazarı ve Bolu havalisinde gerçekleştirdiği başarılarından hareketle halk ile hükümet askerlerinden oluşan üç bin kişilik bir kuvvetin, kanlı bir çarpışmadan sonra Düzce'ye girdiği de açıklanmaktadır. Burada, kaçmayı başaramayan Kuva-yı Milliye'ye mensup 300 asker esir alınırken cephane, bomba ile üç mitralyöz ele geçirilmiştir. Kuva-yı Milliye, Düzce'yi geri almak için hükümet askerine karşı yeni sevkiyatta bulunduğu sırada Düzce civarında ikinci bir muharebe meydana gelmiştir. Bu muharebede de halk ve hükümet kuvvetleri zafer kazanmışlardır. Hatta 500 asker esir alındığı gibi 4 top, 6 mitralyöz ve 5 araba mühimmat ele geçirilmiştir.¹⁴⁴⁴

Bolu üzerine hareket eden diğer bir kol ise önüne çıkan “Kuva-yı Milliye çetelerini” mağlup ederek, Bolu'ya girmiştir. Kuva-yı Milliye'ye mensup 150 çeteciyi esir almış ve birçok da mitralyöz ele geçirmiştir. Bu şekilde Bolu'yu zapt

---

¹⁴⁴¹ “Kuva-yı Milliye'nin Hezimetini”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Nisan 1336/1920, s. 1. İsyanı bastırmak için harekete geçen 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Bey ve kurmay başkanı, 22 Nisan 1920'de şehit olmuştur. Bkz.: Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁴⁴² “Anadolu Harekât-ı Te'dbiyyesi'nin İnkişafı”, **Alemdar**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁴³ “Kastamonu Kuva-yı Milliye'den Tathîr Edildi”, **Alemdar**, 28 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁴⁴ “Mühim Haberler”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Nisan 1336/1920, s. 1.

eden hükümet kolu o gün Nallıhan istikametinde ilerlemektedir. Bu arada hükümet kuvvetlerinin zaferlerinden haberdar olan Safranbolu kazası halkı, Kuva-yı Milliye'nin baskısından bıktığı için bu kuvvetlere karşı isyan etmiştir. Kuva-yı İnzibatiye'nin o tarafa gelen öncü askerlerine katılarak, çetecileri bastırması ve Safranbolu civarında bulunan 600 çeteciye esir almıştır. Düzce'yi zapt eden kuvvet, yöre halkıyla birlikte Adapazarı'nı da zapt etmiş ve Kuva-yı Milliye taraftarı olan Belediye Reisini, "milliyetçi sergerdeleri" ve Jandarma Kumandanı Abdurrahman'ı tutuklamıştır. Tüm bu başarılı hareket sonucunda Düzce, Bolu, Gerede, Çerkeş, Safranbolu, Mudurnu, Beypazarı, Adapazarı kasaba ve havalisi Kuva-yı Milliye çetelerinden temizlenmiştir. Bunun yanı sıra Gerede'de esir edilen Kuva-yı Milliye'ye mensup askerler arasında bir binbaşı ile firari eski mebuslardan beş kişi de tutuklanmıştır.¹⁴⁴⁵

Gerede'de esir edilen mebusların Doktor Fuat (Umay), Lazistan mebusu Osman (Nuri) ve Trabzon mebusu Erkân-ı Harp Binbaşısı Hüsrev (Gerede) Beyler olduğu açıklanmıştır. Bu kişilerin, o havalide Mülazım Fahri Bey'in kumandası altında olan on sekiz askerlik bir müfrezenin başında bulunarak, halkı hükümete karşı isyana teşvik ettikleri ileri sürülmüştür. Ancak hükümet askerleri, çeteye çatışmaları sırasında bu kişileri canlı olarak yakalamayı başarmış ve Gerede'ye götürüp sorguya çekmiştir.¹⁴⁴⁶

Düzce ve havalisinde meydana gelen çarpışmalar sırasında "Kuva-yı Bâgîye'den" alınan 1550 esirden 750'si Düzce'ye nakledilerek, cami içine yerleştirilmiş ve silahları alındıktan sonra memleketlerine gitmeleri için serbest bırakılmıştır. Nallıhan üzerine sevk edilen hükümet askerî birlikleri, yöre halkının da katılımıyla orada bulunan "bâgîleri" uzaklaştırarak, kasabaya girmişlerdir. Aynı şekilde hükümet kuvvetleri Beypazarı'nda da başarılı olmuşlardır. Hatta her taraftan sarılmış olduklarını gören "âsîler" teslim olmuşlardır.¹⁴⁴⁷

İzmit'ten sevk edilen hükümet kuvvetlerinin, Geyve Boğazı civarında toplanan Kuva-yı Milliye karşısında başarılı olduğu da ayrıca belirtilmektedir. Buna göre Düzce ve Hendek taraflarından harekete geçen "çeteler" hükümet kuvvetleri

---

¹⁴⁴⁵ A.y. BMM geçici yürütme kurulu, isyan bölgesine bir yandan askerî birlikler gönderirken diğer yandan da halkı uyarmak için nasihat heyetleri göndermiştir. Ancak Ankara'dan gönderilen Hüsrev Gerede heyeti ile Adapazarı'ndan gönderilen Sait ve Kâzım Beylerden oluşan heyetten olumlu hiçbir sonuç alınmamıştır. Çünkü Hüsrev Gerede heyeti tutuklanırken Sait ile Kâzım Beyler ise öldürülmüşlerdir. Bkz.: Turan, a.g.e., İkinci Kitap, s. 175-176.

¹⁴⁴⁶ "Mühim Haberler", **Peyam-ı Sabah**, 28 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁴⁷ A.y.

tarafından püskürtülmüşlerdir. Bunun üzerine bu çeteler mağlup olarak firar etmek zorunda kalmışlardır. Hükümetin düzenli askerî birliklerinin, İzmit ve havalisinde faaliyete başladıkları günden beri o havalide durum, hükümetin lehine bir gelişme gösterdiği gibi çeteler giriştikleri bütün çarpışmalarda mağlup ve perişan olmaktadır.¹⁴⁴⁸

Bunun dışında hükümet kuvvetlerinin, Geyve civarında toplanan dört yüz kişiden oluşan “millî çete” karşısında ikinci defa başarılı olduğu da vurgulanmaktadır. Söz konusu bu çarpışma, Sapanca ile Geyve arasında meydana gelmiş ve Kuva-yı Milliye’den bir bomba topu, bir cebelî topu, iki makineli tüfek ve çok miktarda da tüfek ele geçirilmiştir. Aynı zamanda Kuva-yı Milliye reislerinden 15 kişi de esir alınarak tutuklanmıştır.¹⁴⁴⁹

Aynı şekilde Bolu’nun güneydoğusuyla Mudurnu’da, Kuva-yı Milliye ile hükümet kuvvetleri arasındaki çarpışma da devam etmektedir. Mudurnu civarındaki çarpışma, hükümet kuvvetlerinin lehinde sonuçlanırken Bolu sancağı da bütün kazalarıyla birlikte Kuva-yı Milliye’den “tathîr edilmiştir”. Böylece hükümet kuvvetleri Ankara’ya dört saat mesafeye kadar yaklaşmıştır.¹⁴⁵⁰

D. Müsâlemet İttifakı Teşebbüsü

1919 Genel Seçimlerinde İstanbul’dan mebus seçildiği halde seçimi şaibeli bularak istifa eden eski Dersim mebuslarından ve İstanbul Barosu Başkanı Lûtfî Fikrî Bey, Ahmet Rıza Bey’in Vahdet-i Milliye Heyeti’ndeki rolüne benzer bir şekilde kendi ismiyle özdeşleşecek olan “İttifak’ı” kurmuştur. Müsâlemet İttifakı, İstanbul’da çoğulcu bir yaşamın söndüğü bir dönemde ve İstanbul ile Ankara arasında barışçıl bir diyalog kurulması isteğiyle Haziran 1920’de kurulmuştur.¹⁴⁵¹

Müsâlemet İttifakı Başkanı Lûtfî Fikrî Bey imzasıyla da Vakit gazetesi matbaasına bir yazı gönderilmiştir. Burada Lûtfî Fikrî Bey, İstanbul ile Anadolu arasında ortaya çıkan ve gün geçtikçe tehlikesi artarak memleket için önemli bir

¹⁴⁴⁸ “Mühim Haberler”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Mayıs 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁴⁹ “Mühim Haberler”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 1; “(Geyve) Boğazı’ndaki Müsâdemât”, **İleri**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹⁴⁵⁰ “Mühim Haberler”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Mayıs 1336/1920, s. 2.

¹⁴⁵¹ Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 542-543. Müsâlemet İttifakı’nın kurucu ve idarecileri şunlardır: Lûtfî Fikrî Bey (Eski Dersim Mebusu), İsmail Hakkı Paşa (Eski Amasya Mebusu), Sıtkı Bey (Eski Adliye Nazırı), Asaf Muammer Bey (Yazar), Tevfik Paşa (Emekli Miralay), Hasan Bey (Eski Trabzon Mebusu), Hurşit Paşa (Birinci Ferik), Reşit Bey (İkinci Mabeyincilerden), Sermet Bey (Emekli Miralay), Sait Bey (Eski Maarif Nazırı), Rodoslu Şevket Bey, Murtaza Bey (Tüccardan). Bkz.: Tunaya, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 542, 548; “Müsâlemet İttifakı”, **Alemdar**, 23 Haziran 1336/1920, s. 2. Lûtfî Fikrî Bey yaptığı bir konuşmada kendisinin de dâhil olduğu bu İttifak’ın üyelerini açıklamıştır. Bkz.: “Enzâr-ı Millete - Müsâlemet İttifakı”, **İkdam**, 23 Haziran 1336/1920, s. 1.

felaket halini alan ayrılığın sona erdirilmesi için bir buçuk ay önce aracılık etme isteğinde bulduklarını belirtmiştir. Ancak Lûtfî Fikrî Bey, bu başvurudan o ana kadar bir sonuç çıkmadığını ifade etmiştir. Oysa buhran sona ermediği gibi her geçen gün daha da kötü bir şekil alıyordu. Lûtfî Fikrî Bey'e göre Anadolu'dakiler hakkında tekrar af ilanının hükümetçe kararlaştırıldığı haberi, kendilerine bu aracılık rolünde cesaret vermiştir. Bundan dolayı Anadolu'dakilerle temas kurma konusunda hükümetin, kendilerine izin vermesini istemektedir. Çünkü kendilerinin yapacakları aracılık sayesinde Anadolu'dakilerin ne istedikleri ve hangi şartlarda sükûn ve barış ortamının sağlanabileceği anlaşılacaktır. Böyle yapılmadığı takdirde hükümetin ilan edeceği affın sonuçsuz kalma ihtimali de söz konusuydu. Bundan dolayı Lûtfî Fikrî Bey hükümetin kendilerine bu konuda izin vereceklerine dair güçlü bir ümit beslemektedir.¹⁴⁵²

Vakit gazetesinde yayımlanan bu yazının ardından Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal, Lûtfî Fikrî Bey'in bu teşebbüsüne yönelik olarak bir değerlendirmede bulunmuştur. Söz konusu bu teşebbüsün kârdan ziyade zarar getireceğini düşünen Ali Kemal, Lûtfî Fikrî Bey'in özel bir memuriyetle Ankara'ya gidişiyle Salih Paşa'nın Amasya'ya seyahati arasında da bir benzerlik görmektedir. Ona göre Lûtfî Fikrî Bey'in bu teşebbüsüyle "Mustafa Kemal ve hempalarının" Anadolu'daki faaliyetleri ve halk üzerindeki "zorbalıkları" daha da artacaktır.¹⁴⁵³

Bunun dışında Ali Kemal, üç dört ay önce hükümet kuvvetlerinin ilk hamlelerinde başarılı olduklarını, Bolu ve Mudurnu'ya kadar ilerleyerek, Geyve Boğazı'nı sardıklarını ileri sürmüştür. Ancak bu sırada barış antlaşması şartlarının Türklere tebliğ edilmesi üzerine hükümet, Kuva-yı Milliye'yi bastırma hareketini gevşetmiştir. "Bâgiler" de bu durumu fırsat bilerek, hükümet kuvvetlerine karşı mağlup olmak üzereyken hileyle galip durumuna geçmişlerdir. Ali Kemal, tarihin bu safhasının Lûtfî Fikrî Bey'in teşebbüsüyle tekrar etmesinden çekinmektedir.¹⁴⁵⁴

İstanbul basınında, Ali Kemal'in dışında söz konusu bu teşebbüsün seyrine yönelik olarak bir takım değerlendirmelerin de yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birinde, Anadolu ile hükümet arasında bir uzlaşma zemini hazırlama amacını taşıyan Lûtfî Fikrî Bey'in geçen gün Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ziyaret ederek, kendi teşebbüsleri hakkında Damat Ferit Paşa'nın ne düşündüğünü öğrenmeye çalıştığı

¹⁴⁵² "Müsâlemet İttifakı'nın Tavassut İstirhamı", **Vakit**, 26 Eylül 1336/1920, s. 1; "İstirham-ı Tavassut", **Dersaadet**, 26 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵³ Ali Kemal, "Tarihin Tekerrürü", **Peyam-ı Sabah**, 27 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁴ **A.y.**

vurgulanmıştır. Hatta Damat Ferit Paşa'dan da olumlu cevaplar aldığı ileri sürülmüştür. Bundan dolayı yakında Anadolu'ya bu amaçla bir heyetin gideceği yönünde bir öngörude bulunulmuştur.¹⁴⁵⁵

Ayrıca Lûtfî Fikrî Bey'in bu ziyaret sırasında Damat Ferit Paşa'ya Anadolu'yla hükümet arasında bir uzlaşma zemini hazırlamak üzere ayrıntılı bir proje sunduğu da belirtilmiştir. Damat Ferit Paşa'nın da Lûtfî Fikrî Bey'in bu düşüncesini esas itibariyle kabul ettiği için projeyi incelemek üzere kendisinden aldığı ileri sürülmüştür.¹⁴⁵⁶

Sadrazam ile Lûtfî Fikrî Bey arasında gerçekleştirilen görüşmeye değinilen bir yazıya göre ise iki taraf arasında yapılan görüşmede, Anadolu nezdinde bir teşebbüste bulunulması, memleketin menfaati açısından gerekli görülmüş ve hatta devletin varlığını tehlikeye atan bu ayrılığa son verilmesine kesin olarak karar verilmiştir. Ancak icra edilecek olan bu teşebbüsün şekil ve mahiyeti kesin olarak henüz kararlaştırılmamıştır. Teşebbüsün iyi bir sonuca yaklaşması halinde Anadolu'ya Lûtfî Fikrî Bey'in başkanlığında Müsâlemet İttifakı üyelerinden oluşan bir heyetin gitmesi muhtemel gözüyle bakılmıştır.¹⁴⁵⁷ Buna karşın ilerleyen günlerde Peyam-ı Sabah gazetesinde çıkan bir yazıda, Müsâlemet İttifakı Başkanı Lûtfî Fikrî Bey'in Anadolu'da gerçekleştirmek istediği seyahatten bazı zorunlu nedenlerden dolayı vazgeçtiği ileri sürülmüştür.¹⁴⁵⁸

Müsâlemet İttifakı teşebbüsüne ilişkin görüş bildirenlerden Refi' Cevad'a göre Lûtfî Fikrî Bey, "Anadolu âsîleriyle" meşru hükümet arasında bir uzlaşma imkânını sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Refi' Cevad, "Anadolu isyanını" millî kurtuluşa doğru atılmış bir adım olarak görmemekte ve bunun sadece bir İttihatçılık meselesi olduğunu iddiâ etmektedir. İttihatçılığı da uzlaşılır bir hareket olarak değerlendirmemektedir. Hatta İttihatçılığın tarif edilemeyecek derecede "acayip ve garip" bir inanç olduğunu belirterek, bu inancın ne demek olduğunu Lûtfî Fikrî Bey'in de bildiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Refi' Cevad, Kuva-yı Milliye'nin İttihat ve Terakki'den başka bir şey olmadığını ileri sürerek, Lûtfî Fikrî Bey'in Anadolu ile uzlaşma teşebbüsüne karşı çıkmıştır.¹⁴⁵⁹

---

¹⁴⁵⁵ "Müsâlemet İttifakı'nın Teşebbüsü", **Vakit**, 3 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁶ "Anadolu'yla Temas", **Dersaadet**, 5 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁷ "Müsâlemet İttifakı'nın Teşebbüsü", **Vakit**, 5 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁸ "Anadolu Haberleri", **Peyam-ı Sabah**, 12 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁵⁹ Refi' Cevad, "Lûtfî Fikrî Bey'in Teşebbüsü", **Alemdar**, 11 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 241.

Bunun dışında Refi‘ Cevad, Lûtfî Fikrî Bey’in Bosphore gazetesine yaptığı bir açıklamadan hareketle kendisini eleştirmiştir. Lûtfî Fikrî Bey açıklamasında “Anadolu isyanının” başlıca nedenini, İzmir’in Yunanistan tarafından işgalinde görünce Refi‘ Cevad bu görüşe karşı çıkmıştır. Çünkü Refi‘ Cevad’e göre:

“... İzmir’in işgali, İttihat ve Terakki’yi hükümet aleyhine kıyâm ettirmek için sebep teşkil eyledi. El-yevm [bugün] Ankara’da bulunanlar İttihat ve Terakki’nin belli başlı simalarıdır.”¹⁴⁶⁰

Refi‘ Cevad, Lûtfî Fikrî Bey’in görüşünün doğru olarak kabul edilmesi halinde İttihat ve Terakki’nin idaresi zamanında elden çıkan Trablusgarp, Adalar, Kosova, İşkodra, Selanik ile o büyük Rumeli, Irak, Arabistan vb. gibi yerler için millette niçin bir isyan hissinin oluşmadığını sorgulamıştır. Bundan dolayı Refi‘ Cevad, “Anadolu’daki isyanın” İzmir için değil de sadece İttihatçılık için olduğunu Lûtfî Fikrî Bey’in dikkatine sunmuştur. Yine yazar, Lûtfî Fikrî Bey’in Anadolu ile uzlaşma fikrine karşı çıkararak, onun düşüncesinin aksine Yunanistan’la anlaşma gereğinde direktmiştir.¹⁴⁶¹

Lûtfî Fikrî Bey’in kişiliğinde somutlaşan bu ittifak teşebbüsü, III. Tefvik Paşa hükümetinin kurulmasından sonra Ankara’yla bağlantının sağlanmasıyla etkinliğini yitirmiştir.

E. Kuva-yı Milliye ve İttihatçılık - Bolşevizm İlişkisi

Kuva-yı Milliye’ye muhalifliğiyle tanınan Peyam-ı Sabah ve Alemdar gibi gazetelerin, Kuva-yı Milliye hareketiyle İttihatçılık ve hatta Bolşevizm arasında bağlantı kurdukları görülmektedir. Bu görüşün başını çeken önemli kalemlerden biri Ali Kemal diğeri de Refi‘ Cevad’dır. Ali Kemal, İttihat ve Terakki’nin izlediği her yolun daima hüsrana çıktığına işaret etmiş ve İttihat ve Terakki ile Teşkilât-ı Milliye arasında bağlantı kurarak, “Ondan istihale eden bu Teşkilât-ı Milliye de bu mülk ve millete her fenalığı etti, ... ta ibtidadan, geçen haziran ayından beri bu devletin sergüzeşt-i elemi ni yakından tetkik edenler bu hakikati teslim eylerler.”

---

¹⁴⁶⁰ Refi‘ Cevad, “Siyaset-i Hazıra”, **Alemdar**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1. Lûtfî Fikrî Bey’in Bosphore gazetesine yaptığı açıklama için ayrıca bkz.: “Yunanistan’la İtilaf Kabil midir?”, **Akşam**, 14 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Lûtfî Fikrî Bey’e Nazaran Türkiye - Yunan Mukareneti”, **İleri**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Türk, Yunan İtilafı Mümkün mü?”, **İkdam**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Yunanistan’la İtilaf”, **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁶¹ Refi‘ Cevad, “Siyaset-i Hazıra”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 246.

açıklamasında bulunmuştur. Hatta Ali Kemal, tehlikenin farkında olarak kendisinin Dâhiliye Nazırlığı döneminde vilayetlere çeşitli genelgeler gönderdiğinin altını çizmiş ve bu genelgelerden birini, başyazısında yayımlama gereğini duymuştur.¹⁴⁶²

26 Haziran 1919 tarihli ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal imzalı bu genelgeye göre Konya vilayeti, Karesi ve Kütahya livalarıyla daha başka yerlerde Ordu Müfettişleri'nin, 1311 (1895/1896) ile 1316 (1900/1901) doğumluları silah altına çağırdığı, diğer doğumlulardan da gönüllü talep edilip onların da çağrıldığı ve savaş giderleri için halktan îaneler toplandığı anlaşılmıştır. Ancak merkezden böyle emirler verilmediği için kanuna ve Mütareke şartlarına uygun olmayan bu hareketlerin gizli nedenlerinin olabileceği üzerinde durulmuştur. Bundan dolayı bu işe kalkışanlar kanunen takip olunacaklardır. Ordu Müfettişleri'nin ve bazı yüksek rütbeli kumandanların seferberliği hazırlamaya kalkışmaları, vatanperver bir hareket olmaktan ziyade beş senelik kötü idareleriyle memleketi bu hale getirenlerin ve hâlâ onlara “yardakçılık” edenlerin kışkırtmalarının birer sonucudur. Bu nedenle genelgede, böylesi tehlikeli zamanlarda memurlara ve halka düşen en büyük görevin, her ne olursa olsun memlekette asayiş bozmamak olduğu vurgulanmıştır. Bu açık talimata uygun olmayacak şekilde askerî kesimden verilecek emirlerin yerine getirilmemesi ve bu emirleri yerine getirenlerin de o emirleri verenler gibi sorumlu olacakları duyurulmuştur. Gönül rahatlığı ve fikir temizliğiyle hareket etmeyenler bu görevi yerine getirmede kusur edeceklerdir. Genelgede böylelerini hükümetin şiddetle cezalandıracağını bildirilmiştir.¹⁴⁶³

Ali Kemal başyazısında söz konusu bu genelgeye niçin yer verdiğini de açıklamıştır. Vatan ve milleti bahane ederek, İttihat ve Terakki'yi diriltmekten ibaret olan bu hareketleri yapanlara, Harbiye Nezareti'nin yardımının çok olduğunu göstermek için bu genelgeye başyazısında yer verdiğini belirtmiştir. Mütareke'den sonra İstanbul'da “Cevatlarıyla, Küçük Cemalleriyle” Harbiye Nezareti'nin çalışmaya koyulduğuna değinmiştir. Bunun yanı sıra İzmir felaketini fırsat bilen İttihatçılar, eski saltanatlarını diriltmek amacıyla “Mustafa Kemallerini, Karabekirlerini, Ali Fuatlarını, Bekir Samilerini ve sairlerini” Anadolu'ya “saldırtmışlardır.”¹⁴⁶⁴ Nitekim Refi‘ Cevad da İzmir'in işgali olayının, İttihat ve

---

¹⁴⁶² Ali Kemal, “Enzâr-ı İbrete”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁶³ A.y.

¹⁴⁶⁴ A.y.

Terakki'ye bir faaliyet zemini hazırladığını ve “Sivas, Ankara isyanının” da İzmir bahanesiyle meydana geldiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁶⁵

Her iki yazar tarafından Kuva-yı Milliye'nin faaliyetleri bağlamında da İttihatçılarla aynı olduğu düşüncesi işlenmiştir. Ali Kemal, Kuva-yı Milliye ile İttihat ve Terakki arasındaki bağlantıyı şu şekilde dile getirmekteydi:

“Onlar için memleketten de, milletten de önce Ocak gelir, gaye de Ocağı herçi-bâd-âbâd [ne olursa olsun] söndürmemek, kazanı daima kaynatmak, bu maksatlara ermek için de maddî ve manevî her nev' kayıtları ayakaltına alarak hiçbir cinayetten, hiçbir fazâhattan [alçaklıktan] çekinmemektir. Padişaha, hatta Resûl-ullaha, hatta Allah'a karşı isyan ve tuğyan etmek bu adamlarca umur-ı âdiyyedendir, yine bu adamlarca ibâd-ullahı [Allah'ın kullarını] soymak, vatani yıkmak, ortalığı kırmak ve geçirmek hiçtir. ...”¹⁴⁶⁶

Nitekim Refi' Cevad de İttihatçıların Kuva-yı Milliye adı altında dirildikten sonra eski ruh ve zihniyete olan bağlılıklarını tamamen gösterdiklerini belirtmiştir. Anadolu'dan alınan haberlere göre zavallı millet, Kuva-yı Milliye'nin elinde perişan olmaktadır. Kuva-yı Milliye işlediği cinayetlerle İttihatçılarla aynı olduğunu göstermiştir. Cellâtları yine eski cellâtlarıdır. Sadece hizmet ettikleri efendilerinin isimleri değişmiştir. Aldıkları emir Mustafa Kemal'in ya da Talat'ın emri değildir. Söz konusu bu emir İttihat ve Terakki zihniyetinden doğmaktadır. Refi' Cevad, İttihatçılık zihniyetinin kendisini eylemleriyle gösterdiğini, Kuva-yı Milliye ile de benzerlik kurarak şu şekilde açıklamıştır: “İttihatçı soyar, Kuva-yı Milliye de soydu, İttihatçı asar, Kuva-yı Milliye de asıyor, İttihatçı işkence eder, Kuva-yı Milliye de işkence ediyor.”¹⁴⁶⁷

Bunun yanı sıra Refi' Cevad, İttihat ve Terakki ile Kuva-yı Milliye'nin uygulamaları arasındaki benzerliği şu şekilde ifade etmektedir:

“... İttihat ve Terakki, dün nasıl, kuvve-i hükümeti eline geçirmiş bir eşkıya çetesi ise bu gün de Anadolu dağlarını kasıp kavuran bir şakî çetesi hükmündedir. İdamlara gelince: Dünkü İttihat ve Terakki'nin bugünkü efradı, dün nasıl cellâtlık vazifesini îfâ

¹⁴⁶⁵ Refi' Cevad, “Yine Kuva-yı Milliye”, **Alemdar**, 15 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁶⁶ Ali Kemal, “Hükümet-i Hazıra ve Zorbalar”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Nisan 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁶⁷ Refi' Cevad, “Anadolu'daki Fecâyi”, **Alemdar**, 31 Mayıs 1336/1920, s. 1; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 43.

ediyorlarsa bu gün de yine öyle yapıyorlar. Girdikleri yerlerde ellerine geçenleri idam ediyorlar.”¹⁴⁶⁸

Refî‘ Cevad, Kuva-yı Milliye’nin tüm bu uygulamalarını “günah” olarak nitelemiş ve Bozkır’da Kuva-yı Milliye’nin “dümdüz ettiği” köylerin, Türk ve Müslüman köyleri olduğunu vurgulamıştır. Yine Dramalı Rıza’nın Biga’da camiye doldurup yaktığı kişilerin de Türk ve Müslüman oldukları hatırlatmasını yapmıştır. Buradan hareketle kendilerinin, bu memleketi sevdikleri için İttihat ve Terakki’yi sevmediklerini açıklamıştır.¹⁴⁶⁹

Refî‘ Cevad ile Ali Kemal, İttihat ve Terakki önderleri ile Kuva-yı Milliye önderleri ve her iki tarafın önderlerinin uygulamaları arasında da benzerlikler kurmuşlardır. Refî‘ Cevad, İttihat ve Terakki’nin “İttihat-ı İslam’a burnunu sokarak” dünyayı Türklerin aleyhine ayaklandırdığını düşünmüş ve Türklük propagandasıyla da yedi düvele meydan okuduğunu ileri sürmüştür. Kuva-yı Milliye’nin de bu şekilde hareket ettiğini şu benzetmeyle açıklamıştır: “... Dünkü Enver ne ise bugünkü Mustafa Kemal de o oluyor. ...”¹⁴⁷⁰

Ali Kemal ise Mustafa Kemal’in yaptıklarıyla Enver’in de üzerine çıktığını düşünmektedir. Öyle ki dış siyasette Meşrutiyet’in başlangıcından beri akılsızca sürdürülen o “zorbalar siyaseti”, “Kuva-yı Milliye çılgınlığıyla” daha belirgin bir hale gelmiştir. Yazar bu tespitini, “... Mustafa Kemal dâhilde olduğu gibi harice karşı yaptıklarıyla da Enver’e rahmet okutturdu, soygunculukta Kuva-yı Milliye elbette İttihat ve Terakki’yi gölgede bıraktı, fakat yeni Kabakçı kafa yerine kan kırmızı bir karpuz taşıdığını İtilaf’a karşı yalnız kavlen [sözle] değil fiilen de meydana koymaya kalkışınca gösterdi, ...”¹⁴⁷¹ sözleriyle ortaya koymuştur.

Bunun yanı sıra Ali Kemal, idrak ve irfan açısından Enver ile Mustafa Kemal ve Ali Fuat arasında hiçbir fark görmemektedir. Bu kişiler, memleketin yazgısını aynı tarzda ele aldıkları için Enver, devleti çöküşe nasıl sürüklediyse Mustafa Kemal ve Ali Fuat da aynı şekilde yapmaktadırlar.¹⁴⁷² Hatta Ali Kemal, İttihat ve Terakki gibi Teşkilât-ı Milliye’nin de yegâne kuvvet ve dayanağının “fesatlık, korkutma ve kötülük” olduğunu belirtmiş ve buna örnek olarak da Düzce

¹⁴⁶⁸ Refî‘ Cevad, “Bir Hasbihâl”, **Alemdar**, 17 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁶⁹ **A.y.**

¹⁴⁷⁰ Refî‘ Cevad, “Anadolu’daki Fecâyi”, s. 1; Ayışığı, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴⁷¹ Ali Kemal, “Hastalığı Teşhis Edemedik”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁷² Ali Kemal, “Niçin Böyle Oldu?”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Haziran 1336/1920, s. 1.

ve Bolu'da yaşanan olayları vermiştir. Buralarda yaşanan olaylar incelendiğinde o “çetelerin” aslında kimlerden oluştuğu kolayca anlaşılacaktır. Ali Kemal'e göre Mustafa Kemal'in başlıca adamları, İttihat ve Terakki'den arta kalan kimselerle tehcir ve taktik yapan kişiler, “hapishane katilleri” ve “canilerdir”.¹⁴⁷³

Bunun dışında Ali Kemal; Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, öncelikle “Enverler ve Talatlarla” yani İttihat ve Terakki ile ikinci olarak da Bolşeviklerle resmen müttefik olduklarını ileri sürmüştür. Enver, Talat ve Mustafa Kemal için amacın “Ocak” olduğunu, devlet ve milletin birer araçtan ibaret olduğunu ifade eden Ali Kemal, “Bu devlet ortadan kalksa, bu millet ezilse bile şu herc ü merc [allak bullak] sayesinde o Ocak Asya'nın Turan'ında, Azerbaycan'ında, İran'ında, hâsılı başka bir köşesinde yeniden tutuşabilir, olsa olsa diğer bir şekilde, bir mahiyette tutuşabilir, Enveroflar, Talatoflar, Kemaloflar olabilir. ...”¹⁴⁷⁴ açıklamasını yapmıştır.

Ali Kemal, bu “zorbaların” I. Dünya Savaşı sırasında en “parlak devirlerini” yaşadıklarını, savaş bitince de bunların ortalık karışincaya kadar “pusuya yattıklarını” belirtmiştir. Sonrasında bu kişiler Anadolu'da Ocak gayelerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Ali Kemal, mevcut hükümetle zorbalar olarak nitelendirdiği Kuva-yı Milliyeciler arasındaki çarpışmayı şu şekilde yorumlamaktadır:

“İşte hükümet-i hazıra, işte zorbalar! Bu iki kuvvet birbiriyle alelade çarpıştırlarsa tabîdir ki rezalet fazilete galebe çalar. Fakat zaman-ı kadîmde değiliz, asrımızda insaniyet ve medeniyetin böyle mücadelelerde tesiri büyüktür, kavîdir. ...”¹⁴⁷⁵

Bu sözleriyle Ali Kemal, yaşanan çağda Kuva-yı Milliyecilerin hükümete karşı başarı şanslarının olmadığını öne sürmektedir.

Bunun yanı sıra Ali Kemal, İttihat ve Terakki'nin senelerce memlekete “dal budak” salması dolayısıyla Türklerin yazgısına karışmayı devam ettirdiğini yazmıştır. Bunun için de Mustafa Kemal gibi “eli bayraklı avenesini” Anadolu'da ayaklandırtarak, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetleriyle merkeze hâkim olmuştur. Bundan sonra da akıl ve itidal siyasetinin aksine, alışıl gelmiş olan “çılığın, hırçın, hoyrat” ve özellikle millî menfaatlere zararlı olacak bir yola sapmıştır.¹⁴⁷⁶ Ali

¹⁴⁷³ Ali Kemal, “Elîm Bir Hadise Münasebetiyle”, s. 1.

¹⁴⁷⁴ Ali Kemal, “Her Hakikat Meydana Çıktı Gibi”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁷⁵ Ali Kemal, “Hükümet-i Hazıra ve Zorbalar”, s. 1.

¹⁴⁷⁶ Ali Kemal, “Onlar ve Biz”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Kemal, Mütareke'den sonra da memlekette İttihat ve Terakki'nin iç ve dış siyasetinin devam ettirilmesinden yakınmaktadır. İç siyasette İttihatçılar; Arnavut, Arap, Kürt, Türk fark etmeksizin halkı “asıp kesme” siyaseti gütmüşlerdi. Mütareke'den sonra “Kuva-yı Milliye oyununun” icat edilmesiyle her şeyin eskisi gibi aynı olduğu anlaşılmış ve içeride artık Ermeni, Arap, Kürt, Arnavut vb. gibi unsurların olmamasından dolayı bu kez Türkler birbirlerini “kesip doğrayarak”, aynı siyaseti harfiyen uygulamışlardır.¹⁴⁷⁷

Refi' Cevad da memlekette İttihat ve Terakki siyasetinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve İttihat ve Terakki'nin on senedir memlekete birçok kötülük yaptığını ileri sürmüştür. Mütareke'yle birlikte İttihat ve Terakki, Anadolu'yu ayaklandırmak için akla ve hayale gelmeyen isnatlarda bulunmuştur. Bu çerçevede memleketi felakete sürükleyen İttihat ve Terakki erkânına karşı bir türlü söylenemeyen “vatan haini lekesi”, İttihat ve Terakki muhaliflerine hemen dayatılmıştır. Bundan dolayı Refi' Cevad, İttihat ve Terakki'nin kendilerine muhalif olanlardan çekindiklerini kaydetmekte ve şu yolu izlediklerini ileri sürmektedir:

“Hâlbuki bugünkü İttihat ve Terakki muhaliflerinin dünkü İttihat ve Terakki'den yahut bugünkü Kuva-yı Milliye'den sorulacak - memlekete ait - birçok hesapları vardı. Bunu İttihat ve Terakki pek güzel bildiği için memleketi bir dakika kendi haline terk etmiyordu ve terk etmek de işine gelmiyordu. Binaen aleyh bin türlü gavâil [sıkıntılar] ihdas etmek icap ediyordu. İttihat ve Terakki bunu yaptı. Memleketin başına yeni yeni felaketler açtı. Kuva-yı Milliye namıyla şekaveti resmî bir şekilde tatbik eyledi.”¹⁴⁷⁸

Ali Kemal ile Refi' Cevad, bu eleştirileriyle birlikte Kuva-yı Milliyecilerin sonlarına ilişkin de çeşitli öngörülerde bulunmuşlardır. Öncelikle Ali Kemal işi el çabukluğuna getirerek, Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'na sürükleyen İttihatçıların ne Türkleri ne de Türklüğü temsil etmediklerini ısrarla savunmaktadır. Aynı şekilde bir takım fırsatlardan yararlanarak, devleti Kuva-yı Milliye adı altında yeniden yeniye badirelere ve maceralara sevk eden gürhun da Türkleri ve Türklüğü temsil etmediğini düşünmektedir. Bu nedenle de yakında İttihatçılar gibi Kuva-yı Milliyecilerin de hak ettikleri sona kavuşacaklarına inanmaktadır.¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷⁷ Ali Kemal, “Hastalığı Teşhis Edemedik”, s. 1.

¹⁴⁷⁸ Refi' Cevad, “Yine İfrât”, **Alemdar**, 21 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁷⁹ Ali Kemal, “Manidar Bir Galat-ı Rüyet”, s. 1.

İttihat ve Terakki gibi Kuva-yı Milliye'nin de başlıca siyasî silahının “yalan” olduğunu düşünen yazara göre “Mustafa Kemal kalleşi” İzmir’i geri alacağını ileri sürmesine karşın gerçek hiç de öyle olmadığı gibi Bolşevik masalını da icat etmiştir. Bütün taraftarlarını bu masalla oyalamakta ve halkı da o sayede tehdit etmektedir. Ancak Ali Kemal’e göre Moskova hükümetinin ne derece kötü bir halde olduğu bilindiği için bu yalan da kısa bir süre sonra etkisiz hale gelecektir. Tüm bunlardan dolayı Ali Kemal, Anadolu’dan o “belanın” bir an önce ortadan kaldırılmasının ve Yunan istilasına son verilmesinin kolaylaşacağını düşünmektedir. Bu amaca ulaşmak için genel bir tedbirle siyasete ve az bir kuvvete sahip olmak yeterli olacaktır. Ali Kemal, 5 Nisan 1920 tarihli hatt-ı hümayunda da belirtildiği gibi Kuva-yı Milliye’ye katıldığı için pişmanlık duyanların ve hükümete itaat edenlerin affedilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Böylece affedilenler, ayırt edildikten sonra geri kalanların Anadolu’da barınma imkânı kalmayacak ve bu kişiler Kafkasları aşarak, İran’a ya da Turan’a gitmek zorunda kalacaklardır. Bu yolla Anadolu asayişe kavuşturulmalı ve yabancı istilası ortadan kaldırılmalıdır. Bu konuda herkesin birlik olarak hükümete yardımcı olması gerekmektedir.¹⁴⁸⁰

Aynı şekilde Refi‘ Cevad da Kuva-yı Milliye'nin vatan endişesi taşımadığını, doğrudan doğruya İttihat ve Terakki’yi kurtarmaya ve ona hizmet eden kişileri de korumaya çalıştığını ileri sürmüştür. Ancak ona göre bunu başarmaları mümkün değildir. Çünkü Kuva-yı Miliyeciler yaptıkları “kötülük ve cinayetlerden” dolayı medeniyet dünyasının gözünde “mahkûmdurlar”. Bunun cezasını er ya da geç göreceklerdir. İttihat ve Terakki'nin memleket aleyhine yaptıkları “cinayetlerin” yeni yeni yığınlar oluşturduğuna dikkat çeken Refi‘ Cevad, bu yığınların karşısına geçip “Eyvah ne yer, ne yâr kaldı!” feryadıyla dövünmemek için uyanmak gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴⁸¹

Kuva-yı Milliye hareketiyle İttihatçılık ve Bolşevizm arasında bağlantı ve benzerlik kuran değerlendirmelerin, özellikle Ali Kemal’in kaleminden 1921 ve hatta 1922 yılında da sürdürüldüğü görülmektedir.¹⁴⁸²

---

¹⁴⁸⁰ Ali Kemal, “Ankara Yârânı”, s. 1.

¹⁴⁸¹ Ayışığı, **a.g.e.**, s. 78; Refi‘ Cevad, “İntibâh! Biraz İntibâh!”, s. 1.

¹⁴⁸² Ali Kemal’in konuyla ilgili yazıları için bkz.: Ali Kemal, “İttihat ve Terakki ve Kuva-yı Milliye”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Teşrin-i sani 1337/1921, s. 1; Ali Kemal, “Netice Nedir?”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Mart 1337/1921, s. 1; Ali Kemal, “Ankara - Moskova”, **Peyam-ı Sabah**, 2 Haziran 1337/1921, s. 1; Ali Kemal, “Bir Nümüne-i İbret”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Eylül 1337/1921, s. 1; Ali Kemal, “İhtilâl ve İnhilâl”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Kânun-ı sani 1338/1922, s. 1; Ali Kemal, “Anadolu’da Bolşevik Dolapları”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Mart 1338/1922, s. 1; Ali Kemal, “Elîm Bir Vaziyet”, **Peyam-ı**

F. Gizli Cemiyetler ve Kuva-yı Milliye

Millî Mücadele’de kullanılan silah ve cephanenin önemli bir kısmı, İtilaf Devletleri’nin denetimleri altındaki depolardan gizlice kaçırılarak sağlanmıştır. Son derece tehlikeli olan bu işi, millî harekete bağlı ya da onun adına çalışan çeşitli teşkilâtlar gerçekleştirmiştir.¹⁴⁸³ Bunlar arasında başta Karakol Cemiyeti olmak üzere Ankara’da kurulup İstanbul’da teşkilâtı bulunan Müsellâh Millî Müdâfaa Grubu, yani kısa adıyla Mim Mim Grubu, Sebat Millî Grubu, Yıldırım Grubu, Muâvenet-i Bahriye Grubu, Fethiye Grubu, Yavuz Grubu, Nâmık Grubu ile sırasıyla Hamza, Mücâhid, Muhârib ve Felâh adlarını almış olan grup sayılabilir.¹⁴⁸⁴

İstanbul’dan Anadolu’ya gizlice silah ve insan kaçırma yönündeki bu faaliyetler İstanbul basınının da dikkatini çekmiştir. Bu konudaki bir tespite göre son zamanlarda hükümet ve polis yeni bir gizli cemiyet tertibatı keşfederek, en önemli başkanlarını ele geçirmiştir. Söz konusu bu cemiyet, İstanbul’da birçok bölgeye ayrılmışsa da en fazla Kasımpaşa ile Eyüp semtlerinde yayılmıştır. “Çeteciler” buralarda faaliyetlerini aleni bir şekilde göstermekte ve cami gibi yerlere hükümet aleyhinde beyannameler yapıştırmaktadırlar. Bunun üzerine başta Polis Müdürü Tahsin Bey olmak üzere Kısm-ı Siyasî Müdürü Şeref ve Kasımpaşa Merkez Memuru Cemil Beyler birkaç günden beri bu meseleyle meşgul olarak, teşkilât başkanlarının kimliklerini belirlemeye çalışmışlardır. Sonuçta bu “sergerdelerin” kim olduklarının anlaşılması üzerine önceki gece büyük bir kısmı yakalanmıştır. Yakalananlar arasında özellikle bu teşkilâtı düzenleyip idare eden ve gün aşırı Kasımpaşa’ya gelerek, avenelerine (yardakçılara) talimat veren Turan eczanesi sahibi Vasıf Bey de bulunmaktadır. Vasıf Bey akşamları saklandığı kayınpederinin Çamlıca’daki köşkünde yakalanmıştır. Sorgulama sırasında Çamlıca’ya gelmesindeki amacın gerek duyması halinde Anadolu’ya kolayca kaçabilmek olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra yazıda, yakalanan kişilerin üzerinde İttihatçıların ve onların devamı olan Kuva-yı Milliyecilerin İstanbul’daki “ihanet şebekelerine” ait önemli belgelerin elde edildiği ileri sürülmüştür. Aynı zamanda tutuklanan kişilerin isimleri uzun bir liste halinde verilmiştir.¹⁴⁸⁵

Sabah, 26 Mayıs 1338/1922, s. 1; Ali Kemal, “İnhisâr, İnhisâr, İnhisâr”, **Peyam-ı Sabah**, 20 Haziran 1338/1922, s. 1.

¹⁴⁸³ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 158.

¹⁴⁸⁴ Fethî Tevetoğlu, **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 3.

¹⁴⁸⁵ “Yeni Bir Cemiyet-i Hafiyeye”, **Alemdar**, 11 Mayıs 1336/1920, s. 1.

Bu gizli cemiyetin dışında Polis Umum Müdürlüğü ile polis heyeti, yeni bir komitenin daha Kuva-yı Milliye adına faaliyette bulunduğu bilgisini alarak, bu kişiler hakkında gerekli kovuşturmaya başlamıştır. Hatta kovuşturmanın iyi bir sonuç vermesi üzerine polis, bu yeni komiteye karışmış olan belli başlı komitecileri de yakalamıştır.¹⁴⁸⁶

“Kuva-yı Bâgîye’ye” İstanbul’dan yardım etmek için başka bir komitenin daha faaliyette bulunduğu bilgisinin Polis Müdüriyetince öğrenilmesi üzerine Üçüncü Şube Müdürü Kemal Bey bu işi açığa çıkarmak için görevlendirilmiştir. Kemal Bey, komitenin merkezi olan Maltepe’deki şefkat yurdunun sözü geçen üyelerine yanaşarak, onlara nüfuz etmiştir. Kendisini, yurt müdürü Kaymakam Şemseddin Bey’e Salih Bey takma adını kullanarak tanıtmış ve ona hizmette bulunmuştur. Kaymakam Şemseddin Bey, Kemal Bey’in komitenin aktif bir üyesi olabileceğine kanaat getirerek, yurdun arka tarafına götürüp ellerinde bulunan silah, cephane ve bombaların miktar ve niteliği hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Kemal Bey, Kaymakam Şemseddin Bey’in evine de gitmiştir ve o evden ayrılacağı sırada orada bulunan Mülazım Kemal, Ahmet ve Celal Efendileri davet ederek, birlikte bir kilometre uzaktaki zabıta otomobiline gelmişlerdir. Aynı zamanda Kemal Bey, önemli bir konuda görüşmek üzere yanına gelmesi için Şemseddin Bey’i de çağırtmıştır. Şemseddin Bey de geldikten sonra hepsi otomobile binip yola çıkmışlardır. Ancak birden bire şüpheye düşen otomobildekilere, Kemal Bey kimliğini söylemiştir. Zaten bu sırada da Bostancı Polis Merkezi’ne gelinmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda dokuz sandık dinamit, altı kutu mücadele bombası, yedi tane elektrikli ateş makinesiyle bir mavzer bulunmuştur. Bunun dışında edinilen bilgilere göre bu komiteye iki defa 35.000 lira verilmiş ve kendilerinin firarını kolaylaştırmak için de bir motor hazırlanmıştır.¹⁴⁸⁷

Yine basında “çete” olarak bahsedilen gizli bir cemiyetten daha bahsedilmiştir. Buna göre Polis Umum Müdürlüğü, “baldırı çıplaklara” silah ve saire göndermek için uğraşan bir “çetenin” varlığını haber almıştır. Müdürlük, meselenin takibi için Muavini Kemal ve Kısm-ı Siyasî Müdürü Şeref Beyleri memur etmiştir. Nitekim bu iki görevli, kaçakçı gizli cemiyeti ortaya çıkarmıştır. Buna göre Çete Reisi meşhur Laz Osman ve onunla işbirliği yapan Bahriye Kaymakamlarından Şükrü Bey ile Osman’ın maiyetinden on beş kişi tutuklanmıştır. Polis Umum

¹⁴⁸⁶ “Yeni Bir Komitenin Keşfi”, **Alemdar**, 17 Haziran 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁸⁷ “Cemiyet-i Hafîye”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Temmuz 1336/1920, s. 2.

Müdürlüğünce gerçekleştirilen tahkikat sonucunda kaçakçıların ellerinde bulunan silahların, Üsküdar ile Kadıköy havalisinde çeşitli yerlerde saklı olduğu anlaşılmıştır. Küçük Çamlıca civarındaki bostanlardan birinde yapılan aramalar sonucunda 6 top kumaş, 4 mitralyöz, 2 top namlusu, 4 sandık patlayıcı maddeyle birçok silah bulunmuştur.¹⁴⁸⁸

Bu gizli cemiyetin dışında, başka bir gizli cemiyete dair açıklamada daha bulunulmuştur. Buna göre Merkez Kumandanlığı, İstanbul'da bütün hükümet üyelerine suikastta bulunmak üzere kurulmuş olan gizli bir cemiyeti keşfederek, bu cemiyetin faillerini yakalamıştır. Söz konusu bu cemiyet, Koltukçuzade Yusuf Ziya adında birinin başkanlığında Nalbant İbrahim, Arnavut Ali ve üç arkadaşından oluşmaktadır. Bunlar bir aydan beri Fuat Bey'in Topkapı dışındaki evinde toplantılar yaparak plan hazırlamaktadırlar. Nitekim olaydan haberdar olan Merkez Kumandanlığı'nın bu eve yaptığı baskında İnzibat memurlarından Hamil Efendi öldüyse de içeridekiler yakalanarak, Merkez Kumandanlığı'na götürülmüşlerdir. Bu kişilerin aynı zamanda millîcilere silah göndermekle de meşgul oldukları anlaşılmıştır.¹⁴⁸⁹

IV. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE

A. Ermeniler ve Kuva-yı Milliye

Bu dönemde İstanbul basını, Ermeni gazetelerinden yaptığı aktarmalarla Ermenilerin Kuva-yı Milliye'yi ne şekilde algıladıklarını gözler önüne sermiştir. Bu çerçevede Ermeni Patrikhanesi ve çevresinin, Kuva-yı Milliye'yi algılayış şekli büyük bir önem arz etmektedir. Nitekim Joğovurt gazetesi, Patrik Zaven Efendi ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. Zaven Efendi, taşradan Patrikhane'ye herhangi bir haberin gelip gelmediğini açıklayarak, Ermenilerin Anadolu'daki durumu hakkında bilgi vermiştir. Kilikya taraflarından herhangi bir haber almadıklarını, o bölgenin durumundan haberdar olmak için o günlerde gelecek olan yolcuları beklediklerini ifade etmiştir. Yakın semtlerden edinilen bilgiler ise oralardan gelen yolcular ya da mektuplar aracılığıyla olmaktadır. Buna karşın Zaven Efendi birçok yerde ulaşımın yasak olduğuna dikkat çekmiştir. Hatta buna örnek de vermiştir. Bursa'dan İstanbul'a gelmek için iznin olmadığını, buna karşın Bandırma için böylesi bir

¹⁴⁸⁸ “Bir Cemiyet-i Hafiyeye”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Ağustos 1336/1920, s. 2. Ayrıca bkz.: “Teşkilât-ı Hafiyeye”, **İkdam**, 5 Ağustos 1336/1920, s. 3.

¹⁴⁸⁹ “Bir Cemiyet-i Hafiyeye”, **İleri**, 1 Eylül 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 192.

yasağın bulunmadığını ileri sürülmüştür. Oradan gelenler, Ermenilere karşı bir düşmanlığın olmadığını, milliyetçilerin Ermeni Piskoposluğu'ndaki memurlarla münasebette bulduklarını ve kısacası Ermeni heyetlerinin, Anadolu'daki bu iç meselede tarafsızlıklarını koruduklarını söylemektedirler.¹⁴⁹⁰

Bunun dışında Zaven Efendi, milliyetçiler tarafından taşrada bir patriklik kurulduğu ve Ankara murahhası Ardavast Efendi'nin patrik yapıldığı yönünde dolaşan söylentilere de bir açıklık getirmiştir. Bu haberin ağızdan ağza dolaşmasına karşın Bursa Ermeni Piskoposu'nun böyle bir şeyin aslı olmadığını kendilerine yazdığını belirtmiştir. Bursa'dan Ardavast Efendi'yle sürekli olarak haberleşmede bulunulduğunu da söylemiştir.¹⁴⁹¹

Bursa'nın dışında İzmit ve çevresiyle Kütahya'daki azınlıkların durumlarına ilişkin de basında çeşitli yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Bu çerçevede Yergir gazetesinin bildirdiğine göre İzmit Ermeni Piskoposu, Patrikhane'ye gönderdiği bir mektupta o havalinin mevcut durumu hakkında ayrıntılı bir bilgi vermiştir. Buna göre "millîci çeteleri" İzmit havalisindeki bazı Rum köylerini basmışlar ve dört bin hayvanla çeşitli eşyayı alıp götürmüşlerdir. Azizli karyesini basan çete bütün evleri soymuştur. Bunun dışında çeteler Düzce'nin Ermeni ve Çerkes mahalleleriyle Hendek karyesini ve başka bir köyü de basarak tamamıyla ateşe vermişlerdir.¹⁴⁹²

Cagadamard gazetesinin bildirdiğine göre İzmit'ten Ermeni Patrikhanesi'ne gönderilen bir mektupta millîcilerin yaptıkları zulümler anlatılmıştır. Buna göre 8 Eylül'de Düzce'den Adapazarı'na beş yüz kişi gelmiştir. Bunlar millîcilerin zulmünden kaçanlardır. Millîciler Bolu'da dinî bir müesseseyi bomba ile yakmışlardır. Devrek, Hamidiye ile Bartın'da dahi birçok zulüm işlemişlerdir. Hatta Bartın'da birçok kişiyi öldürmüşlerdir.¹⁴⁹³

Kütahya'dan Ermeni Patrikhanesi'ne ulaşan haberlere göre ise 9 Eylül'de şehrin ileri gelenlerinden olan 44 Ermeni, 25 Rum ve 23 Ermeni Katolik tutuklanarak, trenle Eskişehir'e ve oradan da Ankara'ya gönderilmişlerdir. Tutuklanan bu kişilerin durumlarının ne olduğu bilinmemektedir. Millîciler, bundan

---

¹⁴⁹⁰ "Zaven Efendi", **İleri**, 17 Haziran 1336/1920, s. 3.

¹⁴⁹¹ **A.y.**

¹⁴⁹² "İzmit Havalisinde Vaziyet", **Peyam-ı Sabah**, 6 Eylül 1336/1920, s. 2.

¹⁴⁹³ "Anadolu Ahvâlî", **Peyam-ı Sabah**, 13 Eylül 1336/1920, s. 1.

önce de bu kişilerden ve bütün şehir halkından kurtuluş fidyesi olarak oldukça fazla para almışlardır.¹⁴⁹⁴

Ermeni Patrikhanesi ve çevresi, Kuva-yı Milliye'ye bu şekilde çeşitli suçlar yüklerken Ermeni basınının Anadolu'daki özel muhabirleri de gönderdikleri yazılarla çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede Yergir gazetesinin Bursa özel muhabiri, 16 Nisan tarihli bir yazısında Kuva-yı Milliyecilerden milliyetçiler olarak bahsederek, Anzavur Paşa'nın büyük kuvvetlerle gittikçe Bursa'ya doğru yaklaşmasından dolayı Bursa'daki milliyetçilerin ne yapacaklarını şaşırduklarını ileri sürmüştür. Milliyetçiler, Bursa'ya üç-dört saat uzaklıktaki Köşkler karyesinde bulunan Anzavur Paşa'nın ileri hareketini durdurmak için Anadolu'dan yeni kuvvetler getirmeye çalışmaktadırlar. Hatta Mustafa Kemal, Anzavur Paşa'nın harekâtına karşı koymak için Bilecik'teki millî kuvvetlerin Bursa'ya naklini de emretmiştir. Böylelikle Bursa'ya beş yüz kişilik millî bir kuvvet ulaşmıştır. Bunun üzerine milliyetçilerde yeni bir şevk uyanmıştır. Ancak sonrasında, hükümetin beyannameyle şeyhülislamlık makamının fetvaları halk arasında yayılınca milliyetçilerde genel bir umutsuzluk meydana gelmiştir. Bu olumsuz gelişme üzerine hemen bütün yerli gazetelerin toplanması için polis memurlarına emirler verilmiştir. Bu arada milliyetçilerin silahlarını toplamak için de mahallî hükümete emir gelmiştir. Bu emir doğrultusunda herkesin 17 Nisan'a kadar silahlarını teslim etmesi istenmiştir. Bunun üzerine herkes çetecilikten vazgeçmiştir. Sadece çetecilerin bir kısmı dağlara çıkarak eşkıyalığa başlamışlardır. Bunun dışında muhabir, Bursa'da bir Anadolu Ajansı'nın kurulduğunu ve bu ajansın, kaynağı Ankara olmak üzere özellikle milliyetçilere dair birçok yalan yanlış haberler yayınladığını iddiâ etmiştir.¹⁴⁹⁵

Çagadamard gazetesinin Biga özel muhabiri, o havalideki millîcilerin Yunan askerî kuvvetleri önünden ne şekilde kaçtıklarını tasvir etmiştir. Buna göre Biga'ya sığınmış olan bin kadar Kuva-yı Milliyeci, Yunan ordusunun Balıkesir ile Edremit cephelerinden yaptıkları baskıdan korkarak 30 Haziran gecesi heyecana kapılmışlardır. O gece sabaha kadar hükümet veznesiyle Reji, Ziraat Bankası ve Düyûn-ı Umumiye İdaresi paralarından otuz bin lira kadar "aşırarak" Bandırma üzerinden Bursa'ya kaçmışlardır. Bunun dışında muhabir, Biga Mutasarrıfı Binbaşı Avni'nin I. Dünya Savaşı sırasında Adana Divan-ı Harp reisi olduğunu ve halka

¹⁴⁹⁴ "Anadolu Haberleri", **Vakit**, 18 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁴⁹⁵ "Bursa'da Vaziyet Ne Merkezde?", **Peyam-ı Sabah**, 19 Nisan 1336/1920, s. 2.

büyük zulümler yaptığını ileri sürmüş ve o anda da Avni'nin Yunan ordusunun hızla ilerlemesinden titreyerek, bütün gece ağladığını ve kendisini güvenilir bir yere kaçırmalarını adamlarından istediğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra muhabir, millîcilerin Biga'daki Hıristiyanlara zulüm etmek için vakit bulamadıklarını belirtmiştir.¹⁴⁹⁶

Yine Cagadamard gazetesinin, İzmit özel muhabirinden edindiği bilgiye göre 30 Temmuz Cuma günü sabahı her türlü silah ve bomba ile donanmış beş yüz kadar millîci, Arslanbey karyesinin etrafını üç kordonla çevirdikten sonra taarruza başlamıştır. Diğer yandan karyenin uygun yerlerinde mevki tutmuş olan Ermeniler şiddetli bir direnişe geçmişlerdir. Bunun sonucunda son derece kanlı bir çarpışma meydana gelmiştir. Ancak Ermenilerin sayısı sadece kırk, elli kişiden ibarettir ve bu sayı az olduğu için sonuna kadar direnmeyi sürdürememişlerdir. İçlerinden yirmi sekiz kişinin ölmesi üzerine geri kalanlar firar etmek zorunda kalarak, İzmit'e sığınmışlardır.¹⁴⁹⁷

Bu gelişmelerin dışında muhabir, Ermenileri aldatmak için “çete efradının” Yunan askeri elbisesini giydiklerini ve Rumca konuştuklarını, hatta bazı Ermenice kelimeler dahi kullandıklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı Ermeniler aldanmış ve kuşatma çemberinin daralması üzerine de gerçekle yüz yüze gelmiştir. Bu sırada silahlı çarpışma dört, beş saat aralıksız olarak sürmüş ve çete efradından da yüz, yüz elli kişi ölmüştür. Millîciler altı yüz haneden oluşan Arslanbey karyesinin neredeyse tamamını yakmış ve yaklaşık olarak üç milyon liralık bir zarar vermişlerdir.¹⁴⁹⁸

Cagadamard gazetesine Bursa'dan 8 Eylül 1920 tarihinde yazılan bir yazıda ise Bursa'daki durum ve millîcilerin tecavüzleri hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Bursa'da Yunan işgalinden itibaren asayiş geri gelmiştir. Bundan önce millîciler İnegöl ve Akhisar'a hücum ederek, yağmalarda bulunmuşlardı. Sonrasında ise daha büyük kuvvetlerle bir Ermeni köyüne gidip orayı tamamıyla yağma etmişlerdi. Yine millîciler, Yenice Ermeni köyünde oldukça fazla silahlı Ermeni gencinin bulunduğunu haber alınca büyük bir kuvvetle orayı kuşatmışlardı. Buna karşın Yenice Ermenileri köyün müdâfaası için şartların uygun olmadığını düşündükleri

¹⁴⁹⁶ “Millîciler Nasıl Kaçıyorlar?”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹⁴⁹⁷ “Arslanbey'de Kanlı Müsâdeme”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Ağustos 1336/1920, s. 2.

¹⁴⁹⁸ **A.y.**

için karşı koymanın faydasız olduğuna anlayarak, herhangi bir kayıp vermeksizin bağlara ve dağlara çekilmişlerdi. Hatta hâlâ daha oralarda kalmaktaydılar.¹⁴⁹⁹

Ermenilerin, Kuva-yı Milliye'ye bakışını sergilemesi açısından o dönemde Anadolu'dan gelen kişilerin, Ermeni basınına yaptıkları açıklamalar da önemli yer tutmaktadır. Nitekim Anadolu'dan yeni dönmüş olan malûmattar bir kişi, Cagadamard gazetesine Anadolu'nun durumuna dair bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre Mustafa Kemal'in Erzurum cephesinde sekiz bin asker bulundurduğu halk arasında söylense de bu rakam gerçeğe tümüyle aykırıdır. Çünkü o anda Erzurum'da sadece 15. Kolordu bulunmaktadır ve bu kolordu da sadece yedi bin askerden ibarettir. Bu düzenli askerden başka Erzurum'da durumu kötü olan bin kadar da "başbozuk" bulunmaktadır. Askerlerin durumu da o derece memnuniyet verici değildir. Ancak eskiden buraya çokça erzak getirildiği için askerler iyi iâşe edilmektedirler. Silah taşımaya gücü yeten bütün kişiler asker kaydedilerek, her birine bir mavzerle iki yüz fişek dağıtılmıştır. Her aileye de bir iki küçük el bombası verilmiştir. Ancak bu kişiler, söz konusu bu silahları istedikleri anda ve şekilde kullanma hakkına sahip değildirler. Alacakları emir üzerine silahları kullanabilmektedirler.¹⁵⁰⁰

Bunun dışında Karabekir'in kumandasındaki askerî kuvvetlerle Kars ve Ardahan taraflarından Ermenistan'a taarruza başladığına dair dolaşan söylentiler de doğru değildir. Zaten milliyetçilerin böylesi bir askerî harekâta bulunabilecek kuvvetleri de bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal, Erzurum'u faaliyet merkezi olarak kabul ederek, kuvvetlerinin önemli bir kısmını o havalide toplamıştır. Bunun sonucunda Van ve Bitlis havalisi tamamıyla müdâfaasız bir şekilde bulunmaktadır. Bu arada milliyetçiler, Karadeniz sahilinde bir müdâfaa hattı meydana getirmişlerdir. Trabzon'dan Batum'a kadar uzanan yol üzerinde sahilden bir saatlik mesafede on beş santimlik toprak yerleştirilmiştir. Bu toprak Erzurum'dan nakledilmiştir. Buna karşın topçu ve muhafız askerleri büyük bir kuvvet oluşturmamaktadırlar. Öyle ki bütün Karadeniz sahilinin müdâfaası tamamen silahlı olan mahallî halka bırakılmıştır. Bu sırada milliyetçiler İzmir cephesini tamamen terk etmişlerdir. Çünkü onlar, Yunanistan'ın barış antlaşmasını zorla kabul ettirebilmek için Trabzon taraflarından elli bin kadar askeri karaya çıkarmasından endişe etmektedirler. Bundan dolayı sahil müdâfaa hattını, Trabzon'dan Gümüşhane dağ

¹⁴⁹⁹ "Anadolu Haberleri", **Vakit**, 15 Eylül 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁰⁰ "Mustafa Kemal'in Ne Kadar Kuvveti Var?", **Peyam-ı Sabah**, 13 Haziran 1336/1920, s. 3.

geçidi yoluyla takviye ederek, çeşitli noktalarda toplar yerleştirip istihkâmlar yapmışlardır.¹⁵⁰¹

Adapazarı'ndan gelen bir yolcu da milliyetçilerin harekâtına dair Cagadamard gazetesine bilgi vermiştir. Söz konusu bu yolcu, 4 Haziran'da Adapazarı'ndan hareket ettiğini ve Şirinyan adında bir Ermeni'nin Çerkeslere yardım etmekle itham edilerek, milliyetçiler tarafından asılarak idam edildiğini ileri sürmüştür. Milliyetçiler her ferdi asker kaydetmektedirler ve özellikle Hıristiyanların silahlarını toplayarak, asker kaydolunan Türklere dağıtmaktadırlar. Bu arada hem Türklerden hem de Hıristiyanlardan para da tahsil etmektedirler. Ermenilerden bin beş yüz, Rumlardan beş yüz ve Musevilerden de yüz lira istenmiştir. Bunlardan Ermeniler o ana kadar sadece dört yüz lira teslim etmişlerdir. Zaten ilk işgal zamanında da dört yüz lira vermişlerdi. Bunun dışında işgal kuvvetlerinin miktarı dört-beş bini bulmaktadır. Bu işgal kuvvetlerinin bir kısmı Düzce ile İzmit cephesinde bulunmaktadır. Bu arada birçok yer harap olmuştur. Adapazarı havalisindeki bütün Çerkes köyleriyle Düzce'nin bir kısmı yakılmış ve Düzce'de seksen kişi asılarak idam olunmuştur. Milliyetçiler İzmit'i işgal etme konusunda da isteklidirler.¹⁵⁰²

Cagadamard gazetesinin dışında Yergir gazetesine de özellikle Karadeniz'den gelen kişiler aracılığıyla bölge hakkında bilgiler verilmiştir. Trabzon'dan İstanbul'a gelen bir yolcu, Yergir gazetesine oradaki mevcut durum hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Trabzon'da siyasî durumun oldukça belirsiz olduğuna değinen bu kişi, millîcilerin bütün kuvvetleriyle baskı yapmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Ancak henüz Hıristiyan halk için herhangi bir tehlike söz konusu değildir. Buna karşın karışıklıkların çıkması da ihtimalden uzak görünmemektedir. Bundan dolayı kesin olarak herhangi bir fikir açıklamak doğru olamazdı. Bunun yanı sıra açıklamayı yapan bu kişi, kendisinin Trabzon'dan ayrılana kadar Trabzon ile diğer şehirler arasında serbestçe seyahatin yapılabildiğine işaret etmiştir. Ancak söylentilere göre Ermenilerin şehirden çıkması yasaklanmıştır. Rumlara ise İstanbul'dan başka istedikleri yere gidebiliyorlardı. Buna karşın Türkler için hiçbir engellemede bulunulmamaktadır.¹⁵⁰³

---

¹⁵⁰¹ A.y.

¹⁵⁰² "Milliyetçiler Nasıl Hareket Ediyorlar?", **Peyam-ı Sabah**, 24 Haziran 1336/1920, s. 3.

¹⁵⁰³ "Trabzon Ahvâli", **Peyam-ı Sabah**, 11 Temmuz 1336/1920, s. 2.

Bunun dışında Yergir gazetesi muhabiri Karadeniz sahillerinden gelen bazı yolcularla da görüşmüştür. Yolcuların ifadesine göre millîciler arasında derin bir anlaşmazlık söz konusudur. Özellikle askerî başkanlarla mülkî başkanlar arasında şiddetli bir fikir anlaşmazlığı ortaya çıkmıştır. Askerî başkanlar âdeta diktatörlük ederek, vali ve mutasarrıfların emirlerine boyun eğmemektedirler.¹⁵⁰⁴

Millî Mücadele'nin Güney cephesinden olan Adana havalisiyle ilgili olarak da çeşitli bilgilerin paylaşıldığı görülmektedir. Cagadamard gazetesinin elde ettiği bilgiye göre 22 Haziran günü Adana civarında bulunan Ermeni köyü etrafında “çeteler” görülmüştür. Ancak açılan mitralyöz ateşi üzerine bunlar derhal kaybolmuşlardır. 23 Haziran gecesi “millîci çeteleri”, Adana'da Ermeni yetimhanesine taarruz etmişlerse de oradaki askerler tarafından açılan mitralyöz ateşi üzerine firar etmişlerdir. Aynı gece yine millîci çeteleri, Adana'dan iki saatlik uzaklıkta bulunan İncirlik karyesini basmışlarsa da mahallî Ermeni muhafızlarının karşı koymaları sonucunda kırk elli kadar can kaybı vererek firar etmişlerdir. 24 Haziran'da millîci çeteleri, Ali Göl'de üç Ermeni'yi öldürmüşler ve civar karyelerden birinde de bir Ermeni Jandarması yok edilmiştir.¹⁵⁰⁵

Yergir gazetesi ise Adana'da çıkan Ermenice Koyamard gazetesinden yaptığı aktarmayla Adana ve çevresine dair çeşitli bilgiler vermiştir. Buna göre o sırada Adana'da 700 kadar Müslüman vardır ve geri kalanı çekilmişlerdir. Bunların bıraktıkları evlere de Sisli muhacirler yerleştirilmişlerdir. Ermenilerin nüfusu yaklaşık olarak 100.000 civarındadır. Fransız askerleri ilerleyince “çeteler” tarumar oldukları için Adana'nın içi ile Mersin bu çetelerin tecavüzlerinden korunmuş olmaktadır. Sis, çeteler tarafından tahliye edildiği için burası küçük bir kuvvetle rahatlıkla işgal olunabilecektir.¹⁵⁰⁶

Bunun dışında önceki gün Adana havalisinden İstanbul'a gelen bir Ermeni, kendi bakış açısından Kilikya'nın müdâfaasına dair Cagadamard gazetesine bazı bilgiler vermiştir. Kilikya'nın müdâfaasının memnuniyet verici olduğuna değinen bu kişi, Ermenilerin silahlı olduklarını ve “Kemalcilerin” Kilikya'daki varlığına asla tahammül etmemeye kesin olarak karar verdiklerini açıklamıştır. Türklerin şehirden çekildiklerini belirterek, bundan dolayı da iktisaden büyük zarara uğradıklarını kaydetmiştir. Bu arada Türklerin terk ettikleri hububat tamamıyla Ermenilerin elinde

¹⁵⁰⁴ “Millîciler Arasında Nifak”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Ağustos 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁰⁵ “Kilikya Ahvâli”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁰⁶ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 24 Eylül 1336/1920, s. 1.

kalmıştır. Türklerin terk ettikleri köylerde başıboş bırakılan hayvanlar da Ermeniler tarafından tutulup bunlardan da istifade edilmektedir. Söz konusu açıklamaları yapan bu kişi, ayrıca şu tespitlerde de bulunmuştur:

“Adana el-yevm [bugün] mükemmel bir Ermeni şehri manzarasını irâe [gösterme] ediyor. Fellahlardan mâ-adâ [başka] fesli görünmez. Bu defa Adana’yı Ermenilerin elinden alabilecek bir kuvvet tasavvur olunamaz. Haçin mukavemette ber-devam [daim] olup henüz uzun müddet mukavemet edebilecek bir mevkededir. ... Zeytunlılara gelince bunlar Türkler ile bir itilaf-ı müsellâh akdetmiş olduklarından erzak almak için bazen Maraş’a gidiyorlar. Ayıntab muhafaza-i mevki ediyor. Fransızlar bu şehri Türklerden zapt etmişlerdir. Ermeniler ise bu vakayide [olaylarda] müsellâh bî-tarafılıklarını kemâ-fi-s-sâbık [eskisi gibi] muhafaza ediyorlar.”¹⁵⁰⁷

Mersin’den İstanbul’a gelen bir Ermeni tacir de Joğovurt - Jamanak gazetesine Mersin’deki genel durum hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Mersin’de sadece 400 Ermeni ailesi bulunmaktadır. Bunların hayatını korumak için Fransızlar gereken tedbirleri almışlardır. Millîciler şehirden bir iki saat mesafede siperlerde beklemektedirler. 9 ve 10 Eylül’de Fransız zırhlıları, “Kemalcilerin” mevzilerini topa tutup yerle bir etmişlerdir. Mersin’de şehrin mülkî idaresi Türklerin elinde ise de memurların yüzde yetmiş Ermeni’dir. Fransızlar ise denetleme görevini yerine getirmektedirler. Genel olarak bütün Kilikya havalisi oldukça iyi bir durumdadır.¹⁵⁰⁸

Çeşitli bölgelere yönelik değerlendirmelerin dışında Ermeni basınının BMM, Kuva-yı Milliyecilerin faaliyetleri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa ağırlıklı çeşitli değerlendirmelerde de buldukları görülmektedir. Bu çerçevede Cagadamard gazetesinde, Mustafa Kemal tarafından Ankara’da toplanan Meclis kararıyla Karabekir Kâzım’a Ermenistan’a yürümek için bir emir verildiğinden bahsedilmiştir. Burada Ermenistan’a karşı yapılacak askerî harekât şu şekilde eleştirilmiştir:

“Bu haberin derece-i sıhhatini bilmiyor isek de bunu işitince gülmekten kendimizi zapt edemedik. Türkiye’nin şerâit-i sulhiyeyi tahfif ettirmek [hafifletmek] için sarf-ı mesâif etmekte olduğu ve alelhusus Yunan ordusunun iki hafta zarfında milliyetçilerin belli başlı bir cephe-i faaliyetini tarumar ettiği bir sırada Ermenistan’a karşı taarruza girişmek müstakil bir

¹⁵⁰⁷ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 30 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁰⁸ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 1 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

Türkiye hükümetinin son felâh [kurtuluş] imkânını da mahvetmek demektir. Böyle bir taarruzdan maksat ne olabilir? Azerbaycan ile birleşmek mi? Fakat Azerbaycan artık mevcut değildir. Türkiye’de işler mantık dairesinde cereyan etmediğinden galiba milliyetçiler “İzmir’e doğru”yu “Turan’a doğru”ya tahvil ederek halkı tahrike tasaddî edeceklerdir [girişeceklerdir].”¹⁵⁰⁹

Ancak ilerleyen günlerde Yunanlıların Batı Anadolu’daki askerî harekâtını sürdürmesi üzerine Yergir gazetesi edinmiş olduğu son bilgilere dayanarak, “Erzurum Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir’in kuvvetlerinin” Yunan cephesine nakledildiğini yazmıştır. Bununla birlikte Karabekir Erzurum’da kalmıştır. Mustafa Kemal, Ermenistan’a terk edilen vilayetlerin müdâfaasını ise Kürt aşiretlerine bırakmıştır.¹⁵¹⁰

Joğovurt - Jamanak gazetesi ise Ermenistan’a karşı yürütülen taarruz kararının, Afyon Karahisar’da Mustafa Kemal ile Fuat, Karabekir Kâzım ve diğer bazı askerî önderlerin katılımıyla toplanan bir mecliste verildiğini vurgulamıştır. Bu taarruzun asıl amacı ise Anadolu’da millîciler aleyhinde başlamış olan şiddetli hoşnutsuzluğu hafifletmek ve Ermenistan cephesinde kazanılacak zaferle halkı yatıştırmaktır. Oysa gazeteye göre yetkili çevrelerden edinilen bilgiler doğrultusunda bu taarruzun hiçbir askerî öneminin olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵¹¹

Cağadamard gazetesi ise Trabzon’da yaşandığı ileri sürülen bir olaya değinmiştir. Söz konusu gazetenin elde ettiği bilgiye göre Trabzon Valisi Hamit Bey, halkı toplayarak onlara bir konuşma yapmış ve halkı Bolşevikliğe davet etmiştir. Ancak halk bu sözlerin içerdiği anlamı anlayarak, konuşmayı dinlemek istememiş ve millîcilere karşı isyan etmiştir. Bunun üzerine millîciler, etraftan kendilerine yardımcı kuvvetler getirmişler ve birçok Laz’ı tutuklamışlardır.¹⁵¹²

Yine Cağadamard gazetesi özel bir kaynaktan aldığı bilgiye değinerek, millîcilere karşı Anadolu’da başlayan isyanın gittikçe genişlediğini ileri sürmüştür. Buna göre Erzurum, Erzincan, Sivas ve Yozgat’ta büyük bir karışıklık hüküm sürmektedir. Her gün millîciler ile “gayri millîciler” arasında yeni yeni silahlı

¹⁵⁰⁹ “Ermeni Gazeteleri Ne Diyor?”, **Vakit**, 16 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹⁰ “Erzurum’da Kürt Aşiretleri”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Ağustos 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹¹ “Ermenistan, Millîciler Muharebesi”, **Peyam-ı Sabah**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Ermenistan’a Taarruz Ne Halde?”, **Vakit**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1. Yergir gazetesine göre “Kemalciler” Ermenilerden aldıkları esirleri öldürmektedir. Bkz.: “Oltu - Sarıkamış, Harbine Dair Ermenilerin Verdikleri Haberler”, **İleri**, 15 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵¹² “Trabzon’da Millîcilere Karşı Kıyâm”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Temmuz 1336/1920, s. 3.

çarpışmalar yaşanmaktadır. Millîciler, 1300 (1884/1894) - 1309 (1893/1894) doğumluları silah altına çağırarak, bunları gayri millîcilere karşı sevk etmektedirler. Ancak bütün köyler millîcilerin aleyhindedir. Millîciler isyan eden Türk köylerini yakmakta ve büyük ve küçükbaş hayvanları gasp ederek, kendi hesaplarına satmaktadırlar. 23 Haziran'da 3. Kolordu Kumandanı Selahaddin'in kumanda ettiği millîciler ile gayri millîciler arasında Sivas civarında meydana gelen çarpışmada, millîciler tarumar olunca şehre giderek yardım istemişlerdir. Ancak yardıma giden kuvvetler, yolda kötü bir şekilde mağlup olmuşlar ve Kızıl Köprü üzerinde üç otomobille iki mitralyöz bırakarak firar etmişlerdir. Çarpışma sırasında millîcilerden iki subay ve birçok asker ölmüştür. Ölen bu kişiler, 1 Temmuz'da şehre nakledilerek tantanalarla defnedilmişlerdir. Millîcilere karşı yapılan bu isyanı bastırmak mümkün değildir. Öyle ki millîciler, Sivas'a hücum edilmesinden korkmaktadırlar.¹⁵¹³

Görüldüğü üzere Ermeni Patrikhanesi ve çevresiyle Ermeni basını; Kuva-yı Milliyeciler için "milliyetçiler", "millicîler", "millicî çeteleri", "Kemalciler" vb. gibi sıfatları kullanarak bu kuvvetlerin azınlıklara kötü davrandıkları tezini işlemişlerdir.

B. Rumlar ve Kuva-yı Milliye

Bu dönemde İstanbul basını, Rum gazetelerinden yaptığı aktarmalarla Rumların Kuva-yı Milliye'yi algılayış şekillerini ortaya koymuştur. Bu çerçevede Fener Rum Patrikhanesi ve çevresinin, Kuva-yı Milliye'yi nasıl algıladığı büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemde Yunanlılar ve Rumlar için önemli bir gelişme, Edirne'nin 25 Temmuz 1920'de Yunanlılarca işgali olmuştur. Nitekim bu işgal olayı, Rum basının da dikkatini çekmiştir. Rumca gazetelerde okunduğuna göre Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali Yunan temsilciliğinden telefonla Rum Patrik Kaymakamı'na müjdelenmiştir. Patrik Kaymakamı da bu müjdeli haberi hemen bütün Patrikhane dairelerine duyurmuştur. Bunun yanı sıra Patrik Kaymakamı öğleden sonra Yunan Komiserliği'ne giderek, Edirne'nin işgali dolayısıyla gerek siyasî temsilcilere ve gerekse Yunan Askerî Heyeti Başkanı'na tebriklerini iletmiştir.¹⁵¹⁴

Rum Patrikhanesi'nin bu dönemde, Kuva-yı Milliyeciler aleyhine çeşitli kararlar aldığı da görülmektedir. Bu çerçevede Rum Patrikhanesi, Sinod Meclisi'nin bir toplantısında Amasya Metropolit'i'nin teklifi üzerine Anadolu'da meydana gelen

¹⁵¹³ "Millicilere Karşı İsyân", **Peyam-ı Sabah**, 25 Temmuz 1336/1920, s. 2; "Mustafa Kemal'e Karşı Mücâhede", **İkdam**, 25 Temmuz 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹⁴ "Şarkî Trakya'da Vaziyet", **Vakit**, 28 Temmuz 1336/1920, s. 1.

faciadan dolayı Hıristiyanlık ve medeniyet dünyası nezdinde ciddi bir teşebbüste bulunmaya karar vermiştir. Buna göre Avrupa ve Amerika Ruhanî Hıristiyanlık Merkezleri'ne gönderilecek olan feryad-nâmelerde “Kemalilerin” zulümlerinden, özellikle de içerisinde iki ekümenik Sinod'un toplandığı tarihî İznik Kilisesi'nin tahribinden dolayı Patrikhane'nin hissettiği ıstırap bildirilecektir.¹⁵¹⁵

Yine Rumca gazetelerde okunduğuna göre İzmit Metropolit'i tarafından Rum Patrikhanesi'ne uzun bir rapor gönderilmiştir. Bu raporda, İzmit havalisinin “Kemalistlerden” temizlendiği ve Adapazarı'nın işgalinden sonra İzmit'teki Rum muhacirlerin iskân ve çalıştırılmalarının kolay olacağı bildirilmiştir. Çünkü Adapazarı'nda hem çok boş ev hem de iş bulunmaktadır.¹⁵¹⁶

Yunan ordusunun terhis edilip edilmeyeceği konusunda son günlerde birçok söylentinin dolaştığı bir ortamda, Proiya gazetesi İznik Metropolit'inden Rum Patrikhanesi'ne gelen yedi sayfalık uzun bir rapora yer vermiştir. Söz konusu bu raporda, siyasî nedenlerden dolayı Yunan ordusunun daha ileri gitmesinin uygun görülmemesinden kaynaklanan bir şikâyette bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İznik ile Lefke'de “Kemalistler” tarafından yapılan facialar uzun uzadıya anlatılmaktadır.¹⁵¹⁷

Bunun dışında Rum azınlık basınının, Trakya'daki özel muhabiri aracılığıyla da Kuva-yı Milliye'ye yönelik olarak çeşitli açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede Proiya gazetesinin Edirne'deki özel muhabiri, Trakya ile ilgili bilgi vermekte ve Cafer Tayyar Bey'in Havsa'nın batısındaki Bostanlı köyünde, Yunan askerleri tarafından nasıl esir alındığını uzun uzadıya anlatmaktadır.¹⁵¹⁸ Yine Trakya'daki gelişmeleri ele alan İstanbul'daki Rumca gazetelere göre Edirne müftüsü Hilmi Efendi ile Belediye Reisi Şevket Bey, Venizelos'un muhalifleriyle işbirliği yaparak, Trakya'nın muhtariyetini sağlamaya çalıştıkları için tutuklanmışlardır.¹⁵¹⁹

Bunun dışında Rum basınının BMM, Kuva-yı Milliyecilerin faaliyetleri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa ağırlıklı çeşitli değerlendirmelerde de buldukları görülmektedir. Bu çerçevede Ethnos gazetesine göre millîciler, Yozgat ve Kayseri'yi geri alabilmişler ve Kayseri'de bir Rum, üç Ermeni ve birkaç Türkü idam

¹⁵¹⁵ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 25 Eylül 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹⁶ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 7 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹⁷ “Yunan Ordusu”, **Vakit**, 18 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵¹⁸ “Cafer Tayyar'ın Sergüzeşt Esareti”, **Peyam-ı Sabah**, 31 Temmuz 1336/1920, s. 1.

¹⁵¹⁹ “Edirne Müftüsü ve Belediye Reisinin Tevkifleri”, **İleri**, 10 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

etmişlerdir. Aynı gazete Mustafa Kemal'in, Karadeniz sahillerine yapılacak olan ithalattan yüzde beş yüz gümrük vergisi alınmasını emrettiğini yazmış ve istihbaratına dayanarak, Karadeniz Rumlarının tehcirinin Mustafa Kemal'in emriyle hızlandırıldığını ileri sürmüştür. Aynı şekilde Mustafa Kemal'in, Trabzon'daki Yunan tebaasının da sürülmesini emretmesi üzerine bu emir de yerine getirilmiştir.¹⁵²⁰

Proiya gazetesindeki bir yazıya göre ise "Ankara Büyük Millet Meclisi", İzmir'e girecek ilk fırka efradına bir milyon lira para mükâfatı verilmesini kararlaştırmıştır. Yine aynı gazetenin istihbaratına göre Mustafa Kemal, BMM'yi gizli bir toplantıya davet ederek, uzun bir konuşma yapmış ve Anadolu halkı arasında "bâgilere" karşı günden güne artan isyan ve galeyana karşı alınacak tedbirleri açıklamıştır.¹⁵²¹ Tahidromos gazetesi ise Mustafa Kemal'in hiçbir cephede yeteri kadar kuvvetinin olmadığını ve Yunan askerî birliklerinin kolaylıkla Ankara'ya girebileceklerini ileri sürmüştür.¹⁵²²

Bunun dışında Tahidromos gazetesi, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in Mustafa Kemal ile anlaşmazlığa düşerek istifa ettiğini belirtmektedir. Mustafa Kemal, hükmü altında bulunan yerlerde kendisine karşı ihtilâllar hazırlandığını gördüğü için "Asayiş-i Dâhili Memuriyeti" adı altında yeni bir memuriyet kurmuştur. Bu memuriyete de Ali Fuat'ı tayin etmiştir. Yine Tahidromos gazetesine göre Ali Fuat bu memuriyet dolayısıyla her tarafı gezerek "adamlar asmaktadır".¹⁵²³

Görüldüğü üzere Fener Rum Patrikhanesi ve çevresiyle Rum basını, Yunan işgalini sevinçle karşılarlarken "Kemalîler", "Kemalist", "millicîler" ve "bâgiler" tabirlerini kullanarak Kuva-yı Milliyeciler'in çeşitli yerlerde azınlıklara kötü davrandıklarını ifade etmişlerdir.

---

¹⁵²⁰ "Anadolu'da", **Vakit**, 31 Ağustos 1336/1920, s. 2.

¹⁵²¹ "İzmir ve Mustafa Kemal", **Peyam-ı Sabah**, 6 Eylül 1336/1920, s. 2.

¹⁵²² "Anadolu Harekâtı", **Peyam-ı Sabah**, 7 Eylül 1336/1920, s. 1.

¹⁵²³ "Anadolu Haberleri", **Vakit**, 22 Eylül 1336/1920, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDUNUN KURULUŞUNDAN BÜYÜK ZAFER SONRASINA KADAR GEÇEN DÖNEMDE KUVA-YI MİLLİYE ALGILAMALARI

I. III. TEVFIK PAŞA HÜKÜMETİ VE KUVA-YI MİLLİYE

A. Hükümetin Kuva-yı Milliye İle Olan İlişkileri

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'daki millî hareketi bastırma siyasetinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine İstanbul'daki Yüksek Komiserler, padişahı ziyaret ederek ondan Anadolu ile uzlaşacak bir hükümetin kurulmasını istemişlerdir. Öyle ki İtilaf Devletleri, Sevr Barış Antlaşması'nı yürürlüğe koyamayacağını anlayınca TBMM hükümetini de göz önünde buldurmaya ve bu hükümetle bir anlaşmaya varılmasını teklif etmeye başlamıştır. 17 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa'nın istifası üzerine yerine Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olan Tevfik Paşa 21 Ekim'de yeni hükümeti kurmayı kabul etmiştir. Anadolu ile uzlaşılması ve bu yolla TBMM hükümetine, Sevr Barış Antlaşması'nın kabul ettirilmesi amacıyla İtilaf Devletleri tarafından iktidara getirilen Tevfik Paşa, Millî Mücadele'nin sonuna kadar işbaşında kalacaktır. 4 Kasım 1922'de istifa etmesiyle de İstanbul hükümeti tarihe karışacaktır.¹⁵²⁴

Sadrazam Tevfik Paşa, hükümetini kurar kurmaz Ankara ile ilişki kurabilmenin yollarını aramıştır. Bu hükümette eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa Dâhiliye, Salih Paşa ise Bahriye Nezaretlerine tayin olunmuştur. Kuva-yı Milliye'ye gösterdikleri yakınlıkla tanınmış olan bu iki Paşa'ya hükümette yer verilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerine yaklaşması açısından atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.¹⁵²⁵ Böylece III. Tevfik Paşa hükümetinin Anadolu'yla ilişkisinin yeni ve eskisinden çok farklı bir döneme girdiği görülmektedir. Öncelikle Tevfik Paşa hükümet programını yayınlamıştır. Bu programda vatanda ortaya çıkan ve devletin varlığını belirsiz sonlara sürükleyen ikiliğin ortadan kaldırılarak, millî varlığı sağlamanın ve korumanın hükümetin görevi olarak görüldüğü vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Anadolu'yla birlik sağlanır

¹⁵²⁴ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 241-242; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 247, 252.

¹⁵²⁵ Metin Ayışığı, "Kuvâ-yı Milliye ve İstanbul Hükümetleri," **Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, 2009, s. 158.

sağlanmaz, Kanun-i Esasi'nin gerektirdiği şekilde Sevr Barış Antlaşması'nı onaylamak için Meclis-i Umumi toplantıya çağrılacaktır.¹⁵²⁶

Hükümet Anadolu'da gittikçe kuvvetlenen millî harekete karşı yakın bir siyaset gütmeye başlamış ve bu siyasetin sonucu olarak Divan-ı Harb-i Örfî'de bazı önemli düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede hükümet, tehcir sanıklarının dışında 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal ve arkadaşlarından başlamak üzere Kuva-yı Milliye önderleri hakkında idam kararları veren ve başkanlığını Nemrut Mustafa Paşa'nın yürüttüğü Birinci Divan-ı Harb-i Örfî Heyeti'ni tamamıyla değiştirmiştir. 27 Ekim 1920 tarihli padişah iradesiyle yeni Divan-ı Harb-i Örfî'nin başkanlığına Topçu Feriki Hurşit Paşa tayin edilmiştir.¹⁵²⁷

Bunun yanı sıra hükümet, 30 Ekim'de Birinci Divan-ı Harb-i Örfî kararlarının temyiz edilebileceğini kararlaştırmıştır. Bu doğrultuda millî hareket hakkında verilmiş olan kararları gözden geçirmeye başlamış ve Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'nin 23 Nisan 1920'den beri verdiği kararların temyiz edilebilmesi için bir kararname çıkartmıştır. Bu kararnamenin 1. maddesine göre 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'den çıkarak kesinlik kazanmış ve kazanmamış kararlardan “mücâzât-ı terhîbiyyeyi” gerektirenler re'sen ve “mücâzât-ı te'dîbiyyeyi”¹⁵²⁸ gerektirenler ise söz konusu bu kanunun yayınlanma tarihinden itibaren on beş gün zarfında davayı kaybedenin talebi üzerine temyiz yoluyla incelenecektir. 2. Maddeye göre ise Divan-ı Harb-i Örfî Başkanı, re'sen temyize tabi tutulan evrakı söz konusu bu kanunun yayınlanma tarihinden ve sahiplerinin talebine bağlı olanları da talep tarihinden itibaren üç gün zarfında usulen Heyet-i

¹⁵²⁶ “Hükümetin Beyannamesi”, **Akşam**, 25 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Yeni Kabinenin Programı”, **Vakit**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Kabinenin Programı”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Tevfik Paşa Kabinesinin Beyannamesi”, **İleri**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Kabinenin Programı”, **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Heyet-i Cedide-i Vükela'nın Beyannamesi - Hükümetin Siyaset-i Hariciye ve Dâhiliyesi - Siyaset-i Maliye ve Adliye ve Tatbikat-ı Sulhiye”, **Dersaadet**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵²⁷ “Tevcihât”, **Takvim-i Vekayi**, 31 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Divan-ı Harb-i Örfî'de Tebeddülât”, **Vakit**, 31 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Bir Numaralı Divan-ı Harp'te Yeni Heyet”, **Alemdar**, 31 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 2; “Harbiye Nezareti'nde”, **İleri**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Yeni Divan-ı Harb-i Örfî'nin üyeliklerine Erkân-ı Harbiye Miralayı Abdülkerim, Piyade Miralaylarından Nazif ve Ömer Cemil Beyler, üye mülazımlıklarına da Binbaşı Mehmet Ali, Refet ve Sabit Beyler tayin olunmuştur. Bkz.: “Divan-ı Harb-i Örfî'de Tebeddülât”, s. 1.

¹⁵²⁸ Mücâzât-ı terhîbiyye, Eski Ceza Kanunu'nda cinayet cezası idi. İdam, sürekli ya da geçici kürek, kalebentlik, müebbet sürgün, medenî haklardan, rütbe ve görevden mahrum bırakma gibi cezaları içerirdi (Eski Ceza Kanunu 3). Mücâzât-ı te'dîbiyye ise Eski Ceza Kanunu'nda cünha cezası idi. Bir haftadan fazla hapis, muvakkat sürgün, memuriyetten çıkarma ve para cezası gibi cezaları kapsardı (Eski Ceza Kanunu 4). Bkz: **Türk Hukuk Lûgatı**, 3. Baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991, s. 250-251; Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, 4. Baskı, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1975, s. 452.

Temyiziye'ye bırakmaya mecburdur.¹⁵²⁹ Böylece eski kararların ne şekilde temyiz edilebileceği bir kanunla düzenlenmiştir.

Bu arada Divan-ı Temyiz-i Askerî de yeniden oluşturularak, başkanlığına Tasnif-i Zabitan Komisyonu Reisi ve eski Harbiye Müsteşarı Ferik Fuat Paşa getirilmiştir. Aynı şekilde Meclis-i Temyiz-i Askerî başkanlığına Mirliya Neşet Paşa'nın, Divan-ı Temyiz-i Askerî üyeliğine ise Miralay Salih, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Kaymakamları'ndan Hakkı, Erkân-ı Harbiye Binbaşlıları'ndan Şakir ve üye mülazımlığına Binbaşı Nazif Beylerin tayini gerçekleştirilmiştir.¹⁵³⁰

Divan-ı Harb-i Örfî tarafından öncesinde mahkûm edilen sanıkların dilekçeleri, Divan-ı Temyiz-i Askerî'nin oluşturulmasından önce Harbiye Nezareti'nde toplanan bir Heyet-i Temyiziye tarafından incelenmekteydi. Bu nedenle Divan-ı Harpçe eski kararların henüz Divan-ı Temyiz'e gönderilmesine başlanılmamıştır. Dolayısıyla bazı sanıklar hakkında bozulması muhtemel olan kararlar bir süre daha gecikecektir. Çünkü bu konuda Divan-ı Temyiz'in yeniden inceleme yapması gerekmektedir.¹⁵³¹

Divan-ı Temyiz-i Askerî tarafından incelenen evraktan biri, Yıldız yağması hakkında verilen karar olmuştur. Nitekim 23 Kasım 1920 tarihinde Meclis-i Temyiz-i Askerî, Neşet Paşa'nın başkanlığında toplanarak evrakı incelemiştir. Meclis, önceden savcılık tarafından verilen mütâlaanameyi okutmuştur. Buna göre savcılık Yıldız yağmasını inceleyerek, söz konusu bu meseleye ait suçu iki kısma ayırmış ve suçun bir kısmını âdî suçlar, diğer kısmını da siyasî suçlar olarak kabul etmiştir. Savcılık iddiânamesinde âdî suçların zaman aşımıyla düşeceğini ve siyasî suçların da padişah affına uğradığını ileri sürerek meselenin yeniden incelenmesini istemiştir. Bunun yanı sıra bu meseleyle ilgisi olanların mahkûm edilmelerinin kanuni olmadığını bildirmiştir. Ardından Yıldız yağmasından mahkûm olanların müdâfaa vekilleri olan Vehbi ve Abdullah Beyler de müdâfaalarını savcılığın iddiâsına dayandırarak, Yıldız

¹⁵²⁹ “Kavânîn ve Nizâmât”, **Takvim-i Vekayi**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; “Divan-ı Harp Mukarrerâtının Temyizi”, **Akşam**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; “Örfî Mukarrerât Hakkında Mühim Bir Kararname”, **Dersaadet**, 2 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; “Divan-ı Harp Kararlarının Temyizi”, **Alemdar**, 2 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 264. Yeni Divan-ı Harb-i Örfî, Mustafa Paşa zamanındaki bütün hükümleri Heyet-i Temyiziye'ye göndermiştir. Bkz.: “Yeni Divan-ı Harp”, **İleri**, 9 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵³⁰ “Harbiye Nezareti'nde”, **Dersaadet**, 16 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Bunun yanı sıra Divan-ı Temyiz-i Askerî'nin adli üyeliğine de eski Paris Konsolosu Galip Şevki, eski Divan-ı Temyiz-i Askerî üyesinden Rifat, Adliye-i Askeriye Dairesi müşavirlerinden Kemal; üye mülazımlığına kaldırılmış olan Heyet-i Temyiziye üyesinden Edip ve Divan-ı Temyiz-i Askerî savcılığına da Salih Beyler tayin edilmişlerdir. Bkz.: **A.y.**

¹⁵³¹ **A.y.**

yağmasının vuku bulmadığını ve bundan dolayı müvekkillerinin masum olup uzun süre tutuklu bir halde bırakılmamalarını talep etmiştir. Bu talep üzerine de savcılık karar verilinceye kadar mahkûmların tahliye edilmelerini istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Divan-ı Temyiz-i Askerî meselenin tetkikatıyla meşgul olmuştur.¹⁵³²

Sonunda Divan-ı Temyiz-i Askerî, Yıldız yağmasından dolayı sanık olanlar için Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'ce verilen kararı incelemiş ve altı aydan beri hapisanede tutuklu bulunan Hasan Rıza, Hüsnü, Galip ve Şevket Turgut Paşalarla eski Dâhiliye Nazırlarından Ebubekir Hazım Bey'i (Tepeyran) tahliye etmiştir. Bunun dışında Kuva-yı Milliye'ye silah kaçırma meselesiyle ilgili beş takım evrakın sahiplerinin, Divan-ı Harpler'de vicahen yargılanmaları için Divan-ı Temyiz Savcılığı'na düzenlenen dosyaları Meclis-i Temyiz-i Askerî'ye havale edilmiştir. Birinci Divan-ı Harb-i Örfî de Kuva-yı Milliye'ye silah taşımakla sanık olan yedi kişiden, beşinin tahliyesine diğerlerinin de firarda olmalarından dolayı yargılamalarının ayrılmasına karar vermiştir.¹⁵³³

İlerleyen günlerde savcı Yıldız davasında zaman aşımını söz konusu ederek, davanın düşmesini ve hacizlerin feshedilmesini talep etmiştir. Mahkeme heyeti de bu konuyu görüşüp zaman aşımını kabul ederek davanın düşmesine ve hacizlerin feshine vicahen karar vermiştir. Bununla birlikte eski Dâhiliye Nazırlarından Ebubekir Hazım Bey'in Kuva-yı Milliye'ye göz yumma fiilinden dolayı davasının ayrılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede Ebubekir Hazım Bey'in yargılamasına yeniden başlanılmış ve kendisinin Kuva-yı Milliye'ye ortak olduğuna ve yardım ettiğine, aynı zamanda da Kuva-yı Milliye'nin düzenleyicilerinden ve kışkırtıcılarından olduğuna dair hiçbir delil bulunamamıştır. Bundan dolayı Ebubekir Hazım Bey'in beraatına karar verilmiştir. Karar metninde yer alan, "... kendisine isnat olunan hususat-ı sairenin kanun nazarında cürüm olmadığından adem-i mesuliyetine karar verilmiş ..." ¹⁵³⁴ ifadesiyle Kuva-yı Milliye'ye destek olmanın kanun nazarında suç anlamını taşımadığı vurgulanmıştır.

Hatırlanacağı üzere IV. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde 1920 yılı Haziran ayının ilk günlerinde, bazı Kuva-yı Milliye önderlerinin isimleri suikast teşebbüsüne karışmış ve Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'de gerçekleştirilen yargılama sonucunda bu kişiler idam ya da 10'ar sene kürek

¹⁵³² "Yıldız Yağması Mahkûmîni", **Dersaadet**, 24 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

¹⁵³³ "Yıldız Meselesi", **İleri**, 3 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵³⁴ "Yıldız Meselesi", **İleri**, 14 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1. Ayrıca bkz.: "Yıldız Yağması", **Alemdar**, 14 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

cezasına çarptırılmışlardı. III. Tevfik Paşa hükümeti döneminde ise Divan-ı Temyiz, Divan-ı Harp'in Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarına suikasttan sanık Tevfik Sükuti ve arkadaşları hakkındaki idam kararını 11 Aralık'ta bozmuştur.¹⁵³⁵

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi geçmiş dönemin dosyalarını incelerken Kuva-yı Milliye'yi de yakından ilgilendiren bir durumla karşı karşıya gelmiştir. Öyle ki bazı sanıkların iki yıldır tutuklu olmalarına rağmen duruşmalarının hâlâ başlamamış olması göze çarpmıştır.¹⁵³⁶ Bunun üzerine dosyalar önce incelenerek, önem ve soruşturmanın başlama tarihlerine göre bir sıraya sokulmuştur. Sonrasında ise incelenen bu dosyalara dayanılarak takipsizlik ve beraat kararları alınmaya ve tutuklular tahliye edilmeye başlanmıştır. Bu karar ve tahliyelerin, ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye ile ilişki içinde olmak suçundan haklarında soruşturma açılanlara ait olduğu görülmektedir.¹⁵³⁷

Bu çerçevede Hurşit Paşa'nın başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfi tarafından, 8-14 Aralık 1920 tarihleri arasında "Kuva-yı Milliyecilik" ile sanık olarak tutuklu bulunan yedi kişinin yargılaması yapılmıştır. Ancak isnat olunan suç sabit olmadığından sanıkların beraatlarına karar verilerek bu kişiler tahliye edilmişlerdir.¹⁵³⁸

Bunun dışında aynı Divan-ı Harp ilerleyen günlerde de benzer kararlara imza atmıştır. Nitekim "Kuva-yı Milliyecilikle" sanık olan Polis Cevdet Efendi'nin yargılamasını sonuçlandırarak beraatına karar vermiştir. Başka bir celsede de yine "Kuva-yı Milliyecilikle" sanık olup tutuklu bulunan Bursa Jandarma Alayı İdare Emni Muavini İbrahim, Ayvacık Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Abdürrahim, Jandarma Mülazım-ı evveli Ali Rahmi ile Mülazım-ı sani Subhî Efendilerin de beraatlarına ve tahliyelerine karar verilmiştir. Yine Divan-ı Harp'in başka bir celsesinde de Osman Nuri ve Yusuf Efendilerle Arslan çetesi efradından Seyyid Ahmetoğlu İbrahim ve İsmailoğlu İbrahim, silah kaçakçılığı suçuyla sanık olan

---

¹⁵³⁵ Sarhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 326; "Divan-ı Temyiz", **Vakit**, 13 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵³⁶ "Divan-ı Harp'in Mevkufları", **Vakit**, 25 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2; Taner Akçam, "Divân-ı Harb-i Örfî'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", **"Tehcir ve Taktik" Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları - İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922**, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian ve Taner Akçam, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 142.

¹⁵³⁷ "Divan-ı Harp'te", **Vakit**, 6 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 3; Akçam, **a.g.m.**, s. 142-143.

¹⁵³⁸ "Divan-ı Harp'te", **Vakit**, 16 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1; "Birinci Divan-ı Harbi'n Muhakemesi", **İleri**, 16 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 2.

Eyüp, Kadir, Osman, Mahmut, Habib ve Sadık Efendilerin yargılamaları sona erdirilerek tahliye olunmuşlardır.¹⁵³⁹

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi, “Kuva-yı Milliyecilikle” sanık olan ve aralık ayı başında yargılanmaya başlanılan Jandarma subaylarının davalarını da sonuçlandırarak, Kuva-yı Milliye ile alakaları sabit olmadığından beraatlarıyla tahliyelerine karar vermiştir. Bunun yanı sıra “Kuva-yı Milliyecilik” ve tehcir suçlarıyla sanık olarak tutuklu bulunan Hafız Ali Efendi ve arkadaşlarının yargılamaları sona erdirilerek, beraatlarına ve tahliyelerine mahkemece karar verilmiştir.¹⁵⁴⁰ Bunun dışında Kuva-yı Milliye’ye silah sevk ve tedarik etmenin yanı sıra suikast meselesinden dolayı sanık olarak tutuklu bulunan Koltukçu Fuat Efendi ve arkadaşlarının yargılamaları da gerçekleştirilmiştir. Buna göre mahkeme Fuat Efendi’nin silah alıp satmaktan dolayı altı ay ve Bahçıvan Halid’in bir ay hapsi ile üç lira para cezasına çarptırılmasına diğerlerinin ise beraatlarıyla tahliyelerine karar vermiştir.¹⁵⁴¹

Bu gelişmelerle birlikte İstanbul basınında, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında Divan-ı Harp tarafından gıyaben verilen idam kararlarının bozulma sürecine ilişkin farklı haberlerin verildiği görülmektedir. Bu çerçevede Alemdar gazetesinde, Meclis-i Temyiz-i Askerî’nin, III. Tevfik Paşa hükümetinin iktidara gelmesinin ardından yürürlüğe konulan kanun gereğince 23 Nisan 1920’den itibaren verilen gıyabi hükümleri bozmaya başladığı aktarılmıştır. Böylece gıyaplarında idama mahkûm edilmiş olan “Anadolu’dakilerin” kararları da bozulmuştur. Bu bağlamda Kâzım Karabekir, Nurettin, Kâzım ve Ali Fuat Paşalar hakkındaki hükümler Meclis-i Temyiz-i Askerî tarafından bozulmuştur.¹⁵⁴²

Buna karşılık İleri gazetesindeki değerlendirmenin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren Birinci Divan-ı Harb-i Örfice verilen bütün kararların “tedkikat-ı temyiziyeye” tabiiyeti bir kararname¹⁵⁴³

¹⁵³⁹ “Divan-ı Harplerde”, **Vakit**, 21 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 2. Ayrıca bkz.: “Bir Numaralı Divan-ı Harp’te”, **Alemdar**, 21 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Kuva-yı Milliyecilikle sanık olarak Polis Cevdet Efendi’yle birlikte yargılaması sonuçlandırılıp beraatına karar verilen diğer kişiler, Çanakkaleli Edip ve Lapsekili Lûtfi Efendilerdir. Bkz.: “Bir Numaralı Divan-ı Harp’te”, s. 1.

¹⁵⁴⁰ “Divan-ı Harplerde”, **Vakit**, 23 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁴¹ “Divan-ı Harplerde”, **Alemdar**, 23 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁴² “Hükm-i Gıyabiler”, **Alemdar**, 28 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 385.

¹⁵⁴³ “Divan-ı Harb-i Örfiler’in teşkilât ve usul-i muhakemesi hakkındaki 23 Nisan 1920 tarihli kararnamenin 3. maddesine muaddel kararnamede” Divan-ı Harb-i Örfiler’in “tehcir, taktıl, ihtikâr, isyan, alenen gasb ve garet, tahrib-i bilâd” sanıklarının ve Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış emniyetini bozan bütün suçları işlemiş olanları yargılayacağına altı çizilmekle beraber, verilecek hükümlerden idam cezasını gerektirenlerin re’sen ve bundan başka mücâzât-ı terhibiyeye ile mücâzât-ı

gereği olduğu için Birinci Divan-ı Harb-i Örfî tarafından gıyaben verilmiş olan bütün kararlar Meclis-i Temyiz'e bırakılmıştır. Bu kararlar arasında Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşalarla, Vasıf, Alfred Rüstem, Dr. Adnan Beylerin ve Halide Edip Hanımın idamlarıyla mallarının hacizlerine dair mahkemece verilen 11 Mayıs 1920 tarihli hüküm mazbatası da bulunmaktadır. Meclis-i Temyiz-i Askerî, önce tutuklu olanların dosyalarıyla meşgul olduğu için ancak birkaç gün sonra gıyaben verilen kararları incelemeye başlayacaktır.¹⁵⁴⁴

Bu konuda farklı değerlendirmeler olmasına rağmen şubat ayına gelindiğinde İstanbul basınında Kuva-yı Milliye önderleri hakkındaki idam kararlarının bozulduğuna dair haberler ağırlık kazanmıştır. Bu çerçevede Vakit gazetesinin aktardığına göre Kuva-yı Milliye adıyla teşkilâta bulunmakla itham olunarak Divan-ı Harp tarafından gıyaben idama mahkûm edilmiş olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında Divan-ı Harpçe verilen hükmün Meclis-i Temyiz-i Askerî'ce bozulduğu haber alınmıştır. Meclis-i Temyiz de gıyaben mahkûm olanlara ait diğer kararların incelenmesine başlamıştır. Bu bağlamda Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Hüseyin Selahattin, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin, 14. Kolordu Kumandanı Miraliva Yusuf İzzet Paşa, 10. Fırka Ahz-ı Asker Başkanı Miralay Abbas Hilmi, eski Harbiye Nezareti Müsteşarı Miralay İsmet, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Beyler ile Kaymakam Naim Cevat Bey ve arkadaşlarına ait kararları bozmuş ve yargılanmaları için Divan-ı Harp'e iade etmiştir.¹⁵⁴⁵

Aynı konuya ilişkin diğer haberlerde de Divan-ı Temyiz-i Askerî Meclisi'nin, Kuva-yı Milliye'ye katılmak suçuyla idama mahkûm edilen kişilere ait dosyaları incelediği ve askerî erkândan altı kişi hakkındaki kararı bozduğu ifade edilmiştir. Dosyalar, yeniden görüşülmek üzere İkinci Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderilmiştir. Bu dosyada ismi geçen sanıklar, 17. Kolordu Kumandalığı'ndan açıkta eski Kuva-yı Milliye Garp Cephesi Kumandanı Miraliva Nurettin Paşa, eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Reisi ve halen Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Müsteşarı Miraliva Diyarbakırlı Kâzım Paşa, eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 9. Şube Müdürü Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey, 23. Fırka Kumandanlığı'ndan

---

te'dibiyyeyi içine alanların Divan-ı Harb-i Örfî'nin bulunduğu yerlerdeki askerî idare başkanının isteği halinde temyiz edilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca alınan hükümler Heyet-i Temyiziyece 5 gün içinde incelenip sonuçlandırılacaktır. Bkz.: Taşer, **a.g.t.**, s. 28.

¹⁵⁴⁴ "Mustafa Kemal (Paşa) ve Rûfekası Hakkındaki İdam Kararları", **İleri**, 30 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 3.

¹⁵⁴⁵ "Nakz Kararı", **Vakit**, 8 Şubat 1337/1921, s. 1.

açıkta Miralay Bahaeddin Bey, eski Teşkilât-ı Âtiye Komisyonu Reisi ve halen Ankara'da Ordu Dairesi Reisi ve Ankara - Eskişehir şimendiferi Müdür-i Umumisi Miralay Behiç ve Mülga Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiye İkinci İstihbarat Şubesi Müdürü Kaymakam Seyfi Beylerdir.¹⁵⁴⁶ Divan-ı Harp, hüküm mazbatalarını o hafta içerisinde inceleyerek yargılamaya başlayacaktır.¹⁵⁴⁷

Bunun dışında Kuva-yı İnzibatiye'ye mensup iki subayı, Karamürsel'de Kuva-yı Milliye'ye teslim ettirdikleri iddiâsıyla öncesinde Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'ce idamlarına karar verilen Kırılgaç vapuru kâtibi Fahreddin Beylerle adı geçen iki subaya işkence etmek ve Kuva-yı Milliye'yle münasebette bulunmak suçuyla idamlarına hükmedilmiş olan Bahriye Yüzbaşılardan İhsan, Asım, Şahabeddin, İnzibat subayı Fehmi, Kör İbrahim, Enis, Abdurrahman, Eşref, Hakkı, Ali, Alaaddin, Fehmi ve Fikri Efendilerin evrakı Temyiz-i Askerî'ce bozularak İkinci Divan-ı Harb-i Örfi'ye bırakılmıştır. Fahreddin Bey'in vicahinde diğerlerinin ise gıyaplarında gerçekleştirilen yargılama sonucunda hepsinin beraatlarına karar verilmiştir.¹⁵⁴⁸

Divan-ı Harb-i Örfilerin önce etkilerinin azaltılarak ardından da kapatılması doğrultusunda İstanbul ve Ankara'da çeşitli girişimlerin olduğu da göze çarpmaktadır.¹⁵⁴⁹ Öncelikle Kuva-yı Milliye'yi teşkilâtlandırıp idare edenlerin algılananın aksine “âsî” olmadıkları ve bu kuvvetlere katılmanın suç sayılmayacağı makamlar arasında yazılan yazışmalarla da teyit edilmiştir.

Öyle ki Meclis-i Temyiz-i Askerî, Divan-ı Temyiz-i Askerî Reisliğine 9 Aralık 1920 tarihli bir yazı göndermiştir. Bu yazıya göre son günlerde hükümetçe Kuva-yı Milliye ile anlaşma sağlamanın çarelerine başvurulmasından dolayı bu kuvvetlere katılmak ya da bu teşkilâtı tertip ve teşvik etmek fiillerinin suç sayılıp sayılmayacağı, hükümetin 11 Nisan 1920 tarihli padişah iradesi ve bunun dayandığı fetvalar hükümlerinin saklı tutulup tutulmadığı hakkındaki görüşünün bilinmesiyle belli olacaktır. Bu nedenle padişahın 11 Nisan 1920 tarihli iradesinin geçerli olup olmadığı sorulmuştur.¹⁵⁵⁰ Harbiye Nezareti de 16 Nisan 1921 tarihli cevabında Kuva-

---

¹⁵⁴⁶ “Nakz-ı Karar”, **Vakit**, 16 Şubat 1337/1921, s. 1; “Nakz Kararları”, **İleri**, 16 Şubat 1337/1921, s. 1; “Tekrîr-i Muhakeme”, **Alemdar**, 16 Şubat 1337/1921, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 408.

¹⁵⁴⁷ “Nakz Kararları”, s. 1.

¹⁵⁴⁸ “Divan-ı Harplerde”, **Alemdar**, 24 Şubat 1337/1921, s. 2.

¹⁵⁴⁹ Akçam, **a.g.m.**, s. 143.

¹⁵⁵⁰ Hamdi Atamer, “Millî Mücadeleye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtayın Kararı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (3) Aralık 1967, s. 4.

yı Milliye'nin alkışlanacak bir hareket olduğunu bildirerek, Kuva-yı Milliye'yle ilgili suç dosyalarının kaldırılmasını emretmiştir.¹⁵⁵¹

Birinci Divan-ı Harb-i Örfi ise 24 Nisan 1921'de Kuva-yı Milliye'ye katılmanın suç olamayacağını ve bu suçlamayla mallarına haciz konanların üzerindeki haczin kaldırılması gerektiğini belirten bir tutanak hazırlamıştır. Mahkeme başkanı Hurşit Paşa ve üyelerin imzalarını taşıyan bu tutanakta, Kuva-yı Milliyecileri suçlu saymanın vatan savunması gibi şerefli bir işle çeliştiği ve eskiyi yaşatma anlamına geldiği kaydedilmiştir.¹⁵⁵² İstanbul'un 6 Kasım 1922'de alınmasından sonra Büyük Millet Meclisi'nce Divan-ı Harb-i Örfiler'in iptaline ilişkin çıkarılmış olan yasalar İstanbul'u da kapsamış ve böylece söz konusu bu mahkemeler tarihe karışmıştır.¹⁵⁵³

Hükümetin icraatından bir diğeri, İkinci Bölüm'de değinilmiş olan Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'ni 3 Kasım 1920'de lağvetmesidir. Bunun yanı sıra hükümetin Anadolu ile birebir temasta bulunmaya çalıştığı da görülmektedir. Bunun için Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet 5 Aralık 1920'de Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki heyetle Bilecik'te görüşmüştür. Ancak Mustafa Kemal Paşa gelenlerin İstanbul'a dönmelerine izin vermeyerek, ertesi gün onları Ankara'ya götürmüştür. Heyetin Ankara'da kalmak istememesi üzerine heyet üyeleri, III. Tevfik Paşa hükümetindeki görevlerinden ayrılacaklarına ve artık siyasetle uğraşmayacaklarına dair sözlü ve yazılı teminat verdikleri için üyelerin 7 Mart 1921'de İstanbul'a dönmelerine izin verilmiştir.¹⁵⁵⁴

Sadrazam Tevfik Paşa'nın 14 Nisan 1921'de Londra'dan İstanbul'a dönmesinden sonra 23 Nisan'da Ahmet İzzet ve Salih Paşaların buldukları Nezaretlerden istifalarına dair irade de çıkmıştır. Böylece Ankara'da verdikleri sözü yerine getirmişlerdir.¹⁵⁵⁵ Ancak 12 Haziran'da Heyet-i Vükela'da bir takım değişiklikler yapılarak, Ahmet İzzet Paşa Hariciye Nezareti'ne ve Salih Paşa ise Bahriye Nezareti'ne tayin edilmişlerdir. Bununla birlikte öncesinde olduğu gibi Maliye Nezareti'ne vekâlet etmek üzere Hüseyin Kâzım Bey Evkaf Nezareti'ne, Nafia Nezareti işlerini vekâleten yapmak üzere Dâhiliye Nezareti'ne Ali Rıza Paşa

---

¹⁵⁵¹ Atamer, **a.g.m.**, s. 5; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 499.

¹⁵⁵² Atamer, **a.g.m.**, s. 5-6; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 508.

¹⁵⁵³ Akçam, **a.g.m.**, s. 144.

¹⁵⁵⁴ Oğuz AYTEPE, "Milli Mücadele'de Bilecik Görüşmesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 28-30.

¹⁵⁵⁵ Metin AYIŞIĞI, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s. 239.

ve Safa Bey de Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne tayin edilmişlerdir. Maarif Nazırı Raşit Bey'in istifası üzerine de Maarif Nezareti işlerinin Şura-yı Devlet Reisi Mustafa Arif Bey tarafından vekâleten yapılması uygun görülmüştür.¹⁵⁵⁶ Böylece Hüseyin Kâzım Bey de dâhil olmak üzere Ahmet İzzet ve Salih Paşalar yine hükümet içerisinde görev almayı sürdürmüşlerdir.

III. Tevfik Paşa hükümetinin Kuva-yı İnzibatiye Teşkilâtı'na yönelik olarak da bir girişimi olacaktır. Hatırlanacağı üzere daha IV. Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde 25 Haziran 1920'de Harbiye Nazır Vekili adına Ferik Ahmet Hamdi imzasıyla verilen emirle Kuva-yı İnzibatiye adı altında kurulan tüm askerî birliklerin lağvedildikleri, sadece merkez depo taburuyla Üsküdar'da yeni kurulan taburun Hırka-i Şerif'teki dağ takımının bırakıldığı bildirilmişti.

Kuva-yı İnzibatiye'nin başarısızlıkları üzerine İngiltere, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmedi artık bu kuvvetlerden yararlanamayacağını anlamış ve bu kuvvetlere olan maddî desteğini kesmişti. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti geçmişte Halife Ordusu'nda görev yapmış olanlarla ilgili parasal işlemleri yürütemez hale gelmişti. Bu gelişme karşısında Meclis-i Vükela, 31 Mart 1921'de Harbiye Nezareti'nin isteği üzerine işlerliği kâğıt üzerinde kalmış olan Kuva-yı İnzibatiye Teşkilâtı'na dair 18 Nisan 1920 tarihli kararnamenin ilgasına karar vermiştir.¹⁵⁵⁷ Bunun dışında Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi de 23 Mayıs 1921'de Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşuna dair olan kararnamenin lağvına ilişkin düzenlenen kararnameyi görüşerek kabul etmiştir.¹⁵⁵⁸

B. Hükümet Üyeleri ve Bürokratların Kuva-yı Milliye'ye Yönelik Açıklamaları

III. Tevfik Paşa hükümetinde hükümet üyeleri ve bürokratların açıklamalarında üç önemli konunun ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, tarihe Bilecik görüşmesi olarak geçen görüşmelerin sürecine ilişkin açıklamalardır. İkincisi, siyasî suçluların affı ve Divan-ı Harb-i Örfiler konusunda olup üçüncü konu ise II. İnönü Savaşı, Kütahya - Eskişehir Savaşları ve Sakarya Meydan Savaşı'nı kapsayan askerî gelişmelere ilişkindir.

Bu bağlamda Bilecik görüşmeleri süreci ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve ilk olarak hükümetle Anadolu arasındaki temasın ne şekilde olacağı noktasında

¹⁵⁵⁶ "Tebliğ-i Resmî", **İkdam**, 13 Haziran 1337/1921, s. 1; "Kabinede Vuku Bulan Tebeddül", **Vakit**, 14 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁵⁵⁷ Çağlar, **a.g.m.**, s. 354.

¹⁵⁵⁸ "Kuva-yı İnzibatiye'nin Lağvı", **Vakit**, 24 Mayıs 1337/1921, s. 2.

çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü görülmüştür. Bu konuda görüş bildirenlerden birisi dönemin Harbiye Nazırı Ziya Paşa'dır. Kendisi, Anadolu nezdinde gerçekleştirilecek olan teşebbüsten son derece ümitli olduğunu belirtmiş ve şimdiden bu mesele hakkında muhakeme yürütmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Anadolu'yla görüşeceklerini ve tarafların birbirlerini dinleyeceklerini söyleyen Ziya Paşa, Anadolu'yu ikna edeceklerine yönelik kuvvetli bir kanaate de sahiptir.¹⁵⁵⁹

Bunun yanı sıra Ziya Paşa, hükümetin kuruluş amacıyla izleyeceği siyasete de değinerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Kabine, bilhassa Anadolu ile bir vifâk-ı tamm [tam uyumu] tesis ve arada hâsıl olan gerginlik ve sû-i tefehhümü izâle maksadıyla re's-i kâra [işbaşına] gelmiştir. Böyle bir heyetin Anadolu ile îâdeten [geri çevrilmek üzere] tesis-i münasebât etmek istemesinden daha tabî ne olabilir? Programımız da bundan ibarettir. ...”¹⁵⁶⁰

Bunun dışında Ziya Paşa, Anadolu'yla temasın ne şekilde gerçekleştirileceğine dair henüz kesin bir şey söylenemeyeceğini belirtmesine karşın:

“... belki de bir heyet i'zâmı [gönderilmesi] münasip görülür. Anadolu'da sükûnun teessüs edeceğine hepimizin imanımız var, eğer muvaffakiyetimizden şüphemiz olsaydı, bu müşkil zamanda der-uhde-i umur etmezdik [işleri üzerimize almazdık].”¹⁵⁶¹ açıklamasını yaparak, Anadolu'ya bir heyet gönderilmesinin olası olduğunu ifade etmiştir.

Anadolu'ya gönderilmesi muhtemel olan heyete ilişkin görüş bildiren nazırlardan bir diğeri de Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'dır. Kendisi, Anadolu'ya gönderilecek olan heyetin ne zaman hareket edeceğine dair henüz kararlaştırılmış herhangi bir şeyin olmadığını açıklamıştır. Kendisinin bu heyetin başkanlığında bulunup bulunmayacağına yönelik olarak da herhangi bir kararın söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Ahmet İzzet Paşa, Anadolu'yla temasın kurulup kurulmadığına ve yeni hükümetin devleti idare mevkiine geçtiğini Anadolu'nun öğrenip öğrenmediğine ilişkin olarak şunu söylemiştir:

¹⁵⁵⁹ “Hükümetin Siyaset-i Dâhiliye ve Hariciyesi”, **İleri**, 24 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁶⁰ “Harbiye Nazırı Ziya Paşa'nın Beyanâtı”, **Vakit**, 25 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁶¹ **A.y.**

“Bilmiyoruz. Bize hiçbir malumat gelmedi.”¹⁵⁶²

İlerleyen günlerde Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Anadolu’yla haberleşmelerin henüz başlamadığını ve Kuva-yı Milliye ile hükümet arasında hiçbir münasebette bulunulmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Kuva-yı Milliye’yle yapılacak olan görüşmelere dair hükümetçe kararlaştırılmış hiçbir şey yoktur. Anadolu’yla ilk temas sağlandıktan sonra görüşmelere geçilecektir. Bunun için görüşmeler, İstanbul’dan Anadolu’ya gönderilecek bir heyet aracılığıyla olabileceği gibi Anadolu’dan gelecek bir heyetle de gerçekleştirilebilecekti. Bu ayrıntıya ise sonra karar verilecekti.¹⁵⁶³

Bu arada İstanbul basınında, Anadolu’dan Kuva-yı Milliye adına hükümetle anlaşmak için beş maddelik şartları taşıyan bir Erkân-ı Harp Kaymakamı’nın İstanbul’a geldiği söylentisi dolaşmıştır. Bunun üzerine söz konusu bu söylentinin doğru olup olmadığı Harbiye Nazırı Ziya Paşa’ya sorulmuştur. Ziya Paşa ise görüşmelerde bulunmak üzere Anadolu’dan bir heyetin ya da murahhasın geldiğinden haberinin olmadığını ifade etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur:

“Esasen Anadolu meselesi, mesâil-i dâhiliyeden olduğu için doğrudan doğruya bu meselenin halli ile meşgul olmakta bulunan Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa’dan tahkikat icrası lazımdır. Anadolu’dan murahhas veya heyet gelecek olsa bile ilk temas Dâhiliye Nazırı Paşa ile olacağından benim akabinde malumat almaklığım mevzu bahis olamaz.”¹⁵⁶⁴

İstanbul basınında, hükümetin uzlaşma teşebbüsünün Anadolu’da nasıl karşılandığı merak uyandırmasına karşın Harbiye Nazırı Ziya Paşa, bu konuyla ilgili sorulara açık bir cevap veremeyeceğini ifade etmiştir. Anadolu meselesinin kesin bir çözüme kavuşturulabilmesi için hükümetçe o ana kadar yapılan teşebbüslerin mahiyeti hakkında ise şunları söylemiştir:

---

¹⁵⁶² “Dâhiliye Nazırı”, **İkdam**, 25 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁶³ “Anadolu İle Temas Meselesi”, **Vakit**, 29 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1. Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa’nın Journal D’Orient gazetesine Kuva-yı Milliye ile henüz herhangi bir temasın sağlanmadığına dair açıklaması için bkz.: “İzzet Paşa Hazretlerinin Beyanâtı”, **Akşam**, 29 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1; “Dâhiliye Nazırının Beyanâtı”, **Peyam-ı Sabah**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁶⁴ “Anadolu’nun Teklifleri”, **Vakit**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1. Harbiye Nazırı Ziya Paşa’nın konuyla ilgili benzer açıklaması için ayrıca bkz.: ““Kuva-yı Milliye” ve Payitaht Münasebatı”, **İleri**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

“Siz de tasdik edersiniz ki bu kabîl teşebbüsâtı vukuundan evvel söylemek hiç de doğru değildir. Herhalde emin olabilirsiniz ki bir neticeye dest-res olunduğu [erişildiği] zaman efkâr-ı umumiyeyi derhal malûmattar edeceğiz. Çünkü mesele gizlenecek bir mesele değildir.”¹⁵⁶⁵

Anadolu’yla temasın yapılıp yapılmadığının netlik kazanmadığı bir ortamda İstanbul basınında çeşitli söylenti ve haberlerin de arkası kesilmemiştir. Nitekim İstanbul’daki telgraf memurlarının Anadolu’yla haberleşme için yaptıkları başvurulara Anadolu’daki telgrafçıların Ankara’dan kabul edilebilir bir cevap almamaları dolayısıyla iki taraf arasında henüz haberleşmelerin başlamadığına dair bir söylenti ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Ziya Paşa bu söylentinin doğru olup olmadığını bilmediğini, dolayısıyla bu konuda doğru ve kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak Ziya Paşa, hükümetin Anadolu’yla telgraf haberleşmelerini sağlamak için çalıştığını da sözlerine eklemiştir.¹⁵⁶⁶

Yine İstanbul basınında hükümetin uzlaşma teklifini, Anadolu’nun kabul etmek için bazı şartlar öne sürdüğüne dair bir haberin geçmesi üzerine Harbiye Nazırı Ziya Paşa, bu haberin doğru olup olmadığıyla ilgili olarak kendisine sorulan bir soruya şu kaçamak cevabı vermiştir:

“Sizden rica edeceğim şey de bu idi. Bana bu suali sormayınız. Malumatım olsaydı söylerdim.”¹⁵⁶⁷

İlerleyen günlerde hükümetin Anadolu’ya göndereceği heyete ilişkin çeşitli açıklamaların yapıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim hükümet erkânından bir kişi, hükümetin bir iki güne kadar Anadolu’ya Şehzade Abdürrahim Efendi’nin başkanlığında Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet, Bahriye Nazırı Salih Paşalarla büyük bir olasılıkla da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ferik Zeki Paşa’dan oluşan özel bir heyet göndereceğini açıklamıştır. Bu heyete her Nezaret’ten birer murahhas da

---

¹⁵⁶⁵ “Harbiye Nazırıyla Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 3 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Harbiye Nazırı Ziya Paşa’nın Anadolu’yla uzlaşma ve haberleşme meselelerine dair açıklamaları için ayrıca bkz.: “Harbiye Nazırının Muharririmize Beyanâtı”, **İkdam**, 3 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁶⁶ “Harbiye Nazırıyla Mülakat”, s. 1.

¹⁵⁶⁷ **A.y.**

katılacaktır. Ancak Nezaretler'in murahhasları henüz tayin edilemediğinden heyetin gidişi gecikmektedir.¹⁵⁶⁸

İstanbul basımında Anadolu'ya gidecek heyetin kimlerden oluştuğuna dair çeşitli haberlerin çıkması üzerine Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey, Anadolu'ya gönderilecek heyet hakkında verilen malumattan Heyet-i Vükela'daki hiç kimsenin haberinin olmadığını söylemiştir. Bundan dolayı konuyla ilgili olarak basına yansıyan haberleri hükümetin resmî çevrelerine atfetmek doğru olamazdı. Kamuoyunun bilmesi gereken şeydu ki hükümet hâlâ Anadolu'yla anlaşmak için bir müzakere zemini hazırlamakla meşguldü. Nitekim bu müzakere, yakın bir zamanda kesin bir şekil alacağı gibi müzakerelerde bulunmak üzere de Anadolu'ya bir heyet gönderilecekti. Ancak bu konuda henüz kararlaştırılmış bir şey yoktu. Bunun yanı sıra Hüseyin Kâzım Bey, heyetin ne zaman hareket edeceğinin henüz kararlaştırılmadığını ve heyeti oluşturacak kişiler hakkında da alınmış bir kararın olmadığını belirtmiştir. Hükümetin memleketin menfaatine hizmet edecek hiçbir teşebbüs ve kararı kamuoyundan gizlemek amacını gütmeyeceğini vurgulamıştır. Bundan dolayı Anadolu ve Kuva-yı Milliye meselesi hakkında alınan kararlardan basın ve kamuoyu haberdar edilecekti.¹⁵⁶⁹

Aynı dönem içerisinde Anadolu'nun hükümete şartlarını tebliğ ettiği yönünde söylentilerin çıkması üzerine Hüseyin Kâzım Bey şu açıklamada bulunmuştur: “Anadolu ile hükümet arasında henüz hiçbir temas vâki olmadığından Kuva-yı Milliye'nin şerâitinden haberdar olmaklığımız kabil değildir.”¹⁵⁷⁰ Bunun dışında Hüseyin Kâzım Bey, hükümetin Kuva-yı Milliye ile hangi şartlar çerçevesinde anlaşabileceğine yönelik olarak, “Bu cihet, ancak kendileriyle vâki olacak temas neticesinde anlaşılacaktır. ...”¹⁵⁷¹ demiştir. Kendisinden Anadolu'yla temas konusunda açıklama yapması istenildiğinde ise şunu söylemiştir:

---

¹⁵⁶⁸ “Anadolu'ya Heyet”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁶⁹ “Anadolu İle Anlaşma Meselesi”, **Vakit**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Anadolu'ya gidecek heyet hakkında basında geçen haberlere yönelik olarak Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey'in sitemli açıklamaları için bkz.: “Anadolu'ya Bir Heyet Gitmeyecek mi?”, **İleri**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷⁰ “Anadolu İle Anlaşma Meselesi”, s. 1.

¹⁵⁷¹ **A.y.** Matbuat Müdüriyeti de konuyla ilgili olarak şu tebliğde bulunmuştur: “Bazı evrak-ı havadiste [gazetelerde] hükümetçe Anadolu'ya gönderilecek heyetin falan ve filan zevâtan teşekkül edeceğine dair görülen neşriyat külliye vâkıa mugayir ve hilaf-ı hakikat olmağla tekzip olunur.” Bkz.: “Matbuat Müdüriyeti'nin Bir Tebliği”, **Vakit**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; “Anadolu'ya Gidecek Heyet Hakkında”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

“... bu hususta size malumat vermekte maa't-teessüf tamamıyla mazurum. Bu suali Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa Hazretleri'ne sorar iseniz daha iyi etmiş olursunuz.”¹⁵⁷²

Bu süreçte hükümetin Anadolu'ya heyet göndermeden önce özel bir memurunu gönderdiği yetkili ağızlardan açıklanmıştır. Nitekim Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Anadolu'ya gidecek olan heyetin hareket gününün henüz kararlaştırılmadığını ve hükümetin bu heyetten önce de Ankara'ya özel bir memurunu gönderdiğini söylemiştir. Bu özel memur, Ankara hükümetiyle haberleşmeyi sürdürerek Sivas'a ulaşmıştır ve halen de Sivas'tadır. Bu tarz memurların görevi Anadolu'yla merkezî hükümetin bağlantısını sağlamaktır. Tüm bu açıklamaları yapan Ahmet İzzet Paşa, Anadolu'ya gönderilen bu özel memurun ismini şimdilik söyleyemeyeceğini belirtmiştir.¹⁵⁷³

Dönemin bürokratlarından Şura-yı Devlet Reisi Mustafa Arif Bey de bu konuyla ilgili olarak bir açıklamada bulunmuştur. Kendisi, hükümetin Anadolu'ya bir memur gönderdiğini ve bu memurun Ankara'ya da gittiğini belirtmiştir. Ancak Mustafa Arif Bey bu memurun ismini bilmediğini ifade etmiştir. Ona göre yakında bu kişiden bilgi alınabilecektir ve büyük bir olasılıkla da bu kişi İstanbul'a dönecektir.¹⁵⁷⁴

Hükümetin Anadolu'ya bir memur gönderdiğine ilişkin açıklamalarda bulunan nazırlardan bir diğeri de Hariciye Nazırı Safa Bey'dir. Safa Bey, hükümetin Anadolu'yla İstanbul arasındaki ikiliği yok ederek yekvücut bir kitle halinde işleri yapabilmek için iktidara geldiğini ve Anadolu'yla temas kurmak için de özel bir memur gönderdiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda hükümet, Anadolu'ya bir heyet göndermeye kesin olarak karar verdiği gibi bu heyetin bir an önce harekete geçmesi için faaliyette de bulunmaktadır. Safa Bey'e göre seyahatin oldukça çetin olmasından dolayı Anadolu'yla bağlantıyı sağlamak için gönderilen memurun döneceği kadar bir zaman geçmemiştir.¹⁵⁷⁵

Maarif Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya göre ise Anadolu'yla bağlantı kurulması, oraya gönderilen memurdan haber alınması ve gönderilecek heyet hakkında alınacak kararlarla Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa meşguldür. Mustafa

---

¹⁵⁷² “Ticaret ve Ziraat Nazırıyla Mülakat”, **Dersaadet**, 15 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷³ “İzzet Paşa'nın Beyanatı”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Gazete, Dâhiliye Nazırının söz konusu bu açıklamasını verirken hükümetin on beş gün önce Anadolu'ya özel bir memur gönderdiğini de sütunlarına taşımıştır.

¹⁵⁷⁴ “Mustafa Arif Bey'in Beyanatı”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷⁵ “Hariciye Nazırı Safa Bey'in Beyanatı”, **Peyam-ı Sabah**, 11 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

Reşit Paşa Anadolu'yla bağlantının kurulmaya çalışıldığını, ancak olumsuz hava koşulları ve telgraf hatlarının kurulmamış olmasıyla nakliyesizlik gibi nedenlerin işleri güçleştirdiğini açıklamıştır. Bütün bu güçlüklerle karşı Anadolu'ya gönderilen memurdan birkaç güne kadar haber alınması beklenilmektedir. Buradan hareketle de yakında Anadolu'yla bağlantı kurulabileceğini söylemek mümkündür. Anadolu'ya gidecek olan heyetin hareketi ise ulaşımın sağlanmasına bağlıdır. Aynı zamanda hükümet Anadolu'yla bir uzlaşma zemini sağlayabileceğine ve teşebbüsünden iyi bir sonuç elde edebileceğine inanmaktadır.¹⁵⁷⁶

Basında Anadolu'ya ikinci bir memurun daha gönderildiğine ilişkin haberlerin geçmesi üzerine Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey, Anadolu'ya daha öncesinde gönderilmiş olan memurdan başka aynı görevle hiçbir kişinin gönderilmediğini ve ilk memurdan dahi henüz bir haberin alınmadığını söylemiştir.¹⁵⁷⁷

Bu gelişmelerin sonrasında hükümetin Anadolu'yla bağlantı kurmak için gönderdiği memur, 22 Kasım sabahı İnebolu yoluyla İstanbul'a dönmüş ve Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya çalışmalarını hakkında bilgi vermiştir. Ahmet İzzet Paşa da Sadrazam Tevfik Paşa'nın konağına giderek kendisiyle görüşmüştür. Sonrasında Ahmet İzzet Paşa hükümetin Anadolu'ya bir memurunu göndermesindeki amacı açıklamıştır. Buna göre hükümet "Ankara'dakilerle" bir bağlantı kurulup kurulamayacağını öğrenmek istemişti. İlgili memurun bunun mümkün olabileceğini söylemesi üzerine de gereken işlemleri yapmaya başlamıştı.¹⁵⁷⁸

Hükümetin tüm bu girişimlerinin ardından Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet¹⁵⁷⁹, Haydarpaşa'dan hareket eden özel bir trenle 3 Aralık 1920'de yola çıkmıştır. Bu heyetin içinde bulunan Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey, kendileriyle Göztepe'ye kadar seyahat eden Vakit gazetesi yazarına hareket tarihini uzun uzadıya düşündükten sonra belirlediklerini ifade

---

¹⁵⁷⁶ "Maarif Nazırı İle Mülakat", **İkdam**, 16 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 3.

¹⁵⁷⁷ "Hüseyin Kâzım Bey'in Beyanatı", **İleri**, 16 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁷⁸ "İrtibat Memuru Avdet Etti", **Peyam-ı Sabah**, 23 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın konuyla ilgili benzer bir açıklaması için ayrıca bkz.: "Anadolu'ya Gönderilen Memur Geldi", **İkdam**, 23 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁷⁹ Tevfik Paşa hükümeti Bilecik'e Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey'in gönderilmesini uygun bulmuştur. Heyette, Rasathane Müdürü Fatin Efendi (Gökmen), İsviçre elçisi Cevad Bey ve Bâb-ı Âli hukuk danışmanı Münir Bey (Ertegün) danışman olarak görevlendirilmişlerdir. Ayrıca heyette Topçu Binbaşısı Hasan, yaver Naci Ali, yaver bahriyeli Yüzbaşı Hikmet Beyler de bulunmaktadır. Bkz.: Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 306; Aytepe, **a.g.m.**, s. 28.

etmiştir. Anadolu’da görüşmelerde bulunacakları kişiler hakkında ise şunları söylemiştir:

“... Temas edeceğimiz zevâtın kimler olduğunu soruyorsunuz. Bu hususta malumatımız olmamakla beraber Anadolumuzun kalb-gâhında elbette bizi bütün safvetleri ile dinleyecek zevât bulabileceğiz. ...”¹⁵⁸⁰

Millî Mücadele tarihinde Bilecik görüşmesi olarak geçen bu görüşmelere İstanbul basınında yer verilirken görüşme yeri olarak Ankara’nın işaret edilmesi ilginçtir. Nitekim heyetin Anadolu’ya gitmesinden sonra Ankara’ya ne zaman vardığı, heyetten herhangi bir haberin alınıp alınmadığı ve heyetin ne zaman döneceğine dair soru işaretleri İstanbul gündemini meşgul etmiştir. Öyle ki, Şura-yı Devlet Reisi ve Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey, heyetin o akşam Ankara’ya varmasının kuvvetle muhtemel olduğuna işaret etmiştir. Ona göre heyetle merkez arasında henüz haberleşmeye başlanacak kadar zaman geçmemiştir. Memleketini sevenlerin, heyetin iyi bir iş görmesini dilemeleri kadar doğal bir şey olamazdı. Bunun yanı sıra heyetin ne zaman İstanbul’a döneceğine dair bir şey söylemek de mümkün değildi. Ancak Mustafa Arif Bey heyetin 15 ve nihayet 20 güne kadar İstanbul’a dönmesinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Heyetin hükümete peyderpey bilgi vereceğine dikkat çeken Mustafa Arif Bey ayrıca şunu da söylemiştir:

“Bu haberler, kısmen hususî postalarla bize îsâl edilebilir. Sırası gelince, efkâr-ı umumiye vaziyet hakkında tenvir edilecek ve teşebbüsten hâsıl olacak semereler, her ne ise bildirilecektir.”¹⁵⁸¹

Bunun dışında Mustafa Arif Bey, “... Zannedersem müzakerat Ankara’da cereyan edecektir. ...”¹⁵⁸² diyerek, heyetle Anadolu arasındaki görüşmelerin nerede gerçekleştirileceğine dair bir görüş de bildirmiştir.

---

¹⁵⁸⁰ “Heyet Dün Sabah Hareket Etmiştir”, **Vakit**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım Bey’in benzer açıklamaları için ayrıca bkz.: “Anadolu Heyeti Dün Gitti”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1; “Dahiliye Nazırı İzzet Paşa’nın Riyaseti Altındaki Heyet Dün Haydarpaşa’dan Anadolu’ya Gitti”, **İleri**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁸¹ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 5 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁸² “Mustafa Arif Bey’le Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

Heyetin, Ankara'ya vararak Kuva-yı Milliye önderleriyle görüşmelerde bulunduğu dair Bâb-ı Âli'ye henüz hiçbir haberin gelmemesi üzerine Mustafa Arif Bey şu açıklamada bulunmuştur:

“Heyetten henüz hiçbir haber gelmediği gibi gelecek kadar bir zaman da geçmemiştir. Maa-mâ-fih bugün, artık İzzet Paşa ve rüfekasının Ankara'ya muvasalat etmiş olması muhakkaktır. Binaen aleyh Ankara hükümeti ile ilk temas da vâki olmuş demektir. Heyetin kimler ile müzakereye gireceği hakkında kati bir söz söylenemez. Heyet şüphe yok ki Kuva-yı Milliye'nin en nüfuzlu rüesası ile temas edecek ve icab-ı hale göre lüzum göreceği kimseler ile de görüşecektir. Yarına kadar (bugün) heyetten bir haber alınabileceğini ümit ederim. Alınan haber, efkâr-ı umumiyyeye tebliğ edilecektir.”¹⁵⁸³

Mustafa Arif Bey ilerleyen günlerde de heyete dair açıklamalarını sürdürmüştür. Alemdar gazetesine Anadolu'dan henüz herhangi bir haberin gelmediğini belirterek şunları söylemiştir:

“Siz İzzet Paşa'dan evvelki gün şifreli bir telgrafname gelmiş olduğunu iddiâ ediyorsunuz Dâhiliye Nezareti'ne şimdiye kadar malumat vürûd etmemiştir. Böyle bir telgrafnamenin sadarete geldiğinden haberdar değilim. Anadolu'dan malumat gelmeyebilir. Şimdiye kadar Ankara'ya muvasalatları me'mûl olan [umulan] heyet, bi't-tab' [tabiatıyla] müzakerata girişmiş olacaktır. Bunun için de müzakeratın her safhası hakkında buraya malumat verilmesi lüzumu pek tabîi değildir. ...”¹⁵⁸⁴

Bu arada heyetten beklenen haber gelmiş ve Anadolu'ya giden heyetin Ankara'ya ulaştığına dair 8 Aralık 1920 tarihli resmî bir telgraf 18 Aralık'ta Bâb-ı Âli'ye ulaşmıştır. Telgrafta, heyetin Ankara'ya vararak Kuva-yı Milliye'yle görüşmelere başladığı bildirilmektedir.¹⁵⁸⁵ Nitekim hükümet erkânından bir kişi de bu telgrafı doğrulayıcı bir açıklamada bulunmuştur.¹⁵⁸⁶ Hatta Şura-yı Devlet Reisi ve

¹⁵⁸³ “Hükümet ve Anadolu”, **Vakit**, 7 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Şura-yı Devlet Reisi ve Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey'in benzer açıklaması için ayrıca bkz.: “Anadolu Heyeti Ankara'da”, **Alemdar**, 7 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁸⁴ “Anadolu'dan Haber Var mı?”, **Alemdar**, 12 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 2.

¹⁵⁸⁵ “Anadolu Heyeti'nden Haber Geldi”, **Vakit**, 19 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1; “Bâb-ı Âli ve Kuva-yı Milliye”, **Alemdar**, 19 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Alemdar gazetesi ertesi günkü sayısında, telgrafla ilgili olarak edindiği bilgilere yer vermiştir. Buna göre bu telgraf heyetin sadece Ankara ulaştığı bilgisini içermektedir ve görüşmelere girişildiğine dair telgrafın içinde herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bkz.: “Anadolu Heyeti'nden Yeni Haber Yok!”, **Alemdar**, 20 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁸⁶ “Anadolu Heyeti'nden Malumat Geldi mi?”, **Peyam-ı Sabah**, 19 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey de heyetin Ankara'ya ulaştığına dair 8 Aralık 1920 tarihli telgrafına atıfta bulunmuş ve söz konusu bu telgrafın ancak İstanbul'a 18 Aralık'ta ulaşabildiğini belirtmiştir. Ona göre bu gecikme haberleşme araçlarının eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Kendisi, bu telgrafın içeriğinde sadece heyetin Ankara'ya ulaştığına ve Kuva-yı Milliye'yle görüşmelere başlanıldığına dair bilginin olduğunu, ancak görüşmelerin gerçekleştirilme şekli hakkında herhangi bir açıklamanın bulunmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte o günlerde heyetten yeni bir telgrafın daha beklenildiğini vurgulamıştır.¹⁵⁸⁷

Aynı şekilde Hariciye Nazırı Safa Bey de heyetin Ankara'ya vardığına dair bir telgraf aldıklarını tekrarlamıştır. Heyetin İstanbul'la haberleşmelerinde gecikmelerin yaşanması üzerine hükümete yapılan görüşmeler hakkında bizzat açıklamalarda bulunmak üzere heyet üyelerinden Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın İstanbul'a dönmek üzere olduğu yönünde çıkan söylentilerin gerçeğe aykırı olduğunu belirtmiştir. Safa Bey heyetin olumlu bir sonuçla yakında İstanbul'a dönüşünü hükümetin beklediğini ifade etmiştir.¹⁵⁸⁸

Heyetten haber geldikten sonra da bu konudaki haberlerin ardı arkası kesilmemiştir. Nitekim Anadolu heyetinin İstanbul'a doğru hareket ettiğine dair basında haberlerin yazılması üzerine Şura-yı Devlet Reisi ve Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey, o ana kadar heyetten Ankara'ya vardıklarına dair alınan telgraftan başka bir haberin gelmediğini ve dönüşlerine dair de resmî hiçbir malumat alınmadığını açıklamıştır.¹⁵⁸⁹

Dönemin İstanbul basınında, heyetin Anadolu'dan İstanbul'a döneceği yazılsa da hükümet katında bu konuda resmî bir bilgi söz konusu değildir. Nitekim Şura-yı Devlet Reisi ve Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey de heyetin Ankara'dan hareketine dair hükümetin hiçbir haber almadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak gazetelerde geçen haberler ise tamamıyla özel bir mahiyettedir. Bununla birlikte hükümet tüm kuvvetiyle haberleşmeyi kurmaya çalışmaktadır. Buna karşın hükümet çekilen telgrafların hiçbirine cevap alamamıştır. Dolayısıyla bu durum

---

¹⁵⁸⁷ “Dâhiliye Nazır Vekili İle Mülakat”, **İleri**, 20 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁸⁸ “Hariciye Nazırı İle Mülakat”, **Peyam-ı Sabah**, 22 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁵⁸⁹ “Anadolu Heyeti”, **Vakit**, 2 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 2.

karşısında heyetin Anadolu'daki çalışmaları hakkında da kesin bir şey söylemek mümkün değildir.¹⁵⁹⁰

Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki heyet, Ankara'dan İstanbul'a ancak 19 Mart 1921'de dönebilmiştir.¹⁵⁹¹ Aynı gün heyetteki üyelerden Fatin Efendi, heyetin Anadolu'dan ansızın döndüğüne ilişkin ileri sürülen görüşün doğru olmadığını, heyetin seyahati ve yaptığı işler hakkında tüm açıklamaları Ahmet İzzet Paşa'nın yapacağını ve heyetin diğer üyelerinin bu konuda malumat verebilmelerinin mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁵⁹² Ertesi gün de Ahmet İzzet Paşa bir basın toplantısı yapmış ve Anadolu'da üstlendikleri görev hakkında açıklamada bulunmuştur. Öncelikle görevlerinde başarılı olamadıklarını kaydetmiş ve kendilerinin bir an önce İstanbul'a dönmek istediklerini, fakat bunun da mümkün olmadığını söylemiştir. Bunun yanı sıra Ahmet İzzet Paşa Anadolu'ya yaptıkları seyahatin altında yatan nedene ilişkin de bir açıklama yapmıştır. Buna göre seyahatteki amaç, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne yüklediği barış şartlarıyla Ankara'nın şartlarını uzlaştırmaktır. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Sevr Barış Antlaşması'nı olduğu gibi kabul etmesini istemekteydi. Bu konuda "uysallık" gösterilmesi halinde uygulamada birçok yardımda bulunulacağı da vaat edilmişti.¹⁵⁹³

Ahmet İzzet Paşa, Ankara'da neden bu kadar uzun süre kaldıklarını da şu şekilde açıklamıştır:

"Biz, gayri müsait bir zamanda buradan hareket etmiş bulunduk. O zaman Ankara hükümeti İzmir cephesindeki çeteleri ilgaya karar vermişti ve bunun için de bazı tedâbir ittihaz etmişti. Biz oraya vasıl olmazdan evvel müdâfaa-i mevcudiyet için çalışan bu çeteler, bu kadar kan döktükten sonra devleti eski haline ircâ edecek [döndürecek] olan bir sulhu beklerken buna rıza göstermemeğe ve mukabil propagandalara başlamışlardı. ... Diğer taraftan Wrangel ordusu da İstanbul'da bulunuyordu. Bolşevikler bizim oraya gitmemizden

¹⁵⁹⁰ "Anadolu Heyeti", **Vakit**, 8 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1. Şura-yı Devlet Reisi ve Dâhiliye Nazır Vekili Mustafa Arif Bey'in benzer açıklaması için ayrıca bkz.: "Anadolu ve İstanbul", **İleri**, 9 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁵⁹¹ "İzzet Paşa Heyeti Evvelki Akşam Şehrimize Gelmiştir", **Vakit**, 20 Mart 1337/1921, s. 1; "İzzet Paşa Heyetinin Anadolu'dan Avdeti", **İleri**, 20 Mart 1337/1921, s. 1; "İzzet Paşa Heyetinin Avdeti", **İkdam**, 20 Mart 1337/1921, s. 1; "Ankara'ya Giden Heyet Geldi", **Payitaht**, 20 Mart 1337/1921, s. 1. Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kâzım, Bern elçisi Cevad Beylerle Hoca Fatin Efendi'den oluşan heyet İstanbul'a dönmüştür. Bkz.: "İzzet Paşa Heyeti Geldi", **Peyam-ı Sabah**, 20 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁵⁹² "İzzet Paşa Heyetinin Anadolu'dan Avdeti", s. 1.

¹⁵⁹³ "İzzet Paşa Hazretleriyle Mülakat", **Vakit**, 21 Mart 1337/1921, s. 1; "İzzet Paşa'nın Beyanat-ı Mühimmesi", **Peyam-ı Sabah**, 21 Mart 1337/1921, s. 1; "Anadolu'dan Avdet Eden Heyet-i Mahsusa Reisinin Beyanati", **İleri**, 21 Mart 1337/1921, s. 1. Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa'nın açıklaması için ayrıca bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 457.

kendi aleyhlerine bir şey çıkacak zannettiler. Bunun için Anadolu güya kendi rızamız ile kendilerine iltihak ettiğimizi halka ilan ederek bizi orada alıkoydular. Bilâhire çeteler kalktı Avrupa ile muhabereye başlandı. Biz de geldik.”¹⁵⁹⁴

Bunun dışında Ahmet İzzet Paşa, Anadolu'nun o anki durumunun oldukça iyi olduğunu ve çetelerin kaldırılmasıyla bir düzen içerisine girildiğini belirtmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun mahiyeti hakkında da bilgi veren Ahmet İzzet Paşa'ya göre bu kanun, geçen sene 16 Mart'tan sonra alınan kararların kâğıt üzerine konulmasından ibarettir. Bu kanunun hükmü ve kuvveti, barışın kararlaştırılmasına kadardır. Barışın yapılmasından sonra Kanun-i Esasi'nin yürürlükte olacağına kuşku yoktur. Saltanat makamı her zaman yüce olduğu için eski kanunun hüküm ve kuvveti yeniden sağlanacaktır.¹⁵⁹⁵

Ankara hükümetinin, Londra Konferansı'nın tekliflerini kabul edip etmeyeceğine dair bir açıklama da yapan Ahmet İzzet Paşa, on beş günden beri devamlı olarak seyahat ettiği için Konferans'ın tekliflerinin ne olduğunu bilmediğini ancak Avrupa'nın, Türkiye'nin bağımsızlığını ve varlığını sağlaması halinde Anadolu'nun barışı kabul edeceğini öngörmektedir. İstanbul ile Anadolu arasındaki anlaşmazlığın da barış antlaşmasının imzalanmasıyla çözümlenebileceğini düşünmektedir.¹⁵⁹⁶

Anadolu'dan gelen heyet içerisinde yer alan üyelerden biri olan Bern elçisi Cevad Bey, Anadolu'dan memnun bir şekilde ayrıldığını dile getirdikten sonra ordunun durumuna ilişkin şu tespitte bulunmuştur:

“... Şark ve garp cephelerinde her türlü taarruza karşı mükemmel istihzârâtta [hazırlıklarda] bulunulmuştur. Geçenlerde İsmet Paşa Büyük Millet Meclisi'nde beyanatta bulunarak muhtemel bir Yunan taarruzuna karşı her türlü tedâbîr-i askeriye'nin tamamıyla îfâ edildiğini söylemiştir. Hakikaten Anadolu'da ordu tam manasıyla ordudur. Asker ise gıda itibarıyla son derece iyidir.”¹⁵⁹⁷

---

¹⁵⁹⁴ “İzzet Paşa Hazretleriyle Mülakat”, s. 1. Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, Ankara hükümetinin İzmir cephesinde ilga etmeyi tasarladığı çetelerin “Ethem, Reşit ve Demirci Efe çeteleri” olduğunu açıklamıştır. Bkz.: “İzzet Paşa Hazretlerinin İzahatı”, **İkdam**, 21 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁵⁹⁵ “İzzet Paşa Hazretleriyle Mülakat”, s. 1.

¹⁵⁹⁶ “İzzet Paşa'nın Beyanat-ı Mühimmesi”, s. 1.

¹⁵⁹⁷ “Cevad Bey'in Beyanatı”, **Peyam-ı Sabah**, 21 Mart 1337/1921, s. 1.

Böylece Cevad Bey, Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin değil de düzenli ordunun varlığına işaret etmektedir.

Cevad Bey, Anadolu'yla İstanbul arasındaki anlaşmayı ise bir iç mesele olarak gördüğünü şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

“Anadolu ile anlaşma bir aile meselesidir. Bu sonradan halledilebilir. Biz şimdi haricî mesailinin hallini itmâm etmeliyiz [tamamlamalıyız].”¹⁵⁹⁸

Ankara'dan döndükten sonra Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ve Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ankara'da vermiş oldukları yazılı söz gereğince buldukları nezaretlerden istifa etmişlerdir. Ancak Sadrazam Tevfik Paşa, o sırada Londra'da olduğu için istifayı doğal olarak kabul etmeyen Ali Rıza Paşa; Ahmet İzzet ve Salih Paşalardan sadrazamın dönüşünü beklemelerini istemiştir. Buna karşın iki Paşa'nın istifaları bir süre sonra duyulmuştur. Ankara'dan çekilen ve aralarında birçok mebusun da imzalarının yer aldığı bir telgraf gazetelerde yayımlanınca Ahmet İzzet Paşa, basına bir açıklama yapma gereği duymuştur. Bu telgrafın Anadolu'da bulunan dostları tarafından çekildiğini belirterek, bunun özel mahiyette bir tebrik olduğunu söylemiş ve görevinden istifa edişiyle ilgili olarak da Ankara'dan dönüşünden itibaren istifa ettiğini açıklamıştır. Buna karşın kendisinden sonra görev alacak kişinin tayininin sadrazamın dönüşüne bağlı olması ve bu kişinin tayininden önce görevi terk etmesi meşrutiyetle bağdaşmayacağından kendisinin istifası gazetelere yansımamıştır. Bunun dışında Ahmet İzzet Paşa Dâhiliye Nezareti'ni üstlenmedeki amacının, Anadolu ile İstanbul arasında birlik ve uzlaşmayı sağlamaya çalışmak olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu görev istenildiği şekilde yerine getirilemediği için bu amaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle Ahmet İzzet Paşa, kendisinin gerçekten de güç olarak tanımladığı bu görevden çekilmek zorunda kaldığını vurgulamıştır. İstifasının altında yatan başka nedenlere ilişkin olarak da taahhüt ettiği görevi yerine getiremeyen bir memurun çekilmesinin haysiyet gereği olduğuna değinerek, istifasının tek nedeni olarak Ankara'daki görevinde başarılı olamayışını göstermiş ve böylece gerçek nedeni saklamıştır.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹⁸ A.y.

¹⁵⁹⁹ İnal, a.g.e., s. 2011; Ayıışı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)**, s. 238-239; “İzzet Paşa Hazretleri'nin Muharririmize Beyanatı”, **Akşam**, 8 Nisan 1337/1921, s. 1; “İzzet Paşa Hazretleri”, **Vakit**, 9 Nisan 1337/1921, s. 1; “İzzet Paşa”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Nisan 1337/1921, s. 3; “İzzet Paşa'nın Beyanatı”, **Alemdar**, 9 Nisan 1337/1921, s. 2.

Daha önce de değinildiği üzere Sadrazam Tevfik Paşa'nın 14 Nisan 1921'de Londra'dan İstanbul'a dönmesinden sonra 23 Nisan'da Ahmet İzzet ve Salih Paşaların buldukları Nezaretlerden istifalarına dair irade de çıkmıştır. Böylece her iki Paşa Ankara'da verdikleri sözü yerine getirmişlerdir.

Sözü edilen bu gelişmenin dışında ortaya çıkan başka bir konu da siyasî suçluların genel affı ve Divan-ı Harb-i Örfiler'in kaldırılacağı hakkındadır. Nitekim III. Tevfik Paşa hükümeti iktidara geldiği günden itibaren bu iki konuya dair söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Siyasî suçluların genel affa uğrayacaklarına dair söylentiler üzerine Harbiye Nazırı Ziya Paşa, bu konuda hükümet tarafından alınmış herhangi bir kararın olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁰⁰ Genel affa ilişkin başka bir değerlendirmesinde, Anadolu'yla uzlaşmayı gerçekleştirme noktasında genel bir af kararının henüz söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Buna karşın genel affın ilanı ileride gerekli olabilecektir. Bu durumda Meclis-i Vükela genel affın kapsama derecesini ve hangi suçlara özgü olacağını ayrıca görüşecektir.¹⁶⁰¹

Harbiye Nazırı Ziya Paşa, Divan-ı Harplerle ilgili olarak ise şunu söylemiştir:

“Divan-ı Harplerin lağvından ziyade şekl-i kanuniye ircâi [çevrilmesi] takarrür etmiştir. Divan-ı Harplerin miktarı ihtiyaçtan pek fazla olduğu için adetleri tenkis edilerek [azaltılarak] işi az olanlar diğerleriyle tevhid edilecektir. Divan-ı Harplerin teşkiline dair kanunda muhakematın alenen icrası ve dava vekillerinin hazır bulundurulması gibi hususat mevcut değilse de Divan-ı Harplerde müdde-i umumilerin [savcılarının] hazır bulundurulması gibi temin-i adalete matuf olacak bazı tedbirler ittihaz edilecektir.”¹⁶⁰²

Böylece Ziya Paşa'nın ifadelerinden, Divan-ı Harplerin azaltılacağına ve adaleti sağlamaya yönelik olarak bazı tedbirlerin alınacağına dair sinyaller alınmaktadır. Nitekim daha önce de değinildiği üzere hükümet, Divan-ı Harb-i Örfi'de bazı önemli düzenlemeler yapmış ve tehcir sanıklarının dışında 11 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal ve arkadaşlarından başlamak üzere Kuva-yı Milliye önderleri hakkında idam kararları veren ve başkanlığını Nemrut Mustafa Paşa'nın yürüttüğü Birinci Divan-ı Harb-i Örfi Heyeti'ni tamamıyla değiştirmiştir. 27 Ekim

¹⁶⁰⁰ “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, **Vakit**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁰¹ ““Kuva-yı Milliye” ve Payitaht Münasebâtı”, **İleri**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁰² “Harbiye Nazırının Beyanâtı”, s. 1. Harbiye Nazırı Ziya Paşa'nın Divan-ı Harpler teşkilâtı hakkındaki başka bir açıklaması için bkz.: “Divan-ı Harpler”, **İleri**, 30 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

1920 tarihli padişah iradesiyle yeni Divan-ı Harb-i Örfî'nin başkanlığına Topçu Feriki Hurşit Paşa tayin edilmiştir.

Mahkemenin yeni başkanı Ferik Hurşit Paşa da bir açıklama yaparak, bundan önceki yargılamalarda mağdur oldukları anlaşılan kişilerin dosyalarının yeniden gözden geçirileceğini ifade etmiştir.¹⁶⁰³

İlerleyen günlerde Hurşit Paşa, İkinci Divan-ı Harb-i Örfî'nin kaldırılarak görevini Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'ye bıraktığını hatırlatmıştır. Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'nin görevleri arasında, öncesinde Mustafa Paşa Divan-ı Harp'ince mahkûm edilip Meclis-i Temyiz-i Askerî'ce haklarındaki idam kararları bozulan "Kuva-yı Milliye Rüesasına" ait evrak da vardır. Ancak Hurşit Paşa, mahkemelerin öncelikle vicahen yargılanmaları gerekenlerin ve halen tutuklu bulunanların yargılamalarını tamamlayacağını belirtmiş ve Kuva-yı Milliye Başkanları hakkındaki dava evrakını şimdilik sonraya bırakacağını ifade etmiştir. Sonradan gerek görülmesi halinde ve kanunun gerekleri çerçevesinde Kuva-yı Milliye Başkanlarıyla ilgili evrak için de hareket edilecekti.¹⁶⁰⁴

1921 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise mahkeme başkanı Hurşit Paşa, Kuva-yı Milliye Başkanları hakkında Divan-ı Harp'teki işlemlerin ne merkezde olduğunda dair şu açıklamayı yapmıştır:

"Evvelce Kuva-yı Milliye ile alakadar oldukları ithamıyla birçok zevât, taht-ı tevkife ve muhâkemeye alınmıştı. Bunlara ait muhâkemâtın [yargılamaların] rüyeti [görülmesi] neticesinde bir gûnâ cürmleri sabit olmadığından beraatlarına karar verilmiş ve tahliye-i sebîlleri [salıverilmeleri] icra kılınmıştır. Halen bu gibi delâille [delillerle] mevkuf ve maznun olarak hiç kimse kalmamıştır."¹⁶⁰⁵

Dönemin önde gelen nazır ve bürokratlarının II. İnönü Savaşı, Kütahya - Eskişehir Savaşları'yla Sakarya Meydan Savaşı hakkında görüş bildirdikleri de görülmektedir. Hatta Anadolu'nun, II. İnönü Savaşı'nda Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın bazı tedbir ve vasiyetlerinden yararlandığına dair söylentiler de çıkmıştır. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa bu tarz söylentilerin askerliğe vakıf olmayanlar

¹⁶⁰³ "Divan-ı Harp'te", **Dersaadet**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 267.

¹⁶⁰⁴ "Divan-ı Harp", **Alemdar**, 4 Nisan 1337/1921, s. 2.

¹⁶⁰⁵ "Divan-ı Harpler Ne Halde?", **Akşam**, 5 Eylül 1337/1921, s. 2; "Kuva-yı Milliye Rüesası", **Tevhîd-i Efkâr**, 6 Eylül 1337/1921, s. 3.

tarafından icat edilmiş olabileceğine değinmiş ve “... bu galibiyetin şerefinden katiyen bir hissem olmadığını beyan ve itirafı bir vazife addederim. ...”¹⁶⁰⁶ demiştir.

Ahmet İzzet Paşa, 12 Haziran 1921’de Hariciye Nazırlığı görevini üstlendikten sonra Kütahya - Eskişehir Savaşları dolayısıyla Anadolu’daki askerî durum ve Yunan taarruzunun evresi hakkında bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Bu çerçevede Akşam gazetesi yazarına verdiği demeçte Anadolu’daki son Yunan taarruzunun her iki taraf için de zarar verici olduğunu belirterek, Kuva-yı Milliye’nin birçok arazinin yanı sıra bir iki önemli askerî nokta ve bir “ulaşım hattını” kaybettiğini söylemiştir. Buna karşılık Yunanlıların askerî durumlarının da zora girdiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰⁷

Üzerinde durulması gereken diğer önemli savaş Sakarya Meydan Savaşı olmuştur. Nitekim Osmanlı hükümetinin Paris temsilcisi Nabi Bey, Ekselsior gazetesine Sakarya Meydan Savaşı sonrasına dair bir açıklamada bulunmuş ve:

“Kral Konstantin’in Cemiyet-i Akvam’ın müdahalesini talep etmiş olduğu her tarafta temin ediliyor. O halde Türkiye Meclis-i Âlî’ye suret-i katiyyede [kesinlikle] emniyet ve itimat edecektir.”¹⁶⁰⁸ demiştir.

Bu tespitin yanı sıra Nabi Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın bu gelişmeler karşısında tavrının ne olacağına dair de bir öngöründe bulunmuştur. Nabi Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın Cemiyet-i Akvam’ın hükümlüğünü kabul edip etmeyeceğini bilmemekle beraber Kuva-yı Milliye’nin her türlü teşebbüsten önce, Yunanlılar tarafından yersiz yere işgal edilmiş olan arazinin tahliyesini talep edeceğinden emindir. Bunun dışında Nabi Bey görüşmeler sırasında şu noktalara dikkat edilmesi gerektiğine işaret etmiştir: “Esnâ-yi müzâkerâtta Türklerin askerî muvaffakiyetleri ile duçar oldukları [uğradıkları] tecavüz ve hasârâtın [zararlar] nazar-ı itibara alınması lazımdır.” Aynı zamanda Nabi Bey, Edirne ve İzmir’in

---

¹⁶⁰⁶ “İzzet Paşa Hazretleri”, s. 1.

¹⁶⁰⁷ “İzzet Paşa Hazretleri’nin Vaziyet Hakkında Muharririmize Beyanâtı”, **Akşam**, 6 Ağustos 1337/1921, s. 1. Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, daha sonraki bir demecinde de Anadolu’daki Yunan taarruzunun gerek Kuva-yı Milliye ve gerekse Yunanlılar için zarar verici olduğu görüşünü yinelemiştir. Bkz.: “İzzet Paşa’nın Beyanâtı”, **Vakit**, 7 Ağustos 1337/1921, s. 2.

¹⁶⁰⁸ “Paris Mümessilimiz Nabi Bey’in Beyanâtı”, **Vakit**, 27 Eylül 1337/1921, s. 2; “Bâb-ı Âli’nin Paris Mümessili Nabi Bey Diyor ki:”, **İleri**, 27 Eylül 1337/1921, s. 2; “Nabi Bey’in Beyanâtı”, **Tevhîd-i Efkâr**, 27 Eylül 1337/1921, s. 1; “Nabi Bey Tavassut İçin Ne Diyor?”, **Peyam-ı Sabah**, 29 Eylül 1337/1921, s. 2. **Tevhîd-i Efkâr** gazetesinde Nabi Bey’in Türkiye’nin Paris elçisi olduğu da yazılmaktadır. Bkz.: “Nabi Bey’in Beyanâtı”, s. 1.

iadesiyle Türkiye'nin siyasî ve iktisadî bağımsızlığının sağlanmasını barış şartları olarak öne sürmüştür.¹⁶⁰⁹

II. DÖNEMİN YAZARLARININ GÖZÜNDEN KUVA-YI MİLLİYE

A. Kuva-yı Milliye'nin III. Tevfik Paşa Hükümeti İle Olan İlişkileri

1. Kuva-yı Milliye İle Uzlaşma Girişimi

III. Tevfik Paşa hükümetinin kurulmasıyla birlikte program henüz açıklanmadan, hükümetin Kuva-yı Milliye'yle ya da diğer bir deyişle Anadolu'yla olan ilişkilerinden umutlu olan kimi basın organlarının olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde, yeni hükümetin Kuva-yı Milliye ile uzlaşması konusuna özel bir önem verilmektedir. Bu noktada hükümetin Anadolu'yla uzlaşabilmek için çaba sarf edeceğine dair bir öngöründe bulunulmuştur. Uzlaşabilmek için de her iki tarafın fedakârlıkta bulunması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶¹⁰

Dönemin önde gelen kalemlerinden Refi' Cevad ise hükümette Dâhiliye Nazırlığı görevine getirilen eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa'yı öne çıkararak bir yorum yapmıştır. Yazar, hükümet içerisinde en dikkate değer simalardan biri olarak Ahmet İzzet Paşa'yı görmektedir. Paşa'nın yeni hükümette görev almasından yola çıkarak, hükümetin Anadolu'yla uzlaşmadan yana olduğu sonucuna varmıştır. Zira Ahmet İzzet Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne getirilmesi ve orduda kendisine karşı var olan saygı, hükümetin uzlaşmaya meyilli olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Böylelikle Refi' Cevad hükümetin bütün kuvvetini ve ruhunu Ahmet İzzet Paşa'dan aldığını, İstanbul'un umudunun da ona bağlı olduğunu düşünmektedir. Hükümetin, Osmanlı Devleti'nin en önemli devrinde iktidara geldiğini belirterek, başarılı olabilmesi için de milletin bütün bireyleriyle çalışması gerektiğini vurgulamış ve şu dilekte bulunmuştur: “Bu hususta İzzet Paşa'ya gösterilen müzâheretin [yardım etmenin, arka çıkmanın] umumî bir müzâheret şeklinde olmasını temenni ederiz.”¹⁶¹¹

Öte yandan hükümetin Anadolu'yla gerçekleştireceği ilişkilerde öncelikle Anadolu'nun amacının ne olduğunun bilinmesi gerektiği de vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle, Anadolu'yla ilişkilerin altı aydan beri kesilmiş olması

¹⁶⁰⁹ “Paris Mümessilimiz Nabi Bey'in Beyanâtı”, s. 2; “Bâb-ı Âli'nin Paris Mümessili Nabi Bey Diyor ki.”, s. 2; “Nabi Bey Tavassut İçin Ne Diyor?”, s. 2; “Nabi Bey'in Beyanâtı”, s. 1.

¹⁶¹⁰ “Buhranın Devamı”, **Vakit**, 21 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶¹¹ Refi' Cevad, “Tevfik Paşa - İzzet Paşa”, **Alemdar**, 22 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

nedeniyle Anadolu içlerinde neyin olup bittiğine dair doğrudan doğruya bilgi alınamadığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla “Anadolu’dakilerin” amacının ne olduğu açık bir şekilde bilinemediğinden her şeyden önce onların istek ve amaçlarının ne olduğu araştırılmalıdır. Çünkü hükümet, Sevr Barış Antlaşması’nı kabul etmiştir ve Anadolu’ya da bunun kabulünü teklif edecektir. Bu tespitten sonra hükümetle Anadolu arasında kurulacak ilişki hakkında şu varsayımda bulunulmuştur: “Eğer Anadolu muahede-i sulhiyenin tadilini mevzu bahis etmeksizin sırf Sevr Muahedesi ahkâmı dâhilinde siyaset-i dâhiliyeye ait bazı metâlib [istekler] dermiyan ederse mesele halledilmiş addolunabilir. [Sansüre uğramış birkaç satır]”¹⁶¹²

Bunun dışında mevcut hükümetin Anadolu’ya karşı izleyeceği barış siyasetinde, İtilaf Devletleri’nin yardımları alınabildiği ölçüde başarı ümidinin de artacağı vurgulanmıştır. Öyle ki Anadolu, Sevr Barış Antlaşması’nı aynen kabul etse bile mevcut durumun düzenlenmesinde İtilaf Devletleri’nin o “iyiliksever yardımına” başvurmak zorundadır.¹⁶¹³

Hükümetin programını yayımlamasından sonra programa yönelik olarak çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. İlk olarak dile getirilen konu, kamuoyunun beklentisine yöneliktir. Buna göre Anadolu’yla görüşmelerde hükümetin göstereceği hoşgörü ve uzlaşmanın sınırlarının ne olacağı bilinmek istenmektedir. Bu noktada hükümetin uygulamaları ön plana çıkacaktır. Hükümetin programında memleketin iç siyasetine ve “Meclis-i Millî’nin” açılışına dair bazı taahhütler bulunsa da bu meseleler diğer bir ana meseleye bağlıdır. O da “meselelerin meselesi olan Anadolu meselesinin” bir çözüme kavuşturulmasıyla memleketteki ikiliğin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü memlekette ikilik devam ettikçe maliye, adliye ve idare gibi diğer iç siyasetin uygulanmasına imkân bulunmamaktadır.¹⁶¹⁴

Yine programdan yola çıkılarak, hükümetin özel bir amaç için iktidara geldiği de vurgulanmıştır. Hükümet her şeyden önce İstanbul’la Anadolu arasında idarî ve siyasî bir birliktelik sağlamak için kurulmuştur. Bu nedenle programı okuyan herkes, hükümetin genel icraatına ait esaslardan ziyade Anadolu meselesinin çözümlenmesinde nasıl bir hareket tarzı izleyeceğini anlamak istemektedir.

---

¹⁶¹² “Son Ümit”, **Vakit**, 23 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1. Alemdar gazetesinde kaleme alınan bir yazıda, Kuva-yı Milliye’nin uzlaşabilmek için hükümete şu beş şartı öne sürdüğü belirtilmiştir: “1- Af-ı umumî, 2- Memâlik-i metrukede istiklâl-i idare, 3- Sevr Muahedesi, 4- Mülkiyet-i Osmaniye’nin, 5- İstanbul’un şekli.” Bkz.: “Kuva-yı Milliye’nin Beş Şartı”, **Alemdar**, 31 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶¹³ “Son Ümit”, s. 1.

¹⁶¹⁴ “Hükümetin Programı”, **İkdam**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

Hükümetin Anadolu ile İstanbul arasında bağ kurmak için ne yapacağına dair plan, program dikkatlice okunduğunda anlaşılmaktadır. Bu bağlamda hükümetin planı, önce Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılması ve bu Meclis'in Sevr Barış Antlaşması'nı onaylamasıdır. Bu açıklamalardan sonra bu planın en doğru yol olduğu ve Anadolu'nun da bunu kabul edeceği şu şekilde açıklanmıştır:

“Tevfik Paşa hükümeti tarafından Anadolu meselesinin halli için tasavvur edilen şu siyasî plan şüphesiz en muvafık olan bir tekliftir. Ve bu teklifin Anadolu'da hüsn-i kabul görmesi kuvvetle me'mûldür. Çünkü vaziyet-i hazırda içinde bundan başka çıkar yol yoktur.
... »¹⁶¹⁵

Hükümetin programına yönelik olarak bu olumlu yaklaşıma karşın Ali Kemal, eleştirel bir tavır sergilemiş ve programı açık bulmadıklarını ifade etmiştir. Anadolu'yu yola getirme siyasetinde başarılı olunamaması üzerine iç ve dış telkinler sonucunda bir uzlaşma siyasetine başvurulması zorunluluğunun ortaya çıktığını kaydeden Ali Kemal'e göre bu siyaseti uygulamak için de Tevfik Paşa iktidara gelmiştir. Ancak bu uzlaşma siyasetinin içeriğine ve hangi şartlarla olabileceğine dair programda açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın Ali Kemal uzlaşmanın esaslarına ilişkin olarak bir tespitte bulunmuştur. Ona göre “Anadolu'dakiler” hükümetin bütün tekliflerini hemen kabul ederek hükümete boyun eğmelidirler. Aksi takdirde bu devlet ve millete en son kötülüğü yapmış olacaklardır.¹⁶¹⁶

Ali Kemal hükümetin Anadolu'dakilere tekliflerinin ne olabileceğine dair bir tespitte de bulunmuştur. Ona göre hükümet öncelikle barış antlaşmasının aynen kabul edilmesini istemelidir. Ancak hükümet için barış antlaşmasının aynen kabulü Anadolu'yla uzlaşma için yeterli olmamalıdır. Bunun yanı sıra medenî dünyanın kurallarını da gözetmesi gerekmektedir. Bunun için de hükümetin gerek I. Dünya Savaşı sırasında gerekse “Mustafa Kemal'in tagallübünden” (zorbalığından) sonra Anadolu'da uygulanan örfî ve keyfî idareye Büyük Devletlerin hiçbir şekilde göz yummayacaklarını bilerek ona göre hareket etmesi gerekmektedir. Ancak Ali Kemal, hükümetin bu tekliflerine karşı Mustafa Kemal ve arkadaşlarının verecekleri cevaptan umutlu değildir.¹⁶¹⁷

¹⁶¹⁵ “Hükümetin Planı”, **Vakit**, 27 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶¹⁶ Ali Kemal, “Hükümet-i Hazıra ve İctihâdımız”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶¹⁷ **A.y.**

Ali Kemal'in bu eleştirel bakışına karşın hükümetin beyannamesinde (programında) çizdiği esasları uygulamaya ciddi olarak başladığına da değinilmektedir. Bu çerçevede hükümetin Anadolu'yla uzlaşma yoluna gittiği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra siyasî ve idarî birliğin gerekliliğini, Kuva-yı Milliye'ye anlatmak ve onlar tarafından dikkate alınabilmek için hangi yönde tedbir alınması gerekiyorsa hükümet onu da göz önünde bulundurmıştır. Bu çabalarla birlikte Anadolu'nun da hükümetin bu girişimini sonuçsuz bırakmamak için gereken fedakârlıkta bulunacağı belirtilmiştir. Böylelikle iki tarafın uzlaşmasında bir engel görülmemektedir.¹⁶¹⁸

Hükümetin Anadolu'yla temas kurabilmesi için öncelikle haberleşme sorununu çözüme kavuşturması gerekmektedir. Nitekim bu konuya değinilen bazı yazılar kaleme alınmıştır. Bunlardan birinde, Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin bulunduğu vilayetlerle henüz haberleşmelerin sağlanamadığı açıklanmıştır.¹⁶¹⁹ Diğer yandan Kuva-yı Milliye ile Yunan işgali arasındaki merkezler arasında telgraf haberleşmeleri kesik olduğu için bu hatlardan yararlanmanın mümkün olmadığı kaydedilmiştir. Kuva-yı Milliye'yle İstanbul arasındaki haberleşmede telgraf merkezlerinden yararlanılmak istenilmişse de telgraf memurlarından alınan cevapta, Ankara hükümetinin buna henüz izin vermediği bildirilmiştir. Birkaç günden beri Anadolu'yla hükümet arasında temas olduğuna dair bir söylenti dolaşsa da bu haber yetkili makamlarca tekzip edilmiştir. Buna karşın Anadolu'dan yolcu sıfatıyla gelen bazı kişiler aracılığıyla Kuva-yı Milliye'yle özel bir temas kurulmuş olması muhtemeldir.¹⁶²⁰

Haberleşme konusunda Anadolu'yla Dâhiliye Nezareti arasında hâlâ haberleşmenin sağlanamadığı da kaydedilmiştir. Bunun temel nedeni, Kuva-yı Milliye'nin bulunduğu yerlerle İstanbul arasındaki telgraf hatlarının, Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçmesidir. Dolayısıyla bu yerlerle Yunan işgali altında bulunan merkezler arasında telgraf haberleşmeleri kesik olduğundan haberleşmenin kurulması mümkün değildir. Bir haftaya kadar haberleşmenin sağlanması ümit edilmektedir.¹⁶²¹

Hükümetin Kuva-yı Milliye'yle yapacağı görüşmelerin şekli ve her iki taraf arasında gerçekleştirilmesi düşünülen uzlaşmanın mahiyeti de ele alınan konular

¹⁶¹⁸ "İcraat-ı Hükümet", **İleri**, 29 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶¹⁹ "Anadolu İle Muhabere Henüz Teessüs Etmemiştir", **Vakit**, 26 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶²⁰ "Anadolu İle Müzakerat", **Vakit**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶²¹ "Anadolu'ya Gidecek Heyet", **Vakit**, 5 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

arasındadır. Bu bağlamda Anadolu'yla görüşmelere başlamak için Anadolu'ya bir heyetin gönderileceğine dair bir haber alındığına işaret edilmiştir. Ancak bu heyetin kimlerden oluşacağı henüz kesin olarak bilinmemektedir.¹⁶²² O ana kadar Meclis-i Vükela'da yapılan görüşmeler ise hükümet programının uygulanmasına dair bazı hazırlıklara ilişkindir. Bununla birlikte Kuva-yı Milliye'yle gerçekleştirilecek olan görüşmelerin şekli hakkında henüz kesin bir karar alınamamıştır. Ancak alınan bir habere göre Anadolu meselesinin çözüme kavuşturulması Meclis-i Vükela'da Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bırakılmıştır. Hükümetçe bu konuda gerçekleştirilecek olan teşebbüsler hakkında fiilî bir sonuç elde edilene kadar hiçbir şey söylenilmeyecektir.¹⁶²³

Bu ifadelerin yanı sıra Anadolu'yla görüşmelere girilip girilmediği hakkında resmî ve kesin bir haberin olmadığı kaydedilerek, Anadolu'yla temasın gerçekleştiğine dair resmî olmayan bilgilerin mevcut olduğu vurgulanmıştır. Anadolu'yla uzlaşmak için hükümetin hangi çareleri düşündüğü bilinmemektedir. Bu konunun Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bırakıldığı bilinmektedir. Ahmet İzzet Paşa değerli bir kumandan olduğu gibi askerî çevrede büyük bir nüfuzda da sahiptir. Bu nedenle Kuva-yı Milliye ile uzlaşma zemini hazırlamada elverişlidir. Olaya Kuva-yı Milliye cephesinden de bakılarak şu yorumda bulunulmuştur:

“Şurası şâyân-ı kayıttır ki bir taraftan Ermenilerle çarpışan Kuva-yı Milliye diğer taraftan Yunan taarruzuna da maruz kaldıklarından vatani bu gibi gailelerden âzâde bırakacak vechle işi bir neticeye bağlamak isteyeceklerdir. Zira Kuva-yı Milliye, milletin âfisini düşündüğü iddiâsında bulunurken istikbâl-i devleti tehlikeye ilka etmek [atmak] elbette arzu etmeyecektir.”¹⁶²⁴

Bunun yanı sıra Anadolu'yla uzlaşmanın mahiyeti hakkında iki ayrı tespitte bulunulmuştur. Bunlardan ilki, Anadolu'yla uzlaşmanın çok da kolay bir mesele olmadığı yönündedir. Çünkü İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin ardından ortaya çıkmış olan “Anadolu kıyâmı” ne o kadar küçük bir olaydır ne de o zamandan şu ana kadar basit bir şekilde kalmıştır. Kuva-yı Milliye'yi zoraki oluşmuş bir teşkilât olarak saymak da hatadır. Çünkü barış antlaşmasının esas çizgilerinin henüz kararlaştırılmadığı bir sırada meydana gelen Anadolu işgali, halk üzerinde büyük bir

¹⁶²² “Anadolu'ya Gidecek Heyet”, **Vakit**, 25 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶²³ “Anadolu İle Temas Meselesi”, s. 1.

¹⁶²⁴ “Hal-i Hazır”, **İleri**, 31 Teşrin-i evvel 1336/1920, s. 1.

etki uyandırdığı için işgallere karşı bir galeyana ortaya çıkmıştır. İşte Kuva-yı Milliye de o galeyanın düzenli bir şekle girmiş halidir. Bu galeyana büyük bir acı karşısında meydana geldiği için süresiz bir ateşe benzeyemezdi. Bundan dolayı Teşkilât-ı Milliye alanını adım adım genişletmiştir.¹⁶²⁵

Anadolu'yla uzlaşmanın mahiyeti hakkındaki ikinci tespit, hükümetin Anadolu'yla uzlaşma girişiminin bir de “safha-i hariciyesinin” olduğu ileri sürülmüştür. İtilaf Devletleri'nin Anadolu meselesine bu derece önem vermesi de böyle olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü Doğu'da barışın sağlanması hiç de küçümsenecek bir durum değildir. Menfaatler barışın sağlanması noktasında birleştiği için bu konuda Türklere yardım etmekten İtilaf Devletleri hiçbir zaman çekinmeyecektir. Bu nedenle hükümetin Anadolu'ya göndermeyi düşündüğü heyetin görevinde başarılı olmasını İtilaf Devletleri de istemektedir.¹⁶²⁶

İstanbul basınında 1920 yılının Kasım ayına gelindiğinde hükümetle Anadolu arasındaki temas ve müzakereler hakkında çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Nitekim bu görüşlerden birinde, III. Tevfik Paşa hükümetiyle “millîciler” arasında bir uzlaşma sağlayabilmek ve hükümet idaresindeki ikiliği giderebilmek için resmî olmayan bir şekilde İstanbul'da iki taraf arasında bir temas ve müzakerenin başladığı güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgiye dayanılarak açıklanmıştır. Öyle ki Ankara'dan bu iş için resmî olmayan bir şekilde bir heyetin geldiği anlaşılmıştır. Bu heyete Ankara Kolordusu Erkân-ı Harbiye Reisi Erkân-ı Harp Kaymakamı Halis ve Nusret Beyler dâhildir. Görüşmeler de hükümetçe memur edilen Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yla gerçekleştirilmektedir.¹⁶²⁷

Oysa konuya ilişkin başka bir değerlendirmede, yukarıda ileri sürülen görüşün aksine hükümetin Anadolu'ya bir heyet göndermeyi kesin olarak kararlaştırdığı bilgisine yer verilmiştir. Bu heyette Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yla Müsâlemet İttifakı Başkanı Lûtfî Fikrî Bey hazır bulunacaklardır. Heyet o hafta zarfında İnebolu yoluyla Ankara'ya gidecektir. Ancak heyet hareketini, Anadolu'dan İstanbul'a gelecek olan bir murahhasın İstanbul'a ulaşmasını bekleyerek ertelemiştir. Bu murahhas İstanbul'a gelir gelmez heyet hareket edecektir.

---

¹⁶²⁵ “Mesele Mühimdir”, **İleri**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶²⁶ “İtilafa Doğru”, **İleri**, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶²⁷ “Hükümet - Anadolu Müzakeratı”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

Bir söylentiye göre ise heyete saltanat hanedanı erkânından bir kişi başkanlık yapacaktır.¹⁶²⁸

Anadolu'ya gidecek heyet içerisinde bulunacak olan isimlerin gelişi güzel gazetelerde yayımlanması üzerine gazetelerde geçen bu haberin hükümet tarafından tekzip edildiği belirtilmiştir. Alınan bir bilgiye göre ise şehzadelerin hiçbiri heyete başkanlık etmeyecektir.¹⁶²⁹

Ali Kemal de heyet konusuna değinerek, öncelikle hükümetle Anadolu arasında uzlaşmanın gerçekleştirilememesinden ve Anadolu'ya gönderilecek heyeti dinledikten sonra da o “mübareklerin” yine yola gelmemesinden endişe duymuştur. Bundan dolayı ne yapılması gerektiğini sorgulamış ve Konyalıların isyan ederek en kestirme yolu kendilerine gösterdiğini savunmuştur. Böylelikle Ali Kemal Ankara'yla uzlaşma çabalarını beyhude bir emek olarak değerlendirmektedir.¹⁶³⁰

Hükümetin tüm bu çabalarını Ali Kemal'in faydasız görmesine karşın Anadolu'ya gönderilen memur konusu bu dönemde İstanbul basınının gündemini meşgul etmiştir. Bu çerçevede heyetin kimlerden oluştuğunun henüz bilinmediği ve ne zaman hareket edeceğinin de henüz kararlaştırılmadığı vurgulanmıştır. Konu, Anadolu'ya gönderilen murahhasa getirilmiş ve bu murahhasın görüşmeler için bir zemin hazırlamak üzere Anadolu'ya gönderildiği açıklanmıştır. Öyle ki Anadolu'ya gönderilecek olan heyetin hareketi de bu murahhasın İstanbul'a dönüşüne kadar ertelenmiştir. Bu murahhasın kim olduğuna dair Bâb-ı Âli çevresi herhangi bir açıklama yapmasa da yüksek rütbeli bir kumandan olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶³¹

Sonunda hükümetin Anadolu'yla bağlantı kurmak için gönderdiği memur, 22 Kasım sabahı İstanbul'a dönmüştür. Buna göre Ankara'ya gönderilmiş olan murahhas 22 Kasım günü Ümit vapuruyla İnebolu'dan İstanbul'a dönmüş ve Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret ederek, görevi ve Anadolu'nun durumu

¹⁶²⁸ “Anadolu İle Muhabere”, **Vakit**, 5 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2. Bu heyete Bahriye Nazırı Salih ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Zeki Paşaların da katılacakları bilgisi için bkz.: “Anadolu'ya Gidecek Heyet”, **Vakit**, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Meclis-i Vükela'ca alınan karara göre heyetin başkanlığını saltanat hanedanından bir kişi üstlenecek ve heyete Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet, Bahriye Nazırı Salih ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Zeki Paşalar da dahil olacaklardır. Bunun dışında heyete diğer Nezaretlerden de birer kişinin katılmasına karar verilmiştir. Bkz.: “Hükümet-i Merkeziye İle Anadolu Arasında”, **İleri**, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Heyete Şehzade Abdürrahim Efendi'nin başkanlık edeceği bilgisi için bkz.: “Anadolu Heyeti Yakında Gidiyor”, **İkdam**, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶²⁹ “Anadolu'ya Heyet İzamı”, **İkdam**, 7 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

¹⁶³⁰ Ali Kemal, “Bî-hûde Emek”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 274.

¹⁶³¹ “Anadolu İle Müzakere”, **Vakit**, 8 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1. Murahhas, Anadolu ile İstanbul arasında haberleşme ve ulaşımın sağlanmasına dair görüşmede bulunmaya memur edilmiştir. Bkz.: “Anadolu Müzakeratı”, **Vakit**, 12 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 2.

hakkında kendisine açıklamalarda bulunmuştur. Ahmet İzzet Paşa da murahhasan gerekli bilgileri aldıktan sonra sadrazamla görüşmüştür. Her iki taraf Anadolu'yla anlaşma meselesi üzerinde konuşmuşlardır. Bunun dışında Meclis-i Vükela'da yapılan toplantıda da Anadolu meselesinden bahsedilmiştir.¹⁶³² Peyam-ı Sabah gazetesi, yukarıdaki bilgiden farklı olarak memurun isminin Neşet Bey olduğunu da açıklamıştır.¹⁶³³ Görüldüğü üzere genel olarak İstanbul basını hükümetle Kuva-yı Milliye arasında gerçekleştirilecek olan uzlaşmadan yana bir tavır sergilemektedir. Buna karşın Ali Kemal bu uzlaşmanın boş bir çabadan ibaret olduğunu düşünmektedir.

2. Kuva-yı Milliye'ye Gönderilen Anadolu Heyeti

Tüm bu gelişmelerin ardından Kuva-yı Milliye ile anlaşmak üzere Anadolu heyetinin 3 Aralık 1920'de Anadolu'ya hareket etmesiyle birlikte konuya ilişkin çeşitli yazıların kaleme alındığı göze çarpmaktadır. Bunlardan birinde, o ana kadar yaşananların bir özeti yapılmış ve Anadolu ile İstanbul arasında var olan ikiliği yok etmek amacıyla iktidara gelmiş olan Tevfik Paşa hükümetinin, siyasî hedefine doğru yeni bir adım daha attığı belirtilmiştir. Bu çerçevede Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki bir heyet, 3 Aralık 1920'de Haydarpaşa - Sapanca yoluyla Anadolu'ya gitmiştir. Tevfik Paşa ekim ayında hükümetini kurduğunda gazetelerde, Anadolu'ya bir heyetin gideceği yönünde söylentiler çıkmıştı. Ancak bu durumun resmen gerçekleşmesi aralık ayına kadar mümkün olamamıştı. Hatta hükümet Anadolu'ya bir heyet göndermeden önce özel bir memur aracılığıyla durumu yerinden incelemeyi uygun görmüştür. Hükümet Anadolu'ya özel bir memur gönderirken Anadolu'yla ilk teması kurmanın mümkün olup olmadığını anlamaya çalışmıştır. Böylece bu temasın Anadolu'dan İstanbul'a gelecek bir heyet aracılığıyla mı yoksa İstanbul'dan Anadolu'ya gidecek bir heyet aracılığıyla mı daha uygun olacağını öğrenmek istemiştir. Anadolu'ya gönderilen özel memurun dönüşünden sonra oraya bir heyetin gitmesine karar verilmiş olması, ilk olarak memlekette var olan ikiliği yok etme konusunda bir ümidin olduğunu göstermektedir. İkinci olarak ise Anadolu'yla kurulacak temasın yapılış tarzında ikinci şıkkın yani Anadolu'ya bir heyetin gönderilmesinin tercih edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁶³⁴

¹⁶³² "İstanbul - Anadolu", **Vakit**, 23 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶³³ "İstanbul - Anadolu", **Peyam-ı Sabah**, 24 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 1.

¹⁶³⁴ "Heyetin Azimet'i", **Vakit**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

Bunun dışında Anadolu'yla İstanbul arasında kurulacak olan idari birlikteliğin ne gibi şartlarla oluşturulacağına henüz bilinmediği vurgulanmıştır. Bunun nedeni hükümet üyelerinden hiçbirinin, Anadolu'dakilerin amaçları doğrultusunda güttükleri isteklerinin nelerden ibaret olduğunu açıklamamasıdır. Bu noktada iki görüş ileri sürülebilir. Ya hükümet Anadolu'dakilerin amaçlarının ayrıntılarını araştırmaya daha imkân bulamamıştır ya da iki tarafın isteklerini henüz uzlaştırmak mümkün olmadığından bu konuda “ketum” olmayı tercih etmektedir. Nitekim bu noktalar kamuoyunca da bilinmemektedir. Ancak bu bilinmezlik uzun süre devam etmeyecektir. Çünkü Anadolu'ya giden heyet daha ilk temasından sonra elde edeceği bilgileri telgrafla merkeze bildirecektir. Böylece Anadolu işlerinin alacağı durum hakkında bir fikir ileri sürülebilecektir.¹⁶³⁵

Bu değerlendirmelerin ardından Anadolu meselesinin ayrıntılarıyla tahlil edilmesi halinde meseleyi başlıca şu iki esasa indirgemenin mümkün olduğu vurgulanmış ve aşağıdaki tespitte bulunulmuştur:

“1 – Anadolu ile İstanbul arasında sırf siyaset-i dâhiliyeye ait olan mesâil.

2 – Sulh-ı haricînin temini için ittihazı icap eden şerâit ve tedâbîr.

Eğer Anadolu meselesi siyaset-i dâhiliyeye ait hususata münhasır olsaydı şimdiye kadar çoktan bu mesele bertaraf edilebilirdi. [Sansürlü birkaç satır]”¹⁶³⁶

Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki heyetten bahsedilen başka bir değerlendirmede ise heyeti oluşturan kişilerin nüfuzunun uzlaşmada önemli bir etkisinin olacağı vurgulanmıştır. Böylelikle heyetin bu seyahatinden olumlu bir sonuç elde edileceği varsayılarak, heyete karşı Kuva-yı Milliye'nin tavrının ne olacağına dair şu yorumda bulunulmuştur:

“Kuva-yı Milliye'nin söz dinlemez, laf anlamaz bir takım kimselerden tereküp ettiğini [oluşturduğunu], itikadımızca iddiâ edecek bir akl-ı selim yoktur. Bunlar, ne derece müfrit [aşırı] fikirlere sapmış olsalar yine hakk söz önünde ve bâ-husus [özellikle] haiz-i kader ve itibar ve mesmû'ü'l-kelim [sözleri dinlenir] zevât muvacehesinde bir az düşünmeye ve hayır ve şerri bir daha mizan-ı tetkikten geçirmeye mecbur olacaklardır.”¹⁶³⁷

---

¹⁶³⁵ A.y.

¹⁶³⁶ A.y.

¹⁶³⁷ “Hakk Muvaffak Etsin”, **İleri**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

Heyetin Anadolu'ya gidişiyile Osmanlı Devleti'ne bir kurtuluş yolunun açıldığı belirtilmiş ve bu fırsattan yararlanılarak vatani tehlikelerden kurtarmanın milletin üzerine düşen bir görev olduğu vurgulanmıştır. Bu görevden kendisini ayrı tutacak hiç kimse düşünülemezdi. Nitekim Kuva-yı Milliye de milletin haklarını müdâfaa amacıyla savaş meydanına atılmış ve birçok tehlikeyi göze almıştır. Bundan dolayı bu fırsatı Kuva-yı Milliye'nin ihmal etmesi kesinlikle affedilemezdi.¹⁶³⁸

Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak da heyet konusuna değinmiştir. Kendisi, Anadolu meselesi gibi önemli bir işte uzaktan uzağa gelen haberlere ve hatta söylentilere göre hareket etmeyi doğru bulmamakta ve Anadolu hakkında hüküm vermek isteyen herhangi bir kişinin öncelikle oradaki durumun ne olduğunu bilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle de hükümetin Anadolu'ya heyet göndermesini onaylamaktadır. Olayı dış siyaset üzerinden de değerlendiren Necmeddin Sadak, hükümetin Avrupa'ya sözünü dinletebilmesi için tüm memleket adına fikrini söylemesi ve dış siyasetin de İstanbul'dan yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. İşte Anadolu'ya giden heyet de mevcut siyasî şartlar içerisinde ne yapmak istediğini ve ne yapacağını söyleyerek, önemli fırsatlar sunan o günlerde vatanın selâmeti adına siyasî bir birlik elde etmeye çalışacaktır. Necmeddin Sadak, heyetle Anadolu'nun vatanseverliğinden şüphe etmediği için heyetin bu seyahatinden büyük faydalar beklemektedir.¹⁶³⁹

Dönemin önemli kalemlerinden Ali Kemal de heyet konusuna değinmiştir. Kendisi, Anadolu'ya giden heyetin başarılı olmasını ve merkezle Anadolu'daki vilayetler arasındaki ayrılığa son vermesini dilemiştir.¹⁶⁴⁰

Bu arada Kuva-yı Milliye'ye muhalif olan basın içerisinde sayılan Alemdar gazetesinin 4 Aralık 1920 tarihinden itibaren yayın siyasetinde bir değişiklik yaptığı görülmektedir. Bu çerçevede Refi' Cevad'ın Anadolu hareketi aleyhindeki şiddetli yayını sona ermiş ve başyazarları Hüseyin Şükrü yazmaya başlamıştır.¹⁶⁴¹ Gazeteyi siyasetinde değişikliğe iten tarihin Anadolu'ya Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki heyetin gittiği tarihle paralellik göstermesi oldukça manidardır.

---

¹⁶³⁸ **A.y.**

¹⁶³⁹ Necmeddin Sadak, "Anadolu Heyeti", **Akşam**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 312.

¹⁶⁴⁰ Ali Kemal, "Korkarız ki Kaçırıldık!", **Peyam-ı Sabah**, 4 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁴¹ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 312. Hüseyin Şükrü ile birlikte Mahir Said, Hakkı Halid ve Said Molla'nın da yazılar kaleme aldıkları göze çarpmaktadır. Bununla birlikte 1921 yılının ikinci yarısından sonra Refi' Cevad'ın tekrar başyazarlığa döndüğü anlaşılmaktadır.

Heyet'in ve dolayısıyla da hükümetin Anadolu'da başarılı olup olmayacağı milletlerarası bir boyutta da değerlendirilmiştir. Buna göre merkezle Anadolu arasındaki ikiliğin ortadan kaldırılması sadece hükümetin ya da hükümete taraftar olanların arzusu değildir, başta padişah olmak üzere bütün milletin emelidir. Bundan dolayı bütün millet bu meselede aynı fikir ve gönülde olarak hükümetin başarılı olmasını dilemektedir. Heyetin başarılı olup olmayacağı merak edilmekle birlikte bu teşebbüste başarıyı sağlamak, sadece hükümetin elinde ve onun kudret ve yetkisi dâhilinde değildir. Anadolu'nun isteklerini kabul etmek hükümetin kudret ve yetkisi dışında kalmaktadır. Bunları kabul etmek tamamen galip Büyük Devletlerin elinde bulunmaktadır. Bu nedenle de mesele bir “dış mesele” ve hatta “milletlerarası bir mesele” niteliğini kazanmış durumdadır.¹⁶⁴²

Basında heyetin Ankara'ya varıp varmadığı da merak uyandıran bir konu olmuştur. Bir yandan heyetin Ankara'ya vardığına dair hiçbir haberin alınmadığı belirtilirken diğer yandan heyetin Ankara'ya vardığı ve “Kuva-yı Milliye Rüesası” ile temasta bulunduğu varsayımına da yer verilmiştir.¹⁶⁴³

Peyam-ı Sabah gazetesinde, heyetin Ankara'ya vardığına ve orada gösterişli bir şekilde karşılandığına dair bazı gazetelerin açıklamalarda bulunduğu kaydedilmiştir. Ancak Peyam-ı Sabah gazetesi, heyetin Ankara'ya vardığına dair Bâb-ı Âli'ye henüz hiçbir haberin gelmediğini yaptığı araştırmalarına dayanarak ileri sürmüştür. Hatta hükümetin emriyle heyetin nerede olduğuna ve Ankara'ya varıp varmadığına dair Anadolu'daki telgraf merkezlerinden bilgi alınmak istenilmişse de bir sonuca ulaşılamamıştır.¹⁶⁴⁴

Vakit gazetesi ise İzmir'de çıkan İslahat gazetesinin 11 Aralık 1920 tarihli sayısında Anadolu'yla gerçekleştirilen görüşmeler hakkında verdiği bilgiyi aktarmıştır. Buna göre Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki heyet Ankara'ya ulaşmış ve Ankara istasyonuna varır varmaz olağanüstü bir törenle karşılanmıştır. Hatta Hamdullah Subhî Bey “Hakan kokusu getirdiniz” diye bağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa da Ahmet İzzet ve Salih Paşalara büyük bir saygı göstermiştir. Heyetin

---

¹⁶⁴² “Payitaht - Anadolu”, **İkdam**, 5 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 313.

¹⁶⁴³ “Hükümet ve Anadolu”, **Vakit**, 8 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁴⁴ “Anadolu'ya Giden Heyet”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

bu şekilde karşılanması iki taraf arasındaki uzlaşmanın iyi bir şekilde sonuçlanacağını göstermektedir.¹⁶⁴⁵

Alemdar gazetesi ise isim vermeden Vakit gazetesinin bu aktarımını eleştirmiş ve gazetenin “parlak bir açığozluluk yaptığını” ileri sürmüştür. Vakit gazetesi, heyetin Ankara’ya varması dolayısıyla gerçekleştirilen kabul şekli hakkında Anadolu gazetelerinden tafsilat vermiştir. Alemdar gazetesine göre heyetin varışını Anadolu gazeteleri yazmasına karşın İstanbul gazetelerine konuyla ilgili ayrıntılı haberler gelmemiştir. Bu konuyu eleştiren Alemdar gazetesine göre önemli olan heyetin Ankara’ya varışı değil Ankara’daki uzlaşmanın şeklidir. Bu eleştirinin ardından heyetin Anadolu’yla merkezdeki ikiliğin yok edilmesine yönelik olan çalışmada başarılı olması temenni edilmiş ve bunun gerçekleşmesinden ümitli olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁴⁶

Öte yandan Anadolu’ya giden heyetten uzunca bir zamandan beri hiçbir haber gelmeyince dedikoduların başladığı ve kötülük isteyenlerin olumsuz niyetlerle haberler yaydıkları da belirtilmiştir. Ancak giden heyetten geç de olsa bir haber geldiğine göre herkesin ümidi Anadolu’da gerçekleştirilen görüşmelerdedir ve uzlaşmanın sağlanması beklenmektedir.¹⁶⁴⁷

İlerleyen süreçte heyetten haber alınamaması merakı neden olmuştur. Buna göre heyetin İstanbul’dan ayrılışından beri bir ayı aşkın bir zaman geçmesine rağmen heyetin Ankara’ya ulaştığına dair olan telgraftan başka hiçbir haber gelmemiştir. Bu nedenle daha önce İstanbul’la “Kuva-yı Milliye Rüesası” arasında bir temas kurma imkânını hazırlamak için Anadolu’ya gitmiş olan Yüzbaşı Neşet Bey’in tekrar Anadolu’ya gönderildiği ileri sürülmüştür.¹⁶⁴⁸ Bu bilgiyi destekler bir şekilde Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Neşet Bey’in önceki gün İnebolu’ya gittiği ve oradan da Ankara’ya hareket edeceği kaydedilmiştir. Neşet Bey, Ahmet İzzet Paşa’yla temas kurmak için görevlendirilmiş olup iki hafta zarfında İstanbul’a dönecektir. Alınan bir habere göre Neşet Bey’in İnebolu’dan itibaren İstanbul’la haberleşmelerin sağlanması konusunda da çalışması olacaktır.¹⁶⁴⁹

---

¹⁶⁴⁵ “Hakan Kokusu Getirdiniz”, **Vakit**, 17 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Vakit gazetesi, Islahat gazetesinden bu bilgileri aktarıırken kendi sütununda bir resim de yayımlamıştır. Resmin altında “İzzet Paşa Heyetini Ankara’da İstikbal Eden Mustafa Kemal ve Dâhiliye Vekili Refet” yazmaktadır.

¹⁶⁴⁶ “Heyetin Ankara’ya Muvasalatı”, **Alemdar**, 18 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁴⁷ “Haber Geldi”, **İleri**, 21 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1.

¹⁶⁴⁸ “Hükümet ve Anadolu”, **Vakit**, 12 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁴⁹ “Neşet Bey’in Azimetini”, **İleri**, 12 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 2.

Bu gelişmelerin ardından Anadolu heyetinden bilgi almak için Anadolu'ya gitmiş olan Neşet Bey'in iki gün İnebolu'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğü açıklanmıştır.¹⁶⁵⁰ Daha sonra Neşet Bey, Meclis-i Vükela'ya davet edilerek, Kuva-yı Milliye'yle heyetin ilişkilerine ve Anadolu'nun durumuna dair bazı bilgiler vermiştir. Neşet Bey İnebolu'da kaldığı sürece Ankara'da bulunan Ahmet İzzet Paşa'yla telgrafla haberleşmiştir. Ankara'dan İnebolu'ya Ahmet İzzet Paşa heyeti tarafından verilen bilgiye göre Ankara'yla heyet arasındaki görüşmeler, hükümetin görüşleri çerçevesinde devam etmektedir ve memnuniyet verici bir şekilde görülmektedir. Büyük bir olasılıkla da heyet bu haftanın sonuna doğru Ankara'yı terk edecektir.¹⁶⁵¹

Heyetin ne zaman döneceğinin belirsiz olduğu bir ortamda Refi' Cevad, İstanbul'un Anadolu'yla uzlaşabilmesinin imkânsız olduğuna değinmiştir. Ona göre Tevfik Paşa, Anadolu'nun en aşırı isteklerine uygun bir şekilde karşılık vermiştir. Hükümetin önemli erkânından olan kişileri bir heyet olarak Anadolu'ya göndermiş ve onların İstanbul'la Anadolu arasındaki ikiliği yok etmeleri konusunda çalışmalarda bulunmalarını temiz ve iyi bir niyetle düşünmüştür. Ancak bundan hiçbir sonuç elde edilememiştir. Böyle olduğu da heyetin İstanbul'la haberleşemeyecek bir konumda olmasından anlaşılmaktadır.¹⁶⁵² Refi' Cevad'a göre hükümetin Anadolu'yla uzlaşabilmesi için Bâb-ı Âli'nin kapılarını kapaması gerekmektedir. Bunu ise Tevfik Paşa değil kimse yapamazdı.¹⁶⁵³

Ali Kemal ise eleştiriyi dozunu daha da arttırmıştır. III. Tevfik Paşa hükümetinin Ankara'dakilere "hoş görünmek" için ne gerekiyorsa yaptığını ve onlara mümkün mertebe uysallık gösterdiğini ileri sürmüştür. Ahmet İzzet Paşa heyetinin gönderilebilmesi için büyük zahmetlere katlanılmasına rağmen sonuçta hiçbir şey elde edilememiştir. Buna karşın Ankara, İstanbul'un bütün o iyi niyetlerini kötü yorumlayarak, iyilikseverliklerini bir zaaf olarak görmüştür.¹⁶⁵⁴

Ali Kemal, Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın Ankara'dan döndükten sonra yaptığı ve daha önce sözü edilen açıklamaya dair bir değerlendirme de kaleme

¹⁶⁵⁰ "Anadolu Heyeti", **Vakit**, 16 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 2. Yüzbaşı Neşet Bey'in İstanbul'a döndüğü bilgisi için ayrıca bkz.: "İstanbul ve Anadolu", **İleri**, 16 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1; "Neşet Bey", **Alemdar**, 16 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁵¹ "Hükümet ve Anadolu", **Vakit**, 17 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1; "Anadolu ve İstanbul", **İleri**, 17 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 3.

¹⁶⁵² Refi' Cevad, "Biraz Söyleyelim", **Alemdar**, 7 Şubat 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁵³ Refi' Cevad, "Biraz Söyleyelim", s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 399-400.

¹⁶⁵⁴ Ali Kemal, "Ankara İle İtilaf", **Peyam-ı Sabah**, 11 Şubat 1337/1921, s. 1. Ali Kemal'in, III. Tevfik Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye'ye karşı güttüğü uzlaşmacı ve samimi siyasete yönelik olarak yaptığı başka bir eleştirisi için bkz.: Ali Kemal, "Vahdet-i Milliye", **Peyam-ı Sabah**, 12 Şubat 1337/1921, s. 1.

almıştır. Ali Kemal'e göre Ahmet İzzet Paşa daima özü ve sözü bir insandır. Paşa, konuşması sırasında görevlerinde başarılı olmadıklarını söylemekten çekinmemiş ve bu başarısızlığın nedenlerini de mümkün olduğu kadar açık bir şekilde belirtmiştir. Ahmet İzzet Paşa'nın çetelere dair verdiği bilgidен, Anadolu'nun bu yüzden kötü günler geçirdiği anlaşılmaktadır. "Çerkes Ethem ve Demirci Efe belaları" artık atlatılmışsa da uzun süre memleketi ve halkı "paramparça etmiştir". Aynı zamanda bu kişilerin Yunanistan'a karşı millî müdâfaaya da hiçbir yardımları dokunmamıştır. Nitekim Ethem'in sonradan yaptıklarıyla söyledikleri bir gerçeği de ortaya çıkarmıştır. Bu gerçek şudur ki onun amacı vatan toprağını müdâfaa etmek değil o vesileyle vatandaşları "haydutçasına" ezmektir. Ali Kemal, Ankara'ya "öyle heyetlerle" ve "nasihatlerle" söz anlatılabileceğine hiçbir zaman kani olmadıklarını belirtmiş ve "Şimdi görüyoruz ki İzzet Paşa da bu kanaatimize acı bir tecrübeden sonra iştirak etmiş oldu."¹⁶⁵⁵ demiştir.

Oysa Ali Kemal'e göre Osmanlı Devleti'nin bu "nazik" ve "vahim" anında tedbirli ve daha itidalli bir siyasete ihtiyacı vardı. Bu siyaseti de Türklere ancak Bâb-ı Âli sağlayabilirdi. Millî birliğin memleket içerisinde açığa çıkmasını ve yayılmasını isteyenlerin, bu sefer de Ankara'nın "hamiyeten" İstanbul'un izinden gitmesini dilemeleri gerekmektedir.¹⁶⁵⁶ Bu arada Batı Anadolu'da Yunanlılarla mücadelenin devam ettiği bir sırada Ali Kemal, İstanbul hükümetiyle Anadolu'nun siyasetlerindeki benzerlik ve farklılıkları şu şekilde açıklamaktadır: "... harb ve darb meselesinde, yani bir mütecavize karşı mukavemet hususunda İstanbul hükümeti Anadolu ile bir idi ve birdir, fakat bu hükümetin hilafet ve saltanata istinat eden dür-endîşâne [tedbirli] siyaseti Anadolu'ca hiçbir zaman, ne tervîc edildi [desteklendi], hatta ne de kabul olundu. ..."¹⁶⁵⁷

Ali Kemal kendisinin haklı olduğu inancını taşıyarak, Kuva-yı Milliye'ye karşı izlenecek siyasette hükümete tavsiyelerde de bulunmuştur. Öyle ki Bâb-ı Âli'nin millî birliğin bozulmaması için Ankara'yı artık örnek almaması gerektiğini vurgulamıştır. Bâb-ı Âli başka bir barışçı ve uzlaşmacı siyasetle bu memleketi

---

¹⁶⁵⁵ Ali Kemal, "İzzet Paşa'nın Beyanâtı", **Peyam-ı Sabah**, 22 Mart 1337/1921, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 461.

¹⁶⁵⁶ Ali Kemal, "Bâb-ı Âli Siyaseti", **Peyam-ı Sabah**, 20 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁵⁷ Ali Kemal, "Kara Haberlere Karşı", **Peyam-ı Sabah**, 22 Temmuz 1337/1921, s. 1.

“çukurdan” çıkarmak zorundadır. Bu zorunluluk kesin olduğu kadar da kaçınılmaz görüldüğünden bunun için bir dakika beklemek bile “caiz” değildir.¹⁶⁵⁸

Ali Kemal, milletin alinyazısına sahip olarak Türklerin başını belaya sokan “Ankara yârânının” bu devleti tamamıyla batırmak için Bolşeviklere sığınmaya varıncaya kadar her “cinneti” ve “cinayeti” işlediğini de ileri sürmüştür.¹⁶⁵⁹ Bu nedenle onların memlekete yaptığı bu son kötülüğü önlemek ve Türklerin varlığını müdâfaa etmek için ne yapılması gerektiğini sorgulamıştır. Ali Kemal, hilafet ve saltanatın manevî ve gerçek nüfuzuna bağlı ve meşru bir hükümete sahip olunmasını ve şayet böyle bir hükümet mevcutsa da bu hükümetin faaliyete sevk edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Kuva-yı Milliye Anadolu’yu “kastı, kavurdu” ve gerçekliği olmayan kutsî gayeleri vesile ederek hükmüne ve ihtirasına boyun eğdirdi. Bu yüzden perişan olan halkın hilafet ve saltanatın şefkat ve korumasına, tedbirli ve fedakâr bir hükümete ihtiyacı vardır. Böylece bu hükümet hem halkın Kuva-yı Milliye’den aldığı “yaraları” mümkün olduğunca saracak hem de Kuva-yı Milliye yüzünden yabancılardan göreceği eziyetlere karşı bir tedbir alıp deva bulacaktır.¹⁶⁶⁰ Görüldüğü üzere Ali Kemal mevcut hükümetten hoşnutsuzluğunu açık bir şekilde dile getirmiştir.

B. İç İsyanlar ve Kuva-yı Milliye

1. Ahmet Anzavur Olayının Sona Erişi

IV. Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından 8 Nisan 1920’de paşalık rütbesi verilen ve Karesi mutasarrıflığına tayin edilen Ahmet Anzavur’la ilgili olarak Kuva-yı Milliye’ye koyu muhalifliğiyle bilinen Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetelerinin övücü yazılar kaleme aldıklarına öncesinde değinilmişti. Buna karşın III. Tevfik Paşa hükümeti döneminde, adı geçen gazetelerin Anzavur’dan bahsederken ağız değiştirdikleri görülmektedir. Nitekim Alemdar gazetesindeki bir yazıda Anzavur’un o günkü durumuna ilişkin şu açıklamada bulunulmuştur:

---

¹⁶⁵⁸ Ali Kemal, “Vahdet, Fakat”, **Peyam-ı Sabah**, 25 Temmuz 1337/1921, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 625.

¹⁶⁵⁹ Ali Kemal, “Yegâne Necât Yolu”, **Peyam-ı Sabah**, 31 Temmuz 1337/1921, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 633.

¹⁶⁶⁰ Ali Kemal, “Yegâne Necât Yolu”, s. 1.

“Ahmet Anzavur şimdi hakikî çehresiyle layık olduğu rolü muvaffakiyetle ifâ ediyor. Yunan askerleri safında, artık açıkça, ahz-i mevki etmiş [yer almış] bulunuyor.”¹⁶⁶¹

Bunun yanı sıra Damat Ferit Paşa'nın zamanında Anzavur'un Yunan ordularına uzaktan uzağa yardım ettiği de öne sürülmüştür. Buna göre Yunan kuvvetleri İzmir taraflarından hareket ederken Anzavur da İzmit'te çalışıyordu. Bu noktadan hareketle Kuva-yı Milliye'nin geçmişteki algılanışıyla o anki algılanış biçimi arasındaki farklılık şu şekilde ortaya konmuştur:

“Fakat o zaman, hiç olmazsa, Türk hükümeti hesabına, makamât-ı âliyyenin [nezaretlerin] âsî add eylediği [saydığı] kuvvetlere karşı çarpışıyordu. Bu gün için bu özü, bu kaçamak yolu da yoktur. Hükümet-i merkeziye Anadolu kuvvetlerini bâğı ve âsî saymıyor. ...”¹⁶⁶²

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın organlarından Vakit gazetesinin İzmir özel muhabiri de Anzavur hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Anzavur önceki gün İzmir'e gelmiştir. Onun yakalanması için emir verildiği zaman kendisi Çanakkale'nin Biga semtindeydi. Biga'da baskı görünce Yunan işgal bölgelerine sığınarak Damat Ferit Paşa zamanında mutasarrıflığına tayin edilmiş olduğu Balıkesir'e geçmiştir. Daha sonra Çerkes ileri gelenlerinin uğurlama töreniyle İzmir'e giden trendeki özel bir kompartımanda İzmir'e doğru hareket etmiştir. Her istasyonda asker tarafından hoş geldin töreniyle karşılanmıştır. Anzavur'un yanında bir Yunan zabiti yaver olarak bulunmakta ve bunun dışında silahlı Çerkes ümerasından iki kişi de kendisine eşlik etmektedir. Anzavur akrabasından Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa'nın otomobiliyle her gün İzmir'de gezinmektedir ve kendisinin İzmir'e gelmesiyle övüncünden göğsü kabaran Hacı Paşa, “Hilafet Ordusu Kumandanı geldi” diye sevinç göstermiştir. Ayrıca Kuva-yı Ahmediye teşkilâtının “hain Kemalîleri” yola getirmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁶³

---

¹⁶⁶¹ “Bir Yardım”, **Alemdar**, 13 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Yazı yayımlanırken Anzavur'la oğlu Kadri'nin birer resimlerine de yer verilmiştir. Anzavur'un resminin altında “Yunan Ordusuna Arz-ı Hizmet Etmiş Olan Anzavur”, Kadri'nin resminin altında ise “Babasıyla Beraber Yunan Hidmetine Dâhil Olan Anzavur-zâde Kadri” yazmaktadır.

¹⁶⁶² **A.y.**

¹⁶⁶³ “Anzavur Paşa İzmir'de”, **Vakit**, 18 Kânun-ı evvel 1336/1920, s. 1. Anzavur'un Eskişehir İstiklâl Mahkemesi kararıyla gıyaben idama mahkûm edildiği bilgisi için bkz.: “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 28 Şubat 1337/1921, s. 2; “Anadolu Haberleri”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Şubat 1337/1921, s. 2.

Bu bilgilerin yanı sıra İstanbul basını Anzavur'un akıbeti hakkında da çeşitli bilgiler aktarmıştır. Bunlardan birinde, Biga'dan İstanbul'a gelen yolcuların verdikleri haberlere yer verilmiştir. Buna göre "Anzavuraki" Biga çevresinde meydana gelen bir çarpışmada öldürülmüştür. Bu çerçevede Anzavur'un son zamanlarda Biga çevresinde fesatça davrandığı ve Yunanlılar hesabına çalışarak köylülerin "canını yaktığı" öne sürülmüştür. Bu durum köylüleri kızdırdığı için kurulan "çeteler" aracılığıyla Anzavur takip edilmeye başlanmıştı. Hatta bir çarpışma sonucunda da Anzavuraki yârânıyla birlikte bozguna uğrayarak firar etmek zorunda kalmıştı. Ancak bundan sonra da fesatça hareketlerine devam eden Anzavur sonunda öldürülmüştü.¹⁶⁶⁴

Anzavur'un akıbetine değinilen başka bir bilgiye göre bir süreden beri özellikle Balıkesir ve Karabiga taraflarında dolaşarak Yunanlılar lehinde propagandada bulunan Ahmet Anzavur'un öldürüldüğü doğrulanmıştır. Anzavur, oğlu Kadri ve sekiz "hempasıyla" birlikte bir süreden beri eşraftan Ali Bey'in çiftliğinde bulunuyor ve halkı tahrik ediyordu. Anzavur'un o çiftlikte bulunduğunu haber alan ve Karabiga havalisinde dolaşan Arnavut Rahman çetesi, geceleyin çiftliğin etrafını kuşatarak Anzavur'la arkadaşlarına baskın yapmıştı. Anzavur bu baskın sonucunda oğlu Kadri ve sekiz "hempasıyla" birlikte öldürülmüş ve bu şekilde "cezasını bulmuştur".¹⁶⁶⁵

Anzavur'un Biga ile Karabiga arasında Arnavut Rahman adında birisi tarafından öldürüldüğü Biga'dan İstanbul'a gelenlerin açıklamalarından da anlaşılmıştır. Arnavut Rahman öncesinde eşkıyalık yaparken sonrasında affolunmuş ve Anzavur'un adamlarından biri tarafından Rahman'ın ailesine mensup bir kadının ırzına tecavüz edilmesi üzerine Rahman, Anzavur'u öldürmüştür. Rahman'ın Anzavur'u öldürdükten sonra başını keserek alıp götürdüğü de söylenilmektedir.¹⁶⁶⁶

---

¹⁶⁶⁴ "Anzavur'un Katli", **Vakit**, 18 Nisan 1337/1921, s. 1. Anzavur'un Yunan emellerine hizmet ettiğini vurgulamak için basında, özellikle de Kuva-yı Milliye'yi destekleyen gazetelerde "Anzavurakis" ya da "Anzavuraki" gibi ifadelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bkz.: Bülent Bakar, "Anzavur'un Biga'daki Faaliyetleri", **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları: Bildiriler**, Yayına Hazırlayan: H. Aytuğ Tokur, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s. 355-356.

¹⁶⁶⁵ "(Anzavur) Nasıl Öldürüldü?", **Peyam-ı Sabah**, 18 Nisan 1337/1921, s. 1. Biga'dan İstanbul'a gelen Nimet vapurunun yolcuları, Anzavur'un Rahman adındaki bir Arnavut tarafından Biga ile Karabiga arasında ailesiyle birlikte bir arabada giderken öldürüldüğünü söylemişlerdir. Bkz.: "Anzavur'un İtlaf Edildiği Söyleniyor", **İleri**, 18 Nisan 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁶⁶ "(Anzavur)un Katli", **İkdam**, 18 Nisan 1337/1921, s. 3.

Sonunda Anzavur'un iki arkadaşıyla birlikte öldürüldüğü hükümete gelen resmî haberlerle de doğrulanmıştır.¹⁶⁶⁷ “Kal'a-i Sultâniyye'den” alınan bir mektup da Anzavur'un öldürüldüğünü doğrulamıştır. Anzavur Karabiga'ya bağlı Adliye karyesinde Ali çetesinin pususuna düşerek öldürülmüş ve başı kesilerek çete tarafından götürülmüştür. Bunun yanı sıra İstanbul'a gelen yolcuların verdikleri bilgiye göre Anzavur'la birlikte öldürülen iki kişi yaverliğini yapan Manyaslı Şükrü ile Selim'dir. Olay Yunan bölgesi içerisinde bulunan Çavuş ovası denilen yerde meydana gelmiştir. Anzavur'un cesedi başsız olarak bulunmuştur. Olayın meydana geldiği yerde dolaşan söylentilere göre Anzavur'un öldürülmesinin nedeni, son zamanlarda elde edilen üç-dört yüz bin lira kadar bir paradan Anzavur'a ait hissenin ödenmesine imkân vermemektir.¹⁶⁶⁸

Görüldüğü üzere basında Anzavur'u hangi çetelerin öldürdüğüne dair çeşitli tespitler yapılmıştır. Gerçekte ise Anzavur, Ali Efe (Çingene Ali) ve Yeniçiftlikli Mehmet Efe çeteleri tarafından tesadüfen öldürülmüştür. Şöyle ki İngilizler Anzavur'u Karabiga'ya görüşmeye çağırışlardır. Bu toplantıdan haberdar olan Karabigalı Halit Bey, Arnavut Rahman çetesine haber vermiştir. Bunun üzerine Rahman çetesi Karabiga'ya doğru yola çıkmıştır. Bu sırada Yunanlılarla bir çatışmada Ali Efe çetesinin zor durumda kaldığını öğrenen Yeniçiftlikli Mehmet Efe, Ali Efe'ye yardımcı olmak için harekete geçer ve Karabiga yolu üzerindeki Adliye köyü civarına gelir. Burada Ali Efe'yle karşılaşır. Bu sırada bir süvari kafilesinin Biga yönünden geldiğini fark eden Ali Efe ve Mehmet Efe çeteleri pusuya yatarlar. Bu katile Karabiga toplantısına giden Anzavur ve adamlarıdır. Anzavur'u korumakla görevli olan Yunan mangasının kaçması üzerine Anzavur'un yanında sadece yaverleri Selim ve Şevki Efendiler kalmıştır. Çatışmada önce yaverler öldürülmüştür. Sonra Anzavur, Yeniçiftlikli Mehmet Efe tarafından öldürülmüştür. Böylece aslında Anzavur'u arayan Halit Bey ile Arnavut Rahman çetesi olmasına karşın Yunanlılarla savaşmak için bir araya gelen Ali Efe ve Mehmet Efe çeteleri tesadüfen karşılaştıkları Anzavur'u öldürmüşlerdir. Dolayısıyla 1919 sonbaharından beri başta Biga bölgesi olmak üzere Güney Marmara'da Kuva-yı Milliye aleyhinde

¹⁶⁶⁷ “Anzavuraki'nin Katli”, **Vakit**, 19 Nisan 1337/1921, s. 2.

¹⁶⁶⁸ “Anzavur'un Katli”, **Vakit**, 20 Nisan 1337/1921, s. 2.

faaliyetlerde bulunan Anzavur'un, 16 Nisan 1921 tarihinde öldürülmesi Kuva-yı Milliye adına önemli bir başarı olarak tarihe geçmiştir.¹⁶⁶⁹

Anzavur'un öldürülmesinden aylar sonra da kendisinin aleyhinde bir yazının kaleme alındığı görülmektedir. Öyle ki bu yazıya göre Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşu sırasında dağıtılan yüz binlerce liralık örtülü ödenekten en fazla yararlanan kişilerden biri de maktul Anzavur'dur. Anzavur örtülü ödenekten çok para almıştır. Bu paraların Anzavur'un veznedarı olup Karabiga'dan firar ederek İstanbul'a sığınan Ahmet Hoca'da bulunduğu ihbar edilince Polis Müdüriyetince Ahmet Hoca çağrılarak sorguya çekilmiştir. Ahmet Hoca da verdiği cevapta Anzavur'un kendisine bir defaya mahsus olmak üzere bu paradan otuz bin lira verdiğini doğrulamış ve kendisine takdim edilen liste doğrultusunda bu paranın nerelere harcandığını açıklamıştır. Ahmet Hoca'nın verdiği listeden Anzavur'un kendisine verilen paraları mücevherlerle köşk satın almak ve ziyafetler düzenlemek için sarf ettiğinin anlaşıldığı vurgulanmıştır. Bu açıklamalardan sonra konu Kuva-yı Milliye'ye bağlanarak şu yorumda bulunulmuştur:

“Anzavur'a bol keseden ihsan edilen ve bu fakir milletin hazinesinden israf olunan paralara acımamak kabil değildir. Yalnız şâyân-ı memnuniyet bir cihet vardır ki o da Anzavur şerîrinin bu mebâliği kendisine verenlerin fenalığına tamamen alet olacak bir surette Kuva-yı Milliye aleyhine sarf etmeyerek, kendisine köşkler, mücevherler satın almasıdır.”¹⁶⁷⁰

2. Demirci Mehmet Efe ve Çerkes Ethem Olayları

İstanbul basınında Kuva-yı Milliye'nin önde gelen önderlerinden Demirci Mehmet Efe ile Çerkes Ethem hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu iki önderden Demirci Mehmet Efe adı üzerinde gerçekten de demircidir ve I. Dünya Savaşı sırasında bir olay üzerine dağa çıkarak 200 kişilik bir çete kurmuştur. Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında pek çok efe ve çete başkanı gibi o da Kuva-yı Milliye'ye katılarak önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Hatta Yunanlılar Nazilli'ye girdiklerinde onu kendi taraflarına çekmek için ona generallik

---

¹⁶⁶⁹ Bakar, **a.g.m.**, s. 359-361, 363. Anzavur, Biga'nın Adliye köyü doğusundan geçen çayın Dimetoka yönüne doğru 400 metre mesafesinde ve Yunan işgal bölgesinde başı kesilmiş olarak, yaveri Manyaslı Şevki ve Buzağılık köyünden Hoca Selim ile birlikte 16 Nisan 1921'de öldürülmüştür. Bkz.: Mücteba İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, İstanbul, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 233.

¹⁶⁷⁰ “Heba Edilen Paralar”, **Tevhîd-i Efkâr**, 31 Ağustos 1337/1921, s. 1.

önermişlerse de Mehmet Efe bu teklifi kabul etmeyerek “Demirci Alayı” denen birliğiyle millî direniş içinde savaşmayı tercih etmiştir.¹⁶⁷¹

Demirci Mehmet Efe’ye 1919 Ekim’indeki ilk düzenlemede Aydın ve Yöresi Kuva-yı Milliye Komutanı unvanı verilmiştir. Onun Bolu, Düzce, Anzavur ve Delibaş isyanlarının bastırılmasında hizmeti büyüktür. Ancak Mehmet Efe’nin disiplini sevmeyen, şüpheli ve şaşkın halleri, daha 1919 sonlarında onun millî direnişten kayma eğilimleri göstermesine neden olmuştur. Onu isyana sevk eden esas olay, Batı Cephesi’ndeki son düzenlemede kendisinin ve alayının düzenli kadro içerisinde yer almaya çağrılmasıdır. Güney Cephesi Komutanlığı görevini üstlenen Refet Bele, 22-23 Kasım 1920’de merkezi Konya’da bulunan atlı Takip Kuvvetleri Komutanlığına Demirci Mehmet Efe’yi atamıştı. Bu yeni göreviyle birlikte bir takım düzenlemelere tabi tutulan Mehmet Efe’nin cephe komutanı dışındaki diğer makamlarla resmî yazışmalar yapmaması da istenmişti. Disiplinden uzak yaşayan Mehmet Efe doğal olarak bu atamayı kabul etmemişti. Bununla birlikte o sırada benzer sorunlar dolayısıyla Batı Cephesi Komutanıyla arası açılan Çerkes Ethem’in kendisine işbirliği önerisi isyanın başlamasına zemin hazırlamıştı.¹⁶⁷²

Isparta yöresinde bulunan Mehmet Efe, Çerkes Ethem’in Afyon ve Konya üzerine yürümesi teklifini kabul ederek adamlarını toplamaya başlamıştı. Mehmet Efe, tüm bu hazırlıklara girişirken diğer yandan da 10 Aralık 1920’de Refet Bele’ye gönderdiği telgrafta Çerkes Ethem’i hükümeti devirmeye çalışmakla suçlamış ve verilecek emre hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak Refet Bele, Ankara’nın onayını aldıktan sonra Mehmet Efe üzerine yürümüş ve Mehmet Efe de herhangi bir direniş göstermeksizin Uluborlu’ya çekilmiştir.¹⁶⁷³ 30 Aralık 1920’de teslim olan Mehmet Efe’nin, 50 kişilik bir koruma kuvvetiyle doğduğu köy olan Piribeyli’nin hemen batısındaki Dualar köyünde yerleşmesine izin verilmiştir. TBMM’ce kendisine maaş bağlanan Mehmet Efe, 1959 yılına kadar da bu köyde sessiz bir hayat sürdürmüştür.¹⁶⁷⁴

Dönemin basın organlarının Demirci Mehmet Efe olayının gelişimini doğru bir şekilde kamuoyuna aktardıkları dikkati çekmektedir. Buna göre gönüllü kuvvetlerin dağıtılması hakkında verilen kararı yerine getirmek istemeyen Demirci

¹⁶⁷¹ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 231-232.

¹⁶⁷² Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 232-233; Nuri Köstüklü, **Millî Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 109.

¹⁶⁷³ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 233.

¹⁶⁷⁴ Sıtkı Aydın, **Güneybatı Anadolu’da Kuvâ-yi Milliye Harekâtı**, Ankara, Vadi Yayınları, 2008, s. 365; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 345. Köstüklü, **a.g.e.**, s. 229.

Mehmet Efe'nin takibine başlanmıştır. Bu sırada Mehmet Efe'nin maiyetindekilerin büyük bir kısmı ise hükümete sığınmıştır.¹⁶⁷⁵

Bu bilginin yanı sıra Demirci Mehmet Efe'nin “çetesini” dağıtmak konusunda Mustafa Kemal'in verdiği emre uymak istemediği belirtilmiştir. Bundan dolayı onun üzerine bir askerî kuvvet gönderilmiş ve “millîcilerle” gerçekleştirdiği çarpışmada kendisi kolundan yaralanmıştır.¹⁶⁷⁶ İleri gazetesinin Anadolu özel muhabiri de Demirci Mehmet Efe olayına değinmiştir. Buna göre Kuva-yı Milliye'ye mensup çetelerden bazılarının yakışık olmayan hareketlerine engel olmak ve ordu içerisinde düzen ve askerî bağlılık oluşturmak için İzmir ve Batı cephesinde bulunan çetelerin çeşitli fırkalara bağlanmasının Büyük Millet Meclisi'nce kararlaştırıldığını açıklamıştır. Bütün “çete rüesası” da Ankara hükümetinin bu kararını memnuniyetle kabul etmiştir. Buna karşın Demirci Efe kendisine teklif edilen kumandanlığı kabul etmeyerek, silahını bırakmak istemiş ve hükümetçe de bu isteği kabul edilip yerine getirilmiştir. Bunun üzerine maiyeti o civarda bulunan fırkalara katılmıştır.¹⁶⁷⁷

Dolayısıyla bu sürecin ardından “Hükümet-i Kemaliye'ye” karşı isyan eden Demirci Efe Ankara hükümetine itaat etmek zorunda kalmıştır. Efe, o ana kadar kazandığı 40 bin lirayı hükümete vermiştir. Bunun dışında Efe, Isparta'da ikamet edecektir ve namusuyla oturacağına dair hükümete de söz vermiştir. Hatta hükümet de ona maaş bağlamıştır.¹⁶⁷⁸

Demirci Mehmet Efe gibi Kuva-yı Milliye'nin önde gelen önderlerinden bir diğeri de Çerkes Ethem'dir. Ethem, Kafkasya'dan gelip Bandırma'ya yerleşmiş bir çiftçi ailenin çocuğudur ve askerliğini süvari eri olarak tamamlayarak sonrasında da Bakırköy Süvari Subay okulunu bitirip teğmen olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ordudan ayrılan Ethem'in ismi ilk kez İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaçırıp 50.000 lira fidye istemesiyle duyulmuştur. Ethem İzmir'in işgalinden sonra bir süvari birliği oluşturarak, Salihli cephesinde görev almıştır. Kendini “Salihli Cephe Kumandanı” ilan eden Ethem'in, iç isyanların bastırılmasında ve işgallere karşı mücadelede büyük faydaları dokunmuştur. Buna karşın Anzavur, Bolu ve Yozgat isyanlarındaki başarıları, kendisinin keyfi hareketlerinin artmasına neden olmuştur. İstiklâl Mahkemeleri yasının yürürlüğe girmesi keyfi yargılamalara son

¹⁶⁷⁵ “Anadolu Haberleri”, **Vakit**, 2 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁷⁶ “Anadolu Haberleri”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁷⁷ “Anadolu Harbi'nin Yeni Akisleri”, **İleri**, 25 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁷⁸ “Anadolu Haberleri”, **Peyam-ı Sabah**, 7 Şubat 1337/1921, s. 2; “Demirci Efe'nin İtaati”, **İleri**, 7 Şubat 1337/1921, s. 1. İleri gazetesi bu bilgiyi İslahat gazetesinden aktarmıştır.

verdiği için Ethem ve kardeşlerinin itirazlarına yol açmıştır. Bunun yanı sıra Batı Cephesi'nin 1920 Kasım'ında Batı ve Güney olarak ikiye ayrılmasını ve bütün Kuva-yı Milliye birliklerinin düzenli ordu kuruluşları içine alınmasını öngören kararı da Ethem kabul etmemiştir. Öncelikle Refet Bele'nin cephe komutanlığına atanmasına karşı çıkmış ve yeni düzenlemede emrindeki birliği diğer gezginci birliklerden ayırt etmek için "I. Kuvve-i Seyyare" adı verilmişken buna da uymamıştır. Kendisi "Umum Kuvve-i Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanlığı" adını benimseyerek bunu kullanmakta ısrar etmiştir.¹⁶⁷⁹

Fiilen isyan eden Çerkes Ethem'e karşı 27 Aralık 1920'de alınan bir kararla 29 Aralık'ta bir askerî harekât başlatılmış ve sonunda 23 Ocak 1921'de Güney Cephesi Komutanlığı'nın takip harekâtının sona erdiğini bildiren raporuyla Çerkes Ethem olayı sona ermiştir.¹⁶⁸⁰ Çerkes Ethem Yunanlılara sığınmış ve hastalığı dolayısıyla tedavi görmesi için önce İzmir'e, sonrasında da Atina'ya gönderilmiştir. Yine tedavisi için Atina'dan da Berlin'e gitmiştir.¹⁶⁸¹ 150'likler listesine alınan Ethem 1938 affında memlekete dönmeyerek, 21 Eylül 1948'de Amman'da ölmüştür.¹⁶⁸²

Demirci Mehmet Efe olayı gibi Çerkes Ethem'e yönelik gelişmeler de İstanbul basınında yer bulmuştur. Buna göre son Yunan taarruzlarına ait haberler arasına yeni bir taarruz haberinin daha karıştığı vurgulanmış ve Çerkes Ethem'le kardeşi Reşit'in, üç yüz kadar sabikalından oluşan "avenesiyle" Yunan saflarına katıldığı ve Türk süvarilerine taarruza başladığı haberi paylaşılmıştır. Çerkes Ethem 9 Aralık 1920 tarihindeki bu taarruzunda bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmış ve bu sırada bir Yunan uçağı da Türk askerî birlikleri üzerine Ethem tarafından yazılmış olan beyannameleri atmıştır.¹⁶⁸³

İşin ilginç tarafı Kuva-yı Milliye'ye muhalifliğiyle bilinen Alemdar ve Peyam-ı Sabah gazetelerin de Çerkes Ethem olayına yer verilirken âdeta olayın baş aktörü, Kuva-yı Milliye erkânından ayrı tutularak kendisinden "zalim" ve "hain" vb. gibi bahsedilmiştir. Bu çerçevede üç dört günden beri gazete sütunlarına yansıyan ve

¹⁶⁷⁹ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 233-234.

¹⁶⁸⁰ Nuran Kılavuz, "Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare'nin Teşkili ve Tasfiyesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı: 1, 2011, s. 285-286; Meryem Çakır, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyanlar (1920-1934)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, 2005, s. 96.

¹⁶⁸¹ Kenan Turan, "Çerkez Ethem", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1995, s. 137-138, 140-142.

¹⁶⁸² Çakır, **a.g.t.**, s. 100.

¹⁶⁸³ "Çerkes Ethem ve Avenesi", **Vakit**, 17 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

doğrulundan şüphe edilmemesi gereken bir habere yer verilmiştir. Buna göre Çerkes Ethem denilen “hûn-hâr” (zalim) Harekât-ı Milliye erkânına karşı isyan ederek Yunanlılara katılmıştır. Çerkes Ethem’den “hain” olarak bahsedilerek, onun Yunanlılara sığındığı ve onlarla işbirliğini kabul edip Kuva-yı Milliye üzerine harekete başladığı da kaydedilmiştir. Demirci Efe’nin de “Kemalîlere” karşı isyan ettiği ve kötü faaliyetlerde bulunduğu doğrulanmakla birlikte o “azılı şakînin” Yunanlılara katıldığına dair hiçbir yerden bilgi sızmamıştır. Bundan dolayı Çerkes Ethem hakkında şu ağır yargıda bulunulmuştur:

“Demek ki; Çerkes Ethem Demirci Efe’den daha eşna‘ [daha kötü] bir mahlûk imiş! Bunlar Anadolu’nun her tarafında, Harekât-ı Milliye nam ve hesabına bunca cinayetler irtikâb ettiler, bunca adamlar soydular, bunca köyler yaktılar, insanlar astılar, bu gün de efendilerine isyan ederek düşmana iltihak eylediler zehirden şifa umulur mu?”¹⁶⁸⁴

Bu değerlendirmenin dışında Çerkes Ethem olayı hakkında Anadolu’dan edinilen bir bilgiye göre Kuva-yı Milliye, Kütahya bölgesinde Ilıca Dağ eteklerinde bulunan Çerkes Ethem’in kuvvetlerine hücum etmiş ve onları mağlup ederek, mevzilerini işgal etmiştir.¹⁶⁸⁵

İleri gazetesinin Anadolu özel muhabiri de Çerkes Ethem olayına değinmiştir. Kendisinin aktardığına göre çete rüesasından Çerkes Ethem TBMM’nin düzenli orduya geçme yönünde aldığı karara itaat etmemiş ve düşman tarafına geçmek suretiyle ihanet etmiştir. Onun bu hareketi Anadolu’nun her yerinde nefretle karşılanmıştır. Buna karşın Çerkes Ethem’in maiyetinde bulunan birçok zeybek düşmanla işbirliği yapmayı kabul etmeyerek, Çerkes Ethem’den ayrılmışlardır. Bu arada muhabir, Çerkes Ethem’in yakalandığı haberinin doğru olmadığını vurgulamıştır.¹⁶⁸⁶

Çerkes Ethem olayına ilişkin görüş ve değerlendirmelerin ardı arkası kesilmemiştir. Nitekim bunlardan birinde, Anadolu’dan edinilen bir bilgiye yer verilmiştir. Buna göre Çerkes Ethem bütün kuvvetleriyle Kestel - Şabhane hattında tutunmak istemişse de millîci süvarilerin taarruzu karşısında mağlup olarak iki yüz esir vermiş ve geri kalan kuvveti de Demirci yönüne firar etmiştir. Bu arada

¹⁶⁸⁴ “Zehirden Şifa ...”, **Alemdar**, 20 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁸⁵ “Anadolu Cepheleeri Hakkındaki Malumat”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁸⁶ “Anadolu Harbi’nin Yeni Akisleri”, s. 1.

millîciler takiplerine devam ederek, Simav'ı işgal etmişlerdir. Âsîlerin (Çerkes Ethem kuvvetlerinin) takibine devam edilmektedir.¹⁶⁸⁷

Çerkes Ethem olayının seyrine ilişkin yapılan bir değerlendirmeye göre 23 Ocak 1921'de gerçekleştirilen takip harekâtı sonucunda "Ethem çetesinden" geri kalan "âsîler" tümüyle dağıtılmış ve dört top, dört makineli tüfekte beş yüz tüfek Kuva-yı Milliye'nin eline geçmiştir. Firar ederek dağılan çetelerden yakalananlar olduğu gibi sığınanlar da olmuştur. Bu sırada Yunanlılar firar eden "çete efradının" silahlarını almakla meşgul olduğu için Ethem tek başına dağa çıkmıştır. Böylece Yunan resmî tebliğlerinden de açıkça anlaşıldığı gibi o derece ümit besledikleri Çerkes Ethem de Yunanlılar için "işe yaramayacak" bir hale gelmiştir.¹⁶⁸⁸

Çerkes Ethem olayının sonuçlanma sürecine de İstanbul basınının ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Yunan kuvvetleri Eskişehir'e doğru ilerlemekteyken Kütahya yönünden Eskişehir'i tehdide kalkışan "Çerkes Ethem ve çetesi efradının" maceralarının sona ermek üzere olduğu kaydedilmiştir. Alınan haberlere göre Ethem Kuva-yı Milliye süvarilerinin takibatı sonucunda Uşak'a kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece cepheye kadar olan havalı çetelerden temizlenmiştir.¹⁶⁸⁹

Öte yandan Yunan ordusu Eskişehir yönünde taarruza başladığı sırada birden bire isyan ederek, Kütahya'yı işgale ve Kuva-yı Milliye'nin başına bir "gaile" açmaya çalışan Çerkes Ethem'in "hainliğinin" cezasını çektiği ve Anadolu kuvvetleri tarafından tamamen mağlup edildiği açıklanmıştır. Ethem bu mağlubiyet üzerine Yunanlılara sığınarak silahlarını teslim etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁹⁰

Benzer bir şekilde Peyam-ı Sabah gazetesinde Yunan resmî tebliğinden hareketle Çerkes Ethem'in akıbetine ilişkin bir açıklamada bulunulmuştur. Buna göre Çerkes Ethem, Kuva-yı Milliye'ye mağlup olduğu için Yunan savaş çizgisinin arkasına sığınmış ve Yunanlılara silahlarını teslim etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁹¹ Aynı gazetede, Çerkes Ethem'in vatanına ve milletine karşı son bir "hıyanette" daha bulunduğu kaydedilmiştir. Yunan taarruzunun başladığı gün Çerkes Ethem'in Anadolu askerlerinin manevî kuvvetini sarsmak için uçaklar aracılığıyla Anadolu

¹⁶⁸⁷ "Anadolu Cephesi Hakkında", **Peyam-ı Sabah**, 26 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1. İkdâm gazetesinde olaya yer verilirken "millîci" yerine "Kuva-yı Milliye" tabiri kullanılmaktadır. Bkz.: "Anadolu'da Vaziyet-i Harbiye", **İkdâm**, 26 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁸⁸ "Çerkes Ethem'in Akıbeti", **İleri**, 26 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁸⁹ "Yeni Bir Taarruz Başladığı Teeyyüd Etmiyor", **Vakit**, 27 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁹⁰ "Çerkes Ethem", **Vakit**, 28 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁹¹ "Çerkes Ethem Yunanlılara Teslim Oldu", **Peyam-ı Sabah**, 28 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

kuvvetlerinin savaş çizgisine kendi imzasıyla birçok beyanname attırıldığı belirtilmiştir. Hatta Peyam-ı Sabah gazetesi, Çerkes Ethem'in "ihanetine ve ahlaksızlığına" yeni ve bariz bir delil oluşturan beyannamelerinden birini İstanbul'da çıkan Tahidromos gazetesinden aktararak vermiştir.¹⁶⁹²

Ali Kemal de Çerkes Ethem olayını değerlendirenler arasındadır. Kendisi, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının "hükümetlerini" ve "hâkimiyetlerini" Anadolu halkına zorla kabul ettirebilmek için başlangıçta Çerkes Ethem, Demirci Efe vb. gibi "haydutların" "canice aracılıklarına" da başvurduklarını belirtmiştir. Öyle ki yazara göre Çerkes Ethem ve Demirci Efe, sonrasında Yunanistan'la işbirliği etmek kötülüğünde bulunmaktan dahi çekinmemişlerdir. Bu kişiler Bozkır'dan, Konya'dan, Zile ve Yozgat'a kadar az da olsa itaatsizlik gösteren şehirleri, kasabaları ve köyleri yakıp yıktırmışlar ve bazen de yerle bir ettirmişlerdir.¹⁶⁹³

C. Yunan Askerî Harekâtı ve Kuva-yı Milliye

Kuva-yı Milliye kuvvetleri, ordunun teşkilâtlanmasına imkân ve zaman yaratarak önemli faydalar sağlamışlardır.¹⁶⁹⁴ Bununla birlikte dönem içerisinde yaşanan çeşitli sıkıntılar Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçişi bir anlamda gerekli kılmıştır. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye'nin düzensiz kuvvetlerden oluşmasının yarattığı askerî ve malî sıkıntıların yanı sıra TBMM'nin otoritesini sağlayıp hukukî varlığını oluşturabilmesi için bir orduya ihtiyaç duyulması da düzenli orduya geçişte önemli bir etkidir.¹⁶⁹⁵ Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra da Anadolu hareketinin düzenli ordu birlikleriyle başarıya ulaşacağı düşüncesi güç kazanmıştır. Bu Kongre'den bir süre sonra Batı Anadolu'daki silahlı örgütlenmeyi düzene sokmak için alınan ilk önemli karar, 28 Ekim 1919 tarihinde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kuruluş Tüzüğü'ne yapılan özel ve gizli ektir. Burada, millî kuvvetlerin her türlü saldırıdan masun olduğu, ordunun millî iradeye bağlı bulunduğu ve herhangi bir düşman saldırısı karşısında planlara uygun hareket edeceği belirtilerek, "millî müfrezeler" adıyla silahlı direniş örgütlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Millî müfrezeler aynı düzenli ordu birlikleri gibi oluşturulacaktı. İhtiyaçları halk tarafından karşılanırken silah vb. gibi ihtiyaçları da ordu tarafından

---

¹⁶⁹² "Çerkes Ethem'in Son İhaneti", **Peyam-ı Sabah**, 2 Nisan 1337/1921, s. 2. Bu beyanname için bkz.: s. 511-512.

¹⁶⁹³ Ali Kemal, "Yine Yaşasınlar", **Peyam-ı Sabah**, 12 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁶⁹⁴ Selek, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 120.

¹⁶⁹⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - I**, Yazanlar: Durmuş Yalçın ve diğerleri, 12. Baskı, Ankara, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, s. 265-266.

sağlanacaktı. Millî teşkilâtla ordu arasındaki ilişkiyi Heyet-i Temsiliye koruyacak, herhangi bir tehlike anında her merkez çevresinde bulunan kumandanlarla da ilişkide bulunabilecekti.¹⁶⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa, 16 - 29 Kasım 1919 tarihleri arasında süren Kumandanlar Toplantısı'nda millî hareketin yayılması ve güçlendirilmesi için Kolordu Kumandanları'nın, Bölge Kumandanları ve Askerlik Şubeleri Başkanları aracılığıyla örgütlenmeyi yaygınlaştırmalarını istemiştir. TBMM'nin açılmasıyla askerî birliklerle millî kuvvetlerin işbirliği daha açık bir hal almıştır. Nitekim TBMM hükümetinde askerî işlerden sorumlu bir Müdâfaa-i Milliye Vekiliyle bir de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin bulunması kararlaştırılmıştır. Bu gelişmenin ardından Kuva-yı Milliye 16 Mayıs 1920 tarihinde resmen Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlanarak, her türlü ihtiyacının bütçeden karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁶⁹⁷

Düzenli orduya geçişte ve bu işi hızlandırmada, 24 Ekim 1920 tarihinde yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Gediz taarruzunun da önemli bir etkisi olmuştur. Çerkes Ethem ve taraftarları başarısızlığın sorumluluğunu düzenli ordu birliklerine yüklerlerken, kıtaâ kumandanları ve subaylar ise Kuva-yı Seyyare'nin düşman karşısında ciddi bir muharebeye girişmediğini ileri sürmüşlerdir. Gediz çarpışmasının başarısızlığı üzerine Ali Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki kumandanlık yetki ve nüfuzu sarsılmış ve bu durum Batı Cephesi Kumandanlığı'nda değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya çağrılan Ali Fuat Paşa Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştır. Batı Cephesi de 8 Kasım 1920 tarihli kararla ikiye ayrılarak, önemli kısmı Batı Cephesi şeklinde isimlendirilmiş ve bu cephenin güneyinde kalan kısım ise Güney Cephesi'ni oluşturmuştur. Kumandanlıkları da İsmet ve Refet Beylere verilmiştir. Bu gelişme düzenli ordunun bir an önce kurulmasında önemli bir adım olmuştur.¹⁶⁹⁸ Nitekim Mustafa Kemal Atatürk de Büyük Nutuk'un da bu konuya değinerek, "... 1920 senesi Teşrin-i sanisinin sekizinci günü "gayri muntazam teşkilât fikrini ve siyasetini yıkmak kararı" fiil ve tatbik sahasına vazedilmiş oldu." açıklamasında bulunmuştur.¹⁶⁹⁹ Bu kararların

---

¹⁶⁹⁶ Türkmen, **a.g.m.**, s. 52.

¹⁶⁹⁷ **A.g.m.**, s. 52, 54.

¹⁶⁹⁸ İzzet Öztoprak, "Düzenli Ordunun Kuruluşu", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 270-272.

¹⁶⁹⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk - Söylev (1920-1927)**, Cilt 2, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 676.

ardından bir yandan düzenli ordu düzenlenip genişlerken diğer yandan da Kuva-yı Milliye birlikleri düzenli ordu bünyesine alınmaya başlanmıştır.¹⁷⁰⁰

1. I. İnönü Savaşı ve Londra Konferansı

I. İnönü Savaşı'ndaki başarı (6-10 Ocak 1921) düzenli ordunun ilk zaferi olmasına karşın dönemin İstanbul basınında Türk tarafının savaştan gücü olarak Kuva-yı Milliye tabirinin kullanılmasına devam edilmiştir. Bu çerçevede, I. İnönü Savaşı değerlendirilirken bir yandan Kuva-yı Milliye'nin başarılı olmasını sağlayan etkenler ortaya konulurken diğer yandan savaşın ayrıntıları kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bununla birlikte dönemin önde gelen kalemleri de bu savaşa ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir.

Buna göre öncelikle bir süre önce Eskişehir yönünde başlayan Yunan taarruzunun tamamıyla durdurulduğu vurgulanmıştır. Bu taarruzun durdurulmasını sağlayan da iki unsur vardır. Bunlardan ilki, Kuva-yı Milliye'nin Eskişehir civarındaki sarp ve müstahkem mevkiilerde şiddetli bir direniş göstermesidir. İkincisi ise Geyve yönünde karşı taarruza geçmesidir.¹⁷⁰¹ Bunun yanı sıra Bilecik'le birlikte Karaçay'ın da geri alındığı belirtilmiş ve yine Kuva-yı Milliye tabiri kullanılmıştır.¹⁷⁰²

İleri gazetesinin harp cephesi özel muhabirlerinden gelen mektuplarda da I. İnönü Savaşı'na yönelik ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Buna göre muharebede düşman silah ve cephane olarak Kuva-yı Milliye'den üstün olduğu gibi kuvvetleri de Kuva-yı Milliye'den üç kat fazlaydı. Bütün bu maddî üstünlüğe rağmen Yunanlıların mağlubiyeti Türkler için övülecek bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra İleri gazetesi özel muhabiri, İnönü Savaşı'nda Türklerin toplam zayıyatının 120 şehit, 500 kadar yaralı ve 15 esirden ibaret olduğunu haber vermiştir.¹⁷⁰³

I. İnönü Savaşı hakkında görüş bildiren önemli kalemlerin başında Ali Kemal gelmektedir. Ona göre kendisi, I. İnönü Savaşı'ndaki Yunan yenilgisinin “bu bağıryanık millet” için bir bayram sevinci yarattığını söyleyerek, hem kendi duygularını açıklamakta hem de muhalefetin hislerine tercümanlık etmektedir. Mütareke'den sonra “hizb-i gafilin” kötü siyasetiyle İtilaf Devletleri'ne karşı tutulan

¹⁷⁰⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - I**, s. 266.

¹⁷⁰¹ “Taarruzdan Sonra Vaziyet”, **Vakit**, 16 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁰² “Kuva-yı Milliye'nin Mukabil Taarruzu”, **İleri**, 16 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁰³ “Kış ve Harp; İnönü Darbesi”, **İleri**, 6 Şubat 1337/1921, s. 1. İleri gazetesi, aynı zamanda bir resme de yer vermiştir. Bu resmin altında “İznik ve Karamürsel Civarında! Şükrü Bey, Süleyman Bey, Önlerinde Oturan [On Bir Yaşında Ahmet]” yazmaktadır.

çıkılmaz yolun etkisiyle Yunanlılara doğuda bir görev verilmiş ve onlara Avrupa tarafından bir mevki kazandırılmıştır. Ancak Yunanlıların başarılı olamayacakları Venizelos'u devirmeleriyle¹⁷⁰⁴ az çok belirdiği gibi I. İnönü Savaşı'ndaki yenilgileriyle de tamamıyla ortaya çıkmıştır. Ali Kemal'e göre dünyanın bu bölgesinde bir an önce barışın yerleşmesini isteyenler ve bu endişeyle Yunanistan'ı Türklere karşı sevk edenler bu gerçeği görünce bu "sevdadan" da vazgeçeceklerdir. Ali Kemal bu görüşünü şu satırlarıyla açıklamıştır: "Bu derece mahrumiyet içinde, böyle vesâitsiz harp eden Kuva-yı Milliye müfrezelerine karşı bu kudretsizliği gösterdikten sonra bu bî-aman istila temâdi edecek olursa yarın öbür gün hep birden ayaklanacağına hiç şüphe etmediğimiz Anadolu halkına Yunanistan elbette hiçbir zaman bi-hakkın galebe çalamaz, ..." ¹⁷⁰⁵

Bunun dışında Ali Kemal siyaseten nelerin yapılması gerektiğini de açıklamıştır. Ona göre İngiltere, Fransa ve İtalya ile anlaşabilmek için ne yapılması gerekiyorsa yapılmalı, ne teminat lazımsa verilmeli ve hatta her fedakârlığa katlanılmalıdır. Buna karşın boş yere Yunanlılara bahşedilmek istenilen Türklerin gasp olunmuş haklarının geri verilmesi istenilmelidir. Ali Kemal ısrarla barış ve siyasetle Türklerin emellerine erişebileceğini savunmuştur. Ona göre bu tedbirlere başvurularak bu millet ve memleket belalardan kurtarılmazsa Türklerin sonu yine "perişan" olacaktır.¹⁷⁰⁶ Çünkü İnönü'deki başarı ne derece övülmeye değer olursa olsun genel durumu mağlubiyetten galibiyete dönüştürmeye yetmemektedir. Nitekim kendisi İnönü zaferinin yetersizliğini şu şekilde vurgulamıştır:

"Ne oldu? Yunanlıları denize mi döktük, hatta Bursa'yı istirdâd mı eyledik? Böyle mübalağalarla âleme gülünç olmuyor muyuz?" ¹⁷⁰⁷

---

¹⁷⁰⁴ Yunanistan'da 14 Kasım 1920 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimleri, Venizelos'un önderliğini yaptığı Liberaller kaybederken Kralcılar kazanmıştır. Bunun üzerine Venizelos hem başbakanlıktan hem de parti liderliğinden ayrılarak Yunanistan'ı terk etmiştir. Başbakanlığı ise Dimitrios Rallis üstlenmiştir. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 282; Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 283, 285, 290.

¹⁷⁰⁵ Ali Kemal, "Yunan Hezimetinden Sonra ...", **Peyam-ı Sabah**, 18 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 371; İzzet Öztoprak, "Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (TBMM 80. Açılış Yılı Armağanı), Cilt 6, Sayı: 21, Mayıs 1998, s. 89. İzzet Öztoprak, "hizb-i gafilin" tabiriyle Ankara'daki yönetimin kastedildiğini belirtmektedir.

¹⁷⁰⁶ Ali Kemal, "Yunan Hezimetinden Sonra ...", s. 1; Öztoprak, "Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılığı ve Yorumu", s. 89-90. Ali Kemal, İtilaf Devletleriyle uzlaşarak barış ortamına geçme fikrini, özellikle İstanbul'da yoğunlaşan iktisadî krize bir çare olması açısından da ileri sürmektedir. Bkz.: Ali Kemal, "Hatalarımız", **Peyam-ı Sabah**, 21 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁰⁷ Ali Kemal, "Tarz-ı Müdâfaaları", **Peyam-ı Sabah**, 13 Şubat 1337/1921, s. 1.

Dönemin önde gelen kalemlerinden Refi‘ Cevad de I. İnönü zaferi dolayısıyla memnuniyetini belirtmiş ve Kuva-yı Milliye ya da düzenli ordudan söz etmeyerek, “Türk uzandığı yerden doğruldu ve artık adamakıllı onun mevtine [ölümüne] kail [inanmış] olana oldukça kuvvetli bir tekme daha savurdu.”¹⁷⁰⁸ açıklamasını yapmıştır.

İstanbul basınında I. İnönü Savaşı’nın kazanılmasının ardından Kuva-yı Milliye’nin durumuna ve savaşta büyük yararlılıklar gösteren Gökbayrak taburunun gelişimine ilişkin değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Öncelikle savaşın ardından Kuva-yı Milliye’nin Bursa cephesinde başlayan karşı taarruzunun devam ettiği belirtilmiştir.¹⁷⁰⁹

Geyve halkının yaptığı milis teşkilâtı sayesinde kurulup daha sonra düzenli bir tabur haline getirilen ve I. İnönü Savaşı’ndan sonra mükemmel bir alaya dönüştürülen Gökbayrak taburunun ise İznik ve Karamürsel çevresinde son zamanlarda teşkilâtını genişlettiği ve süvari miktarını da arttırdığı vurgulanmaktadır. Cemal Bey idaresinde bulunan bu tabur Yunanlıların takibi sırasında Köprühisar’da yaptığı önemli bir gece baskısıyla düşmana binden fazla zayıat verdiği gibi Yenişehir civarında düşmanı yandan vurarak da çok zayıata uğratmıştır. Kuva-yı Milliye’nin kuruluşunun başlangıcından beri Gökbayrak taburu İznik, Yenişehir ve Karamürsel çevresinde faaliyette bulunarak düşmanın bu civarda yaptığı tahrip ve yağmalara kısmen de olsa engel olmayı başarmıştır. Öncesinde bağımsız ve çete halinde bulunan bu tabur son zamanlarda bir fırkaya bağlanmak ve teşkilâtı genişletilmek suretiyle düzenli ve mükemmel bir tabur halini almıştır. Bununla birlikte bu tabur askerinin hepsi Anadolu’nun “en fedakâr ve cesur evladından” olup gönüllü olarak hizmet etmektedirler ve millî elbiselerini korumaktadırlar. Bu tabur askerinin içinde Türk, Çerkes, Laz ve Arnavut asilzadelerinden birçok genç takım kumandanı olarak çalışmakta ve birçokları da servetlerini taburun ihtiyacı uğruna terk etmektedir.¹⁷¹⁰

Gökbayrak taburu askerleri kollarına, yeşil zemin üzerine çaprazvari iki beyaz bayrak şeklinde özel bir işaret bulunan bir kolluk takmaktadırlar. Her birinin başlarında birer kalpak ya da Laz başlıkları bulunmakta ve bellerine çapraz kayışlarla asılı birer silahlık ve fişeklik takmaktadırlar. Gökbayrak taburunun ayrıca sıhhiye,

¹⁷⁰⁸ Refi‘ Cevad, “Dömeke - Eskişehir”, **Alemdar**, 18 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1; Ayışığı, **Refi‘ Cevad (Ulunay)’ın Millî Mücadele Devri Makaleleri**, s. 87.

¹⁷⁰⁹ “Bursa Cephesinde Harp Devam Ediyor”, **Vakit**, 20 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁷¹⁰ “Anadolu Harbi’nin Yeni Akisleri”, s. 1; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 170.

polis ve sansür teşkilâtı da vardır. Karamürsel ve İznik’le Yenişehir civarında yanan ve harap olan köylerin halkını barındırmak ve iâşe etmek konusunda da bu taburun büyük hizmetleri olmuştur.¹⁷¹¹

Bilindiği üzere Yunan güçlerinin I. İnönü Savaşı’nda başarılı olamamaları, Sevr Barış Antlaşması’nın onaylanamayışı ve Ankara - Sovyet yakınlaşması üzerine İtilaf Devletleri tarafından Barış Antlaşması’nı bazı değişikliklerle kabul ettirebilmek için Londra’da bir konferans düzenlenmiş ve buraya İstanbul ve Ankara murahhasları da davet edilmiştir. 21 Şubat 1921’de açılan konferans kesin bir sonuç alınmadan 12 Mart’ta dağılmıştır.¹⁷¹²

İstanbul basınında, Türk murahhaslarının hangi amaçla Londra Konferansı’na katılacakları irdelenirken konunun Kuva-yı Milliye’yle ilişkilendirildiği de görülmektedir. Bu noktada Türklerin “sulh davasıyla” Londra Konferansı huzuruna çıkacağı belirtilmiştir. Çünkü Türklerin yegâne emeli, yaşayabilme kabiliyetine sahip bir Türk vatanını ortaya çıkarmak ve orada sakin bir şekilde faaliyette bulunarak iktisadî ve kültürel gelişmelerine çalışmaktır. Kuva-yı Milliye’nin de bu emeli paylaştığı düşünülmektedir. Çünkü o ana kadar bir takım çevrelerce, bir “ihtilal kuvveti” gibi kabul edilip daima aşırıya yöneldiği düşünülen “Ankara Kuva-yı Milliyesi’nin” dahi yegâne arzu ve davasının bu olduğu çok açık bir şekilde meydana çıkmıştır.¹⁷¹³

Bu konuda farklı bir görüş sergileyen Ali Kemal’e göre Mustafa Kemal, merkezî hükümeti hatta hilafet ve saltanatla birlikte ortadan kaldırarak hâkimiyeti bir “dolap” ve bir “dalavere” ile eline geçirmek ve Ankara’yı tek bir mercii haline getirmek istemektedir. Büyük Devletlerle de doğrudan doğruya muameleye ve görüşmelere kalkışmıştır. İtilaf Devletleri’nin Türklere dair verecekleri kararın hikmetini dünyada bu derece idrak edemeyen hiçbir hükümetin ya da heyetin olamayacağını savunmuştur. Konuyu Londra Konferansı’na bağlayan Ali Kemal, bu hareket tarzıyla burada asla başarılı olunamayacağını da öne sürmüştür. Çünkü ona göre Kuva-yı Milliye’nin amacı ne vatan ne de millettir. Sadece “şahsî ve hizbî ihtiraslardır”.¹⁷¹⁴

Ali Kemal’in bu olumsuz düşüncelerine karşın Londra Konferansı’nda Türklerin ve Türkiye’nin nasıl temsil edileceğinin bütün dünya kamuoyunun

¹⁷¹¹ “Anadolu Harbi’nin Yeni Akisleri”, s. 1; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁷¹² Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 415.

¹⁷¹³ “Sulh Davası”, **İkdam**, 5 Şubat 1337/1921, s. 1.

¹⁷¹⁴ Ali Kemal, “Ankara İle İtilaf”, s. 1.

dikkatini çeken bir mesele olduğuna dair bir değerlendirmenin de yapıldığı görülmektedir. Çünkü İstanbul ile Ankara'nın ayrı heyetler halinde Konferans'a gitmeleri "Türk murahhasları meselesi" hakkında yabancı basında birçok yorum ve tartışmalara neden olmuştur. Buna karşın Türk murahhaslarının Konferans'ta tek bir heyet halinde bulunacaklarına dair bir tahmin ve ümit de dile getirilmektedir. Bu durumun ise şuna yol açacağı savunulmaktadır:

"Murahhasların bir tek heyet teşkil etmeleri, gerek Düvel-i Muazzama'nın ve gerek bütün Türklerin arzusunu tatmin ettiği gibi, o heyette Ankara ile İstanbul'un iki unsur halinde tecelli etmesi, Ankara Kuva-yı Milliyesi'ni dahi tatmin eylemiş olacak ve bu hal, bizim dava-yı millimizin [millî meselemizin] Konferans huzurunda hakkıyla müdâfaa olunabilmesi için, bir gûnâ [türlü] müşkülât dahi tevîd etmiş [doğurmuş] olmayacaktır."¹⁷¹⁵

Bunun dışında dünyada millî harekete yönelik oluşan yanlış algının Londra Konferansı sayesinde değişeceğine dair bir tespit de bulunulmuştur. Öyle ki iki seneden beri Türk birliğini dağıtmak isteyenler "Bu hareket ceng-cûdur [savaşçıdır], maceraperesttir, zorbadır" nakaratını tekrarlıyorlardı. Yunan gazeteleri de bu isnadı dünyanın dört bir köşesine yaymaktaydı. Buna karşın Mustafa Kemal, Türklerin hiçbir zaman savaşçı ve maceraperest olmadığını aksine barışa susamış bir millet olduğunu söylüyordu. Ancak aksini iddiâ edenlerin sesleri bu sesi örtüyordu. Öyle ki son zamanlara kadar Avrupa kamuoyu millî harekete bir "azgınlık" ve millî çehrelere de "zebanî" kılıkları veriyordu. Ancak Londra Konferansı'nın bu durumu düzeltme de önemli bir etkisinin olduğu şu şekilde açıklanmıştır:

"Anadolu Heyet-i Murahhasası'nın Londra Konferansı'nda millî hareketi hakikî çehresiyle temsil ettiğinden sonra ceng-cû, maceraperest, harb ve darb taraftarı, sulh kundakçısı olduğumuza dair bilâ-aman, bilâ-fasıla neşredilen o ürcûfeler [yalan sözler] birden bire zâil oldu [sona erdi]. Murahhaslarımız Londra'da özlerini sözleriyle ifade ettikten sonra sevimli bile oldular. ..."¹⁷¹⁶

Londra Konferansı'nın dağılma aşamasında olumsuz görüşlerini bir kez daha paylaşan Ali Kemal ise bu Konferans'ın Doğu sorununa dair kararını vererek, bu kararı İstanbul ve Ankara murahhaslarına bildirdiğini ve hatta söylentiye göre de

¹⁷¹⁵ "Konferans'ta Türkler", **İkdam**, 22 Şubat 1337/1921, s. 1.

¹⁷¹⁶ "Onun Sesi", **İleri**, 12 Mart 1337/1921, s. 1.

dağıldığını kaydetmiştir. Ancak bu kararın neden ibaret olduğuna ve her iki heyetçe ne şekilde karşılandığına dair birkaç günden beri herhangi bir bilgi alınamamıştır. Buna karşın yabancı bir ajansın resmî olmayan tebliğine göre Sevr Barış Antlaşması'nda Türklerin beklentilerini karşılayacak herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ali Kemal bu noktada sorumluluğu Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal'e yüklemektedir. Ona göre Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal ortaya çıkmadan ve Türklerin başını o “belalara” sokmadan önce İtilaf Devletleri barış antlaşmasını bu derece ağırlaştırmaya kalkışmamıştı. İtilaf Devletleri'nin siyasetindeki değişim, Kuva-yı Milliye'nin bir yandan Yunanlılarla mücadelesinden diğer yandan da İtilaf Devletleri'ne muhalefet etmesinden kaynaklanıyordu.¹⁷¹⁷

2. II. İnönü Savaşı ve Sonrasındaki Askerî Gelişmeler

II. İnönü Savaşı, Londra Konferansı'nda uzlaşmaz bir tavır sergileyen Yunanistan'ın Türk temsilcileri henüz yoldayken bütün cephelerde 23 Mart 1921'de taarruza geçmesiyle başlamıştır.¹⁷¹⁸ İstanbul basınında gerek II. İnönü Savaşı'na ve gerekse sonrasında meydana gelen Aslıhanlar Savaşı'yla İzmit taarruzuna ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

II. İnönü Savaşı'nın konu edildiği bir değerlendirmede, Yunanlıların aylardan beri ilan edilen taarruzunun 23 Mart'ta başladığı belirtilmiştir. Yeni topladıkları askerleriyle gerçekleştirdikleri bu taarruzun, bir taraftan Bursa önündeki “Kuva-yı Milliye cephesine” diğer taraftan da Uşak doğusundaki askerî birliklere yönelik olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁹

Yunanlıların yayımladıkları resmî tebliğlerden hareketle savaşın seyrine ilişkin bir yazının kaleme alındığı görülmektedir. Bu çerçevede Yunan Başkumandanı General Papulas, Yunan taarruzuyla ilgili çeşitli tebliğler yayımlamasına karşın Anadolu'dan o ana kadar Yunan taarruzunun ayrıntılarına dair hiçbir haber alınamaması eleştirilmiş ve “Acaba Kuva-yı Milliye kıtaâtı ne yapmaktadır?” diye sorulmuştur. Öte yandan Yunan resmî tebliğlerinden önemli bir gerçek ortaya çıkmaktadır ki, o da Kuva-yı Milliye kıtaâtının o güne kadar Yunan kuvvetlerine karşı ciddi bir karşı taarruzda bulunmadığıdır. Aksine Kuva-yı Milliye kıtaâtı düzenli bir şekilde geri çekilmektedir. Bu hareket tarzının iki önemli faydasının olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki, Sevr Barış Antlaşması'nda

¹⁷¹⁷ Ali Kemal, “Netice Nedir?”, *Peyam-ı Sabah*, 15 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁷¹⁸ Gencer ve Özel, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁷¹⁹ “Yunanlıların Son Bir Tecrübe-i Tâli'leri; Evvelki Günkü Harp”, *İleri*, 25 Mart 1337/1921, s. 1.

değişikliklerin gündemde olduğu bir sırada Türklerin savaş yanlısı olmadıklarını ortaya koymasındır. Böylece Yunanlıların bu taarruzunun sorumluluğu buna yol açanlara ait olacaktır. İkinci faydası ise askerî alana yöneliktir. Buna göre Yunan kuvvetleri Anadolu içlerine çekilerek Kuva-yı Milliye kıtaâtının karşı taarruza geçme şansı arttırılmaktadır. Böylelikle Yunanlılara I. İnönü’de olduğu gibi çok güçlü bir darbe indirilebilecektir.¹⁷²⁰

Savaşın seyrine ilişkin benzer bir değerlendirmede ise Yunanlıların taarruzuna karşılık olarak Kuva-yı Milliye’nin karşı taarruzundan bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye’nin hiçbir baskıya maruz kalmaksızın ricat ettiği ve savaşı kendi seçtiği yerde ordularıyla verdirdiği yorumu yapılmıştır.¹⁷²¹

İstanbul basınında II. İnönü zaferinin müjdelendiği yazılarda ise ağırlıklı olarak düzenli orduyu çağrıştıran tabirler kullanılmıştır. Bu tabirlerin bir kısmında Türk kuvvetlerinin Eskişehir önünde “parlak bir muvaffakiyet” elde ettikleri düşüncesinin doğru çıktığı belirtilmektedir.¹⁷²² Benzer bir şekilde, Yunanlıların İnönü’de ikinci bir geri çekilme bozgunu yaşadığı vurgulanmıştır. “Türk milli ordusunun” kazandığı bu zafer, Yunan orduları Türk topraklarını terk edip gitmedikçe ve düşmanlar Türk milleti için bağımsızlık veren bir barışa razı olmadıkça Anadolu savaşının son bulmasının mümkün olmadığını ispat edecektir.¹⁷²³

Bununla birlikte zafere yönelik yazılarda Kuva-yı Milliye tabirinin kullanılmaya devam edildiği de görülmektedir. Bu bağlamda Kuva-yı Milliye’nin son resmî tebliğlerinin, Türkler için ikinci bir İnönü zaferinin müjdeleyicisi olduğu vurgulanmıştır. Yunanlıların üstün kuvvetlerle ve Eskişehir’i almak için gerçekleştirdiği taarruz, daha İnönü’ye varmadan Kuva-yı Milliye’nin müstahkem mevzileri önünde Türk kahramanlarının ev ve köylerini müdâfaa etmelerinden dolayı tamamıyla kırılarak geriye püskürtülmüştür. Bu noktadan hareketle bir öngöründe de bulunulmuş ve Bilecik - Karaköy ya da Yenişehir - İnegöl hatlarında Yunanlılar

---

¹⁷²⁰ “Anadolu Harekâtı”, **Vakit**, 28 Mart 1337/1921, s. 1. Başka bir yazıda, Yunan taarruzundan bahsedilirken Kuva-yı Milliye kıtaâtı tabiri yerine “Türk kuvvetleri” ve bu kuvvetleri kumanda eden önderler için ise “Anadolu kuvvetlerini idare eden Türk kumandanları” tabirleri kullanılmıştır. Bkz.: “Hâdd-i Devre”, **Vakit**, 30 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁷²¹ “Eskişehir” Şimalindeki Büyük Muharebe, Kuva-yı Milliye’nin Mukabil Taarruzlarıyla Tevessü Etmekte ve Devam Eylemektedir”, **İleri**, 31 Mart 1337/1921, s. 1.

¹⁷²² “Dün Akşam Alınan En Son Haberlere Nazaran Yunan Cephesi Bozulmuştur, Yunanlılar Umum Cepheye Ricat Etmektedirler”, **Vakit**, 1 Nisan 1337/1921, s. 1. **Vakit** gazetesi, İsmet Paşa’nın bir resmini de yayımlamıştır. Resmin altında “Eskişehir Cephesinin Kahraman Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri” yazmaktadır.

¹⁷²³ “Zaferi Tes’îd”, **Vakit**, 5 Nisan 1337/1921, s. 1. Diğer bir değerlendirmede de II. İnönü Savaşı’ndaki başarıda yeni teşkilâtın yani yeni “Türk ordusunun” büyük bir etkisinin olduğu vurgulanmıştır. Bkz.: “Yeni Türk Ordusu”, **Vakit**, 10 Nisan 1337/1921, s. 1.

durmak istese bile Kuva-yı Milliye'nin buna izin vermeyeceği ifade edilmiştir.¹⁷²⁴ Aynı şekilde Kuva-yı Milliye'nin şiddetli bir karşı taarruzuyla Yunanlıları ricata zorladığının ve epeyce esirle ganimet elde ettiğinin anlaşıldığı da vurgulanmıştır.¹⁷²⁵

İstanbul basınında bir yandan zafere yönelik değerlendirmeler yapılırken diğer yandan bu zaferin önderlerinin resimleri de okuyucularla paylaşılmıştır. Bilindiği üzere Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Yunanlıların çekilişini ve kazanılan zaferi Metristepe'den Ankara'ya bildirmiş ve TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa da "... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. ...” cevabını vermiştir. Bu telgrafların yer aldığı İleri gazetesinde, Mustafa Kemal ile İsmet Paşaların resimleri de yayımlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın resminin altında “Anadolu Büyük Millet Meclisi Reisi ve “Teşkilât-ı Milliye”nin İlk Müessisi: Mustafa Kemal Paşa Hazretleri” yazmaktadır. İsmet Paşa'nın resminin altında ise “Anadolu Garp Orduları Kumandanı ve Erkân-ı Harp Reisi, İnönü Muzafferi İsmet Paşa Hazretleri” tabiri kullanılmaktadır.¹⁷²⁶ Bunun dışında İsmet ile Refet Paşaların at sırtında iki resmi de yayımlanmıştır. Resimlerin altında “Kuva-yı Milliye'nin İlk Zaferine “Metris” Tepeden Şahit Olan İki Kumandan: Solda, İsmet Paşa, Sağda; Refet Paşa” ifadesi yer almaktadır.¹⁷²⁷

Dönemin önde gelen kalemlerinden olan ve İkdâm gazetesinde yazılar yazan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) de II. İnönü zaferine dair bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazar, “İnönü kahramanı İsmet Paşa'nın” Yunanlıların çekilişini Metristepe'den Ankara'ya bildirdiği telgrafa “Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın” verdiği cevabı söz konusu ederek, Türklerin bir “yücelişin”, bir “yeniden doğuşun” ve bir “şafağın” başlangıcında olduğunu belirtmiştir. Hatta yazara göre bütün bu kelimeler İnönü zaferine ad olacak kadar büyük değildir. Ne Roma saltanatının sükûtu ne İstanbul'un fethi ne de insanlık tarihinde birer “yol dönümü” olan diğer bütün olaylar, neden ve sonuçları bakımından İnönü zaferiyle yarışacak bir dereceye varamamıştır.¹⁷²⁸

¹⁷²⁴ “Vaziyet-i Harbiye Hakkında Mütâlaât”, **İkdâm**, 5 Nisan 1337/1921, s. 3.

¹⁷²⁵ “Eskişehir Muharebatı Yunan Ordusunun İnhizamıyla Nihayet Buldu”, **Alemdar**, 5 Nisan 1337/1921, s. 1.

¹⁷²⁶ “Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa İle Mustafa Kemal Paşa Arasında”, **İleri**, 5 Nisan 1337/1921, s. 1.

¹⁷²⁷ ““Ankara”nın İstanbul'a Hediyesi”, **İleri**, 7 Nisan 1337/1921, s. 1.

¹⁷²⁸ Yakup Kadri, “İnönü Yahut “Metristepe”den Görülen Şeyler”, **İkdâm**, 6 Nisan 1337/1921, s. 2; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon Millî Mücadele Yazıları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 58-59. Kastamonu'da çıkan Sebülürreşad dergisinde bulunan Mehmet Akif (Ersoy)'in bir şiirini, Peyam-ı Sabah gazetesi sütunlarında okuyucularıyla paylaşmıştır. Bkz.: Mehmet Akif, “Cephelerde Kahraman Mücâhidlerimize”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Nisan 1337/1921, s. 1. Orhan Seyfi

Ali Kemal de II. İnönü Savaşı'ndaki başarıdan mutluluk duyarken bu savaşı kazanan askerî kuvvetten (Kuva-yı Milliye ya da düzenli Türk ordusu) hiç bahsetmemekte ve zaferi Türkün kazandığını düşünmektedir.¹⁷²⁹

II. İnönü Savaşı'na dair tüm bu görüşlerin yanı sıra kazanılan zaferin İstanbul basınında verilmiş biçiminin eleştirisi konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Yakup Kadri, Yunanlılara karşı Kuva-yı Milliye'nin kazandığı başarılar karşısında özellikle İstanbul basınının sergilediği tavrı şu sözlerle eleştirmiştir:

“İstanbul matbuatı – bi't-tab‘ Türk matbuatı demek istiyorum – son günlerde pek haklı bir vecde [kendinden geçecek derecede dalgınlığa] kapılarak Kuva-yı Milliye'nin muzafferiyetlerini medh [övmeye] ve tamimde âdeta biri birileriyle hummalı bir rekabete giriştiler. ... Vâkıa Türk matbuatı, şehrimizin sair ecnebi matbuatı gibi ne yalan söyledi, ne vakayi'î [olayları] tahrif etmek [değiştirmek] tenezzülünde bulundu. Fakat gayretkeşliğinde bazen o derece ileriye gitti ki harekât-ı harbiye hakkında her nereden bir havadis duyarsa hemen neşredivermek ve hatta bazen bu harekâtın âtîdeki inkişafatına dair mütâlaalar bile yürütmek gafletinde bulundu. ...”¹⁷³⁰

Yakup Kadri, bu eleştirisine örnek olarak II. İnönü zaferini vermiş ve bu zaferle her “gönülden kopan sevinç haykırılmış” ve her “fikirden geçen ümitler” de söylenilmiştir. Böylece basın son derece “safça ve çocukça” bir sevince kapılmıştır. Neyse ki Kuva-yı Milliye'nin resmî tebliğleri, zaman zaman çığırından çıkan bu “şenlik velvelesini” olağan derecesine indirmiş ve gerçek durumu gerektiği kadar aydınlatmada üzerine düşen görevi de son derece ağırbaşlılık ve ciddiyetle yerine getirmiştir. Bu tebliğlerin günü gününe ve düzenli olarak gazetelere gelmeleri sağlanırsa her zamandan daha fazla ihtiyaç duyulan bir düzen dairesinde bütün gazeteler hareket etmiş olacaktır.¹⁷³¹

Tevhîd-i Efkâr gazetesinde Ayn. Dal. imzasıyla kaleme alınan ve II. İnönü Savaşı'nın nasıl kazanıldığının anlatıldığı makaleler dizisinde ise Anadolu ordusunun İnönü'de Yunanlıları yiğitliği kadar maharetiyle de mağlup ettiği vurgulanmıştır.

(Orhun) da “Millî kahraman” olarak nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa'yı öven bir şiir yazmıştır. Bkz.: Orhan Seyfî, “Mustafa Kemal Paşa'ya”, **İkdam**, 11 Nisan 1337/1921, s. 2. Bu, Mustafa Kemal Paşa hakkında yazılmış ilk şiirdir. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 491.

¹⁷²⁹ Ali Kemal, “Hak ve Hakikat Huzurunda”, **Peyam-ı Sabah**, 5 Nisan 1337/1921, s. 1; “Eskişehir”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Nisan 1337/1921, s. 1. Ali Kemal, her ne denirse densin İnönü zaferlerini Türkün kazandığını düşünmektedir. Bkz.: Ali Kemal, “Ne Fikirler! Ne İnsanlar!”, **Peyam-ı Sabah**, 13 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷³⁰ Yakup Kadri, “Matbuatımızın Gayretkeşliği”, **İkdam**, 12 Nisan 1337/1921, s. 2.

¹⁷³¹ **A.y.**

Buna karşın savaşın anlatım sürecinde “Türk ordusu” ve “Anadolu ordusu” gibi düzenli orduyu çağrıştıran tabirlerin Kuva-yı Milliye tabiriyle birlikte kullanıldığı dikkati çekmektedir.¹⁷³²

İkdam gazetesinin askerî yazarı da Kuva-yı Milliye oluşumu ve bu oluşumun I. ve II. İnönü Savaşları’nda aldığı şekil hakkında şu görüşü paylaşmıştır: “İzmir’in işgaliyle Anadolu’da başlayan Millî Teşkilât çoktan muntazam bir ordu haline inkılâp etmiş [dönüşmüş] ve Birinci, İkinci İnönü muzafferiyetleriyle manen, maddeten kuvvet ve kudreti arttırarak hayli tevessü etmişti [genişlemişti]. ...”¹⁷³³

Bilindiği üzere II. İnönü Savaşı’ndan sonra Türk birlikleri, Dumlupınar ve Aslıhanlar’daki taarruz girişimlerinde başarılı olamamıştır. Buna karşılık İstanbul basınında bu taarruzların zaferle sonuçlandığına dair yazılar kaleme alınmıştır. Bunlardan birine göre Kuva-yı Milliye’nin son tebliği “Dumlupınar Meydan Muharebesi’nin” zaferle taçlandığını bildirmektedir. Bu zaferin önemi “Eskişehir Harbi’nin” sonucundan daha az değildir. Çünkü Kuva-yı Milliye Eskişehir Harbi’nin ardından kuzeyde kalan ve Bursa’ya kadar ricat eden Yunanlıları takip etmeyerek yönünü güneye çevirmiştir. Böyle yapmasının nedeni, güneyde Afyonkarahisar’ı savaşmaksızın işgal eden Yunan kuvvetlerinin ihmal edilmeyecek derecede az olmamasıydı. Kuva-yı Milliye Kütahya’dan Afyonkarahisar yönüne doğrudan inmeyerek Yunan kuvvetlerinin arkasını tehdit etmiştir. Böylece Afyonkarahisar’ı Yunanlılar kolaylıkla tahliye ederek Dumlupınar’da toplanmışlardır. Bu toplanış, kuzeyden gelen Türk kuvvetlerinin oraya varmaları üzerine özel bir önem kazanmıştır. Nitekim burada gerçekleştirilen savaşın Türklerin zaferiyle sonuçlandığı Kuva-yı Milliye tebliğinden başka Yunan tebliğiyle de doğrulanmaktadır. Gerçekten de Yunanlılar bu beş günlük meydan muharebesinden sonraki tebliğlerinde ancak “Türkler bizi iz’âc ettiler [rahatsız ettiler].” diye bahsetmişlerdir.¹⁷³⁴

Dumlupınar’daki taarruzda başarılı olduğu başka bir yazıya da konu olmuştur. Öncelikle son gelen Anadolu tebliğlerinin Dumlupınar zaferi hakkında yeni ayrıntılar verdiklerine dikkat çekilmiştir. Nitekim gerek bu tebliğlere ve gerekse Yunan tebliğlerinden anlaşıldığına göre “Kuva-yı Milliye Kumanda Heyeti” bu

---

¹⁷³² Ayn. Dal., “(İnönü) Zaferi Nasıl Kazanıldı?-1-”, **Tevhîd-i Efkâr**, 3 Haziran 1337/1921, s. 3-4; Ayn. Dal., “(İnönü) Zaferi Nasıl Kazanıldı?-2-”, **Tevhîd-i Efkâr**, 4 Haziran 1337/1921, s. 3; Ayn. Dal., “(İnönü) Zaferi Nasıl Kazanıldı?-3-”, **Tevhîd-i Efkâr**, 8 Haziran 1337/1921, s. 3; Ayn. Dal., “(İnönü) Zaferi Nasıl Kazanıldı?-4-”, **Tevhîd-i Efkâr**, 12 Haziran 1337/1921, s. 3.

¹⁷³³ “Yunanlıların Tarihçe-i Felaketi”, **İkdam**, 10 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 3.

¹⁷³⁴ ““Dumlupınar”da Beş Günlük Harbin Netice-i Mesudesi”, **İleri**, 16 Nisan 1337/1921, s. 1. Aslıhanlar Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 776-781.

muharebede gerçekten de takdire değer bir strateji üstatları olduklarını bir kez daha ortaya koymuşlardır. Öyle ki “İnönü hezimetinden” sonra Karahisar’daki mevkilerinin güçlüğünü takdir edemeyen Yunanlılar, her ne olursa olsun yerlerinde durmak gafletini gösterince Kuva-yı Milliye bu durumdan hemen yararlanmıştı. Bir yandan Karahisar’ın doğu ve kuzeyinde topladıkları kuvvetlerle Yunan kuvvetlerini püskürtmüşler, diğer yandan da büyük süvari kıtalarıyla düşmanın yan ve gerilerine etki etmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda da Yunanlılar kendilerine uygun olmayan şartlar altında Dumlupınar’da savaşı kabul etmek zorunda kalmış ve üç günlük bir çarpışmadan sonra mağlup olmuşlardır. Bu savaşta Kuva-yı Milliye Yunanlılardan pek çok ganimetle çoğu Manisalı ve Çorlulu olmak üzere birçok esir de almıştır.¹⁷³⁵

Aslıhanlar ve Dumlupınar’daki taarruz girişimlerinden sonra da cephelerdeki duruma ilişkin değerlendirmelerin sürdürüldüğü görülmektedir. Bunlardan birinde, birkaç günden beri Anadolu harekâtına dair gelen haberlerde herhangi bir şeyin söylenmediği belirtilmiştir. İki tarafın resmî tebliğlerinde “Cephelerde sükûnet, yeni bir şey yok, ehemmiyetsiz keşif müsâdemeleri ...” gibi belirsiz cümleler yer almaktadır. Oysa gerek Kuva-yı Milliye gerekse Yunan ordusu bütün varlıklarıyla hazırlıklarını tamamlamak için çalışmaktadırlar. Görünüşe bakılacak olunursa Yunanlılar bir yandan taarruz edecek gibi hazırlanırken diğer yandan da taarruzu ertelemek isteyen, taarruzdan ziyade kendini savunmayı düşünen bir konumda kalmayı tercih etmektedirler. Yunanlıları bu tercihe iten neden, onların tüm hazırlıklarına karşın I. ve II İnönü Savaşları’nda üst üste iki kez bozguna uğramalarıdır. Bundan dolayı Yunanlılar Türklerin taarruz etmesini beklemektedir. Bu durum da şu şekilde açıklanmıştır:

“Bugün bütün Avrupa nazarında Türkler galip Yunanlılar mağlup vaziyettedir. Türklerin galip olarak tanınması taarruzda Yunanlılara takaddüm etmekten [önce gelmekten] değil, bilakis taarruz etmiş olan Yunan kuvvetlerine mukavemet etmiş olmaktan neşet etmektedir [ileri gelmektedir]. Yunanlılar Kuva-yı Milliye’nin taarruz etmeksizin sadece Yunan hücumlarına kemal-i muvaffakiyet ile mukavemet edebilmiş olmasından dolayı ihraz ettiği [elde ettiği] itibar-ı siyasiyi gördüğü için taarruz edebilecek surette hazırlanmakla

---

¹⁷³⁵ “Dumlupınar Muzafferiyeti Hakkında Tafsilat”, **Alemdar**, 16 Nisan 1337/1921, s. 1.

beraber taarruz etmekten ise müdâfaa ve mukavemet vaziyetinde kalmayı tercih eylemektedir. ...”¹⁷³⁶

Cephelerdeki hareketlenmeye ilişkin başka bir değerlendirmede ise düzenli kıtaât ve çetelerden oluşan önemli sayıdaki “Kuva-yı Milliye kıtaâtının” 12 Mayıs 1921 gecesini Kocaeli cephesinde taarruza kalkıştığı belirtilmiştir. Yirmi dört saat süren uzun bir mücadelenin ardından Kuva-yı Milliye kıtaâtı, Yunan kuvvetlerini uzaklaştırarak onlar için önemli bir hareket üssü olan Bağçecik kasabasını zapt etmiştir. Böylece Yunan kuvvetlerinin İzmit’le ulaşımı kesildiği için halen Sekban - Bağçecik şosesi üzerinde karşı koymaya çalışmaktadırlar.¹⁷³⁷

Kuva-yı Milliye’nin İzmit cephesindeki taarruzuna da İstanbul basınının özel bir önem atfettiği görülmektedir. Öyle ki öncelikle Kuva-yı Milliye’nin İzmit cephesinde büyük bir taarruz hazırladığına dair bir duyuma yer verilmiştir.¹⁷³⁸ Nitekim 21 Haziran 1921 tarihinde Türk kuvvetleri gece, hazırladıkları sallarla gizlice Sakarya’yı geçerek, 26 Mart’tan beri Adapazarı’nı işgalleri altında bulunduran Yunanlıların Adapazarı’nı boşaltmalarını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Sapanca ve Kandıra’yı da geri almıştır.¹⁷³⁹ Geyve Boğazı civarında Doğançay’da ise büyük bir silahlı çarpışma meydana gelmiş ve Yunanlılar bir süre buna karşı koymuşlarsa da Kuva-yı Milliye’nin bir çevirme hareketiyle firar etmek zorunda kalmışlardır. Halen Yunanlılar İzmit etrafında dar bir çember içinde sıkıştırılmaktadırlar. Öyle ki bu çemberin kuzey ve güney ağızları İzmit’e birkaç kilometreye kadar yaklaşmıştır. Böylece İzmit Kuva-yı Milliye tarafından kuşatılmıştır.¹⁷⁴⁰ İzmit taarruzuna ilişkin başka bir değerlendirmede, Adapazarı üzerinden inen Kuva-yı Milliye’nin Sapanca’dan sonra hızlı yürüyüşüne devam ettiği ve İzmit şehrine 20 kilometre mesafede Kuva-yı Milliye’nin taarruzunu sürdürdüğü belirtilmiştir.¹⁷⁴¹

¹⁷³⁶ “Fırtına Durgunluğu”, **Vakit**, 6 Mayıs 1337/1921, s. 1.

¹⁷³⁷ ““Kocaeli”de Yunanlılara Bir Darbe”, **İleri**, 14 Mayıs 1337/1921, s. 1.

¹⁷³⁸ “İzmit Cephesinde Yunan’a Kuvvetli Bir Baskın”, **İleri**, 20 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷³⁹ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 578; “Adapazarı ve Sapanca’nın İstirdâdı”, **İleri**, 22 Haziran 1337/1921, s. 1. İzmit bölgesine getirilen yeni kuvvetler ve Doğu cephesinden nakledilen seri toplarla kuvvet kazanan Kuva-yı Milliye’nin, Yunan kuvvetlerine karşı gerçekleştirdiği taarruz hareketi için ayrıca bkz.: “Adapazarı ve Sapanca’nın İstirdâdı”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴⁰ “İzmit Etrafında Şiddetli Bir Tazyik”, **İleri**, 24 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴¹ “Sulh İşleri Gibi, Harp İşleri de Yürüyor: İzmit’e Doğru”, **İleri**, 25 Haziran 1337/1921, s. 1. Tevhîd-i Efkâr gazetesinin Karamürsel özel muhabiri, İzmit taarruzuna ilişkin birtakım bilgiler verirken Kuva-yı Milliye’nin yanı sıra düzenli orduyu çağrıştıran “Anadolu kıtaâtı” tabirini de kullanmıştır. Bunun dışında yayımlanan bir resmin altında ise “Yalova ve Karamürsel Civarındaki

Bunun yanı sıra Bağçecik'teki Yunan kuvvetlerinin de bozguna uğradıklarına işaret edilmektedir. Buna göre “Kuva-yı Milliye pişdarları” (öncüleri) Değirmendere'ye yaklaşmışlardır. Böylece Marmara sahilinde kasabaların büyük bir kısmı tek bir Rum ve Ermeni kalmamak üzere tahliye olunmuş ve Kuva-yı Milliye'nin eline geçmiştir.¹⁷⁴² Yedi günden beri şiddetle devam eden muharebeler sonucunda on birinci Yunan fırkasının bozguna uğradığı, buna karşın “millî kuvvetlerin” ise galip olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁴³ Ayrıca bir hafta zarfında türlü zorluklara rağmen İzmit şehrinin 28 Haziran sabahı geri alındığı da ifade edilmiştir.¹⁷⁴⁴ İzmit'in geri alınışı o derece önemli olmalı ki Tevhîd-i Efkâr gazetesi bir yazarını ve yazarının arkasından da bir fotoğraf muhabirini İzmit'e göndermiştir. Muhabir beraberinde önemli birçok fotoğraf getirdiği gibi İzmit'e giren “Kuva-yı Milliye erkânıyla” da görüşerek, İzmit savaşının meydana geliş şekline dair önemli bilgiler toplamıştır.¹⁷⁴⁵

İzmit'in geri alınışının ardından Yunanlıların Armutlu ve Gemlik doğrultusundaki savaş çizgilerini İzmit'in Kuva-yı Milliye tarafından alınması nedeniyle geri çekmeye başladıkları bilgisine yer verilmiştir.¹⁷⁴⁶ Görüldüğü üzere İzmit'in geri alınması Kuva-yı Milliye açısından önemli bir askerî ve siyasî başarıdır. Çünkü o ana kadar İnebolu üzerinden sağlanan Ankara - İstanbul bağlantısı için daha kısa bir yol açılmıştır. Öyle ki İstanbul halkı millî kuvvetlerin İstanbul'a geleceği umuduna bile kapılmışlardır.¹⁷⁴⁷

Kuva-yı Milliye'nin İzmit cephesindeki bu başarılı taarruzu üzerine Yunan ordusunu “perişan” bir halde bırakan kuvvetin iki sene önce ne olduğu ve nasıl vücuda geldiği haritalarla resmedilerek açıklanmıştır. Yer yer sansüre uğrayan bu

---

Kuva-yı Milliye Kumandanlarından Demir Bey” yazmaktadır. Bkz.: “(İzmit) Sevâhildeki Muhârebât”, **Tevhîd-i Efkâr**, 27 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴² “İzmit” Önünde Yunan İnhizamı”, **İleri**, 28 Haziran 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴³ “İzmit Taarruzunun Son Safhası”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Haziran 1337/1921, s. 1. Güteryüz dergisi, at sırtında İsmet Paşa'nın renkli bir resmini yayımlamıştır. Bu resmin altında “Türk Ordusunun Gözbebeği Büyük Asker İsmet Paşa Hazretleri” yazmaktadır. Bkz.: **Güteryüz**, 30 Haziran 1337/1921, s. 8.

¹⁷⁴⁴ “İzmit'ten Kaçan Yunanîler Körfezin Şimal ve Cenubunda Kaçıyorlar”, **İleri**, 1 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴⁵ “Fotoğraf Muhabirimizin İzmit'ten Avdeti - (İzmit)in İstirdâdına Dair En Mevsuk Malumat - Mühim Vesâik ve Fotoğraflar”, **Tevhîd-i Efkâr**, 4 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴⁶ “Yunanlılar Hatt-ı Harplerini Çekiyorlar”, **İkdam**, 8 Temmuz 1337/1921, s. 1. İzmit'in geri alınışından sonra ikinci adım Gemlik'in alınışı olmuştur. Nitekim Kuva-yı Milliye'nin Pazar akşamı (10 Temmuz akşamı) Gemlik kasabasını geri aldığı ve böylece düşmanın Bursa cephesiyle Bursa'daki kuvvetlerinin arkadan çevrilme tehdit ve tehlikesine maruz kaldığı vurgulanmıştır. Bkz.: “Birinci Hatve İzmit, İkinci Hatve Gemlik”, **Tevhîd-i Efkâr**, 12 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴⁷ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 587.

açıklamada Kuva-yı Milliye'den bahsedilirken Yunan ordusuyla olan ayrımı şu şekilde ifade edilmiştir:

“[Sansürlü birkaç kelime] evvelki sene ilkbaharında henüz Kuva-yı Milliye teşkilâtı ibtidâsında iken Anadolu [sansürlü birkaç kelime] laf ve iş.. Kuva-yı Milliye ile Yunan arasındaki en büyük fark bu iki kelime beynindeki uçurumu bi-hakkın temsil etmektedir. Yunanlıların her gün sıraya konan bin bir yalanı karşısında Kuva-yı Milliye bütün şarlatanlığa yalnız harb ve darb sahasındaki icraatıyla cevap vermektedir. ...”¹⁷⁴⁸

Yunanlıları İzmit'ten kovan orduyu, Türklerin hangi şartlar altında ve ne kadar zamanda ortaya çıkardığı dikkate değer bir noktadır ve bu “kahramanlık destanının” tarihi de uzundur. Türkün karşısında o zaman tek bir düşman vardı, o da “Yunan”dı. Kuva-yı Milliye, Mustafa Kemal ve Refet Paşalarla diğer idareciler tarafından düzenlenmeden önce dört kahramanın bir tabura ve on altı kişinin de bir alaya “kan kusturduğu” olmuştu. Öyle bir zaman geldi ki millî kuvvetler düzenli asker haline girmeye, top, tüfek ve mühimmat çoğalmaya başladı. Fakat bu arada “düşmanlar” da artıyordu. Batıda Yunanlılar faaliyet gösterirken doğuda ve güneydoğuda Ermeniler başkaldırmış, Konya ve Zile'de isyanlar baş göstermiş, kuzeydoğuda Pontusçular harekete geçmişti. Ancak sonuçta bu düşmanlar başarılı olamamışlardır. Nitekim Ermenistan'la Gümrü Antlaşması yapılmış, içerideki “gammazların başı ezilmiş”, Kuva-yı İnzibatiye ve Pontusçular da başarısız olmuşlardır. Özellikle de Yunanlılara karşı yapılan İnönü, Dumlupınar ve İzmit darbeleri önemli birer kahramanlık destanlarıdır. Bu bilgilerin ardından düzenli orduya atıfta bulunularak şu tarihî benzetme de yapılmıştır: “Bir aşiretten koca bir devlet çıkararak Osman Gazi'ye nazire [örnek, karşılık] vücuda getiren Kemal Paşa ve arkadaşları bu bir avuç kahramandan bugünkü orduyu çıkardılar ki muzafferiyete ve mukaddes ve muazzez gayesine doğru metin ve azimkâr yürüyor..”¹⁷⁴⁹

3. Kütahya - Eskişehir Savaşları

Sakarya Meydan Savaşı öncesi Türklerle Yunanlılar arasında gerçekleştirilen diğer önemli bir savaş da Kütahya - Eskişehir Savaşları'dır. Bu savaşlar Yunanlıların 10 Temmuz 1921'deki taarruzuyla başlamıştır. Yunanlıların bu taarruzdaki amaçları, I. ve II. İnönü Savaşları'nda başaramadıkları sonuca ulaşmak ve dolayısıyla da Türk

¹⁷⁴⁸ “Anadolu’ya Ait İki Senelik Destan-ı Hamaset”, **İleri**, 8 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁴⁹ **A.y.**

ordusunu yok ederek Sevr Barış Antlaşması'nın uygulanmasını sağlamaktır.¹⁷⁵⁰ Yunanlılar önce Afyon'u, sonrasında da Kütahya'yı işgal etmişlerdir. Bu sıcak gelişme karşısında Türk birlikleri Eskişehir - Seyitgazi çizgisine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum üzerine 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargâhına giden Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya Sakarya doğusuna kadar çekilme direktifini vermiştir. Nitekim 19 Temmuz'da Eskişehir de Yunanlıların eline geçince Batı Cephesi Kumandanlığı Yunanlılarla arayı açmak için orduyu hızlıca geri çekmeye başlamıştır.¹⁷⁵¹ Böylece Kütahya - Eskişehir Savaşları, 25 Temmuz'da Türk ordusunun yenilgisiyle ve Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷⁵²

İstanbul basımında Kütahya - Eskişehir Savaşları'na dair bir takım değerlendirmelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. Söz konusu bu savaşlar dolayısıyla düzenli ordu yerine zaman zaman Kuva-yı Milliye tabirinin de kullanıldığı görülmektedir. Nitekim İleri gazetesinde bu savaşlardan söz edilirken ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye tabiri kullanılmıştır.¹⁷⁵³ İkdam gazetesinde ise bu savaşlara yer verilirken "Kuva-yı Milliye" ile "Kuva-yı Milliye orduları"¹⁷⁵⁴ tabirlerinin yanı sıra Kuva-yı Milliye ile birlikte "ordumuz"¹⁷⁵⁵ tabiri de kullanılmıştır. İkdam gazetesinin askerî yazarı ise bu savaşlara ilişkin düşüncelerini kaleme aldığı yazı dizisinde "kitaâtımız", "ordumuz", "Anadolu Başkumandanlığı" ve "millî ordu" gibi düzenli orduyu çağrıştıran ifadeler kullanmıştır.¹⁷⁵⁶ Aynı şekilde İkdam gazetesinin Anadolu özel muhabiri de düzenli orduyu çağrıştıran "millî ordumuz" ve "kitaâtımız" ifadelerini kullanmıştır.¹⁷⁵⁷

---

¹⁷⁵⁰ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁷⁵¹ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 812-813; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 249-250.

¹⁷⁵² Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 624.

¹⁷⁵³ "Bursa'nın Yanı Başında Kuva-yı Milliye'nin Baskınları", **İleri**, 10 Temmuz 1337/1921, s. 1. Bu konudaki benzer örnekler için bkz.: "Onlar Taarruz Başlayacak; Başlamak Üzere Diye Dursunlar!", **İleri**, 12 Temmuz 1337/1921, s. 1; "Eskişehir - Kütahya Meydan Muharebesi Başlamak Üzeredir", **İleri**, 15 Temmuz 1337/1921, s. 1. Kuva-yı Milliye yerine "Türk Ordusu" tabiri için bkz.: Subhî Nuri, "Taarruz", **İleri**, 14 Temmuz 1337/1921, s. 1. "Millî Ordu" ile birlikte kullanılan Kuva-yı Milliye tabiri için bkz.: "İlk Müjdelere ve İlk Darbeler: Kitaât-ı Milliye Mukabil Taarruza Başlayarak Gerek Cenupta Afyon Karahisar'da ve Gerek Şimalde Bilecik Yolunda Düşmanı Ricata ve Sağ ve Sol Cenahlarını Tazyike Başlamıştır", **İleri**, 18 Temmuz 1337/1921, s. 1. "Türk Orduları" ile birlikte kullanılan Kuva-yı Milliye tabiri için bkz.: "Kütahya'nın, Düşmanı Cenahlarından Dökülünceye Kadar Tevkifi", **İleri**, 19 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁵⁴ "Anadolu'da Yunan Taarruzu", **İkdam**, 15 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁵⁵ "Kütahya Önünde Şiddetli Muhârebât", **İkdam**, 17 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁵⁶ "Anadolu Harekât-ı Askeriyesi Hakkında", **İkdam**, 17 Temmuz 1337/1921, s. 1; "Anadolu Harekât-ı Askeriyesi Hakkında", **İkdam**, 18 Temmuz 1337/1921, s. 2; "Anadolu Harekât-ı Askeriyesi Hakkında", **İkdam**, 19-23 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁵⁷ "Düşman Nasıl Bir Plan Takip Ediyor?", **İkdam**, 19 Temmuz 1337/1921, s. 3.

Bu ifadelerle birlikte savaşın seyrine ve sonuçlarına ilişkin çeşitli saptamalar yapılmıştır. Tevhîd-i Efkâr gazetesi başyazarı Ebüzziyazade Velid, Yunanlıların bu taarruzlarıyla biri askerî diğeri siyasî olmak üzere iki büyük hata işlediklerini düşünmektedir. Yunanlıların askerî anlamdaki hataları, aylardan beri hazırlanmış ve fazlasıyla yardım görmüş olmalarına rağmen başarı ihtimallerinin çok az olmasıdır. Onların bu taarruzlarında başarılı oldukları düşünülse bile bu başarının “Anadolu millî ordusunu” o günkü müdâfaa mevzilerinden çıkarmaktan başka bir sonuç vermesi imkânı yoktur. Çünkü millî ordu müdâfaa hattını terk ettiği takdirde daha geride hazırlanmış olan diğeri bir hatta direnişe geçecektir. Böylece Yunanlılar yine karşılarında hayat ve namusunu sonuna kadar müdâfaaya azmetmiş olan “şecî (cesur) ve fedakâr bir Türk ordusunu” bulacaklardır.¹⁷⁵⁸

Ebüzziyazade Velid, söz konusu Yunan taarruzunun siyasî hatasını ise Kuva-yı Milliye’ye vurgu yaparak açıklamıştır. Yazara göre artık kesin bir şekilde anlaşılmıştır ki “Anadolu kıyâmının” asıl nedeni Yunanistan’ın İzmir’e saldırmış olmasıdır. Eğer Yunanlılar bundan iki sene önce hiçbir neden yokken Türklerin “ana topraklarına” ayak basmamış olsalardı, Anadolu’da o gün izlerini dünyanın hayretle gördüğü Teşkilât-ı Milliye bu kadar “şaşaa” ile vücuda gelemezdi. Buna karşın atılan bu ilk kanlı adımın ortaya çıkardığı sonuç ne Yunanlılar ne de onları bu şursuz maceraya sevk edenler için ibret verici olmamıştır. Bu ilk kanlı adımı, ikinci ve üçüncü adımlar izlemiştir. Yazara göre bu adımların sonucu şu olmuştur: “Yunanın bu suretle ileri doğru attığı her adım, Anadolu’nun kıyâmını tevsîf [genişletmek] için, Harekât-ı Milliye’yi takviye için, Teşkilât-ı Milliye’nin bugünkü hâl-i mükemmeliyete gelmesi için en mühim sâik ve âmil oldu, ...”¹⁷⁵⁹

Kütahya - Eskişehir Savaşları’na yönelik olarak 16 Temmuz tarihli Anadolu resmî tebliğinin Türkler için güvenilir bazı haberler getirdiğinden hareketle savaşın seyrine ilişkin bazı tahmin ve öngörülerde de bulunulmuştur. Anadolu resmî tebliğinin haberlerine göre Kütahya etrafında toplanan Yunan kuvvetlerine karşı “Türk dilâverleri” geceli gündüzlü şiddetli çarpışmalarla müdâfaada bulunmaktadır. Böylelikle “Kuva-yı Milliye kıtaâtı” merkezdeki bu müdâfaadan başka kuzeyden İznik tarafından ve Yarhisar ile Eskişehir arasından Yunan taarruz kuvvetleri üzerine karşı taarruza geçmiştir. Bu taarruzun sonucunda Bilecik - Yeniköy yönünde ilerleyen Yunan kuvvetleri “perişan” bir şekilde geriye çekilmiştir. İznik tarafından

¹⁷⁵⁸ Ebüzziyazade, “Yunan Taarruzu Hatası”, **Tevhîd-i Efkâr**, 16 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁵⁹ **A.y.**

aşağı doğru inerek Bilecik - Yeniköy yönünde ilerleyen Yunan kuvvetlerini perişan eden Türk dilâverleri, bundan sonra kuzeyden korumasız kalan ve İnegöl - Pazarcık yönünden ilerleyen Yunan kuvvetleri üzerine yüklenecektir. Şu halde Kuva-yı Milliye'nin Kocaeli bölgesi üzerinden taarruz eden kuvvetleri Bursa'dan Eskişehir'e doğru yönelen Yunan hareketini felç olmuş bir hale getirmiş demektir. Yunanlıların Bursa cephesinden Eskişehir üzerine yürüttükleri taarruz hareketlerinin bu şekilde sonuçsuz bırakılması, Uşak ve Kütahya üzerinden yine Eskişehir'e doğru gerçekleştirilen taarruz harekâtı üzerine de etkisi büyük olacaktır. Çünkü Yunanlılar için İnönü'den geçerek Eskişehir'e gitmek ihtimali ortadan kalkınca bu cephede müdâfaa görevini görmek üzere toplanmış olan "Türk Kuva-yı Milliyesi'nin" büyük bir kısmını, Eskişehir yoluyla Kütahya tarafına kolayca nakledebilmek mümkün olacaktır.¹⁷⁶⁰

Buna karşın 19 Temmuz'da Eskişehir'in Yunanlıların eline geçmesi üzerine tahminlerin doğru çıkmadığı görülmüştür. Öyle ki Yunan taarruzunun başlangıcında, "Kuva-yı Milliye kıtaâtının" Kütahya ve Eskişehir önlerinde hazırlanmış olan müstahkem mevzilere dayanarak düşman kuvvetlerine karşı "ilk meydan muharebesini" vereceği ve yan taraflardan taarruz harekâtına girişerek merkezde ilerleyen düşman kuvvetlerini sıkıştıracağı zannediliyordu. Ancak bu beklenti Anadolu'nun belirlediği plana aykırı olarak gelişmiştir. Çünkü "Türk Millî Ordusu" tarafından Eskişehir'in tahliye edilmiş olduğu anlaşıldığından beklenmedik bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶¹

Bu noktadan sonra savaşın sonuçlarına yönelik çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Eskişehir'in Kuva-yı Milliye tarafından tahliye edilmesi askerî bir mağlubiyet olarak görülmemekte ve bunun olağan bir stratejik tedbir olduğu belirtilmektedir. Eskişehir'in tahliyesinden sonra Türkleri yok etme amacını güden Yunan kuvvetlerine karşı "müdâfaa-i milliye vazifesini" arttırmak gerekiyordu. Bundan dolayı BMM bu önemli noktayı dikkate alarak, memleketin bütün maddî ve manevî kuvvetlerini aynı hedefe yöneltmeye karar vermiştir. Bu karar sonucunda "Anadolu Hareket-i Milliyesi'nin Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya" Başkumandanlık yetkisi verilmiştir.¹⁷⁶²

---

¹⁷⁶⁰ "Tehlike Yoktur", **Vakit**, 19 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁶¹ "Gayr-i Muntazar Vaziyet", **Vakit**, 23 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁶² "Düşmanın İmhası", **Vakit**, 10 Ağustos 1337/1921, s. 1. TBMM'nde 5 Ağustos 1921'de kabul edilen Başkumandanlık Kanunuyla Meclis, kendi manevî kişiliğinde bulunan başkumandanlık görevini kendi başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir. Böylece başkumandan, ordunun maddî ve

Dönemin önde gelen kalemlerinden olan ve Kuva-yı Milliye'ye muhalifliğiyle tanınan Refik Halid ise bu özelliğini bir tarafa bırakarak, Kütahya - Eskişehir Savaşları'na dair Yunanlıların uydurma haber yazmada üstün olduklarına dikkat çekmiş ve:

“... dün Yunan yalancılığı en büyük zaferini kazandı: Atina bankası kapısının üstünde (Mustafa Kemal esir edildi) diye yazdı. Keşke daha evvel hareket etse idik de Papulas'ın esir düştüğünü biz yazsa idik! ...”¹⁷⁶³ demiştir.

Bunun yanı sıra Refik Halid, Galata'da Rumların yaptıkları zafer şenliklerine karşın Türklerin itidalli ve ağırbaşlı olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Buna I. Dünya Savaşı'ndan bir örnek vererek şu dilekte bulunmuştur:

“... Harb-i Umumi esnasında zafer şenliklerini en fazla Almanya yaptı, fakat müsâlaha [barış] şenliğini tâli-i harb Müttefiklere nasip etti. İnşallah bizde de, bu sefer harp esnasında en çok şenlikleri Atina yapar, fakat müsâlaha şenliği İstanbul veya Ankara'ya nasip olur!”¹⁷⁶⁴

Refik Halid'in bu tespitlerine karşın ona ve onun gibi Kuva-yı Milliye'ye geçmişte muhalefet etmiş olanlara işaret edercesine, Kuva-yı Milliye'nin gerçek mahiyetinin ne olduğu ortaya konulmak istenmiş ve Anadolu'nun son senelerde ulaştığı “inkılâbî” anlayamayan kimselerin olduğundan yakınılmıştır. Bu kişiler daha önceleri olduğu gibi Kuva-yı Milliye'yi, Kuva-yı Bâgîye şeklinde kabul etmek ya da az çok düzenli çetelerden ibaret saymak “gafletinde” artık bulunmamaktadırlar. Hatta

---

manevî kuvvetini büyük ölçüde arttırmak ve sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak için TBMM'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına eylemler olarak kullanabilecekti. Bu görev ve yetkiler 3 ay için geçerli olacaktı. Ancak bu süre dolmadan da söz konusu bu görev ve yetkiler geri alınabilecekti. Bkz.: Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 818-821; Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 250.

¹⁷⁶³ Aydede, “Nakş-ı Ber-âb”, **Peyam-ı Sabah**, 24 Temmuz 1337/1921, s. 3; Arslantaş **a.g.t.**, s. 64. Refik Halid, **Peyam-ı Sabah** gazetesinde de kendi asıl imzasıyla yazılar yazdığı gibi Aydede imzasını ve Nakş-ı Ber-âb başlığını kullandığı yazılarını da okuyucularıyla paylaşmıştır. Bkz.: Arslantaş **a.g.t.**, s. 60. Başkumandan Paraskevopoulos'un istifası üzerine General Papulas, 20 Kasım 1920'de Küçük Asya Ordusu Kumandanlığı'na atanmıştır. General Papulas, 25 Mayıs 1922'de istifa edince yerine 1 Haziran'da Hacıanesti tayin olmuştur. Bkz.: Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 289; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)**, Cilt 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 457.

¹⁷⁶⁴ Aydede, “Nakş-ı Ber-âb”, s. 3; Arslantaş **a.g.t.**, s. 64-65. Refik Halid, 2 Ocak 1922 tarihinden itibaren çıkarmaya başladığı Aydede isimli mizah dergisinde, muhalif yapısını belirli bir ölçüde de olsa sürdürmüştür. Bu dergide “İttihatçılıktan, İtilafçılıktan ve Millîcilikten” de hoşlanılmadığı belirtilmiştir. Bkz.: İhsan İlgar, **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, [y.y.], Kervan Yayınları, 1973, s. 79; “Meslek Bahsi”, **Aydede**, 2 Kânun-ı sani 1338/1922, s. 1.

Anadolu'nun gerekli teşkilâtıyla mükemmel bir orduya sahip olduğunu onlar da söylemektedirler. Nitekim iki kez İnönü'de düşmanı mağlup eden “dilâverler” bu kez de Eskişehir civarında daha büyük bir orduyu durdurmayı başarmışlardır. Bu başarıları şahit olunduktan sonra artık Kuva-yı Milliye'nin gerçek mahiyetini tamamıyla inkâr etmek mümkün değildir. Öyle ki eski muhalifler dahi Anadolu'da oluşan askerî kuvvetin önemini takdir etmek zorunda kalmışlardır. Ancak idrak düzeyleri bu dereceyi bir türlü geçememektedir. Kuva-yı Milliye denildiği zaman sadece maddî bir askerî kudret, izleriyle varlığı gerçekleşmiş olan önemli bir harp teşkilâtı olarak anlamaktadırlar. Oysaki Kuva-yı Milliye askerî anlamının dışında daha geniş bir kapsama sahipti. Bu düşünce şu şekilde ifade edilmiştir:

“O Kuva-yı Milliye, milletin bütün kabiliyetlerini, hasletlerini, kudretlerini cem' ve tevhid ile bir gayeye sevk eyleyen bir teşkilât-ı milliyedir. Vatanın selâmet ve saadeti uğrunda ne yapılmak lazım gelirse hep o teşkilâta dâhildir bâ-husus ki esâsât-ı cedîdeden [yeni esaslardan] mülhem olduğu için de metin bir teşkilâttır; şâyân-ı itimattır.”¹⁷⁶⁵

4. Sakarya Meydan Savaşı ve Sonrasındaki Siyasî Gelişmeler

I. ve II. İnönü Savaşları'nda yenilen ve sonraki askerî harekâtlarında önemli birer ilerleme kaydeden Yunan ordusu, Kütahya - Eskişehir Savaşları'nda edindikleri başarılarından aldığı moralle Türk ordusuna kesin bir darbe vurmanın ve Sevr Barış Antlaşması'nı kabul ettirmenin hazırlığına girişmiştir. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa da Başkumandanlık görevini üstlenir üstlenmez ilk iş olarak ordunun lojistik destek kaynaklarını arttırmak için 7/8 Ağustos tarihlerinde Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni yayınlamıştır. Diğer yandan da Doğu Cephesi'nin ve Merkez Ordusu'nun seçkin bazı birlikleri Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. Ordunun ihtiyaçlarını kesintisiz sağlayabilmek için bir ikmal teşkilâtı da oluşturulmuştur. Böylece Türk ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilişiyle kazanılan yaklaşık bir aylık sürede, beklenen Yunan taarruzuna karşı önemli birtakım tedbirler alınmıştır.¹⁷⁶⁶

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'un da belirttiği gibi 23 Ağustos gününden 13 Eylül'e kadar yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız olarak süren “Sakarya Melhame-i Kübrası” (Büyük ve Kanlı Sakarya Savaşı) yeni Türk

¹⁷⁶⁵ “Şimdiki Anadolu”, **İleri**, 6 Ağustos 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁶⁶ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 183; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - I**, s. 289.

Devleti'nin tarihine, dünya tarihinde ender olan büyük bir meydan savaşı örneği yazmıştır.¹⁷⁶⁷

Sakarya Meydan Savaşı'na yönelik gelişmelere İstanbul basınında önemli bir yer ayrıldığı görülmektedir. Bu savaştan söz edilirken düzenli ordunun yanı sıra Kuva-yı Milliye tabirinin de kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu çerçevede daha savaş başlamadan önce bir takım askerî olasılıklar değerlendirilmektedir. Buna göre Yunan kuvvetleri Ankara'ya ulaşmadan önce "Türk Kuva-yı Milliyesi" ile önemli bir savaşta bulunacaktır. "Kuva-yı Milliye Başkumandanlığı" Yunanlılarla yapılacak olan savaşın mümkün olduğunca Eskişehir'deki askerî harekât üssünden uzakta olmasını zorunlu olarak görmektedir. Dolayısıyla da Yunan kuvvetleri Ankara yolunda önemli direnişlere ve karşı taarruzlara maruz kalacaktır. Yapılacak olan savaşın Yunanlıları "perişan" edecek derecede etkili olmadığını Kuva-yı Milliye Başkumandanlığı'nın görmesi halinde Ankara'nın tahliyesi dahi söz konusu olabilecektir.¹⁷⁶⁸

Savaşa yönelik değerlendirmelerde bulunan bir isim de Ahmet Rasim'dir. Kendisi, Timur ile Yıldırım Beyazıt orduları arasında gerçekleştirilen Ankara Savaşı'yla Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılarla yapacağı Sakarya Meydan Savaşı arasında şu tarihî benzerliği kurmuştur:

"Deniliyor ki: (Kuva-yı Milliye) kat'î muharebeyi (Ankara)ya kırk kilometre mesafede kabul edecekmiş! Şu halde Türkler (534) sene sonra bir daha (Ankara) önünde düşmanlarıyla vuruşacaklar."¹⁷⁶⁹

İkdam gazetesinin askerî yazarı söz konusu bu savaşa ilişkin düşüncelerini kaleme aldığı yazı dizisinde "millî ordu", "kitaâtımız", "Millî Ordu Başkumandanı" ve "Türk ordusu" gibi düzenli orduyu çağrıştıran tabirler kullanmıştır.¹⁷⁷⁰ Bunun

¹⁷⁶⁷ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 826-827.

¹⁷⁶⁸ "Millî Ordunun Hatt-ı Müdâfaası", **Vakit**, 20 Ağustos 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁶⁹ Ahmet Rasim, "İkinci (Ankara) Muharebesi", **Vakit**, 22 Ağustos 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷⁰ "Yunanlıların Sükûtu ve Bir Yan Hücum-ı Muhtemeli", **İkdam**, 23 Ağustos 1337/1921, s. 1; "Anadolu Harbi Ne Suretle Hitama Erer?", **İkdam**, 25 Ağustos 1337/1921, s. 1; "Yunan Taarruzunun Anı Tevakkufu Sebebi Nedir?", **İkdam**, 27 Ağustos 1337/1921, s. 2; "20 Saat Devam Eden Harp ve Vaziyet", **İkdam**, 28 Ağustos 1337/1921, s. 2; "Yunan Tebliği ve Harekât-ı Askeriye", **İkdam**, 29 Ağustos 1337/1921, s. 2; "Son Safha-i Harp", **İkdam**, 1 Eylül 1337/1921, s. 1; "On Günden Beri Devam Eden Harp", **İkdam**, 3 Eylül 1337/1921, s. 1; "On Günlük Meydan Harbinin Muvaffakiyeti", **İkdam**, 5 Eylül 1337/1921, s. 1; "Yunan İhâtasının Akametinden Sonra", **İkdam**, 6 Eylül 1337/1921, s. 2; "Yunanlılar Tahkimatımızın Kuvvetli Olduğunu Söylüyorlar", **İkdam**, 10 Eylül 1337/1921, s. 2; "Ordumuzun Merkezden Mukabil Taarruzu Muvaffakiyetle Devam Etmektedir", **İkdam**, 11 Eylül 1337/1921, s. 1; "İstirahata Muhtaç Ordu Ne Haldedir?", **İkdam**, 12 Eylül 1337/1921, s. 2; "Ordumuz

dışında yine aynı gazetede, Kuva-yı Milliye ile birlikte “millî ordu” ve “Türk ordusu” gibi tabirlerin de aynı yazı içerisinde kaleme alındığı gözlemlenmektedir.¹⁷⁷¹ İleri gazetesinde de Sakarya Meydan Savaşı'na yer verilirken Kuva-yı Milliye tabirinin yanı sıra “Anadolu ordusu”, “ordumuz” ve “Türk ordusu” tabirleri kullanılmıştır.¹⁷⁷² Savaşın ilerleyen günlerinde ise düzenli orduyu çağrıştıran “ordumuz” ve “kıtâatımız” gibi tabirler tercih edilmiştir.¹⁷⁷³ Aynı şekilde Tevhîd-i Efkâr gazetesinde de düzenli orduya yönelik ifadeler yer verilmiştir.¹⁷⁷⁴ Bunun yanı sıra aynı gazetede Kuva-yı Milliye ile birlikte “kıtâatımız”, “ordularımız” ve “Anadolu ordusu” gibi tabirlerin de kullanıldığı göze çarpmaktadır.¹⁷⁷⁵

Bu arada Yunan Harbiye Nazırı Theotokis'in Kuva-yı Milliye'ye yönelik âsî lakabını kullanması da eleştiriye konu olmuştur. Yapılan eleştiride, Sakarya Meydan Savaşı dolayısıyla Yunanlıların taarruzundaki sözde amaç şu şekilde ifade edilmiştir:

“Yunan Harbiye Nazırı sıkılmadan, Kuva-yı Milliye'yi âsî telkîb etmiş [lakaplandırmış], ne cüret, ne küstahlık! Güya Yunan ordusunun Ankara üzerine yürümesi, Avrupa'nın mukarrerâtını [kararlarını] ihlale teşebbüs edecek âsîlerin harekâtına karşı teminat almak için imiş. Bu da başkaca bir münasebetsizlik ...”¹⁷⁷⁶

Ali Kemal de savaşa ilişkin görüş bildiren yazarlardan biridir. Kendisi, korkulanın başa geldiğini belirterek, “düşman ordularının” Sakarya'yı geçtiğini ifade etmiştir. Son kozlarını oynayan Ankara'dakiler ise ne derece “öldürücü bir çıkmaz” olduğunu anlasalar bile yollarında devam etmek zorundadırlar. Buna karşın Ali Kemal şu sorularıyla barışta ısrarlı olduğunu göstermiştir:

Doğrudan Doğruya Taarruz Ediyor”, **İkdam**, 13 Eylül 1337/1921, s. 3; “Sakarya Harbi Zaferimizle Nihayetlendi”, **İkdam**, 15 Eylül 1337/1921, s. 2.

¹⁷⁷¹ “ “Sakarya”ya Kadar İlerleyen Yunan Ordusuna Kuva-yı Milliye'nin Hudâ-pesendâne Bir Darbesi”, **İkdam**, 28 Ağustos 1337/1921, s. 1. Bu konudaki benzer bir örnek için bkz.: “ “Sakarya” Şarkında Harp Devam Ederken”, **İkdam**, 4 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷² “Devre-i İntizar”, **İleri**, 24 Ağustos 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷³ “Muvaffakiyetsizlik Karşısında Cepheyi Uzatıyorlar”, **İleri**, 1 Eylül 1337/1921, s. 1; “Dokuz Gündür Neticesiz Kalan Yunan Hücumları”, **İleri**, 2 Eylül 1337/1921, s. 1; “İlk Darbemiz İhâta Yapmak İstedikleri Yerde”, **İleri**, 10 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷⁴ “(Sakarya)da Meydan Muharebesi Başladı”, **Tevhîd-i Efkâr**, 25 Ağustos 1337/1921, s. 1. Ayrıca bkz.: “(Sakarya) Etrafında Vaziyet-i Harbiye”, **Tevhîd-i Efkâr**, 26 Ağustos 1337/1921, s. 1; “(Sakarya) Cephesinde Nihayet Düşmana Mühim Darbeler İndirmeğe Başladık”, **Tevhîd-i Efkâr**, 28 Ağustos 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷⁵ “Düşman İhâta Kolunun Vaziyeti Fena”, **Tevhîd-i Efkâr**, 25 Ağustos 1337/1921, s. 1; Ebüzziyazade, “Mutlak Bizim Dediğimiz Olacak”, **Tevhîd-i Efkâr**, 1 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁷⁶ “Kim Âsî?”, **İleri**, 26 Ağustos 1337/1921, s. 1.

“... biz ne bekliyoruz?... Niçin sulh çarelerini aramıyoruz?... Bu milletin varlığıyla bu derece oynamaya ne hakkımız vardır?”¹⁷⁷⁷

Bunun yanı sıra Ali Kemal, Sakarya Meydan Savaşı bahanesiyle Yunanistan’a taarruz etme hakkını Türklerin kendi eliyle verdiğini ileri sürmüştür.¹⁷⁷⁸ Büyük Devletlerden bir kısmının bu “maceradan” hoşnut olmadıklarına dair kanaatini de sunmuştur. Ancak Ali Kemal’e göre Türkleri, Ankara’nın peşine takılarak, “atâlet içinde yuvarlanır” ve kendini korumak için hiçbir teşebbüste bulunmaz bir halde gören Büyük Devletlerin yapacakları bir şey de yoktur. “Ocak gayreti” ile “Ankara muhabbetinin” ne olduğu anlaşılmıştır. Anlaşılmayan şey ise bu ihtirasların, bu devlet ve milletin kurtuluşunu düşünmeye bu derece engel olup olmadığıdır. Ali Kemal, bu “eza ve bela selini” durdurmak için Ankara’dan alınacak bir emrin mi beklenildiğini sormuş ve “Öyle ise daha çok bekleriz” demiştir.¹⁷⁷⁹

Ali Kemal’in bu olumsuz görüşlerine karşın savaş sırasında Kuva-yı Milliye’yi destekleyen düşünceler de ileri sürülmüştür. Bunlardan birinde, “Türk Kuvve-i Milliyesi’nin” yenilmez bir kuvvet olduğuna yönelik güçlü bir inanç duyularak, bu kuvvetin sonunda galip geleceği ve uğrunda en ağır fedakârlıklarda bulunmakta kesinlikle tereddüt etmediği millî emelleri tamamen elde edeceği savunulmuştur.¹⁷⁸⁰

Aynı şekilde Anadolu’nun benzeri görülmemiş bir cesaretle bu savaşta mücadele verdiği de kaydedilmiştir. Kadın, erkek, çocuk herkes ya cephede ya da cephe gerisinde tek bir amaca hizmet etmiştir. O da Yunanlıları Anadolu’dan kovmaktır. Anadolu kadını bir yandan cephe gerisinde en ağır ve önemli işleri yerine getirirken diğer yandan da cephede “din ve millet düşmanlarına kurşun atmıştır”. Nitekim onlar da erkekler gibi şehit ve gazi olmuşlardır. Buna karşın “millî mücâhedeyi” zaferle taçlandırmak için canlarını verenler sadece Anadolu’nun erkek ve kadınları değildir. Anadolu çocukları da birer “arслан yavrusu” olduklarını ispat etmektedir. Aileleri düşman tarafından şehit edilmiş üç arslan yavrusu vatan yoluna cepheye koşmuş ve hem vatanın hem de ailelerinin intikamını almak için gönüllü

¹⁷⁷⁷ Ali Kemal, “Aynı Hal! Aynı Felaket!”, **Peyam-ı Sabah**, 27 Ağustos 1337/1921, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 12.

¹⁷⁷⁸ Ali Kemal, “Aynı Hal! Aynı Felaket!”, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 12.

¹⁷⁷⁹ Ali Kemal, “Aynı Hal! Aynı Felaket!”, s. 1.

¹⁷⁸⁰ “Yenilmez Kuvvet”, **İkdam**, 29 Ağustos 1337/1921, s. 1; Sarihan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 17.

yazılıp birçok savaşa katılmıştır. “Üç bahadır Türk yavrusu” olan Mehmet Gazi, Ali Gazi ve Abdullah Gazi için yapılan değerlendirmede bu çocukların birer resmine de yer verilmiştir. Bu çocukların en küçüğü olan Mehmet Gazi’nin şehit olduğu vurgulanmıştır. Resimde çocukların ortasında oturan kişinin de Antep Mebusu Kılıç Ali Bey’in arkadaşlarından olan Jandarma zabitanından Arslan Bey olduğu belirtilmiştir. Sonunda da en küçüğünden en büyüğüne kadar büyük bir azimle savaştan Türk milletinin Yunanlılara mağlup olmayacağını anlaşılmaması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷⁸¹

İstanbul basınında Sakarya zaferinin müjdelendiği yazılarda ise ağırlıklı olarak düzenli orduyu çağrıştıran tabirler kullanılmıştır. Bu yazılardan birine göre Sakarya hattında yirmi bir günden beri devam eden büyük meydan muharebesi sonunda “Türk silahlarının” kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Sakarya’da kazanılan zafer sadece Osmanlı Devleti’ni değil Türk milletini “ölümden” kurtarmıştır. Bunun yanı sıra Sakarya’da “Türk dilâverlerinin” gösterdikleri olağanüstü direniş, sadece Ankara’yı hatta Sivas ve Erzurum’u istiladan kurtarmamıştır. Eskişehir’den Bursa ve İzmir’e kadar hâlâ istila altında bulunan toprakların kurtarılmasına doğru kesin bir adım da atmıştır.¹⁷⁸²

Ali Kemal ise özellikle II. İnönü Savaşı’nda olduğu gibi Sakarya Meydan Savaşı’ndaki askerî zaferi de Kuva-yı Milliye’ye ya da düzenli Türk ordusuna mal etmemiştir. Kendisi, Yunan ordusunun vaktiyle İnönü’de olduğu gibi bozguna uğrayarak, Sakarya’nın batısına çekilmesini Allah’ın bir lütfü olarak değerlendirmektedir. Sakarya’daki bu başarı Türkün o ezeli askerî şanını arttırmaktadır. Ali Kemal, Türkün tarihinde son dönemlerde Çanakkale de dâhil olmak üzere birçok zaferin yaşandığını hatırlatmıştır. Ancak savaş Osmanlı Devleti’nin kesinlikle istikbâlini sağlayamamıştır. Bundan dolayı savaşlarda kazanılan zaferler barışın yapılmasına yardımcı olmuyorsa ciddi ve pratik bir faydayı meydana getiremez. Dolayısıyla Sakarya zaferinin de Türklere bir hizmeti olabilir. O da Avrupa’daki gelişmelerle yakından ilgilidir. Çünkü İngiliz, Fransız ve İtalyan

---

¹⁷⁸¹ “Bu Millet Nasıl Muzaffer Olmaz!”, **Tevhîd-i Efkâr**, 12 Eylül 1337/1921, s. 1. Sakarya Meydan Savaşı’nda mücadele veren Türk kadınına yönelik bir haber için bkz.: **Akşam**, 12 Eylül 1337/1921, s. 1. İleri gazetesinde, sekiz yaşında olmasına karşın Sakarya Meydan Savaşı’na katılan bir çocuktan övgüyle bahsedilmektedir. Gazete çocuğun elinde silahıyla bir resmine de yer vermiştir. Resmin altında “Sakarya’nın Tarihi Simalarından Satvet Efendi” yazmaktadır. Bkz.: “Sekiz Yaşında”, **İleri**, 11 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 184.

¹⁷⁸² “Sakarya Zaferi”, **Vakit**, 15 Eylül 1337/1921, s. 1. Falih Rıfkı, “F. R.” rumuzuyla kaleme aldığı bir yazısında da “millî ordu” tabirini kullanmıştır. Bkz.: F. R., “Sakarya Zaferi”, **Akşam**, 15 Eylül 1337/1921, s. 3.

basınlarından, Anadolu savaşının yeni safhaya girmesiyle Avrupa siyâsi çevrelerinde bu davanın siyaseten çözüme kavuşturulması için bir takım arzuların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Ali Kemal, Türklerin “azim ve itidal” ile “siyaset ve kiyaset” göstermesi gerektiğini vurgulamış ve yapılması gerekeni şu şekilde özetlemiştir: “Biz ki düşmanın bu ricatını lüzumundan fazla büyüterek böyle bir muvaffakiyetle her iş oldu, bitti addetmemeliyiz, vaktiyle (İnönü) muzafferiyetinden sonra yaptıklarımıza kalkışmamalı, Avrupa’ya karşı yine o dik başlığa koyulmamalıyız, velev Eskişehir’e, hatta Kütahya’ya çekilse de teslim etmeliyiz ki, Yunan hâlâ toprağımızdadır, Anadolu’nun göbeğindedir. ...”¹⁷⁸³

Bunun dışında Ali Kemal’e göre “yirmi otuz bin dilâver” tarafından Ankara önünde yüz elli bin kişilik bir Yunan ordusu bozulmuş ve acele olarak çekilmek zorunda kalmıştır. Bu zafer Türkün şan ve cesaretini arttırmıştır. Ancak Ali Kemal, bu “harp cephesinin” memleketin ve milletin kurtuluşunu sağlayamayacağını ısrarla savunmaktadır. Bundan dolayı Türklerin tüm faaliyetlerini sadece “harp cephesine” ayırmaması gerekmektedir. Diğer cepheyi de yani “hukuk cephesini”, “siyaset cephesini” ya da diğer bir deyişle “barış cephesini” de düşünmesi gerekmektedir. Bu cephenin işlerlik kazanması da öncelikle Avrupa kamuoyunu kazanmakla başlar, sonrasında da Cemiyet-i Akvam’ın “lehtarlığıyla” son bulur.¹⁷⁸⁴

Sakarya zaferine değinen önemli kalemlerden bir diğeri de Refi‘ Cevad’dır. Ona göre Kuva-yı Milliye’nin Ankara önünde Yunanlıların sol kolunu ricata zorladığı, gerek Ankara havalisinden gelen tebliğlerden ve gerekse Yunan resmî tebliğlerinden anlaşılmaktadır. Yazar bunu Kuva-yı Milliye hesabına kaydolunacak büyük bir başarı olarak görmektedir. Çünkü bu savaşta Yunanlıların Kuva-yı Milliye’den sayı, vasıta ve teçhizat itibarıyla üstün olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu üstünlüğe rağmen Yunanlıların ricata mecbur olması Yunan ordularının savaş gücü hakkında bir fikir vermektedir. Refi‘ Cevad, Kuva-yı Milliye’nin Yunanlılar karşısında elde ettiği bu başarıdan yararlanması gerektiğini vurgulamış ve şu tavsiyede bulunmuştur:

“Mağrur olmayalım, bilhassa şımarmayalım. Allah için olsun biraz hissiyatı bir tarafa bırakarak akıl ve mantık ile düşünelim.”¹⁷⁸⁵

¹⁷⁸³ Ali Kemal, “Hakk ve Batıl”, **Peyam-ı Sabah**, 17 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁸⁴ Ali Kemal, “Öbür Cephe!”, **Peyam-ı Sabah**, 26 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁸⁵ Refi‘ Cevad, “Hissiyat Değil Akıl ve Mantık”, **Alemdar**, 18 Eylül 1337/1921, s. 1.

Sakarya Meydan Savaşı'ndaki askerî zafere değinilen bu yazıların yanı sıra bu savaşta Yunanlıların niçin başarısız olduklarının da irdelendiği görülmektedir. Nitekim Yunan ordularının Eskişehir'den Ankara'ya doğru taarruza geçmek istedikleri sıralarda Yunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesi'nin şu yanlısı hesaba kapıldığı vurgulanmıştır: “Yunanlılar böyle bir taarruza girişince Ankara'yı kolayca zapt ve Kuva-yı Milliye'yi imha edeceklerini zannediyorlardı. ...”¹⁷⁸⁶

Oysa Türkler Yunanlıların hesaplarında hata ettiklerini biliyordu. Çünkü Yunanlılar Türklerin sahip olduğu kuvvetlerden habersizdi ve aynı zamanda Türkün yaradılıştaki yiğitliğiyle “zaman ve mesafe” etkenlerini de hiç hesaba katmamışlardı. Çünkü Sakarya zaferinde Eskişehir ile Ankara arasında bulunan “mesafenin” önemli bir etkisi olmuştur. Böylece “zaman” etkeninin yardımını beklemeye gerek bile kalmamıştır.¹⁷⁸⁷

Bunun dışında Sakarya Meydan Savaşı'na kadar olan sürecin bir özeti yapılmıştır. Öncelikle Yunanlılar ve onların taraftarı olanların tüm söylemlerine karşın Kostantin ordusunun “davayı” kaybettiği vurgulanmıştır. Uzun zamandan beri Ankara'yı “sayıklamakta” olan Papulas, Sakarya'dan kaçarak Eskişehir hattına sığınmıştır ve bozgunun yaralarını sarmakla meşguldür. Bu noktada Yunanlıların gerçekleşmeyen amacı ise şu şekilde özetlenmiştir: “Ta Venizelos'tan başlayarak Yunan ricalinin ümit ve hayali, Anadolu'yu baştanbaşa teshir edip [ele geçirip] Kuva-yı Milliye'yi yani Türk milletini mahv ve ifna etmektir [yok etmektir]. ...”¹⁷⁸⁸

Yunanlılar ellerinde bulunan hırpalanmamış ve kuvvetli ordularıyla mağlup Türkiye'nin ve bitkin bir memleketin hiçbir direnişinden korkmamaktaydılar. Sahipsiz kalmış olan Anadolu'ya girmekten ve istenilen yerleri ele geçirmekten daha kolay bir durum söz konusu olamazdı. İşte bu “hülya” ile Venizelos Yunan emperyalizminin temelini attı. Diğerleri de bu hayali tamamlamaya çalıştılar. Venizelos'tan sonra yerine geçenler bu uğursuz “rüyadan” bir türlü kendilerini kurtaramadılar ve Yunanistan'ın önüne açılan o korkunç uçuruma önce orduyu arkasından da milleti sevk ettiler. Oysaki İzmir'in işgali üzerine gözleri açılan Türkler kısa bir süre içerisinde kendilerini toparlayarak, Anadolu'da bir “kuvve-i

¹⁷⁸⁶ “Türkün Yardımcıları”, **Vakit**, 30 Eylül 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁸⁷ Türklere göre “zaman” etkeni hesaba katılacak olunursa sonbahar ve kış mevsimleri kendilerinin lehinedir. Çünkü Anadolu'da kar ve yağmur başladığı zaman Yunanlıların nakliye otomobilleri çamur ve karlar arasında işleyemez hale gelecektir. O zaman Türklerin kağı arabalarının otomobillerden çok işe yaradığını Yunanlılar göreceklerdir. Bkz.: **A.y.**

¹⁷⁸⁸ “Harp'ten Sulha”, **İleri**, 22 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 1.

müdâfaa” meydana getirmişlerdi. Bu kuvvet yavaş yavaş artarak düzenli bir hale geldi. Böylece Türkiye zinde olduğunu sadece Yunanlılara değil bütün dünyaya ispat etmiş oldu. Ancak Kral Kostantin taht ve tacını silah yoluyla korumaya çalıştı. Buna karşın “İnönü”, krala o çılgın hareketinin sonunun ne olduğunu defalarca gösterdi. Ancak mağlup oldukça taç ve tahtının sarsıldığını gören kral her ne olursa olsun bunları korumaya çalışıyordu. Bu gelişmeler karşısında Kuva-yı Milliye ise şu tavrı takınmıştır:

“Bu sefer, Yunan ordusunu daha içerilere çekmek lazım geliyordu, Kuva-yı Milliye, bu orduyu kıra geçire Sakarya boyuna çekti. Zâyiât, telefât Papulas’ın kral kadar şiddetle taşıdığı ihtirâsâtını yenmeğe muvaffak olamadı. ... Lakin neticede Yunan ordusu, Türkün ve Ankara’nın ne demek olduğunu başlarını taşa vurarak öğrendiler. ...”¹⁷⁸⁹

Sakarya Meydan Savaşı’nın kazanılması önemli bazı siyasî sonuçları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle bu zafer Sovyet Rusya’nın siyasetinin netleşmesine neden olmuştur. Çünkü Sovyet Rusya bir yandan Mustafa Kemal Paşa ile dostluk ilişkilerini sürdürürken diğer yandan da gerektiğinde ona karşı kullanmak için Enver Paşa’yı elinde tutmaktaydı. Ancak Sakarya zaferiyle Sovyet Rusya’nın bu ikili siyaseti sona ermiştir. Nitekim Sovyet Rusya’nın isteğiyle Kafkas Cumhuriyetleri’yle 13 Ekim 1921’de Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Moskova Antlaşması’yla kararlaştırılan sınır ve diğer ilkeler Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından da tanınarak onaylanmıştır.¹⁷⁹⁰

Sakarya zaferinin diğer önemli bir siyasî sonucu 20 Ekim 1921’de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara İtilafnamesi’dir. Fransa öncesinde F. Bouillon adında bir temsilcisini resmî olmayan bir sıfatla Ankara’ya göndererek görüşmelere başlamıştı. Ancak Fransa, Ankara ile bir antlaşma yapmadan önce Yunan taarruzunun sonucunu beklemişti. Sakarya Meydan Savaşı’nda kazanan Türk tarafı olunca Ankara İtilafnamesi yapılmıştır. Bu itilafnameyle İskenderun ve Hatay dışındaki Türkiye - Suriye sınırı çizilmiştir. Fransa, mandasına bırakılan İskenderun ile Antakya Sancağı’nda özel bir yönetim kurmayı ve buradaki Türk varlığı ve

---

¹⁷⁸⁹ A.y. Güleriyüz dergisi, zafer ve galibiyet fevkalade nüshası çıkarmıştır. Bu nüshanın kapağında birbirlerine sarılmış bir Anadolu askeriyle bir Türk kadını resmi - ki bu kadın resmi İzmir’i tasvir etmektedir - yer almaktadır. Bu resmin altında da “Arslan Anadolu İki Senelik Acı Bir Hicran-ı Muvakkatten Sonra Güzel İzmirine Kavuşuyor” yazmaktadır. Bkz.: **Güleriyüz**, 27 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹⁰ Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 186.

kültürünün korunmasını kabul ve garanti etmiştir. Bu itilafnameyle Büyük Devletlerin Türkiye'ye karşı oluşturdukları ortak cephe bölündüğü gibi Türklerin millî davası ilk kez Batılı bir devlet tarafından kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Ankara, Güney cephesindeki kuvvetlerini Batı cephesine gönderme imkânını da bulmuştur.¹⁷⁹¹

İstanbul basınında da Ankara İtilafnamesi ve bu itilafnamenin önemi maddeler halinde açıklanmıştır. Her ne kadar o günlerde Ankara İtilafnamesi'nin metni henüz resmen bilinmese de Kilikya'nın tahliyesi, Suriye sınırının düzeltilmesi, Doğu sınırının belirlenmesi ve Fransız işgali altında bulunan yerlerdeki azınlıkların milletlerarası bir güvenceye bağlanmasına dair taraflar arasında tam bir anlaşma sağlandığı şüphesizdir. Fransa'yla bir itilafname imza edilmiş olsa bile Türklerle olan siyasî ilişkilerde Mondros Mütarekesi esas alınmaya devam edilecektir. Fransa ile Ankara arasında genel bir anlaşmanın imza edilmiş olması, diğer Müttefik Devletlerle de anlaşmanın yapılmasını kolaylaştıracaktır. Nitekim bu durum genel barış yolunda ilk adımı oluşturacaktır. Bu nedenle Türk - Fransız İtilafı Türklerin gelecekteki tarihi için önemli bir olaydır.¹⁷⁹²

Bu olayın önemi üç açıdan incelenmeye değerdir. Bunlardan ilki, "Hareket-i Milliye" için program olarak kabul edilen Misak-ı Millî'yle ilgilidir. Öyle ki "Türk Hareket-i Milliyesi aleyhtarları" Misak-ı Millî'de değişiklik yapılmadıkça Batı Devletleri'nin hiçbirisiyle bir anlaşma yapabilmenin mümkün olamayacağını iddiâ ediyorlardı. Oysa Fransa'yla yapılan anlaşma bu iddiâdaki isabetsizliği ispatlamıştır. Misak-ı Millî programının Batı Devletleri'yle anlaşmaya engel oluşturmayacağını göstermiştir.¹⁷⁹³

Türk - Fransız İtilafı'nın ikinci önemi, Ankara'nın Rusya'yla yaptığı dostluk antlaşması bağlamında ele alınmıştır. Çünkü bu dostluk antlaşması imzalandığında Anadolu'nun artık tamamen Bolşevik Rusya'nın "kollarına atıldığını" iddiâ edenler olmuştu. Ancak Türk - Fransız İtilafı'nın imzalanması bu iddiânın da anlamsız olduğunu göstermiştir. İtilafın üçüncü önemi, azınlıklara karşı izlenen siyaset noktasındadır. Çünkü Türk - Fransız İtilafı, "Ankara zimâm-dârânı" (idarecileri) tarafından Hıristiyan azınlıklar aleyhinde taassupça bir siyaset izlendiğini iddiâ edenlere susturucu bir cevap olmuştur. İtilafnameyle Ankara, Kilikya'daki ırkî ve

---

¹⁷⁹¹ A.g.e., s. 187.

¹⁷⁹² "İlk İtilaf", **Vakit**, 24 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹³ A.y.

dinî azınlıklar için milletlerarası antlaşmalardaki güvenceyi vermekte tereddüt göstermemiştir.¹⁷⁹⁴

Türk - Fransız İtilafı'nın başka bir önemi daha vardır ki o da Yunanlıların Sakarya'dan Eskişehir'e çekilmelerinden ve artık Ankara'ya girerek "Kuva-yı Milliye'yi imha etmek davalarından" vazgeçmelerinden sonra itilafın yapılmış olmasıdır. Çünkü Anadolu'da Yunanlıların askerî iflasları anlaşılınca doğuda barışın sağlanması için anlaşmak gerektiğini artık bütün Batı diplomatları takdir etmiştir. Bu nedenle Ankara ile Fransa arasında yapılan itilafı, yakın zamanda İngiltere ve İtalya'yla yapılacak olan itilafların izlemesi ümit edilmektedir.¹⁷⁹⁵

Sakarya Meydan Savaşı sonrasında Türklerle Fransızlar arasında Ankara İtilafnamesi'nin yapılmasının etkisiyle Subhî Nuri, Kuva-yı Milliye'ye yönelik olarak şu değerlendirmede bulunmuştur:

"Gün geçtikçe, imanı kaviyy [güçlü] olanların, Anadolu'dan itimadını kesmeyenlerin yüzü bir kat daha gülmeye başlıyor. Garip bir tecelli ile Mütareke'yi müteakip Türkler muhtelif tabakalara ayrılmışlardı. Bazıları Kuva-yı Milliye'ye ta ilk gündün beri gönüllerini vermişlerdi. Bir takımları İnönü'nden sonra imana geldiler. Sakarya'dan sonra ihtida edenler [doğru yola girenler] de çok oldu. [Sansüre uğramış birkaç satır] Biz de iman ve itimadımıza sabit-kadem [değişmez, devamlı] olalım."¹⁷⁹⁶

Ankara İtilafnamesi sonrasında Kilikya ve havalisinin Fransızlar tarafından tahliye edilmesine yer verilirken bölgeyi Fransızlar'dan teslim alan gücün Türk kıtaâtı olduğu vurgulanmıştır. Öncelikle itilafname gereğince Kilikya ve havalisinin 4 Kasım 1921 tarihinde tahliyesine başlanıldığına işaret edilmiştir. Tahliye işlemi iki ay zarfında sona erdirilecektir. Bu havalinin tahliyesiyle "Anadolu mücâhede-i milliye kuvvetlerine" çok değerli bir yardımcı unsur katılacaktır.¹⁷⁹⁷

Bunun dışında Türk - Fransız İtilafı sonucunda Adana'nın 28 Kasım 1921'de tekrar anavatana kavuşacağı belirtilmiştir. Muhittin Paşa'nın kumandası altında şehre girecek olan kıtaât ve memurlar sayesinde Adana'da Türk idaresi tekrar

---

¹⁷⁹⁴ A.y.

¹⁷⁹⁵ A.y.

¹⁷⁹⁶ Subhî Nuri, "İşler İyi Gidiyor", **İleri**, 25 Teşrin-i evvel 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹⁷ "Bugün Adana'nın Tahliyesine Başlanıyor", **Vakit**, 4 Teşrin-i sani 1337/1921, s. 1.

görevini yapmaya başlayacaktır.¹⁷⁹⁸ Adana'nın Türk kıtaâtı tarafından 28 Kasım'da teslim alındığı sonraki bir habere de konu olmuştur.¹⁷⁹⁹

Vakit gazetesi özel muhabirinin 3 Aralık'ta Ankara'dan bildirdiği bir haberde, bir süreden beri devam etmekte olan Adana vilayetinin tahliyesinin ve Türk kıtaâtı tarafından tesliminin sona erdirildiği vurgulanmıştır. Böylece Suriye sınırına kadar olan bütün havalı Türk idaresine devredilmiştir.¹⁸⁰⁰ Nitekim Tevhîd-i Efkâr gazetesi de 28 Kasım'da tahliyesine başlanan Adana'nın anavatana tamamıyla kavuştuğunu açıklamıştır. Adana'dan sonra Tarsus, Ayıntab ve diğer kasabalar birer birer ele geçirilmiş ve en son olarak da Mersin, Fransız kıtaâtı tarafından tahliye edilmiştir. Böylece Suriye sınırına kadar olan bütün havalide Türk idaresi kurulmuştur.¹⁸⁰¹

Vakit gazetesi özel muhabiri ise 1 Ocak 1922 tarihinde Dört Yol kasabasının, 2 Ocak'ta da Gaziantep'in Fransızlardan teslim alınması sonucunda Türk kıtaâtının her iki yere de girdiğini kaydetmiştir.¹⁸⁰² Bunun dışında muhabir, Adana Havalisi Fevkalade Kumandanı Muhittin Paşa'nın kumandası altındaki kıtaât ile Adana eşraf ve mebuslarının, 3 Ocak'ta Mersin'e girdiklerini ve halk tarafından büyük bir gösteriyle karşılandıklarını vurgulamıştır. Böylece Mersin'in teslim alınmasıyla Adana vilayetinin tahliyesi tamamlanmıştır.¹⁸⁰³

5. Büyük Taarruz Süreci ve Zafer

Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra Yunanlıları Anadolu'dan çıkarabilmek için bütün olanaklar kullanılarak ordunun güçlendirilmesine çalışılmıştır. Bu çerçevede 26 Ağustos 1922'de başlatılması öngörülen Büyük Taarruz için son hazırlıklar Türk ordusu tarafından gerçekleştirilirken Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın emri üzerine İstanbul ve dış dünyayla Anadolu'nun haberleşme ve bağlantıları kesilmiştir. Bunun üzerine İstanbul basını, Anadolu'dan herhangi bir haber alamayınca savaşın ilk günlerinde Yunan tebliğlerini okuyarak savaşın gidişini

---

¹⁷⁹⁸ “Güzel Adanamız Üzerinde Bu Sabahtan İtibaren Tekrar Şanlı Bayrağımız Dalgalanıyor”, **Vakit**, 28 Teşrin-i sani 1337/1921, s. 1.

¹⁷⁹⁹ “Kıtaâtımız Evvelki Gün Adana'ya Girmiş ve Şehir Teslim Alınmıştır”, **Vakit**, 30 Teşrin-i sani 1337/1921, s. 1.

¹⁸⁰⁰ “Adana Vilayeti Kâmilan Tahliye Edildi”, **Vakit**, 6 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1.

¹⁸⁰¹ “Adanamızın Tahliyesi Hitam Buldu”, **Tevhîd-i Efkâr**, 7 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1. Adana'dan sonra Tarsus, Ayıntab ve sonrasında da Mersin'in Fransız kıtaâtı tarafından tahliyesi üzerine Kilikya'nın tamamıyla Türk sancağına kavuştuğuna dair açıklama için bkz.: “Kilikya'nın Tahliyesi”, **İkdam**, 7 Kânun-ı evvel 1337/1921, s. 1.

¹⁸⁰² “Dört Yol ve Gaziayıntab'ın Tesellümü”, **Vakit**, 3 Kânun-ı sani 1338/1922, s. 1.

¹⁸⁰³ “Kıtaâtımız Mersin'e Dâhil Oldu”, **Vakit**, 5 Kânun-ı sani 1338/1922, s. 1.

yorumlamıştır.¹⁸⁰⁴ Buna karşılık Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal muhalif tutumunu belirli bir ölçüde de olsa sürdürmüştür.

Büyük Taarruza ilişkin olarak Vakit gazetesinde, yeni başlayan bu hareketin şimdilik bir keşif taarruzu mahiyetinde olduğu belirtilmiş ve Kocaeli cephesinde ordunun başarılı bir keşif taarruzu yaptığına işaret edilmiştir. Bunu gerçek bir taarruzun izleyip izlemeyeceğini ise gelecek yeni resmî tebliğler gösterecektir.¹⁸⁰⁵ Vakit gazetesinde söz konusu bu savaşa yer verilirken “ordumuz”, “millî ordu”, “kahraman ordumuz” gibi düzenli orduyu çağrıştıran tabirler kullanılmıştır.¹⁸⁰⁶

İleri gazetesinde ise 25 Ağustos’ta bütün cephelerde şiddetli topçu ateşinin başladığı ve aynı gün içerisinde sabahleyin saat 7.30’da özellikle Kocaeli cephesinde bazı mevzi hücumların geliştiğine dair resmî olmayan bir bilgiye yer verilmiştir. Buna karşın henüz söylenti mahiyetinde olan topçu muharebesinin genel bir taarruza dönüşüp dönüşmeyeceği hakkında bir fikir ileri sürmek ve ona göre haber vermek mümkün değildir.¹⁸⁰⁷ İleri gazetesi savaşın seyrine ilişkin gelişmelere yer verirken “millî ordumuz”, “ordumuz”, “kahraman askerlerimiz” gibi düzenli ordu tabirlerini kullanmıştır.¹⁸⁰⁸

İkdam gazetesinde de 25 Ağustos tarihli Anadolu resmî tebliğinden hareketle Kocaeli’de düşman mevzilerinin ele geçirildiği belirtilmiş ve mevzilerin ele geçirilişi mutlaka bir savaş sonucunda mümkün olabileceği için Türk ordusunun burada taarruz ettiğine yönelik bir yargıya varılmıştır. Öyle ki Yunan tebliği de bu

¹⁸⁰⁴ Turan, **a.g.e.**, İkinci Kitap, s. 267; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 597.

¹⁸⁰⁵ “Kocaeli Cephesinde Ordumuzun Muvaffakiyetli Bir Keşf-i Taarruzîsi”, **Vakit**, 27 Ağustos 1338/1922, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 603.

¹⁸⁰⁶ Bu konuda bkz.: “Ordumuz Düşmana Karşı Vâsi’ Mikyasta Bir Taarruz Hareketine Başlamıştır”, **Vakit**, 29 Ağustos 1338/1922, s. 1; “Ordumuzun Taarruzu Devam Ediyor, Afyon Karahisar’ı İstirdâd Edilmiştir”, **Vakit**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1. Vakit gazetesi çerçeve içinde şu başlığı atmıştır: “Yunanlılar şimendifer hattı boyunca ricat etmektedirler. Son haberlere nazaran Eskişehir de kahraman kitaâtımız tarafından işgal edilmiştir.” Bkz: **Vakit**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1. Aynı gazete daha sonraki sayılarında da savaşla ilgili gelişmelere yer vermiştir. Bkz.: **Vakit**, 1 Eylül 1338/1922, s. 1; **Vakit**, 3 Eylül 1338/1922, s. 1; **Vakit**, 4 Eylül 1338/1922, s. 1; **Vakit**, 5 Eylül 1338/1922, s. 1. Ahmet Emin de yazılarında “millî ordu”, “ordumuz” ve “Türk ordusu” gibi tabirleri kullanmaktadır. Bkz.: Ahmet Emin, “Son Söz Silahların ..”, **Vakit**, 29 Ağustos 1338/1922, s. 1; “İntizâr Günleri”, **Vakit**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1; “Siyasî Ricat”, **Vakit**, 3 Eylül 1338/1922, s. 1.

¹⁸⁰⁷ “Taarruzumuzun Başladığına Dair Şehrimizdeki Şayialar”, **İleri**, 27 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸⁰⁸ **İleri**, 29 Ağustos 1338/1922, s. 1; **İleri**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1; **İleri**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1. Kuva-yı Milliye tabiri “millî ordu” ve “Türk ordusu” gibi düzenli orduyu çağrıştıran tabirlerle birlikte de kullanılmıştır. Bkz: “Taarruzumuz ve Yunan”, **İleri**, 29 Ağustos 1338/1922, s. 1. İleri gazetesi çerçeve içinde şu başlığı atmıştır: “Ordumuz düşmanı (Dumlupınar) Meydan Muharebesinde de mağlup etti. Harekât-ı taarruziye ve takibiyemize şiddetle devam etmekteyiz. Düşman, Uşak - Alaşehir arasında muvaffakiyetli akın hareketimizle (Uşak) istikamet-i umumiyesinde devam eden takip ve tazyiklerimiz önünde kaçıyor.” Bkz: **İleri**, 2 Eylül 1338/1922, s. 1. İleri gazetesi sonraki sayılarında da savaşla ilgili gelişmelere yer vermiştir. Bkz.: **İleri**, 3 Eylül 1338/1922, s. 1; **İleri**, 4 Eylül 1338/1922, s. 1; **İleri**, 7 Eylül 1338/1922, s. 1.

taarruzu gizlememektedir.¹⁸⁰⁹ Buna karşın gazetenin ertesi günkü sayısında, 25 Ağustos tarihli Anadolu resmî tebliğinde bildirilen taarruz hakkında yeni bir haber alabilmenin mümkün olmadığını işaret edilmiştir. Bunun nedeni iki gündür yolların kapalı olması ve gazetenin Ankara özel muhabirinden telgraf alınamamasıdır.¹⁸¹⁰ Bununla birlikte millî ordunun güney bölgesinde üç günden beri taarruz harekâtına başladığı Yunan tebliğlerinden artık anlaşılmaktadır.¹⁸¹¹ İkdâm gazetesi, Anadolu tebliğlerinin 30 Ağustos'ta gazeteye ulaşması üzerine savaşın seyrine ilişkin gelişmelere yer vermiş ve “Türk millî ordusu”, “millî ordu”, “ordumuz”, “kitaâtımız” ve “kahraman kitaâtımız” gibi düzenli ordu tabirleri kullanmıştır.¹⁸¹²

Tevhîd-i Efkâr gazetesi, “kahraman millî ordunun” taarruza başlamış gözüyle bakılabileceğine değinmiş ve konuyla ilgili olarak alınan bir bilgiye yer vermiştir. Buna göre İzmit cephesinden taarruz eden “Kuva-yı Milliye kitaâtı” Bilecik'e bir saat mesafeye kadar olan yerleri ele geçirmiştir. Taarruzla ilgili gelişmeler anlatılırken “millî ordu” ve “ordumuz” gibi düzenli orduya işaret edilen tabirler kullanılmıştır.¹⁸¹³ Gazete, ertesi günkü sayısında ise Yunan tebliğlerinden edindiği bilgiye dayanarak, millî ordunun Afyon Karahisarı'nda büyük kuvvetlerle taarruza geçtiğini duyurmuştur.¹⁸¹⁴ Savaşın seyrine ilişkin gelişmelere yer verirken de “millî ordu”, “ordumuz”, “kitaâtımız” ve “kahraman ordumuz” gibi düzenli ordu tabirleri kullanılmaya devam edilmiştir.¹⁸¹⁵ İstanbul basını, Büyük Taarruz'un zaferle

¹⁸⁰⁹ “Bir Hareket-i Taarruziyenin Arefesinde miyiz?”, **İkdâm**, 27 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹⁰ “Bilecik” Önünde Taarruz Başladı mı?”, **İkdâm**, 28 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹¹ “Afyon Karahisarı Önünde Ordumuzun Kuvvetli Taarruzu”, **İkdâm**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹² “Taarruz ve Sulh”, **İkdâm**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1; “Tebliğ-i Resmilerimize Nazaran: Afyon Karahisarı İstirdâd Olunduktan Sonra”, **İkdâm**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1; “Taarruzumuzun Şiddeti”, **İkdâm**, 1 Eylül 1338/1922, s. 1; “Dumlupınar” Meydan Muharebesini de Kazanan Ordumuz Düşmanı Kovalıyor”, **İkdâm**, 2 Eylül 1338/1922, s. 1; “Düşman Kabule İcbâr Edildiği Her Harpte Mağlup Ediliyor”, **İkdâm**, 3 Eylül 1338/1922, s. 1. Kütahya ve Eskişehir'in kurtarılışı şu ifadelerle duyurulmuştur: “Geçen sene 22 Temmuz'da Yunan işgaline geçen Kütahya ve Eskişehir de bu sene Eylül'ün ibtidâsında Türk ordusu tarafından tahlîs edilmiştir.” Bkz.: **İkdâm**, 4 Eylül 1338/1922, s. 1. Gazetenin zafer haberleri için bkz.: **İkdâm**, 6 Eylül 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹³ “Kahraman Millî Ordumuz, Taarruza Başlamış Addolunabilir!”, **Tevhîd-i Efkâr**, 28 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹⁴ “Millî Ordumuz Taarruza Başladı, Cenâb-ı Hakk Muzaffer Etsin!”, **Tevhîd-i Efkâr**, 29 Ağustos 1338/1922, s. 1. Gazete, Afyon Karahisarı'nın alındığını çerçeve içinde şu başlığı atarak müjdelemiştir: “(Afyon Karahisarı)nda on fırka, takriben yüz bin kişi ile altmış kilometrelik bir cephe üzerinde taarruza geçen merkez ordumuz bilâ-fâsıla geceli gündüzlü devam eden muharebattan sonra (Afyon Karahisarı)nı istirdâd etmiş ve düşman cephesini yarmıştır.” Bkz.: **Tevhîd-i Efkâr**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹⁵ **Tevhîd-i Efkâr**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 1 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 2 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 3 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 4 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 5 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 6 Eylül 1338/1922, s. 1; **Tevhîd-i Efkâr**, 7 Eylül 1338/1922, s. 1. Güler yüz dergisi de 7 Eylül 1922 tarihinde “Büyük Muzafferiyet Nüshası” çıkararak kazanılan zaferi resimle tasvir etmiş ve “Şanlı ordumuz zaferden zaferle koşuyor” ibaresini kullanmıştır. Bkz.: **Güler yüz**, 7 Eylül 1338/1922, s. 1.

sonuçlanmasının ardından 9 Eylül'de İzmir'in kurtarılmasına yer verirken de düzenli orduya atıfta bulunmuştur.¹⁸¹⁶

Ali Kemal Büyük Taarruz'un başladığı gün olan 26 Ağustos'ta kaleme aldığı bir yazısında, Türklerin millî davasının Mütareke'den sonra Avrupaca ne konumdaysa o gün de aynı şekilde olduğunu vurgulamış ve "Kuva-yı Milliye'nin hariç ve dâhilde yaptıklarıyla asla kazanmamış, fakat be-heme-hâl [mutlaka] gaib etmiştir [kaybetmiştir], ..." ¹⁸¹⁷ demiştir.

Siyaseten hiçbir kazanç elde edilmediğini düşünen Ali Kemal, Ankara'nın özellikle de "yardakçılarının" dillerinde Sevr Barış Antlaşması'nı değiştirdiklerine dair "kuru bir iddiânın" varlığına işaret etmiştir. Sevr ve bu gibi antlaşmalar gerçekte görünüşten ibarettir. Esas olan, devletlerin İstanbul'dan itibaren İzmir, Edirne vb. gibi Türk topraklarında Türk hâkimiyetine verecekleri şekle dair görüşleridir. Bu bağlamda yapılacak en büyük görev ve en ciddi siyaset, I. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin bu görüşlerini Türklerin lehine değiştirmeye çalışmaktır. Bunun için de İttihat ve Terakki'nin içeride ve dışarıda izlediği siyasî gayelerden başka bir yola başvurmak gerekmektedir. Ancak Ali Kemal'e göre Türkleri bu doğru yola gitmekten Ankara alıkoymuştur.¹⁸¹⁸ Ali Kemal geleceğe yönelik bir tahmin yaparak şu iddiâlı yorumda da bulunmuştur:

"Devletler şimdiye kadar olduğu gibi daha birkaç kere bu Şark işi için ictimâlar tertip edebilirler, ... (Ankara) başımızda oldukça bu keşmekeşlerden bu mülk için bir hayır doğarsa, bi'l-farz İzmir ve Edirne kurtulursa, ... biz Türk olmak itibariyle seviniriz, sevincimizden çıldırırız, fakat aklen, irfanen bu merteye yarıldığımız için yalnız kalemimizi

---

¹⁸¹⁶ Akşam gazetesi İzmir'in kurtuluşunu müjdelerken çerçeve içinde şu başlığı atmıştır: "Elhamdülillah İzmir'e Kavuştuk" Bkz.: **Akşam**, 9 Eylül 1338/1922, s. 1. Vakit gazetesi ise şu başlığı atmıştır: "Süvari kitaâtımız dün saat dört ile beş arasında İzmir'e dâhil olmuş ve İzmir Kalesi'nde şanlı bayrağımız temevvüc etmeğe başlamıştır. Son haberlere nazaran şehirde büyük bir sükûn hüküm sürmektedir." Bkz.: **Vakit**, 10 Eylül 1338/1922, s. 1. Tevhîd-i Efkâr gazetesi şu başlığı atmıştır: "Cenâb-ı Hakk'a hamd ve şükür olsun: Şanlı ordumuz, dün İzmir'i kurtardı. Başkumandan: "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir İleri" demişti, Türk orduları yıldırım gibi bir savlete on beş günde hedeflerine vasil oldular. Ey Kahraman Ordu! Bir gazâ ettin ki hoşnut eyledin peygamberi" Bkz.: **Tevhîd-i Efkâr**, 10 Eylül 1338/1922, s. 1. İkdâm gazetesi de şu başlığı atmıştır: "Dün akşam saat beşte bir süvari müfrezemiz üç sene üç aydan beri anavatandan ayrı düşen İzmir'e dâhil olmuştur; on beş gün içinde düşmanı silip süpüren ordumuzun eline lâ-yuadd ganâim geçmiştir. Düşmanın şimalde kalan dağınık kuvvetleri kâmilten esir olmak üzeredir." Bkz.: **İkdâm**, 10 Eylül 1338/1922, s. 1.

¹⁸¹⁷ Ali Kemal, "Düşmandan Düşmana", **Peyam-ı Sabah**, 26 Ağustos 1338/1922, s. 1; Bülent Çukurova, "Büyük Taarruz Günlerinde Ali Kemal Ve Siyasî Görüşleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 23, Mayıs 1999, s. 362; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 600.

¹⁸¹⁸ Ali Kemal, "Düşmandan Düşmana", s. 1; Çukurova, **a.g.m.**, s. 362, Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 600.

kırmak değil, insanlığımızdan bile istifa eyleriz.. Fakat vâ-esefâ [yazık] şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da vukuat ispat edecektir ki biz yanılmış olmayacağız. ...”¹⁸¹⁹

Büyük Zafer’in kazanılması üzerine Ali Kemal’in bu yazısına atıfla eski İstiklâl Mahkemesi Hâkimi Kozan Mebusu Fikret ile eski İstiklâl Mahkemesi Reisi Cebelibereket Mebusu İhsan (Eryavuz) imzasıyla kendisine hitaben bir telgraf çekilmiştir. Vakit gazetesine gönderilen bu telgraf, “Vakit Gazetesi Vasıtasıyla Sabah Muharriri Ali Kemal Bey’e” başlığını taşımaktadır. Telgrafta, Ali Kemal’e Yunan ordusunun imha edildiği hatırlatılarak, kendisinin 26 Ağustos tarihli makalesindeki vaadi gereğince kaleminden ve insanlığından vazgeçmesinin beklendiği bildirilmiştir.¹⁸²⁰

Ali Kemal ise yazısında bu telgrafa şu cevabı vermiştir:

“Evet Yunan orduları imha edildi, Yunanistan cezâ-yi sezâsını [layık olan cezayı] buldu, perişan oldu. Lakin böyle olmağla bu devletimiz o makalemizde tespit eylediğimiz vech ile kurtuldu mu, sulh şartlarını dilediğimiz gibi Düvel-i Muazzama’ya kabul ettirdik mi?”¹⁸²¹

Ali Kemal, Büyük Taarruz sırasında da Ankara’nın siyasetini eleştirmektedir. Ona göre “Ankara ricâl-i kirâmı” akıl ve mantığı bir tarafa bırakarak, Batı Anadolu’yu baştanbaşa istila etmiş olan Yunanlıların bütün isteklerinden vazgeçmelerini ve İzmir’e varıncaya kadar Anadolu’yu boşaltmalarını, hatta Trakya’dan da vazgeçmelerini istemektedir. Oysa Ali Kemal, Kuva-yı Milliye ricâline işaret ederek yapılması gerekeni şu şekilde açıklamıştır: “Fi’l-hakika topla ve tüfikle bu davayı fasletmek [sonuçlandırmak] iddiâsını bırakıyorlarsa bu devlet ve milletin selâmeti için Kuva-yı Milliye ricâline terettüb eden [düşen] en birinci vazife mukadderâtımızı, daima dediğimiz gibi, hilafet ve saltanatı temsil eden bir Bâb-ı Âli’ye tefviz ederek [bırakarak] çekilmektir.”¹⁸²²

Ali Kemal’e göre çeşitli söylentilere ve haberleşmelerin de kesik olmasına karşın olayların meydana geliş şekli Anadolu’da savaşın yeniden başladığını

¹⁸¹⁹ Ali Kemal, “Düşmandan Düşmana”, s. 1.

¹⁸²⁰ “Kalem Kırmak ve İnsanlıktan İstifa Vaadi”, **Vakit**, 7 Eylül 1338/1922, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 633.

¹⁸²¹ Ali Kemal, “Hüccet-i Mahkumiyetimiz”, **Peyam-ı Sabah**, 8 Eylül 1338/1922, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 647.

¹⁸²² Ali Kemal, “Siyasette Mantık”, **Peyam-ı Sabah**, 28 Ağustos 1338/1922, s. 1; Çukurova, **a.g.m.**, s. 362, Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 606-607.

göstermektedir. Öyle ki Kuva-yı Milliye ciddi bir taarruza başlamıştır. Yazar taarruza ilişkin şu soruları sorarak aşağıdaki temennide bulunmaktadır:

“Kuva-yı Milliye hangi cepheden hücum eyledi? Bilecik ve Afyon Karahisarı muvaffakiyetlerine dair gayri resmî haberler sahih midir? Anadolu’dan bu dakikaya kadar tebliğ-i resmî gelmediği için tabî bu ihbârât-ı hususiyenin resmen tahakkukunu candan ve gönülden arzu etmekle beraber henüz kat’î bir fikir der-miyân edemeyiz [öne süremeyiz], emellerimizi hakikat addedemeyiz.”¹⁸²³

Ali Kemal, bu görüşlerinin yanı sıra milletin varlığıyla bu şekilde oynamanın en büyük “siyasesizlik” olduğunu söylemekten de kendini tutamamıştır. Ona göre akıllı olunsaydı bu anlaşmazlık siyasetle çoktan çözülebilirdi. Bu taarruzda başarılı olunca elde edilebilecekler, devletlerin elbirliğiyle takdir ve tayin edecekleri şartları geçmeyecektir. Buna karşın taarruzda başarılı olunamaması halinde Yunanlıların haksız ve gerçek dışı iddiâ ve isteklerinin birkaç derece daha arttırılması tehlikesine maruz kalınacaktır.¹⁸²⁴

O ana kadar taarruz edenin Yunanlılar olduğuna değinen Ali Kemal, Ankara’nın tüm başarısının, epeyce ilerledikten sonra “düşmanını” ilk olarak İnönü’de ikinci olarak da Sakarya’da durdurabilmesinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Ancak Ali Kemal, bu durumu kesin bir sonuç alınabilmesi için yeterli görmemekte ve Kuva-yı Milliye’nin taarruzunun farklı olabileceğini şu sözleriyle ortaya koymaktadır: “... halbuki bu sefer taarruz eden Kuva-yı Milliye’dir bu taarruzun akıbeti her iki tarafın leh veya aleyhinde vaziyetin inkişafına küllî hizmet edebilir.”¹⁸²⁵

Bu tespitlerin ardından Ali Kemal, Kuva-yı Milliye’nin taarruza geçerek Afyon Karahisarı’nı geri aldığına işaret etmiştir. Senelerden beri bu devleti bu badirelere sürükleyenler için düşmanı vatan topraklarında bırakarak barışı istemek âdeta ne yaptığını bilmemek demektir. Bu aynı zamanda hoş bir hareket anlamına da gelmemekteydi. Nitekim Ankara da bu hareketin hoş olmadığını anlayarak bu taarruza girişmişti. Hatta ilk hamlede başarılı da olmuştu. Tüm bunlardan hareketle Ali Kemal şu temenni ve yorumda bulunmuştur: “... umarız ve dileriz ki bu muvaffakiyetler tevâlî eyler [birbiri arkasından gelir], sade Afyon Karahisarı’yla

¹⁸²³ Ali Kemal, “En Kestirme ve En Doğru Yol”, **Peyam-ı Sabah**, 30 Ağustos 1338/1922, s. 1.

¹⁸²⁴ Özsoy, **a.g.e.**, s. 257; Ali Kemal, “En Kestirme ve En Doğru Yol”, s. 1.

¹⁸²⁵ Özsoy, **a.g.e.**, s. 257; Ali Kemal, “En Kestirme ve En Doğru Yol”, s. 1.

kalmaz, Eskişehir, Kütahya, Bursa, saire istirdâd olunur, hatta olunmalıdır da, çünkü bu Türk yurtlarını yine o düşman-ı merdûde kaptıran, veren Kuva-yı Milliye olmadı mı?”¹⁸²⁶

Bunun yanı sıra Ali Kemal; Eskişehir, Kütahya, Bursa vb. gibi yerler geri alınsa bile silahla zafere ulaşılamayacağı görüşünü değiştirmemektedir. Kendisi, Avrupa'nın nazımı ve hâkimi konumunda olan devletlere karşı Avrupa'da ve dolayısıyla Anadolu'da Türk hâkimiyetini devam ettirmenin, eski zamanda olduğu gibi kılıç ve kuvvete bağlı olmadığına inanmaktadır. Ona göre bu savaş ve mücadeleler Türkleri geçici olarak oyalamaktadır.¹⁸²⁷

Cepheden gelen olumlu haberler üzerine Ali Kemal, bu zafer haberlerinin bütün Türkler gibi kendilerini de sevindirdiğine dikkat çekmiştir. Ancak bu zaferler ne derece övülmeye değer olursa olsun devletlerle, özellikle de bir “devlet-i muazzama” ile anlaşma ve uzlaşmaya varılmadıkça bir sonuca ulaşmayacaktı.¹⁸²⁸ Bu görüşüne karşın Ali Kemal, bir gün sonraki yazısında bu görüşünde yanılabilceğini belirterek, “... ya neticede sürülmek mi, vurulmak mı, asılmak mı, ne ise, cezamızı çekeriz..”¹⁸²⁹ demiştir.

İzmir'in kurtarılışı sırasındaki bir değerlendirmesinde Ali Kemal, Yunanlılar gibi “ezeli bir hasmın” mağlup olmasının her Türkü, hatta her Müslümanı sevindirdiğini dile getirmiştir. Dünya askerlik tarihinde bu derece hayret verici bir “hezimetin” nadiren görüldüğüne işaret eden Ali Kemal, kazanılan zafere sevinmesine karşın siyasî görüşünden vazgeçmediğini de şu şekilde açıklamıştır:

“Eskişehir'den İzmir'e kadar o muazzez Türk yurtlarından Yunan'ı sürmek, çıkarmak, hatta denize dökmek Kuva-yı Milliye için en büyük bir vazife, âdeta bir farîza-i mukaddese [kutsal görev] idi, biz daima feryatlarımızla bu farîzanın îfâsını talep ediyorduk. Şimdi o muradımız hâsıl oldu, seviniriz, fakat bu sevinç bizi ne ictihâd-ı siyasimizden vazgeçirir, ne de devlet ve milletçe vaziyet-i siyasiyemizin senelerden beri muttasıl

---

¹⁸²⁶ Ali Kemal, “İctihâdımız”, **Peyam-ı Sabah**, 31 Ağustos 1338/1922, s. 1. Ali Kemal, taarruzu değerlendirdiği başka bir yazısında ise Kuva-yı Milliye yerine “ordularımız” tabirini kullanmıştır. Bkz.: Ali Kemal, “Taarruz Münasebetiyle”, **Peyam-ı Sabah**, 1 Eylül 1338/1922, s. 1. Bunun yanı sıra savaşın seyrine ilişkin başka bir değerlendirmesinde “Türk orduları” tabirini kullanmıştır. Bkz.: Ali Kemal, “Vaziyet”, **Peyam-ı Sabah**, 2 Eylül 1338/1922, s. 1.

¹⁸²⁷ Ali Kemal, “İctihâdımız”, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 616.

¹⁸²⁸ Ali Kemal, “Niçin Böyledir?”, **Peyam-ı Sabah**, 4 Eylül 1338/1922, s. 1; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 629.

¹⁸²⁹ Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 4, s. 638; Ali Kemal, “Cevabımız”, **Peyam-ı Sabah**, 6 Eylül 1338/1922, s. 1.

[aralıksız] irtikâb edilen [işlenilen] hataların tevâlîsinden [devamından] tahassul eden [çıkan] vahametini düşünmekten feragat ettirir.”¹⁸³⁰

Ali Kemal hem hayatındaki hem de Peyam-ı Sabah gazetesindeki son yazısını 10 Eylül 1922’de kaleme almıştır. Yazar muhalif olan ya da olmayan bütün Türklerin aynı gayede olduklarını, ancak muhaliflerin bu gayeye ulaşmak için barış yolunu tercih ettiklerini şu sözleriyle açıklamıştır:

“Muvafık, muhalif bütün Türklerin gayeleri bir idi, yani bu devletin necâtını [kurtuluşunu] temin etmek, Harb-i Umumi’den sonra tehlikeye düşen hakk-ı hayatını [yaşama hakkını], istiklâlini Düvel-i Muazzama’dan istihsal eylemek idi.. Ancak şimdiye kadar bizi gûnâ-gûn [türlü türlü] felaketselere uğratanların zıddına olarak muhaliflerin ictihâdları bu maksudu [isteği] sulh ile, siyasetle elde etmekte, bu memleketi harp ve darp ile yeniden maceralara düşürmemekti, ...”¹⁸³¹

Bu açıklamalarına karşın Ali Kemal bir itirafta da bulunmuş ve Anadolu’da kazanılan zaferlerin silah yoluyla elde edilmesinin haklılığını şu sözleriyle ortaya koymuştur: “İtiraf etmeliyiz ki Anadolu’nun son zaferleri kuvvetimize, kılıncımıza dayanarak dava-yi millimizi, hakk-ı hayat ve istiklâlimizi kazanmak ictihâdının, velev pek büyük fedakarlıklarla olsa da, vehle-i ûlâda [ilk başlangıç, birdenbire] tahakkuk ettiğini gösterir gibidir..”¹⁸³²

Ali Kemal, Yunanlıların “İzmir’den denize dökülmesi” ve Edirne’nin geri alınışı gibi Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan bu yana gördüğü felaketlerin böylece kısmen de olsa onarılmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak bu başarılarda esaslı ve sürekli olabilmek için bazı şartlar gerekmektedir. Nitekim Ali Kemal, bu şartların ancak barışçıl bir siyasetle elde edilebileceği görüşünü savunmaktadır. Yazar, “Ankara ricâlinin” bu gayeyi “kılıçla” ve “kuvvetle” elde etmesi halinde buna hem şaşıracaklarını hem de minnettar kalacaklarını belirtmiştir. Buna karşın Ali Kemal kesin bir görüş bildiremeyeceğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

---

¹⁸³⁰ Ali Kemal, “Türkün Bayramı”, **Peyam-ı Sabah**, 9 Eylül 1338/1922, s. 1; Çukurova, **a.g.m.**, s. 368; Özsoy, **a.g.e.**, s. 262.

¹⁸³¹ Ilgar, **a.g.e.**, s. 80-81; Özsoy, **a.g.e.**, s. 262; Ali Kemal, “Gayeler Bir İdi ve Birdir”, **Peyam-ı Sabah**, 10 Eylül 1338/1922, s. 1.

¹⁸³² Ali Kemal, “Gayeler Bir İdi ve Birdir”, s. 1.

“... şu kadar ki o şaşaa-pâş [parıltılı] fakat hatar-nâk [tehlikeli] vadinin henüz ilk merhalesindeyiz.. Şimdiden karar-i kat’îmizi veremezsek elbette mazuruz.”¹⁸³³

Ali Kemal’in bu çekincelerine karşın Büyük Zafer’in kazanılmasının ardından 3 Ekim 1922’de Mudanya’da Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’nın başkanlığındaki askerî heyetle İngiltere adına Tümgeneral Sir Charles Harrington, Fransa adına General Charpy ve İtalya adına da General Ernesto Mombelli arasında görüşmelere başlanılmıştır. Bazı kesintilerle 11 Ekim’e kadar süren bu görüşmeler sonucunda Mudanya Ateşkes Antlaşması taraflar arasında imza edilmiştir. Yunanlılar bu antlaşmaya üç gün sonra katılmıştır. Bu ateşkes antlaşmasıyla Doğru Trakya savaşı bir şekilde Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Böylece askerî zaferin ardından önemli bir diplomatik başarı da elde edilmiştir.¹⁸³⁴

III. AZINLIKLAR VE KUVA-YI MİLLİYE

Bu dönemde İstanbul basınında, Çerkes Ethem isyanının Rum gazetelerindeki algılanış şekline yer verildiği görülmektedir. Bunun için de bu isyana yönelik Rum gazetelerinden yapılan aktarmalar, yine çeşitli Rum gazetelerine Çerkes Ethem’le kardeşi Reşit’in açıklamaları ve hatta Çerkes Ethem’in Yunanlılarla yaptığı protokolle kendi imzasıyla yayımlanan beyanname okuyucularla paylaşılmıştır.

Bu çerçevede Rumca Proiya, Neologos ve Proodos gazeteleri Çerkes Ethem hakkında bir takım bilgilere yer vermişlerdir. Bu gazeteler Anadolu cephesinden aldıkları güvenilir bilgilere dayanarak, “Mustafa Kemal’in en mühim rüesasından” olup Ahmet Anzavur’u mağlup eden ve Konya isyanını bastıran Çerkes Ethem’in, Mustafa Kemal’e zorlu bir düşman olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öte yandan Ethem’in askerleri kusursuz bir şekilde donatılmış üç bin kişiden ibaret olup Demirci - Simav havalisini işgal etmiştir. Ankara hükümetinin kararıyla Çerkes Ethem idama mahkûm edilmiştir. Ancak bu idam kararı bu “kahraman reisiyle” (Çerkes Ethem’le) Mustafa Kemal’e karşı savaşa devam edeceklerine yemin eden arkadaşlarını daha fazla kızdırmıştır. Çerkes Ethem 25 Aralık 1920’de Gediz taraflarında çatışmaya girmiş ve “Kemal’den” yüz esirle dört top almıştır. 29 Aralık’ta ise Kütahya şimendifer istasyonunu işgal ederek, iki “Kemalci Fırka Kumandanı” ile altı yüz esir ve oldukça

---

¹⁸³³ A.y.

¹⁸³⁴ Salâhi R. Sonyel, **Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgelerle) 1918-1923**, Cilt 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008, s. 1704, 1710; Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Tıpkı Basım, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 41; Gencer ve Özel, **a.g.e.**, s. 194.

fazla miktarda savaş malzemesini ganimet yoluyla elde etmiştir. Bunun yanı sıra Çerkes Ethem'in işgal ettiği köylerdeki halk, kendilerini "Mustafa Kemal'in hırsız çetelerinden" kurtardığı için ona minnettarlıklarını bildirmişlerdir.¹⁸³⁵

Proodos gazetesine göre Kütahya ve diğer yerlerde Çerkes Ethem'in bazı taraftarları yakalanarak, diğerlerinin korkutulmaları için idam edilmişlerdir. Ethem'e karşı sevk edilen kuvvetlerin 117. ve 61. Fırkalar olduğuna dair bilgi de paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra Ethem'in güvenmediği adamlarına terhis kâğıtlarını verdiği ve özellikle düzenli bir ordunun askerlerini terhis ettiği anlaşılmıştır. Buna karşın kuvvetinin önemli bir kısmını oluşturan eşkıyalar, kendisine sadık kalmışlardır. Terhis edilenlerin, Kemalcilerin bulunduğu yerlere gitmemeleri için de gereken tedbirler alınmıştır. Öte yandan Ethem'in, "Kemalci mıntikasındaki" halka ve orduya beyannameler dağıtarak, vatani harap eden Kemal ve "namussuz Ankara hükümetine" karşı onları kendi tarafını tutmaya davet edeceği ileri sürülmüştür. Ethem, "Kemal'in mücâhedesine" karşı açıktan açığa isyan etmişti ve onun, Türk halkının önemli bir kısmı üzerinde hüküm ve nüfuzu vardı. Bu nedenle bütün "çete rüesası" onun tarafında yer alacaktı.¹⁸³⁶

Öte yandan Çerkes Ethem ile kardeşi Reşit Yunanlılara silahlarını teslim ettikten sonra İzmir'e gelerek orada ikamet etmeye başlamışlardı. Bu sırada Proiya gazetesinin İzmir'deki özel muhabiri, bu iki kardeş Foti'nin kahvehanesindeyken onlarla görüşerek bir mülakat gerçekleştirmiştir. Muhabir her ikisine Mustafa Kemal'in amacının ne olduğunu sormuştur. Bu soruya kardeşlerden Reşit bir cevap vermiş ve Mustafa Kemal'in amacının savaşı devam ettirmek olduğunu söylemiştir. Öyle ki bu durum onun hem şahsî menfaatlerini hem de ihtirasını tatmin ediyordu. Bunun dışında muhabir o günkü malî ve manevî şartlarda Mustafa Kemal'in, Yunan ordusu tarafından yapılacak bir taarruza karşı gelmeye gücünün yetip yetmeyeceğini sormuştur. Bunun üzerine Reşit, Mustafa Kemal'in Yunan ordusunun hızlı bir taarruzuna bir dakika bile dayanamayacağını ileri sürmüştür. Öyle ki Yunan ordusunun manevî kuvveti daha sağlam ve teşkilâtı daha düzgün ve mükemmeldi.¹⁸³⁷

Muhabir, Mustafa Kemal ile aralarındaki anlaşmazlığın nasıl ortaya çıktığını da öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine Reşit şu açıklamada bulunmuştur:

¹⁸³⁵ "Çerkes Ethem'den İstimdat", **İleri**, 22 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁸³⁶ "Çerkes Ethem'den Bahsederken ...", **İleri**, 27 Kânun-ı sani 1337/1921, s. 1.

¹⁸³⁷ "Çerkes Ethem ve Reşit İle Mülakat", **Peyam-ı Sabah**, 10 Şubat 1337/1921, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 403.

“Kemal’in artık Türkiye menâfini himaye etmediğine kani oldum. Mustafa Kemal sırf kendi menâfine hizmet ediyor. Kendisinden ayrılmaklığımın başlıca sebebi budur. Bunun delili de mntıkası dâhilinde bulunan halkı suver-i muhtelifede tazyik etmesidir. Ben o havali halkını suret-i daimede ona ve memurlarına karşı sıyanet ve himaye ettim!!”¹⁸³⁸

Anadolu kuvvetlerini arkadan vurmaya teşebbüs eden ve bu teşebbüsünün sonuca ulaşmaması üzerine Yunanlılara sığınan Çerkes Ethem de, bir Yunan gazetecisine Yunan ordusunu takdir edici bir açıklamada bulunmuş ve “Mustafa Kemal, Yunan ordusunun ileri hareketine karşı bir dakika bile mukavemet edemez.”¹⁸³⁹ demiştir.

Çerkes Ethem’in Yunanlılarla yaptığı sığınma protokolünün de bir Rumca gazeteğe yansıdığı görülmektedir. Ancak Akşam ve İleri gazetelerinde, Neologos gazetesindeki protokol kamuoyuna farklı bir şekilde aktarılmıştır. Buna göre Çerkes Ethem’in iki bin kişilik maiyetiyle birlikte teslim olmadan önce, Türk zabiti Tevfik’in Akhisar’a gönderildiği ve burada bulunan Yunan ordusu kumandanıyla bir protokol imzaladığı öne sürülmüştür. Bu protokolün içeriğine de yer verilmiştir. Bu protokole göre Ethem Bey, Yunan hükümetine iki bin arkadaşıyla birlikte ellerindeki silah ve cephaneleri teslim etmeyi taahhüt etmiştir. Teslimat Akhisar’a dört saat mesafedeki Dereköyü’nde Yunan kumandanıyla bir Türk binbaşısının huzurunda gerçekleştirilecekti. Teslim olanlara iyi muamelede bulunulacak ve onlardan silah ve cephaneden başka bir şey alınmayacaktı. Bunun yanı sıra bu kişiler kendilerinin gösterecekleri yerlere gönderileceklerdi. Beraberlerinde götürecekleri hayvanlara el konulmayarak Yunan hükümetinin giderleriyle iâşe edilecekti. Bunun dışında teslim olanların Çerkes bıçakları, kama ve saireleri silah ve savaş malzemesi sandıkları içine konularak Ethem’e verilecekti.¹⁸⁴⁰

Akşam gazetesinde protokole dair Neologos gazetesinden yapılan aktarmada, Ethem’in memlekette barış ve asayişin yerleşmesinden sonra Osmanlı hükümetine teslim olunacağı vurgulanmıştır.¹⁸⁴¹ Bununla birlikte İleri gazetesinde,

¹⁸³⁸ “Çerkes Ethem ve Reşit İle Mülakat”, s. 2; Sarıhan, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 403.

¹⁸³⁹ “Çerkes Ethem Yunanlılara Hoş Görünmeğe Çalışıyor”, **Vakit**, 10 Şubat 1337/1921, s. 1. Vakit gazetesi, Çerkes Ethem’in Yunan gazetecisine yaptığı bu açıklamaya yer verdikten sonra İnönü ricatının ardından söylenen bu sözleri Yunanlıların da anlamsız bulmuş olabileceğine yönelik bir varsayımında bulunmuştur.

¹⁸⁴⁰ “Ethem’le Yunanlılar”, **Akşam**, 13 Şubat 1337/1921, s. 2; “Çerkes Ethem’in Yunanlılara İltihakı Ne Suretle Olmuş?”, **İleri**, 14 Şubat 1337/1921, s. 3. Neologos gazetesinin bu haberi için ayrıca bkz.: “(Ethem) Hangi Şartlarla Teslim Olmuş?”, **İkdam**, 14 Şubat 1337/1921, s. 2.

¹⁸⁴¹ “Ethem’le Yunanlılar”, s. 2.

aynı protokole dayanılarak çok farklı bir açıklama yapılmıştır. Buna göre memlekette barış ve asayişin yerleşmesinden sonra, Ethem'in kendisi değil Ethem'e teslim edilen silahlar Osmanlı hükümetine verilecekti.¹⁸⁴²

Türkçe ve Rumca olarak düzenlenen bu protokolün imzalanmasının ardından Yunan kumandanı beş yüz süvariyle Dereköyü'ne girmiştir. Ancak teslim işlemi Dereköyü'nde gerçekleştirileceği yerde Balıkesir'de yapılmıştır. İlk teslim olanların sayısı yedi yüzdür ve bunların zabitlerine terhislerinden sonra beşer yüz drahmi verilmiştir.¹⁸⁴³

Hatırlanacağı üzere Yunan taarruzunun başladığı gün Çerkes Ethem'in Anadolu askerlerinin manevî kuvvetini sarsmak için uçaklar aracılığıyla Anadolu kuvvetlerinin savaş çizgisine kendi imzasıyla birçok beyanname attığına daha önce değinilmişti. Çerkes Ethem'in beyannamelerinden biri Tahidromos gazetesinde yayımlanmıştır. “Sabık Kuvve-i Seyyare Kumandanı Çerkes Ethem” imzalı bu beyannamede Çerkes Ethem halka şu şekilde hitap etmiştir:

“Kardeşlerim!! Vatanımıza karşı yapılan cinayet, hitam bulmak üzeredir. Ankara hükümetini idare edenlerin gurur ve azameti milleti uçurum kenarına sürüklüyor. Tafra-furûşlukları [yukarıdan atıp tutmaları] dîde-i basiretlerini [basiret gözünü] bağladı. Köylülerin hissiyat-ı vatanperveranesine beyhude hitap etmişlerdir. Köylülerden cerr-i menfaat eden [çıkar sağlayan] bu adamlar, hayvanlarını, buğdaylarını gasp ediyorlar ve cebren çocuklarını askere alıyorlar, bütün bu sebeplerden, ahlaksızlıklarından, haksızlıklarından dolayı, Anadolu ordusuna binlerce defa fâik bulunan !! Yunan ordusu tarafından mağlup !! olacağımız şekk ve şüpheden varestedir. Bu harîs-i şöhret adamların değil fakat yalnız Cenab-ı Hakk'ın kulu olunuz!

Kardeşlerim! Yunanlıları pek iyi tanırım, dinimizi, namusumuzu, hürriyetimizi, malımızı müdâfaa !! etmişler ve etmekte bulunmuşlardır. Onlar Türk milletine !! karşı değil fakat âsî Mustafa Kemal Paşa ile etbâna [tarafıklarına] karşı harp ediyorlar.

Yunan ordusu ilerlediği bu dakikada köylerinizde, şehirlerinizde kalınız, kaçmağa kalkışmayınız, işleriniz ve güçleriniz ile meşgul olunuz. Yunan ordusu şehirlerinizi ve köylerinizi işgal ettiği zaman korkmayınız. Zira el-yevm havali-i meşgulede hüküm süren intizam !! asayiş !! ve hürriyetten !! siz de müstefid olacaksınız.

Eğer Ankara'nın pençesinden vatanımızı !! ve hürriyet-i şahsiyenizi kurtarmamızı !! istiyorsanız bu nasâyihimi [öğütlerimi] dinleyiniz!!

¹⁸⁴² “Çerkes Ethem'in Yunanlılara İltihakı Ne Suretle Olmuş?”, s. 3.

¹⁸⁴³ “Ethem'le Yunanlılar”, s. 2; “Çerkes Ethem'in Yunanlılara İltihakı Ne Suretle Olmuş?”, s. 3.

Eğer onlar da beni dinlemiş olsaydılar !! şimdi vatan tehlikede bulunmayacak idi!!
Son nasihatimi !! iyice kaydediniz. Sevgili dindaşlarım!! Şehirlerinizden uzaklaşmayınız!!¹⁸⁴⁴

Görüldüğü üzere Rumca gazetelerde TBMM hükümetine karşı isyan etmiş olan Çerkes Ethem'e yönelik olumlu bir bakış açısı sergilenmektedir. Bu yaklaşımın, o güne kadar Rum basını tarafından ortaya konulan Kuva-yı Milliye aleyhtarı tutumla paralel olduğu söylenebilir.

---

¹⁸⁴⁴ “Çerkes Ethem’in Son İhaneti”, s. 2.

SONUÇ

Türk tarih yazımında Kuva-yı Milliye Millî Mücadele tarihinin en önemli kavramlarından biridir. Çalışma kapsamı içerisinde taranan, 1918-1922 yılları arasındaki İstanbul basınına bakıldığında, Kuva-yı Milliye kavramının hem siyasî (geniş) hem de askerî (dar) açılardan ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede İstanbul basınında destekleyici ve muhalif olmak üzere Kuva-yı Milliye'ye yönelik iki temel yaklaşımın olduğu göze çarpmaktadır. Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın; Vakit, Akşam, Yenigün, İleri, Zaman, Minber, Memleket, Tarık, Türk Dünyası, Dersaadet ve Payitaht gazeteleriyle Sebilürreşad ve Güteryüz dergileri oluşturmaktadır. Bunların yanına Kuva-yı Milliye'ye kısmen destek veren Tasvir-i Efkâr ile İkdâm gazetelerini de eklemek mümkündür.

İstanbul basınının göz ardı edilemeyecek diğer bir kısmını ise Kuva-yı Milliye'ye muhalefet eden basın oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde Sabah, Peyam, Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul gazeteleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Millî Mücadele'ye mesafeli tutumuyla tanınan Refik Halid'in Aydede isimli mizah dergisi de muhalif olma açısından kayda değerdir.

İstanbul basınında Kuva-yı Milliye üzerine yayınlar, özellikle Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulmasından sonra ağırlık kazanmıştır. Kuva-yı Milliye tabirinin yanı sıra Teşkilât-ı Milliye, Harekât-ı Milliye / Hareket-i Milliye, Millî Teşkilât ve Harekât, Harekât-ı Ahrârâne, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Temsiliye gibi tabirlere de yer verilerek, Kuva-yı Milliye olgusunun hem askerî hem de siyasî yönlerine vurgu yapılmıştır.

Bu dönemde İstanbul basınının Kuva-yı Milliye hakkındaki değerlendirmelerini etkileyen en önemli gelişme sansür uygulamasıdır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından işgal kuvvetleri tarafından getirilen sansür, padişahın 5 Şubat 1919 ve 5 Ağustos 1920 tarihli kararlarıyla daha da ağırlaştırılmıştır. Sansür uygulaması İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Ekim 1923 tarihli kararnamesine kadar devam etmiştir. Bu uygulamadan en çok Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın etkilenmiş ve burada yer alan bazı yazılar yoğun bir sansüre uğramıştır. Buna karşılık sansür muhalif basın üzerinde çok etkili olmamış ve Kuva-yı Milliye aleyhindeki yazılar büyük ölçüde yayımlanmıştır.

Bu dönemde iktidara gelen hükümetlere bakıldığında özellikle Damat Ferit Paşa'nın kurduğu beş hükümetin Kuva-yı Milliye'yi sindirip yok etmeye yönelik bir

dizi uygulamada bulunduğu ve bunların gerek Kuva-yı Milliye'yi destekleyen gerekse muhalefet eden İstanbul basınına ayrıntılı bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu çerçevede ilk Damat Ferit Paşa hükümetinin Kuva-yı Milliye aleyhine dolaylı bir siyaset izlediği anlaşılmaktadır. O dönemde Fethi (Okyar) Bey ile önde gelen İttihatçılara yönelik tutuklama girişimlerini, Kuva-yı Milliye'ye yönelik dolaylı bir tehdit faaliyeti olarak değerlendirmek mümkündür. Bu gelişme Kuva-yı Milliye'nin önderi konumuna gelecek olan Mustafa Kemal Paşa'nın da özgürlüğünün tehdit altında olduğu anlamına gelmekteydi. Bunun dışında Damat Ferit Paşa, Anadolu ve Trakya'ya gönderdiği Nasihat Heyetleri aracılığıyla ülkede gün geçtikçe etkinlik kazanan Kuva-yı Milliye'nin gelişmesini önlemeye çalışmasına rağmen bu hedefine ulaşamamıştır. Bu hükümet döneminde yaşanan Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey'in idamının yanı sıra İzmir'in işgali halkın büyük tepkisine yol açmış ve tüm bu gelişmeler Kuva-yı Milliye ruhunun güçlenmesine neden olmuştur.

II. Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasıyla birlikte Kuva-yı Milliye'ye karşı doğrudan bir tavır alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda İzmir'in işgalini protesto edenlere karşı sadece itidal tavsiye edilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağırılması girişimleri ön plana çıkmaktadır. Öte yandan Meclis-i Vükela'nın 21 Haziran günlü kararıyla Kuva-yı Milliye'ye karşı resmen bir tavır alınmış ve Damat Ferit Paşa da 20 Temmuz 1919 tarihli genelgesinden sonra bu kuvvetlere karşı sert bir tutum sergilemeye başlamıştır.

III. Damat Ferit Paşa hükümetinin ise Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Anadolu'da gelişen direniş teşkilâtları ve hareketlerine karşı tutumunu daha da sertleştirdiği görülmektedir. Hükümet yayımladığı genelgeler aracılığıyla Kuva-yı Milliye'yi etkisizleştirmeye ve hatta dağıtmaya çalışmıştır. Bu dönemde görev alan bazı hükümet üyeleri ve bürokratlar basına Kuva-yı Milliye aleyhine açıklamalarda bulunarak, bu kuvvetler için çete ve serseri sıfatlarının yanı sıra İttihatçı bir hareket nitelenmesini de kullanmışlardır. Bunun dışında hükümet Kuva-yı Milliye'yi yok etmeye yönelik önemli uygulamalara da imza atmıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa'yı da kapsayacak şekilde bazı Kuva-yı Milliye önderleri hakkında yakalama kararının çıkarılması ve onları destekleyen kişilerin belirlenip gereken tedbirlerin alınabilmesi için Tahkik Heyetleri'nin kurulması bu uygulamalardan bir kısmını oluşturmaktadır.

Sivas Kongresi'nin ardından görevi bırakmak zorunda kalan III. Damat Ferit Paşa hükümetinden sonra Kuva-yı Milliye'ye daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Ali Rıza Paşa hükümeti iktidara gelmiştir. Bu hükümet döneminde Kuva-yı Milliye ile resmî ilişkiler kurulmuş ve Amasya Görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde hükümet Kuva-yı Milliye'yi kontrol etme ve hatta yetkisizleştirme girişimlerinde de bulunacaktır. Bu çerçevede seçim sürecinde koşulları yerinde incelemek ve Kuva-yı Milliye'nin de seçimlere müdahale edip etmediğini öğrenmek amacıyla Anadolu'ya heyetler gönderilmiştir. Seçimlerin yapılıp son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanmasından sonra da, hükümet tarafından okunan beyannamede millî iradenin Meclis'te toplandığı vurgulanarak, bir anlamda Heyet-i Temsiliye'nin yetkisizliği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra hükümet Meclis'te güvenoyu aldıktan sonra vilayetlere gönderdiği bir genelge aracılığıyla da üstü kapalı bir şekilde Heyet-i Temsiliye'yi tehdit etmiştir. Ali Rıza Paşa hükümetinde görev alan hükümet üyeleri ve bürokratların ise ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye lehinde açıklamalarda buldukları görülmektedir.

Ali Rıza Paşa'dan sonra iktidara gelen Salih Paşa hükümeti döneminde yaşanan önemli olaylardan biri, İtilaf kuvvetlerince başkent İstanbul'un resmen işgal edilmesidir. Bu gelişme, İtilaf Devletleri'nin Kuva-yı Milliye'nin kınanması yönünde nota vermesine neden olacaksa da Salih Paşa hükümeti açık bir kınamadan kaçınacaktır. Bunun dışında Kuva-yı Milliye'yi ilgilendiren diğer bir önemli olay ise hükümetin de görüşlerini Heyet-i Temsiliye'ye ulaştırmak için mebuslardan oluşan bir heyetin Anadolu'ya gitmesidir.

Salih Paşa hükümetinin düşmesinden sonra IV. ve V. Damat Ferit Paşa hükümetleri kurulacaktır. Bu hükümetlerin Kuva-yı Milliye'ye yönelik olumsuz icraatını daha da sertleştirdiği görülmektedir. IV. Damat Ferit Paşa hükümeti Kuva-yı Milliyecileri padişah iradesi ve fetvalarla engellemeye çalıştığı gibi padişaha karşı ayaklanma suçuyla da itham etmiştir. Bunun yanı sıra Kuva-yı Milliye'yi yok edebilmek için bu kuvvetler aleyhindeki birçok iç isyan desteklenmiş ve Kuva-yı İnzibatiye adıyla bir askerî birlik kurulmuştur. Kuva-yı Milliye'yi, Kuva-yı İnzibatiye ve Ahmet Anzavur kuvvetleri aracılığıyla ortadan kaldırmayı düşünen hükümet, Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'ni de kurarak, bu Müfettişlik sayesinde Anadolu'da padişah ve hükümetin otoritesini kurmayı hedeflemiştir. Öte yandan başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye önderleri, Nemrut Mustafa Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanarak gıyaben

idama mahkûm edilmişlerdir. Bu siyasetin bir parçası olarak bu hükümette görev alan hükümet üyeleriyle sivil ve askerî bürokratlar, İstanbul basınına Kuva-yı Milliye aleyhinde açıklamalar yapmışlardır. Bu kuvvetler için âsîler, âsî kuvvetler, millîciler, Teşkilâtçılar, milliyetperverler, Kuva-yı Bâgîye, bâgîler, zalimler ve çapulcu kuvvetler gibi ağır nitelemeleri kullanmışlardır.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın beşinci ve son hükümetinde, Kuva-yı Milliye'ye yönelik en önemli uygulama, Divan-ı Harp'te Kuva-yı Milliyecilerin ve Kuva-yı Milliye taraftarı olarak görülen kişilerin yargılanmalarına devam edilmesidir. Ancak bu uygulamalardan da bir sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte hükümet üyeleriyle bürokratların Kuva-yı Milliye aleyhindeki açıklamaları da devam etmiştir. Bu kuvvetler için önceki hükümet döneminde olduğu gibi Kuva-yı Bâgîye ve milliyetperver tabirlerinin dışında zorbalar, usât ve Kemalciler tabirleri de kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olan Tevfik Paşa'nın üçüncü hükümeti döneminde ise Kuva-yı Milliye ile ilişkiler yeni ve eskisinden çok farklı bir döneme girmiştir. Bu dönemde millî harekete karşı yakın bir siyaset güdülmeye başlanmış ve Divan-ı Harb-i Örfî'de bazı önemli düzenlemeler yapılarak, bu hareket hakkında verilmiş olan kararlar gözden geçirilmiştir. Bunun sonucunda mahkemenin 23 Nisan 1920'den itibaren verdiği kararların temyiz edilebilmesi için bir kararname çıkarılmıştır. Bu süreçte mahkeme geçmiş dönemin dosyalarını incelerken Kuva-yı Milliye'yi de yakından ilgilendiren bir durumla karşı karşıya gelmiş ve incelenen dosyalara dayanılarak takipsizlik ve beraat kararları alınmaya ve tutuklular tahliye edilmeye başlanmıştır. Nitekim bu karar ve tahliyelerin, ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye ile ilişki içinde olmak suçundan haklarında soruşturma açılanlara ait olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra İstanbul basınında, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında verilen gıyabi idam kararlarının bozulma sürecine ilişkin başlangıçta farklı bilgilerin verildiği görülmektedir. Şubat 1921'e gelindiğinde ise Kuva-yı Milliye önderleri hakkındaki idam kararlarının bozulduğuna dair haberlere yer verilmiştir. Ancak Kuva-yı Milliye önderlerinin beraatlarına ilişkin İstanbul basınına yansıyan herhangi bir mahkeme kararı bulunmamaktadır.

Bunun dışında hükümet, Ankara'yla ilişkiye geçerek mevcut ikiliği ortadan kaldırmaya ve millî birliği sağlamaya çalışmıştır. Bu hükümetin önemli icraatı arasında İstanbul basınına da yansıyan, Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'ni lağvetmesi ve Kuva-yı İnzibatiye Teşkilâtı'na dair kararnamenin ilgasına karar

vermesiyle Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığındaki bir heyeti uzlaşmayı sağlayabilmek için Anadolu'ya göndermesi de sayılabilir.

III. Tevfik Paşa hükümetindeki hükümet üyeleri ve bürokratların, basına Kuva-yı Milliye'den söz ederlerken genel olarak olumlu ifadelerde buldukları ve Kuva-yı Milliye tabirinin dışında Kuva-yı Milliye Rüesası, Anadolu, Ankara hükümeti ve Ankara'dakiler gibi tabirleri kullandıkları görülmektedir.

İstanbul basınında, İstanbul hükümetlerinin farklı siyasetlerine olduğu kadar saray ve çevresinin düşünce ve uygulamalarına da yer verilmektedir. Saray ve çevresi, Damat Ferit Paşa'nın izlediği siyasete benzer bir şekilde doğrudan ya da dolaylı olarak Kuva-yı Milliye aleyhine çeşitli kararlara ya da açıklamalara imza atmıştır. Bu bağlamda padişahın, İstanbul basınına da yansıyan Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden çıkarılması ve sahip olduğu nişanların geri alınarak, fahrî yaverlik unvanının kaldırılmasına yönelik kararı önemlidir. Bunun yanında padişahın Kuva-yı Milliye aleyhindeki 20 Eylül 1919 tarihli beyannamesinin de ayrı bir önemi bulunmaktadır. Buna karşın Ayan Meclisi üyelerinden bir kısmının Kuva-yı Milliye'nin lehinde sayılabilecek değerlendirmelerde buldukları dikkati çekmekle birlikte bu durum genel tabloyu değiştirmemiştir.

1920 yılına gelindiğinde ise saray ve çevresinin Kuva-yı Milliye'ye yönelik yaklaşımını daha da sertleştirdiği görülmektedir. Bu çerçevede 5 Nisan 1920 tarihli hatt-ı hümayunla Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin, Kuva-yı Milliye'yi teşkilâtlandırıp idare edenleri âsî sayan fetvası, iki taraf arasındaki ilişkileri bitirme noktasına getirecektir. Hatt-ı hümayun ve şeyhülislam fetvası; başta Anzavur, Bolu, Düzcce, Yozgat ve Konya isyanları olmak üzere, Anadolu'da Kuva-yı Milliye'ye karşı ortaya çıkacak birçok isyanın da kaynağını oluşturacaktır. Bunun dışında padişahın; başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Bey, Halide Edib Hanım, Fevzi Paşa ve İsmet Bey gibi önemli Kuva-yı Milliye önderleri hakkında Birinci Divan-ı Harb-i Örfi tarafından gıyaben verilen idam kararlarını da onayladığı görülmektedir. Bununla birlikte Kuva-yı Milliye hareketinin Anadolu'da giderek hız ve güç kazanmasıyla saray ve çevresinin İstanbul basınına yansıyan herhangi bir faaliyetinin olmadığı görülmektedir. Nitekim son Tevfik Paşa hükümetinin iktidara gelmesiyle beraber Kuva-yı Milliye'ye yönelik ilişkilerin bu hükümet üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

İstanbul basınında açıklamalarına yer verilen diğer bir kesim, hükümetlerin dışında yer alan çeşitli siyaset adamı ve bürokratlar ile başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye önderleridir. Bu çerçevede Kuva-yı Milliye'yi olumlu bir şekilde ele alanların kullandıkları tabirlere basında sıklıkla yer verilmiştir. Bunlar içerisinde Hareket-i Milliye, Millî Hareket, Harekât-ı Milliye, Millî Harekât, Millî Kuvvetler, Teşkilât-ı Milliye, Heyet-i Temsiliye, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Temsiliye tabirleri ön plana çıkarken Kuva-yı Milliye'nin kadınlardan oluşan müfrezelerine dikkat çekmek için de mücâhideler tabirine yer verilmiştir. Buna karşın Kuva-yı Milliye hakkında olumsuz açıklamalarda bulunanlar ise Kuva-yı Milliye, Teşkilât-ı Milliye, Hareket-i Milliye ve Harekât-ı Milliye tabirlerinin yanı sıra çeteler ve bu kuvvetlerin İttihatçı bir hareket olduğuna vurgu yapmak için de eşkiya kuvvetleri ve türediler tabirlerini kullanmışlardır.

İstanbul basınında yer alan Kuva-yı Milliye'ye yönelik görüşlerin ağırlığını ise dönemin yazarları teşkil etmektedir. Bu görüşleri iki temel kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilkinin Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan yazarların görüşleri oluşturmaktadır. Başından itibaren Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan bu yazarlar içerisinde Ali Kemal, Refik Halid ve Said Molla gibi isimlerin ön planda yer aldıkları görülmektedir. Bu kişiler, Kuva-yı Milliye'ye yönelik kimi zaman aşırıya varan ithamlarda ve hatta hakaretlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte Alemdar gazetesine ayrı bir paragraf açmak gereklidir. Bu gazete sanılanın aksine, diğer muhalif yayın organları gibi Kuva-yı Milliye'ye başlangıçtan itibaren aleyhte bir yayın siyaseti izlememiştir. Nitekim başyazarlığını aynı zamanda imtiyaz sahibi olan Refi' Cevad'ın yaptığı gazetede, bu kuvvetlere yönelik olarak başlangıçta temkinli bir dil kullanıldığı ve doğrudan muhalif bir tavır sergilenmediği görülmektedir. Buna karşın 1919 yılının Eylül ayının sonlarından itibaren kısmen Kuva-yı Milliye aleyhinde bir siyaset güdülmeye başlanmış ve 1920 yılına gelindiğinde ise bu tavır tamamen muhalif bir kimliğe dönüşmüştür. 1920 yılının sonlarında Alemdar gazetesinin yayın siyasetinde tekrar bir değişiklik yaptığı görülmektedir. Nitekim Refi' Cevad, Kuva-yı Milliye aleyhindeki şiddetli yazılarını sona erdirmiş ve hatta başyazarları Hüseyin Şükrü ile birlikte Mahir Said, Hakkı Halid ve Said Molla gibi isimler yazmaya başlamışlardır.

Muhalif basın, Kuva-yı Milliye'den söz ederken aşağılayıcı sıfatları da içeren olumsuz tabirler kullanmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede Hareket-i Milliye, Harekât-ı Milliye, Harekât-ı Gayri Milliye, Kuva-yı Gayri Milliyeciler, Teşkilât-ı

Milliye çeteleri, Kuva-yı Milliye sergerdeleri, şarlattanlar, şaklabanlar, zorbalar, âsîler, zalimler, şakîler, bâgîler, serdengeçtiler, serseriler, Anadolu'nun başıbozukları, Kemalî çeteleri, Kemalî eşkıyası, fitne-i bâgîye, millîciler gibi tabirler ön plana çıkarılmıştır.

Muhالیf basınının üzerinde sıklıkla durduğu konuların başında, İttihat ve Terakki'nin, Anadolu'da Kuva-yı Milliye kisvesiyle yeniden canlandığı görüşü yer almaktadır. Bu görüşü dillendiren Ali Kemal ve Refik Halid gibi muhalif kalemler Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışı, gelişim süreci ve faaliyetlerini İttihatçılıkla ve hatta Bolşevizm'le ilişkilendirmiş ve bunun için de Ocak, Kuva-yı Milliye oyunu, Kuva-yı Milliye tuzağı, Teşkilât-ı Milliye dolabı, hizb-i meş'ûm gibi tabirleri kullanmışlardır. Öte yandan Ali Kemal, Anadolu hareketini Celalî isyanlarına benzeterek, bu hareketi yürütenleri Anadolu'nun yeni Celalîleri olarak da tanımlamış ve Kuva-yı Milliye'nin millî gibi görünmesine karşın gerçekte bir Yeniçeri hareketi olduğunu vurgulamıştır.

Dönemin muhalif kalemlerinin başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye'nin önderleri hakkında hakarete varan ifadeler kullandıkları görülmektedir. Nitekim Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa için Mustafa Kemal baykuşu, Mustafa Kemal kallesi, Mustafa Kemal şaklabanı, Mustafa Kemal menhûsu ve ihtiras düşkününü nitelendirmelerinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'yı İttihat ve Terakki'nin bir aleti olarak görüp asrî Don Kişot ya da İkinci Kabakçı olarak da nitelendirmiştir. Refî' Cevad ise başlangıçta Mustafa Kemal Paşa hakkında temkinli bir dil kullanmakla birlikte zaman içerisinde kendisini eleştirmeye başlamış ve Kuva-yı Milliye önderlerini seyyar cambaz kumpanyalarına benzetmiştir. Ali Fuat Paşa hakkında ise en baştan itibaren eleştirel bir tavır takınmış ve kendisini, Ankara'yı kan ve ateş içinde bırakan ve soygunculuk yapan bir hareketin başındaki kişi olarak değerlendirmiştir.

Ali Kemal ve Lûtfî Fikrî Bey gibi muhalif kalemlerin üzerinde durduğu konulardan bir diğeri de Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'da hükümet içinde bir hükümet oluşturduğudur. BMM'nin açılışından sonra da muhalif kalemlerden Ali Kemal'in eleştirileri devam etmiştir. Kendisi, BMM'nin açılışını bir maskaralık olarak nitelendirmiş ve BMM hükümetinden söz ederken de Mustafa Kemal'in hükümeti, hükümet-i garrâ ve hükümet-i bâgîye gibi ağır ifadeler kullanmıştır.

Kuva-yı Milliye'yi destekleyen kalemlerin görüşleri ise çok daha farklıdır. Bu kişiler arasında Celal Nuri, Yunus Nadi ve Ahmet Emin gibi kalemlerin yanı sıra

özellikle Vakit gazetesindeki imzasız başyazıları ön plana çıkarmak mümkündür. Bu kalemler Kuva-yı Milliye'nin yanı sıra Teşkilât-ı Milliye, Hareket-i Milliye, Harekât-ı Milliye, Harekât-ı Ahrârâne, Hareket-i Ahrârâne ve Milliye, Anadolu Harekâtı, Millî Teşkilât ve Harekât, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti gibi olumlu tabirleri kullanmış ve bu kuvvetlerin İttihatçılık ve Bolşeviklikle ilgisinin olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra Celal Nuri, bu kuvvetlerin Lenin ya da Troçki gibi önderleri taklit etmediğini, zorbalık ve türedilik gibi davranışlar sergilemediğini ifade etmiştir. Bu hareketin kaynağına yönelik olarak dünya tarihinden de benzetmeler yapmış ve Kuva-yı Milliye'nin Amerika'da George Washington'un, Fransa'da da Jeanne d'Arc'ın hikâyelerini andırdığını vurgulamıştır. Aynı şekilde Kuva-yı Milliye'nin önderi konumundaki Mustafa Kemal Paşa'dan övgüyle bahsederek, kendisine İtalya'nın birliğini sağlayan Garibaldi'nin rolünü layık görmüştür.

Bununla birlikte IV-V. Damat Ferit Paşa hükümetleri döneminde Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın, bu kuvvetler lehinde yazılar kaleme alamadıkları görülmektedir. Bunun temel nedeni, gazetelerin bu kuvvetler lehinde yayın yapmaları halinde Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilerek cezalandırılmaları tehlikesinin bulunmasıdır. Bu açıdan Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basın içerisinde yer almalarına karşın Vakit, İleri ve İkdam gazetelerinde de kimi zaman aleyhte yorumlara imza atılmıştır.

Millî Mücadele döneminin askerî safhasını teşkil eden ve I. İnönü'den Büyük Zafer'e kadar olan savaşların da İstanbul basınına yansıdığı görülmektedir. Bu çerçevede savaşlara yönelik gelişmelere Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basında olduğu kadar muhalif basında da yer verilmiştir. Savaşa ilişkin gelişmeler Kuva-yı Milliye'yi destekleyen basında ayrıntılı bir şekilde aktarılırken I. İnönü Savaşı için Kuva-yı Milliye tabiri kullanılmaya devam edilmiş, daha sonrasında ise bu tabirle birlikte düzenli orduyu çağrıştıran ifadeler de kullanılmıştır. Buna karşılık kimi muhalif yazarların, ağırlıklı olarak Kuva-yı Milliye tabirini kullandıkları ve kimi zaman da bu tür nitelermeler yapmadan savaşlara yönelik görüşlerini okuyucuyla paylaştıkları görülmektedir.

Bu dönemde azınlıklar ve Kuva-yı Milliye ilişkisi de İstanbul basınının gündeminde yer alan konulardan biridir. Kamuoyunun gündemini işgal eden Kuva-yı Milliye'nin azınlıklara kötü muamelede bulunduğu fikrine karşılık, birçok azınlık mensubunun aksi yönde görüş bildirdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Anadolu'daki

birçok azınlık mensubunun merkeze gönderdikleri ve İstanbul basınına da yansıyan telgraflarda bu iddiâlar yalanlanmıştır. Bununla birlikte Ermeni Patriki Zaven Efendi, Harekât-ı Milliye'yi olumsuz bir şekilde ele alırken Musevi Lideri Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ise Mustafa Kemal Paşa ve Millî Harekât hakkında olumlu açıklamalarda bulunmuştur.

Bunun dışında İstanbul basını, çeşitli Ermeni gazetelerinden yaptığı aktarmalarla Ermenilerin Kuva-yı Milliye'ye yönelik algısını ortaya koymuştur. Bu çerçevede Ermeni Patrikhanesi ve çevresiyle Ermeni basınıın; Kuva-yı Milliyeciler için “milliyetçiler”, “millicîler”, “millicî çeteleri”, “Kemalciler” gibi sıfatları kullanarak bu kuvvetlerin azınlıklara kötü davrandıkları tezini işledikleri görülmektedir. Aynı şekilde Fener Rum Patrikhanesi ve çevresiyle Rum basını da, Kuva-yı Milliyeciler'in çeşitli yerlerde azınlıklara kötü davrandıklarını ileri sürmüş ve Yunan işgalini sevinçle karşılayıp Kuva-yı Milliyeciler'den “Kemalîler”, “Kemalist”, “millicîler” ve “bâgılar” şeklinde söz etmişlerdir. Buna karşın Çerkes Ethem'in isyanı hakkında Rumca gazetelerde çeşitli bilgilere yer verilmiş ve kendisine ilişkin olumlu ifadeler kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

I. RESMÎ KAYNAKLAR

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, (İçtimâ-ı Fevkalâde), Devre: 4, Cilt: 1, 19. İnikad, 6 Mart 1336/1920.

II. KİTAPLAR

- Adivar, Halide Edib: **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, 3. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları, 2006.
- Akandere, Osman,
Hasan Ali Polat: **Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları**, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.
- Akşin, Sina: **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976.
- _____ **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele [Son Meşrutiyet 1919-1920]**, Cilt 2, 2. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.
- _____ **İç Savaş ve Sevr'de Ölüm (İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt III)**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- _____ **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- _____ **Kısa Türkiye Tarihi**, 15. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Apak, Rahmi: **İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Arıburnu, Kemal: **Millî Mücadelede İstanbul Mitingleri**, Ankara, Yeni Matbaa, 1951.
- Ata, Ferudun: **Süleymaniyeli Nemrut Mustafa Paşa, Bir İşbirlikçinin Portresi**, İstanbul, Temel Yayınları, 2008.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal: **Nutuk - Söylev (1919-1920)**, Cilt 1, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- _____ **Nutuk - Söylev (1920-1927)**, Cilt 2, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919)**, Cilt 4, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2000.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938), Cilt 1, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), Cilt 2, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937), Cilt 3, 5. Baskı, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Atay, Falih Rıfkı:

Atatürk'ün Bana Anlattıkları, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.

_____

Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2010.

Aybars, Ergün:

İstiklal Mahkemeleri, 2. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998.

Aydınel, Sıtkı:

Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yi Milliye Harekâtı, Ankara, Vadi Yayınları, 2008.

Ayışığı, Metin:

Refi' Cevad (Ulunay)'ın Millî Mücadele Devri Makaleleri, Balıkesir, 1994.

_____

Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920), Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1967.

Bayar, Celâl:

Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş, Cilt 5-7, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997.

Bayur, Yusuf Hikmet:

Atatürk Hayatı ve Eseri I., Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar, Tıpkı Basım, Ankara, 1997.

Bıyıklıoğlu, Tevfik:

Trakya'da Millî Mücadele, Cilt 1, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Bilgi, Nejdet:

Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması, Ankara, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1999.

Cebesoy, Ali Fuat:

Bilinmeyen Hatıralar, Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, 2. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları, 2005.

_____

Millî Mücadele Hatıraları, Editör: Osman Selim Kocahanoğlu, 2. Baskı, İstanbul, Temel Yayınları, 2010.

Coşkun, Alev:

Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu: En Uzun 15 Gün Ödemiş Direnişi, 4.

- Basım, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2005.
- Çankaya, Mücellitoğlu Ali: **Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler (1860-1949)**, Cilt 2, Ankara, Örnek Matbaası, 1954.
- Çay, Abdulhalûk M., Yaşar Kalafat: **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvay-ı Millîye Hareketleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- Çelebi, Mevlüt: **Heyet-i Nasîha-Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1992.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal, 20. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2003.
- Duman, Hasan: **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı - Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828 - 1928)**, 2. Cilt, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.
- Erdem, Nilüfer: **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010.
- Ergil, Doğu: **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1981.
- Ertürk, Hüsamettin: **İki Devrin Perde Arkası**, Yazan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1996.
- Gencer, Ali İhsan, Sabahattin Özel: **Türk İnkılâp Tarihi**, 11. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Goloğlu, Mahmut: **Sivas Kongresi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- _____ **Üçüncü Meşrutiyet**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Gökbilgin, M. Tayyib: **Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Birinci Kitap, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- _____ **Millî Mücadele Başlarken-Sivas Kongresinden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına**, İkinci Kitap, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.

- Gönlübol, Mehmet,
Cem Sar:
Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Tıpkı Basım, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.
- Güneş, İhsan:
Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İlgar, İhsan:
Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın, [y.y.], Kervan Yayınları, 1973.
- İlgürel, Mücteba:
Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, İstanbul, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal:
Son Sadrazamlar IV, 3. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982.
- İnuğur, M. Nuri:
Basın ve Yayın Tarihi, 2. Baskı, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982.
- İskit, Server:
Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları, [y.y.], Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- İskit, Server R.:
Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış, İstanbul, Devlet Basımevi, 1939.
- Jaeschke, Gotthard:
Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922), 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- _____:
Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Çeviren: Cemal Köprülü, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Karabekir, Kâzım:
İstiklâl Harbimiz, 1. Cilt, 3. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri:
Ergenekon Millî Mücadele Yazıları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Karay, Refik Halid:
Minelbab İlelmihrab, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Köstüklü, Nuri:
Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Okay, Cüneyd:
Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri 1919-1922, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.

- Orbay, Rauf: **Cehennem Değirmi-Siyasi Hatıralarım-1**, İstanbul, Emre Yayınları, 1993.
- Özcan, Hüseyin: **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, 4. Baskı, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1975.
- Özel, Sabahattin: **Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005.
- _____ **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, 2. Basım, İstanbul, Derin Yayınları, 2008.
- Özel, Sabahattin, Işıl Çakan Hacııbrahımoğlu: **Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Özkaya, Yücel: **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın-I**, İstanbul, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2001.
- Özsoy, Osman: **Gazetecinin İnfazı**, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997.
- Öztoprak, İzzet: **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Ruşen Eşref Ünaydın, Bütün Eserleri, Millî Mücadele**, Hazırlayanlar: Necat Birinci - Nuri Sağlam, Cilt 7, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih (İlkçağlardan - 1918'e)**, 2. Basım, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1992.
- Sanders, Liman von: **Türkiye'de Beş Yıl**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Sarıhan, Zeki: **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Cilt 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- _____ **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)**, Cilt 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- _____ **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)**, Cilt 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- _____ **Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı'ndan**

- Sarıkoyuncu, Ali: **Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)**, Cilt 4, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Selek, Sabahattin: **Milli Mücadelede Din Adamları II**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Sonyel, Salâhi R.: **Anadolu İhtilâli**, Cilt 1, 8. Baskı, İstanbul, Zafer Matbaası, 1987.
- Su, Kâmil: **Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgelerle) 1918-1923**, Cilt 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Şimşir, Bilal N.: **Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara, Kurtuluş Ofset Basımevi, 1984.
- Taçalan, Nurdoğan: **Malta Sürgünleri**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınları, 1985.
- Tevetoğlu, Fethî: **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken...**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007.
- Topuz, Hıfzı: **Millî Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar**, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Tunaya, Tarık Zafer: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
- _____ **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 2, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- _____ **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, Birinci Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991.
- _____ **Türk Devrim Tarihi**, İkinci Kitap, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.
- _____ **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik, Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.
- Türk Hukuk Lûgatı**, 3. Baskı, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, (15 Mayıs - 4 Eylül 1919)**, Cilt 2, Kısım 1, Ankara, T.C. Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Resmî Yayınları, 1963.
- Türk İstiklâl Harbi, İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, Cilt 6, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1964.
- Türkçe Sözlük**, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974.
- Türkgeldi, Ali Fuad: **Görüp İştittiklerim**, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - I**, Yazarlar: Durmuş Yalçın ve diğerleri, 12. Baskı, Ankara, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2014.
- Türkmen, Zekeriya: **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Genişletilmiş 6. Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2006.
- Zürcher, Erik Jan: **Millî Mücadelede İttihatçılık**, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

III. MAKALELER

- Akandere, Osman: “Damat Ferit Paşa’nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 343-406.
- Akçam, Taner: “Divân-ı Harb-i Örfî’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **“Tehcir ve Taktik” Divanı Harb-i Örfî Zabıtları - İttihad ve Terakki’nin Yargılanması 1919-1922**, Derleyenler: Vahakn N. Dadrian ve Taner Akçam, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 127-145.
- Arslan, Ali: “Anadolu Fevkalade Müfettişi-i Umumiliği - IV. Ve V. Damat Ferit Hükümetlerinin Anadolu’daki Yönetimi Büyük Millet Meclisi’nden Geri Alma Teşebbüsü (1920)-”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 16, Kasım 1995, s. 443-454.
- Atamer, Hamdi: “Millî Mücadeleye Katılanlar Hakkında Askerî Yargıtayın Kararı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (3) Aralık 1967, s. 3-8.
- Ayışığı, Metin: “Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri İle Kuva-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918 - 16 Ekim 1920)”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 23, Sayı: 45, Ağustos 1998, s. 61-78.
- _____ “Kuvâ-yı Millîye ve İstanbul Hükümetleri,” **Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, 2009, s. 143-170.
- Aytepe, Oğuz: “Milli Mücadele’de Bilecik Görüşmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 23-31.

- Bakar, Bülent: “Anzavur’un Biga’daki Faaliyetleri”, **90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları: Bildiriler**, Yayına Hazırlayan: H. Aytuğ Tokur, Ankara, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s. 327-375.
- Bilgi, Nejdet: “Mütareke Döneminde İsmâil Hâmi (Danışmend) Tarafından Yayınlanan Memleket Gazetesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 8, 1993, s. 127-155.
- _____ “Millî Mücadele’nin Başlarında İstanbul’da Yayınlanan Türk Dünyası Gazetesi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 10, 1995, s. 263-288.
- Çağlar, Günay: “Kuvây-ı İnzibâtiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 15, Mayıs 1995, s. 343-365.
- Çakan, Işıl: “Mesleki Temsil Arayışları İçinde Çiftçilerin Siyasal Temsiline İlişkin Çabalara Bakış: Osmanlı Çiftçiler Derneği’nden Türkiye Zürra Fırkası’na (1914-1920)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 1, Sayı: 1, 2002, s. 27-89.
- Çukurova, Bülent: “Büyük Taarruz Günlerinde Ali Kemal Ve Siyasi Görüşleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 23, Mayıs 1999, s. 357-370.
- Ercan, Yavuz: “Kuva-yı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerinde Bir Tahlil”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 229-236.
- Halıcı, Şaduman: “İstanbul Hükümeti’nin Milli Mücadeleye Karşı Yeni Bir Taktiği: Sadâkatnâmeler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarih Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 40, Kasım 2007, s. 625-642.
- Haytoğlu, Ercan: “Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler”, **Belgi Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, Kış 2011, s. 51-72.
- “Jeanne D’ARC (AZİZE)”, **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt 12, 1988, s. 252-253.
- Kenber, Lütfi Arif: “Abdülhamidin oğlu Şehzade Abdürrahim heyeti Aydın’dan nasıl

- kaçtı?”, **Dün ve Bugün**, Cilt 1, Sayı: 7, 16 Aralık 1955, s. 4-5.
- Kılavuz, Nuran: “Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare’nin Teşkili ve Tasfiyesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 21, Sayı: 1, 2011, s. 273-288.
- Koylu, Zafer: “Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’in Öldürülmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 46, Güz 2010, s. 425-455.
- Köstüklü, Nuri: “Büyük Nutuk’ta Atatürk’ün “Kuvâ-yı Milliye”ye Bakışı”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni (17-18 Ekim 2002 - Ankara) Bildiriler**, Yayına Hazırlayanlar, Dursun Ayan - M. Alper Parlak, Ankara, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, s. 15-29.
- Öztoprak, İzzet: “Düzenli Ordunun Kuruluşu”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 261-281.
- _____ “Birinci İnönü Savaşı’nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılıklı ve Yorumu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (TBMM 80. Açılış Yılı Armağanı), Cilt 6, Sayı: 21, Mayıs 1998, s. 81-96.
- Özüçetin, Yaşar, H. Mehmet Dağıstan: “Meclis Celse Zabıtlarında Kuva-yı Milliye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt IX, Sayı: 20-21, Yıl: 2010/Bahar-Güz, s. 3-30.
- Sirel, Münir: “19 Mayıs ve Atatürk,” **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 2, Kasım 1967, s. 3-13.
- Tepe, Cemal: “Azmi Bey; İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü [Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Suikastı]”, **Çağın Polisi Dergisi**, Yıl 12, Sayı: 141, Eylül 2013, s. 18-28.
- Tural, Mehmet Akif: “Kuvâ-yı Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu”, **Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002 - Sivas)**, Sivas, SİSKAV Yayınları, 2002, s. 173-184.

Türkmen, Zekeriya:

“Mütareke Döneminde (1918-1921) Ordu Mütareke Döneminden Millî Mücadele’ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl: 21, Sayı: 41, Ağustos 1996, s. 43-58.

IV. GAZETE VE DERGİLER

Akşam (1918-1922)
Alemdar (1918-1921)
Aydede (1922)
Dersaadet (1920)
Güleryüz (1921-1922)
İkdam (1918-1922)
İleri (1919-1922)
Memleket (1919)
Minber (1918)
Payitaht (1921)
Peyam (1919)
Peyam-ı Sabah (1920-1922)
Sabah (1918-1919)
Sebilürreşad (1918-1920)
Takvim-i Vekayi (1919-1920)
Tarik (1919)
Tasvir-i Efkâr (1918-1920)
Tevhîd-i Efkâr (1921-1922)
Türk Dünyası (1919-1920)
Türkçe İstanbul (1918-1919)
Vakit (1918-1922)
Yeni İstanbul (1918)
Yenigün (1918-1920)
Zaman (1918-1919)

V. TEZLER

Arslan, Mesude Yüstra:

“İşgal Yıllarında Bir İstanbul Gazetesi: Dersaadet (Fihrist-Transkripsiyon-Değerlendirme)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Arslantaş, Bayram:

“Refik Halit ve Milli Mücadele”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003.

Çakır, Meryem:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin Tutanaklarında İç İsyancılar (1920-1934)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

- Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, 2005.
- Erdem, Ş. Can: “Sadrâzam Damat Ferit Paşa”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Taşer, Pınar: “Mütareke Dönemi’nde Divan-ı Harb-i Örfiler (1918-1922)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Tunç, Salih: “İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1999.
- Turan, Kenan: “Çerkez Ethem”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1995.

VI. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Çelebi, Mevlüt: “İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nasîhası): 16 Nisan-18 Mayıs 1919”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 18, Temmuz 1990, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Hülagü, Orhan: “Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuvay-ı Milliye’nin Teşkili”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 14, Sayı: 41, Temmuz 1998, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Kasalak, Kadir: “Kuva-yı Milliye’nin Askeri Açından Etüdü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı Özel Sayısı)**, Cilt 14, Sayı: 42, Kasım 1998, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Keleş, Zülal: “Cafer Tayyar Paşa”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 15, Sayı: 44, Temmuz 1999, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Konukçu, Enver: “Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919 - Nisan 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5,

- Özkaya, Yücel: Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012. “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 10, Kasım 1987, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 17 Eylül 2010. “Kuva-yı Milliye”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 8, Sayı: 24, Temmuz 1992, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Öztoprak, İzzet: “Milli Mücadele’ye Tepki: Şeyh Recep Olayı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Sarıkoçuncu, Ali: “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılabları Karşıtı Tutum ve Davranışları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 39, Kasım 1997, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Şubat 2012.
- Tevetoğlu, Fethî: “Atatürk’le Okyar’ın Çıkardıkları Gazete: Minber”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 13, Kasım 1988, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 29 Aralık 2014.
- Yakut, Kemal: “Mütareke Döneminde Yapılan Saltanat Şuraları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 21, Sayı: 61, Mart 2005, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr>, 17 Eylül 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Pınar TUNA

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Tezli Yüksek Lisans	2005	Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
Tezsiz Yüksek Lisans	2004	Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim (Tarih) Alan Öğretmenliği Anabilim Dalı.
Lisans	2002	Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
Lise	1998	Muğla Turgut Reis Lisesi (Süper Lise).

Alınan Burs ve Ödüller

2002	Birincilik Ödülü. Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Bölüm Birincisi.
2010-2011	Türk Eğitim Vakfı Bursu

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Yeşilyurt-29 Eylül 1980

Yabancı dil: İngilizce